MÜƏLLİF, TOPLAYANI VƏ TƏRTİB EDƏNİ
TARİX ELMLƏRİ DOKTORU
SABİR GƏNCƏLİ

777 SUAL...

DÜŞÜNDÜRÜCÜ, ƏYLƏNCƏLİ ENSİKLOPEDİK TOPLU

AZƏRBAYCAN
NƏŞRİYYATI
BAKI - 2008

S23(08)

Müəllif və tərtibçidən:

Beş il əvvəl xoş gecələrin birində mənalı bir yuxu gördüm. Yuxuda elə bil kimsə mənə bu kitabı yazmağı, uşaqlarımıza bir yadigar qoymağı tövsiyə edirdi. Ayıldım. Yuxum qaçdı. Səhərə kimi yerimdə bu maraqlı işin ətrafında düşündüm. Kitabın adını, mövzusunu, bölmələrini gözümün önünə gətirdim. Ürəyimə elə həvəs gəldi ki, bu işi hər cür çətinliyə baxmayaraq həyata keçirməyi qərara aldım. Allaha çox şükür ki, hər gün bu xeyirxah işlə məşğul olmağa özümdə həvəs, güc tapdım.

İndi bu xəzinənin qapıları Sizin üzünüzə açıqdır. Burada ən qədim dövrdən indiyə kimi kainat, varlıq, tarix, coğrafiya, ədəbiyyat, elm, incəsənət haqqında, elm, mədəniyyət, incəsənət xadimlərinin dəyərli fikirləri, xalqlar və ölkələr, gözəl yurdumuz, bir sözlə, dünyada baş vermiş ən maraqlı hadisələr, müdrik kəlamlar barədə yığcam, ensiklopedik məlumat verilir. Məqsəd uşaqlarımızın və gənclərimizin dünyagörüşünü, biliyini artırmaqdır.

Planetimiz o qədər geniş və zəngindir ki, həmin elmi məlumatları bir topluda ətraflı şərh etmək mümkün deyildir. Bunun üçün qalaq-qalaq kitablar yazmaq gərək olardı. Biz həmin tükənməz xəzinədən yüzlərlə suala cavab verən sirləri açıb oxucularımıza çatdırmağı özümüzə borc bildik.

Bu ensiklopedik toplunu hazırlamaq üçün çoxlu ədəbiyyat, tarixi mənbə, mətbu yazılar oxumaq, toplamaq lazım idi. Minnətdarlıq hissilə qeyd etmək istəyirəm ki, çox çətin, ağır zəhmət tələb edən bu işi görməkdə hörmətli qələm sahiblərinin, onların maraqlı tədqiqatlarının, kitablarının, mətbuatda dərc edilmiş məqalələrinin böyük köməyi olmuşdur. Arı çiçəklərdən şirə çəkən kimi, biz də ağıl, kamal sahiblərinin söz, bilik xəzinəsindən ən maraqlı inciləri toplayıb bu kitaba yığmışıq. Ondan hamı - məktəbli də, valideyn də, müəllim də, krossvord, viktorina, şou oyunlarının həvəskarları da faydalanacaqlar.

Bu əyləncəli ensiklopedik toplu bədii formada tərtib edilmiş gözəl biliklər aləmidir. Ora baş vuran çox şey öyrənə bilər.

Bu kitab niyə 777 sual... adlanır?

Ulu əcdadlarımız 1, 3, 4, 7, 40 rəqəmlərini müqəddəs hesab etmişlər.

1 rəqəmi vahid Allahın varlığını ifadə edir.

3 rəqəmi "Atalar üçəcan deyiblər" - müdrik kəlamını yadımıza salaq. Müdriklərimiz əxlaq və mənəviyyat məsələlərində üç şeyə fikir verməyi nəsihət etmiş, ailə, məhəbbət, həyat və məişət münasibətlərində sədaqətli, etibarlı, güclü, qüdrətli, namuslu, qeyrətli olmağın 3 əsas şərtini göstərmişlər.

4 və 7 rəqəmləri elm, zəka, müdriklik, təbiət və cəmiyyətin qanunauyğunluğunun rəmzi kimi götürülmüşdür.

4 rəqəmi dünyanın 4 (cənub, şimal, şərq və qərb) cəhətini, qədim türklərin 4 istiqamətdə yürüşlərini bildirir.

Dörd unsür - hava, su, torpaq, od fəlsəfi anlamı həyat çeşməsi sayılmışdır.

Yeddi rəqəmi. Göy 7 qatdan ibarətdir. Rənglər 7 cür olur. Həftə 7 gündən ibarətdir və s.

Üç yeddi rəqəmi yan-yana qoyulduqda çoxluq, sonsuzluq bildirən bir müqəddəs anlam alınır. Professor M.H.Təhmasıb "Koroğlu" dastanının dəlilərinin sayı haqqında fikir söyləyəndə 777 rəqəmini dəlilərin qəzəb, qüvvət və qüdrətinin sonsuzluğu, bitib-tükənməzliyi ilə mənalandırmışdır.

Bu ensiklopedik toplunun mənası da həmin müqəddəs anlamlara əsaslanır.

Sabir Gəncəli
S23(08) 777 sual... (düşündürücü, əyləncəli ensiklopedik toplu)
— Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 2008. — 232 səh.

M $\frac{4803000000 - 023(08)}{M670(08) - 2008}$ Sifarişlə

© SABİR GƏNCƏLİ-MƏMMƏDOV, 2008.

Əziz balalar, mən 50 ildən artıqdır ki, maarif, mədəniyyət, incəsənət, ədəbiyyat tariximiz üzrə tədqiqat işi aparıram. Bu tədqiqatlar, araşdırmalar nəticəsində ötən illər ərzində Azərbaycanın, Sankt-Peterburqun, Moskvanın dövlət arxivlərində, kitabxanalarında, Azərbaycan Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan tarixi sənədlərdən, respublikamızın görkəmli alimlərinin, maarifçilərinin şəxsi arxivlərində olan albomlardan, sənədlərdən, dövrü mətbuatda dərc edilmiş materiallardan, maarif və mədəniyyət xadimləri ilə apardığım müsahibələrdən, söhbətlərdən istifadə edərək 20-dən çox kitab, yüzlərlə tarixi oçerk, sənədli hekayə, iki sənədli povest yazmışam. Azərbaycan, ingilis, rus, ərəb, fars dillərində çap olunmuş bu əsərlər oxucular tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdır. Onların arasında 1994-cü ildə "Hər sətirdə bir tarix...", 2001-ci ildə Azərbaycan, ingilis və rus dillərində "Qadın, gözəllik və ülviyyət" adlı ilk qadın ensiklopedik toplular da vardır. Həmin ensiklopedik toplularda ən qədim dövrlərdən bu günədək dünyada və xüsusilə Azərbaycanda qadın məsələsi, qadın azadlığı tarixi, dünya sivilizasiyasında ulu nənələrimizin, analarımızın rolu və fəaliyyəti işıqlandırılmışdır.

Bu maraqlı işlərlə bərabər mən Azərbaycanda və dünyada uşaq hərəkatı tarixi ilə də məşğul olmuşam. 1960-cı ildə "Nəsildən nəslə" adlı kitab və bir sıra məqalə çap etdirmişəm. Uşaqlarımızın, yeniyetmələrimizin bilik və dünyagörüşünü artırmaq, intellektual səviyyəsini inkişaf etdirmək məsələsi məni həmişə düşündürmüşdür. Bu gözəl istəyi həyata keçirmək arzusu ilə mən sizin üçün düşündürücü, əyləncəli ensiklopedik toplu hazırlayıb, indi sizə təqdim edirəm.

> ***"Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərləri və ümumbəşəri dəyərlər hər bir gənc tərəfindən mənimsənilməlidir; gənclərimiz milli ruhda tərbiyə olunmalıdır; onlar tariximizi, dilimizi, mədəniyyətimizi və dini dəyərlərimizi bilməlidirlər".***
>
> **Heydər Əliyev**

Uşaqların və gənclərin təlim-tərbiyəsi, biliklərə yiyələnməsi, istirahət və əyləncələri sahəsində dövlət və ictimai təşkilatlar son zamanlar bir sıra işlər görmüşlər. Belə ki, BMT-nin "Uşaq hüquqları" Konvensiyasının ratifikasiyası və "Uşaq hüquqları" haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununun və "Uşaqların təlim-tərbiyəsinin yaxşılaşdırılması və hüquqlarının qorunması" haqqında Dövlət Proqramının qəbulu ölkəmizdə uşaqların vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına öz təsirini göstərmişdir.

Hörmətli Prezidentimiz İlham Əliyevin ömür yoldaşı, respublikamızın birinci xanımı, Heydər Əliyev fondunun prezidenti, UNESCO-nun xoşməramlı səfiri, millət vəkili, xalqımızın sevimli qızı Mehriban xanım Əliyevanın uşaqlarımızın sağlamlığı, tərbiyəsi, təhsili və istirahəti üçün gördüyü xeyirxah işlər xüsusilə diqqəti cəlb edir.

Doğma yurdumuz Azərbaycan müstəqillik qazanandan sonra respublikamızda mətbuat və nəşriyyat işlərinin latın qrafikasına keçilməsi təlim, təhsil işində əlavə çətinliklər yaratmışdır. Bugünkü məktəblilər sovet dövründə kiril əlifbasında çap olunmuş kitablardan istifadə edə bilmirlər. Bu gün uşaqlar və yeniyetmələr üçün latın qrafikası ilə çap olunmuş kitablar, əyani vasitələr isə çox azdır. Hazırda uşaqlarımızın və gənclərimizin latın qrafikası ilə poliqrafik cəhətdən sanballı, rəngarəng şəkildə nəşr edilmiş maraqlı ensiklopedik ədəbiyyata ehtiyacları vardır.

Sizə təqdim etdiyim bu ensiklopedik toplu möhtərəm prezidentimizin gənclər siyasəti haqqındakı diqqət və qayğısına gözəl bir töhfədir. Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin 30 avqust 2005-ci il tarixli sərəncamında göstərilən fikirlər və "Azərbaycan Gəncliyi Dövlət Proqramı (2005-2009)" nın və xüsusi istedada malik olan uşaqların (gənclərin) yaradıcılıq potensialının inkişafı üzrə

Dövlət Proqramı (2006-2010) nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı və bununla əlaqədar 17 aprel 2006-cı il tarixli təsdiq edilmiş proqramın tələblərinə bu kitab tam uyğundur və onun gözəl məramına cavab verir.

500-dən çox rəngli, ağ-qara, illüstrativ materiallarla zənginləşdirilmiş bu kitabdan məqsəd gənc nəsli dünya mədəniyyəti, bəşəriyyətin əsrlər boyu əldə etdiyi bilik xəzinəsilə tanış etmək, dünya sivilizasiyasının keçdiyi çətin və şərəfli yolu, xalqımızın bu yolda əldə etdiyi nailiyyətləri əks etdirməkdir. Belə kitabların xalqlar arasında xoş münasibətlərin yaranmasına, gənc nəslin hümanizm ruhunda tərbiyəsinə kömək edir.

Bu geniş həcmli, zəngin, rəngarəng ensiklopedik toplu elm, mədəniyyət, incəsənət, kainat, tarix, coğrafiya, təbiət, heyvanlar və quşlar aləmi, idman, dünyanın möcüzələri, əfsanə və rəvayətlər, qəribə və ibrətamiz tarixi hadisələr, dünya dəniz səyyahlarının səfərləri, kəşflər və s. haqqında düşündürücü, əyləncəli məlumatlar verilir. Kitabı hazırlayarkən 200-dən çox kitabdan, qəzetdən, jurnaldan, arxiv materiallarından, görkəmli alimlərin əsərlərindən, müəllifin və tərtibçinin tədqiqat materiallarından, müsahibələrindən istifadə edilmişdir. Bu ensiklopedik toplu 28 bölmədən ibarətdir. Burada ən qədim dövrlərdən bu günədək bəşəriyyətin keçdiyi inkişaf yolu, dünyanın əmələ gəlməsi, kainatın sirləri, planetimizin əlvan mənzərələri, xalqlar və onların tarixi, mədəniyyəti, ən qədim insan məskənləri, qədim şəhərlər, elm korifeyləri, dahilər, bir sözlə, bilik xəzinəsinin nadir inciləri haqqında maraqlı məlumatlar toplanmışdır.

Əziz balalar, ümid edirik ki, bu kitab Sizin vətənpərvər və hümanist ruhda tərbiyə edilməniz işində dəyərli vəsait olacaqdır.

Bu ensiklopedik topludan müxtəlif yaşlarda olan sizin həmyaşıdlarınız, ibtidai və orta məktəb müəllimləriniz, metodistlər və gənc tədqiqatçılar faydalanacaqlar. Eyni zamanda təhsil nazirliyi, ictimai kitabxanalar, uşaq tərbiyə müəssisələri, o cümlədən uşaq problemləri ilə məşğul olan müvafiq dövlət orqanları və yerli QHT-lər bu kitabdan faydalana biləcəklər.

Sabir GƏNCƏLİ,
Tarix elmləri doktoru,
"Qızıl qələm"
Mükafatı laureatı

DÜNYA MÜDRİKLƏRİ ELM, BİLİK HAQQINDA NƏ DEMİŞLƏR?

"Üç min ilin hikməti" adlı çox dəyərli kitabında (B. 2004) təbrizli Əli Polad (1944) dünya müdriklərinin minlərlə qiymətli fikir və hikmətli sözlərini toplayıb, oxuculara gözəl bir hədiyyə bəxş etmişdir. Bu kəlamların arasında elmin, biliyin əhəmiyyəti haqqında da çoxlu hikmətli sözlər vardır. Gənc nəsildə elmə, biliyə marağın, həvəsin artmasında böyük əhəmiyyət kəsb edən bu hikmətli sözlərin bir neçəsini balalarımızın diqqətinə çatdırırıq.

Həzrət Məhəmməd (570-632), peyğəmbər, islam dininin banisi

Beşikdən məzara qədər, uzaq Çində olsa belə elm dalınca gedin.

Bilikli adamın üzünə baxmaq, onunla oturub-durmaq ibadətdir.

- Əli İbn Əbu Talib (596-632), dördüncü xəlifə, həzrət Məhəmmədin əmisi oğlu və kürəkəni

Ağıllı adam yaşa dolduqca zehni yeniləşir.

Uşaqlığında səy edib, çalışmayan böyüyəndə ucalmaz.

Uşaqlığında sual soruşsan, böyüyəndə cavab verə bilərsən.

- Frensis Bekon (1561-1626), ingilis alimi

Bilik güc, güc isə bilikdir.

Nadanlar elmə həqarətlə baxır, savadsızlar ona heyran olur, müdriklər isə ondan bəhrələnirlər.

- Ceyms Dorsi (1848-1895), Amerika dilçisi

Ruhumuza təsəlli verən yeganə şey elmdir.

- Əbülqasım Firdovsi (934-1020), böyük fars şairi

Elmli olan güclü olar.

- Ceyms Harrinqton (1611-1677), ingilis yazıçısı

İnsanın ən böyük sərvəti onun ruhu deyil, elmidir.

- Şah İsmayıl Xətai ((1487-1524), Azərbaycan hökmdarı, şair

Dörd şey vardır bir qərindaşa lazım:

Biri elmi, biri kəlam, biri nəfəs, biri söz.

- Kun Tszı Konfutsi (e.ə. 551-479), Çin müdriki

Qədimdə insanlar elmi kamilliyə yetmək naminə öyrəndiklər halda bu gün onu dünyanı fəth etmək üçün öyrənirlər.

Elm və təhsildən bəhrələnməyi bacaran cəmiyyət həmişə firavan yaşayır.

İLAHİ KƏLAMLAR

Bismillahir-rəhmanir-rəhim

Ey bu gözəl dünyanı, gözəl nemətləri yaradan ulu Tanrı! Şükür sənin cəlalına. Bizə ruhu, canı, ağlı, kamalı, zövqü, həyatı bəxş etdiyin üçün ömrümüz boyu sənə minnətdarıq. Günahlarımızı bağışla, səhvlərimizi düzəltməyə bizə imkan ver.

Bizi haqq yoluna, ədalət yoluna yönəlt. Qəlbimizdə nəcib insani hisslərinin yaranmasına kömək elə.

And veririk o böyük, müqəddəs varlığına, bizi heç zaman dərdə qoyma, xata-baladan uzaq elə, öz nəzər diqqətini, mərhəmətini bizdən əsirgəmə. Bizə bəxş etdiyin ümid hissi, inam hissi qoy həmişə qəlbimizdə yaşasın. Allahımızın nuru, işığı qoy həmişə həyatımızı işıqlandırsın! Bizi yaxşı, xeyirxah işlərə ruhlandırsın!

Ey ulu qüdrət, biz uşaqları hər cür bəd əməllərdən qoru! Allah amanında böyüyək, ağıllı-kamallı insanlar olaq, millətimizin, vətənimizin ən ləyaqətli övladları olaq! Xoşbəxt gələcəyə qovuşaq.

Gözəl yurdumuzda qoy həmişə dinclik, əmin-amanlıq olsun!

Amin!

Allahın neçə adı var?

Allah - Vahid və Bir olan, Aləmlərin Rəbbi Ulu Tanrı! Dinin sahibi Allah! Peyğəmbər əleyhissalamı və ondan qabaq bütün peyğəmbərləri insanların içinə göndərən, yer üzündə haqq və ədalətin, qayda-qanunun yaradıcısı; bütün kainatı xəlq edən Ulu Tanrımıza, müqəddəs kitabımızı - "Quranı - Kərim"i nazil edən Allahımıza minnətdarıq. Həmişə duaçıyıq. O yer üzündə və kainatda olan bütün canlıların Allahıdır. O, böyük və qüdrətlidir.

"Qurani-Kərim"də və dini hekayələrdə xalq Allahın adını ən gözəl sözlərlə ifadə etmişlər. Allahın 99 gözəl adı var. 100-cü ad yalnız peyğəmbərlərə və mələklərə məlumdur.

Bu adların ərəbcə bir qismini əzbərləmək üçün Sizə təqdim edirik:

Allah,
əl-Vahid,
əl-Əhəd (Bir olan),
əs-Saməd (Ehtiyacı olmayan),
əl-Əvvəl,
əl-Axır,
əs-Səmi (Eşidən),
əl-Bəsir (Görən),
əl-Əli (Uca),
əl-Əla (Ucadan Uca),
əl-Baqi (Var olan, Əbədi),
əl-Həkim (Hikmət sahibi),
əl-Həfiz (Hifz edən) və s.

Türklərdə "Ulu Tanrı", xristianlarda "Boq" və başqa xalqlarda da Allahı gözəl adlarla çağırırlar. Bunlar Allaha, Ulu Tanrıya olan böyük məhəbbətdəndir.

Allahdan başqa heç bir tanrı yoxdur, əzəli və əbədi varlıq Odur.

"Qurani-Kərim", Ali Imran surəsi, ayə 2

Uşaqları sevin, onlara mərhəmət göstərin!

Məhəmməd peyğəmbər (s)

Məhəmməd (ə) Allahın rəsuludur. Onunla birlikdə olanlar (möminlər) kafirlərə qarşı sərt, bir-birlərinə mərhəmətlidirlər.

"Qurani-Kərim"
əl-Fəth- surəsi, ayə 29

Məhəmməd Peyğəmbərin həyatı haqqında elmi ədəbiyyatda necə məlumat verilir?

Dünyanın və Azərbaycanın görkəmli şərqşünasları, tarixçi alimləri dini rəvayətlərə, qədim mənbələrə əsaslanaraq müsəlman sivilizasiyasının əsasını qoymuş ilahi şəxsiyyət Məhəmməd aleyhissalam haqqında maraqlı fikirlər söyləmiş, məlumatlar vermişlər.

Çoxlu əfsanə və rəvayətdən əldə olan əsas faktlar bunlardır. Məhəmməd Peyğəmbər özünün nəsl şəcərəsi cəhətdən Məkkə şəhərinin banisi ilə əlaqədar idi. O, bu qədər əsil-nəcabətli bir nəsildən olmasına baxmayaraq uşaqlıq və gəncliyində ağır zəhmətə qatlaşmış, öz əməyi sayəsində hörmət sahibi olmuşdu.

Məhəmməd hələ dünyaya göz açmamış atası Əbdüllah 570-ci ildə vəfat etmişdi. Məhəmməd də həmin il anadan olmuşdu. Məhəmməd kiçik yaşında ikən anası Əminəni də itirmişdi. O, babası Əbdül Müttəlibin himayəsində qalmışdı. Babası öləndən sonra tayfanın başçısı olmuş Əbu Talib Məhəmmədə hamilik etmişdi. O, qardaşı oğlunu özü ilə ticarət səfərlərinə aparırdı.

Məhəmməd 25 yaşında Xədicə adlı varlı bir dul qadının yanında onun ticarət işlərilə məşğul olmuşdu. Sonra Xədicə ilə evlənmişdi. Məhəmmədin arxası, köməyi və həyat yoldaşı Xədicə 7 uşaq doğmuşdur. Üç oğlu hələ kiçik ikən vəfat etmişdir. Qızlardan biri - Fatimə - Məhəmmədin ən istəkli balası Əbu Talibin oğlu Əliyə ərə getmiş və bu nikahdan peyğəmbərin bütün nəsli törəmişdi.

Vəhy nədir? "Qurani-Kərim" Allah tərəfindən neçə il ərzində Məhəmməd Peyğəmbərə nazil olunmuşdur?

"Vəhy" sözünün ərəbcə mənası "Gizli səs", "Gizli danışıq", "Gizli pıçıltı" və "İlham" deməkdir.

"Qurani-Kərim" Allah-təala tərəfindən Məhəmməd Peyğəmbərə (s) tədricən, 23 il ərzində nazil olunmuşdur.

Vəhy Peyğəmbərə (s) üç yolla nazil olur:

1) Allah bu və ya digər fikiri Peyğəmbərin (s) ürəyinə salır, gizli bir səslə ona təlqin edir və ya həmin fikiri ona yuxuda bildirir.

2) Peyğəmbər (s) Allah-təalanı görmədən ondan gələn nidanı eşidir. Arada heç bir vasitə olmadan.

3) Allah-təala öz fikirlərini Peyğəmbərə (s) mələk vasitəsilə göndərir ("Qurani-Kərim", V.Məmmədəliyev, "Ön söz", B. 1992, səh.5)

Müsəlman tarixinin başlanğıcı nə vaxtdan hesab olunur?

Paris Universitetinin professoru, görkəmli şərqşünas Henri Masse bu haqda özünün "İslam" adlı kitabında "Hicrət" adlı bölmədə yazırdı ki, Məhəmməd aleyhissalam Yəsribdən (Mədinə) gəlmiş tacirlərə rast gəldi. Bu tacirlər yəhudilərlə əlaqə saxladıqlarına görə heç özləri də hiss etmədən təkallahlığı qəbul etməyə hazır vəziyyətdə idilər. Onların Məkkəlilərə qarşı düşmənçiliyi vardı. Bu münasibət onları Məhəmməd Peyğəmbərin tərəfini saxlamağa sövq edirdi. 610-cu illə 620-ci il arasında Mədinə əhalisindən bir neçə nəfər gizli bir yerdə Məhəmməd aleyhissalamla görüşüb ona tərəfdar olacaqlarına and içdilər. Onlara sonralar "ənsar" - "köməkçilər" adı verildi.

Rəvayətə görə Məhəmmədin əmisi və Abbasi xəlifələrinin ulu babası Abbas bu görüşdə əsas rol oynamışdı. Sonra bu andiçmə mərasimi təkrar olundu. Mədinəlilərə güvənib etibar edən Məhəmməd Peyğəmbər şagirdlərindən bir neçəsini Məkkəyə ona beyət edənlərin dalınca göndərdi. Özü isə Mədinəyə köçdü.

Bu hadisə 622-ci il iyulun 16-da müsəlman tarixinin başlanğıcı oldu. Buna hicrət deyilir.

Professor Vasim Məmmədəliyev "Qurani-Kərim"ə yazdığı "Ön söz"də qeyd edir ki, həmin tarixi hadisədən sonra Yəsrib "Mədinət ən-Nəbi" - "Peyğəmbər şəhəri" adlanmağa başladı.

Müsəlmanların ilk məscidi harada və nə zaman tikilmişdir?

Məhəmməd Peyğəmbər Mədinəyə köçəndən sonra onun evinin yanında ilk məscid tikildi. Burada namaz qılarkən müsəlmanlar hicrətin birinci ili üzlərini Qüdsə tərəf tuturdular. Mədinələrdə yəhudilərin və müsəlmanların etiqadlarının yaxınlığı daha güclü səslənirdi. Lakin Mədinədə yaşayan yəhudilər Məhəmməd (ə)-ın aleyhidarları oldular. Odur ki, hicrətin ikinci ilində qiblə dəyişdirildi. Müsəlmanlar Kəbəni qiblə kimi qəbul edərək namaz qılarkən, dua edərkən üzlərini Məkkəyə, Kəbəyə tərəf tutmağa başladılar. ("İslam: tarix, fəlsəfə. İbadətlər", B.,1994, səh.27-28).

O vaxtdan bütün müsəlmanlar ibadət zamanı üzlərini Kəbəyə tuturlar.

Əfsanəvi Süleyman Peyğəmbər nə vaxt yaşamışdı?

İsrail hökmdarı Davidin oğlu Süleyman (Solomon) istər din tarixində, istərsə də klassik və el ədəbiyyatında müdrik insan obrazı kimi təsvir edilmişdir. Onun təvəllüd ili məlum olmasa da, vəfat tarixi eramızdan əvvəl 928-ci ilə təsadüf edir. E.ə.965-928-ci illərdə İsrail-Yəhudi padşahlığının hökmdarı olub. Bibliyada yazıldığına görə Süleyman peyğəmbər çox ağıllı, adil, bilikli hökmdar olmuşdur. O, bütün heyvanların, quşların dilini belə bilirmiş. Bibliyanın bir neçə kitabının müəllifi olan bu müdrik insan öz möcüzələri ilə şöhrət qazanmışdır.

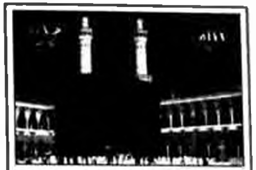

Məkkəyə dönüş nə zaman baş vermişdir?

625-ci ildə məkkəlilər böyük qoşunla Mədinəyə hücum etdilər. Amma şəhərə girmədilər.

627-ci ildə onlar yenə müsəlmanların üzərinə böyük qüvvə ilə hücuma keçdilər. Lakin Məkkədən gəlmiş bütpərəstlər bu döyüşdə müvəffəqiyyət qazanmayıb geri çəkildilər.

Məhəmməd (ə)-ın tərəfdarları qüvvə toplayaraq və onların cərgələrində yeni-yeni islamı qəbul edənlərin sayının artdığı üçün 628-ci ildə Məkkəyə yürüş etdilər. Hübeydiyyə yaxınlığında məkkəlilərlə üzləşdilər və danışıqlar başlandı.

629-cu ildə Məhəmməd (ə) Kəbəni ziyarət etdi.

630-cu ilin əvvəlində isə müsəlmanların qoşunları yenidən Məkkənin həndəvərində göründülər. Bu dəfə məkkəlilərin başçıları müqavimət göstərməməyi üstün tutdular. Onlar axır ki, Məhəmmədə itaət göstərdilər. Müsəlmanlar bu müqəddəs torpaqda bütləri çıxarıb atdılar, öz məbədlərini təmizlədilər.

Beləliklə, müsəlmanların qibləgahı Məkkə əhli islamı qəbul etdi. Burada İslam qayda-qanunu qoyuldu. Kəbə bütün müsəlmanların həcc yerinə çevrildi.

632-ci ildə Məhəmməd (ə) Kəbəyə vida ziyarəti etdi və bir neçə aydan sonra əbədiyyətə qovuşdu.

Müqəddəs kitabımız "Qurani-Kərim" haqqında nə bilirik? O necə yaranmışdır?

"Quran" ərəb sözüdür. "Qiraət", "ucadan oxu" deməkdir. Quran Allahdan gələn vəhylərin toplusudur. "Quran" 114 surədən, müxtəlif qiraət variantlarına və bölgülərinə görə 6204 yaxud 6236 ayədən, 77934 sözdən ibarətdir. Müsəlmanların təsəvvürlərinə görə, həmin vəhylər "hifz olunan lövhə" - "Lövhi-məhfuz" (əl-lövh əl-məhfuz) üzərində yazılaraq göylərdə saxlanılan kitabın surətidir. Belə hesab olunur ki, bu müqəddəs kitab əvvəllər də peyğəmbərlər vasitəsilə hissə-hissə adamlara göndərilmişdir. Məsələn, Musa (Moisey) vasitəsilə "Tövrat", İsa (İsus) vasitəsilə "İncil" nazil olunmuşdur. Səma hikmətini tam özündə cəmləşdirən mətnin dolğun surəti sonuncu dəfə insanlara Məhəmməd (s) vasitəsilə çatdırılmışdır. ("Qurani-Kərim", V.Məmmədəliyev, "Ön söz", B.1992, səh.9)

Allah və "Quran"ımız doğru yola çağırır.

Göylərdə və yerdə kim varsa, özləri də, kölgələri də səhər-axşam istər-istəməz Allaha səcdə edir...

"Qurani-Kərim"
Ər-Rəd surəsi, ayə 15

Dünyada peyğəmbərlərin sayı nə qədər olmuşdur?

Bəşər tarixində Allahın seçib insanların arasına göndərdiyi adil, bilikli, çoxlarından fərqlənən insanlar peyğəmbərlik şərəfinə çatmışlar. Onların sayı 124 min kimi qeyd olunur. Lakin bu müdrik insanların yalnız 315-i Allahın yerdə rəsuludur - elçisidir. İlk peyğəmbər Nuh, son peyğəmbər - Məhəmməd (s)-dır.

İlahidən gələn müdrik kəlamları müsəlmanlara ilk təlqin edən kim olmuşdur?

Bu mübarək suala tərəddüd etmədən hər bir müsəlman cavab verər ki, Məhəmməd Peyğəmbər (s) İlahidən ona vəhy edilmiş "Qurani-Kərim" büsbütün müqəddəs kəlamlar toplusu, müsəlmanın qanun kitabıdır.

Peyğəmbərimizin hər bir sözü ilahi kəlamıdır. Həmişə insanlara gərəkli olan bu kəlamların bir neçəsini bir daha yada salınq:

- Salam kəlamdan irəlidir.
- İnsanın ən xeyirlisi insanlara ən xeyirli olanıdır.
- Od odunu yediyi kimi, paxıllıq da yaxşılıqları yeyir.
- İnsanların dərdinə acımayana Allah mərhəmət etməz.
- Cənnət anaların ayaqları altındadır.
- Söz verdinsə, borca düşdün.
- Qənaət tükənməz xəzinədir.
- Ataya itaət Allaha itaətdir.
- Əməllərin dəyəri nəticələri ilə ölçülür.
- İgid güləşdə qalib gələn adam deyil; əsl igid qəzəb zamanında hirsini boğmağı bacarandır.

"Qurani-Kərim"in ayələri və surələri nə vaxt, necə toplanmışdır?

"Qurani-Kərim"in ayələri 23 il ərzində Məhəmməd Peyğəmbərə nazil olmuşdur. Onun vəfatından sonra bütün ayələr və surələr Peyğəmbərin ardıcılları tərəfindən toplanmışdır.

"Quran" ayələri və surələrinin indiki sıra ilə toplanması Peyğəmbər zamanında həzrətin göstərişi ilə olub, ya yox? Bu məsələ müsəlman alimləri və təsfirçiləri arasında mübahisəyə səbəb olmuşdur. Bir qismi bu fikirdə idi ki, "Quran"-da sıralanma və düzüm Peyğəmbərin öz göstərişi ilə olub. Digərləri bu sıralanmanı Peyğəmbərin ardıcılları tərəfindən edildiyini bildirirdilər.

Həqiqətdə isə belədir: İndi milyonlarla müsəlmanın istifadə etdiyi "Qurani-Kərim"də heç bir təhrifə yol verilməyib.

"Quran" surələrinin sıralanma düzümü Peyğəmbər (s) əshabı və əşrəflərin nəzarəti altında edilmişdir.

Peyğəmbərin vəfatından sonra bir dəfə Əbu Bəkr zamanı "Quran"ın pərakəndə olan hissələri bir kitab halında cəmlənmişdir.

Sonralar müxtəlif oxunuşla "Quran"ın nüsxələri yaranmışdı. Bunu görən xəlifə Osman onları bir oxunuşla tərtib etmişdir.

Müsəlmanlar "Quran" ayələrinin öyrənilməsini, yazılışını və düzgün əzbərlənməsini həmişə özlərinin müqəddəs vəzifəsi hesab etmişlər.

İslam dininin əsasını təşkil edən rüknlər hansıdır?

Rüknlər beşdir: Şəhadət, namaz, oruc tutmaq, zəkat və həccə getmək.

İmam Əli hansı şəhərdə qətlə yetirilmişdir?

Kufə şəhərində. Kufə İraqın ən məşhur və böyük şəhərlərindən biridir. Bura bir zaman Xilafətin mərkəzi olmuşdur. İmam Əli Kufənin bir məscidində öldürüldüyü və kufəlilər imam övladına kömək edəcəkləri barədə verdikləri vədə əməl etmədikləri üçün Xaqani Şirvani öz eləyhidarlarını "Kufə əhli"nə bənzətmiş, etibarsızlıqda onları qınamışdır.

Həzrət Əlinin (ə) kəlamlarından

- **Allaha itaət - hikmətlərini qəbul etməkdir.**
- **Yaxşılıq - borcdur.**
- **Bilik - adamı qurtarar.**
- **Nadanlıq - adamı məhv edər.**
- **Günahsız adam sağlam olar.**
- **Ədalət - insafdandır.**
- **Düzlük - başucalığıdır.**
- **Acizlik - adamı məhv edər.**
- **Nəsihət eşitmək - qədr-qiymət artırar.**
- **Dözüm - qələbə gətirər.**
- **İgid imanlı olar.**
- **Ədəbsiz şərəfli ola bilməz.**
- **Ən böyük dövlət - ağıl, ən böyük yoxsulluq - nadanlıq, ən böyük irs - tərbiyə, ən böyük köməkçi - vaxtında verilən məsləhətdir.**

Əcdadlara sitayiş nə zamandan mövcuddur?

Bu çox maraqlı və geniş mövzudur. Görünür dünyada hələ dinlər, təriqətlər yaranmamışdan əvvəl insanlar öz əcdadlarını müqəddəs saymış, onların ruhlarına, qəbirlərinə and içmişlər. Bu adət hələ də insanlar arasında yaşayır. Onlar belə zənn etmişlər ki, əcdadların qəbrinə, ruhuna sitayiş etməklə gələcək neslin tərbiyəsinə, əxlaqına, mənəvi keyfiyyətlərinin formalaşmasına təsir göstərir. Bu fikirdə də bu düşüncədə də həqiqət vardır. Bununla yeni nəslə böyüyə, ağsaqqala, ağbirçək anaya hörmət, ehtiram hissi aşılanır və nümunə göstərilirdi.

İnsan cəmiyyətinin yarandığı qədim dövrlərdə bu hiss, bu düşüncə qəbilə başçısına, tayfa başçısına pərəstiş etmək, bir başçının arxasınca getmək duyğusunu, istəyini yaratmışdı. Bu dünyagörüşü ən qədim qəbilələrin, tayfaların dinlərində özünü göstərmişdi. Məsələn, Qədim Çində bu, konfutsiçiliyin əsasını təşkil etmişdi. Qədim şumerlərdə, assuriyalılarda - kahinlərə, Misirdə-fironlara, Qədim Yunanıstanda, Romada - ilahilərə sitayiş, pərəstiş bu zəmində meydana gəlmişdi. Elə bizim əcdadlarımıza, onların ruhuna and içmək, pərəstiş etmək eramızdan xeyli əvvəl - minilliklər dövründə yaranmamışdımı? Bunu sübut edən maddi-mədəniyyət qalıqları, daş heykəlləri bir daha əks etdirir.

Nə üçün səhər-axşam insanların gözləri göyə dikilir?

Bunda dərin bir hikmət var. Bu sualın cavabı böyük bir əsərin mövzusudur. Ancaq biz qısaca bunları söyləmək istərdik.

Qədim ibtidai insanlar gözlərini həyata açanda təbiətin min bir gözəlliyini, rəngarəngliyini görmüşlər. Al-əlvan rənglər: yaşıl meşələr, mavi dənizlər, ağ-pəmbə buludlar, boz səhralar, güllü-çiçəkli dağlar, yamaclar, ayna gözlü bulaqlar, şırhaşırla axan dağ çayları və s. onların təsəvvüründə sirli bir aləm idi. Bunlar necə yaranıb. Onları kim düzüb nizama salıb?

Hələ səhər Günəş boylananda, aləmi öz nuruna qərq edəndə, axşam zülmət qaranlıq çökəndə, göy üzünü qara buludlar örtəndə, şimşək çaxanda, göy gurlayanda, leysan yağışlar yağanda, küləklər tufan qoparanda ibtidai insanlar nə düşünmüşlər?

Gecələr aylı-ulduzlu kainatı seyr edəndə gözlərini göylərə zilləyib nə fikirləşmişlər? Suallar çox, sirlər, möcüzələr çox! Ancaq insan öz zəkasını, ağlını işə salıb get-gedə hər müşkül suala cavab tapmağa, öz fərziyyəsini, həyat, təbiət, kainat haqqında öz fəlsəfəsini yaratmağa başladı. O, dərk etməyə başladı ki, bu dünyanı, bu kainatı yaradan bir varlıq var. Kimi ona Tenqri-Tanrı, kimi Allah, kimi Qod, kimi Boq... deyə əllərini göylərə qaldırıb ondan kömək istədi, yağış istədi, işıq istədi, bol məhsul arzuladı...

Həyatın başlanğıcını ana torpaqda, onun idarəsini, qüdrətini göylərdə axtardı, onlara ad verdi, əfsanələr qoşdu.

Yer kürəsində sivilizasiyanın ilk ocağını yaratmış qədim əcdadımız şumerlər, sonra assuriyalılar, misirlilər, finikiyalılar, yunanlar. Yaxın Şərqin digər xalqların mifologiyasında İştər, İştar, Astarta adlı bir ilahə varlıq yaratdılar. Ən qədim rəvayətə görə İştər ilahə göylərin ənginliklərindən yeddi ilahə ilə birlikdə yer üzərində olan intibahlara başçılıq etmişdir. O, dərk edəndə ki, təbiətdə bütün canlılar arasında ancaq insanlar bir-birinə qənimdir, bir-birini məhv edirlər, düşünüb tapıb ki, bu bəladan qurtarmaq üçün savaşdansa, qırğındansa, qan tökməkdənsə əkib-becərmək, bəşər övladını dünyaya gətirib tərbiyə etmək lazımdır. İştər ilahə ananın ilahə rəfiqələri də dünyanın gələcək taleyi qayğısına qalmış və nəcib işlərlə məşğul olmuşlar. Məsələn, İlahə Səşət uşaqlara yazı və hesab öyrədirmiş. Sərkət ilk dərmanları icad edib hazırlamış, insanlara tibb elmini öyrədirmiş. Maat - gecə-gündüz durna lələyilə insanlar üçün haqq və ədalətin qanunlarını yazırmış. Nayət - müharibədən çəkinib insanlara sənətin sirlərini təlqin edirmiş... Bir sözlə, ilahə qadınlar göylərdən insanları idarə edir, düşdükləri çətin anlarda onları zülmət qaranlıqlardan işığa çıxarırmışlar...

Bax, beləcə uca göylər insanların pənah yerinə çevrilmişdi. Bir olan Allah da əlçatmaz göylərdədir. O insanları haqq-ədalət yoluna çağırır, onlara yer üzündə əmin-amanlıq yaratmaq, sivilizasiyaya çatmaq işində müdrik insanlardan peyğəmbərlər təyin edir, onlara müqəddəs qanunları vəhyi nazil edirdi.

Hələ müxtəlif vaxtlarda başqa planetlərdən sivilizasiyalardan uçan obyektlərdə yerə enənlər də insanları heyrətə salmış, sirri açılmayan əfsanələrin, nağılların, rəvayətlərin yaranmasına səbəb olmuşdu.

Elm də get-gedə izah etməyə çalışır ki, bizi əhatə edən böyük Aləm - Qalaktika möhkəm ilahi bir varlığın qüdrətilə idarə olunur. İnsan da canlı aləmin, təbiətin bir hissəsidir.

Bax, ona görə də insan öz bəxtini, taleyini, ümidini göylərdə axtarır. Neçə min illərdi ki, əllərini göyə qaldırıb ulu Tanrıya öz dualarını edir.

KAİNAT

Nə Güneş Aya çatar, nə də gecə gündüzü ötə bilər (Güneş, Ay və ulduzların hər biri göydə öz həlqəsində, öz dairəsində üzür).

"Quranı-Kərim", Yasin surəsi, ayə 40

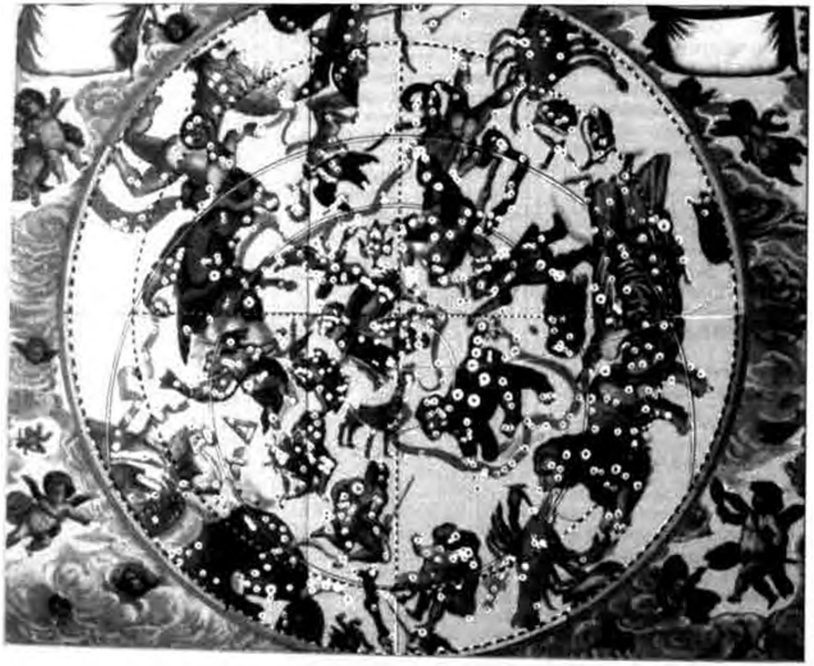

Qədim insanların kainat haqqında təsəvvürləri necə olmuşdur? Xəriteyə diqqətlə baxın, düşünün.

Güneş sistemi nədir?

Güneş sistemi dedikdə, biz Güneşi, 9 planeti və onların peyklərini (cəmi 62 Kosmik cism) və milyonlarla asteroid və komeli nəzərdə tuturuq. Bunların hamısı Güneşin ətrafında fırlanır.

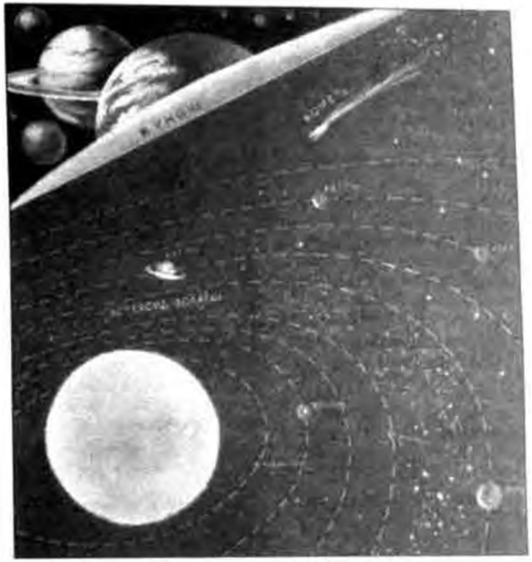

Güneşə hansı planet daha yaxındır?

Güneşə ən yaxını Merkuri planetidir. Onun orbitinin Güneşdən uzaqlığı orta hesabla 58 milyon kilometrdir (bizim Yer kürəmizin orbiti Güneşdən 93 milyon km uzaqlıqdadır). Merkuri Aydan bir qədər böyükdür və o Aya bənzəyir. Merkurinin səmti Güneşə tərəfdir və o 400 dərəcə qıza bilir. Sonra Güneşə yaxın olanı Venera və Yer kürəsidir. Sonra Mars, Yupiter, Saturn, Uran və Pluton gəlir.

Nə üçün Ay Yer planeti ətrafında fırlanır?

Ay Yer planeti ətrafında ona görə fırlanır ki, onlar arasında cazibə qüvvəsi vardır. Ancaq nə Ayın, nə də Yerin fırlanmasını biz adi gözlə görmürük. Əgər bu cazibə qüvvəsi olmasaydı Ay Kosmosa uça bilərdi. Əgər Ay dayansaydı, onda o Yer kürəsinə düşə bilərdi.

Ulduzlar göydən düşürlərmi?

Əlbəttə yox. Göy cisimləri adlandırdığımız meteorlar Yer atmosferinə yaxınlaşanda onlar yanır, parlaq işıq amələ gətirirlər. Bu zaman adama elə gəlir ki, göydən ulduz düşür.

Kainatın yaşı nə qədərdir?

Astronomların hesablamalarına görə kainat təxminən 15 milyard il əvvəl "böyük partlayış" nəticəsində yaranmışdır.

Güneşin ətrafında neçə planet fırlanır?

Doqquz

Ulduz nədir? Günəş ulduzdurmu?

Ulduz - böyük qaz kürəsindən ibarətdir. O özündən çoxlu işıq və istilik buraxır. Bizə yaxın olan ən böyük ulduz Günəşdir. Onun diametri 1,4 milyon kilometrdir. Onun daxilində Yer kürəsi kimi milyon planet yerləşdirmək olar. Günəşin istiliyi 15 milyon dərəcədir. Günəşin işığı və istiliyi təbiətə, canlı aləmə həyat verir.

Kainatın sonu olacaqmı?

Bu haqda çox fərziyyələr və nəzəriyyələr var. Onlardan bir tərəzlıq vəziyyəti nəzəriyyəsidir. Bu nəzəriyyəyə görə kainat gələcəkdə genişlənəcək. Başqa bir nəzəriyyəyə görə, kainat getdikcə sıxılacaq və sonra böyük partlayış baş verəcəkdir. Bu proses hər 80000 milyon ildən bir təkrar olacaqdır.

Böyük partlayış nə deməkdir?

Təsəvvürə gətirilməyən güclü partlayışı astronomlar kainatın başlanğıcı hesab edirlər. Kainatda olan bütün materiya - maddi-aləm enerji formasında müsbət 10000 milyon dərəcəyə yaxın olmuşdur. Partlayış baş verəndə həmin enerji yayılmağa başlamışdır. Temperatura-istilik dərəcəsi aşağı düşmüş, atomlar əmələ gəlmişdi. Bu atomlar tədricən ayrı-ayrı qruplarda birləşərək ilk ulduzlar sistemini - ilk Qalaktikanı əmələ gətirmişdi. Kainatın kənarında olan Qalaktika - kəhkəşan böyük sürətlə bütün fəzaya yayılır. Bu, onu göstərir ki, partlayışdan sonra kainat genişlənir.

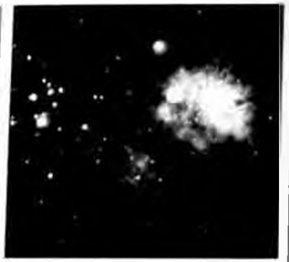

Nə üçün kometaların quyruqları var?

Kometalar Günəşə yaxınlaşanda onun özəyində olan buzlar əriməyə başlayır. Bu zaman toz və qaz kometanın ətrafında bulud əmələ gətirir. Həmin buludlar Günəşin şüaları ilə işıqlananda sanki kometanın quyruğu əmələ gəlir.

Ayda kraterlər necə əmələ gəlmişdir?

Meteorit Ay səthinə dəyəndə kraterlər əmələ gəlir. Ay səthində olan kraterlərin çoxu sonradan əmələ gəlmədir. Aya minlərlə kometa düşmüşdür. Ayda atmosfer olmadığı üçün həmin kraterlərin quruluşu bu günədək dəyişməmiş qalmışdır.

Qalaktika nədir?

Qalaktika yunan sözü "qalaktikos" sözü olub, Ağ yol, Süd yolu, Kəhkəşan deməkdir. Qalaktika Günəş sistemi də daxil olmaqla böyük ulduzlar sistemidir. Böyük İtalyan alimi Qaliley aşkar etmişdir ki, Qalaktika - Kəhkəşan çoxlu miqdarda ulduzlardan ibarətdir. Qalaktikaya bir çox ulduz topası, Günəş sistemi, ulduzlararası işıqlı və tutqun qaz-toz buludlar daxildir. Qalaktika yer kürəsindən 5 milyard işıq ili uzaqdır.

Neptun planeti Günəş ətrafında öz dövrəsini nə vaxt başa çatdıracaq?

Neptun planeti 1846-cı ildə kəşf edilmişdir. Həmin gündən bəri bu 8-ci planet Günəş ətrafında dövrəsini başa çatdırmamışdır. Alimlərin hesablamalarına görə Neptun 2011-ci ildə Günəş ətrafında birinci dövrəsini başa vuracaqdır.

Göy üzündə nə qədər alışan ulduz var?

Bəli, bizə sehrli aləmi andıran Kəhkəşanda hər cür ulduzlar qrupuna rast gəlirik. Qaranlıq gecədə biz uçan ulduzlar, quyruqlu ulduzlar görürük. Parlaqlığı bir neçə dəqiqədən bir neçə saatadək gözlənilmədən 4-5 ulduz ölçüsü artan və sonra normal vəziyyətə qayıdan ulduzlara alışan ulduzlar deyirik. Göy üzündə 20-yə qədər alışan ulduz vardır. Bu ulduzlar nə üçün alışırlar? Elm hələ bu suala cavab verməyə hazır deyildir.

Başqa planetlər Yer kürəsinə bənzəyirlərmi?

Yer kürəsi - quru səthi və dənizləri olan daşlı planetdir. O insana və canlı aləmə həyat üçün lazım olan qazların qarışığından ibarət olan atmosferlə əhatə olunmuşdur. Atmosfer Yer üzündə olan canlı aləmi Günəşin yandırıcı şüalarından qoruyur.

Nə üçün Marsı "Qırmızı planet" adlandırırıq?

Mars planetini ona görə qırmızı adlandırırıq ki, onun torpağı oxra (sarı və qırmızının qarışıq çaları) və qırmızı rəngdədir. Səthi əsasən düzənlikdir, böyük sönmüş vulkanlardan ibarətdir. Yer kürəsində olduğu kimi, hər iki qütbündə buzlu sahəsi var.

Hansı planetlərin dövrəsində halqaya oxşar dairə vardır?

Yupiter, Saturn, Uran və Neptun planetlərinin. Bu planetlərin ekvator dövrəsində buz parçalarının, daş və yaxud toz hissəciklərin həmin halqanı əmələ gətirirlər. Bunlar həmin planetlərin yarandığı vaxtdan qalmış, yaxud bu planetlərin ətrafında dövr edən peyklərin dağılması nəticəsində əmələ gəlmişdir.

Bizim Qalaktikamızdan başqa qalaktikalar da varmı?

Var. Məşhur Kaliforniya universitetinin professoru X.Spinard yeni Qalaktika kəşf etmişdir. Bu Qalaktikada 100 milyarddan çox ulduz vardır.

Yer kürəsinə yaxın olan ulduzlardan işıq nə qədər vaxta gəlib çatır?

Yer kürəsinə yaxın olan ulduzlardan işıq 4-5 ilə gəlib çatır. Amma elə ulduzlar da vardır ki, Yer kürəsindən çox uzaqlardadır. Onlardan bizə işıq on, yüz və hətta min illərdən sonra gəlib çatır. Əgər işığın hər saniyədə 300 min kilometr sürətlə yayıldığını nəzərə alsaq, o zaman təsəvvür edin ki, həmin ulduzlar bizdən nə qədər uzaqdadırlar.

Başqa planetlərdə həyat varmı?

Bu sual ən qədim dövrlərdən insanları düşündürüb. Müasir dövrümüzdə - elmin, texnikanın sürətli inkişafı dövründə isə bu suala təkcə cavab tapmaq deyil, Kainatın sirlərini öyrənib, araşdırmaq, başqa sivilizasiyalarla əlaqələr yaratmaq məsələləri üzərində çalışmağın vaxtı gəlib çatmışdır.

Böyük rus alimi, müasir kosmonavtikanın banisi K.E. Siolkovski (1857-1935) hələ ötən əsrin əvvəllərində bizi digər planetlərdə həyatın olmasına, Kosmosun şüurlu canlılarla və yüksək inkişaf etmiş sivilizasiyalarla məskunlaşmasına inandıraraq yazırdı: "Əgər Yer üzündə həyat meydana gəlibsə, niyə o başqa planetlərin bilyonlarında yaranmamalıdır? Kainat boşdur, biz görmürük deyə başqa həyat yoxdur söyləsək, böyük səhv etmiş olarıq".

Ancaq belə bir sual meydana çıxır: niyə başqa planetlərdəki sivilizasiyanın nümayəndələri insanlara tam şəkildə, olduğu kimi görünmürlər?

K.E Siolkovski belə sualların mövcudluğunu sanki qabaqcadan görərək, 1933-cü ildə Tomskda olan tələbə A.Yudinin məktubuna cavabında yazmışdı: "Yüksək məxluqların bizə kömək etmək cəhdi mümkündür, ona görə ki, bu cəhdlər indi də davam edir." Əgər biz insanların zondlarla və alonavtlarla əlaqəsini mümkün hesab ediriksə, aydındır ki, biz bu əlaqəyə psixoloji cəhətdən hazırlaşmaq barədə fikirləşməliyik.

Bu sahədə tədqiqatlarda bütün elm sahələri kompleks iş görməlidirlər.

Günəş fəallığını artırsa nə baş verə bilər?

Planetimizdə təbii hadisələrin baş verməsi Günəşlə bağlı olur. Günəş bizə işıq, həyat verir. Bütün canlı aləm Günəşin sayəsində inkişaf edir. Günəşdə baş verənlər o dəqiqə yerdə öz təsirini göstərir. Təbii fəlakətlər də, xəstəliklər də Günəşdə baş verən dəyişikliklər zamanı olur.

Hollandiya astrofiziki Pirs Van der Meyerin hesablamalarına görə 2008-ci ildə baş verə biləcək kosmik dağıdıcı dəyişiklik nəticəsində Günəşdə partlayış gözlənilir.

Son aylarda, günlərdə planetimizdə baş verən anomal hadisələr adamı düşünməyə məcbur edir. Yer kürəsində baş verən dəyişiklərin Günəşlə əlaqədar olduğu fikrini ilk dəfə rus alimi, heliobiologiyanın (Günəş - Yer əlaqəsinə dair elm) banisi A.Çijevski irəli sürmüşdü. Bu fikirlərinə görə o, vaxtı ilə təqiblərə məruz qalmış, "idealist" dünyabaxışına görə başı bəlalar çəkmişdi. Sonralar A.Çijevskinin mülahizələri başqa mütəxəssislər tərəfindən də təsdiq edilmişdir. Rusiya Tətbiqi Geofizika İnstitutunun şöbə müdiri Pavel Svitskinin dediyinə görə, 2003-cü il martın 17-də və 18-də Günəşdə hər birinin davamlığı 30 dəqiqəyə çatan iki güclü partlayış baş vermişdir. Beynəlxalq təsnifata görə onlar ən güclü partlayışlar sırasına aiddir. Xoşbəxtlikdən bunlar planetimizə ötəri təsir göstərmiş və yalnız radio rabitəsində müəyyən maneələr yaratmışdır. Lakin unutmaq olmaz ki, Çində ağ ciyərdə naməlum infeksiya fəallaşmış, yüzlərlə adam bu qəfil ölümə düçar olmuşdur.

İraqda müharibə, Avropada, Asiyada daşqınlar, dəhşətli qəzalar, zəlzələlər və s. gözümüzün qabağındadır.

Son on bir illik Günəş fəallığı 2000-ci ilə təsadüf etmişdir. Sonra səngimə olmadı. Hazırda Günəş son dərəcə fəallıq göstərir. Bunun səbəbini alimlər hələlik izah edə bilmirlər. Amma Günəşdə nə isə baş verdiyini hamı təsdiq edir. Hələlik alimlərin proqnozu belədir: təşvişə düşməyə dəyməz. Ancaq Günəşin fəallığının artacağını gözləmək olar.

Atmosfer nədir və o neçə təbəqədən ibarətdir?

Atmosfer yunanca "atmos" - buxar və "spaira" - kürə sözlərinin birləşməsindən əmələ gələn bir termindir. Yer səthindən əngin göylərə baxanda sanki ucsuz-bucaqsız mavi okean görürük. Bu mavilikər göy cisimləri ilə birlikdə atmosferdir. Atmosfer havasının 78 faizini azot, 21 faizini oksigen, 1 faizini başqa qazlar təşkil edir. Atmosfer canlı bir aləmdir. Burada isti və soyuq hava formalaşır, küləklər əsir, buludlar axır, yağıntılar əmələ gəlir. Bütün bunlar Yer üzündə həyatın yaranmasına kömək edir.

Atmosfer 5 təbəqədən və ara-keçid təbəqələrdən ibarətdir. Yer üzündə canlı aləmin yaşaması üçün ən zəruri təbəqə Yer səthi üzərində 8-18 km. qalınlığında olan troposfer adlanan aşağı təbəqədir. Alimlər troposferi obrazlı ifadə edərək, onu "hava mətbəxi" də adlandırırlar.

Atmosferin ikinci təbəqəsi stratosferdir. Onun yuxarı sərhəddi 50-55 km. hündürlüyə çatır. Burada hava seyrəlir, səmanın rəngi tünd bənövşəyi olur. Su buxarı az olduğundan buludlar əmələ gəlmir.

Üçüncü təbəqə mezosfer adlanır. Hündürlüyü 80 km.-dir. Bu təbəqəyə ionosfer də deyilir.

Dördüncü təbəqə termosfer adlanır. Hündürlüyü 80-100 km.-dır. Hava çox seyrəkdir. Burada qütb parıltısı da əmələ gəlir.

Nəhayət, ən yüksəklikdə 800-1000 km. ekzosfer təbəqə yerləşir. Burada demək olar ki, hava yoxdur.

Hava axınları harada baş verir?

Hava axınları atmosfer hadisəsi olub iqlim dəyişmələrinə təsir edir. Hava axınları göydə troposferdə və stratosferdə əmələ gələn, geniş sahəni əhatə edən güclü küləklər sistemidir. Atmosferin ümumi dövr etməsinə - siklonların, passatların, musson küləklərin əmələ gəlməsinə səbəb olur. Yer səthinə yaxın dağ-dərə küləkləri də hava axınlarına daxildir.

Hava axınları tropik yerlərdə və mülayim qurşağın musson sahələrində xeyli davam edir. Siklon hava axınları - güclü küləklər isə nisbətən az vaxt ərzində əsir, istiqamətini və sürətini tez-tez dəyişir.

Aydın, Aysız gecədə adi gözlə nə qədər ulduz görmək mümkündür?

Aydın, Aysız gecədə adi gözlə üç minə qədər ulduz görmək mümkündür. Lakin kainatda ulduzların sayı çoxdur. Onları adi gözlə görmək olmur. Belə ulduzları teleskop vasitəsilə görürlər. Astronomlarımız bu qayda ilə 2 milyarda yaxın ulduzu müşahidə edə bilmişlər.

İşığın sürəti nə qədərdir?

Bütün Kainat işığı Günəşdən alır. Günəş bizi qızdırır, təbiətə hərarət verir. Həyatımız onun nuru, işığı sayəsində canlanır. Günəşdən gələn işığın sürəti çox güclüdür. O havada 300000 km. məsafə qət edərək 8 dəqiqə ərzində yerə çatır.

Kosmik toz nədir?

Ulduzlar arası və planetlərarası fəzada olan maddə hissəcikləridir. İşığı udduğundan sıxlaşmaları Ağ Yolun fotoşəkillərində tutqun ləkə kimi görünür. Onlar ulduzlararası maddənin təqribən 1 faizini təşkil edir və fəzada qeyri-bərabər paylanır.

Ulduz yaranarkən sıx toz buludunun bir hissəsindən planet əmələ gələ bilər.

Kosmoqoniya nəyi öyrənir?

Kosmoqoniya yunanca "kosmos" - aləm, kainat və "qoniya" sözlərindən ibarət olub astronomiya elminin bir bölməsidir. Kosmoqoniya göy cisimlərinin, onların sisteminin yaranma və inkişafını öyrənir. Üç bölməyə ayrılır: planetlər, ulduzlar və qalaktikalar kosmoqoniyası.

Şimşək nədir?

Şimşək, ildırım nəhəng elektrik boşalmasıdır. İldırım çaxarkən buludlarda elektrik boşalmaları baş verir. Gərginlik müəyyən həddə çatanda buludla yer arasında, eləcə də buludlar arasında şimşək çaxır. Bu zaman əvvəlcə işıq görünür, onun ardınca göy guruldayır. Buludlar arasında çaxan ildırım bir neçə km. məsafəyə qədər uzanır. Vahiməli səsi adamı qorxudur. İldırım düşdüyü yerdə yanğın və dağıntı baş verir.

Planetlərin hamısınınmı peykləri var?

Merkuri və Veneradan başqa bütün planetlərin peykləri vardır. Yer kürəsi və Plutonun bir peyki, Marsın 2, Neptunun 8, Uranın 15, Yupiterin 16 və Saturnun 19 peyki var. Ən böyük peyk Yupiterindir ki, o Merkuri planetindən böyükdür.

Naməlum uçan obyektlərin öyrənilməsinə nə vaxtdan başlanılmışdır?

NUO-nun öyrənilməsinə başlanmağın əsası 1947-ci il iyunun 24-də qoyulmuşdur. Həmin vaxtdan etibarən ABŞ-da və digər xarici ölkələrdə qəzetlər demək olar ki, hər həftə yeni NUO müşahidə edilməsi, görünməsi haqqında yazılar dərc etməyə başlamışdılar. NUO kino, video fotoçəkilişlər, radiolokatorlar, maqnitometriyalar və s. ilə qeydə alınan obyektiv reallıq olmuşdur. Adamların uçan obyektlərin pilotları ilə əlaqəyə girməsi və oğrulanması hadisələri də məlumdur.

Riqalı Yuri Qromov uzun illərdir ki, dövri mətbuat və nəşr olunmuş ədəbiyyatdan naməlum uçan obyektlər, gəlmələr, yerdənkənar şüura dair yazılar toplayır. Onun topladığı materiallardan məlum olub ki, 1947-ci ildən 1991-ci ilədək Yer kürəsinin müxtəlif yerlərində qeydə alınmış enmələrin sayı 2.000-i keçmişdir. Demək olar ki, bütün ölkələrdən olan müxtəlif peşə sahibləri və müxtəlif mədəni səviyyəli yüzlərlə adam NUO-nun pilotları və ya sərnişinlərini görmüş, onların təsvirini vermişlər.

BİZİM DOĞMA PLANETİMİZ

Yer kürəsi necə əmələ gəlmişdir?

Alimlərin fikrincə Yer kürəsi Günəş, Ay və Ulduzlar sistemində eyni vaxtda yanar qaz dumanlıqlarından əmələ gəlmişdir. Güclü yanar qaz hissəcikləri tədricən sıxılaraq böyük yanar kürə şəklinə düşmüşdür. Bu proses milyard illər davam etmişdir. Bir təbəqə o biri təbəqənin üstünə çıxmış, tədricən Yer planeti əmələ gəlmiş, üzərini qaz örtüyü örtmüşdür.

Əvvəl Yer kürəsi bərk közərmiş halda, çox isti olmuşdur. Burada hər şey qaynayırdı. Meteoritlər, nəhəng kometalar aramsız olaraq bu qaynar planetin üstünə düşmüşlər.

Yerin üst qatı tədricən soyumağa başlamış və nəticədə bərk təbəqə əmələ gəlmişdir. Sonralar aramsız güclü yağışlar yağmış, çaylar, göllər, dənizlər, okeanlar yaranmışdır.

Yer üzərində canlıların inkişafı-təkamülü necə olmuşdur?

Yer kürəsinin 4,6 milyard il yaşı var. Bunun 590 milyon ili haqqında demək olar ki, heç nə bilmirik. Bu geoloji tarixi alimlər üç dövrə bölürlər:

1. Paleozoy,
2. Mezozoy,
3. Kaynozoy.

Paleozoy dövründə 500 milyon il əvvəl dənizlərdə kiçik balıqlar, molyuskalar, meduzalar, ilbizlər əmələ gəlmişdir.

Mezozoy erasında 240-64 milyon illər ərzində gölməçələrin yanında nəhəng dinozavrlar yaşamışlar. Dinozavrların, uçan nəhəng yırtıcıların nəsli kəsiləndən sonra ilk məməli heyvanların erası başlanmışdır. İlk məməlilər əvvəlcə kiçik olmuş, sonralar iriləri meydana gəlmişdir.

Kaynozoy dövründə 65 milyon il əvvəl yer üzündə nəhəng mastodontlar, meymunlar yaşamışlar. Bu dövrün son 1,8 milyon ilində dünyada ilk ibtidai insanlar doğulmuş, böyümüş, yaşamış, inkişaf etməyə başlamışlar.

Yer kürəsi öz oxu ətrafında neçə saata dövrə vurur?

Yer kürəsi öz oxu ətrafında tam dövrəsini 23 saat, 56 dəqiqə, 4,1 saniyəyə başa vurur. Bu da bir sutka gecə-gündüz deməkdir.

Yerin orbitdə hərəkətinin orta sürəti isə 29,76 km/saniyədir.

Ozon deşiyi nədir?

Atmosferdə, yuxarıda 20-25 km hündürlükdə ozon təbəqəsi var. Bu ozon təbəqəsi bizi Günəşin ultrabənövşəyi şüalarından qoruyur. Bu, şüaların yer səthinə düşməsinin qarşısını alır. Ancaq Antarktidanın mərkəzində ozon təbəqəsində bir növ açıq qapı-deşik var. Ultrabənövşəyi şüalar bu deşik vasitəsilə yerə yayılır. Atmosferin çirklənməsi nəticəsində bu deşik getdikcə genəlir. Bu da planetimizə fəlakət gətirə bilər.

Yer kürəsi nə üçün mavi planet adlanır?

Çünki onun ərazisinin 70,8 faizi sudur.

Yer kürəsindən Günəşə və Aya qədər olan məsafə nə qədərdir?

Günəşə qədər məsafə 149509000 km.-dir.

Yer kürəsindən Ayacan olan məsafə - 384395 km.-dir.

Coğrafi qütblər nə deməkdir?

Yer oxunun Yer səthi ilə kəsişdiyi nöqtəyə coğrafi qütb-

lər deyilir. İki qütb var: Şimal və Cənub. Bütün coğrafi meridianlar bu qütblərdə birləşirlər. Coğrafi qütblərdə adi cəhətlər yoxdur. Vaxt gecə və gündüzə bölünmür. Günəş burada ilin bir yarısında görünmür. Buna qütb gecəsi deyilir. Digər yarısında günəşin batması olmur. Buna qütb gündüzü deyilir.

Şimal coğrafi qütbü Şimal Buzlu okeanında, Cənub qütbü isə Antarktida materikindədir.

Bu qütbləri ilk dəfə kimlər fəth etmişlər?

Şimal qütbünü 1909-cu il, aprelin 6-da ABŞ Hərbi Dəniz Donanmasının admiralı, qütb tədqiqatçısı Robert Edvin Piri fəth etmişdir. O, əvvəllər iki dəfə Qrenlandiyaya galib çıxmış (1892 və 1895-ci illərdə). 1898-ci ildən başlayaraq Şimal qütbünə çıxmağa çalışmışdır. O, arzusuna 11 il sonra çatmışdır.

Cənub coğrafi qütbünü isə 1911-ci il, dekabrın 14-də Norveç qütb səyyahı və tədqiqatçısı Rual Amundsen (1872-1928) fəth etmişdir.

Yer kürəsində neçə qitə var?

Altı qitə.

1. Ən böyüyü Asiya qitəsidir, sahəsi 43475000 kvadrat kilometrdir.
2. Afrika - sahəsi 30132000 kv.km.-dir.
3. Amerika (Şimali və Cənubi Amerika birlikdə, bəzən bunları ayrılıqda da qeyd edirlər). Ümumi sahəsi 41985000 kv.km.-dir.
4. Antarktida - sahəsi 14107000 kv.km.-dir.
5. Avropa - sahəsi 10523000 kv.km.-dir.
6. Avstraliya - sahəsi 7636000 kv.km.-dir.

Yerin tərkibi nədən ibarətdir?

Yer qatlara - təbəqələrə bölünmüş böyük şara (kürəyə) bənzəyir. Onun mərkəzində yerin nüvəsi yerləşir. Ərinmiş dəmir və nikeldən ibarət olan bu özəyin qalınlığı 1,545 km.-dir. Sonra nüvənin xarici hissəsi gəlir. Onun qalınlığı 1.738 km.-dir. Sonra daş süxurlarından ibarət mantiya (örtük) təbəqəsi başlanır. Bu təbəqə iki hissədən - aşağı və yuxarı mantiyadan ibarətdir. Aşağı mantiyanın qalınlığı 2220 km., yuxarı mantiyanın qalınlığı 618 km.-dir. Yerin səthinə yaxın ən yuxarı təbəqə yer qabığıdır. Onun qalınlığı 50 km.-dir.

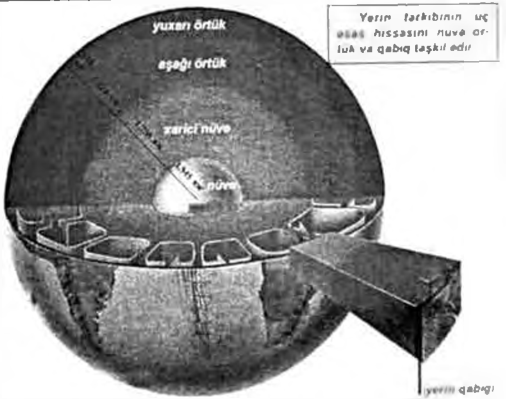

Yerin tərkibinin üç əsas hissəsini nüvə, örtük və qabıq təşkil edir.

Yerin neçə yaşı var?

Bu suala cavab vermək çətindir, ona görə ki, Yer səthinin quruluşu tez-tez dəyişir. Yer kürəsi də Günəş sisteminin bütün planetləri ilə eyni vaxtda yaranıb. Bizə məlumdur ki, qocaman dağların yaşı 4500 milyon il əvvələ aid edilir.

Materiklər əvvələr bir-biri ilə birləşmiş halda olublarmı?

Materiklər daima hərəkətdədir. 200 milyon il əvvəl onlar bir-birinə bitişik olmuşlar. Bunu materiklərin qıraqlarındakı dağ süxurları, faydalı qazıntıların qalıqları sübut edir. Dünyanın faunası və florasının təxminən eyni olması bunu göstərir.

Dünyada fəaliyyətdə olan nə qədər vulkan var?

Yer kürəsində hazırda fəaliyyətdə olan 455 vulkan var. 80 belə vulkan da dənizlərin, okeanların dibindədir.

Qabarmalar və çəkilmələr niyə baş verir?

Ay planeti Yer kürəsində suların hansı meridianda olmasına görə yığılmasına təsir edir. Belə hadisə Yerin əks tərəfində də müşahidə olunur. Ay Yer ətrafına 24 saat 50 dəqiqədə dolanırsa, deməli bu müddət ərzində iki dəfə qabarma və çəkilmə baş verir.

Təbiətdə rəngli yağışlar yağırmı?

Bəli olur.Bir də görürsən ki, buludlardan qırmızı, qara, hətta qurdlu, xərçəngli yağışlar yağır. Bu, necə olur? Şiddətli küləklər yerdəki qırmızı tozları, dəniz və çay hövzələrindən balıqları, qurbağaları, xərçəngləri sovurub göyə qaldırır, onları bir neçə kilometr uzaqlara aparıb, yağışla birlikdə yerə tökür.

Rəngli yağışlar dəfələrlə Avropada, o cümlədən 1117-ci ildə Lombardiyada, 1608 və 1847-ci illərdə Fransada, 1956-cı ildə Kiyev şəhəri ərafında, 1952, 1956 və 1963-cü illərdə Azərbaycanda müşahidə edilmişdir.

Dünyada neçə okean var?

Dörd okean.

1. Ən böyüyü Sakit okeandır, sahəsi 179679000 kvadrat kilometrdir.
2. Atlantik okeanı - sahəsi 93360000 kv.km.-dir.
3. Hind okeanı - sahəsi 74917000 kv.km.-dir.
4. Şimal Buzlu okeanı - sahəsi 13100000 kv.km.-dir.

Hava nədir və onun əhəmiyyəti nədən ibarətdir?

Bizim gözəl planetimiz atmosferin bir neçə qatı ilə əhatə olunub. Bizim nəfəs aldığımız qat trafosfer adlanır. Bu qat stratosfer və Yer üstü səthi arasında yerləşir. Hava həyat üçün lazım olan qazların qarışığından, xüsusilə oksigen və azotdan ibarətdir. Yuxarıda ozon qatı isə bizi Günəşin yandırıcı təsirindən qoruyur.

Hava yaşayışdır, həyatdır, gözəllikdir. Onun sayəsində canlı aləm yaşayır, təbiət əlvan rəngə boyanır.

Dünyanın ən dərin yerləri okeanlarda necədir?

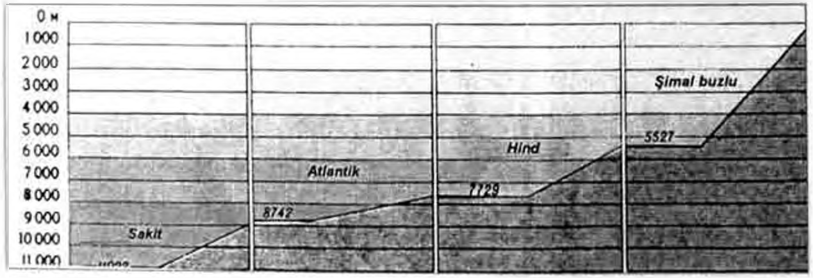

Zəlzələlər niyə və harada baş verir?

Zəlzələlər əsasən dağ əmələgəlmə nəticəsində, yer səthinin 20-30 kilometr, bəzən isə yüzlərlə km. dərinliklərdəki süxurlar hərəkət etdikdə baş verir. Bu sahəyə zəlzələnin ocağı deyilir. Burada təkanlar və yer qatlarının tərpənməsi daha güclü olur. Zəlzələ ocağının üstündə olan yer səthi zəlzələnin episentri adlanır.

Zəlzələlər daha çox dağlıq ərazilərdə - Qafqaz, Karpat, Pamır, Kopetdağ, Tyan-Şan, Qərbi və Şərqi Sibir dağlarında, Baykal gölü ətrafında, Kamçatkada, Kuril adalarında, Yaponiyada, İndoneziyada, İranda, Türkiyədə və başqa dağlıq yerlərdə olur.

Sunami nədir?

Sunami-yapon dilində güclü sualtı zəlzələyə, vulkanik püskürmə nəticəsində okeanda yaranan nəhəng dalğalara verilən addır.

Sunaminin yaratdığı böyük dalğalar bəzən 50-1000 km/s. sürətlə hərəkət edir. Okeanda bu dalğaların hündürlüyü 2-3 metrdirsə, sahillərdə 10-50 metr və daha çox olur.

Ölü dəniz haradadır? Nə üçün ona Ölü dəniz deyilir?

İordaniya-İsrail dövlətlərinin ərazisində yerləşir. Yer kürəsinin quru hissəsində ən çökək yer olan bu dəniz okean səviyyəsindən 392 metr aşağıdadır. Sahəsi 1050 kvadrat kilometrdir. Heç bir dənizlə əlaqəsi yoxdur. Buna görə də ona ən duzlu göl də deyirlər. Orada heç bir canlı yaşamadığı üçün ona Ölü dəniz deyilir.

Sibirin Tayqa meşələrinə Tunquska çayı hövzəsinə nəhəng meteorit nə vaxt düşmüşdür? Onun təsirindən nə baş vermişdir?

Bu dəhşətli hadisə 1908-ci ilin iyunun 30-da səhər tezdən baş vermişdir. Meteorit yerə düşəndə 4 dəhşətli partlayış olub. Tunqus meteoriti adını almış bu səma cismi yerə yaxınlaşarkən parlaq işıq saçan bulud müşahidə edilmiş, gurultusu 1000 km radiusda eşidilmişdir. İrkutski rəsədxanasının seysmoqrafı episentri İrkutskdən 700 km. şimalda Tunquska rayonunda güclü zəlzələ qeydə almışdır. Həmin an Avropa və Amerikanın seysmoloji stansiyaları da yer səthinin titrəməsi faktını qeyd etmişlər.

Atmosferdə küllü miqdarda meteorit maddəsinin tozlanması nəticəsində Avropada bir neçə gün anormal işıqlı gecələr müşahidə edilmişdir.

Tunqus meteoritin yerə düşməsi nəticəsində 2150 kv. km meşə sahəsini məhv etmişdir.

Tayqaya muxtəlif vaxtlarda çoxlu elmi ekspedisiya göndərilmişdir. Amma nə meteoriti, nə də onun külünü tapmaq mümkün olmayıb. Lakin həmin ərazidə torpağın tərkibində metal arıntılarının donmuş mikroskopik damcıları aşkar olunmuş və kimyəvi analizlər bu damcıların kosmik sivilizasiyaya aid olduğunu təsdiqləmişdir. Həmin səma cismi yerin atmosferinə saniyədə 40-45 km. sürətlə, təxminən 10 dərəcə bucaq altında daxil olmuşdur. Meteoritin ağırlığı yüz min ton, diametri 30 m. təxmin edilir.

Dağların, materiklərin, səhraların əmələ gəlməsi və yox olması haqqında nə bilirsiniz?

Yer kürəsinin quruluşu, materiklərin, okeanların, dənizlərin, səhraların, dağların əmələ gəlməsi prosesləri dünyanın görkəmli alimlərini, geoloqlarını həmişə (elə indinin özündə də) düşündürmüş, bu haqda cild-cild əsərlər yazılmış, kəşflər edilmişdir. Toplanmış zəngin faktlar, bilgilər bizə imkan verir ki, vaxtilə qalxıb-enmiş, okeanların, dənizlərin dibinə çökmüş materikləri, dağları, səhraları, çölləri, bir sözlə indiki Yer kürəsinin keçmişini və gələcəyini yaxşı öyrənək. Bu maraqlı elm sahəsinə aid çoxlu, müxtəlif fərziyələr irəli sürülmüşdür.

Böyük Avstriya geoloqu Eduard Züss (1831-1914) bütün ömrünü bu elmi biliklərin öyrənilməsinə həsr edərək, səbr və inadla elmi tədqiqat işləri apararaq maraqlı fikirlər söyləmişdir. O, üç cildlik "Yerin siması" (1883-1909) əsərində Yerin geologiyası sahəsində tədqiq olunmuş bütün bilgiləri ümumiləşdirərək, materiklərin quruluşunu müqayisə edərək belə nəticəyə gəlmişdir ki, Cənubi Amerika və Cənubi Afrika, Ərəbistan yarmadası və Hindistan qədim böyük materik "Hondvan"ın Atlantik və Hind okeanlarına qərq olmuş hissələridir.

Yerin Şimal yarımkürəsinin digər böyük qədim kontinenti-Lavrasiya da vaxtilə Atlantik okeanına çökmüş, onun dağılmış böyük hissəciklərindən Şimali Amerika, Şotlandiyanın bir hissəsi, Hebril adaları əmələ gəlmişdir.

Müasir Asiya qitəsinin əmələ gəlməsini E.Züss Baykal ətrafı Anqar massivi əsasında yarandığını qeyd edir. Bu əraziyə o, "Qədim Asiya" demişdir. Həmin massivə bir sıra ətraf sıra dağlar, sonralar Qafqaz və Balean dağları, Atlantik okeanının Avropa sahillərinə qədər ərazilər birləşmişdir.

Avstraliya qitəsi Sakit okean adaları ilə birlikdə okean dibindən qalxmış, dağ zirvələri adalar əmələ gətirərək indiki materiki yaratmışdır.

Qalxma və enmənin əsas səbəbi isə Yerin sıxılmasıdır. Bu proses də dağların, layların, suxurların əmələ gəlməsinə təsir edir. ("Detskaya ensiklopediya", M. 1962, səh.147-248).

İndi təbiətdə baş verən hadisələr göstərir ki, gələcəkdə də belə qalxma və enmələr, yeni materiklər, dağlar, dərələr, vadilər, yarımadalar, adalar, göllər, körfəzlər... əmələ gələ bilər.

Axırıncı buzlaşma nə vaxt qurtarıb?

10000 il bundan əvvəl. Dünyanın bir çox yeri-Avropanın, Amerikanın şimal-əraziləri, hətta Cənubi Amerikanın, Afrikanın, Avstraliyanın yüksək dağları buz qatları ilə örtülmüşdü.

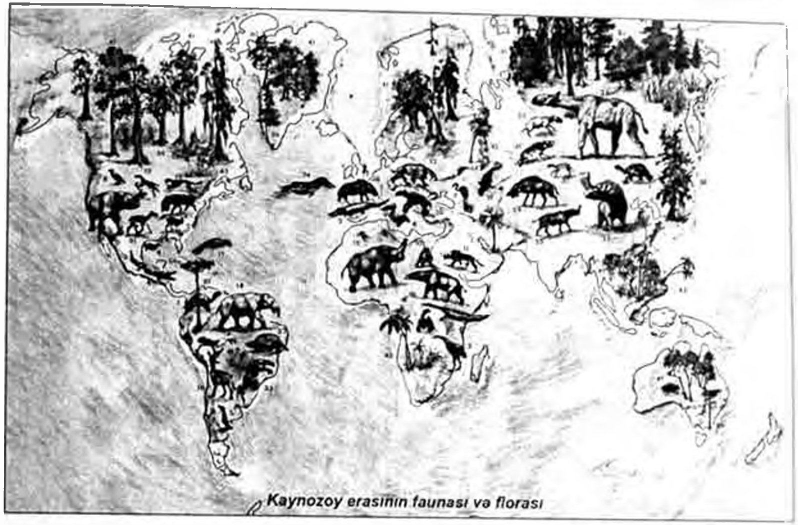
Kaynozoy erasının faunası və florası

60-70 milyon il əvvəl planetimiz hansı dövrü yaşamış, onun quruluşunda nə dəyişikliklər baş vermişdir?

Kaynozoy erasının ortalarında Yer kürəsinin faunası və florası təxminən bu xəritə-şəkildə əks olunan kimi idi.

Kaynozoy yunanca "kaynos" - yeni, "zoye" həyat deməkdir. 60-70 milyon il dövrü keçirmiş Kaynozoy üç nəhəng poligen, neogen və antropogen mərhələlərindən ibarət idi. 1. Poligen 67 milyon il bundan əvvəl olmuş, 42 milyon ilədək davam etmişdir. Bu dövrdə planetimizin quruluşunda böyük dəyişikliklər, intensiv tektonik hadisələr baş vermişdir. 2. Neogen-yeni yaranma deməkdir. 25 milyon il əvvəl yaranmış bu dövr 23.5 milyon il davam etmişdir. Bu dövrdə Yer kürəsində qapalı su hövzələri, cavan dağlar əmələ gəlmiş, güclü vulkan püskürmələri baş vermiş, müasir dünyamızın konturları və relyef cizgiləri formalaşmağa başlamışdı. 3. Antropogen Yerin geoloji tarixində indiyədək davam edən 1,8 milyon il yaşı olan təkamül dövrüdür. 700 min il əvvəl başlamış bu mərhələni alimlər yer üzündə insanın əmələ gəlməsilə əlaqələndirirlər. Bu mərhələlərdə də planetimizin flora və faunasında böyük dəyişikliklər olmuşdur.

Yer kürəsi bu qocaman yaşında daha nələr görməmişdi?! Kaynozoy erasının ortalarında Yer kürəsində Hondvana (Mərkəzi Hindistanda yer adı) adında fərz edilən nəhəng bir qitə varmış. Bu əraziyə Cənubi Amerikanın böyük bir hissəsi, indiki Afrika, Avstraliya, Madaqasqar adası və çox güman ki, Antarktidanın bir hissəsi daxil imiş. Hondvananın böyük bir hissəsi Hind okeanının suları altında qalmışdır.

Həmin uzaq keçmişdə materiklər və okeanlar ayrılmış, Tetis hövzəsinin yerində Aralıq dənizi yaranmış, Qafqaz sıra dağları ada halında, Qara dənizlə Xəzər bitişik olmuş, cavan dağ sistemlərinin əmələ gəlməsi başa çatmışdır. O vaxt yerin iqlimi indikindən xeyli isti olmuşdur. Şimal yarımkürəsinin orta enliklərində dəfələrlə böyük materik buzlaşmaları baş vermişdi. Cənub ərazilərdə savannalar, tropik və yarımtropik sahələr, şimalda tundralar, iynəyarpaqlı Tayqa meşələri yaranmış, məməlilər, insanabənzər meymunlar, suda-quruda yaşayan nəhəng vəhşi heyvanlar və başqa canlılar əmələ gəlmişdi.

Yer kürəsi haqqında insanların təsəvvürləri necə dəyişmişdir?

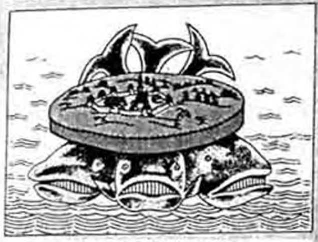

Ən qədim dövrlərdə olan təsəvvürlərdən biri

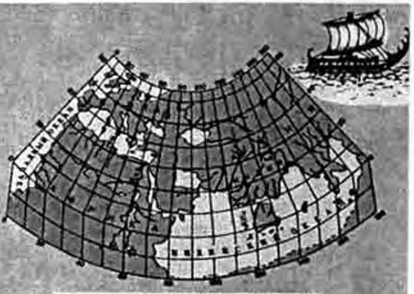

Eramızın II əsri. Ptolomeyin tərtib etdiyi xəritədə olduğu kimi

Bahaumanın qlobusunda XV əsrdə Yer kurəsi belə təsvir olunmuşdur

Markatorun atlasında dünya xəritəsi bu cür təsvir edilmişdir

Müasir dunyanın xəritədə təsviri belədir

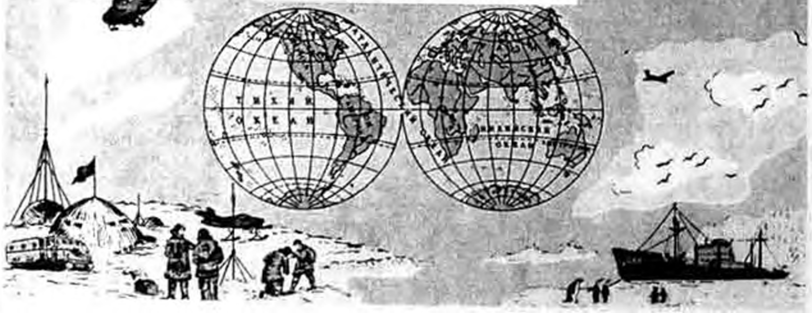

Planetimizin heyvanlar aləmi

ASİYA

Dünyanın ən böyük qitəsi necə adlanır? Onun ümumi sahəsi nə qədərdir?

Dünyanın ən böyük qitəsi Asiyadır. Asiya qədim Assuriya dilində Asu, yəni Şərq sözündəndir. Dünyanın quru hissəsinin 30 faizini təşkil edir. Onun sahəsi adaları ilə birlikdə 43475000 kvadrat kilometrdir. Adalarının sahəsi 2700000 kv.km-dir.

Xəzər dənizi necə əmələ gəlmişdir?

Xəzər dənizi ulu tariximizin canlı şahididir. Onun adı, yaranması, sahillərində və mavi sularında baş verən hadisələrlə bağlı nə qədər əfsanə, tarixi olaylar var. Xəzər bizim keçmişimizin salnaməsidir. O öz tarixi, təbiəti, gözəlliyi, xasiyyəti etibarı ilə bütün dənizlərdən, göllərdən fərqlənir.

Assuriyalılar onu Şərq dənizi kimi təsəvvür ediblər.

Keqatey Miletski 2400 il əvvəl Xəzəri körfəz kimi təsvir edib, onu "Hirkan" ("Canavarlar ölkəsi" deməkdir) dənizi adlandırıb.

Xəzər, onun sahilləri qədim əcdadlarımızın məskəni olmuşdur. Onun əmələ gəlməsi, sahillərinin dəyişməsi, ətrafında yaşayan xalqların taleyi zəngin bir tarixdir.

Geologiya-minerologiya sahəsində çalışan alimlərimiz Xəzərin əmələ gəlməsini yer üzündə ilk insanın yaranmasından 90-75 milyon il əvvələ aid edirlər.

Xəritədə gördüyümüz indiki Xəzər dənizi Paleogen dövründə, Neogen dövrünün isə Meotis və Pond əsrlərinə qədər, daha doğrusu 53-56 milyon il ərzində Qara dəniz və Aral dənizi ilə əlaqədə olmuşdur. Meotis dövrünün axırında Xəzər Aral dənizindən ayrılmış, lakin Kuma-Manıç boğazı ilə Qara dənizlə olan əlaqəsini saxlamışdı. Bu əlaqə təxminən 8-9 milyon il bundan əvvəl (Pont dövrünün sonunda) kəsilmişdir. O vaxtdan Xəzər sərbəst dəniz olmuşdur. Daha doğrusu nəhəng gölə çevrilmişdir.

Xəzərin gölə çevrilməsinə səbəb, Qafqaz dağlarının qalxması olmuşdur. Kuma-Manıç boğazı da dəniz səviyyəsindən yuxarı qalxmış və nəticədə Qara dəniz Xəzərdən ayrılmışdır.

Xəzər dənizinin ölçüsü vaxtaşırı enib-qalxmış, nəticədə sahillərini su basmışdır. Amma indiki Xəzər xeyli kiçilmişdir. Bunun əyani sübutu Qız qalasıdır. Bu qala vaxtilə dənizin içində olmuşdur.

Xəzər dənizinin neçə adı olub?

Bir çox tarixi mənbələrdə bu böyük qapalı su hövzəsinin - Xəzər dənizinin onlarca adı olub. Onlardan bir neçəsini qeyd edək: Abaskun, Bakı, Kaspi, Gürkan, Xəzər, Hirkan, Alban, Şirvan, Teylesan və s.

Xəzər - Xas, Kaspi Qas sözlərindən əmələ gəlsə də, eyni adlı tayfa adını bildirir.

Xəzər dənizi hövzəsini hansı dağlar əhatə edir?

Qərbdən Böyük Qafqaz sıra dağları, Cənub-Qərbdən - Talış dağları, Cənubdan - İran ərazisində olan Elbrus dağları, Şərqdən - Kopetdağ dağları əhatə edir.

Xəzər dənizinə nə qədər çay tökülür?

Xəzər dənizinə 130-dan çox iri-xırdalı çay tökülür. Onların ən böyüyü Volqa, Emba, Ural, Terek, Sulak, Samur, Kür çaylarıdır.

Dünyada ən böyük göl hansıdır?

Xəzər. Onun sahəsi 371000 kv.km-dir. Ən dərin yeri 995 metrdir. Xəzər qapalı su hövzəsi olduğu üçün ona göl deyirlər. Vaxtı ilə Xəzər dünya okeanına çıxdığı üçün ona dəniz demişlər. İndi də Xəzər-Kaspi dənizi kimi də adlanır. Xəzər dənizi okean səviyyəsindən 28 metr çökəklikdə yerləşir.

Dünyada ən çox adaları olan ölkə hansıdır?

İndoneziyaya "Min ada ölkəsi" deyirdilər. Ancaq orada həqiqətdə nə qədər ada vardır? İndoneziyanın coğrafiya alimləri kartoqrafik tədqiqatları başa çatdıranda məlum olmuşdur ki, bu ölkə min yox, on üç mindən çox adadan ibarətdir. Onun 992-də yaşayış var. Bu yaxınlaradək 12 min ada boş idi. Onun 7 mininin adı belə yox idi. İndi görəsən vəziyyət necədir?

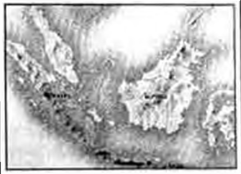

Asiyada adaların ən böyükləri hansılardır?

Adaların adları	Sahəsi (kv.km.)
Kalimantan	734000
Sumatra	434000
Xonsyu (Xondo)	226000
Sulavesi	179000
Yava	126000
Luson	106000
Mindanao	94600
Xokkaydo	77900
Saxalin	76400
Seylon	65600
Tayvan	36000
Kyusyu	35600
Xaynan	34000
Timor	33000
Xalmaxera	18000
Sikoku	17800
Seram	17100
Flores	15200
Sumbava	13280
Palavan	11800
Kipr	9250
Okinava	1260

Hansı ölkə 3900 adada yerləşir?

Bu gündoğan ölkə adını almış Yaponiyadır. Burada ən böyük ada Xonsyudur. O bütün Yaponiya ərazisinin 61 faizini təşkil edir və əhalinin 80 faizi burada yaşayır. Sonra daha üç ən ada Xokkaydo, Kyusyu və Sikokudur.

Kamçatka haqqında nə bilirik?

Kamçatka coğrafi yer kimi böyük yarımadadır. Sahəsi 370000 kvadrat kilometrdir. Uzunluğu 1200 km., eni 450 km. olan bu vulkanlar və geyzerlər yarımadası Asiya qitəsinin Şimal-Şərq hissəsində, Oxot dənizinin qərbində, Berinq dənizi və Sakit okean sahillərində yerləşir. Kamçatkada 160-dan çox vulkan vardır. Onlardan 30-u püskürəndir. Yarımadada ən hündür yer 4750 metr olan Kamçatka sopkasıdır.

Bəs rəvayətlərdə Kamçatka necə səslənir?

Kamçatka həm də maraqlı tarixi olan bir yerdir. Çoxlu rəvayət və əfsanəsi var. Yerli əhali - itelmenlər bu torpağı Kamçatka adlandırmışlar. Bu, onların və koryakların dilində "dünyanın sonundakı insanların yaşadığı yer" mənasındadır.

Rəvayətə görə koryak pəhləvanı Kamçat düşmənləri ilə döyüşdə qalib gəldiyi üçün bu yer onun adı ilə adlanmışdır. Başqa bir rəvayət də vardır. Dağlar oğlu Kam və vulkanlar qızı Çatka özlərini qayadan atıb məhv olmuşlar. Bu sevgi dastanını əbədiləşdirmək üçün yarımadanı Kamçatka adlandırmışlar.

Tatar boğazı eşitmisinizmi? O haradadır?

Tatar boğazı Asiya qitəsinin Şərqində Asiya materiki ilə Saxalin adası arasında dar, uzun bir boğazdır. Yapon və Oxot dənizlərini birləşdirir. Uzunluğu 663 km., eni canubda 324 km. Şimalda 40 km., ən dar yeri 7,3 km., ən dayaz yeri Farvaterdə 7,2 km. Tatar boğazının şimal hissəsi - Amur limanı - qışda donur.

Dünyada əhalisi çox olan ölkə hansıdır?

Çin Xalq Respublikası. Burada 1,2 milyard adam yaşayır. Dünya əhalisi tezliklə 6 milyard olacaq. Bu, onu göstərir ki, Yer Kürəsinin əhalisinin beşdə biri Çində məskunlaşmışdır.

Dünyada özünəməxsusluğu ilə seçilən bu qədim ölkənin şəhərləri müasir dövrdə çox sürətlə inkişaf etmişdir. İndi Çində əhalisi milyonu ötmüş 40 şəhər vardır.

"Xatınbaş" dağı və "Xatın" çayı haradadır?

Altay dağlarında. Qədim türk yurdu Altayda qadına böyük hörmət, ehtiram olunurdu. Burada qədim türklər ana, qadın şərəfini ucaltmaq, müqəddəsləşdirmək üçün bir çox yerləri xatun adı ilə ülviləşdirmişlər.

Dünyanın böyük çaylarından biri olan Ob çayı öz başlanğıcını Altay dağlarından götürür. Onun da ilk qolu Xatın (Katın) adlanır. Xatın çayı Altay dağlarının bulaqlarından sızılaraq əmələ gəlir və coşqun dağ çayı kimi axıb türk ellərinə - böyük Sibir düzləri ilə Şimal Buzlu okeanına axır. Su da türk anlamında qadın kimi təmiz, bullur və həyatdır.

Altayda dağ zirvələrindən biri də "Xatınbaş" adlanır. Qədim türk oğlu öz anasını, qadınını bax beləcə uca zirvəyə qaldırmış, onu əbədiləşdirmişdir.

"Filippin adaları" sözü haradandır?

1543-cü ildə ispan dəniz səyyahı Ruy Lopes Vilyalovos bu adalara ilk qədəm qoymuş və oranı kral II Filippin şərəfinə "Las Filippinas" adlandırmışdır.

Asiya və Avropada qədim türk toponimlərinin izləri necə adlanır?

Görkəmli alim Murad Adjinin "Evropa, türki, Velikaya step" kitabında bu sualların bəzilərinə rast gəlirik.

1. "Altay" "Tenqri-tay", yaxud "Edem" - dədəm - baba yurdu deməkdir.
2. "Lena" (çay) - "İlin" - Şərq deməkdir.
3. "Yenisey" (çay) - "Ene say" - Ana çay.
4. "Ob" - "abe" - nənə deməkdir - nənə çay.
5. "Tanrı" - Tenqri xan - Allah mənasındadır.
6. "Alman" - türk dilində uzaq mənasını verir.
7. "Oryol" - yüksəkliyə çıxmaq deməkdir.
8. "Tula" (şəhər) - dolu sözünü ifadə edir.
9. "Bryanski" (şəhər) - birinci deməkdir.
10. "Saratov" (şəhər) - Sarıtau (Sarı dağ).
11. "Simbır" (Simbirski) - türk dilində tək qəbir deməkdir.
12. "Kipenzay" - Penza şəhərinin qədim adı.
13. "Şapaşkar" - Çeboksar şəhərinin qədim adı.
14. "Buruninej" - Voronej şəhərinin qədim adı.
15. "Albion" - Böyük Britaniya adası əvvəllər belə adlanırdı. Türklər oranı fəth etdikləri üçün bu yerə İnqlend demişlər.

Asiyanın ən böyük gölləri hansılardır?

Göllərin adları	Sahəsi (kv.km)	Dərinliyi (m.)
Aral	65500	68
Baykal	30500	1620
Balxaş	17400	26
İsık Gül	6130	702
Urmiya	4700	-
Kukunar	4200	38
Duntinxu	3910	-
Van	3760	25
Xubsuqul	3400	238
Poyanxu	2780	-
Tenqri-Nur	2460	-
Tayxu	2210	-
Quz	1620	2
Ölü dəniz	980	356

Nə üçün hindlilər Hind çayını - "çaylar atası" hesab etmişlər?

Hindistanda çay çoxdur. Amma hindlilər və puştular fa qədimdən bu çayı müqəddəs hesab etmiş, onu "çaylar atası" adlandırmışlar. Bu böyük çay qədim hind dili sanskritcə Sindhu, puştunca Abba-Sin - yəni çaylar atası mənasını verir. Hind çayı Çin, Hindistan və Pakistan ərazilərindən axaraq bu ölkələrin xalqlarının təsərrüfat həyatında böyük rol oynayır. Hindlilər hətta ən adlı-sanlı adamları öləndə onu yandırıb külünü Hind çayına səpmişlər.

Hind çayının uzunluğu 3180 km-dir. Tibet yaylasında Kaylas silsiləsindən 5300 m. yüksəklikdən axmağa başlayır, ona Şayek, Hilkit, Kabil, Pəncab qolları birləşir, nəhəng delta əmələ gətirərək ərəb dənizinə tökülür.

"Amur" sözünün mənası nədir? Bu sözün izlərinə daha harada rast gəlmək olur?

Amur Şərqi Asiyada böyük çaylardan biridir. Uzunluğu 2846 km.-dir. Mənbəyi Şilka və Arqun çaylarının qovuşduğu yerdən başlayaraq Amur çayı Rusiya, Monqolustan, Çin, Mancuriya ərazilərindən axıb Uzaq Şərqdə Oxot dənizinə tökülür.

"Amur" qədim türk sözüdür. Mur - su, çay deməkdir. Azərbaycanda Murov dağının adı da suyunun bolluğuna görə Mur söz kökündən, əmələ gəlib. Orta Asiyada Amu - Darya çayının, Amurda Üzən Ağ Amur, Qara Amur balıq növlərinin də adları bu qədim kökdəndir. Bunu Amur çayı sahillərində yaşayan qədim türk xalqları da, monqollar da Xara-Muren - qara çay, ivenlər, nıvxılar Ta-Mur, Da-Mur - Böyük çay deyə adlandırmışlar. Mancurlar, çinlilər öz dillərində Amuru - Qara çayı belə səslandirmişlər. Mancurlar Saxalin - Uli - Qara çay, çinlilər Xey-Xe - Qara çay və ya Xeyluntzen - Qara əjdaha çay demişlər. Göründüyü kimi məna, kök türk dilindən gəlmişdir.

Hindistanda müqəddəs çay necə adlanır?

Hind dilində Qanq çayı - "Qanqa May" adlanır. Mənası müqəddəs çay deməkdir. Qədim hind mənbələrində deyilir ki, Qanq çayı Vişnu allahının ayaqları altından süzülüb əmələ gəlmişdi. Zəvvarlar Hindistanın müxtəlif yerlərindən axışıb bura ziyarətə - çimməyə gəlirlər. Onlar elə zənn edirlər ki, Qanq sularında çimməklə ruhları təmizlənir və bütün günahları yuyulmuş olur.

Dünyada ən hündür dağ silsiləsi və zirvəsi hardadır?

Dünyada ən hündür dağ silsiləsi Himalay dağlarıdır. Çin, Hindistan, Nepal və Pakistan dövlətlərinin ərazisində olan bu dağ silsiləsinin ən hündür zirvəsi Comolunqma, yaxud Everestdir. Hündürlüyü 8848 metrdir.

Himalay qədim hind dilində "Hama" və "avayya" sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir, mənası "Qar məskəni" deməkdir.

Dünyada ən hündür dağ zirvəsi olan Comolunqma nə deməkdir?

Himalay dağlarının Çinlə Nepal sərhəddində olan yer kürəsinin ən yüksək nöqtəsi Comolunqma Tibet dilində "Yer Allahının anası" deməkdir. 1830-1843-cü illərdə həmin zirvəni öyrənən ingilis alimi Corc Everestin şərəfinə bu yüksəklik "Everest zirvəsi" kimi də adlandırılmışdır.

Piramida formasında olan bu yüksək zirvəyə ilk dəfə 1953-cü il mayın 29-da yeni zelandiyalı E.Hilleri və nepallı N.Tensinq qalxmışdılar.

Elbrus adında dağ daha haradadır?

Böyük Qafqaz sıra dağlarında Elbrus yüksək zirvədirsə, İranda Xəzərin Cənub sahillərində Qərbdən Şərqə uzanan dağlar silsiləsidir. Uzunluğu 900 km., eni 120 km., ən hündür yeri isə 5604 metrdir.

Tundra nə deməkdir?

"Tundra" fin dilində "meşəsiz çılpaq yayla" deməkdir. Arktika qurşağında özünəməxsus bitki örtüyünə malik geniş ərazini əhatə edir. Cənubda meşə zonası ilə şimalda Arktika, Şimal dənizləri arasında yerləşir. Skandinaviya, Ural, Sibir, Alyaska, Şimali Kanada dağlarında da tundra zonası vardır. Bu zonada qış 8-9 ay davam edir. Bunun 60-80 günü qütb gecəsi olur. Orta temperatur yanvarda mənfi 5 dərəcədən - 40 dərəcəyə qədər, iyulda müsbət 5-10 dərəcə olur.

Tundrada çoxlu göl və bataqlıqlar var. Bitki örtüyü şibyə, mamır, alçaqboylu otlar, kolluqlardan ibarətdir. Heyvanlar və quşlar aləmi ağ kəklik, tundra kəkliyi, şimal maralı, canavar, tundra tülküsündən ibarətdir.

Asiya qitəsində nə qədər çay var?

Asiya qitəsinin sinəsindən müxtəlif istiqamətlərə irili-xırdalı minlərlə çay axır. Onların 1000 km-dən çox uzunluğu olanları 25 böyük çaydır. Ən böyük çay Yantsızıdır. Onun uzunluğu 5520 km.-dir. Mənbəyini Tibet dağlıq yayladan götürüb Şərqi Çin dənizinə axır.

Bu böyük çaylar axıb hara tökülürlər?

Ob çayı - İrtış qolu ilə 5410 km. Axıb Karsk dənizinə tökülür.

Xuanxe çayı - 4670 km. Çin ərazisindən axıb Sarı dənizə tökülür.

Mekonq çayı - 4500 km. Çin, Laos, Komboca və Vyetnam ərazilərindən axıb Cənubi Çin dənizinə tökülür.

Amur çayı - Şilka və Onon qolu ilə, 4416 km. Mənbəyini Yablanovoy dağlarından götürüb Rusiya ərazisi və Rus-Çin sərhəddi boyu axıb Tatar boğazına tökülür.

Lena çayı - 4400 km. Baykal gölü ətrafı dağlardan axıb Laptevlər dənizinə tökülür.

Yenisey çayı - 4092 km. Mənbəyini Sayan dağlarından götürüb Karsk dənizinə axır.

Hind çayı - 3190 km. Mənbəyini Qaraqorum dağlarından götürüb Ərəbistan dənizinə axır.

Braxmaputra çayı - 2900 km. Mənbəyini Himalay dağlarından götürüb Benqal körfəzinə tökülür.

Sır Darya - Narın qolu ilə 2850 km. Mənbəyini Tyan - Şan dağlarından götürüb Aral dənizinə axır.

Saluin çayı - 2820 km. Tibet yaylasından axaraq Andaman dənizinə tökülür.

Fərat çayı - 2760 km. Türkiyə, Suriya və İraq ərazilərindən axıb İran körfəzinə tökülür.

Qanq çayı - 2700 km. Himalay dağlarından axıb Benqal körfəzinə tökülür.

Amu Darya - 2600 km. Pamir dağlarından başlayıb Aral dənizinə axıb tökülür.

İravadi çayı - 2300 km. Tibet yaylasından axaraq Birma ərazisi ilə axıb Andaman dənizinə tökülür. İravadi Birma dilində "çox sulu vadi" deməkdir.

Sitszyan çayı - 2010 km. Cənubi Çin ərazisindən axıb Cənubi Çin dənizinə tökülür.

Tarim çayı - 2000 km. Çinin Uyqur Muxtar ərazisindən axır.

Dəclə çayı - 1850 km. Türkiyədə Van gölü ərazisindən axıb İran körfəzinə tökülür.

Hodovari çayı - 1500 km. Hindistan ərazisindən axıb Benqal körfəzinə tökülür.

Kür çayı - 1364 km. Türkiyənin şimal-şərq dağlıq ərazisindən axıb Gürcüstan və Azərbaycanı keçib Xəzər dənizinə tökülür.

Krişna çayı - 1290 km. Hindistanın cənubundan axıb Benqal körfəzinə tökülür.

Qızıl İrmak çayı - 1150 km. Türkiyədə ən böyük çaydır. Qara dənizə axıb tökülür.

Hilmənd çayı - 1150 km. Başlanğıcını Hindiquş dağlarından götürüb Əfqanıstan və İran ərazisindən axaraq Hamun gölünü su ilə təmin edir və axarsız Sistan çökəkliyində qurtarır.

AVROPA

Avropa adı necə əmələ gəlmişdir?

Eramızdan əvvəl IV əsrdə Balkan yarımadasının bir hissəsi Avropa adlanırdı.

Avropa finikiyalılar tərəfindən kəşf edilmişdir. Bu ərazinin Ön Asiyadan günbatan tərəfdə Qərbdə yerləşdiyi üçün ona Ereb və İrib adını vermişlər. "Gurub", "Günbatan" mənasında olan Erib və İrib adı sonralar yazılış formasını dəyişib, Evropa-Avropa kimi işlənmişdir.

Avropa qitəsində neçə dövlət adalarda məskunlaşıb?

Dörd dövlət.

1. Ən böyüyü İngiltərə dövlətidir. O Böyük Britaniya, Şimali İrlandiya, bir neçə kiçik adalar qrupunda yerləşir.
2. İslandiya dövləti. İslandiya adasında məskunlaşıb.
3. İrlandiya dövlətidir. O İrlandiya adasının böyük hissəsində yerləşir.
4. Malta Respublikası. Malta və bir neçə kiçik adada yerləşir.

Qərbi Avropada nə qədər dövlət vardır?

Cırtdan dövlətlərlə birlikdə 36 dövlət

Adları	Paytaxtı
Avstriya	Vena
Albaniya	Tirana
Belçika	Brüssel
Bolqarıstan	Sofiya
Böyük Britaniya	London
Almaniya	Berlin
Fransa	Paris
İtaliya	Roma
İspaniya	Madrid
İrlandiya	Dublin
İslandiya	Reykyavik
İsveçrə	Bern
İsveç	Stokholm
Yunanıstan	Afina
Macarıstan	Budapeşt
Danimarka	Kopenhagen
Niderland	Amsterdam
Norveç	Oslo
Finlandiya	Helsinki
Polşa	Varşava
Portuqaliya	Lissabon
Rumıniya	Buxarest
Çexiya	Praqa
Slovakiya	Bratislava
Yuqoslaviya	Belqrad
Sloveniya	Lyublyana
Xorvatiya	Zaqreb
Bosniya-Herseqovina	Sarayevo
Makedoniya	Skople

Qara dəniz necə əmələ gəlmişdi?

Poleogen dövrünün sonunda əmələ gəlməyə başlamış, Neogen və Antropogen dövrlərində formalaşmışdı. Aşağı Pliosen dövrünün axırlarında Qafqaz dağlarının qalxması ilə Xəzər dənizi Qara dənizdən ayrılmışdı. Hazırda Qara dənizin ümumi sahəsi 423 min kv. km, uzunluğu - 1148 km, eni - 615 km. ən dərin yeri 2211 metrdir.

Dünyada böyük nüfuza malik olan Vatikan şəhər-dövləti harada yerləşir?

İtaliyanın Roma şəhərinin qərbində cəmi 0,0004 min kv.km. ərazidə yerləşən Vatikan - Papa dövləti, dünya katoliklərinin, Roma - katolik kilsəsinin siyasi-inzibati və ideoloji mərkəzidir. Burada təqriban 1000 nəfər adam yaşayır, fəaliyyət göstərir. Rəsmi dili - latın və italyan dilidir.

Dövlət quruluşu - teokratik monarxiyadır. Bu kiçik dini dövləti katolik kilsəsinin başçısı Roma Papası idarə edir.

Vatikan sözü Tibr çayı sahilindəki Vatikan adlı təpənin adından götürülmüşdür. XIV əsrin sonunda burada tikilmiş kilsə katolik papanın daimi iqamətgahı olmuşdur.

Avropa ərazisində neçə iri çay axır? Bu çaylardan böyüyü hansıdır?

Ən böyük çay Volqadır. Uzunluğu 3688 km.-dir. Xəzər dənizinə tökülür. Avropa qitəsi ərazisində 9 böyük çay var.

Volqadan sonra ikinci böyük çay Dunay çayıdır. Qara dənizə tökülür. Uzunluğu 2850 km.-dir.

Uzunluğu min kilometrdən çox olan qalan çaylar bunlardır:

Ural çayı	- 2530 km
Dnepr çayı	- 2201 km
Don çayı	- 1870 km
Reyn çayı	- 1330 km
Elba (Laba) çayı	- 1150 km
Visla çayı	- 1090 km
Luara çayı	- 1020 km

Avropada ən yüksək dağ zirvələri hansı dağlardadır?

Üçü Qafqazda, beşi Alp dağlarındadır.

Ən hündür dağ zirvəsi Böyük Qafqaz dağlarında olan Elbrus zirvəsidir. Onun hündürlüyü 5633 metrdir. Qalan 15 dağ zirvəsi bunlardır:

Adları	Dağ silsiləsi	Hündürlüyü (metr)
Kazbek	Qafqaz	5047
Monblan	Qərbi Alp dağları	4807
Monte roza	Qərbi Alp dağları	4634
Yinqfray	Qərbi Alp dağları	4274
Araqats	Qafqaz	4090
Bernina	Qərbi Alp dağları	4049
Qrosqlogner	Şərqi Alp dağları	3797
Mulasen	Sera Nevade	3478
Aneto	Pirney	3404
Musala	Rila	2925
Korno	Mərkəzi Apennin	2914
Olimp	Yunanıstan	2911
Herlaxovski	Qərbi Karpat	2655
Moldavanı	Cənubi Karpat	2543
Halxepiqen	Skandinav dağları	2469

Elbrus dağının nə qədər adı var?

Bu dağ Böyük Qafqaz silsiləsində ən yüksək zirvə və sönmüş vulkandır. Hündürlüyü 5633 metrdir. Elbrusun həndəvərində lap qədimdən çoxlu tayfalar, xalqlar yaşamış və onlar bu zirvəyə öz dillərində adlar vermişlər. Elbrusun 20-yə yaxın adı vardır. Bu haqda N.Nəbiyevin "Coğrafi adlar" kitabında oxuyuruq: "Farslar Elbrusa "Yüksələn", "İşıldayan", İran tayfalarından Zendlər "Hündür dağ", Elbrusun ətəyində yaşayan balkarlar "ətrafı küləkli" adları vermişlər.

Bəzi türkdilli xalqlar bu zirvəyə "Cinlər şahı", abxazlar "Xoşbəxtlik bəxş edən dağ", acarlar və azərbaycanlılar "Yalbuz", kabardalar "Yəhərvari" deyirlər.

Əfsanəyə görə bu ad dağın zirvəsini fəth edən iki qardaşın - Şedokun və Əbunun şərəfinə adlandırılmışdır. Kabardalar indi də Elbrusa "şedokminqe" deyirlər. Kabardalar bu dağı "Günəş dağı", "Xoşbəxtlik dağı" da adlandırırlar. Adıgeylər Elbrusu "Şadlıq dağı" mənasında "Şadlau" kimi tanıyırlar "Elbrus"un qədim gürcü dilindəki "aburtsimi", yəni "səmaya qalxan" sözündən əmələ gəlməsi fikri də var.

ŞİMALİ AMERİKA

Şimali Amerikanın ümumi sahəsi nə qədərdir?

Şimali Amerikanın ümumi sahəsi adaları ilə birlikdə 24227000 kv.km-dir.

Adalarının sahəsi 4100000 kv.km.-dir.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının bayrağında olan ulduzlar, qırmızı və ağ zolaqlar nəyi bildirir?

ABŞ dövlət bayrağının yuxarı sol güncündə göy kvadrat çərçivədə beş güşəli 50 ulduz şəkli vardır. Bunlar ABŞ-da 50 ştatın olmasını bildirir. 7 qırmızı və 6 ağ zolaq isə 1777-ci ildə müstəqillik əldə edildəndən bir il sonra deklarasiyaya əsasən qəbul olunmuş bayraqda 13 ulduz, 13 ağ-qırmızı zolaq olmuşdur. Bu, o zaman ABŞ-da olan ştatların sayını göstərir. Sonrakı illərdə ABŞ ittifaqına daxil olmuş ştatların sayı 50-yə çatmış, ulduzlar da 50 qeyd olunmuşdur. Amma qırmızı-ağ zolaqlar olduğu kimi 13 qalmışdır.

ABŞ hansı dövlətlərlə həmsərhəddir?

Şimalda - Kanada, Şimal Qərbdə Rusiya, Cənubda Meksika, Cənub Şərqdə Kuba.

ABŞ dövləti neçə ştatdan ibarətdir?

50 ştat, 1 Kolumbiya federal mahalına, ştatlar isə 3133 qraflığa bölünürlər. Paytaxtı Vaşinqtondur. Ştatlar bunlardır.

Şərqdə	Mərkəzdə	Qərbdə
Vermont	Missisipi	Arizona
Nyu-Kempşir	Missuri	Nevada
Men	İllinoys	Aydoho
Massaçusets	İndiana	Vaşinqton
Konnektikut	Arkanzas	Oreqon
Nyu Cersi	Kanzas	Kaliforniya
Rod-Aylend	Ayova	Alyaska
Merlend	Viskonsi	Havay adaları
Delaver	Luiziana	Kolumbiya mahalı
Pensilvaniya	Texas	
Ohayo	Nebraska	
Virginiya	Oklaxoma	
Qərbi Virginiya	Şimali Dakota	
Kentukki	Cənubi Dakota	
Karolina	Kolorado	
Şimali Karolina	Nyu-Meksiko	
Corciya	Vayominq	
Florida	Yuta	
Alabama	Montana	
Nyu-York	Minnesota	
Tennessi		
Miçiqan		

Alyaska haradadır və oranın yerli sakinləri kimlərdir?

Alyaska yarımadası Amerika qitəsinin şimal-qərbində yerləşir. Buranın yerli sakinlərindən olan aleutların dilində "Alas" sözü "böyük ölkə" deməkdir. Əhalisi çox seyrək olan bu soyuq diyarın sahəsi 1519000 kv.km-dir. Zəngin yeraltı sərvətləri var. Alyaska böyük dövlətlərin - Rusiyanın, İngiltərənin və ABŞ-ın maraq dairəsində olmuş, əvvəlcə, XVIII əsrdə, Rus imperiyası bu ərazini "kəşf" edərək ələ keçirmiş, sonra Amerika, İngiltərə bura yiyələnmək istəmiş, nəticədə Rusiya 1867-ci ildə Alyaskanı ABŞ-na 7,2 milyon dollara satmışdır.

Bu alış-veriş, işğal, istismar yerli Aleut, Eskimos və Hindu adlandırılan əhaliyə heç də ağ gün bəxş etmədi. Dədə-babadan balıqçılıqla, maral saxlamaqla, xəz dəri istehsal etməklə məşğul olan bu kiçik tayfalar böyük kapitalın qaynar qazanında əriməyə başladılar.

Bu yerlərə bəs ilk ayaq açan kimlər olmuşlar? Tarixdən məlumdur ki, hələ 3-4-cü əsrlərdə qədim türklər Sibiri, Kamçatkanı, sonra Çukot yarımadasını tutub oradan boğaz vasitəsilə Alyaska yarımadasına keçmişlər. Bu torpağı da Alas - böyük ölkə deyə adlandırmışlar. Bax, aleutlar, eskimoslar, hindular kimi tanınan yerli adamlar həmin qədim Altay türklərinin nəslləridir. Diqqət edəndə görürük ki, bu yerlərin folklor nümunələri, adət-ənənələri, bəzi mədəni dəyərləri qədim türklərinkinə bənzəyir.

"Ölüm və ya şeytan üçbucağı" haradadır? Bu nə möcüzədir?

Hələ bu günədək sirri açılmayan, illər boyu dənizçiləri vahiməyə salan, Atlantik okeanının qərbində, Şimali Amerikadan 900 km. şərqdə, 300-ə yaxın Bermud adaları yaxınlığında dünyada ən müəmmalı hadisə olan Bermud üçbucağı deyilən yerdə nə baş verir? Deyilənə görə burada neçə-neçə gəmi, təyyarə yoxa çıxmış, adamlar izsiz-soraqsız itmişlər. Planetimizin bu möcüzəli yerinə insanlar "Atlantik qəbiristanlığı", "Ölüm və ya şeytan üçbucağı" adı vermişlər.

53,3 kv.km. sahəsi olan bu vulkan mənşəli mərcan adalarını 1522-ci ildə ispaniyalı Bermudes kəşf etmişdir.

Bermud üçbucağı tarixdə çoxlu faciəyə səbəb olmuşdur. Burada ən müəmmalı hadisə ingilis "Meri Selist" gəmisinin yoxa çıxmasıdır. 1872-ci ildə "Deya Qrasiya" ingilis gəmisi təsadüfən "Meri Selist" gəmisinə rast gəlmişdir. Dənizçilər bu gəmidə heç bir həyat əlaməti görməmişlər. Ancaq gəmidə olan bütün əşyalar, ərzaq yerində idi.

Son 30-35 ildə burada 100-ə qədər gəmi və təyyarə itmişdir.

Bunun səbəbi nədir? Alimlər bunu Atlantik okeanında baş verən iliq Holfstrim axını, həmin yerin coğrafi vəziyyəti və havanın şıltaqlığı ilə izah edirlər.

Avropalıların Amerika qitəsini işğal etməmişdən əvvəl bu ərazidə hansı tayfalar, qəbilələr yaşayırdılar?

Avropalıların Amerika torpağına ayaq basmalarından əvvəl burada çoxlu yerli tayfalar və qəbilələr yaşayırdı. Onlardan Şimali Amerikada Atapaskları, eskimosları, alqonkinləri, siuləri, krikiləri, komançiləri, apaçiləri, yutları, şoşonları, Mərkəzi Amerikada asteklərı, mayyaları, qayinoları, çibçaları, Cənubi Amerikada aravakları, qaribləri, neçuaları, inkləri, quaranları, tupiləri, çarruaları, texuelçələri göstərmək olar.

Şimali Amerikanın ən böyük çayları hansılardır?

1.Missisipi çayı, Missuri qolu ilə, uzunluğu 6225 kv.km.-dir. Hindu dilində böyük çay deməkdir. Meksika körfəzinə tökülür.

2.Missuri çayı, uzunluğu 3970 km.-dir. Meksika körfəzinə tökülür.

3.Makenzi çayı, uzunluğu (Atabas qolu ilə) 4240 km.-dir. Bofort dənizinə tökülür.

4.Yukon çayı, uzunluğu 3180 km.-dir.Berinq dənizinə tökülür.

5.Müqədəs Lavrenti çayı, uzunluğu 3060 km.-dir. Lavrentiya korfəzinə tökülür.

6.Rio-Qrande çayı, uzunluğu 3030 km.-dir. Meksika körfəzinə tökülür.

7.Nelson çayı, Saskaçevan qolu ilə, uzunluğu 2570 km.-dir. Şimalda Hudzon körfəzinə tökülür.

8.Kolorado çayı, uzunluğu 2230 km.-dir. Kolifomiya körfəzinə tökülür.

9.Kolumbiya çayı, uzunluğu 1950 km.-dir. Sakit okeana tökülür.

Şimali Amerikada iri çayların sayı çoxdur. Təkcə Missuri çayına onlarca çay qovuşur.

CƏNUBİ AMERİKA

Cənubi Amerikanın ümumi sahəsi nə qədərdir?

Cənubi Amerikanın ümumi sahəsi (adalarla birlikdə) 17757000 kv.km, adalarının sahəsi - 150000 kv.km.-dir.

O hansı çaydır ki, 500 qolu var?

Cənubi Amerikada Amazon çayı hövzəsinin sahəsinə (7180 min kv.km) və suyunun çoxluğuna görə dünyada birinci, uzunluğuna görə (6,4 min km) ikinci yer tutur. Amazon sayının 500 qolu vardır. Bunlardan 20-sinin uzunluğu 1500-3500 kilometrə çatır. Ən böyük qolları Ukayali, Jurua, Modeyra, Tarajos, Çinqu və s. Amazon çayında gəmilər rahatca üzürlər. Coğrafiyaşünas N.Nəbiyev yazır ki, bu əzəmətli, heyrətamiz, sularında 2000 balıq növü olan çayı ilk dəfə 1500-cü ildə ispaniyalı Visente Pinson kəşf etmişdir. O, bu nəhəng çayı görəndə heyrətlənərək onu "Müqəddəs Məryəmin şirin sulu dəniz çayı" adlandırmışdı. 1515-ci ildə Pinsonun ekspedisiyası bu adı dəyişdirib ispanca "Meşənin sıx yeri" mənasında "Maranuon" sözü ilə əvəz etmişdi. 1514-cü ildə ispan dəniz səyyahı Orelyanın başçılığı ilə qızıl axtarmaq üçün dənizçilərlə yerli əhali arasında qanlı vuruşma olmuşdu. Vuruşmanı kənardan seyr edən Orelya elə güman etmişdi ki, qədim yunan əfsanəsində deyilən Amazon ölkəsinə gəlib çıxmışdır. "Amazon" sözünün mənası hindu qəbiləsinə mənsub teliquara dilində "böyük dalğa", "şiddətli su qasırğası" deməkdir. Bu təsadüfü deyildir, çayın səviyyəsi 7 ay qalxır, 4 ay düşür. Mənsəb hissəsində 14-15 metr hündürlüyündə qabarma dalğalarla müşayət olunur.

Merkezi Amerikada neçə dövlet var?

13 dövlət. Onlar bunlardır:

Adları:	Paytaxtı:
Qvatemala	Qvatemala
Beliz	Beliz
Qonduras	Tequsiqalpa
Salvador	San-Salvador
Nikaraqua	Manaqua
Kosta-Rika	San Xose
Panama	Panama
Kuba	Havana
Yamayka	Kinqston
Haiti	Port-o-Pren
Dominakan	Sato Dominqo
Meksika	Mexiko
Tridinidad vaTobaqo	Port-of-Speyn

Cənubi Amerikada olan dövlətlər hansılardır?

Cənubi Amerikada irili-xırdalı 13 dövlət var. Onlar bunlardır:

Adları	Paytaxtı
Argentina	Buenos-Ayres
Braziliya	Rio-de-Janeyro
Boliviya	La-Pas
Venesuela	Karakas
Qayana	Corctaun
Qviana	Qayenna
Ekvador	Kito
Kolumbiya	Baqota
Paraqvay	Asunson
Peru	Lima
Surinam	Paramaribo
Çili	Santyaqo
Uruqvay	Montevideo

Yaşıl cəhənnəm haradadır?

Dünyanın ən böyük cəngəlliklərindən biri - Cənubi Amerikada - Braziliyadadır. Bu böyük ölkənin ərazisinin təxminən yarısını tutan Amazonkanın tropik cəngəlliklərini yerli əhali və səyyahlar "Yaşıl Cəhənnəm" adlandırırlar. Braziliyaya ilk köçənlər və yerli əhali çətin keçilən kolluq və bataqlıqları aradan qaldırmaq, yüksək nəmlikdən və qızdırmadan qurtarmaq üçün bu cəngəlliklərdə özlərinə kiçik əkin sahələri düzəltmişlər. Getdikcə bu "Yaşıl cəhənnəm" insanların əli ilə ram edilməyə başlanmışdır. Qalın, sıx meşələr kəsilərək yolar açılmış, yaşayış məntəqələri yaradılmışdır.

Braziliya alimi R. Karneyrunun dediyinə görə, Amazonka meşələrində gündə bir milon yarımdan çox ağac qırılır. Mütəxəssislərin fikrincə, ölkənin meşə sərvətinin bu qayda ilə məhv edilməsi gələcəkdə Amerika qitəsinin mərkəzində yeni bir səhranın yaranmasına səbəb olar.

Cənubi Amerika sahillərində hansı adalar var?

Adaların sayı çoxdur. Ən iri adalar bunlardır:

1. Odlu torpaq	(sahəsi)	48000 kv.km
2. Folklend (Malvin)	--	11960 kv.km
3. Qalapaqos	--	7430 kv.km
4. Trinidad	--	4820 kv.km
5. Kyurasao	--	447 kv.km
6. Tobaqo	--	300 kv.km

And dağlarının uzunluğu nə qədərdir?

Venesueladan başlanan və Cənuba doğru, Çiliyə qədər uzanan, 7 Cənubi Amerika ölkəsindən keçən And dağlarının uzunluğu 7200 km.-dir. Bu, dünyada ən uzun dağ sılsıləsidir.

Cənubi Amerikada buzlaqların sayı nə qədərdir?

Buzlaqlar çoxdur. Əsas buzlaqlar And dağlarındadır. Onları belə təsnif etmək olar:

Adları	Uzunluğu (km)
Upsala buzlağı	60
San-Tadeo	57
Xorxe-Mant	52
Stefan buzlağı	50
San-Rafael buzlağı	45
Piya XI buzlağı	42
Viedma bulağı	40
Tindal buzlağı	30
Tuniyan buzlağı	20
Rio-Plomo buzlağı	17
Sipreses buzlağı	12

Cənubi Amerika çayları ilə də məşhurdur. Ən böyük çayları hansılardır?

Adları	Uzunluğu (km)
Amazonka Ukayali qolu ilə	6280
Amazonka Maranon qolu ilə	5510
La-Plata Paranoy qolu ilə	4700
Madeyra Mamore qolu ilə	3320
Orinoko	2740
Tokantins	2640
Paraqvay	2410
Maqdalena	1530
Uruqvay	1510

AFRİKA

Afrika qitəsinin ümumi sahəsi nə qədərdir?

Afrika Asiyadan və Amerikadan sonra böyüklüyünə görə üçüncü qitədir. Böyük səhrası, ucsuz-bucaqsız savannaları, yüksək yaylaları, dağları, vulkanları, tropik çölləri, böyük çayları olan bu təzadlı iqlimli qitənin ümumi sahəsi 30132000 kv.km.-dir.

Afrika qitəsinin adı nə ilə əlaqədardır?

Qərbdə Atlantik okeanı, şərqdə və cənubda Hind okeanı, Şimalda Aralıq dənizi ilə əhatə olunan bu qaralar dünyasında qədim dövrlərdə (eradan əvvəl) bərbəri tayfasına mənsub afrilər (və ya afriqilər) yaşayırdılar. Avropalılar bu qitəni işğal etdikdən sonra bura Afrika demişlər. "Afrika" bərbəri ərəblərin dilində "malqara" deməkdir. Latın dilində bunun "şaxtasız yer", ərəb dilində "tozlu yer" mənasında olması fikri də var.

Dünyada ən uzun çay hansıdır?

Afrika qitəsində yüksək dağ zirvələrindən, 1130 metr ucalıqda olan Viktoriya, Kyoka və b. göllərdən mənbəyini götürən Nil dünyada ən uzun çaydır. Onun uzunluğu 6671 km.-dir. Nil çayı qolları - Bəhr ül - Fəzal, Asva, Sobat, Mavi Nil və Atabara ilə böyük hövzə yaradaraq Ruanda, Keniya, Tanzaniya, Uqanda, Efiopiya, Sudan və Misir Ərəb Respublikası ərazilərindən keçərək Aralıq dənizinə tökülür.

Dünyanda ən yüksəklikdə yerləşən şəhər hansıdır?

Afrikanın qədim dövlətlərindən biri, tarixi eradan əvvəl birinci minillikdən başlanan Həbəşistanın - indiki Efiopiyanın paytaxtı Ədis-Əbəbə şəhəri 1887-ci ildə imperator II Menelik tərəfindən Həbəşistan yaylasında əsası qoyulan bu şəhər 2400 metr yüksəklikdə səfalı dağ yamacında salınmış, bir il sonra Efiopiyanın paytaxtı buraya köçürülmüşdür. İmperator xəstə arvadının şəfa tapması məqsədilə dağ yamacında saldığı bu şəhəri Ədis-Əbəbə adlandırmışdır. Ədis-Əbəbə efiop dilində "təzə çiçək" deməkdir.

Ədis-Əbəbə

Afrikada hansı çaylar axır və hara tökülürlər?

Afrikada on iki böyük çay var. Onların ən böyüyü Nil çayı Afrikanın böyük ərazisindən axıb Aralıq dənizinə, qalanları Atlantik və Hind okeanlarına tökülürlər. Həmin çaylar bunlardır:

Adları	Uzunluğu (km)
Konqo çayı	4370
Niger çayı	4160
Zambezi çayı	2660
Oranj çayı	1860
Okovanqo çayı	1800
Volta çayı	1800
Limpopo çayı	1600
Seneqal çayı	1430
Şarı çayı	1400
Rufidzı çayı	1400
Oqove çayı	850

Gözəl qızlardan təşkil olunmuş üç alay hansı krala qulluq edirdi?

"Vokruq sveta" jurnalında 1885-ci ildə dərc olunmuş maraqlı məlumatlardan birində deyilirdi ki, dünyada heç bir dövlət başçısı Afrikanın qərbindəki Daqomey kralı kimi öyünə bilməz. Bu kralın bütün saray keşikçiləri gözəl qızlardan təşkil edilmiş üç alaydan ibarət idi. Sayı da nə az, nə çox 6000 nəfər.

Əyinlərinə tuman geyinmiş bu əsgər qızlar öz krallarına sadiq idilər. Hərbi təlim məşğələlərindən sonra asudə vaxtlarında onlar balet rəqsləri, mahnı və musiqi öyrənirlərmiş. Hərb zamanı bu döyüşçü amazonkalar kişi əskərlərdən heç də geri qalmır, sülh, dinclik dövründə isə öz krallarını musiqi, mahnı və rəqslə əyləndirirmişlər.

Böyük Zimbabve nədir nə vaxt yaranıb?

VII əsrdə Afrikanın Zambezi çayının vadisində məhsuldar yerdə çoxlu dövlətlər yaranmışdı. Hazırki Zimbabve və Mozambik dövlətlərinin ərazilərində yonulmuş daşdan hörülmüş Zimbabve adlanan padşah sarayları tikilmişdir. Onlardan ən məşhuru və möhtəşəmi "Böyük Zimbabve" şəhəri idi. Onu şon xalqı ucaltmışdı. Onun XI əsrdən başlanan tikintisi 400 il ərzində başa çatdırılmışdır. Saray hündür daş divarlarla əhatə olunmuşdur. Bu divarların üstündə daş sütunlar üstündə daşdan yonulmuş quş heykəlləri ucaldılmışdı. Görünür bu da Böyük Zimbabvenin rəmzi idi. Cəmi 10000 əhalisi olan bu şəhəri XV əsrdə sakinlər tərk etmişlər. Amma səbəbi hələ də məlum deyildir.

Afrika sahillərində hansı adalar var?

Adları	Sahəsi (kv.km)
Madaqaskar	590000
Kanar adaları	7270
Yaşıl burun adaları	4030
Sokotra	3580
Reyunon	2510
Kamor adaları	2160
Fernando-Po	2020
Mavrik	1860
Zanzibar	1660
Pemba	984
San-Tome	836
Madeyra	797
Seyşel adaları	405
Prinsipi	128
Müqəddəs Yelena	122
Rodriqes	109
Voznesenіya	88

Afrikada neçə dövlət var?

53. Ərazisinə görə ən böyük dövlət Sudandır. Ərazisinin sahəsi 2,5 milyon kv.km.-dir. Əhalisi ən çox olan Nigeriyadır.Burada 108 milyon adam yaşayır. Afrikadakı dövlətlərin adları: Misir, Liviya, Tunis, Əlcəzair, Mərakeş, Mavritaniya, Mali, Niger, Çad, Sudan, Efiopiya, Mərkəzi Afrika Respublikası, Kamerun, Nigeriya, Benin, Toqo, Burkina-Faso, Kot-Divuarqana, Liberiya, Serra-Leon, Qvineya-Bisao, Qambiya, Seneqal, Kabo-Verde, Qabon, Zair, Uqanda, Keniya, Ruanda, Burundi, Tanzaniya, Malavi, Mozambik, Madaqaskar, Mavriki, Zambiya, Anqola, Nabiviya, Vosvan, Svazilend, Cənubi Afrika Respublikası, Lesoto, Eritreya, Cibuti, Seyşel Adaları Respublikası, San-Tome və Prinsipi, Ekvador Qivineyası, Komor Adaları.

Afrikanın ən yüksək yeri haradır?

Əsasən səhra və savannalardan ibarət olan Afrikanın ən hündür yeri Keniya və Uqanda əraziləridir. Bu dağlıq ərazilərdə hündürlüyü 5000 metrdən yüksək olan 15 dağ zirvəsi vardır.

AVSTRALİYA VƏ OKEANİYA

Avstraliyanın Okeaniya adaları ilə birlikdə ümumi sahəsi nə qədərdir?

8971000 kv.km. Avstraliyanın özünün sahəsi 7636000 kv.km.-dir.

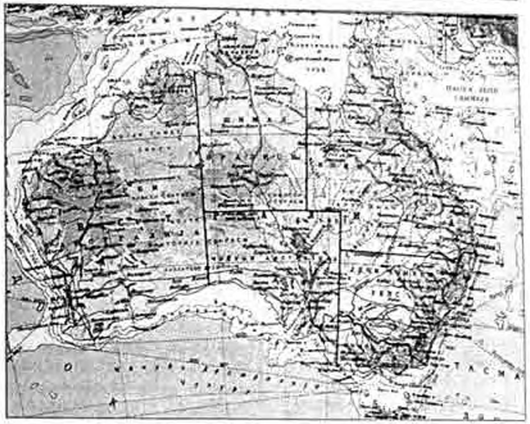

Yeni Zelandiyanın köklü əhalisi kimlər olmuşlar?

Yeni Zelandiya 1600 km Avstraliyadan cənub-şərqdə yerləşən ada dövlətdir. Onun əsas köklü əhalisi Maorilər olmuşlar. Tarixçilər belə ehtimal edirlər ki, onlar ora min il əvvəl Polineziyadan köçmüşlər. Əfsanəyə görə onlar 7 qayıqda Sakit okeanı üzüb gəlmişlər. Maorilərin ənənəvi məşğuliyyəti ağac-oyma sənətidir. İndi də bura gələn turistlər onların əl işlərinə maraq göstərirlər. Hazırda Yeni Zelandiya əhalisinin 15 faizi maorilərdir.

Yaşıl materik hesab edilən Avstraliyanın ən böyük çayları hansılardır?

Əvvəlcə onu bilməliyik ki, bu böyük materikin ərazisində böyük çaylar çox deyildir. Ən böyük çay Darlinq (uzunluğu 2870 km) qitənin şərq hissəsində Böyük Su ayırıcı dağlarından axaraq Murrey çayına (uzunluğu 2570 km) qovuşaraq, Böyük Avstraliya körfəzinə tökülür. İkincisi, böyük çay Marrambicidir. Uzunluğu 2700 km.-dir. O da Murrey çayına qovuşub Böyük Avstraliya körfəzinə axır.

Avstraliya sahillərində və Okeaniyada olan ən böyük adalar hansılardır?

Dünyanın bu bölgəsində, xüsusilə Okeaniya sularında təxminən 10000 ada və adalar arxipelaqı vardır. Təbii ki, kiçik olduqları üçün heç xəritəyə də düşməmişlər. Amma böyük adaların və adalar arxipelaqlarının sayı 20-yə yaxındır. Onlar bunlardır:

Adları	Sahəsi (kv.km)
Yeni Qvineya	785 000
Yeni Zelandiya adaları	265000
Tasmaniya	67900
Yeni Britaniya	37800
Fici adaları	18200
Havay adaları	16600
Yeni Kaledoniya	16100
Yeni Hebrıd	14700
Buqenvil	10000
Yeni İrlandiya	8650
Huadalkanal	6470
Samoa adaları	3120
Styuart	1730
Taiti	1040
Çatom adaları	963
Tonqa adaları	697
Quam	534
Kuka adaları	259

Avstraliya qitəsinin və Okeaniya adalarının təbiəti necədir?

Tropik bitkilər, dəfnə və cod yarpaqlı bitkilər yaşıllıqlar dıyan hesab edilən bu yerlərin təbiətinə xüsusi yaraşıq, gözəllik verir.

Sakit okean adaları neçə qrupa bölünür və necə adlanırlar?

Okeaniya - sakit okean adaları əsasən üç qrupa bölünür.

Melaneziya - qara adalar. Bu adalarda insanlar hələ 10 min il əvvəl məskunlaşmağa başlamışlar. Onların əcdadları Yeni Qvineyadan gəlmişlər.

Mikroneziya - kiçik adalar qrupu. 3000 il bundan əvvəl bu adalarda həyat başlamışdır. Bu adaların sakinləri Cənub-Şərqi Asiyadan gəlmişlər. Eradan əvvəl 1500-cü illərdə Fici adasına, e.ə. 1000 və 500-cü illərdə Tonqa və Samoa adalarında məskunlaşmışlar. Onlar mahir dənizçilər olmuşlar.

Polineziya - çox adalar qrupu. Bu adaların sakinləri əsasən mikroneziyalılar olmuşlar. Bu adalarda insan həyatının, mədəniyyətin inkişafında onların böyük rolu olmuşdur. Onlar Havay adalarınadək gedib çıxmış, eramızın 950-ci ilində Yeni Zelandiya torpağına ayaq basmış, burada məskunlaşmış, ovçuluqla dolanmış, sonra əkinçiliklə məşğul olmuşlar.

Avstraliyada göllər çoxdurmu?

Burada cəmi üç böyük göl var:

Eyr - sahəsi 8200 kv.km.
Herdner - sahəsi 7700 kv.km.
Torrens - sahəsi 6000 kv.km.

Bu üç göl Avstraliya qitəsinin mərkəzində, cənubda yerləşir. Onlara bir çox daimi suyu olmayan çaylar axırlar. Xırda göllərdən bunları qeyd etmək olar: Makkay, Disappoynment, Karneqi, Barli, Keri, Mur və s. Bunlar qitənin qərb ərazisində yerləşirlər.

Şimal Buzlu okeanı ilə əlaqəsi olan dənizlər hansılardır?

Adları	Sahəsi (min kv.km.)	Dərinliyi (metr)
Barens dənizi	1405	600
Norveç dənizi	1383	3860
Qrenland dənizi	1205	4846
Şərqi Sibir dənizi	901	160
Kars dənizi	883	620
Laptevlər dənizi	650	2350
Çukot dənizi	582	120
Boforta	476	4683
Ağ dəniz	90	330

Arktika nə deməkdir və o yer kürəsinin harasında yerləşir?

Arktika - yunanca artikos - Şimal deməkdir. Yer kürəsinin şimal-qütb hissəsi Arktika adlanır. Arktika Avrasiya və Şimali Amerika qitələrinin şimal sahillərini, Şimal Buzlu okeanı və onun bütün adalarını, eləcə də Atlantik və Sakit okeanları ilə yanaşı hissələrini əhatə edir.

Okeaniya sular səltənətinin qoynuna səpələnmiş adalarda hansı dövlətlər yaranmışdır?

Qərbi Samoa, Nauru, Tonqa, Fici, Papua-Yeni Qvineya, Solomon adaları, Tuvalu, Giribati, Vanuatu, Şərqi Timor.

Planetimizin ən soyuq materiki Antarktidanın ümumi sahəsi nə qədərdir?

Antarktida adaları və şelf buzlaqları ilə ümumi sahəsi 14107000 kv.km.-dir. Adalarının sahəsi 75500 kv.km. Şelf buzlaqlarının sahəsi 930900 kv.km, dəniz səviyyəsindən ən hündür yeri Vinson massivində Esnerta torpağıdır. Hündürlüyü 5140 metrdir.

QƏDİM YAXIN ŞƏRQ VƏ ƏRƏB DÜNYASI

Şumerlər hansı xalqın əcdadıdır? Onlar haqqında alimlər nə yazırlar?

İngilis alimləri S.Lloyd, Q.Çayld: "Turanlar təxminən on iki min il bundan əvvəl səfalı, bəhrəli Dəclə-Fərat çayları hövzəsində məskən salıb, ətraflarında yaşayan saysız-hesabsız vəhşi tayfaların heyrətli nəzərləri altında dünya sivilizasiyasının təməlini aldılar. Dünyada ulu bir mədəniyyətin məşəli alışdı. Bu işıq ehtiyacı daxildən gəlirdi. Və çox çəkmədi ki, qoca Asiyanın münbit torpaqlı hər güşəsində "İşıq adaları" şölələndi" (Tariel Vəli Nüvədili, "Əcdad" (Ancestors, Scatte Wa USA, 1997).

İngilis alimi L.Vulli: "Nil vadisinin ilk fironu Maneski hökmranlığı dövründə Yegipet, nəhayət tərəqqi yoluna qədəm qoyduğu vaxt onun yoluna Fərat sahillərində pöhrələnmiş daha qədim və daha yüksək mədəniyyətin şöləsi işıq saldı. Qərb mədəniyyəti də Şumerdəki ocaqdan şölələndi. Yeqipet, Babil, Assuriya, Finikiya, qədim yəhudi və nəhayət yunan mədəniyyətlərinin mənbələrini də Şumerdə axtarmaq lazımdır" ("Ur Xaldeyev", 1961).

Alman alimi Q.Vinkler: "Bizə çatmış Şumer mətinlərinin çoxunun dil xüsusiyyətlərini hələlik izah edə bilməsək də, dünyanın bu ilk dili barəsində bizdə müəyyən fikir yaranıb. Bu dil əsas əlamətlərinə görə türk dillərinə uyğun iltisaqi quruluşlu dildir və semit dillərinin quruluşundan tamamilə fərqlənir" ("Западная Азия и Древние времена, история человечества". T III Spb., 1903 q.)

Fransa alimi E.Reklü: "Qədim yazıların şəhadətinə görə Babil sivilizasiyasını inkişaf etdirənlər hind-avropa dillərində danışıb, özlərinin dil və mənşəcə Avropanın həqiqi və yalançı arı xalqlarının qohumu sayan qəbilələr olmamışlar. ...Assuroloqlar özlərinin bu kəşfindən heyrətə gəlmişlər. Onlar təəccüb içində görüblər ki, ən qədim ox şəkilli yazıların dilində İran və semit dillərinə xas olan cizgilər qətiyyən yoxdur. Əksinə, Turan və Ural-Altay dilləri ilə bir qohumluq vardır. Bu ilkin yazılı işarələrin ifa etdiyi dil iltisaqi dillər tipinə aiddir və öz xarakterinə, özünəməxsus dil fleksiyasına görə tamamilə başqa dildir. Babilistanın digər müxtəlif sakinlərinin danışığına heç cür uyğun gəlmir".

Türk alimi Əhməd Cavat: "Şumer dilinin Turan dillərinə bənzədiyi artıq qəbul edilmişdir. Şumerlər haqqında ən yeni və mötəbər əsər nəşr etdirən Voolley şumerlərin morfoloji cəhətdən "Əski türkcəyə bənzər" bir dildə danışdıqlarını qəbul edir".

Şumerlər türkdürlər. Şumerlərin türk olduğu məsələsinin çoxlu sübutları var. Bizi bu qənaətə gətirən ən güclü sübut ikidir:

1) dil sübutu,

2) geoloji və arxeoloji sübut ("Alyabenin mənşəyi və ən əski türk yazısıdır", İstanbul, 1933).

Mesopotamiya. Şumerlərin vətəni

İnsanlar nə vaxtdan və harada əkinçiliklə məşğul olmağa başlamışlar?

Əkinçilik insanların həyatına yeni məna gətirmiş, onların yaşayış tərzini dəyişmişdir. Əkinçiliyin başlanmasının tarixi yeni eradan əvvəl IX min illiyə gedib çıxır. İlk dəfə Yaxın Şərqdə, Babilistanda, Azərbaycanda və b. Şərq ölkələrində insanlar əkinçilik mədəniyyətinə yiyələnmişlər.

Ən qədim mixi yazılar nə vaxt və kimlər tərəfindən icad edilmişdir?

Mismar şəkilli işarələrdən ibarət olan mixi yazıları şumerlər icad etmişlər. Onun yaranma tarixi yeni eradan əvvəl 4-cü minilliyə gedib çıxır. Şumerlər öz tarixlərini, elmi, ədəbi, dini fikirlərini gil lövhələrin üzərinə həmin mixi işarələr vasitəsilə həkk edirdilər. "Mixi" sözü də görünür buradan əmələ gəlmişdir. İlk əvvəllər mixi işarələrin sayı 1000-dən çox idi. Sonralar 600-ə, akkadların, babillərin, assurların dövründə 300-ə qədər azaldılmışdır.

Mixi əlifbadan şumerlər, akkadlar, o cümlədən Yaxın Şərqin bir çox xalqları - hettlər, finikiyalılar, elamlılar, farslar və s. xalqlar istifadə etmişlər.

Şumerlərin mixi yazıları

Ərəblər Avropaya nə gətirmişdilər?

İslam sivilizasiyanı yaratmış ərəblər ilk hakimiyyətləri dövründə - yüz ildə Orta Asiyanı, İranı, Əfqanıstanı, Qafqazı, Şimali Afrikanı, Avropada İspaniyanı istila etmişlər. Onlar özlərini və tutduqları ölkələrinin mədəniyyətini və elmini Avropaya gətirmişlər. Ərəblərin Avropaya gətirdikləri elmi biliklər bir növ beynəlmiləlçi ruh daşıyırdı. Ərəb elmi dünyagörüşü ensiklopedik mahiyyətdə idi.

Müsəlmanların möhkəm ticarət ən-ənələri, özlərinə görə alqı-satqı qaydaları, mal mübadiləsi, var-dövlətin nəslə ötürülməsi prinsipləri vardır. Bu ənənə Avropaya da yayılmaqda idi. Ərəblər Avropaya İbn-Sina (980-1037) dühasını, Hind say sistemini, riyaziyyat məktəbini, böyük türk alimi Əl-Xarəzminin "Əl-Cəbr"i kitabını, Hind və İran xalqlarının əczaçılıq təcrübəsini, biliklərini, astronomiya və şərq fəlsəfi təfəkkürünü, bir sözlə bütöv bir Şərq sivilizasiyasını gətirmişlər.

Avropada orta əsr əczaçılarn ərəb ənənələri əsasında təşəkkül tapmışdı. Ərəblərin və türk tacirlərinin İrandan, Yaxın Şərqdən, Hindistandan gətirdikləri dərmanlar, kamfora yağları, mixək, cövüz və s. ədviyyatlar Avropada əczaçılığın və onun sonrakı sənaye sahələrinin inkişafında böyük rol oynamışdır.

Qədim dünyanın ikinci möcüzəsi nə üçün "Semiramidanın Asma bağları" hesab olunurdu?

Babil qədim Şərqin böyük və zəngin şəhərlərindən biri idi. Əfsanəyə görə Assuriya gözəli çariça Semiramida burada bir sıra möhtəşəm tikililərlə yanaşı dillər əzbəri olmuş "Asma bağlar" da salmışdı. Eramızdan əvvəl Assuriya padşahı Navuxodonosorun əmri ilə salınmış Asma bağlar saraya yaraşıq və sərinlik vermək üçün imiş. Bu əsrarəngiz gözəl bağ yerdən altı mərtəbəli bina hündürlüyündə qaldırılmış süni meydança düzəldilmişdi. Bu meydançaya 6 cərgə pilləvarı səki qalxırmış. Bişmiş kərpicdən tikilmiş sıra tağlar üzərində qurulmuş bu səkilərin hər birinin üstünə torpaq tökülmüş, gül-çiçək və ağaclar əkilmişdi. Pilləvarı əmələ gətirən bu səkilər yuxarıdakı sarayla birlikdə yaşıllığa bürünmüş bir dağa bənzəyirdi. Bəs bu bağ necə suvarılırdı? Yüzlərlə qul gecə-gündüz dəri tuluqlar asılmış nəhəng çarxları fırladaraq Fərat çayından Asma bağlara su qaldırırdı.

Dünyada ilk səsli-hərfli finikiya əlifbasından hansı əlifbalar yaranmışdır?

Finikiya əlifbasından arami, yəhudi, Suriya əlifbaları, arami əlifbasından pəhləvi, ərəb, qədim türk, uyğur, monqol, hind, gürcü və s. xalqların ilk əlifbaları, mənşəcə finikiya əlifbası ilə bağlı olan yunan əlifbasından latın, qot, slavyan, latın əlifbasından isə Qərbi Avropa dillərinin əlifbaları yaranmışdır.

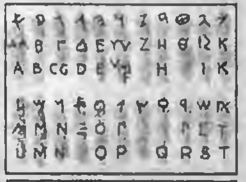

Finikiya əlifbası

Dünyanın hər tərəfinə səpələnmiş yəhudilərin mənşəyi haradandır, əvvəllər harada yaşamış və taleləri necə olmuşdur?

Yəhudilərin mənşəyi Avraamdan qabağ mövcud idi. Avraam təxminən Aralıq dənizinin Mesopotamiya ilə Xanaan arasında e.ə. 1900-cü ildə anadan olmuşdur. Yəhudi qəbilələrindən bir hissəsi Misirə mühacirət etmişdilər. Misir fironu II Ramsesin vaxtında (1304-1237) yəhudilərin vəziyyəti çox ağır, dözülməz olub. Moisey-Musa peyğəmbər o zaman yəhudiləri öz yurdlarına - Xanaana geri qaytardı. Musa peyğəmbər yəhudiləri təkallahlığa sitayiş etməyə çağırırdı. O zaman bütpərəstlik xalqların sitayiş etdikləri din idi. Yəhudilər getdikcə Moiseyin-Musanın təlimini, "Töhrat"da yazılanları qəbul etməyə başladılar.

Yəhudilərin dövləti David hökmdarın (e.ə.1012-972) dövründə genişləndi. Davidin oğlu Solomon-Süleyman (e.ə. 972-922) peyğəmbərin ölümündən sonra yəhudi dövləti iki hissəyə parçalandı - İsrail və İudey dövlətinə. İudey Avramın kötükcəsi idi. İudey-yəhudi sözü də bununla əlaqədardır.

İsrail dövləti e.ə. 772 ci ildə assuriyalılar tərəfindən işğal olundu. İudeylər də Babil qoşunları tərəfindən sındırıldı. 587-ci ildə (e.ə.) Yerusəlim talan edildi. Yəhudilərin çoxu vətənindən qovuldu, qul halına düşdü. "Babilistan əsirləri" ifadəsi də buradan əmələ gəldi. Bu vəziyyət farsların e.ə. Babil dövlətini məğlub edənədək - 538-ci ilə qədər davam etdi. Cəmi dörd il sonra makedoniyalı İskəndər bu əraziləri tutdu. Eradan əvvəl 63-cü ildə yəhudilər romalıların əsarətinə düşdülər.

Müsəlman Şərqində ilk kitabxanalar harada olmuşdur?

Tarixi mənbələrdə qeyd olunur ki, 473 və 547-ci illərdə iki nadir kitabxana Nişapurda və Bəsrədə olmuşdur. Digər məşhur kitabxana həmin dövrdə Misirin Qahirə şəhərində idi. Bu kitabxana 18 bölmədən ibarət imiş və bu bölmələrin hər birində 18 min nüsxə kitab olub. Deyilənə görə XI əsrdə müharibələr zamanı bu nadir kitabxananın bir hissəsi Əbdül Fərəc Məqribi tərəfindən qarət edilmiş, bir hissəsi İskəndəriyyə şəhərinə, digər hissəsi isə Afrikaya aparılmışdır.

Ərəb şairi Əbu-Təman İrana səyahət edəndə Həmədanda Əbdül Zeyfə adlı bir varlının evində qonaq olur. Yoluna davam etmək istədiyi gün bərk qar - boran başlayır. Səyahətçi dayanmalı olur. Ev yiyəsi onu əyləndirmək üçün öz kitabxanasına aparır. Abu-Təman bu zəngin kitabxanaya elə aludə olur ki, vətənə dönmək belə yaddan çıxır. Bu xəzinədən istifadə edib o, bir kitab yazır.

Qədimdə gəmilər haralara qədər üzmüşlər?

Əlbəttə, çox uzaqlara üzə bilməmişlər. Məsələn, 1500 il eramızdan əvvəl ticarət gəmiləri Misirdən Punta (indiki Somali) qədər, cəmisi 2000 km. üzə bilirmişlər. Eramızdan 1000 il əvvəl finikiyalılar Aralıq dənizini gəmi ilə üzüb İngiltərəyə qədər yol qət etmişlər.

Ərəb əlifbası başqa əlifbalardan nə ilə fərqlənir?

Ərəb əlifbası ilk iki hərfin adı ilə (alif + bey) adlanır. Əlif sözü düz bədən, qəd-qamət mənası verir. Ərəb əlifbasında yalnız samitlər və uzun saitlər bildirən 28 hərf vardır. Ərəb yazıları sağdan sola yazılır. Bir çox hərflər başda, ortada və axırda yazılanlar qrupuna daxildir. Ərəb hərflərinin 4 cür yazılış forması vardır. Yazıda hərfüstü, hərfaltı işarələrdən də istifadə olunur.

Azərbaycanda bu əlifba 1929-cu ildə ləğv edilmiş, latın əlifbasına keçilmişdir.

Dünyada ən qədim kitabxana harada, necə olub?

Çikaqo Universitetinin professoru A.Leo Oppenheym "Qədim Mesopotamiya (süqut etmiş qədim sivilizasiyanın portreti)" kitabında, qədim şumerlərin hələ eramızdan əvvəlki minilliklərdə yaratdıqları mədəniyyəti bəşər sivilizasiyanın əsası adlandırmış və qeyd etmişdir ki, bizim əlimizdə dünyada, xüsusilə Şərqdə geniş yayılmış "Dünya tufanı" əfsanəsi, "Bilqamıs" eposunun fraqmentləri, qədim şumerlərin allahları və qəhrəmanlarından bəhs edən hekayələr, şerlər vardır. Bunlar şumerlərin yaratdıqları gil lövhələrdə təsvir olunmuşdur.

Bütün bunlar Assuriyanın axırıncı hökmdarı Aşşurbanapalın (e.ə. 668--627) sayəsində hifz edilmişdir. O, bütün gil lövhələri özünün paytaxtı Nineviyaya gətirtdirərək burada, qədim Şərqin sistemləşdirilmiş ilk kitabxanasını yaratmışdır. Burada 300-dən çox gil lövhənin hər birinin üzərində 80-dən 200-dək yazı mətni varmış. Həmin gil lövhələrin kolleksiyasının əksəriyyəti hazırda Britaniya muzeyində saxlanılır.

MİSİR

Qədim ehramlar ölkəsi

Qədim dünyanın "Yeddi möcüzəsi"-ndən birincisi hansıdır?

Bütün dünyanın heyrətinə səbəb olmuş və heç bir qədim tikiliyə oxşamayan Misir ehramları. Nil çayının qərb sahillərində qumlu səhrada yonulmuş, pardaxlanmış nəhəng qaya parçalarından eramızdan 2800 il əvvəl ucaldılmış piramida şəkilli bu möhtəşəm tikililər Misir fironlarının sərdabələridir. Ən qədim piramidalar firon Coserin Sakkarada və firon Snofrun Medumedəki ehramlarıdır. Onlar pilləli idi. Sonrakı Cizədəki həndəsi, düz yonulmuş və cilalanmış ehramlardır. Bunlar firon Xeopsun, Xefrenin və Mikerinin ehramlarıdır. Onlardan ən hündürü Xeops ehramıdır. Hündürlüyü 146 metrdir. Yunan tarixçisi Herodotun verdiyi məlumata görə bu ehramı yüz min adam 20 ilə ucaltmışdır.

Misir ehramlarını böyük qaya parçasından yonulmuş bədəni şir, başı insan təsviri olan Sfinks heykəli qoruyur.

Bu rəqəmlər, faktlar, adlar hələ indiyədək insanları düşündürür. Darın elmi cavabları gözlənilən suallar meydana çıxır. Qumlu səhraya bu nəhəng qaya parçaları necə gətirilib? Onlar hansı texnikanın gücü ilə bir-birinin üstünə qoyulub? Fironlar kimdilər? Bu qeyri-adi abidələr bizə nəyi andırır? Fironun heykəl portretini əks etdirən bu müqəddəs şir başlı fantastik varlıq - sfinks nəyi ifadə edir? Bəs, ehramların daxilindəki sirli, möcüzəli qurğular, labirintlər bizə nə deyir?...

Qədim misirlilər öz yazı mətnlərini nə üzərində yazırdılar?

Papirus. Beş metrədək hündürlüyü və çətirvari çiçəkləri olan papirus Nil çayının, tropik Afrikada göllərin, sakit axan çayların sahillərində bitir. Papirusun gövdəsindən parça, ayaqqabı və s. hazırlanmasında istifadə olunmurdur. Papirus yazı materialı kimi eramızdan əvvəl 3-cü minilliyin əvvəllərində Misirdə ixtira olunmuş, bu qədim ölkənin tarixinə, ədəbiyyatına, mədəniyyətinə aid əfsanələri, nağılları, əhvalatları xəttadlar papirusun üzərinə yazırmışlar. Bir çox qədim şərq xalqları IX əsrədək papirusdan istifadə etmişlər.

Mixi yazıların sirrini ilk açmaq kimə nəsib olmuşdur?

Bu, XIX əsrin əvvəlrində yaşamış fransız alimi Şampolona nəsib olmuşdur. XIX əsrdə Misirdə iri qara daş tapılmışdır. Onun üzərinə həm mixi işarələrlə, həm də qədim yunan dilində yazılar həkk edilmişdir. Şampolon hər iki mətnin eyni məzmunda olduğu fikrinə gəlmişdir. Yunan mətnində firon Ptolemeyin və həmin sülalənin sonuncu çariçası Kleopatranın adı qeyd olunmuşdur. Mixi yazısında isə bəzi işarələr çərçivəyə alınmışdır. Şampolon bunu belə izah etmişdir ki, misirlilər hökmdar adlarını nəzərə çapdırmaq üçün Ptolomey və Kleopatra adlarında "p.t.l." işarələri vardır. Deməli hər iki mətndə bu hökmdarın adı həkk olunmuşdur.

Papirus

Misirin Xator məbədində sensasiya doğuran kəşf nədən xəbər verirdi?

Ötən əsrin 80-ci illərinin əvvəlində tanınmış alim Rayıhart Xabek Misirin Xator məbədində sensasiya doğuran bir kəşf etmişdir. Bu məbəd Cizədən təxminən 500 km. cənuba və Fivadan 50 km. şimala doğru, Nil çayının orta axarı sahilində Tentira şəhərində yerləşir. R.Xabek məbəddə lampa, naqil, generator, elektrik açarının rəsmləri çəkilmiş divarüstü döymələr aşkar etmişdi. O, yazır ki, Xator məbədinə baş çəkən hər kəs daxilində qədim üslubda çəkilmiş ilan şəkilləri olan dalğalı xətlərlə armudaoxşar bir neçə əşya təsvir edilmiş müəmmalı divar relyef rəsmləri ilə tanış ola bilər. Burada şlanq və ya kabel, relyef kompozisiyasında mərkəzi yer tutan şəffaf armudabənzər əşyalara dayaq olan dirəkləri də görmək mümkündür. "Diod çubuqları" adını almış dirəklər mürəkkəb quruluşa malikdirlər. Bütövlükdə relyef mürəkkəb işıqlandırma qurğu təsiri bağışlayır. Çox ehtimal ki, içərisində dalğavari xətlər olan armudabənzər təsvirlər - elektrik çılçırağının lampaları, izalyator üçün olduqca xarakterik quruluşun çox şey dediyi "diod çubuqları" isə yüksək voltlu izalyatordur.

Bu, nədir? Qədim Misirdə elektrik lampalarımıdır?

Avstriya konsernin layihə rəhbəri elektrik mühəndisi Valter Harn Tentira məbədindəki "diod çubuqlarını" görəndə heyrətlənmişdir. Onun fikrincə bu "diod çubuqları" lap müasir yüksək voltlu izolyatorlara oxşayır.

Elektrotexniki biliklərsiz belə bir rəsm yaratmaq, sadəcə mümkün deyildir. Əgər qədim Misir kahinlərinin elektrik lampalarından istifadə etdiklərini fərz etsək, onda ortaya enerji mənbəyi barədə sual çıxır.

V.Harna görə kahinlər görünür nüvə fizikasında istifadə olunan lentvarı elektrostatik generatordan istifadə etmişlər.

Görünür, bir generatordan verilən enerji ilə işləyən gərginlik lampaları və gündüz işığı lampaları ilə yanaşı qədimlərdə güclü və davamlı lümineforlar əsasında aramsız işıqlandırma lampaları da mövcud idi.

Bunlara əsaslanaraq alimlər belə fikrə gəlirlər ki, bu işıq mənbələri yerdənkənar sivilizasiyalarla əlaqədar imiş.

"Fayum portretləri" nədir və o harada yaradılmışdır?

Fayum Misirdə səhradır. Eramızın I-II əsrlərində bu səhrada dəfn olunan qədim misirlilərin qəbirlərinə həmin mərhumların portretləri çəkilmiş şəkillər qoyularmış. Bu, görünür mərhumları əbədiləşdirmək üçün edilirmiş. Taxta üzərində mum rəngləri ilə çəkilmiş bu portretlərdə ölmüş şəxslərin xarici görünüşü təsvir olunurdu. Arxeoloji qazıntılar zamanı tapılmış bu rəsm nümunələrinə "fayum portretləri" deyilmişdir. Həmin portretlərin nümunələri dünyanın bir çox məşhur, o cümlədən Peterburq, Moskva muzeylərində saxlanılır.

3000 il yaşı olan II Ramsesin heykəli Qahirənin vağzal meydanında niyə 32 il dura bilmədi?

Qədim Misirin padşahlarından biri olan II Ramsesin heykəli səhrada təbiətin qoynunda 3000 ildən artıq ömür sürmüşdür. Onu öz yerindən götürüb Qahirənin vağzal meydanına yaraşıq vermək üçün qoymuşlar. II Ramses Misirin paytaxtı Qahirə həyatına 32 il dözə bilmədi. Getdikcə xarab olan heykəli xilas etmək üçün Misir Sivilizasiyası Muzeyinin örtülü salonuna aparmışlar.

Deyilənə görə II Ramsesin heykəli müasir Qahirənin ekoloji vəziyyətinə dözə bilməmişdi. Səbəb, nəqliyyatın işlənmiş qazı havanı korlamış, hətta daş heykəlin aşılanmasına təsir etmişdir.

İlk gəmini kimlər ixtira etmişlər?

5000 il əvvəl misirlilər Onlar Nil çayının sahillərində bitən papirus ağacının budaqlarını bir neçə qat sıx şəkildə hörərək gəminin gövdəsini düzəltmişlər. Bu ilk gəmilər bir dor ağaclı olmuşlar.

Ölümə sitayiş - kultu olubmu? Harada olub?

Ölümdən sonra insanın yaşayacağına, diriləcəyinə inam hissi bir çox xalqlarda olub. O cümlədən Misirdə. Qədim Misirdə ölən adamın diriləyəcəyinə inam çox güclü idi. Ona görə də meyidi dəfn etməzdən əvvəl çürüməkdən qorumaq məqsədilə onu mumiyalayırdılar. Bunun üçün natrium-karbonatdan istifadə edirmişlər. Sonra kətan parçaya bürümüşlər. Mumiyalanmış meyidi sarkofaqa (tabuta) qoymazdan əvvəl yas mərasimi keçirmişlər. Çaqqal başlı Anubis allahı bu ritual-mərasimə nəzarət edir, güya ölünün ruhunu qəbir evinə yola salırdı.

Bu mərasim eradan əvvəl 1300-cü ildə papirusa çəkilmişdir. Rəsmdə ölünün ağzı açıq təsvir olunması, onun axirət dünyasında nəfəs alması, yeməsi və danışması üçün edilirmiş.

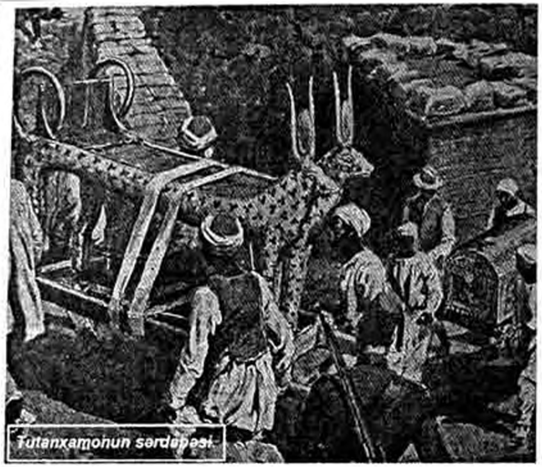

Tutanxamonun sərdabəsi

Zərb məsəl kimi işlədilən "Kənan" sözü haradan yaranıb?

Kənan - qədim babil dilində Kənan kimi səslənmişdi. Aralıq dənizinin şərqində yerləşən, qədim sivilizasiyanın ilk mərkəzlərindən olan Fələstin, Assuriya və Finikiyanın İsrail dövlətinin yaranması dövrünə qədərki, adı Kənan olmuşdur. Bu xalqlara həmin adı yəhudilər və misirlilər vermişlər. Kənanın tarixi e.ə. 8-ci minillikdən xəbər verir. Kənan e.ə. XVI-XV-ci əsrlərdə Misirin hökmranlığından asılı olmuşdur. Misirin hetlərlə müharibəsindən sonra (e.ə.XIII) Kənan ərazisi bu dövlətlər arasında bölüşdürülmüşdü. Sonralar Kənanın adı yalnız finikiyaya aid olmuşdu.

Tutanxamon kim idi və onun sərdabəsindən nələr tapılmışdır?

Qədim Misir öz möcüzələri ilə dünyanı heyrətə gətirmişdir. Eramızdan çox-çox əsrlər əvvəl Misirin XVIII sülaləsi dövründə yaşamış firon Tutanxamon 12 yaşında hakimiyyət taxtında əyləşmişdi. Amma əslində ölkəni vəzir Eye idarə edirdi.

Tutanxamon öləndə onu aparıb Fiva şəhərində sərdabada dəfn etmişdilər. Bu sərdaba başdan-ayağa sirlər aləmidir.

1922-ci ildə ingilis arxeoloqu Hovard Karter (1873 -1939) bu sərdabanı qazıntı zamanı açanda heyrətə gəlmişdi. Heyrət doğuran o idi ki, sərdabadan tapılmış müxtəlif mebel nümunələri, iki çarxlı araba, padşah taxtı, heykəllər, səbətlər, dolçalar, qızıl əşyalar və s. eramızdan əvvəl 1323-cü ildə fironun öldüyü vaxtdakı kimi qalmışdı. Fironun başı iri qızıl maska, bədəni qızıl sarkofaqda iç-içə üzərinə qızıl lövhə çəkilmiş taxta tabutda daş qəbrin içinə qoyulmuşdur.

Karter və onun briqadası misirli köməkçiləri ilə daha üç qəbir otaq aşkar etmişlər. Bütün bunları qədim misirlilər içi ziynətlə dolu qəbirlərin qarət olunmasından ehtiyatlanaraq etmişlər. Lakin buna baxmayaraq, Hovard Karterin tapıntısından əvvəl açılmış qəbirlərin 33-cü qarət olunmuşdur.

ÇİN

Böyük Çin səddi

Qədim Çinin xəritəsi

Qədim dünyanın möcüzələrindən biri olan Böyük Çin səddi nə üçün, nə zaman tikilmişdir?

Uca dağların, yamacların, dərələrin, düzlərin üzərinə kəmər kimi sərilmiş Böyük Çin səddi həqiqətən bir möcüzədir. Yüz minlərlə insanın ağır, iztirablı zəhməti ilə çəkilən bu səddən məqsəd Çin dövlətini hunların, Altay türklərinin, mancurların hücumlarından qorumaq idi. Bu əzəmətli tikinti, abidə həm də kədərli bir tarixdir. Hündürlüyü 15 metrə, eni 4 metrə çatan bu səddin çəkildiyi eradan əvvəl III əsrdən ta eramızın XVI əsrin ortalarınadək sıxıntılı illər ərzində onun divarları arasında neçə yüz min insan ağır işgəncəli işə dözməyib ölmüşdü. Çin tarixçilərinin yazdıqlarına görə bu uzun səddin hər 100-120 metrindən bir kvadrat şəkilli 60 min bürc tikilmişdir. Hazırda onlardan 20 mini durur. Daş, kərpic və s. tikinti materiallarından ucaldılmış səddin bürclərinin altında keşikdə duran əsgərlər üçün sığınacaqlar, yuxarıda isə döyüş aparmaq üçün xüsusi yerlər düzəldilmişdi. Burada çır-çırpı toplanır, təhlükə yaxınlaşanda tonqal yandırılırdı. Bir-birinin ardınca yandırılan tonqallar əsgərləri döyüşə çağırmaq idi.

Sıldırım dağlarda, qalalarda tonqal qalayıb, döyüşçüləri xəbərdar etmək adəti bizim ulu babalarımızda da olmuşdur.

Çinin tarixində "qızıl dövr" nə zaman olmuşdur?

Çin dünyanın ən qədim mədəniyyət mərkəzlərindən biri kimi bəşər sivilizasiyasına böyük töhfələr vermiş, öz səciyyəvi inkişafı ilə fərqlənmişdir. Bir çox tarixi nailiyyətlər, ixtiralar, kəşflər bu qədim ölkənin adı ilə bağlıdır. Bu ölkənin tarixi haqqında çox qısaca bunları qeyd etmək istərdik:

Çinin inkişafı, müstəqilliyi, sabitliyi vaxtaşırı üsyanlar, müharibələr, xarici qoşunların hücumları zamanı pozulmuşdur. Eradan əvvəl Xan sülaləsinin hökmranlığından keçən 400 il ərzində Çində əmin-amanlıq, sülh olmamış imperiya parçalanaraq, e.ə.220-65-ci illərdə üç dövlətə bölünmüşdü. Eramızın 316-cı ilində yenidən Çin köçəri tayfaların hücumlarına məruz qalmışdır.

Suy sülaləsinin hökmranlığı dövründə (581-618) Böyük Çin səddi bərpa edilmiş, suvarma şəbəkəsi genişlənmiş, mədəni inkişaf yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Bu dövr Çin tarixinin yüksəliş və dəyişikliklər dövrü olub. Ölkəyə buddizm dini yayılmış, daosizmin fəlsəfi təlimi güclənmişdir.Bütün bunlar Tan sülaləsinin (618-907) davamlılığının əsasını qoymuşdur. Bu dövr Çin tarixinin "Qızıl dövrü" olmuşdur. Bu dövrdə Çin imperiyasının sərhədləri Koreyadan Türküstanadək uzanırdı.

VIII əsrdə çinlilər çay və pambıq becərməyə başlamışlar. Kağız və ipək istehsalı təkmilləşmişdi. İmperator Tan yüksək mütəxəssisləri imtahan yolu ilə seçirdi.

Sonra yenə müharibələr dövrü başlamış (907-960). hakimiyyətə Sin (960-1279) gəlmişdir. Onun hökmranlığı dövrü də Çinin inkişaf dövrü olmuşdur. Bu dövr metallurgiyanın kəşfləri, çini qablar istehsalı, kitab şriftinin ixtirası, kağız pulların hazırlanması, istifadəsi, elmin, mədəniyyətin, incəsənətin tərəqqisi dövrü kimi səciyyələnir.

Monqolların hücumları bu inkişafın qabağını bir müddət kəsmişdir.

Lakin zəhmətkeş, istedadlı Çin xalqı tarixin bu enişli-yoxuşlu, ölümlü-dirimli yollarını şərəflə keçərək bu gün dünyanın ən böyük, inkişaf etmiş, kosmosa yol açmış qüdrətli dövləti səviyyəsinə yüksəlmişdir.

Eramızdan əvvəl Çində yaşamış məşhur müdrik Konfutsi nəyi öyrədirdi?

Çin ərazisində bir neçə çin dövləti bir-biri ilə çəkişdiyi, vuruşduğu bir zamanda Konfutsi deyirdi: xalq birdir, adət-ənənə birdir. Niyə bu qırğınlar olsun?! Xalq Konfutsini çox istəyirdi. Onun müdrik kəlamlarını hamı eşitmək istəyirdi. Bu kəlamlar bu gün də əhəmiyyətlidir. Konfutsinin müdrik sözlərindən:

* Xalq qədimdən yaratdığı qayda-qanunu yaşatmalıdır;
* Evdə kiçiklər böyüklərə, uşaqlar valideyinə hörmət etməlidirlər;
* Yaşlılar balacalara atalıq qayğısı və diqqət göstərməlidirlər;
* Uzun ömürlük xoşbəxtlikdir. Çox yaşayan çox bilər, illər keçdikcə o, müdrikləşər;
* Alim səhərdən axşama qədər elmlə məşğul olur, gözləyir ki, kiminsə ona məsləhət üçün ehtiyacı var;

Konfutsi

* Alim qızıla həris olmaz. Onun dövləti müdrikliyindədir. Onun xəzinəsi həqiqətə inamdadır;
* Alim öz müasirləri ilə yaşasa da, bütün əməllərini keçmişlə ölçür;
* Ona var-dövlət etibar olunsa, o, öz əqidəsindən dönməz. Əgər ona silah çəkilsə o, ölümdən belə qorxmaz, fikrindən dönməz;
* Ləyaqətsiz adam varlanmağa çalışar, öz mənafeyini düşünər, xeyirxah, nəcib insan isə həqiqət söyləməyə can atar.
* Xeyirxah insan özünü, ləyaqətsiz isə özgəsini təqsirkar bilər və s.

Kağız harada və nə vaxt ixtira olunmuşdur?

Kağız ilk dəfə Çində Tsay Lul tərəfindən II əsrdə ixtira edilmişdir. VI əsrin əvvəllərində Yaponiyada, VI-VIII əsrlərdə Asiya qitəsinin başqa ölkələrində kağızdan istifadə etməyə başlamışlar. Kağızın ixtirası kitab nəşrinin inkişafına böyük təkan vermişdir.

Barıtı ilk dəfə kim ixtira etmişdir?

İxtiraçının adını bilməsək də, onu deyə bilərik ki, barıt ilk dəfə IX əsrdə Çində ixtira olunmuşdur. Ancaq ondan çinlilər uzun müddət yalnız bayram günlərində atəşfəşanlıq məqsədilə istifadə etmişlər. İmperator Sunun hökmranlığı dövründə barıt odlu silah üçün lazım olmuşdur. Çinlilər bambuq ağacının gövdəsinə barıtı doldurub güllələri atırmışlar.

Avropada isə barıt ilk dəfə XIV əsrdə istifadə olunmuşdur.

Çinlilər daha nəyi ixtira etmişlər?

Dünyada məşhur olan Çin ipəyini. Çinlilər hələ eradan 1000 il əvvəl ipək parçaların üzərində gözəl naxışlar, şəkillər toxumağı bilirdilər.

Çində XX əsrin tapıntılarından biri nə idi?

Ötən əsrin axırlarında Çin arxeoloqları sümük üzərində hereoqliflə yazılmış yazı nümunəsi tapmışlar. Onlar bu yazını əsrin tapıntısı adlandırmışlar. Çünki bu vaxta qədər Çində yazının eramızdan əvvəl 1300 il əvvəl yarandığı məlum idi. Tədqiqatçılar müəyyən etmişlər ki, bu tapıntı yazı eradan əvvəl XVII-XV əsrlərə aiddir.

Kitab çapı ilk dəfə harada meydana gəlmişdir?

Kitab çapı bəşər mədəniyyətinin ən böyük kəşflərindəndir. Bu kəşfi dünyaya ilk dəfə çinlilər bəxş etmişlər. 1041-1048-ci illərdə Çin sənətkarı Bi Şen lüter üsulu (hərf) ilə kitab çapının əsasını qoymuşdur. Bundan dörd əsr sonra Avropada alman İohan Hutenberq (1397-1468) ilk çap maşını ixtira etmiş, "Bibliya"nın 42 sətirlik mətnini çap etmişdir. Bu, intibah dövründə Avropada ilk kitab çapı idi.

Avropada XV əsrin ortalarından başlayaraq kitab çapı geniş vüsət almışdır. Artıq 1510-cu ildə Parisdə 10 mətbəə fəaliyyət göstərirdi. Rusiyada ilk çap kitabı 1564-ci ildə işıq üzü görmüşdür.

XVIII əsrin sonlarında A.Zenefelder litoqrafiyanı, 1822-ci ildə U.Çörç ilk şriftyığan maşını, 1886-cı ildə N.O.Mergenqaler linotip maşınını ixtira etmişlər.

Azərbaycanda mətbəə üsulu ilə ilk çap kitabları Təbrizdə 1812-ci ildə nəşr olunmuşdur. XIX əsrin 30-cu illərində Bakıda, Gəncədə, Şamaxıda mətbəələr vardı.

Çinin ilk imperatoru kim olub?

Eradan əvvəl 221-ci ilə qədər Çin xırda dövlətlərə bölünmüşdür. Tsin sülaləsi hakimiyyətə gələndən sonra Çin vahid dövlət - imperiya, Tsin Suxuandi bütün Çinin ilk imperatoru olmuşdur.

Daosizm nədir və harada yaranmışdır?

"Daosizm" fəlsəfi baxış, nəzəri fikirdir. Çin dilində "dao" yol deməkdir. Bu fəlsəfi təlim e.ə.VI-V əsrlərdə Çində yaranmışdır. Çin klassik fəlsəfəsində dao başlanğıc yol mənasında işlənmişdir. Dao haqqında təsəvvür genişləndikcə o, həm insan həyatının yolu, yeni insan davranışlarının əxlaq qanunu, əxlaq norması (dao-de), həm də təfəkkürün yolu, qanunu kimi izah edilir.

Daosizmin banisi Lao-Tezı "Dao-de Tez" olmuşdur. Onun təlim kitabında Dao əbədi və sonsuzdur. Daosizm ağalığa və zülmə qarşı çıxır. İbtidai icma həyatına qayıtmağı təbliğ edir. Eradan əvvəl IV-III əsrlərdə onun ardıcılları Çen-Çju, Sun Tezyan, İn Ven, Çjuan-Tez olmuşlar.

Eramızın əvvəllərində bu fəlsəfi baxış Daosizm dininin yaranması üçün ideya mənbələrindən biri olmuşdur.

Avropa həmişə Şərqdən öyrənmişdir. Materialist filosoflar Daosizmin "əbədi heç bir şey yoxdur, hər şey dəyişmədə və hərəkətdədir" ideyasını götürmüş və inkişaf etdirmişlər. İdealistlər isə Daosizmi "İlahi yol" kimi izah etmişlər.

Çin ilahəsi İyunyuy

Dünyada ən böyük ensiklopediya harada, nə vaxt hazırlanmışdır?

XV əsrdə Çində hazırlanmışdır. Onun hazırlanmasında bir çox alimlər bir neçə il işləmişlər. Bu Ensiklopediya 11 min cilddən və 917 min 480 səhifədən ibarətdir. Burada 360 milyon söz toplanmışdır. Əgər bu sözləri başqa Avropa dillərinə tərcümə etsələr bu rəqəmi iki dəfə arta bilər. Çünki çin dili Avropa dillərindən qısadır.

Ensiklopediya cəmi 3 nüsxədən ibarət yazılmışdır. Bunlardan ikisi saray çevrilişi zamanı yanmışdı.

Van Vey Mo-Tsze kim olmuşdur? O, nə zaman yaşamışdır?

Şərq rəsamlığının tarixi daha qədimdir. Şərq rəssamlarının miniatürləri, monoxrom (bir rəngli) tabloları, təbiət təsvirləri fəlsəfi məna çalarları ilə zəngin olan xalça sənətkarlığı və s. öz orijinallığı ilə Avropa və Qərb rəssamlıq sənətindən fərqlənmişdir. Yapon və Çin rəssamlığı bu cəhətdən diqqəti cəlb edir. Çinin qədim rəssamlarından biri də Van Vey Mo-Tsze (701-761)dir. O, məşhur şair, rəsam, xəttat, musiqiçi olmuşdur.

Van Vey Çin mədəniyyəti tarixində bir rəngli mənzərə boyakarlığının banisi idi. Onun portret janrında çəkdiyi əsərlər, divar və ipək parça üzərinə həkk etdiyi rəsmlər diqqəti cəlb edir. "Qarla örtülmüş çay", "Qarlı dağlar", "Güclü qardan sonra" və s. mənzərə əsərləri öz orijinallığı ilə insanı valeh edir. Tarixi mövzularda da əsərləri vardır.

YUNANISTAN

Dünyanın "yeddi möcüzəsi" ifadəsi haradan və nə zaman yaranmışdı?

Qədim yunanlar dənizlərdə səyahət etməyi xoşlasalar da, onlar Aralıq dənizi hövzəsindən kənara çıxmamışlar. Aralıq dənizi sahillərindəki ölkələrdə gördükləri möhtəşəm abidələrin sayının yeddi olduğunu güman edib onları dünyanın "yeddi möcüzəsi" adlandırmışlar. Onlar yunanların fikrincə bunlardır: Misir ehramları, Halikarnas məqbərəsi, Rodos nəhəngi, İskəndəriyyə mayakı, Artemidanın məbədi, Olimpli Yupiterin heykəli və Semiramidanın asma bağları. Halbuki, dünyada onlarca belə "yeddi möcüzə"lər var.

Akropol nə deməkdir?

Akropol iki yunan akros-yuxarı, polis-şəhər sözünün birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Akropol Afinanın hündür yerində salınmış qədim istehkam, məbədlər, abidələr, heykəllər şəhəridir. Bura Afinanın hər yerindən görünür. Akropolun ən uca yerində məşhur heykəltəraş Fidiyin düzəltdiyi Afinanın əlləri fil sümüyündən, paltarı və saçları xalis qızıldan heykəli ucalır. Onun solunda Parfenon (qız deməkdir) məbədinin sütunları göz oxşayır.

Afina Akropolu eradan əvvəl V əsrdə yaradılmışdır. Akropol ansanblını Erexteyon, Niki və başqa məbədlər, tikililər, heykəllər tamamlayır.

Vaxtı ilə müharibələr zamanı mühafizə istehkamına çevrilən Akropolda muzey və arxeoloji qoruq yaradılmışdır.

İlk muzeylər harada yaradılmışdır?

İlk muzeylər eradan əvvəl XVI əsrdə Krit adasında, eradan əvvəl XV-XII əsrlərdə Çində, eradan əvvəl VII əsrdə Nineviyada, Yunanıstan və Romada yaradılmışdır.

Onu da əlavə edək ki, hazırda dünyanın hər yerində müxtəlif profilli muzeylər vardır. Onların sayı 80000-dən çoxdur.

Yunanıstanın allahları və ilahələri

Poseydon Zevs Aid Gera Artemida Apollon Afina Afrodita

Tarixin atası kim sayılır?

Herodot. Dünya miqyasında tanınmış qədim yunan tarixçisi Herodot eramızdan əvvəl təxminən 490-480-ci illər arasında kiçik Asiyanın cənub-qərbi Halikarnasda anadan olmuşdur. Haqsızlığa, tiranlığa dözməyən bu elm fədaisi Halikarnası tərk edərək bir müddət Samos adasında yaşamış qonşu ölkələrə səyahət etmiş, Misiri, Finikiyanı, Babilistanı, Qara dənizin sahillərini gəzmiş, uzun müddət Afinada yaşamış. "Tarix" adlı məşhur əsərini yazmışdır. Bu əsərdə Azərbaycana da aid maraqlı faktlar vardır.

Roma hüquqşünası, yazıçısı Mark Tulli Siseron Herodotu tarixin atası adlandırmışdır.

"Dövləti filosoflar idarə etməlidir" fikrini hansı qədim alim iddia edirdi?

Qədim yunan filosofu Platon. Platon eradan əvvəl 428-ci ildə Afinada anadan olmuş, 348-ci ildə doğma yurdu Afinada da dünyasını dəyişmişdir. Kratilindən və Sokratdan təlim görmüş bu məşhur müdrik insan tarixdə özünəməxsus iz qoymuşdur. O, ilk akademiyanın yaradıcısı, 30 dialoq və məktub adı ilə məşhur olan fəlsəfi əsərlərin müəllifidir. Şərq aləmində Əflatun kimi tanınan Platona görə ideyalar ilkindir, materiya isə törəmədir. Bax, buna görə də onu idealist filosof adlandırırlar.

Hippokrat kim idi? Nə üçün tibb təhsili almış məzunlar Hippokrat andı içirlər?

Təbabətin atası hesab olunan Hippokrat miladdan əvvəl V əsrdə yaşamış, Yunanıstanın ən böyük təbib alimlərindən olmuşdur. O, eradan əvvəl 460-cı ildə Kos adasında anadan olmuş, eradan əvvəl 377-ci ildə Fessaliya şəhərində vəfat etmişdir. Tibb təhsilini atası Heraklitdən almış Hippokrat tibb elmini məbəd təbabətindən ayırmış, onu dünyəvi elm və fənn kimi inkişaf etdirmişdir. O, təbabət coğrafiyasının əsasını qoymuş, xəstəlikləri törədən amilləri öyrənmiş, diaqnostika məsələlərini aydınlaşdırmış, bir cərrah kimi də məşhur olmuşdur.

Həkimin mənəvi davranış normalarını ali məqsəd kimi irəli sürmüş Hippokratın şərəfinə "Hippokrat andı" meydana çıxmış, bütün ölkələrdə tibb təhsili alan məzunlar bu anda sadiq qalacaqlarına and içirlər.

Horoskop nədir?

Yunan sözü olan Horoskopun mənası vaxtı müşahidə edən deməkdir. Horoskop orta əsrlərdə münəccimlərin insan anadan olarkən onun taleyini gələcəyini qabaqcadan söyləmək üçün tərtib etdikləri ulduzların düzülüşü cədvəlidir. Buna el arasında ulduz falı da deyilir.

Rodos nəhəngi nədir?

Rodos Aralıq dənizinin Şərq hissəsində bir adadır. Burada Rodos adında liman şəhər də vardır. Rodos sözü yunanca gül deməkdir. Təbiət gözəlliyi ilə yanaşı qədim yunanlar öz incəsənət abidələri ilə bura sığal vurmuş, adanı daha da yaraşıqlı etmişlər. Eramızdan əvvəl III əsrin sonlarında burada gözəl heykəltəraşlıq məktəbi yaranmışdı. Dünyanın ilk ən istedadlı heykəltəraşlarının yurdu olan Rodosda onlar çoxlu heykəllər yaratmışlar. Onların arasında eramızdan əvvəl 292-280-ci illərdə qədim yunanların Günəş allahı Heliosun şərəfinə ucaldılmış nəhəng tunc heykəldir. Bu heykəl o qədər gözəl o qədər əzəmətli idi ki, görənlər heyrətə gələrək onu möcüzə adlandırmışlar. Ustad sənətkarların yaratdıqları sənət möcüzəsi

İlk teatr harada tikilmişdir?

Qədim Yunanıstanda ən qədimisi Afinada Dionis teatrıdır. Bu ilk sənət ocağı açıq havada, amfiteatr şəklində olub, daşdan tikilmişdir. Onun 2300 ildən çox yaşı vardır. Teatrın ortasında olan dairədə "Orxestre" adlanan xor oxuyanlar üzü səhnəyə tərəf dururdular. Adamlar daş plitələrin üstündə oturub tamaşaya baxırdılar. Bu teatr 1400 nəfərədək tamaşaçı tuturdu.

Demetra Dionis Hefest Hermes Ares Raiyyət

Əfsanəvi Prometey kim olub, o insanları işıqlığa necə çıxardıb?

Yunan xalqı bir çox əfsanələr yaratmışdır. Onlardan biri də məşhur Prometey əfsanəsidir. Min illər boyu bəşəriyyətin arzu və istəyinin azadlıq və işıq rəmzinə çevrilmiş Prometey Yer ilahəsi Demetranın nəvəsidir.

Yunan mifologiyasında baş allah hesab olunan Zevs qəzəblənib insan nəslini məhv etmək qərarına gələndə heç kəs cürət edib bu qərara qarşı çıxa bilməmişdi. Yalnız Prometey bu amansız qərarın əleyhinə çıxmışdı.

Rəvayətə görə insanlar mağaralarda, qaranlıq aləmdə yaşayırmışlar. Onlar odun nə olduğunu bilmirdilər. Əkməyi, biçməyi, ev heyvanları bəsləməyi öyrənməmişdilər. Prometey insanlara daşdan ev tikməyi, əkib-becərməyi, yelkənli qayıqlar düzəldib dənizdə üzməyi öyrətməyə başlayır. O, dostu Hefestdən odu oğurlayıb insanlara aparır. Zevs qəzəblənib onu uca bir dağın başında qayaya zəncirlədir. Hər cür əzaba, işgəncəyə məruz qalan Prometeyin ciyərini bir qartal da uçub dimdikləyirmiş. Buna baxmayaraq hər gecə səhərədək onun ciyəri yenidən bərpa

olunurmuş. Prometeyi ağlı, biliyi, gələcəkdə nələr baş verəcəyindən xəbərdar olması xilas edir. Zevs öz əməlindən əl çəkib oğlu Heraklı göndərir. Qartalı vurub öldürür. Prometeyi əzabdan qurtarır.

Bu ibrətli əfsanə əsrlər boyu dildə-ağızda gəzmiş, zərb-məsələ dönmüş, Avropa klassiklərinin yaradıcılığına təsir etmişdir. Prometey obrazı ədəbiyyatda, rəssamlıqda və incəsənətin digər sahələrində öz əksini tapmış, əbədi səadət, qəhrəmanlıq, xeyirxahlıq rəmzinə çevrilmişdir.

Makedoniyalı İskəndər necə hökmdar olmuşdur?

Böyük humanist şair Nizami Gəncəvi öz hökmdar obrazlarını ədalətli, elmli, ağıllı görmək arzusu, istəyi ilə yaratmışdı. Şair İskəndərdə də bu xüsusiyyətləri verməyə çalışmışdı. Amma həqiqətdə isə başqa hökmdarlar kimi makedoniyalı fateh də xalqlara əmin-amanlıq, firavanlıq deyil, qəm, kədər, dağıntı gətirmişdi. O, on il ərzində - eradan əvvəl 333-323-cü illərdə - Misirdən Hindistana, Qara dənizdən İran körfəzinədək böyük bir ərazini işğal etmişdi, nə qədər xanimanlar viran etmişdi.

Heç bir əsəri qalmayan dünya şöhrətli filosof kim olub?

Qədim Yunanıstanda eramızdan əvvəl 470-399-cu illərdə yaşamış Afina küçələrində, meydanlarında adamlar kasıb geyinmiş ahıl bir kişiyə tez-tez rast gəlirdilər. Həmin ahıl kişi insanlara sual verir, onların biliyini yoxlayır və öz müdrik sözləri ilə onlara nəsihətlər verirdi. O zaman çoxlarına qəribə görünən bu müdrik adam Sokrat idi. Böyük filosofların - Platonun və Ksenofontun müəllimi, dünya "fəlsəfəsinin təcəssümü" (K.Marks) Sokrat.

Qədim Elladə torpağının gələcəyini parlaq görmək istəyən bu müdrik insanı tək allahlığı, haqq söz, ağıl və bilik təbliğ etdiyi üçün hakim dairələr təqsirləndirib ölümə məhkum etmişlər. 30 gün həbsxanada qalmış Sokrat zəhər içib intihar etmişdir.

Sokratın heç bir əsəri qalmamışdır. Onun haqqında bilgilər Platonun və Ksenofontun əsərlərində qalmışdır.

Nə üçün Herostratın adı barbarlıq rəmzi olmuşdu?

Qədim yunan ilahəsi Artemidanın Kiçik Asiyanın Efes şəhərindəki məbədi öz gözəlliyinə, çoxlu qiymətli əşyalarına görə qədim yunanların təsəvvüründə dünyanın "üçüncü" möcüzəsi sayılırmış. Bu məbəd təxminən 120 ilə tikilmiş və eramızdan əvvəl 550-ci ildə hazır olmuşdur. Eramızdan əvvəl 356-cı ildə Herostrat adlı bir nəfər tarixdə qalmaq və şöhrətlənmək üçün insan əlinin yaratdığı bu zəngin, gözəl məbədi yandırmışdı. Herostratın adı tarixdə nifrətə səbəb olan barbarlıq rəmzi kimi qalmışdır.

HİNDİSTAN

Elure, Taylasanatxa məbədi. VIII əsr.

Bxuvaneşvar, Racjarani məbədi. XI əsr.

Veganta - sutra, vudja, vimny, vegalar sözləri hind dilində nələri bildirir?

Qədim hindlilərin dini görüşlərinin toplandığı kitabdır. Dörd ilkin kitabdan (Rq, bata, atharba və yacur) ibarət olan bu dini, ədəbi abidə 5 min il bundan əvvəl müqəddəs Vyasadeva tərəfindən tərtib edilmişdir. Manhetten kollecinin din fakültəsinin doktoru David Herron yazır ki, bu kitab qədim hind müdrikliyinin, poeziyasının və tarixinin bir xəzinəsidir. O, dini öyrənənlər üçün dərslik, bilənlər üçün Veda mədəniyyətinə giriş və əməli fəlsəfədir.

Vedalar dininə görə dünyanı baş allahlar idarə edir. Bu allahların anası ilahə Aditidir. Son zamanlar bu din Brahmanizm adlanır.

Vedalar ədəbi abidənin ən qədimi "Rq" (Ruqleda) kitabıdır. Burada allahlar tərənnüm olunurdu. Sama (Samaveda)-nın nəğmələri (himnləri) bayram təntənələri və qurbanvermə mərasimlərində oxunurdu. Yacurveda - dua və qurbanvermə mərasimi qaydalarını öyrədirdi. Atharba veda şər qüvvələrə qarşı kahin əfsunlarından ibarətdir.

Vedanta - Sutra - Vyasadeva tərəfindən yazılmış hikmətli sözlərdən ibarət olan Upanişadların mağzını əks etdirən fəlsəfi əsərdir.

Vidiya - bilik deməkdir.

Vişnu - hər şeyi saxlayan mənasını bildirir. Allahın adını və ikinci mənası tanrının kainatda təzahür edən dördəlli formasıdır. O, kainatı saxlayır və xeyirxahlığı idarə edir (Bhaqavad - qita olduğu kimi, Bhakti Vedanta Buk Trast, 1991).

Hindistanın rəmzi - Daş fillər hansı hökmdarın əmri ilə hazırlanmışdı?

Qədim Hindistanın hökmdarı Aşok bir sıra qələbəyyətli savaşlardan sonra müharibələri dayandırmağı və ölkəni idarə etməyin nəzəri əsasını hazırlamağı qərara almışdı. Həmin nəzəriyyə buddizmin dini təliminin prinsiplərinə əsaslanır. O qeyd edirdi ki, bundan sonra hökmdarlar öz rəiyyətinin əmin-amanlığı üçün məsuliyyət daşımalıdırlar. Adamların ağır vəziyyətinə və iztirablarına qayğı ilə yanaşmalı, namuslu olmalıdırlar.

Aşok öz nəzəri təlimini hazırlayarkən ölkənin sənətkarlarına əmr etmişdi ki, ... daş sütunları üzərində fil fiqurları düzəltsinlər. Həmin daş fillər bu gün də Hindistanın əbədi rəmzi sayılır.

İnduizm necə yaranmışdı?

Hindistanda yayılmış brahmanizm dininin müasir forması olan bu dini fəlsəfi dünyagörüşü yeni eradan 1500 il əvvəl meydana çıxmışdı. Hindlilərin qədim müqəddəs "Veda" himnlər kitabında bu dinin bütün ayinləri, adətləri öz əksini tapmışdı. Eramızdan 800 il əvvəl hind müdrikləri tərəfindən hazırlanmış bu dini təlim insanları bu gün də ilahi qüvvəyə inanmağa, haqqa-ədalətə səsləyir.

Mahatma hind dilində nə deməkdir? Hind xalqı bu adla kimi adlandırmışdır?

Hind dilində Mahatma - böyük ruh deməkdir. Hind xalqı böyük hörmət əlaməti olaraq Qandi Mohandas Karamçandı Mahatma Qandi deyə adlandırmışdır. Hind xalqının milli azadlıq hərəkatının lideri, qandizmin banisi Mahatma Qandi 1869-cu ildə İngiltərədə hüquq təhsili almışdı. 1893-cü ildə Bombeydə vəkillik etmiş, sonra ictimai-siyasi xadim kimi tanınmış, sevilmiş, ehtiram sahibi olmuşdur.

Mahatma Qandi ingilislərin "parçala hökmranlıq et" siyasətinə, hindu-müsəlman qırğınlarına qarşı mübarizə aparmışdı. 1948-ci ildə Dehlidə qətlə yetirilmişdir.

Qandizm nədir?

Qandizm Hindistanda ictimai-siyasi və dini-fəlsəfi təlim, milli azadlıq hərəkatında hind ziyalılarının ideologiyası. Banisi M.Qandi olmuşdur. Başlıca Prinsipi: dinc yolla xalqı azadlıq mübarizəsinə cəlb etmək, Hindistanın istiqlaliyyətinə nail olmaqdır.

Bu xəritə-şəkildə nə təsvir edilir? Dənizçilərin, səyyahların və xəritə tərtibçilərinin təsəvvürlərində XVI əsrdə Hind okeanı və onun ətrafının həyatı, tarixi, mədəniyyəti belə genişliyi ilə təsvir edilir.

Qaraçıların mənşəyi haradandır?

Demək olar ki, hər yerdə yaşayırlar. Dünyada 2 milyondan artıq qaraçı var. Mənşə etibari ilə onlar eramızın I minilliyində Hindistanı tərk etmişlər, müxtəlif ərazilərə yayılmışlar. Özlərini roman adlandıran qaraçılar köçəri həyat sürmüş, müasir dövrdə bir çoxları oturaq həyata keçmişlər. Onların şən, oynaq, temperamentli musiqisi məşhur olmuşdur. Çalıb-oxumaq, rəqs etmək sahəsində böyük müvəffəqiyyət qazanmışlar. Qaraçı havaları, rəqslərindən J.Bizenin "Karmen", S.Raxmaninovun "Aleko" operalarında istifadə olunmuşdur.

Hindistanın qədim dramaturqu Kalidas arvadı tərəfindən qovulandan sonra harada sığınacaq tapmışdır?

Kalidasın yaşadığı dövrü və həyatı haqqında tədqiqatçı alimlər arasında fikir ayrılığı 600, bəzən də 800 il fərqi var. Hər ehtimala görə o, eramızın IV və V əsrlər arasında yaşamışdı. Rəvayətə və mənbələrə görə Kalidas cavanlıqda kasıb olmuş, çobanlıq etmiş, böyük istedadı onu saray şairinədək yüksəltmişdi. Onun ağıllı, təhsil görmüş, müdrik arvadı varmış. Amma arvadının onu evdən qovması bizə bəlli deyildi. Kalidas sığınacağı Kali ilahəsinin məbədində tapmışdı. Burada ilahə ona bütün elmlərin öyrənilməsi açarını vermişdi. Qədim hind-sanskrit dilində Kalidas sözünün mənası da buradandır - yəni "Kalinin qulu". Hind qaynaqlarının verdiyi məlumata görə Kalidas 300-ə yaxın əsər yaratmışdır. Onların arasında "Mehxaduta" (lirik poema), "Kumara-sambxova" (müharibə Kumar allahının doğulması), "Raqxuvaşa" (Raqxu nəsli) və üç dram əsəri - "Malyavika və Aqnimitra", "Abxidjiyanı - Şakuntala" və "Vikramorvaşi" (Urvaşinin igidliyi) əsas yer tutur. Bu əsərlərdə insan həyatı təbiətlə harmonik surətdə təsvir edilir.

Dram əsərlərində konflikt yoxdur. Lirik dramlardır. Kalidasın "Şakuntala" əsəri 1789-cu ildə ingilis dilinə, sonralar alman, rus və b. dillərə tərcümə edilib, çap olunmuşdur ("İstoriya vsemirnoy literatun", M., 1984).

ROMA

Romanın əsasını hansı tayfalar qoymuşlar?

Latınlar (latini) - Latsıda (indiki Latsus) məskunlaşmış qədim italyan tayfalarıdır. İtaliyaya nə zaman və haradan gəldikləri müəyyən deyildir. Latın dilində danışırlar. Latınlar və Sabin tayfaları Romanın əsasını qoymuşlar. Onlar e.ə. I minillikdə Alba-Lonqa şəhərinin başçılığı ilə Latın İttifaqında birləşmişlər. E.ə. VI əsrdə Latsı icmaları üzərində hakimiyyət Romaya keçmişdir. (ASE 1982. c. VI. Səh. 171)

Roma şəhərinin adı necə yaranmışdır?

Dünyanın ən gözəl şəhərlərindən biri olan Roma bəşər tarixində incəsənət və mədəniyyətin inkişafında özünəməxsus yer tutur. Bu qədim şəhər haqqında çox yazılıb. Onun yaranması haqqında maraqlı əfsanə də var. Bu əfsanədə deyilir ki, uzaq keçmişdə Tibr çayının sol sahilində latın tayfası yaşayırdı. Burada Numitor hakimlik edirdi. Onun kiçik qardaşı Amul zalım və paxıl bir adam idi. O, Numitoru taxtdan salıb, hakimiyyəti əlinə alır. Qızını - Rey Silviyanı od ilahəsi qardaşı Vestanın kahini edir. Başqa kahinlər kimi ona da ərə getmək, uşaq doğmaq qadağan olunur. Ancaq heç bir il keçməmiş Rey Silviya iki oğlan doğur. O, and-aman eləyir ki, bu uşaqların atası müharibə allahı Marsdır. Bunu eşidən Amul əmr edir ki, həmin əkizləri Tibr çayına atsınlar. Nökərlər səbətə qoyulmuş uşaqları çaya atıb qayıdırlar. Səbət sahildəki ağaca ilişib qalanda uşaqlar qışqırmağa başlayırlar. Qışqırığı eşidən ana canavar özünü yetirib uşaqları xilas edir, onları öz südü ilə amızdırır. Səbətdə olan əkizləri görən bir çoban onları evinə aparır. Çoban bu uşaqları Romul və Rem adlandırıb onları igid kimi böyüdür. Uşaqlar böyüyəndən sonra olmuş əhvalatdan xəbər tutub intiqam almaq fikrinə düşürlər. Onlar silahlanıb saraya hücum edib Amulu qətlə yetirirlər. Dayıları qoca Numitoru hakimiyyət başına gətirirlər. Əkizlər yeni şəhər salmağı qərara alırlar. Rem şəhər üçün sahil yamacı seçir, Romul isə başqa yeri. Tikinti zamanı Rem Romula kinayə ilə gülüb tikintinin üstündən atdanır. Romul əsəbiləşib Remi vurur. Zərbə elə güclü olur ki, Rem ölür. "Bax, kim bu şəhərin sərhəddini keçsə belə məhv olacaq" - deyir. Romul öz adını bu şəhərə verir. Latın dilində - Roma adı belə yaranır. Romul bu şəhərin ilk hökmdarı olur. Beləcə, Tibr çayının sol sahilində Roma şəhərinin əsası eradan əvvəl 753-cü ildə qoyulur. Bu əfsanədəki canavarın insan övladının xilas etməsi, ona süd verməsi qədim türk əfsanəsində Boz qurd əhvalatına necə də oxşayır!

Bizans dövləti necə yarandı? Necə süqut etdi?

Eramızın IV əsrində Roma imperiyasının parçalanması nəticəsində onun şərqində Bizans dövləti yaranmışdır. Bizans dövləti XV əsrə qədər mövcud olmuşdur. Paytaxtı Konstantinopol şəhəri idi. Bizans-Şərqi Roma Adı ilə də tanınmışdı. Bizanslar özlərini romalı (romey), dövlətlərini Roma adlandırırdılar. Bizans dövləti özünün üç tarixi dövrünü yaşamışdır.

1) IV-VII əsrlər quldarlıq quruluşunun dağılması.

2) VII-XIII əsrlər feodalizmin inkişafı.

3) 1204-1453-cü illər feodal parakəndəliyinin getdikcə güclənməsi. Bizansda dövlət dili IV-VI əsrlərdə latın dili, VII əsrdən sonra yunan dili idi.

Bizans dövləti ərəb Xilafəti, səlib yürüşləri, sonradan isə türk ordularının aramsız müharibələri nəticəsində süqut etdi.

Sezarın qətli

Kolizey

Yuli Sezarın qatilləri kimlər olmuşdur?

Tarixdə qulların qiyamı kimi məşhur olan Spartak üsyanı (e.ə. 74-71-ci illər) yatırıldıqdan sonra Roma sərkərdələri M. Krass, Q.Pompey və Yuli Sezar (e.ə. 100-44-cı illər) hakimiyyəti ələ almaq uçün mübarizəyə başlamışdılar. Adlı-sanlı Patrisi nəslindən olan Y.Sezar sadə xalq kütlələrinə arxalanaraq tezliklə şöhrətləndi. Hakimiyyət uğrunda mübarizədə qələbələr qazandı. Kras məğlub oldu. Y. Sezarın nüfuzu getdikcə daha da artdı. O. Qalıyadan Romaya hücum çəkib Pompeyin və onun siyasi müttəfiqlərini darmadağın edib hakimiyyətə sahib oldu. Pompey Balkan yarımadasına qaçdı. Senat Y.Sezarı ömrünün axırına kimi mütləq hakim elan etdi. Gözəl sikkələrin üstündə Sezarın şəkli həkk edildi, heykəli ucaldıldı... Y.Sezarın dövründə Roma respublikası daha da gücləndi. Qərbi Avropanın böyük hissəsi bu dövlətin tərkibinə qatıldı. Romanın gözəl dövrü başlandı. Ancaq Senatda Sezarın gizli düşmənləri də vardı. Onlar Y.Sezarın Brut kimi dostlarını da ələ alıb, sui-qəsdlə hökmdarı qətlə yetirdilər. Respublikanı xilas etmək üçün tərəfdarları Y.Sezarın oğulluğa götürdüyü bacısının nəvəsi gənc Oktavianı hakimiyyətə gətirdilər. O, Y.Sezarın qatilləri Brutu və Kassini məğlub edib, Pompey ilə müharibədə (e.ə. 36-cı ildə) qələbə çaldı. Aksi vuruşmasında Antoni və VII Kleopatriyaya qalib gəldi, Misiri Romanın əyalətinə çevirdi. Misirdən qayıdandan sonra Senat onu Avqust adı ilə şərəfləndirdi (Avqust latınca müqəddəs deməkdir). Avqust Oktavianın vaxtında İspaniyanın Şimal-qərbı, Dunay çayı boyu ərazilər Roma dövlətinə qatıldı və o imperiya adlanmağa başlandı.

Qladiatorlar kimlər idilər?

Qədim Romada amfiteatr səhnələrində bir-biri ilə və ya heyvanlarla silahlı döyüş üçün xüsusi təlim keçmiş qullar, hərbi əsrlər, məhkum edilmiş cinayətkarlar və b. şəxslərə qladiatorlar deyirdilər. Qladiatorlar Roma, Kapuya və s. şəhərlərdə sərt rejimli xüsusi məktəblərdə öyrədilirdi. Bu vəhşi oyundan, əyləncədən məqsəd "Çörək və tamaşa" istəyən plebeyləri əyləndirmək idi. Bu döyüşlər çox zaman qladiatorların ölümü ilə nəticələnirdi. Eramızdan əvvəl 74-71-ci illərdə qullar üsyanına rəhbərlik etmiş Spartak da qladiator olmuşdur. V əsrdən sonra qladiatorların döyüşləri dayandırılmışdır (ASE.1874-c.III.s 179).

Qədim Avropa sivilizasiyasının inkişafında romalıların rolunu necə qiymətləndirmək olar?

Çox gözəl.Təkcə bunu qeyd etmək olar ki, Roma imperiyasının sükutundan sonra şəhər salmaq mədəniyyəti, memarlıq, elm, incəsənət, ədəbiyyat və s. sahələrdə Roma səviyyəsinə çatmaq üçün Avropa xalqlarına azı daha min il vaxt lazım olmuşdur. Qədim yunan və etruski mədəniyyətindən bəhrələnmiş romalılar hələ yeni eradan xeyli əvvəl gücIə dövlət qurmuş, bütün Apenin yarımadasında öz təsirini göstərmiş, Karfogen üzərində qələbələrdən sonra Aralıq dənizində hegomonluğu əllərinə almış, qüdrətli Roma imperiyasının əsasını qoymuşlar.

TÜRK DÜNYASINDAN SORAQLAR

Türk xalqlarının minilliklərdən xəbər verən tarixində və çağdaş dünyamızda nə qədər dövlətləri olub?

Uzaq Kamçatkadan, Sibirdən, Altay və Ural dağlarından başlayaraq Qərbi Avropanın mərkəzinə, qədim dunyanın sivilizasiyasının ilk beşiyi olan şumerlərə, Mesopotamiya ovalığına qədər ucsuz-bucaqsız ərazilərdə məskunlaşmış, ölkələr fəth etmiş, tarixə qəhrəmanlıq səhifələri yazmış türklərin keçmişdə və indi müxtəlif adlarda çoxlu dövləti olmuş və hazırda da vardır. Bunu onların bayraqları da sübut edir.

Qədim türk dövlətlərinin bayraqları

Böyük Hun Dövləti

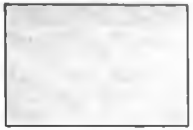

Qərbi Hun Dövləti

Avropa Hunları

Ağ Hunları

Qaraxanlılar

Qəznəlilər

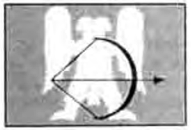

Səlcuk Dövləti

Xərəzmşahlar

Göytürklər

Avarlar

Xəzər Xaqanlığı

Uyğur Dövləti

Altınordu Dövləti

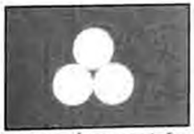

Teymur İmperatorluğu

Babur Dövləti

Osmanlı İmperatorluğu

Doğu Türkistan

Dağıstan

Monqolustan

Qaraçay-Çerkez

İraq Türkmənləri

Kabardin-Balkar

Dağlıq-Altay

Adıgey

Qarakalpak

Qaqauz

Qərbi Trakya Türkləri

İnquşya Cümhuriyyəti

Kalmık Cümhuriyyəti

Yeni eradan əvvəl türklər harada məskunlaşmışdılar?

Altay dağları qədim türklərin əcdadlarının ana yurdu, əsas məskanı olub. Onlar eramızdan əvvəl və eramızın başlanğıcında I əsrdə Baykal gölündən, cənubi Sibir və Altay dağlarında məskunlaşmışdılar. Buradakı dağlar, gül-çiçəkli yamaclar onlar üçün müqəddəs ocaq yeri olub. Burada türk dünyası mədəniyyətinin əsası qoyulub. Onlar Altay dağlarına eyni zamanda "Tenqri-tau"-Tanrı dağı, yaxud "Dədəm" demişlər. Qədim türklər buradan geniş dünyaya qədəm qoymuşlar.

Türkün tarixinin, coğrafiyasının ilk səhifələri buradan başlayıb. Çox keçmədi ki, türk igidlərinin kəhər atlarının kişnərtisi uzaq Şimaldan - Xakasıyadan, Çukotkadan, cənubda - Tibet yaylasından, Qərbdə ucsuz-bucaqsız Böyük çöldən eşidildi. Görkəmli alim Qumilyov yazır ki, qədim türklər üç ildə bütün Sibiri, Tayqanı tutdular.

Eramızın II əsrindən V əsrinədək dövrdə onlar uzaq Mancuriyadan Qərbi Avropaya qədər zəfər yürüşləri etmiş, öz mədəni izlərini qoymuşlar. Hər şeydən əvvəl akademik Bartoldun dediyi kimi türklər bu yerlərə nizamı ordu mədəniyyətini gətirmişlər.

İkinci bir fərziyyə və elmi fikir də vardır. Bir çox alimlərin, şərqşünasların yazdıqlarına görə türklər daha qədimlərdə - eramızdan 8-10 min il əvvəl Qafqazda, indiki İrakın və cənubi Azərbaycanın ərazilərində, Zaqros dağlarında, Mesopotamiya ovalığında məskunlaşmış, yüksək antik mədəniyyət yaratmış, qonşu xalqların-akkadların, assuriyalıların, farsların, yəhudilərin, finikiyalıların, midiyalıların inkişafına böyük təsir etmişdir. Şumer dili, ədəbiyyatı, elmi, mədəniyyəti qədim türklərin-azərbaycanlıların şumerlərlə eyni kökdən olmasından xəbər verir. Kim bilir, bəlkə Mesopotamiyanı su basanda onlar Altay-Dədəm dağlarına çəkilmiş, yaşamış, oradan da dünyaya yayılmışlar. Bu haqda toplumuzda şumerlərlə bağlı məlumatlara diqqət edin.

Alp Ər Tunqa kim olmuşdur? Onun haqqında nə bilirsiniz?

Özünün dediyi kimi, türklüyə sevdalı bir aşiqin könlündən doğan duyğuları yazıya köçürən Mövlud Uluqlekin Yılmaz "Türk xalqlarının ortaq ata-babaları" kitabında Alp Ər Tunqa haqqında yazır ki, üç min il əvvəl qədim türklərin başında Alp Ər Tunqa adlı müdrik, qəhrəman xaqan dururdu. Onun sorağı ən qədim mənbələrdən, dastanlardan gəlir. Bu ulu xaqanı böyük fars şairi Əbülqasım Firdovsinin (934-1024) "Şahnamə"sindən, böyük türk alimi Mahmud Kaşqarlının "Divani-lüğətit-türk"(1072-1074) məşhur kitabından "Kutabqu Bilginin" yazılarından tanıyırıq.

Alp Ər Tunqa əslən türk olan sakları böyük bir dövlət halına gətirdi ki, bununla da saklardan sonra Asiyada türk əzəmətini ucaldan hunlara əlverişli bir şərait hazırladı.

E.ə.VII əsrdə Asiyada bu yenilməz insan haqqında dastanlar, rəvayətlər yarandı.

Böyük fars şairi Ə.Firdovsi "Şahnamə" poemasında yazırdı ki, Turan şahzadəsi Əfrasiyab (Alp Ər Tunqa) atasının məsləhətilə İrana hücum etdi. İki ordu Dihistanda qarşılaşdı. Boyu sərv kimi, sinəsi və qolları aslan kimi, fil gücü olan Əfrasiyab iranlılara qalib gəldi. İran padşahı Əfrasiyabın əlinə keçdi.

Mahmud Kaşqarlı Alp Ər Tunqanı "Dünya xanı" adlandırırdı. Onun Qəz adlı bir qızı vardı. Qəzvin şəhəri onun şərəfinə adlandırılmışdı.

Türkün hər çağda belini qıran fitnə, hiylə, tələ tarixin bu ilk dövründə də olmuşdur. Alp Ər-Tunqa e.ə. 624-cü ildə düşmən hiyləsi ilə öldürüldü.

Yüz il sonra onun nəvəsi Tomris (dəmir əl) xatun İran şahı Kirlə vuruşda babasının və hiylə ilə öldürülmüş oğlunun intiqamını qəhrəmancasına almışdır.

Asiya və Avropa qitələrinin demək olar ki, əksər yerlərində məskunlaşmış qədim türklər hansı dinə sitayiş etmişlər?

Bu sualın cavabı böyük şərh tələb edir. Ancaq çox qısaca olaraq bunları demək olar. Türklər ulu yurdları Altay dağlarında ən qədim dövrlərdə - təxminən 2500 il əvvəl bütpərəst idilər. Sonra onlar böyük inkişaf mərhələsinə qədəm qoyarkən, səmanın, ulduzlar aləminin sirrlərinə maraq göstərərkən Səmavi dinə, Günəşə sitayiş etmişlər. Qədim türk xaqanlığından olan Xəzər xaqanlığında yəhudi dininə etiqad edilirdi. Eramızın VII əsrindən başlayaraq türklər müsəlmanlığı qəbul etmişlər. İndi türk mənşəli xalqların böyük əksəriyyəti islam dininə etiqad edirlər.

Altayda qədim türklər qadına-anaya necə münasibət bəsləmişlər?

Bu sualın cavabı geniş izah tələb edir. Qısaca bir-iki faktı göstərsək də aydın olar ki, qədim türklərdə qadına, anaya ulu bir məhəbbət, böyük ehtiram vardı. Məsələn, Altay dağlarında neçə-neçə yer adı qadınla bağlıdır. Altay türkləri yüksək dağ zirvələrindən birini Xatun-baş adlandırıblar, yəni uca qadın. Onlar Ob böyük çayı, yəni "nənə çayı" öz mənsəbini Xatun adlanan zirvələrdən götürüb Ob çayının ilk axarını yaradan qolu Xatun deyə müqəddəsləşdirmişlər.

Altay türklərinin qadına olan hörmətlə bağlı bir sıra adətlər vardır. Məsələn, eramızdan xeyli əvvəl və sonralar qadınlar dövlətin idarə edilməsində iştirak edirmişlər. Məsələn, Hun xaqanlığı Çin dövləti ilə sülh müqaviləsi bağlayanda hökmdarın xatunu Xaqanın yanında olmuşdur.

Göy türklər dövründə hər hansı fərmanı "Xaqan buyurur" deyil, "Xaqan və Xatun buyururlar" - sözləri ilə başlayarmışlar. Xaqanın xatunu rəsmi qəbullarda Xaqanın yanında əyləşərmiş. Bu, şərəf idi.

Xəzərlərin aqibəti necə olmuşdur?

Xəzər xaqanlığı eramızın VII-X əsrlərində Şimali Qafqazın şərq sahilləri və Aşağı Volqaboyu ərazilərində qüdrətli bir dövlət olmuşdur. Paytaxtı Səməndər, sonra İdil şəhəri idi. Həmin əsrlərdə bir tərəfdən ərəblərlə aparılan müharibələr, digər tərəfdən Xəzər dənizinin səviyyəsinin xeyli qalxması nəticəsində xaqanlığın ərazisini su basmış, xəzərlərin bir qismi Qafqaz dağlarına, digər hissəsi Həştərxan tərəfə çəkilmişlər. Qafqaz dağlarına çəkilənlər xristianlığı qəbul edərək Brodniki - indiki Kuban kazakları olmuşlar. Şimala çəkilənlər isə müsəlmanlığı qəbul edərək Həştərxan tatarlarına qaynayıb-qarışmışlar. Beləliklə, qədim bir türk tayfası süqut etmiş, yalnız adı, yeri, dənizin adı tarixdə qalmışdır.

Hunlar haqqında nə eşitmisiniz? Onlar tarixdə nə kimi rol oynamışlar?

Hun tayfa birlikləri eramızdan əvvəl III əsrdə təşəkkül tapmışlar. O zaman onların yayıldıqları ərazilər Baykal gölündən Tibet yaylasına, Orta Asiyadan Xuanxeyədək uzanırdı. Hunlar qədim türklərin böyük bir qoludur.

E.ə. I əsrdə Böyük Hun dövləti Şərqi və Qərbi Hun dövlətlərinə ayrılmışdı. Qərbi hunlar Orta Asiyada məskunlaşmışdılar. Onların tərkibinə monqollar, uyqurlar, saklar, massaketlər və b. türk tayfaları daxil idilər.

II əsrdə Qərbi hunlar "qardaş davaları" və müharibələr nəticəsində Asiyadakı torpaqlarını qoyub qərbə doğru hərəkət etdilər. Bu, köçün başlanğıcı oldu. Onlar Balamir xaqanın başçılığı ilə Ural dağlarını İdil (Volqa) çayını keçib, Dnepr çayınadək ərazilərə yayıldılar. Bu geniş ərazidə hunlar peçeneqlərlə, bulqarlarla, qıpçaklarla və başqa türk tayfaları ilə ittifaq yaradıb ildırım sürətilə Avropaya üz tutdular.

Balamir xaqanın qoşunları almanların əcdadları - ostraqot, viziqot və vandalları qabağına qataraq, onları Avropanın içərilərinə qədər qovdular. Beləliklə dünya tarixinin "xalqlar köçü" hərəkətə gəldi. Avropanın bugünkü etnik quruluşu ortaya çıxdı.

Balamir xaqanın hücumları Roma imperiyasını lərzəyə saldı. Bu qüdrətli dövlətin süqutu başlandı. İmperiya Roma və Bizans dövlətlərinə parçalandı. Hunların Avropaya azad fikir, sərbəst həyat, qayda-qanun gətirmələri bu qitənin gələcək taleyində böyük rol oynadı.

Hunların əfsanəvi qəhrəmanı, böyük sərkərdəsi Atilla Avropa xalqlarına nə gətirdi?

Balamir xaqandan sonra Hun imperiyasının Yıldız xan, daha sonra Rua, Muncuq, Aybars və Oktar qardaşlar dövrü başladı. Atilla əmisi Ruanın yanında yetişmiş, güclü igidə dönmüşdü. Ruadan sonra Hun imperiyasının başçısı Atilla oldu.

Türk adət-ənənəsinə, həyat tərzinə görə Atillanın rəhbərliyində din və vicdan azadlığı vardı.

Atilla Avropa xalqlarına azadlığın nə olduğunu anlatdı, onları quldarların çəngindən azad etdi. Ona görə də zülm, əsarət məngənəsində boğulan xalqlar Atillaya qoşuldular. Atillanın gücü, qüdrəti Roma və Bizans imperatorlarını elə qorxutmuşdu ki, Atillanın qarşısında baş əyməli olmuşdular.

Atilla eyni zamanda türkün tarixində qəhrəmanlıq epopeyası yaratdı. O, Altay dağlarından başlanan böyük xalqlar köçünü başa çatdırdı. Avropanın qapılarını türkün üzünə açdı. Türkün nəyə qadir olduğunu - qüdrətini, gücünü, mədəniyyətini, mənəvi-əxlaqi dəyərlərini Avropaya anlatdı.

Avropalılar Atillanı "Tanrının pisliklər üstünə enən qırmacı" adlandırmışdılar.

Mövlud Uluğtəkin Yılmaz bu haqda obrazlı şəkildə yazırdı: "Atilla Asiyanın Avropada əsən bir açıqlıq küləyi idi. Tərtəmiz bir açıqlıq, çöl küləyi..."

Atilla Avropanı elə dərindən təsirləndirmişdi ki, bu gün uzaq İslandiya adasında belə onun həyatı dastanlarda xatırlanır. Atilla Avropanı hakimiyyəti altına alandan sonra öz ordularını Asiyaya doğru yönəltdiyi bir vaxtda, 60 yaşında vəfat etdi.

Bəs onun özünün və yaratdığı böyük imperiyanın taleyi necə oldu?

Atilla nə böyük Roma, nə də Avropanın birləşmiş qoşunları qarşısında sarsılmadı, o döyüşdə deyil, 453-cü ildə Roma casuslarının hazırladığı hiylə, sui-qəsd, bir gözəl xanımın əlindən içdiyi zəhər nəticəsində gözlərini əbədi yumdu. Bu qüdrətli sərkərdənin ölümündən sonra elə bil böyük dağ parçalandı, ovulub aləmə töküldü. Hun imperiyası da beləcə dağıldı. Onun yurdunda qalmış oğulları, qızları da bu dağılmaq qarşısında heç nə edə bilmədilər. Çünki başlanan tayfa, qəbilə çəkişmələri, xarici qüvvələrin fitnə-fəsadları imperiyanın xırda dövlətlərə parçalanmasına gətirib çıxardı. Tarixçi Murad Adjinin dediyi kimi "bu qırıntılardan burqundların, çexlərin, xorvatların, bavarların, saksonların, kataloniyalıların, serblərin, bolqarların və b. "kiçik xalqları"nın tarixi başlandı (Murad Adji, "Evropa, törki, Великая Степь", M. 1998, səh.23).

Hunlar Azərbaycana nə vaxt ayaq basmışlar?

Hunlar IV əsrin 70-ci illərində Şimali Qafqazda alanları məğlub edib Don çayını və Kerç boğazını keçib Qara dənizin sahillərinə çıxdılar. 395-ci ildə hunlar Qafqaz dağlarının Dəryal keçidindən hərəkət edib Güney Qafqaza, Azərbaycana, oradan da Kiçik Asiyaya və Suriyaya qədər yürüş etdilər.

Hun imperiyasında adı çəkilən bir çox tayfalar qədim dövrdən ön Qafqaz ölkələrinin sakinləri olmuşlar. Onlar Azərbaycan xalqının etnogenezində tarixi rol oynamışlar.

Asiya ilə Avropa arasında ilk ticarət əlaqələri və böyük İpək yolunu kimlər açmışlar?

Qədim türklər. Onlar birinci minilliyin əvvəllərində Asiyada eftalitləri və Şimali Çin dövlətini məğlub etdikdən, öz iqtisadi və siyasi mövqeyini möhkəmlətdikdən sonra Asiya ilə Avropa arasında böyük ipək yolunun açılmasına şərait yaratmışlar. Bu keçmiş böyük karvan yolu türklərin əlində olmuşdur. Bu, o demək idi ki, Çin ipəyi artıq neçə-neçə xalqın həyatına, məişətinə daxil olurdu. Uzaq Şərqi Çin dənizindən Aralıq dənizinə, Romaya qədər uzanan və bir neçə qola ayrılan bu ipək yolu - mədəniyyət, dirçəliş yolu uca dağ yamaclarından, gur axan çaylardan, ucsuz-bucaqsız çöllərdən keçirdi... Minlərlə kilometr bu üzüntülü, çətin yolu qət etmək üçün 200-250 gün tələb olunurdu.

İranda, Turanda, Avropada çin ipəyi ən qiymətli məhsul hesab edilirdi.

Bizans - Şərqi Roma imperatorluğunda ipək hətta qızıla bərabər tutulurdu. İpək parçadan geyimlər, baş örtükləri, hətta dövlət bayraqları hazırlamaq dəb halına keçmişdi. Bu işdə türklər xüsusilə fərqlənirdilər. Lakin ipək parça hamıya müəssər olmurdu. İpəkdən ən çox saray xanımları, əyanlar, dövləti adamlar istifadə edirdilər.

Beş hissədən ibarət ilk tibb ensiklopediyasını kim yaratmışdır?

Bu monumental abidə qoca, müdrik Şərqin, eləcə də dünyanın dahi loğmanı İbn Sinaya məxsusdur.

İbn Sina Əbu Əli Hüseyn ibn Abdullah (980-1037) Özbəkistanın Buxara şəhəri yaxınlığında Əfşanək kəndində anadan olmuşdur. O, hələ uşaq yaşlarında dünyəvi elmlər haqqında güclü təfəkkürə malik idi. Göydəki bütün bürcləri, ulduzları tanıyırdı. 12 yaşlı bu ağıllı uşağı Buxarada hamı qanunların ən yaxşı bilicisi sayırdı. Min il əvvəl dünyaya göz açan bu müdrik uşaq tezliklə bütün Şərqin və dünyanın ən adlı-sanlı alimi kimi tanındı. Fəlsəfə, ədəbiyyat, astronomiya, xüsusilə təbabət sahəsində kəşflər etdi, insanların sağlamlığı işində çalışdı. "Tibb elminin qanunu" əsərini yazdı. Bu böyük elmi əsər latın dilinə tərcümə olunub Avropaya bir dərslik kimi yayıldı. Dünya təbibləri bir çox məsələləri ondan öyrənməyə başladılar. Adını Avisenna deyə çağırdılar. Onun bu əsəri və beş hissədən ibarət tibb ensiklopediyası bir çox dillərə tərcümə olundu. İbn Sina "Müalicə elmi kitabı", "Danişnamə" (Bilik kitabı), "Məntiq", "Kitab ün-Nicat" kimi mötəbər elmi əsərlər yazıb dünya elmi xəzinəsinə bəxş etdi.

İbn Sinanın 250-dən artıq əsəri qalmışdır ki, bu gün də istifadə olunur. İbn Sina 1037-ci ildə Həmədanda dəfn olunmuşdur. Həmədanda (1957) və Buxarada (1975) İbn Sinaya abidə ucaldılmışdır. Buxaradakı abidəni Azərbaycan heykəltəraşı Fuad Əbdürrəhmanov düzəltmişdir.

Böyük Moğollar sülaləsinin banisi Babur rəssamlara nə göstəriş vermişdi?

Kabildən Benqal ərazisinədək böyük bir imperiyanın hökmdarı, şair, dünya ədəbiyyatının nadir incilərindən məşhur "Baburnamə" əsərinin müəllifi Babur Zahirəddin Məhəmməd (1483-1530) bir gün rəssamları yanına çağırtdırıb, onlara göstəriş vermişdi ki, onun yeni imperiyasında olan quşların və heyvanların şəkillərini çəksinlər. Ölkədə rəssamlığa verilən bu diqqət Baburun sələfləri tərəfindən də davam etdirilmişdir. 1605-1627-ci illərdə bu ölkəyə başçılıq etmiş Cahangir şahın sevimli rəssamı Mənsur quşları və çiçəkləri beləcə gözəl, təbiətdə olduğu kimi çəkmişdir. Həmin rəsm o dövrdə rəssamlıq sənətinin necə inkişaf etdiyini göstərir.

Türk dünyasının dahi filosofu Əbu Nəsr Məhəmməd ibn Məhəmməd Fərabi haqqında nə bilirsiniz?

Fərabi eramızın birinci minilliyinin son əsrlərində - 870-950-ci illərində yaşamış Şərqin böyük filosofu, ensiklopedik biliyə malik bir alim idi. O, Orta Asiyada hərbçi ailəsində anadan olmuş, Bağdadda təhsil almışdı. Fərabi müsəlman Şərqində Aristoteldən sonra "İkinci müəllim" (əl-müəllim əs sani") fəxri adı ilə şöhrət tapmışdı. O, "Elmlərin siyahıya alınması" əsərində dövrünün bilik sahələrini beş bölməyə, onları da müxtəlif qismlərə ayırmışdır:

1. Dilçilik; 2. Məntiq; 3. Riyaziyyat (hesab, həndəsə, optika, ulduzlar haqqında elm, mexanika); 4. Fizika və metofizika; 5. İdarəetmə haqqında elm, hüquqşünaslıq və kəlam.

Fərabi müsəlman Şərqində Aristotelin peripatetik (yunan sözüdür - gəzişirəm deməkdir. Aristotelin Afinada təşkil etdiyi fəlsəfi məktəb belə adlanırdı) məktəbini davam etdirmiş, onun böyük yaradıcılarından olmuşdur. Fərabi öz fəlsəfi görüşlərində bütün varlığı zəruri surətdə vahid başlanğıcdan, ilk səbəbdən götürürdü.Fərabi musiqiyə dair də öz nəzəri əsərini yazmışdı. O, "Kitab əl-musiq əl-kəbr" ("Musiqi haqqında böyük kitab") çoxcildlik məşhur əsərində musiqi elmini nəzəri və əməli hissələrə bölüb, melodiyanın daxili düzülüşünü, qanunauyğunluqlarını hesablamışdır. Şərq musiqisinin ritmik əsaslarını şərh etmiş, bir musiqiçi, bəstəkar kimi, yeni musiqi alətləri də ixtira etmişdi. Fərabinin elmi-fəlsəfi irsi İbn Sina, Bəhmənyar, Nizami Gəncəvi, İbn Rüşd, Səfiəddin Urməvi, Nəsrəddin Tusi və b. görkəmli alimlər üçün zəngin bilik xəzinəsi, ideya qaynağı olmuşdur (ASE, 1986, c.IX, səh.535).

Türk dünyasının qədim və böyük alimi Mahmud Kaşqari hansı dövrdə yaşamış, nə yazmış, tarixdə nə kimi iz qoymuşdur?

Memarlıq doktoru, professor Q.Əlizadə 1972-ci ildə "Elm və həyat" jurnalında (№ 6) Mahmud Kaşqari haqqında dərc etdirdiyi məqaləsində yazır ki, bu böyük türk alimi Uyğur diyarında Basarçan vilayətindəki Kaşqar şəhərində, zadəgan ailəsində anadan olmuş. Şərqin elm mərkəzlərindən biri olan Bağdada gedib "Nizamiyyə" mədrəsəsində təhsil almış, məşhur "Divani-lugəti-türk" kitabını (1074) yazmışdı. Bu əsərində o, türk dillərinin fonetikası, morfologiyası, dialekt xüsusiyyətləri haqqında məlumat verir. XI əsrdə yaşamış bu böyük alim elmi fikirlərini əsaslandırmaq üçün 26 türkdilli xalqın ədəbi əsərlərindən misallar gətirmişdir. Ancaq ən geniş şərhlər öz ana dili Şərqi türk qrupu Xaqaniyyə türkcəsi və oğuz türkcəsindəndir. "Divani-lüğəti-türk" əsərinin sonunda tarix üçün çox əhəmiyyət daşıyan bir xəritə də vermişdir. Türklərin yaşadıqları ərazilərin təsviri verilən bu xəritə ilk xəritə kimi də çox qiymətlidir. "Divani-lüğəti-türk" əsərinin yeganə əlyazma nüsxəsi İstanbulda Millət Kitabxanasında saxlanılır. Q.Əlizadənin yazdığına görə bir rəvayətdə deyilir ki, Abbasilər xəlifəsi əl-Müktədi Əmrulla ərəblərin türk dilini öyrənmələri üçün Mahmud Kaşqarini Türküstana və Sibirə göndərmişdi ki, türkdilli xalqların dilini yerində öyrənib türk dilinin izahlı lüğətini yazsın. Bununla əlaqədar olaraq M.Kaşqari Türkistanı, Sibiri, İdil (Volqa) çayı boyu ölkələri oba-oba gəzib türkdilli xalqların dialektlərini, adət-ənənələrini, etnoqrafiyasını, folklorunu və s. öyrənib öz əsərində onlardan istifadə etmişdir.

Dünyada ən çox dialekti olan xalq hansıdır?

Türk xalqı. Ulu tarixi hələ yeni eradan min illər qədimə gedən türklər - türk xalqları çoxdur. Onlar Altay dağlarından başlamış Qərbi Avropaya qədər ərazilərdə məskunlaşaraq bir çox xalqların etnogenezinin əsasını qoymuşlar. Bu gün Azərbaycan, Osmanlı, kumık, qaraçay, noqay, qaraim, qazax, qaqauz, tatar, başqırd, özbək, balkar, qarakalpak, türkmən, qırğız, tuvin, xakas və b. onlarla xalq qədim türk dilinin müasir müxtəlif dialektlərində danışırlar.

Qızıl Orda dövləti nə vaxt süqut etdi və onun yerində hansı xanlıqlar yarandı?

XV əsrin 20-ci illərindən başlayaraq Qızıl Orda bir çox müharibələr, çəkişmələr nəticəsində parçalanmağa başladı. Onun ərazisində müstəqil Sibir, Kazan, Krım, Qazax, Özbək, Həştərxan xanlıqları, Noqay Ordası yarandı.

Kuşanlar kimdirlər və onlar nə vaxt yaşamışlar?

Kuşanlar haqqında bəzi tarixi ədəbiyyatlarda səhv fikirlər irəli sürülmüşdür. Alimlərin bir qismi onların irandilli, bir qismi isə türkdilli olmalarını söyləyirlər. Kuşanların dövrünə, məişətinə, coğrafi mövqeyinə, dövlət quruluşuna, mədəniyyətinə nəzər salanda yəqin etmək olur ki, onlar qədim türklərin bir qolu, cəngavər bir tayfadır. Bir çox cəhətləri, adətləri skiflərə oxşayır.

Kuşanlar eramızdan əvvəl I əsrdə Orta Asiyada yaşamış, eramızın ilk əsrlərində bu ərazidə qüdrətli dövlət yaratmışlar.

Kuşan padşahlığı necə yaranmışdı?

Eramızın əvvəlində Yaxın Şərqdə, Orta Asiya, Əfqanıstan, Pakistan, Şimali Hindistanda ellinist selevki dövləti (312-64) mövcud olmuş, burada yunan mədəniyyəti öz izini qoymuşdu. Makedoniyalı İskəndərin bu ərazilərə hücumlarından sonra yaranmış selevkilər dövləti e.ə.64-cü ildə süqut etmiş, onun yerində Kuşan padşahlığı yaranmışdı. Şimalda Xərəzmdən başlanan, cənubda Hind çayının mənsəbinədək uzanan böyük bir ərazidə kuşanlar I-IV əsrlərdə qüdrətli bir dövlət yaratmışlar. Böyük İpək yolunun bu ərazidən keçməsi onun mədəni və iqtisadi inkişafına təkan vermişdi. Bu dövlətin ən çiçəklənmə dövrü III əsrdə olmuşdu.

Qızıl Orda dövlətinin əsasını kim qoymuşdur?

XIII əsrin 40-cı illərindən XV əsrin əvvələrinədək böyük bir ərazidə yaradılmış qüdrətli Qızıl Orda dövlətinin əsasını Batı xan qoymuşdur. Bu dövlətin sahəsi Şərqdə İrtış çayı hövzəsindən Ob çayının aşağı axarınadək, qərbdə Dunay çayının sahillərinədək, cənubda Balxaş gölündən Aral, Xəzər, Qara dənizədək, şimalda Novqorod torpaqlarınadək uzanırdı.

Bu qüdrətli türk-tatar dövlətinin paytaxtı Saray Batı, XIV əsrin birinci yarısından sonra Saray-Bərgə olmuşdur.

Uluqbəyin elmi irsini kim xilas etmişdir?

Əmir Teymurun ölümündən sonra hakimiyyət uğrunda başlanan çarpışmalar özbək-türk tarixində qanlı hadisələrə səbəb oldu. Bu mübarizədə Teymurun oğlu Şahruh qalib çıxdı. O, Səmərqəndi yox, Heratı özünün paytaxtı elan etdi. Oğlu Uluqbəyi isə Məvarənnəhrə hakim göndərdi.

Uluqbəy 1394-cü ildə anadan olmuşdur. O, 1409-cu ildən faciəli ölümünədək (1449) ölkəni Uluqbəy idarə etmişdi. Dünyaya nə qədər dövlət xadimi gəlib-gedib! Amma tarixdə əməlli-başlı iz qoymamışlar. Ancaq Uluqbəyi bütün dünya hakim kimi yox, dahi astranom, alim kimi tanıyır. Onun vaxtında Səmərqənd dünyanın elm mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir. XV əsrin əvvəllərində bu özbək torpağında Uluqbəyin ətrafında böyük astronomları, riyaziyyatçıları birləşdirən böyük elm ocağı, məktəb yaranmışdı. Burada dövrün böyük alimlən Qiyasəddin Cəmşidi, Rumi, Əli Quşçu kimi elm korifeyləri fəaliyyət göstərirdilər.

Burada tarixçi Hafiz Əbru, məşhur təbib Movlanə Nəfis, şair Siracəddin Səmərqəndi, Lutvi Bədəhşi kimi mütəfəkkir sənətkarlar yaşayıb-yaradırdılar. Səmərqənddə Uluqbəy tərəfindən yaradılan rəsədxana o dövrdə dünyanın nadir möcüzələrindən idi. Teleskopun hələ kəşf edilmədiyi vaxtda Uluqbəy Ulduz cədvəllərini dəqiqliyi ilə vermişdir. O, ilk hind loqarifma cədvəlinin yaradıcısı kimi məşhur olmuşdur.

Uluqbəy cəhalətin qurbanı oldu. O, fanatiklərin fitvası ilə qətlə yetirildi. Amma Uluqbəyin irsini Əli Quşçu qoruyub saxladı, onu İstanbulda çap etdirdi. Bundan sonra bu böyük alimin kəşfləri Avropaya yayıldı, Londonda üç dəfə, Parisdə, Florensiyada, Cenevrədə nəşr edildi. Dünyanın görkəmli astronomları Uluqbəyin kəşflərinə heyran qalmışlar.

Uluqbəyin rəsədxanası

Əmir Teymur kim idi? Tarix onun haqqında hansı izləri saxlamışdır?

Əmir Teymur türk dünyasının yetirdiyi qüdrətli cahangir idi. O tarixdə fateh kimi, yıxıb-dağıdan, məhv edən bir şəxs, bir dövlət başçısı kimi qalmışdır. Əmir Teymur on beş il ərzində 35 müharibə aparmış, 27 iri-xırdalı ölkəni özünə tabe etmişdir. Deyilənlərə görə meyidlərin kəllələrindən təpə yaratmışdır. O, böyük Osmanlı Sultanı İldırım Bəyazid kimi qüdrətli hökmdarı məğlub etmişdi.

Teymur-Teymurləng, Tamerlan kimi soyadlarla tarixdə dərin iz qoymuş, özünəməxsus keyfiyyətləri ilə fərqlənən bu böyük şəxsiyyət 1336-cı ildə Özbəkistanın Səbz şəhərinin yaxınlığında, Xoca İlqar kəndində Barlas qəbiləsindən Turzay (Toraqay) soyadlı kiçik bir feodal ailəsində anadan olmuşdur. Buna görə də özünü Cığatay xanın (Çingiz xanın oğlu) varisi elan etmiş, özünün dediyi kimi "Allah məni bu dünyanın hakimi etmişdir" əqidəsi ilə o, hakimlik uğrunda mübarizə apararkən döyüşdə ayağından və sağ qolundan yaralanmış (1362). Böyük Əmir titulu qazanmışdır (1370). Əmir Teymur az vaxtda Türküstanı, Güney Qafqazı, İranı, Bağdadı, Hindistanı və başqa ölkələri fəth etmiş. 1405-ci ildə Çinə hücum zamanı yolda 71 yaşında ölmüşdür. Qəbri Səmərqənd şəhərindədir.

Əmir Teymur haqqında, onun hərbi yürüşləri barəsində çox yazılıb, çox mülahizələr söylənilib. Məşhur şərqşünas Bartold 1918-ci ildə "Kultura musulmanstva" əsərində yazır ki, "Əmir Teymurun tikdirdiyi dağıtdıqlarından çox olmuşdur". Bu nadir fenomenin həyatını, fəlsəfi fikirlərini, əməllərini analiz edəndə qəribə hikmətlərlə üzləşirsən. Onun haqqında düzgün təsəvvür əldə etmək üçün böyük tarixi dəyərə malik olan "Əmir Teymurun vəsiyyətləri" (B.1991) kitabını oxumaq kifayətdir. Əmir Teymur fəth etdiyi ölkələrin xalqlarından, müdrik insanlardan, ağsaqqallardan eşitdiyi, öyrəndiyi ibrətli hadisələri, mənəvi-əxlaqi dəyərləri həyatının qayəsi sayaraq, təcrübəsində sınayaraq, özünün dediyi kimi 12 şərt əsasında dövlətçilik fəaliyyətində tətbiq etmişdir. O, ilk növbədə tutduğu ölkələrdə İslam dinini möhkəmlətməyi, 12 təbəqə və tayfadan olan adamlarla səltənətini idarə etməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. Hər hansı bir işi görmək istəyəndə, yeni yürüşlərə, cəngə hazırlaşanda gənəşiyi-məsləhəti, sayıqlığı, ehtiyatlığı lazım bilmişdir. O, möhkəm qanun-qaydası, intizamı olan qüdrətli hakimiyyət mexanizmi yaratmaq üçün əsli-nəcabətli nəsillərdən, igidlikdə ad çıxarmış, ağıllı, tədbirli sərkərdələrdən seçib 313 əmir təyin etmişdir. Vəzifə adamlarını sədaqətli xidmətlərinə görə fəxri adlarla, hədiyyələrlə mükafatlandırmış, rəiyyəti ədalət və insafla razı salmış, alimləri, sənətkarları, tarixçiləri, seyidləri, üləmaları öz ətrafına toplamış, görəcəyi işi əzmkarlıqla, qətiyyətlə axıra çatdırmış, əhalinin vəziyyətilə maraqlanmış, dostluqda sadiqliyi, mərdliyi sevmiş, qohum-əqrabasına, döyüşçülərinə hər yerdə, hər zaman diqqətli olmuşdur (səh. 46-50).

Əmir Teymurun gücü bunda idi, bir də türk əsgərinin rəşadətində, yenilməzliyində, dərin zəkasında və aman verən ürəyində idi. O, nə qədər zülmkar təsir bağışlasa da, qəlbi nəcib, həssas və kövrək idi. O, İldırım Bəyazidi əsir kimi görəndə gözləri yaşarmış, "mən özüm kimi qüdrətli türk dövlətinə əl qaldırmazdım. Bunu mənə türk ölkəsinin içində olan düşmənlərim məcbur etmişdilər" - demişdi.

Əmir Teymur yalanı, hiyləni, oğurluğu, satqınlığı sevməzdi. O, əxlaqı, isməti, mənəviyyatı üstün tuturdu. Deyir ki, cəzalandırdığı adamlar - satqınlar, əyyaşlar, qadın dəllalları, oğrular, tüfeylilərdir. Əmir Teymur qurucu idi. Elmə, mədəniyyətə böyük rəğbəti vardı.

Türkdilli xalqların ədəbiyyatında ana dilində ilk "Xəmsə"ni kim yazmışdır?

Dahi Özbək şairi və dövlət xadimi Əlişir Nəvai (1441-1501), Herat şəhərində teymurilər sarayına yaxın olan, zadəgan ailəsində dünyaya göz açmış, böyük mütəfəkkir olan bu insan Herat, Məşəd və Səmərqənd şəhərlərində mükəmməl təhsil almış, kiçik yaşlarından özbək və fars dillərində şeirlər yazmış, 15 yaşında artıq şair kimi tanınmışdır. Hüseyn Baykara hakimiyyət başına çıxdıqdan sonra məktəb yoldaşı Əlişir Nəvaini 1468-ci ildə öz sarayına cəlb etmiş, əvvəlcə möhürdar, 1472-ci ildə isə vəzir vəzifəsinə təyin etmişdir. Ə.Nəvai dövrünün alimlərini, yazıçılarını, sənətkarlarını, rəssamlarını, musiqiçilərini himayə etmiş, təhsil, xəstəxana, mədəniyyət ocaqları açmış, yollar çəkdirmiş, körpülər saldırmışdır.

Əlişir Nəvai

Ə.Nəvainin bədii yaradıcılığı çox zəngindir. O, 6 şeir divanı, 5 poemadan ibarət "Xəmsə"nin müəllifidir.

Hindistanda sədaqət və məhəbbətin ən gözəl rəmzi hansı abidədir?

Tac Mahal. Mumtaz Məhə-Banu Bəyimin (1591-1632) məqbərəsi. Hindistanın Əqrə şəhəri yaxınlığında ucaldılmış bu abidəni ingilislər Tac Mahal adlandırmışlar. Hindistanda Böyük Moğol hökmdarı Cahan şahın sevimli xanımı Mumtaz Mahal Banu Bəyimin 1632-ci ildə vəfatı Cahan şahı çox məyus etdi. O, istəkli xanımının adını əbədiləşdirmək, onu məhəbbət və sədaqət rəmzinə çevirmək istəyi ilə Şərqin 20 min ustasını, memarını, rəssamını Hindistana çağırdı. Abidə üçün Seylondan və Pamirdən firuzə, Çindən nefrit, İrandan aqıq gətirildi. Cahan şahın elçiləri Şirazda və Buxarada, Səmərqənddə və Bağdadda, Şamda və İstanbulda olub ən yaxşı Şərq memarlığının plan və təsvirlərini Əqrəyə gətirdilər. Neçə-neçə layihə nəzərdən keçirildi. Baş memar türk Məhəmməd İsa əfəndinin layihəsi bəyənildi. 18 il bu nadir tikintidə iş getdi. Tikintinin səmərqəndli Məhəmməd Şərif, İstanbullu Xan Rumi, kitabə və bəzək işlərini Şiraz, Lahor, Təbriz, Dəməşq, Bağdad və Buxara ustaları başa çatdırdılar.

Tac Mahal dedikdə yalnız məqbərə binası nəzərdə tutulmur. O kompleksin yalnız mərkəzidir. Şərqin gözəl sənət abidəsi, möcüzəsi olan bu kompleksə həm üzərində məqbərə ucaldılmış platforma, həm onun künclərindəki 4 minarə, həm qırmızı qum daşından tikilmiş məscid və qalereya daxildir. Bu tikililərin hər biri gözəldir. Lakin memar ağ mərmərdən yox, qırmızı qum daşından tikdirmişdir ki, həmin binalar bir qədər kölgədə qalsın, ikinci planda görünsün.

Cahan şah bu gözəl abidəni görəndən sonra özü üçün də belə bir məqbərə tikdirmək istəmişdi. Ancaq qara mərmərdən. Lakin bu, ona müyəssər olmadı. Aramsız müharibələr, ölkədəki iqtisadi vəziyyətin ağırlığı buna mane oldu. Ancaq sonralar Cahan şah da burada dəfn edildi.

Amma Tac Mahal dünyanın ən yaraşıqlı, gözəl sənət abidəsi kimi, türkün öz qadınına ulu məhəbbətinin rəmzi kimi bu gün də insanları heyran edir.

Mövlana Cəlaləddin Rumi kim idi və insanları nəyə dəvət edirdi?

Mövlana Cəlaləddin Rumi Şərqin müdrik, bilikli, insanpərvər şəxsiyyətlərindən biri olmuşdur.

O, 1207-ci ildə Əfqanıstanda Bəlx şəhərində ilahiyyat alimi ailəsində dünyaya göz açmış, 1273-cü ildə nurlu ömrünü Konyada (Türkiyə) başa vurmuşdu. Uşaq ikən atası ilə Məkkə ziyarətinə getmiş, bir neçə il Nişapur, Dəməşq, Hələb şəhərlərində yaşamış, 1220-ci ildə ailəsilə Konyaya köçmüşdür. O, burada yazıb-yaratmış, sufi təriqətinin görkəmli nümayəndələrindən biri, türk dünyasının dahi şairi, filosofu kimi məşhurlaşmışdır.

UNESCO-nun qərarı ilə 2007-ci il Mövlana Cəlaləddin Rumi ili elan edilmişdir. Bu yaxınlarda 800 illiyini Bakıda bayram etdiyimiz C.Rumi ömrünün axırlarına yaxın "Məsnəviye-mənəvi" adlı poemasını yazmışdır. Böyük mənəvi-əxlaqi humanist dəyərləri əks etdirən bu fəlsəfi poetik əsərdə o, insanları haqqa, ədalətə, sevgiyə, kamilliyə çağırırdı. Dini etiqadından, milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq böyük cəsarətlə müsəlmanları, xristianlar, yəhudiləri, atəşpərəstləri xeyirxahlığa və ümid dərgahına səsləyir, ürəklərin birliyini dil və din birliyindən üstün tuturdu. Müharibəsiz, zülm və əzabsız, ədalətli dünya arzulayırdı. Görkəmli fars şairi Əbdürrəhman Cami bu mənəviyyat xəzinəsinə yüksək qiymət verərək yazırdı ki: Onun məsnəvisi bəzilərinə "Quran" kimi doğru yol göstərir, bəzilərini də səhv yolundan çəkindirirdi.

S.Rumi deyirdi: "Sevgi və şəfqət insanlığın məhək daşıdır". "Məni öləndən sonra torpaqda deyil, bilikli insanların ürəyində axtarın".

Osmanlı imperiyası nə zaman yaranıb və onun əsasını kim qoyub?

Kiçik Asiyada Antalyanın şimal-qərbində 1299-1300-cü illərdə türk bəylərinin mülkündə qazı Ərtoğrul bəydən irs qalmış torpaqlarında onun oğlu qazı I Osman gələcək böyük Osmanlı imperiyasının əsasını qoymuşdur. I Osmandan başlanan sülalə 1922-ci ilədək düz 722 il bu imperiyaya başçılıq etmişdir. Qərbdə Adriatik dənizinin sahillərindən Qafqazadək, cənub şərqdə İran körfəzinədək, Aralıq, Qara və Qırmızı dənizlərin sahillərini, Afrikanın şimal ərazilərini əhatə edən nəhəng imperiyanın böyük qəhrəmanlıq tarixi vardır. Qüdrətli Şərqi Roma imperiyasının varisi Bizans dövlətini diz çökdürmüş Osmanlı türkləri Avropanın mərkəzinədək gedib çıxmış, Balkan yarımadasını fəth etmişdilər. 1402-ci ildə Şərqdə daha bir cahangirin - Əmir Teymurun qoşunlarının Anadolu istiqamətində hücumları, bu savaşda Sultan I Bəyazidin (1389-1404) məğlub olması Osmanlı qoşunlarının Avropa üzərinə həmlələrini müvəqqəti olaraq dayandırmışdı.

1453-cü ildə əzəmətli Konstantinopol Sultan II Mehmet (1451-1481) tərəfindən tutuldu. Bu parlaq zəfərə görə o, "Fateh Mehmed" adını qazandı. "Fateh Mehmed" alim və şair olmuşdu. Altı dil bilirdi. O, Konstantinopolun adını dəyişib İstanbul qoymuş və onu imperiyanın paytaxtı elan etmişdi.

Osmanlı imperiyasının ən çiçəklənmə - qızıl dövrü nə vaxt olub?

Osmanlı imperiyasının qızıl əsri I Süleymanın hakimiyyəti dövründə olmuşdur. Sultan I Süleyman (1520-1586) Osmanlı imperiyasının hüdudlarını daha da genişləndirmiş, Afrikanın Şimal ərazilərini tutmuş, 1526 və 1529-cu illərdə Balkanlarda Moxaça döyüşlərində macarlar üzərində qələbə çalmış, Vyananı fəth etmişdi. Amma tarixi sənədlərdən məlum olduğu kimi, o, müharibəni sevmirdi. I Süleymanın müttəfiqi fransızlar onu "Əzəmətli hökmdar" adlandırmışdılar. O, bu şərəfi həyata keçirdiyi xeyriyyəçilik və mədəni işləri ilə qazanmışdı. I Süleyman İstanbulda yeni memarlıq üslubunda ictimai binalar, məscidlər ucaltdırmışdır. O, Osmanlı sultanları arasında ilk sultandır ki, İstanbulda Topqapıda özünə daimi saray tikdirmişdi. El arasında "Qanunlar verən", "Qanuni" kimi şərəfli adlar qazanmışdı. Əkinçiliyə, təhsilə aid islahatlar aparmış, imperiya sistemində bir sıra dəyişikliklər etmişdir.

İmperiya I Süleymanın ölümündən sonra zəifləməyə, XVIII əsrdə dağılmağa başlamış, Birinci Dünya müharibəsində süqut etmişdi.

Türkiyədə gəzməli, görməli tarixi yerlər çoxdur

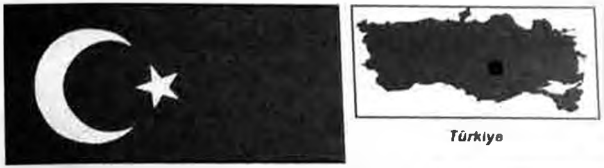

Türkiyə

Hazırda çağdaş dünyamızda bayraqları dalğalanan bu dövlətlər var.

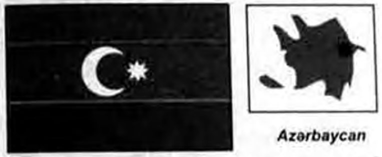

Azərbaycan

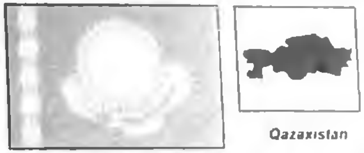

Qazaxıstan

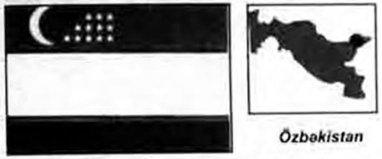

Özbəkistan

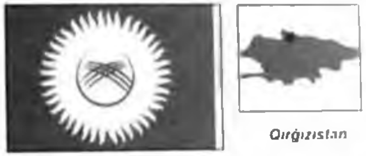

Qırğızıstan

Türkmənistan

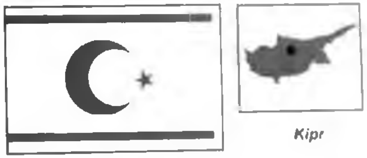

Kipr

Türk Muxtar Cümhuriyyətləri

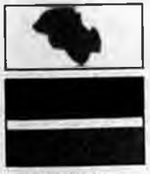

Tatarstan

Başkırdıstan

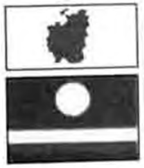

Saha (Yakutistan)

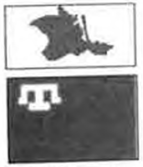

Krım türkləri

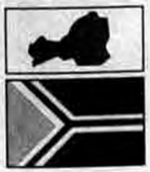

Tuva

Çeçenistan

Hakasiya

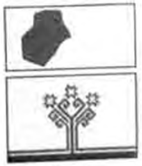

Çuvaş

DÜNYANIN ƏN QƏDİM ŞƏHƏRLƏRİ

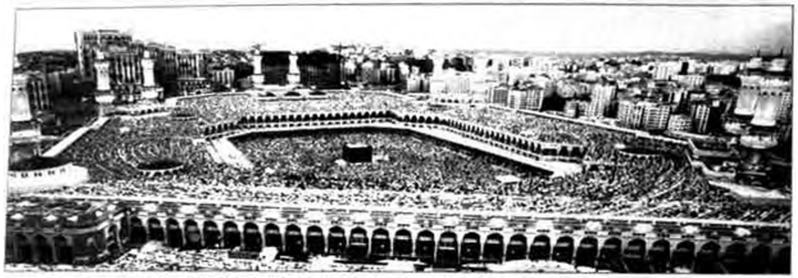

Məkkə şəhəri harada salınmışdır?

Ərəb dilində "şəhərlər anası" mənasını verən Məkkənin qədim və zəngin tarixi vardır. Qədim mənbələrin və Ptolomeyin verdiyi məlumata görə bu şəhərin ilk adı Makoraba kimi səslənmişdir.

Ərəbistan yarımadasının qərbində, məşhur Zəmzəm quyusunun və Qırmızı dənizin yaxınlığında, bütün dünya müsəlmanlarının ziyarətgahı, ibadət yeri Kabə ətrafında salınmış bütpərəst ərəblərin yaşadığı müqəddəs şəhər VII əsrdən başlayaraq müsəlmanların qiblagahı olmuşdur. Məhəmməd peyğəmbər Məkkədə dünyaya göz açmış, islam dininin əsaslarını burada yaratmışdır. "Qurani-Kərim"in 90 surəsi peyğəmbərə burada nazil olunmuşdur.

Məkkə əsrlər ötdükcə inkişaf etmiş, dünyanın ən zəngin, əziz, sevimli şəhərlərindən birinə çevrilmişdir. Şəhərin mərkəzində geniş həyətli, 3-4 cərgəli sütunlu qalereya tipli eyvanlarla, hündürlüyü 90 metr olan 7 minarəli Beyt ül-lah kompleksi və digər abidələr bura Həccə gələnləri heyran edir. Bu gözəlliyi, müqəddəsliyi yaradanlar arasında Sinan və Məhəmmədağa adlı iki türk memar da vardı.

Məkkə şəhəri XVI-XVII əsrlərdə Osmanlı imperiyası zamanı daha da böyümüş, yaraşıqlı olmuşdur.

Azərbaycan türklərinin Məkkə ilə əlaqələri hələ orta əsrlərdən yaranmışdır. Bu müqəddəs torpaqda neçə-neçə azərbaycanlı da dəfn olunmuşdur. Onlardan biri - Azərbaycanın görkəmli alimi A.A.Bakıxanov ziyarət zamanı vəfat etmiş, burada müqəddəs torpağa basdırılmışdır.

Müsəlmanların ilk müqəddəs şəhəri hansıdır? Onun ilk adı necə olmuşdur?

Mədinə şəhəri. Mədinə ərəb dilində şəhər deməkdir. Ərəb dilində bu müqəddəs şəhərin adı belədir: Mədinət-Rəsul-Allah və ya Mədinət-ən Nəbi. Mənası - "peyğəmbər məskəni", "Peyğəmbər şəhəri".

Mədinə Səudiyyə Ərəbistanın şimal-qərbində, vahədə yerləşir.

Bu qədim şəhərin ilk adı Yəsrib olmuşdur. 622-ci ildə Məhəmməd peyğəmbər Məkkədən bura hicrət etmiş, müsəlman dünyasının ilk məscidinin inşasında iştirak etmişdir. Müsəlmanların ilk müqəddəs şəhəri kimi tanınmış Mədinə 632-656-cı illərdə Ərəb Xilafətinin (dövlətinin) paytaxtı olmuşdur.

Yaxın Şərqdə eramızdan əvvəlki əsrlərdə hansı şəhərlər olmuşdur?

Mesopotamiyada Babil, İsin, Uruk, Larsa, Laqaş, Umma, Nippur, Eşnunna, Akkad, Aşşur, Nineviya, Mari, Həmədan, Aralıq dənizinin şərq sahilində Yerusəlim, Meqiddo, Tir, Dəməşq, Sidon, Kiçik Asiyanın cənub-şərqində Tuşpa və b. şəhərlər olmuşdur. Bu şəhərlərdə vaxtı ilə həyat qaynamış, dövlətlərin, xalqların taleyi həll edilmiş, insan əlləri ilə abidələr, məbədlər ucaldılmış, müxtəlif dillər, dinlər, adət-ənənələr yaranmış, elm, mədəniyyət, ədəbiyyat, incəsənət inkişaf etmişdir. Amansız müharibələr, basqınlar nəticəsində isə bu qədim insan məskənləri yerlə-yeksan olmuş, zəhmətkeş əllər onları yenidən bərpa etmiş, tikmişlər. İndi bu şəhərlərdən yalnız bir neçəsinin adı qalmışdır. Yerusəlim, Dəməşq.

O hansı şəhərdir ki, dünya sivilizasiyasının beşiyi sayılan bir ölkənin adını daşımış, tarixdə silinməz iz qoymuş, amma maddi varlığından, yalnız xarabalığı qalmışdır?

Qədim Babil şəhəri. Şumerce Allahın qapısı deməkdir. Babilistan ölkəsi Babil şəhərinin adı ilə adlandırmışdır. Mesopotamiyanın şimalında Fərat çayının sahilində əsası qoyulmuş bu şəhərin xarabalığı indiki Hillə yaxınlığında qalmışdır.

Bu şəhər haqqında Azərbaycan Ensiklopediyasında verilmiş məlumatda deyilir ki, Babil adı ilk dəfə akkadlı Sarqon (e.ə. 2369-2314) əfsanəsinə düşmüş və III Ur sülaləsinin yazılarında qeyd edilmişdir. I Babil sülaləsindən olan Hamurapinin vaxtında (e.ə. 1792-1750) Babil yalnız Babilistanın deyil, bütün Ön Asiyanın siyasi, iqtisadi və mədəniyyət mərkəzi idi. E.ə. təqribən 1595-ci ildə Babil Hetlər tərəfindən işğal olunmuş, e.ə. 1518-ci ildə Kassilərin hakimiyyətinə keçmiş, e.ə. 732-ci ildə isə Assuriya dövlətinə daxil edilmişdir. II Navuxodonosorun vaxtında (e.ə. 604-562) Babil inkişafının ən yüksək mərhələsinə çatmışdı.

Karfagen nə deməkdir və o harada olub? Karfagenli qadınlar uzun saçlarını nə zaman kəsmişlər?

Karfagen - finikiya dilində Kartadast sözündən əmələ gəlmiş, "Yeni şəhər" deməkdir. Qədim dünyanın vaxtı ilə inkişaf etmiş şəhərlərindən biri olan Karfagenin əsası eramızdan əvvəl 825-ci ildə qoyulub. Afrikanın şimalında Aralıq dənizinin sahilində salınmış bu şəhər dövlətinin və xalqının başına çox müsibətlər gəlmişdir. Eramızdan əvvəl VII-IV əsrlərdə quldarlıq dövləti kimi Karfagen Afrikanın şimalındakı ərazilərin xeyli hissəsini, İspaniyanın cənubunda, Aralıq dənizindəki bir sıra adaları öz hakimiyyəti altında saxlayırdı. E.ə. V əsrin sonunda Sisiliya uğrunda Karfagenlə Sirakuza arasında fasilələrlə yüz il müharibə getmişdir.

E.ə. III-II əsrlərdə Karfagenlə Roma arasında Pun müharibələri olmuş, bu savaşlarda Roma qalib gəlmiş, e.ə. 146-cı ildə Karfagen darmadağın edilmişdir. Karfagenin inkişafı, strateji mövqeyi, varlı dövlət olması həmişə Romanı narahat etmişdir. Bu müharibələr də əsasən bunun üstündə olmuş, məqsəd Karfageni yer üzündən silmək idi. Öz torpağını, şəhərini sevən karfagenlilər ölüm-dirim döyüşlərində igidliklə vuruşmuşlar. Hətta qadınlar öz uzun saçlarını kəsib od saçan maşınları üçün kanat düzəldilməsinə verirdilər. İki illik ağır müharibədə Karfagen tab gətirməyib məğlub olmuşdur. Romalılar şəhəri yerlə-yeksan edib Aralıq dənizində hakimi-mütləq oldular.

E.ə. I əsrdə Karfagen Romanın koloniyası kimi bərpa edildisə də, sonrakı dövrlərdə yeni hücumlara, dağıntılara məruz qaldı.

Bu qədim şəhər eramızın 543-cü ilində Bizans dövlətinin tərkibinə qatıldı. 698-ci ildə isə ərəb qoşunları Karfageni tutub onun tarixində yeni mərhələnin başlanğıcını qoydular. (ASE, V c. 1981, səh. 288)

Səmərqəndin neçə yaşı var?

Zərəfşan çayının sahilində minarələri, gumbəzləri, qədim tağlı sarayları ucalan, firuzə rəngində bərq vuran ulu Səmərqənd qədim dunyanın ən gozəl şəhəridir. Şərq mədəniyyətini, incəsənətini ayanı surətdə əks etdirən, yuksək memarlıq abidələrinin çoxluğu, rəngarəngliyi ilə seçilən bu qədim şəhərin azı 2500 il tarixi vardır. İran, ərəb, bizans, Çin, hind şairləri, səyyahları, alimləri oz əsərlərində "Yerin bəzəyi", "Qoca Şərqin tacı", "İslam dünyasının qiymətli mirvarisi", "Şərqin Roması", "Ruzu-zəmin" - deyə vəsf etmişlər.

Bu qədim, gozəl şəhərin başına nələr gəlməmişdir?! Eramızdan əvvəl IV əsrdən ta eramızın VI yüzilliyinə qədər bura min il ərzində Soqd dövlətinin paytaxtı olub. Sonra türk xaqanlığı ona Marakanda deyib. Eramızın 329-cu ilində Makedoniyalı İskəndər, VII əsrdə ərəblər onu işğal etmişlər. IX-X əsrlərdə Samanilər, XI əsrdə Qaraxanilər, sonra Səlcuqılar, XII əsrdə qara kitaylar, XIII əsrdə Xarəzmşahlar, XIV əsrin sonu - XV əsrin əvvəllərində Əmir Teymur burada hakimlik etmişlər.

XVI əsrin sonundan Səmərqənd Buxara xanlığının ixtiyarında olub. 1868-ci ildə isə Rus imperiyası Səmərqəndi işğal etmişdir.

Hazırda Səmərqənd müstəqil Özbəkistanın məşhur muzey şəhəridir.

Səmərqənd kimin vaxtında inkişaf etmiş, gözəlləşmişdir?

Əmir Teymurun vaxtında. Türk tarixində böyük fateh kimi tanınan Teymur 1370-ci ildə hakimiyyəti alınə alan kimi Səmərqəndi özünün paytaxtı elan etdi.

O, öz paytaxtını dirçəltmək üçün zəbt etdiyi ölkələrin memarlarını, alimlərini, şairlərini, bir sözlə müdrik insanlarını Səmərqəndə toplamışdır. Onun fikrincə Səmərqənd dünyanın ən böyük, əzəmətli və yaraşıqlı şəhəri olmalıydı. Belə də olmuşdur. Səmərqənd Şərqin ən böyük elm, mədəniyyət, incəsənət mərkəzinə çevrilmişdi. Burada "Şahı Zində", "Bibixanım", "Qur Əmir", "Runabad", "Ağsaray", "Reqistan meydanı kompleksi" və s. onlarla abidələr, məqbərələr, məscidlər, mədrəsələr, Uluq bəyin rəsədxanası inşa edilmişdir. Bu nadir sənət incilərində Azərbaycan memarlarının, nəqqaşlarının da böyük rolu olmuşdur.

Dehlinin qədim adı necə idi?

Tarix boyu avropalıların öyrənməyə can atdıqları möcüzələr və sirlər ölkəsi Hindistanın bir çox şəhərləri uzaq keçmişdən xəbər verir. Onlardan biri də Dehli şəhəridir. Əfsanələri, rəvayətləri özündə toplayan məşhur Qanq çayının sağ qolu olan Cama çayının sahilində ucalan, böyük hind xalqının şan-şöhrətli paytaxtı Dehlinin tarixi uzaq keçmişlərə gedib çıxır. Qədimdə onun adı İndraprastha olmuşdur. 736-cı ildə bu qədim yaşayış yerinin yaxınlığında Dhillika şəhəri salındıqdan sonra bu günkü Dehli əmələ gəlmişdir. Dehli şəhərinin adı neçə dəfə dəyişdirilib. Deyilənlərə görə, bu şəhərin adını Dihlu adlı bir hökmdar qoyub. IX əsrdə yerli hakim Anaşqapal yeni şəhər tikdirib, onu Anaşqapalpur ("pur" - qaqa - şəhər deməkdir). Sonralar şəhər "Lal", "Cəvahir" mənasında Pithauraçarp adlanmış, 1303-cü ildə müsəlman hakimi Ələddin bu şəhərə kövşək - Silhi - Alay adını vermiş. 1321-ci ildə Tihlaq adlı bir şəxs şəhəri öz adı ilə Tihlaqabad adlandırmışdır və s.

Dehli 1206-cı ildə Dehli sultanlığının, 1526-cı ildə Böyük Moğolların paytaxtı elan edilmişdir.

1803-cü ildə İngilislər Hindistan ərazisinə qədəm qoyanda bu şəhərin yaxınlığında Nyu-Dehli adlı şəhər salmış və Dehli öz qədim adına qayıda bilmişdir.

Sonrakı əsrlərdə də onun başına müsibətlər gəlmiş, lakin o, qəddini düzəldərək müstəqil ölkənin paytaxtına çevrilmiş və xeyli inkişaf etmişdir.

Yaxın Şərqin böyük mədəniyyət mərkəzlərindən biri olan Bağdad şəhərinin əsasını kim qoymuşdur?

Bağdad ərəb dünyasının ən gözəl, zəngin, tarix boyu böyük və əfsanəvi mərkəzlərindən biri olub. Əsasını 762-ci ildə Abbasilərin xəlifəsi Mənsur əbu Cəfər Abdullah ibn Məhəmməd (707-775) qoymuş, ona Mədinət əs-Səlam (sülh şəhəri) adını vermişdir. Bağdad Abbasilər xilafətinin paytaxtı idi.

Bağdad haqqında çoxlu rəvayətlər var. Azərbaycan səyyahı H.Z.Şirvani belə söyləyirdi ki, bu şəhərin adı "Ənuşirəvan" tərəfindən salınmış bağla əlaqədardır. Rəvayətə görə Dad müqəddəs bir şəxs olub. "Dad bağı" sonralar Bağdad şəklinə düşüb.

Dəclə çayının hər iki sahilində salınmış bu şəhər möhtəşəm Abbasilər dövründə yüksək mədəniyyət, elm, fəlsəfə, fikir, incəsənət mərkəzi kimi inkişaf etmişdir. Burada mədrəsələr, kitabxanalar, rəsədxanalar olmuşdur. Hələ XII əsrdə Xaqani "Bağdadda hara dillidir" deyərkən, burada türk və ərəb dillərinin yanaşı işlədildiyinə işarə etmişdir.

Lakin Bağdadın tarixində qanlı səhifələr də az olmamışdı. Onu 1055-ci ildə Səlcuqlar, 1258-ci ildə monqollar işğal etmiş, XIV əsrin sonu - XV əsrin əvvəllərində Əmir Teymurun qoşunları iki dəfə dağıtmış, XVI-XVII əsrlərdə türklər, farslar işğal etmişlər.

1917-ci ildən bu torpağa ayaq basmış ingilis qoşunları İraq xalqını əsarətdə saxlamaq istəmiş, lakin iraqlılar müstəmləkə zülmünə qarşı uzun illər mübarizə aparmış, yalnız 1958-ci ildə öz müstəqilliyinə nail olmuşdu.

XX yüzilliyin sonunda və XXI əsrin astanasında - 2003-cü ilin baharında ABŞ, İngiltərə dövlətlərinin yaratdıqları koalisiya qoşunları İraqı və onun paytaxtı Bağdadı müasir hərbi texnikanın gücü ilə işğal etmişlər.

Avropa ilə Asiyanı qovuşduran Bosfor boğazının zümrüd sahillərində ucalan və dünyanın ən gözəl şəhərlərindən biri olan İstanbulun tarixi nə vaxtdan başlanır?

İstanbul şəhəri də bir neçə adla tarixə düşmüşdür. Onun ən qədim adı Vizantdır. Eradan əvvəl 668-ci ildən məlumdur. Eramızın 330-cu ilində imperator Konstantin bu yaşayış yerində ucaltdığı şəhərə Konstantinopol adını vermişdir. Bu o vaxta təsadüf etmişdi ki, Roma imperiyası parçalanmış. Şərqi Roma torpaqları ərazisində Bizans imperiyası yaranmışdı. 1453-cü ildə türklər Bizans dövlətini məğlub etmiş. Konstantinopol Osmanlı imperatorluğunun paytaxtına çevrilmişdir. 1923-cü ildə türk xalqı yadelli işğalçıları məğlub etdikdən sonra keçmiş imperatorluğun yerində Türkiyə Cümhuriyyəti qurmuş, paytaxtı isə 1923-cü ildən Ankaraya köçmüşdür.

Afrika qitəsində ən böyük şəhər olan Qahirənin əsası nə vaxt qoyulmuş və mənası nə deməkdir?

Mısır Ərəb Respublikasının paytaxtı Qahirənin əsası 969-cu ildə Fatimilər sərkərdəsi Cövhər-əl-Saqalı tərəfindən qoyulmuşdur. Mənası ərəb dilində "qalib" deməkdir. Ərəblər Aralıq dənizi sahilində yadelli işğalçılara qalib gəldikləri üçün bu şəhərə "Misir əl-Qahirə" ("Böyük qalib Mısır") adı vermişlər. 973-1171-ci illərdə Qahirə Fatimilər xilafətinin paytaxtı olub.

Yahudilərin, müsəlmanların və xristianların müqəddəs şəhəri hansıdır?

Ərəb dilində Qüds, qədim yahudi dilində İeruşalaim. Bu şəhərin maraqlı bir tarixi vardır. Qədim Fələstin torpağında, Ölü dənizdən qərbdə salınmış üç dinin mərkəzi və müqəddəs şəhəri sayılan Qüds haqqında ilk məlumata e.ə. ikinci minilliyin ortalarında rast gəlirik. Kənanilərin qalası olmuş bu şəhəri eradan əvvəl 1000-ci ildə Davud ələ keçirmiş, buranı İsrail dövlətinin paytaxtı etmişdir. Davudun oğlu Salomonun (Süleyman) padşahlığı dövründə Qüds daha da böyümüş, şərqin ən varlı, yaraşıqlı şəhərlərindən birinə çevrilmişdir. Süleymanın tikdirdiyi Yahva məbədi bütün yəhudilərin ibadət mərkəzinə çevrilmişdi.

Yerusəlim-Qüds şəhəri e.ə. 586-cı ildə Babil padşahı II Navuxodonsor, e.ə. III əsrdə Ptolomeylər və selevkilər, e.ə. 63-cü ildə romalılar və başqa ölkələrin qoşunları tərəfindən işğal olunmuş, yenidən bərpa edilmiş, öz tarixi keçmişini yaşadaraq boy atmışdır.

Eramızın IV əsrində Qüds xristianların, 638-ci ildən isə müsəlmanların (Xəlifə Ömərin vaxtında) ikinci müqəddəs şəhəri olmuşdur.

Tokio sözünün mənası nədir? Bu şəhərin ilk adı necə olub?

Tokio Yaponiyanın və dünyanın ən böyük liman şəhərlərindən biridir. On milyondan çox əhalinin yaşadığı bu böyük, yaraşıqlı şəhər Honşu adasının cənub-şərqində, Kanto düzənliyində Edaqava, Arakava, Sumida, Tama çaylarının Tokio körfəzinə töküldüyü yerdə yerləşir. 23 inzibati rayonu ("Ku") var. Sahəsi 577 kv.km-dir. 36 şəhər ("Si"), 24 kənd və yaşayış məntəqəsi, Udzu və Oqasavara adaları paytaxt prefekturasını - Tokioto, yaxud Böyük Tokionu əmələ gətirir.

1457-ci ildə Tokionun yerində Edo adlı qəsr tikilmiş (Edo yapon dilində "Körfəzə giriş" deməkdir) və onun ətrafında yeni şəhər salınmışdır. Edo sonralar Tokuqava hakimiyyətinin iqamətgahına çevrilmişdi. Ölkənin qərbində olan rəsmi paytaxt Kioto şəhəri idi.

XVIII əsrdə Edo dünyanın ən böyük şəhərlərindən biri olmuş, 1869-cu ildə dövlətin paytaxtı elan edilmiş və Honşu adasının şərqində yerləşdiyi üçün onu Şərq paytaxtı - Tokio adlandırmışlar. Tokio dünyanın mədəniyyət, elm, texnika, incəsənət mərkəzlərindən biridir. Təkcə onu qeyd edək ki, burada 80 ali məktəb, 100 elmi tədqiqat institutu vardır.

Pekin şəhərinin adı neçə dəfə dəyişibdir?

1912-ci ildən Çin Xalq Respublikasının paytaxtı Pekin Beytszin sözündən əmələ gəlib. Amma bu şəhərin tarixi eradan əvvəl ikinci minilliyə gedib çıxır. Eradan əvvəl birinci minillikdən eramızın 10-cu əsrinə qədər olan çin salnamələrində bu şəhərin adı Szi, 936-cı ildə Sitszin, cəmi bir il sonra Nantszin, XII əsrin ortalarından Çjundu, yaxud Dasin adlanmışdı. XIII-XIY əsrlərdə monqol hakimiyyəti dövründə monqolca Xanbalıq adı ilə Yuan imperatorunun paytaxtı olmuşdu. 1368-ci ildən Çin monqol hökmranlığından azad ediləndən sonra Beypin, 1421-1644-cü illərdə Beytszin adlandırılmışdır. Pekin Çinin Şanxaydan sonra ikinci böyük şəhəridir.

Mexikonun köhnə adı nə olub, onun əsasını kimlər və nə zaman qoymuşlar?

İndiki Meksikanın cənubunda yaşayan qədim qəbilələri, o cümlədən tolteklərin süqutuna asteklər səbəb olmuşlar. Kasıb və köçəri qəbilə olan asteklər XIV əsrin ortalarında hakimiyyəti ələ keçirib, güclü mədəniyyəti olan qonşular ilə ittifaq bağlamış, XV əsrin ortalarınadək öz imperiyalarını yaratmışlar. İmperiyanın paytaxtı Tenoçtitlan - indiki Mexiko oldu. Bu şəhərin əsası 1345-ci ildə qoyulmuşdur.

XVI əsrdə Tenoçtitlan ölkənin dinin və inzibati mərkəzi kimi Amerikanın ən gözəl və varlı şəhərlərindən birinə çevrilmişdir.

Asteklər mədəni dəyərləri mayyalılardan, tolteklərdən öyrənmişlər.

Makedoniyalı İskəndər Afrikanın şimal sahillərini tutandan sonra burada hansı şəhərin əsasını qoyub?

İskəndəriyyə şəhərini. Nil çayının deltasının qərbində, Aralıq dənizinin sahilində qədim dünyanın ən gediş-gəlişli, böyük tarixi bir dövr yaşamış, neçə-neçə fatehlərin, qoşunların zərbəsinə məruz qalmış bu şəhəri eradan əvvəl 332-331-ci illərdə Makedoniyalı İskəndər saldırmışdır. Ptolomeylər dövründə, eradan əvvəl 305-300-cü ildə İskəndəriyyə Misirin paytaxtı və ellinizm mədəniyyəti mərkəzlərindən biri olmuşdur.

İskəndəriyyədə antik dövrün tarixi abidələri, o cümlədən Pompey sütunu, nekropol, katakombalar qalmışdır.

DÜNYANIN BÖYÜK

Dünyanın öyrənilməsində, yeni torpaqların, dənizlərin, adaların, dəniz və quru yollarının kəşf edilməsində səyyahların böyük rolu olmuşdur

Gəmi ilə uzaq sahillərə üzməkdə portuqalları kimlər qabaqlamışlar?

Finikiyalılar. Onlar qədim dünyanın ən mahir dənizçiləri idilər. Portuqallardan iki min il əvvəl Afrika ətrafına ilk dəfə məhz finikiyalılar səyahət etmiş və ticarətlə məşğul olmuşlar. Afrika ətrafına səfər Misir Fironu Nexonun əmri ilə olmuşdu. Firon Nil çayının şərq qolunu Qırmızı dənizlə birləşdirən köhnə kanalı bərpa etdikdən sonra Afrikanın sahili boyu cənuba doğru üzmüşlər. Payız düşəndə onlar quruya çıxıb taxıl səpmiş, becərmiş, məhsulu yığıb gəminin anbarlarına doldurmuş, Atlantik okeanı ilə səfərlərini yenidən davam etdirmişlər. Bu dəniz yollarının uzunluğu onlar üçün heç də çətin və qorxulu deyildi. Bu minvalla üç il səfərdə olan finikiyalılar Cəbəllütariq boğazından keçib doğma Aralıq dənizinə çıxmışlar.

Qədim çinlilərin ayağı dəyməyən yerləri kim kəşf etmişdir?

Eramızdan əvvəl II əsrdə çin imperatoru V Dinin sarayında İzan Tsyan adında ağıllı, qoçaq, ölkələr görmüş bir səfir vardı. O, hunların rəqibi olan qonşu tayfalarla əlaqəyə girib, Çinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə 138-ci ildə 100 nəfər elçi ilə Xərəzm, Soqdiana, Baktriya ölkələrinə çox ağır, uzun səfər etmiş, 70-dən artıq şəhərdə olmuş, gözəl Fərqanə vadisini gəzmiş, bu yerlər, xalqlar, tayfalar haqqında zəngin məlumat toplamış, gorduklarını yazmış, iki dəfə hunlar tərəfindən həbs edilmiş, on ildən artıq dustaq olmuş, böyük fərasət göstərərək əsirlikdən qaça bilmişdi.

Qədim çinin ilk səyyahları arasında mühüm yer tutan İzan Tsyan çinlilərin ayağı dəyməyən yerləri, Hindistana gedən ticarət yolunu kəşf etmiş, Fərqanə vadisinə kimi qədim İpək yolunun öyrənilməsinə öz töhfəsini vermişdi. 114-cü ildə vətənə dönəndən iki il sonra vəfat etmişdi.

Marko Polo səyahətləri zamanı gördükləri haqqında əsərini harada və necə yaratmışdı?

Venetsiyalı tacir oğlu Marko Polo Şərqə səyahət edən ilk səyyahlardan olmuşdur. O, Adriatik dənizinin sahillərindən Çin ölkəsinə kimi səfər etmişdi. Marko Polo gah dəniz yolu, gah da ucsuz-bucaqsız səhraları, dağları keçmiş, karvanla bütün Mərkəzi Asiyanı gəzmiş, Çində yaşamış, Monqolustan xanının sarayında qulluq etmiş, Çin gəmisi ilə Hind okeanını üzmüşdü. İl yarım çəkən bu ağır, üzücü səfər zamanı o, Sumatra, Seylon, adalarında olmuş, sonra İran körfəzindən quru yolla Aralıq dənizinə qədər yol qət edib, gəmi ilə Venetsiyaya qayıtmışdır.

O zaman Şərqlə ticarət edən Venetsiya ilə Qenuya şəhərləri arasında böyük ixtilaflar olub. Bu hətta müharibə ilə nəticələnmişdi. Dəniz döyüşlərinin birində Marko Polo da iştirak etmişdi. Venetsiyalılar məğlub olanda Marko Polo həbs edilib zindana salınmışdı. Burada o, Piza şəhərindən olan yazıçı Rusti Canoya öz səyahətləri haqqında danışıb, səyahətnaməsini diqtə etmiş. Avropa oxucularını valeh edən gözəl əsərini yaratmışdı. Kitabda Çin, Monqolustan, Yaponiya, Yava, Sumatra, Madaqasqar, Seylon, Mərkəzi Asiya, İran, Qafqaz və b. ölkələr haqqında maraqlı məlumatlar verilmişdir. Marko Polo 1324-cü ildə Venetsiyada vəfat etmişdir.

Yerin kürə şəklində olması haqqında antik alimlərin fərziyələrini elmi şəkildə öyrənmək, sübut etmək üçün Xristofor Kolumb neçə ekspedisiyanın marşrutunun layihəsini tərtib etmişdi?

Dünya şöhrətli dəniz səyyahı, admiral Xristofor Kolumb 1451-ci ildə Genuyada anadan olmuş, 1506-cı ildə İspaniyada vəfat etmişdir. Bu məşhur dənizçi əvvəl Avropadan Hindistana ən qısa dəniz yolunu öyrənməyə başlamış, qərb dəniz yolunun layihəsini tərtib etmişdir. Sonra özünün dörd okean ekspedisiyasını təşkil etmişdir.

1-ci ekspedisiya 1492-1493-cü illərdə olmuşdur. Ekspedisiya Atlantik okeanına Baham adalarına çıxaraq çatmışdır. Bu 1492-ci il oktyabrın 12-də olmuşdur ki, bu da Amerikanın rəsmi kəşfi tarixi kimi qeyd edilir. Sonra ekspedisiya Havana və Hayiti adalarına qədər gedib çıxmışdır. 2-ci ekspedisiya zamanı X.Kolumb 1493-1496-cı illərdə Kiçik Antil adaları qrupunu, Puerto-Rikonu, Yamaykanı və Havana adasının cənub sahillərini kəşf etmişdir.

3-cü ekspedisiya zamanı 1498-1500-cü illərdə Trinidad adası, Panua yarımadası, Orinoko çayı deltası aşkar edilmiş, bununla Cənubi Amerikanın kəşfinin başlanğıcı qoyulmuşdur.

4-cü ekspedisiya 1502-1504-cü illərdə olmuş, Honduras, Nikaraqua, Kosta-Rika, Panama və Karib dənizi sahilləri kəşf edilmişdir.

X.Kolumb 1503-cü ildə Yamayka adası yaxınlığında qəzaya uğramış, bir ildən sonra Kastiliyaya qayıtmışdır.

Bu xidmətlərinə, böyük kəşflərinə görə ABŞ-da mahala, Kanadada buruna, Cənubi Amerikada ölkəyə X.Kolumbun adı verilmişdir.

Dövrü-aləm səyahətinə çıxmaq ilk dəfə kimə nəsib olmuşdur?

Dünya şöhrətli, cəsur dənizçi, portuqaliyalı Fernando Magellana. O, 1480-ci ildə Portuqaliyada anadan olmuş, 41 illik ömründə bir çox dəniz ekspedisiyalarında iştirak etmiş (1505-1512), iki dəfə 1509, 1511-ci illərdə Malakka yarımadasına üzmüşdür.

Magellan gəmi ilə yer kürəsini dolanmaq, arzusu ilə yaşa-

mışdı. O, Cənubi Amerikada boğaz axtarmaq, bununla da Hindistana və İndoneziyaya qısa dəniz yolu tapmaq layihəsini Portuqaliya kralına təqdim etmiş, amma razılıq ala bilməmişdi. Bundan sonra İspaniyaya gedib I Karlın xeyir-duasını almış, 1519-cu ildə beş gəmidən, 265 dənizçidən ibarət ekspedisiya təşkil etmiş, İspaniya sahilindən Atlantik okeanına üz tutmuş, Cənubi Amerika sahillərindən, materiki Odlu torpaq adalarından ayıran boğazı keçmiş, 17 min km ağır, qorxulu yolu arxada qoyub 1520-ci ildə Sakit okeanına çıxmışdır. Səfərin üzücü olduğunu görən dənizçilərin bir hissəsi geri qayıtmağı tələb etdilər. Magellan onları sakitləşdirib bu uzun yolu davam etdirərək Filippin adalarına yan almışdır. Lakin burada yerli əhali ilə toqquşmada 1521-ci ildə Magellan həlak olmuş, yalnız "Viktoriya" gəmisi sahildən aralanıb Hind okeanına çıxmış, oradan da Afrika sahillərini dolanıb min bir əzab-əziyyətdən, ölüm-itimdən sonra 1522-ci ildə sağ qalmış, 18 dənizçi doğma yurda qayıda bilmişdi.

Böyük itgilər bahasına başa gəlmiş bu böyük dəniz səyahəti zamanı Cənubi Amerika sahillərində San-Matias, San-Xorde körfəzləri, Odlu Torpaq arxipelaqı, Sakit okeanda Quam, Mindanos və s. adalar kəşf olunmuşdur. Bu səyahət Amerika ilə Asiya arasında okean olduğunu sübut etmiş, Yerin kürə şəkilində olması fikrini təsdiq etmişdir.

Hindistana gedən dəniz yolunu kim kəşf etmişdir?

Məşhur dəniz səyyahı Vasko da Qama 1469-cu ildə Portuqaliyada anadan olmuşdur. O, Avropadan Hindistana gedən dəniz yolunu kəşf etmişdir. Onun başçılıq etdiyi ekspedisiya 1497-ci ildə Lissabon şəhərindən çıxaraq Atlantik okeanını keçərək Afrikanın cənubundan şərq sahillərinə, oradan da Ərəb dənizini üzərək 1498-ci ildə Hindistanın cənubuna çatmışdır.

Onun rəhbərliyi ilə ekspedisiya 1502-1503-cü illərdə və 1524-cü ildə iki dəfə yenə Hindistana üz tutmuşdur.

Çinə səyahət etmək istəmiş Covanni Kabot harada yanılmışdı?

Covanni Kabot 1450-cü ildə Genuyada anadan olmuş, 1499-cu ildə vəfat etmişdir. Kabot 1490-cı ildən İngiltərədə qulluq etmiş, burada Londondan Atlantik okeanı ilə iki dəfə Çinə səyahətə çıxmaq istəmişdi. Amma o, yanılaraq 1497-1498-ci illərdə gəmi ilə Şimali Amerikanın şimal-şərq sahillərinə gedib çıxmışdır. Onun oğlu Sebastyan Kaboto da dənizçi olmuş, atası ilə dəniz səyahətində iştirak etmişdir. S.Kaboto 1526-1530-cu illərdə Cənubi Amerikanın şərq sahillərinə səyahət etmişdir.

Naməlum cənub qitəsini kim kəşf etmişdir?

Holland dəniz səyyahı Tasman Abel Yanszon Sakit okeanının cənub-qərb sularına səpələnmiş on min iri-xırdalı adalar yığınını öyrənmək məqsədilə 1642-ci ildə Yeni Qvineya adası sahillərindən başlayaraq dəniz səyahətinə çıxmış, 1644-cü ildə naməlum cənub qitəsi - latın dilində Avstraliyanın ətrafına dövrə vuraraq Okeaniya sularına çıxmış ekspedisiyanın rəisi olmuşdur. Tasman birinci ekspedisiya zamanı Van-Demen adasının cənub və şərq sahillərini, Tonqa, Fici adalarını, Bismark arxipelağını, ikinci ekspedisiya zamanı Avstraliyanın şimal və şimal-qərb sahillərini kəşf etmişdir. Van-Demen adasına və Avstraliya ilə Yeni Zelandiya adaları arasındakı dənizə Tasmanın Adı verilmişdir (1853).

Tasman Abel 1603-cü ildə Qroningen əyalətində anadan olmuş, 1659-cu ildə qərib ölkədə - Cakartada əbədiyyətə qovuşmuşdur.

Amerika qitəsi hansı səyyahın adını daşıyır?

Məşhur italiyalı dəniz səyyahı Ameriqo Vespuçinin adını daşıyır. 1499-1503-cü illərdə o, bu qitənin sahillərinə səyahət etmiş, onun xidmətləri şərəfinə məşhur italiyalı xəritəşünas Martin Valdzemyuller 1507-ci ildə fransız dilində nəşr etdirdiyi "Kosmoqrafiyaya müqəddimə" əsərində yeni dünyaya Ameriqonun adını verməyi təklif etmişdir.

1515-ci ildə Şernerin qlobusunda "Amerika" adı rəsmi qeyd olunmuşdur. O zaman bu ad yalnız Cənubi Amerikaya şamil edilmişdir. 1538-1541-ci illərdə məşhur xəritəşünas Merkator Amerika adını bütün qitəyə şamil edir.

"Üç dəniz arxasına səyahət"i kim yazıb və bu səfərnamədə nədən bəhs olunur?

"Üç dəniz arxasına səyahət" məşhur rus taciri və Şərqə ilk səyahət etmiş Afanasiy Nikitinin yol qeydləridir. O, burada başına gələn hadisələri, Şirvanda, İranda, Hindistanda gördüklərini qələmə almışdır.

A.Nikitin Şirvanşahın elçisinin Moskvadan Azərbaycana qayıtdığını eşidib fürsəti əldən verməyərək tez iki gəmi ilə Nijni Novqoroda gəlir. Burada Şirvanşahın elçisinə qoşulub Volqa çayı ilə cənuba üzür. Xəzərdə onun başına bir sıra macəralar gəlir. Dənizdə fırtına və basqınlara məruz qalan A.Nikitin elçinin gəmisində olduğu üçün salamat Şirvana çatır. Bir il burada qalıb Azərbaycan dilini öyrənir, özünə yeni dostlar tapır. Onların köməyilə əsir götürülmüş səyyah tacir yoldaşlarını həbsdən azad etdirə bilir. O, buradan daha uzaqlara - cənub-şərq istiqamətində səyahət etmək arzusuna düşür. Gəmi ilə İrana gedir. Hürmüz şəhərinə çatır. O zaman Hindistandan, Çindən, Mısirdən, Kiçik Asiyadan gələn karvan yolları burada kəsişirdi. Şərqin bu əcazkar, coşğun, qaynar yeri A.Nikitinin çox xoşuna gəlir. O, bir at alıb gəmi ilə Ərəb dənizinə üzür. Altı həftə dəniz səyahəti Bombey yaxınlığında, Hindistanda başa çatır.

A.Nikitin üç il bu möcüzələr

ölkəsində qalıb maraqlı səyahətini davam etdirir. Gördüklərini gündəlik şəklində yazır. Qayıdanda yolunu yenə Ərəb dənizinə salıb Ərəbistan yarımadasının cənub-şərq sahilləri ilə İrana gedir. Oradan Suriya, Türkiyə torpaqlarını keçib Qara dənizə çıxır. Gəmi ilə Kafa, indiki Feodosiya şəhərinə gəlir. Burada rus tacirlərinə qoşulub vətəninə qayıdanda (1475) yolda vəfat edir. Onun üç - Xəzər-Ərəb-Qara dəniz səyahəti beləcə macəralarla başa çatır.

Norveç dənizçiləri hara qədər gedib çıxmışdılar?

X əsrin axırlarında Norveç dənizçiləri Skandinaviya yarımadasından Berqen istiqamətindən Şimal dənizinə, İslandiya adasına, oradan Qrenlandiya adasının sahilləri ilə üzərək Baffin dənizi ilə şimala üz tutmuşlar. İkinci istiqamətdə Kanadanın Baffin torpağının cənub-şərq sahilləri ilə Nyufaundlend yarımadasının şərqinə qədər getmişlər.

Əsl böyük dəniz səyahətləri XV əsrin axırlarından XVII əsrin əvvələrinədək olmuşdur. Cənub istiqamətində Hind okeanına ilk yolu hansı səyyah açmışdır?

Bortolomeo Dias. Portuqaliyalı bu dəniz səyyahı 1487-ci ildə öz ekspedisiyası ilə Lissabon şəhərindən açıq dənizə çıxaraq Afrikanın qərb sahilləri ilə Atlantik okeanını üzüb Afrikanın cənub və şərq sahillərinə keçmiş, ərəb dənizini üzərək Hindistanın cənub-qərb sahilləri ilə yenə cənuba - Şri-Lanka adasını arxada qoyaraq Benqal körfəzinə çıxmış, sonra Andaman dənizinin cənubu ilə Malakka boğazı ilə hərəkət etmişdir.

Portuqaliyalı dənizçilər XVI əsrin birinci yarısında Malakka yarımadasının cənub sahillərindən üzü şimala - cənubi Çin dənizi ilə üzərək Tayvan boğazı ilə Şərqi Çin dənizinə çıxmış Yapon adalarınadək böyük bir dəniz yolu açmışlar.

Məşhur ingilis səyyahı Ceyms Kukun başına hansı facia gəlmişdir?

Ceyms Kuk (1728-1779) üç dövrü aləm ekspedisiyasının rəhbəri olmuşdur. Birinci ekspedisiya zamanı (1768-1771)

Yeni Zelandiyanın Şimal və Cənub adaları arasındakı boğazı, Avstraliyanın şərq sahilini və Böyük Sədd Rifini kəşf etmişdir. İkinci ekspedisiyada (1772-1775) cənub yarımkürəsinin mülayim enliklərində böyük quru səthinin olmadığını sübuta yetirmiş və Sakit okeanda bir sıra adaları öyrənmişdir. Kuk tarixdə ilk dəfə 1773-cü ildə Cənub qütb dairəsini keçmiş, Cənub en dairəsinə çatmışdır. Həmin ilin yayında Cənub materikini tapmağa daha iki dəfə cəhd etmiş, cənub en dairəsinə çatmışdır. Üçüncü ekspedisiyasında (1776-1779) Havay adalarını kəşf etmiş, Amerikanın şimal-qərb sahillərini öyrənmişdir" (ASE 1982, c.6, səh15)

Onun faciəsi də elə burada - Havayda olmuşdur. Havaylılar onu öldürüb ətini yemişlər. Bu, tarixdə görünməmiş və xoş məramla elmə xidmət edən, bir çox kəşfləri ilə dünyanı heyran qoyan səyyahın başına gələn ən müdhiş hadisə idi. Dünya elmi ictimaiyyəti Ceyms Kukun böyük elmi xidmətlərini, kəşflərini yüksək qiymətləndirərək onun öyrəndiyi 20-dən çox coğrafi yeri Kukun adı ilə əbədiləşdirmişdir.

Onlardan biri Kuk adalarıdır. Sakit okeanda olan bu adalar iki Şimal və Cənub qrupundan ibarətdir. Onu da deyək ki, şimal adaları mərcan, cənub adaları vulkan mənşəlidir.

Kuk boğazı. Bu, Yeni Zelandiyanın Şimal və Cənub adaları arasındadır.

Kuk dağı. Yeni Zelandiyanın cənub adalarında, hündürlüyü 3764 m olan zirvədir. Burada olan buzlaqlar da Ceyms Kukun şərəfinə adlandırılmışdır.

Kuk körfəzi - Alyaskanın cənub sahilində Sakit okean körfəzi və s.

Əsrlər boyu sirli qalan Sibirin Şimal ərazilərini kim kəşf etmişdir?

Ən qədim dövrlərdə bu soyuq, şaxtalı ərazilərə ilk dəfə qədim türklər ayaq basmış, hətta Alyaska yarımadasına gedib çıxmış, məskunlaşmışlar. Bu yerlərin elmi - coğrafi kəşfi görkəmli rus səyyahları Semyon Dejnovun, M.Staduxinin və b. adı ilə bağlıdır. XVII əsrin 40-cı illərində S.Dejnov M.Staduxinlə birlikdə Sibirin şimal kənarına səfərlər etmiş. Oymyakonda olmuş, İndigirka çayı ilə üzərək Şimal Buzlu okeanına, 1643-cü ilin yanvarında isə dəniz yolu ilə Kalıma çayının mənsəbinə çatmışdır. 1648-ci ildə o, F.Alekseyevlə birlikdə Kalımadan Çukot yarımadasının sahili boyunca üzərək Berinq dənizinə keçmiş və əslində birinci olaraq bu yerləri kəşf etmişdir.

S.Dejnov Anadır çayının və Andiy çayının bir hissəsinin cizgisini çəkmiş, həmin yerlərin sərt təbiətinin təsvirini vermişdir.

ELM KORİFEYLƏRİ

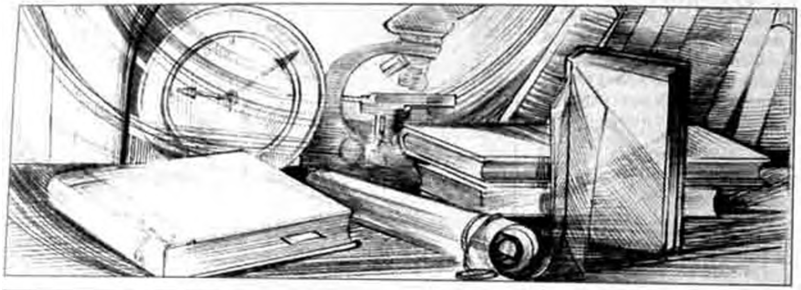

Bir çox elmi kəşflərin, o cümlədən meteorologiyanın əsasını kim qoymuşdur?

Aristotel (eradan əvvəl 384-322) Qədim yunan alimi, filosofu, bir çox elmi kəşflərin müəllifi bütün dünyada Aristotel, Şərqdə isə Ərəstun kimi tanınmışdı. Yəqin ki, Nizami Gəncəvinin "İskəndərnamə" əsərində bu dahi insanın adına rast gəlmisiniz?! Aristotel e.ə. 343-335-ci illərdə Makedoniyalı İskəndərin (Aleksandrın) tərbiyəçisi olmuş, 20 il Platonun akademiyasında iştirak etmiş, e.ə. 335-ci ildə Afinada öz məktəbini yaratmış, elmdə bir çox kəşflər etmiş, bir sıra yeni elmlərin, o cümlədən meteorologiyanın əsasını qoymuşdur. Yerin və Ayın kürə şəklində olması haqqında ilk fikir söyləyən, kəşf edənlərdən biri Aristotel idi. O, küləyin və dəniz axınlarının necə əmələ gəlməsini izah etmiş, məntiq elminin əsasını qoymuşdur. Onun fəlsəfə, məntiq, siyasət, tarix, poeziya, ritorika və s. sahələrə aid yazdığı əsərlər dünyada elmi fikirin inkişafına böyük kömək etmişdir.

Kimə hikmət bəxş edilmişsə, ona çoxlu xeyir, əbədi səadət verilmişdir.

"Qurani-Kərim"dən

Elm ağlın çırağıdır.

Azərbaycan atalar sözü

Bilikli adamın bir günü nadan adamın bütün ömrünə bərabərdir.

Ərəb atalar sözü

Həyata layiq olan ziynət elm gövhərdir.

Azərbaycanın böyük şairi Mirzə Ələkbər Sabir

Səkkiz əsrdən artıq dünyada dərs vəsaiti kimi istifadə olunan "Cəbr" (Alqebra) kitabını kim yaratmışdır?

Türk dünyasının dahi alimlərindən biri, Əl-Xarəzmi kimi məşhurlaşmış Əbu Abdulla Məhəmməd ibn Musa.

Şərqin ən görkəmli riyaziyyatçısı, astronomu, coğrafiyaşünası, ensiklopedik alimi Əl-Xarəzmi (780-850) Orta Asiyada, Xivə şəhərində anadan olmuş, Bağdadda təhsil almış, elmin zirvəsinə yüksəlmişdir. O, bir çox elmi əsərlərin, o cümlədən məşhur "Əl-Kitab əl-müxtəsər fi hisab əl-cəbr va-l müqabilə" (cəbr və müqabilənin hesablanması haqqında qısa kitab), "Kitab əl-hisab əl-hind" (hind hesabı haqqında kitab), "Zic", "Kitab sura al-ard" (Yerin mənzərəsi haqqında kitab) əsərlərinin müəllifidir.

XII əsrdə onun "Əl Cəbr" əsəri latın dilinə tərcümə olunmuş və çox sürətlə bütün tədris ocaqlarında təlim edilmişdir. Bütün Avropa bu əsər vasitəsilə, bu gün də istifadə olunan, Hind say sisteminə keçmişdir.

Əl-Xarəzmi Bağdadda xəlifənin kitabxanaçısı olmuş, bu elm xəzinəsindən istifadə edərək yazıb-yaratmış dünya elminə öz qiymətli elmi sərvətini yadigar qoymuşdur. Bu gün geniş istifadə olunan alqoritm sözü Əl-Xarəzmin latınlaşdırılmış adındandır.

Yerin Günəş ətrafında hərəkət etməsi haqqında Kopernik nəzəriyyəsindən 500 il əvvəl hansı alim fikir söyləmişdir?

Öz müdrikliyi, ensiklopedik biliyi və elmi kəşfləri ilə dünyanı heyran qoyan Əbu-Reyhan Biruni. Şərqin böyük mütəfəkkiri Biruni 973-cü ildə Orta Asiyada, Kat şəhərində anadan olmuş, 1048-ci ildə Qəznə şəhərində vəfat etmişdir. Biruni tarix, etnoqrafiya, coğrafiya, təbiətşünaslıq, riyaziyyat, astronomiya, fizika, minerologiya və s. elm sahələrinə aid 150-dən çox əsər yazmışdır. Müxtəlif şəhərlərin, kəndlərin yerini dəqiq təyin etmək üçün o, diametri 5 metrə yaxın olan qlobus düzəltmişdir. Biruni "Hindistan" adlı əsərində Kopernikdən 500 il əvvəl Yerin Günəş ətrafında hərəkət etməsi haqqında fikir söyləmişdir. Avropada Alborano adı ilə tanınmış Biruni "Astranomiya və ulduzlara dair Məsud cədvəli" əsərində dünyanın bir çox ölkələrinin şəhərləri ilə yanaşı, Azərbaycanın Naxçıvan (Nəşabə), Urmiya, Ərdəbil, Təbriz, Mərənd, Səlmas, Marağa, Bərdə, Beyləqan, Dərbənd, Şirvan, Bakı və b. şəhərlərin coğrafi koordinatlarını, "Farmokologiya" adlı əsərində isə bitki, mineral və heyvan mənşəli 1116 dərmanın elmi izahını vermişdir.

Bu dahi insan haqqında qısa danışmaq mümkün deyildir. Onun həyatı, fəaliyyəti çox maraqlıdır.

İnsanların kainat haqqında qədim təsəvvürlərini kim alt-üst etdi?

Görkəmli polyak alimi, astronomu, dünyanın heliosentrik sistemi nəzəriyyəsinin banisi Nikolay Kopernik N.Kopernik (1473-1543) Qorun şəhərində anadan olmuş, Krakovda, Balonıyada universitet təhsili almış, elmi-tədqiqat işinə böyük maraq göstərmişdir. O, XV əsrin 90-cı illərində latın və yunan mətnlərindən öyrənmişdi ki, Heraklit (e.ə. 388-315) Yerin hərəkəti, "Çarxın öz oxu ətrafında hərəkəti haqqında" yazmışdı. N.Kopernik bu nəzəri fikrə əsaslanıb Yerin Günəş ətrafında hərəkət etməsi fikrini söyləmişdir. O, bu nəzəriyyəsini 1543-cü ildə ölüm ayağında olanda "Göy qübbəsinin hərəkəti haqqında" kitabında vermişdi. Bu bəşəriyyət tarixində çox mühüm nəzəriyyə olmuş, insanların kainat haqqında bütün təsəvvürlərini alt-üst etmişdir.

N.Kopernikə qədər insanlar elə zənn edirdilər ki, kainatın mərkəzində Yer kürəsidir. Amma həqiqətdə Yer Günəş sistemində kiçik bir planetdir.

N.Kopernikin bu əsəri 1616-cı ildə inkvizisiyanın qərarı ilə qadağan olunmuş və bu qadağa düz 200 il qüvvədə qalmışdır.

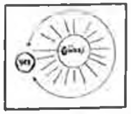

Qalileo Qalileyin kəşfləri nədən ibarət idi? İnkvizisiya onu nəyə məcbur etmişdir?

Qalileo Qaliley (1564-1642) Böyük italyan fiziki, mexaniki, astronom, filosof. Təbiətşünaslığın banilərindən biri N. Kopernikin davamçısı.

Müasir elmi tərəqqinin əsasını qoymuş Q.Qalileyin əsərləri intibah dövrü elminin yüksək mərhələsi olmuşdur. Əgər Kopernik Günəş sisteminin mexanizmini izah etdisə Q.Qaliley Yer kürəsində cismin hərəkətini tədqiq etmişdi. Qaliley hərəkətin nisbiliyi ideyasını irəli sürmüş, hidrostatik tərəzinin layihəsini vermişdi. O,1609-cu ildə üçqat, daha sonra 32 qat böyüdən teleskop qurmuş, bunun vasitəsilə Yupiterin dörd peykini, Ay səthindəki dağları, Günəşin fırlanmasını və ondakı ləkələri, Venera planetinin uzunu kəşf etmişdi.

Q.Qaliley Aristotelin "ideal qübbəsi"ni alt-üst edərək bildirdi ki, Qalaktika küllü miqdarda ulduzlardan ibarətdir. Bu ixtiralarına görə 1611-ci ildə o Roma Akademiyasına üzv seçildi. Bu böyük alimin kəşfləri, elmi əsərləri inkvizisiyanı çox narahat edirdi. 1633-cü ildə o inkvizisiyanın tələbi ilə Romaya çağrılmış, ona qarşı məhkəmə işi qaldırılmışdır. Onu Kopernik təlimindən imtina etməyə məcbur etdilər.

Dörd ildən sonra, 1637-ci ildə Q.Qalileyin gözü kor oldu.

Q.Qaliley həm də musiqiçi, rəssam, kamil ədəbiyyatçı idi.

Ümumdünya Cazibə qanunu hansı alimin adı ilə bağlıdır? Yer və Göy mexanikasının vahid sistemini ilk dəfə hansı alim yaratmışdır?

İsaak Nyuton (1643-1727). Böyük ingilis fiziki, riyaziyyatçısı, mexaniki və astranomiyanın nəzəri əsaslarının yaradıcısı.

Bir sıra kəşflər bu dünya şöhrətli alimin adı ilə bağlıdır. Onun ilk nəzəri işləri optikaya aid olmuşdur. O, işığın dispersiyasını, difraksiyasını, interferensiyasını kəşf etmiş, güzgülü teleskop düzəltmiş, işıq dalğasının uzunluğunu hesablamış, işığın korpuskulyar nəzəriyyəsini vermişdir. İ.Nyuton "Başlanğıclar" əsərində Q.Qalileyin, İ.Keplerin, R.Dekartın və b. alimlərin elmi nəticələrini ümumiləşdirib ilk dəfə Yer və Göy mexanikasının vahid sistemini yaratmışdır. Bu, klassik fizikanın əsasının qoyulmasına səbəb olmuşdur.

Nyuton mexanikanın üç qanununu vermişdir. Ümumdünya cazibə qanunu onun adını daşıyır. O, riyaziyyatda bir sıra kəşflər etmişdir.

İ. Nyutonun cazibə qanunu əsasında Neptun və Pluton planetləri kəşf olunmuşdur.

İ. Nyuton Paris Elmlər Akademiyasının üzvü (1699), London Kral Cəmiyyətinin üzvü (1672) və prezidenti (1703-1727) olmuşdur.

Deyilənə görə Romada köhnə evlərlə əhatə olunmuş meydanda bir heykəl var. Axşamlar onun üstünə projektorlar işıq saçmır, turistləri bura gətirməyi xoşlamırlar. Nə üçün?

Bəlkə mütərəqqi insanlardan xəcalət çəkildiyi üçün? Bu heykəl məşhur alim Cordano Brunonun heykəlidir. Heykəlin qoyulduğu həmin meydanda 1600-cü ildə Cordano Bruno əsərləri ilə birlikdə inkvizisiyanın qurbanı kimi tonqalda yandırılmışdı. Onun günahı nə idi?

Bruno (1548-1600) monastır məktəbində oxuyurdu. O dövrdə şagirdlərə öyrədirdilər ki, Yer küresi kainatın mərkəzidir. Günəş və bütün planetlər Yerin ətrafında dövr edir. Bu fikirlə razılaşmayanları kilsə xadimləri təqib edir, daha inadkar olanları isə ölüm gözləyirdi.

Belə qurbanlardan biri də C.Bruno olmuşdur. Elmə, tərəqqiyə meyl edən, bu sahədə əsərlər yaradan Bruno məşhur polyak alimi Kopernikin fikirlərini təsdiq edtiyi, onu öz mühazirələrində yaydığı üçün amansız cəzaya məhkum olundu. Səkkiz il zindanda qaldı. Amma öz fikrindən dönmədi. Belə olduqda inkvizisiya onu qan tökmədən tonqalda yandırılması hökmünü çıxardı.

Bu hadisə bəşər sivilizasıyasında ən kədərli səhifə kimi qaldı.

Paris Universitetinin ilk qadın professoru, iki dəfə Nobel mükafatı laureatı kim olub?

Mariya Skladovskaya Küri (1867-1934). Mariya Skladovskaya radioaktivlik sahəsində böyük elmi-nəzəri təlimin banilərindən biri, dünya şöhrətli fizik və kimyaçı alim olmuşdur. O, böyük elmi kəşflərinə görə 1903 və 1911-ci illərdə iki dəfə Nobel mükafatı laureatı, 1906-cı ildə Paris Universitetinin ilk qadın professoru adına layiq görülmüşdür.

Milliyyətcə polyak olan bu qadının çox maraqlı və şöhrətli həyatı olmuşdur. O, Varşavada müəllim ailəsində dünyaya göz açmış, yaxşı tərbiyə görmüş, 1883-cü ildə gimnaziyanı qızıl medalla bitirmişdir. Elmə böyük həvəsi olan bu qız öz doğma yurdunda ali təhsil ala bilməmiş, böyük çətinliklə 1891-ci ildə Paris Universitetinə qəbul edilmişdi. O, 1895-ci ildən görkəmli alim Pyer Kürinin laboratoriyasında işləmiş, radioaktivlik sahəsində birgə kəşflər etmiş, yeni elmin əsasını qoymuşlar. Fəaliyyət, əqidə və əməl birliyi onları bir-birinə daha da yaxınlaşdırmış, ailə səadətinə qovuşdurmuşdur.

Dünyanın ən böyük biologiya alimləri kimlərdir?

Biologiya çoxsahəli elmdir. Bu elmə insanlar hələ qədim zamanlardan maraq göstərmişlər. Biologiya elmlərinin tibb və kənd təsərrüfatının inkişafında böyük əhəmiyyəti vardır. Tibb və kənd təsərrüfatı elmlərinin inkişafı biologiya elminin nailiyyətlərindən çox asılıdır. Biologiya elminin inkişafı ilə əlaqədar olaraq onun biofizika, biologiya, molekulyar biologiya, molekulyar genetika, bionika, gen mühəndisliyi, riyazi modelləşdirmə kimi yeni müasir elm sahələri və qolları yaranmışdır.

Biologiya elmi haqqında gənc nəsildə təsəvvür yaratmaq üçün Ə.Hüseynovun və M.Babayevin "Məşhur biologiya alimləri" kitabına əsasən bu sahənin ən böyük alimləri haqqında çox qısa məlumat vermək istərdik.

Karl Linney (1707-1778)

Böyük isveç botaniki Linney Rusiya, İngiltərə və Almaniyanın bitki aləmini öyrənmiş, Surinale və Yava adalarından toplanmış bitki kolleksiyasını tərtib etmiş, herbarilər düzəltmişdir. 1744-cü ildə Upsal Kral Elmi Cəmiyyətinin katibi, 1747-ci ildə Berlin Elmlər Akademiyasının, 1752-ci ildə London Kral EA-nın, 1760-cı ildə Peterburq EA-nın üzvü seçilmişdir. Linney əsərlərində 1200-ə yaxın bitki cinsinin təsvirini vermiş, 8000 bitkinin növünü müəyyən etmişdir.

Jan Batist Lamark (1744-1829)

Böyük fransız alimidir. O, 1815-1822-ci illər ərzində apardığı tədqiqatlar nəticəsində "Onurğasız heyvanların təbii tarixi" adlı 7 cilddən ibarət kitab nəşr etdirmiş, məşhur zooloq kimi tanınmışdır.

Çarlz Darvin (1809-1882)

Dünya şöhrətli ingilis alimi məşhur "Növlərin mənşəyi" adlı əsərin müəllifi. Gəmi ilə dünya səyahətinə çıxmış bu böyük alim gəzib gördüyü yerlərin təbiətini, geoloji quruluşunu, heyvanlar aləmini tədqiq etmiş, zəngin elmi irs qoymuşdur.

İ.M.Seçenov (1829-1905)

Rus təbiətşünası, materialist mütəfəkkir, rus fiziologiya məktəbinin banisi, psixologiyada təbii-elmi istiqamətin yaradıcısıdır. 1869-cu ildən Peterburq Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, 1904-cü ildən isə onun fəxri üzvü olmuşdur. O, "Baş beyin refleksiyası", "Sinir sisteminin fiziologiyası", "Hiss orqanlarının fiziologiyası" əsərləri ilə elmə yeniliklər gətirmişdir.

Lui Paster (1822-1895)

Fransa alimi, Strasburq Universitetinin professoru. O, üzqırma hadisəsini, sonra yağ turşusu qıcqırması prosesini kəşf etmişdir. Onun kəşfləri sonralar böyük əməli əhəmiyyətə malik olmuşdur. Lui Paster 1862-ci ildə Paris EA-nın, 1879-cu ildə Fransa Tibb Akademiyasının üzvü seçilmişdir. Onun elmi kəşflərinin nəticəsi olaraq Fransada mikrobiologiya mərkəzi yaradılmış və o Paster İnstitutu adlandırılmışdır. İlk müdiri də özü olmuşdur.

İ.P. Pavlov (1849-1936)

Fizioloq. Ali sinir fəaliyyəti haqqında materialist təliminin və həzm prosesinə dair müasir təsəvvürlərin yaradıcısı, Rusiya fiziologiya məktəbinin banisi, Rusiya EA-nın akademiki (1907), Nobel mükafatı laureatı (1904). 1892-ci ildən başlayaraq 100-dən artıq elm ocağı onu öz həqiqi və müxbir üzvü seçmişdir.

KİM? NƏ? NECƏ? HARADA?

Yer kürəsində ən böyük ada hansıdır?

Qrenlandiya adası Şimal Buzlu okeanı ilə Atlantik okeanı arasında yerləşən bu böyük adanın sahəsi 2176000 kv.km.-dir. Ərazinin 1834000 kvadrat kilometri buzla örtülüdür. Danimarka dövlətinin ərazisi olan Qrenlandiyanın təbiətinin sərt olmasına görə burada əhalinin 90 faizi yerli eskimoslardır, sayı çox azdır. Qrenlandiya adasını ilk dəfə 875-ci ildə İslandiya dənizçisi Hunbeyri kəşf etmişdir. 982-ci ildə isə bu soyuq ölkəni islandiyalı Eyrik Rauda tədqiq etmiş, adanın cənub sahillərində yaşıllıqlara rast gəldiyi üçün buranı Qrenlandiya adlandırmışdır. Bu, ingilis dilində "yaşıl yer" deməkdir.

O hansı dənizdir ki, içində bir neçə dəniz var?

Aralıq dənizi. Bu böyük dəniz təbiətin yaratdığı ən zəngin, gözəl sənət əsəridir. Öz zəngin təbii sərvətləri, mülayim iqlimi, dünyanın hər yeri, dəniz və okeanlarla əlaqəsi olan Aralıq dənizi Avropa, Asiya, Afrika materikləri arasında yerləşir. Onu qərbdə Cəbəllüttariq boğazı, Atlantik okeanı Şərqdə Dardanel boğazı Mərmərə dənizi ilə, Bosfor boğazı Qara dənizlə, Cənub-Şərqdə Süveyş kanalı isə Qırmızı dəniz və Hind okeanı ilə birləşdirir. Qoynunda bir-birindən gözəl və tarixi olan adalar və yarımadalar Aralıq dənizini müxtəlif hövzələrə - Liqur, Tirren, Adriatik, İoni, Egey dənizlərinə ayırır.

Aralıq dənizində hansı ada dövlətləri var?

Kipr Respublikası Aralıq dənizinin şərqində yerləşir. Sahəsi 9251 kv.km.-dir. Həmin adanın şimal hissəsində 1975-ci ildə Kipris Türk Cümhuriyyəti yaradılmışdır. İkinci ada dövlət Aralıq dənizin mərkəzi hissəsində Malta, Qotso və bir neçə kiçik adada yerləşən Malta Respublikasıdır. Paytaxtı Valletta şəhəridir.

İlk qlobusu kim hazırlamışdır və o harada saxlanılır?

Qlobus latınca kürə deməkdir. Yer səthinin təsviri modelidir. Avropada elm aləmində ilk qlobusun yaradıcısı alman coğrafiyaşünası və səyyahı Martin Böhaym (1459-1507) sayılır. Onun 1492-ci ildə hazırladığı diametri 0,54 metr olan coğrafi qlobus Nurnberq muzeyində saxlanılır.

Lakin bu qlobusdan 226 il əvvəl Marağa rəsədxanasında Nəsrəddin Tusi ilə birlikdə çalışan azərbaycanlı mühəndis Kənməddin Əbubəkr Mahmud oğlu Səlmasının düzəltdiyi cihazlar arasında içiboş yer kürəsi modeli də varmış. Üzərində iqlimlərin təsviri verilmiş bu model dünyada ilk qlobus idi. Təəssüf ki, elm aləmində elə hesab edirlər ki, ilk coğrafi qlobusu Martin Böhaym hazırlamışdır.

Kartoqrafik məzmununa görə qlobuslar müxtəlif olurlar. Ən çox yayılmış qlobuslar fiziki-coğrafi qlobuslardır. Relyefli qlobuslar da hazırlanır.

Yer kürəsinin təsviri olan qlobuslarda və xəritələrdə planetimiz dərəcələrə bölünmüş meridian və paralellərdən ibarətdir. Bunlar nə üçündür?

Meridianlar Yer kürəsinə sarınaraq Şimal və Cənub qütb nöqtələrində kəsişirlər. Bütün meridianlar eyni uzunluqdadır. Alimlər Londondakı Qrinviç rəsədxanasından keçən meridianı başlanğıc meridian qəbul etmişlər (00). Meridianların hesabı buradan başlanır. Meridianlar coğrafi uzunluq dairələrini müəyyən edir.

Paralellər Yer kürəsinə kəmər kimi dolanır. Meridianlardan fərqli olaraq onlar bir nöqtədə kəsişmir. Paralellər müxtəlif uzunluqda olur: qütb nöqtələrindən uzaqlaşdıqca paralellər də uzanır. Ən uzun paralel ekvatordur. Onun uzunluğu 40075704 metrdir. Ekvator Şimal və Cənub qütblərindən bərabər məsafədədir. O yer kürəsini Şimal və Cənub yarım kürəsinə bölür. Paralellər Yerin coğrafi en dairələrini müəyyən edir. Ekvatordan Şimalda Yerin Şimal en dairələri, Cənubda isə cənub en dairələri yerləşir.

Uzunluq və en dairələri yerin səthində istənilən nöqtənin vəziyyətini müəyyən edən coğrafi koordinatlardır.

Bütün bunlar insanların həyatı, fəaliyyəti üçün çox lazım olur. Meridianlarla insanlar yer kürəsinin müxtəlif yerlərində saatların vaxtını öyrənirlər. Paralellərlə ekvatordan şimalda və cənubda isti, soyuq, mülayim qurşaqları müəyyən edirlər. Dənizçilikdə, təyyarəçilikdə və s. işlərdə bunların böyük əhəmiyyəti vardır.

Su altında olan kosmik mənşəli yeganə krater harada və nə zaman əmələ gəlmişdir?

Ötən əsrin axırlarında Kanada geoloqları maraqlı bir tapıntını aşkar etmişlər. Bu, dünyada su altında olan yeganə kosmik mənşəli kraterdir. Alimlərin fikrincə bu krateri təxminən 50 milyon il əvvəl yer kürəsinə düşmüş kometa və ya asteroid əmələ gətirmişdir. Həmin kosmik "armağanın" diametri 2-3 km.-dir. Həmin hadisə nəticəsində Atlantik okeanının qərbində, Yeni Şotlandiya yarımadasının 200 kilometrliyində diametri 45, dərinliyi 2,7 km. olan sualtı krater əmələ gətirmişdir.

Dünyada ən isti hava harada qeyd olunub?

Kaliforniyada, Ölüm dərəsində. 56,70 dərəcə. Şimali Afrikada Tripoli yaxınlığında 58 dərəcə.

Ən soyuq hava isə harada qeyd olunub?

Antarktidada, "Vostok" (keçmiş SSRİ) stansiyasında. 88.3 dərəcə.

Dünyada ən dərin göl hansıdır?

Baykal gölü. Şərqi Sibirin cənubunda İrkutski vilayəti və Buryat Muxtar Respublika ərazisində 31,5 min kv.km. sahədə yerləşən bu göl dünyada ən dərin göldür. Dərinliyi 1620 metrdir. Qədim türk sözləri "Bay" və "kol" sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmiş "Baykal" şəklini almışdır. "Baykal" böyük göl mənası verir.

Qafqaz sözünə ilk dəfə harada, kimin əsərində təsadüf edilir?

Qafqaz sözünə ilk dəfə qədim yunan dramaturqu Esxilin "Zəncirlənmiş Prometey" faciəsində rast gəlirik.

Qafqaz Qara dəniz və Xəzər dənizinin arasında 440000 kv.km. sahədə yerləşən dağlıq ölkədir. Böyük Qafqaz,Kiçik Qafqaz dağ silsilələri və Talış dağlarından ibarətdir. Şimali Qafqaz və Cənubi Qafqaz hissələrində onlarca xalq yaşayır. Müasir Azərbaycan da Cənubi Qafqazda 86,6 min kv.km. sahədə yerləşir.

Aralıq dənizinin sahillərində hansı dövlətlər vardır?

Aralıq dənizinin sahillərində 18 dövlət - qərbdə İspaniya, Fransa, Şimalda - İtaliya, Sloveniya, Xorvatiya, Yuqoslaviya (Çernoqoriya), Albaniya, Şərqdə - Yunanıstan, Türkiyə, Cənub-qərbdə - Mərakeş, Əlcəzair, Cənubda - Tunis, Liviya, Misir, Cənub-şərqində - Suriya, Livan, İsrail, Fələstin dövlətləri var.

Aysberq nədir?

"Aysberq" holland və ingilis dillərindən azərbaycan dilinə tərcümədə "buz dağı" deməkdir. Aysberqlər böyük buz parçaları halında soyuq Arktika və Antarktidanın buzlaqlarından qopub sürüşərək, okeanlarda, dənizlərdə üzür, getdikcə əriyib suya dönürlər. Ancaq onlar açıq dənizdə üzən gəmilər üçün çox təhlükəlidir. "Titanik" gəmisinin taleyi hamıya məlumdur. 1912-ci ildə Amerikadan Avropaya üzən bu nəhəng gəmi iri buz parçası ilə - aysberqlə toqquşub batmışdı. Belə hallar qütb sahillərindəki dənizlərdə dəfələrlə olmuşdur.

Dünyada ən böyük atlas harada saxlanılır?

Berlin dövlət kitabxanasında. Atlasın hündürlüyü 1 metr 70 sm.-dir, eni 2 metr 20 sm.-dir. Təxminən 200 il bundan əvvəl yaradılmışdır.

Onu da qeyd edək ki, bu kitabxanada 8000 atlas, 7000 nüsxə müxtəlif kartoqrafik ədəbiyyat saxlanılır.

Bu zəngin kolleksiya 1661-ci ildən bəri toplanır.

Dünyada neçə dildə danışan xalqlar var?

Dünyada 3 minədək dildə danışan xalq var. Asiya qitəsində 1200-ə yaxın, Afrikada 1100-ə yaxın, Amerikada 120, Avropada 130 xalq yaşayır.

Bu günədək bəşər tarixi hansı dövrlərdən keçib gəlmişdir?

Tarixi ədəbiyyatlarda bir dövrlər, epoxalar sözlərinə tez-tez rast gəlirik. Dövr (geologiyada) bir geoloji sistemin çöküntülərinin əmələ gəlməsini bildirən zamandır. Dövr (tarixdə) eranın bir hissəsi olub epoxalara bölünür. Dünyamız qədim olduğu kimi bəşəriyyətin inkişaf tarixi də uzaq keçmişlərə gedib çıxır. Daş dövrü, Orta Daş dövrü, Erkən Mustye dövrü...

Mustye eradan əvvəl 120-100-40-30-cu minilliklər olub. Həmin minilliklərdə neandertal tipli insanlar yaşamışlar. Azərbaycan ərazisində Mustye dövrünün nişanələrinə Azıx mağarasında Tağlar, Daşsalahlı, Qazma və Zar mağaralarında rast gəlirik.

Mustye dövrü fransız arxeoloqu K. Mortilye Le Mustyenin Fransada mağarada tapıntıları şərəfinə adlanmışdı. Aşel mədəniyyətindən sonra gələn və üst Poleolitlə əvəz olunan Mustye mədəniyyəti üçün qədim insanın daş alətlərdən istifadə etməsi ilə səciyyələnir.

Mezolit dövrü. Eradan əvvəl XII-XIII minilliklərə təsadüf edir. Mezos - yunanca orta, litos - daş deməkdir.

Sonra ***Neolit dövrü*** gəlir. Eradan əvvəl VII-VI minilliklərdə olub. Neolit yunanca "Neos" - yeni, "litos" - daş deməkdir. Ön Asiya və Yaxın Şərqin qədim mədəniyyət ocaqlarında - Anadolu, Şimali Mesopotamiya, Fələstin ərazisində neolit dövrü daha erkən, VIII minillikdə təşəkkül tapmışdır. Azərbaycanda neolit dövrü mədəniyyətinə aid maddi nümunələr Damcılı (Qazax bölgəsi) mağarasından, Gəncə yaxınlığında Gilli dağdan, Qobustanda "Ovçular zağa"sından, "Anazağa"dan tapılmış və alimlərimiz tərəfindən öyrənilmişdir.

Eneolit dövrü. E.ə.(VI-IV minilliklər) latın dilində "eneosmis", yunanca "litos" - daş-misdaş dövrü. Neolitdən tunc dövrünə keçiddir.

Bu dövrdə mis alətlərin meydana gəlməsilə səciyyələnir. Qədim ibtidai insanlar ilk dəfə metal alətləri mis külçəsindən döymə üsulu ilə hazırlamışlar. Bu dövrdə insanlar maldarlıqla məşğul olmuşlar.

Tunc dövrü. - E.ə.IV minilliyin sonu - II minillik) - Bəşəriyyətin inkişafında mədəni tarixi dövrdir. Eneolitdən sonrakı mərhələdir. Tunc alınması və ondan əmək alətləri istehsalında əsas materiala kimi işlənməsilə səciyyələnir. Tünc dövründə misə nisbətən üstün keyfiyyətləri olan tuncun istehsalının kəşfi təkmilləşdirilmiş, daha möhkəm əmək alətlərinin meydana çıxmasına zəmin yaratmışdı.

Orta tunc dövrü (E.ə. II minilliyin birinci yarısı) - İlk dəmir dövrü (E.ə. XIV-VIII əsrlər).

Dəmir dövrü ibtidai-icma quruluşunun sonu və erkən sinifli cəmiyyət tarixində dövr.

Dəmir dövr anlayışını elmi ədəbiyyata XIX əsrin ortalarında danimarkalı arxeoloq K.Y.Tomson gətirmişdir.

Dünyada insanlar neçə cürə təqvimdən istifadə etmişlər?

Təqvim ərəb sözüdür. Mənası kalendar, cədvəl deməkdir. Təqvim böyük vaxt intervallarının hesablanması sistemidir. Əsasını Göy cisimlərinin Günəşin, Ayın, ulduzların hərəkəti ilə əlaqədar olan dövrü təbiət hadisələri təşkil edir.

Ən qədim dövrlərdən insanlar vaxtı, zamanı müəyyənləşdirmək üçün bu sistemdən istifadə edərək müxtəlif təqvimlər yaratmışlar.

Onlar əsasən üç cürdür:

1.Günəş təqvimi (əsas vahidi ildir);

2.Ay (qəməri) təqvimi (əsas vahidi aydır);

3.Ay-Günəş təqvimi (əsas vahidi ay və ildir)

Günəş təqvimində ilin başlanğıcı həmişə eyni vaxta düşür. Ay təqvimində isə ilin başlanğıcı başqa fasilə düşə bilər.

Xristianlıq qəbul edilənədək Ay-Günəş təqvimindən bir çox ölkədə istifadə olunmuşdur.

Günəş təqvimi ən çox yayılmış beynəlxalq təqvimdir. İlk Günəş təqvimi Yuli təqvimidir.

Müsəlman dünyasında hicri təqvimi də mövcuddur. Hicri-Hicrət - ərəbcə başqa yerə getmək, sözündən əmələ gəlmişdir. 622-ci ilin sentyabrında Məhəmməd peyğəmbərin və onun tərəfdarlarının Məkkədən Mədinə şəhərinə köçməsi ilə əlaqədar olmuşdur. Xəlifə Ömərin dövründə (634-644) hicrət müsəlman təqviminin başlanğıcı elan edilmişdir.

Hicri təqvimi iki növdür:

1) Hicri-Qəməri təqvim və

2) Hicri-Şəmsdir.

Ərəblər eramızdan min il əvvəl qəməri təqvim işlədirdilər. Hicri tarix kimi qəbul olunanda bu təqvim-Hicri-Qəməri adlandırıldı.

Hicri-Qəməri təqvimin ayları necə adlanır?

Hicri - Qəməri təqviminin ərəbcə adları belədir.

1) Məhərrəm Ərəblərdə müqəddəs ay hesab olunur. Qədimdə bu ayda müharibə etməzdilər.	30 gün.
2) Səfər (sarı ay)	29 gün
3) Rəbiləvvəl (yaz)	30 gün
4) Rəbiülaxır	29 gün
5) Camadiyül əvvəl	30 gün
6) Cəmadiyülaxır	29 gün
7) Rəcəb (müharibədən, hücumdan özünü saxla)	30 gün
8) Şaban (gətmə)	29 gün
9) Ramazan (oruclluq)	30 gün
10) Şəvval (qaldır)	29 gün
11) Zilqədə (evdə otur)	30 gün
12) Zilhiccə (hicc ayı)	29 və ya 30 gün

Hicri-Şəmsi təqvimi nə vaxt və harada qəbul edilmişdir?

Günəş sistemi təqviminə əsaslanan Hicri-Şəmsi təqvimi 1925-ci ildə İranda qəbul edilmişdir. Bu təqvimə görə il 365 gündür. İlk altı ayının hərəsi 31 gün, sonrakı 5 ayının hərəsi 30 gün, sonuncu ayı adi ildə 29 gün, uzun ildə isə 30 gündür. Bu təqvim martın 21-dən Novruz bayramı günündən başlanır.

Bir təqvim də vardır. O harada istifadə olunur?

Bu, Kon adlanan Həbəş təqvimidir. Bu təqvimə görə yeni il sentyabrın 11-dən başlanır.

Daş üzərində təqvimi kimlər düzəltmişlər?

Mərkəzi Amerikanın qədim tayfalarından olan asteklər. Bu təqvim onların qədim mədəniyyətə və kainat haqqında geniş təsəvvürə malik olduqlarını göstərir.

Bu daş təqvim Mexiko şəhərindəki milli muzeydə saxlanılır.

Epoxa nə deməkdir? O neçə mənada işlənir?

Epoxa yunan sözü - epoche - mərhələ, dövr, zaman deməkdir. Təbiətdə, cəmiyyətdə, elmdə, incəsənətdə və s. sahələrdə mühüm fərqləndirici xüsusiyyətləri ilə səciyyələnən mühüm dövr. İnkişafda keyfiyyətcə yeni dövrdür.

Epoxa sözü tarixi geologiyada və astronomiya elmində də bir termin kimi istifadə olunur. Azərbaycan Ensiklopediyasında bu haqda belə deyilir: "Epoxa tarixi geologiyada bir geoloji şöbənin çöküntülərinin əmələ gəlməsi üçün keçən vaxt (zaman) deməkdir. Dövrün bir hissəsi olub geoloji əsrlərə bölünür. Mütləq davamiyyəti 10 milyon ildən 30 milyon ilə qədərdir.

Astranomiyada epoxa göy cisminin vəziyyətini dəyişən ulduzun parlaqlığını və ya koordinat sisteminin istiqamətlənməsini təyin edən, zaman keçdikcə dəyişən kəmiyyətlərin qiymətinin verildiyi anı bildirir.

Biz qədim tarixlərə müraciət edəndə "eradan əvvəl" sözünü çox işlədirik. Era sözü nəyi bildirir?

Era lüğətdə - 1. tarixin başlanğıcı, 2. dövr, 3. geologiyada yer tarixinin ən böyük xronoloji bölgüsü deməkdir. Era tarix hesabı sistemidir. Təqvimin başlandığı hadisənin xarakterindən asılı olaraq Era üç yerə bölünür.

Astronomik eraya, məsələn, ən qədim Hind erası - Kali aiddir. Bu era bəzi planetlərin vəziyyətinə görə hesablanmışdır. Eradan əvvəl 3102-ci il fevralın 18-dən başlayır.

Siyasi eraya, məsələn, Nabonassar (e.ə. 747-ci il fevralın 26-dan, onun taxta çıxdığı gündən hesablanır) erası, Selevkilər (e.ə. 312-ci il oktyabrın 1-dən) erası və s.

Dini eraya İsanın doğulmasından (Romanın əsasının qoyulmasının 754-753-cü ili) erası misal ola bilər. Bu era beynəlxalq praktikada və tarix elmində qəbul edilmişdir.

Müsəlman erası (hicri 622-ci ildə) Məhəmməd peyğəmbərin Məkkədən Mədinəyə köçməsi ilə başlanır və s.

Tarixi geologiyada era geoxronoloji şkalanın ən böyük zaman ölçü vahididir. Yerin geoloji tarixində qrupu təşkil edən süxurların əmələ gəlməsi vaxtına uyğun ən böyük mərhələdir. Eralar eonlarda qruplaşır və dövrlərə bölünür. Con Faneyrozoy sonuna üç era - Paleozoy, Mezozoy, Kaynozoy daxildir. Arxeozoy və Proterozoyu isə birlikdə Kriptozoy adlandırırlar. Eraların mütləq yaşları müxtəlifdir (ASE, 1980, IV c., səh.76-77).

Tarix ədəbiyyatlarında rast gəldiyimiz paleolit sözünün mənası nədir?

Təxminən üç milyon il əvvəl başlanan qədim dövrü tarixçilər Paleolit dövrü adlandırırlar. Bu söz yunanca iki sözün birləşməsindən əmələ gəlmişdir: "palayos" - qədim, "litos" - daş deməkdir. Paleolit - daş dövr mənasını verir. Bu dövr iki-üç milyon ili əhatə edir ki, bu da iki yerə - alt və üst paleolitə bölünür. Alt dövr də üç yerə bölünür: şel, aşel və mustyer. Üst paleolit də orinyak, solyutre və madlen dövrləri ilə səciyyələnir. Bu dövrlər əsasən əmək alətlərinin təkmilləşməsi, iqlimin dəyişməsi, insanın fiziki və əqli kamilliyə doğru inkişafı, yaşayış tərzi məşğuliyyətilə bir-birindən fərqlənirlər. (T. Bünyadov, "Mərd qalalar, sərt qayalar", B.,1986, səh.15).

"Toponimika" nədir?

Toponimika yunan "topos"-yer və "opuma"-ad sözlərindən əmələ gəlmiş bir termindir. Toponimika (xüsusi adlar haqqında təlim olan elm sahəsi) - onomastikanın tərkib hissəsidir. Toponimika adları coğrafi - toponimləri, onların mənasını, quruluşunu, mənşəyini və yayılma sahəsini öyrənir. Toponimika coğrafiya, tarix və etnoqrafiya ilə sıx əlaqədardır. Toponimikanın öyrənilməsi bizə keçmiş zamanın bir çox mətləblərini, haqiqətlərini aşkar edir. Toponimlər tarix, coğrafiya, etnoqrafiya və digər humanitar elmlər üçün bir mənbə, bir açardır.

Toponimlər tarix boyu şəklini dəyişmiş, çoxu unudulub getmiş, bir qismi yazılı mənbələrdə, bir qismi yaddaşlarda, nağıllarda, əfsanələrdə yaşamaqdadır.

Totem nədir? Totemizm nədir?

Totemin lüğəti mənası ibtidai insanların sitayiş etdikləri heyvan və ya bitkidir.

Totemizm isə totemlərə sitayiş etmə deməkdir. Hər qəbilənin, tayfanın öz sitayiş etdiyi totemi olub. Totemi öldürmək və yemək günah hesab olunurdu. Onu da qeyd edək ki, bəzi qəbilələr, tayfalar totemin adı ilə adlanırmış. Məsələn, Azərbaycanda "Ağqoyunlu", "Qara qoyunlu" dövlətlərinin totemi ağ və qara qoyun olmuş. Bizdə qoç da totem idi. Məsələn, Koç Koroğlu adı bununla əlaqədardır. Tarixçi Nəsir Rzayev yazır ki, "qədim əcdadlarımızın ibtidai qəbilə quruluşundakı totemistik təsəvvürləri, ayrı-ayrı heyvan və bitkilərin ilahi qüvvəsinə inanmaq əqidəsi eneolit dövründən, mis-daş dövründən başlayaraq yayılmışdı. Qədim insanlar təbiətin qanunauyğunluqlarını dərk edə və təbii hadisələrin səbəblərini izah edə bilmədikləri üçün özlərinin yaratdıqları totem allahları hadisələrin səbəbkarı, başlıca yaradıcı qüvvə kimi təsəvvür edirdilər.

Belə müqəddəsləşdirilmiş "allahlara" XIX əsrin məşhur Amerika alimi Luis Henri Morqan totem adı vermişdir".

Orta əsr şərq elmi - fəlsəfi fikri Avropaya nə vermişdir?

Bu suala görkəmli şərqşünas, akademik Y.E.Bertelsin bu sözləri ilə qısaca cavab vermək olar: "Əgər IX-XIII əsrlər dövrünün Avropa mədəniyyəti tarixində ən dərin tənəzzül dövrü olduğu xatırlanarsa, onda belə bir nəticəyə gəlməmək olmaz ki, məhz Şərq filosoflarının əsərləri Avropa xalqlarını çətin vəziyyətdən çıxarmış və onlara gələcək inkişaf yolunu göstərmişdir".

Bu dövrdə 20-dən çox Azərbaycan filosofu yaşamış, fəaliyyət göstərmişdir. Onlardan bir neçəsi haqqında sonrakı sualların cavabında.

Ən qədim adam harada yaşamışdır?

Deyilnə görə ən qədim adam - Homo Sapiens 4-6 milyon il əvvəl Afrikada yaşamışdır. Müasir insan - Homo Sapiens Sapiens - yaxud ağıla sahib olmuş adam bu günədək uzun intibah dövrü keçirmişdir.

Düz qamətlə hərəkət edən adam - Homo erectis - Yer üzündə 40 min il əvvəl görünmüşdür. Homo Sapiens Sapiens özündən əvvəlki adamdan böyük beyni ilə fərqlənirdi. Amma əvvəlki əcdadı kimi həyat tərzi keçirirdi. Ov edir, yem bitkiləri toplayır, mağarada yaşayırdı.

Əqli, fiziki cəhətdən inkişaf etmiş insan təxminən 9000 il əvvəl əkinçiliklə məşğul olmuşdur. Bu insanların yaratdıqları ən qədim şəhərlərin tarixi eramızdan əvvəl - 8350-cü ilə təsadüf edir. İerixon e.ə. 8350, Çatal Hüyyuk e.ə. 6700-cü ildə bina olub.

Lakin sivilizasiyaya hələ 3000 il qalırdı.

Müasir dünyamızda çox işlətdiyimiz sivilizasiya sözü haradandır, o nə məna ifadə edir?

Sivilizasiya - "civilis" - latın sözüdür. Mədəniyyət deməkdir. O mədəniyyət sözünün sinonimi, ictimai inkişafın, maddi və mənəvi mədəniyyətin səviyyəsi, mərhələsi, bəşəriyyətin tarix boyu keçdiyi tərəqqi dövrləri anlamında işlədilir.

Sivilizasiya böyük və uzun bir yol keçərək müasir inkişaf mərhələsinə çatmışdır. Onun ilk nailiyyətləri evin, ailənin yaranması, qədim insanların yazını və əlifbanı kəşf etmələridir. Sivil anlamda cəmiyyətin təfəkkürünün, ağlının və ədalətin başlanğıcı ifadə olunur. Sivilmədəni adamın intellektual səviyyəsi, elm, incəsənət, texnologiya sahəsində qazandığı nailiyyətləri ilə ölçülür.

Ailədə və cəmiyyətdə mədəni tərəqqi və sağlam ruh, əqidə, fiziki və əqli kamillik sivilizasiyanın əsas göstəricisidir.

İndi ölü dil hesab edilən hansı qədim dildir ki, sözləri termin kimi təbabətdə istifadə olunur?

Bu, dünya mədəniyyəti tarixində böyük rol oynamış latın dilidir. Qədim latın xalqının dili. Latın dili elm, təhsil dili kimi bir neçə inkişaf dövrü keçirmişdir.

1) Ədəbi dilə qədərki dövr eradan əvvəl 240-cı ilədək dövrü əhatə edir.

2) Qədim ədəbi dil, yaxud arxaik dil. Bu, eradan əvvəl 240-cı ildən sonuncu yüzilliyə qədər olan dövrdür.

3) Ötən eranın son yüzilliyi dövrü, klassik "qızıl" dövr adlanır. Bu qısa inkişaf dövründə latın dilində qrammatik normalar sabitləşmiş, ədəbi dil yüksək səviyyəyə çatmışdır.

4) Sonra yeni eranın iki yüzilliyi dövrü - "gümüş" dövr kimi səciyyələnir.

5) Eramızın 200-600-cü illərində bu qədim dil öz klassik, canlı ədəbi dil funksiyasını getdikcə itirmiş, xalq danışıq dili əsasında roman dillərinin yaranması mərhələsi başa çatmışdı.

6) VII-XIV yüzillikləri əhatə edən orta əsrlər dövründə Avropada ümumi yazı, kilsə, elm və qismən bədii dil kimi istifadə olunmuşdur.

7) XVI əsrdən başlayaraq milli dillər latın dilini sıxışdırmağa başlamışdır. Lakin bu dil yenə lazım olmuş, XVIII əsrədək diplomatiya, XX əsrədək universitet, təhsil, elm dili kimi yaşamışdı. Ötən əsrdə və indi latın dili yalnız elmi terminologiyada istifadə edilir.

Latın dili yalnız katolik kilsəsinin və Vatikanın rəsmi dili kimi işlənir.

Bu gün dünyada beynəlmiləl elmi terminalogiyanın zənginləşdirmək işində latın dilində olan sözlər böyük rol oynayır. O indi ümumi bəşəriyyətə xidmət edir.

Latın əlifbasından hansı ölkələr istifadə edirlər?

Orta əsrlərdən başlayaraq Avropa xalqları, yeni tarixi dövrdə isə Afrika, Amerika və Asiyanın bir sıra xalqları latın əlifbasından istifadə edirlər.

Azərbaycanda hələ XIX əsrin axırlarında M.F.Axundov əlifba layihəsini latın əlifbası əsasında hazırlamışdı. Lakin o vaxt bu layihə qəbul olunmamışdır. Azərbaycanda latın əlifbasına rəsmi keçid 1929-cu ildə olmuş, 1939-cu iladək işlənmişdir. İkinci dəfə Azərbaycan müstəqillik qazanandan sonra Prezident H.Əliyevin Fərmanı ilə 1998-ci ildən latın əlifbasına keçilmişdir.

Həyatımızda hər gün işlətdiyimiz rəqəmlərin tarixi haqqında nə bilirsiniz? Rəqəmlər necə cürdür?

Ş.Sadiyevin "Dil haqqında hekayələr" kitabında bu suallara yığcam cavab verilir. Həmin cavabların bu gün də gənc nəsl üçün əhəmiyyətini nəzərə alıb bəzi dəqiqləşdirmə aparıb bu topluya daxil edirik.

Tarixdə ilk dəfə Roma rəqəmləri meydana çıxmışdı. Romalılar rəqəmləri göstərmək üçün sayların miqdarına uyğun olaraq düz xətlərdən və öz dillərində say bildirən sözlərin ilk hərflərindən istifadə etmişlər. (Məsələn, M.D.C.I.X.V.I. işarələri müvafiq olaraq 1000, 500, 100, 50, 5, 1 ədədlərini göstərir).

Belə bir say sistemi yunanlara da məlum idi. Roma (Rum) rəqəmləri yazıda çox yer tutur, iri hesablamalarda çətinliklər törədirdi.

Qədim hindlilər də təqriban V əsrdə xüsusi rəqəm sisteminə malik idilər. Onlar hətta

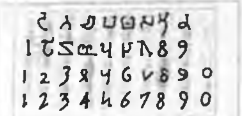

romalılardan fərqli olaraq, iri rəqəmləri göstərmək üçün dəyirmi nöqtəyə bənzər girdə işarədən istifadə edirdilər. VIII-IX əsrlərdə meydana çıxmış bu işarə ərəblərə keçmişdir. IX əsrdə hind rəqəmləri ilə tanış olan ərəblər öz rəqəmlərində dəyişikliklər aparmışlar. Beləliklə, bizim tanıdığımız sıfır (0) meydana çıxmışdır. Dilimizdəki sıfır sözü ərəb dilindən alınmışdır. Bununla əlaqədar olaraq riyaziyyatın inkişafına geniş yol açılmışdır.

XII əsrdə ispanlar ərəb rəqəmlərini götürüb onlarda bəzi dəyişikliklər aparmaqla istifadə etmişlər. Bundan sonra bu rəqəmlər Avropaya yayılmış, bir çox dəyişikliyə məruz qalmış, indiki şəklini almışdır.

Haşiyə: - ədədləri ifadə edən şərti işarələr olan rəqəmlərin tarixi daha qədimlərə gedib çıxır. Şumerlərin icad etdikləri mixi yazılar, işarələr sonralar Babilistanda, Misirdə mövcud idi. Məsələn, Babilistan rəqəmləri hələ eradan əvvəl II minillikdə məlum idi. 1, 10, 100 ədədlərini göstərmək üçün xətti işarələrdən istifadə olunurdu.

Misirdə heroqlif vasitəsilə nömrələmə aparılırdı. Bu da eradan əvvəl 3000-2500-cü illərdə məlum idi.

Gerblər hararda istifadə edilir?

Gerb dövlətin əsas atributlarından biridir. Gerblər dövlət bayraqlarının, pul nümunələrinin, möhürlərin, rəsmi sənədlərin blanklarının üzərində həkk edilir.

Gerb nədir?

Gerb polyak dilində herb, alman dilində erbe kimi səslənir. Gerb hər hansı bir dövlətin, şəhərin, nəslin tarixini, ənənəsini bildirən rəmzi fərqləndirmə nişanıdır, emblemidir. Onun üzərində həkk edilən fiqur və əşyaların rəmzi mənası vardır.

Gerbin tarixi nə vaxtdan başlanır?

Gerbin tarixi eramızdan çox-çox əvvəllərə gedib çıxır. Qədim tayfalar öz fərqləndirmə nişanlarında, emblemlərində heyvan fiqurlarından - totem kimi istifadə etmişlər. Məsələn, qədim türklər boz qurdu totem olaraq rəmz kimi qəbul etmişlər.

Qədim şumerlər e.ə.III minillikdə öz gerblərində aslan başı, qartal təsvir etmişlər. Aslan da, qartal da güc, qüdrət rəmzidir. Sonralar romalılar bu rəmzlərdən istifadə edib öz gerblərini yaratmışlar.

Bizans dövlətinin gerbində əsas fiqur ikibaşlı qartal təsvir olunmuşdur. Ruslar da ikibaşlı qartalı öz gerblərində dövlət rəmzi kimi götürmüşlər.

Böyük fateh Teymurləngin gerbindəki üç üzük rəmzi böyük məna daşıyır.

Azərbaycan dövlətləri Ağqoyunluların və Qaraqoyunluların bayraqlarında rəmz olaraq qoç təsvir edilmişdir.

Heraldika nədir və o nə vaxt yaranmışdır?

Heraldika - lüğətdə gerblər və onların tarixini öyrənən - gerbşünaslıq (gerblərin spesifik mənbəyi kimi) köməkçi tarix fənnidir. Heraldika gerbləri olan tarixi abidələrin yaranmasını, mənasını tədqiq edir. Heraldika genealogiya, numizmatika, paleoqrafiya, sfragistika elm sahələri ilə sıx bağlıdır.

Azərbaycan Ensiklopediyasında qeyd olunur ki, heraldika tumirqabağı cəngavərlərin gerbini nümayiş etdirmək üçün yaranmışdır. Qərbi Avropada heraldika üzrə ilk əsərlər XIII əsrin ikinci yarısında heroldların şer və poemaları şəklində meydana gəlmişdir. İlk gerb nizamnaməsi 1320-ci ildə Sürixdə nəşr olunmuş, heraldikanın ilk şərhini isə italyan hüquqşünası Bartolo vermişdir.

Heraldika nəzəriyyəsi XVI-XVIII əsrlərdə sistemə salınmış, 1706-cı ildə Berlində ilk heraldika kafedrası yaradılmışdır.

Amma bir fikir nəzərimizi daha uzaq keçmişlərə aparır. Axı, Şərqdə ən qədim ölkələrdə: Babilistanda, Assuriyada, Misirdə, Çində, Türküstanda, Azərbaycanda tarixi abidələrin üzərində, hətta dövlət bayraqlarının üstündə gerblər, emblemlər, rəmzi nişanlar olmuşdur. Deməli, heraldikanın tarixini daha qədimlərdə axtarmaq, öyrənmək lazımdır.

Xəzərlər hansı dildə danışırdılar?

Xəzərlərin dili türk dillərinin oğuz-qıpçaq qrupuna daxil edilən ölü dillərdən biridir. Xəzər dili qıpçaq və bulqar dillərinə çox yaxın olmuşdur. Çuvaş dili ilə genetik oxşarlıqları var.

Qədim metallurgiyanın əsası nə vaxt qoyulmuşdur?

Tunc dövründə mis ilə qalay və ya başqa metalın süni ərintisindən tunc əmələ gətirilmişdir. Ən qədim tunc alətlər eradan əvvəl 4-cü minilllikdə Türkiyə, İran, Mesopotamiya abidələrindən tapılmışdır.

Tunc dövrü mədəniyyəti Misirdə e.ə.4-cü, Hindistanda 3-cü, Çində 2-ci, Avropada 2-ci. Qafqazda, o cümlədən Azərbaycanda 4-cü minilliklərdən məlumdur.

Tunc dövrü mədəniyyəti öz inkişafında 3 mərhələ yaşamışdı.

1. Eradan əvvəl II minilliyin əvvəlləri, e.ə. 1700-cü il, bu mədəniyyətin başlanğıcı;

2. E.ə. 1700-1500-cü illərdə inkişaf mərhələsi;

3. E.ə. 150-cü ildən 2-ci minilliyin sonlarınadək mərhələ.

Güney Qafqazda tunc dövrü e.ə.4-cü minilliyin əvvəlində başlamışdı. O vaxt Kür-Araz mədəniyyəti təşəkkül tapmışdı.

Altay dilləri ailəsinə hansı dillər daxildir?

Türk, tunqus-mancur və monqol dillərini birləşdirən dil ailəsi. Altay dillərinin demək olar ki, hamısı ahəng qanununa tabedir. Cins kateqoriyası yoxdur. Qramatik quruluşca iltisaqi dildir. Altay dillərində feli sifət və feli isim formaları geniş yayılmışdır. Cümlədə söz sırası sabitdir. Mübtəda əvvəldə, xəbər sonda olur. Tamamlıq mübtədadan sonra, zərflik xəbərdən, təyin təyin olunandan əvvəl gəlir.

XX əsrdə dünyanın hansı görkəmli alimləri, yazıçıları Nobel mükafatına layiq görülmüşlər?

Böyük ixtiralarına, elmi kəşflərinə, gözəl bədii əsərlərinə görə olan yüzillikdə onlarla alim, yazıçı, dramaturq, şair, sülh və insan hüquqları uğrunda mübariz beynəlxalq Nobel mükafatına layiq görülmüşdür. Onlardan bir qisminin adını, soyadını, mükafat aldığı ili qeyd edirik. Fizika sahəsində: Böyük alman fiziki Vilyam Konrad Rentgen (1901). Böyük alman fiziki Albert Eynşteyn (1921). Danimarka fiziki, kvant fizikasının banilərindən biri Nils Henrix David Bor (1922); Kimya sahəsində Məşhur ingilis fiziki Ernest Rezerford (1908), Fransız fizikləri Pyer Küri (1903) və İren Küri (1935); Ədəbiyyat sahəsində Dünyaşöhrətli hind yazıçısı, ictimai xadim Rabindranat Taqor (1913), məşhur ingilis dramaturqu Corc Bernard Şou (1925), alman yazıçısı Tomas Mann (1919), ingilis yazıçısı Con Qolsuorsi (1932), amerikan yazıçısı Ernest Heminquey (1954), Çili şairi Pablo Neruda (1971), rus yazıçısı Mixail Şoloxov (1965), Sülh sahəsində Norveç okeanoqrafı, Arktikanın tədqiqatçısı Frityof Nansen (1922).

Qafqaz dillərində neçə xalq danışır?

Qafqaz avtoxton dillərinin ümumi adı - Qafqaz dillərinə 40-a yaxın dil daxildir. Üç əsas qrupa bölünür: kartvel dilləri, abxaz-adıq dilləri, Dağıstan dilləri. Qafqaz dillərindən yalnız gürcü dili qədim yazı ənənələrinə malikdir.

Qədim dünyanın ən böyük mayakını kim tikmişdi?

Eramızdan əvvəl 280-ci ildə Nil çayının mənsəbindəki Faros adasında bu mayakı memar Knidli Sostrat tikmişdi. Hündürlüyü 120 metr olan bu mayak o dövrə görə ən əzəmətli tikili hesab edilirdi. Onun qülləsinin üstündəki daş köşkdə gəmilərə yol göstərən tonqal yanırdı. Görkəmi və gözəlliyi ilə insanları heyran etdiyi üçün o qədim dünyanın yeddinci "möcüzəsi" sayılırdı.

Atlantlar, titanlar sözünü eşitmisinizmi? Atlantida tarixdə olubmu? Atlantik okeanının adı haradan əmələ gəlib?

Qədim dünyamızda hələ nə qədər mətləblərin, hadisələrin, möcüzələrin sirri açılmayıb. Nə qədər xalq, ölkə, torpaq sahələri vaxtı ilə dənizlərin, okeanların dibinə çöküblər!

Siz bir çox şəhərlərin binalarının fasadlarını bəzəyən, iri tağlı sütunlar arasında əzəmətli, pəhlivan cüssəli kişi heykəllərini yəqin ki, görmüsünüz. Başını aşağı dikərək çiyinlərində naxışlı iri daş parçasını saxlayan bu kimi heykəllər nəyi əks etdirirlər? Yunan mifologiyasında titanlar allahlara qarşı çıxdıqları üçün baş allah Zevs qəzəblənərək onları göy qübbəsini çiyinlərində saxlamaq əzabına salmışdır. Heykəltəraşlar ağır, sal daşı çiynində saxlayan Atlant obrazını bu rəvayətdən götürmüşlər. Belə gözəl heykəllərdən birini Fransada Tulon şəhərində XVII əsrdə heykəltəraş P.Püje düzəlmiş, onu "Atlant" adlandırmışdır. Bir çox rəssamların, heykəltəraşların mövzusuna çevrilmiş atlantlar-titanlar kim olmuşlar? Rəvayətə görə 10-12 min il əvvəl Cəbəlütariq boğazından Qərbdə bir ada varmış. Burada atlantlar yaşayırmışlar. Onlar bədəncə cüssəli, igid adamlar imişlər. Torpaqları gözəl, məhsuldar imiş. Günlərin birində güclü zəlzələ bu adanı dağıdıb, okean sularına qərq etmişdir.

Qədim yunan alimi Platon (Əflatun) nəql edirdi ki, atlantlar qüdrətli dövlət yaratmışdılar. Böyük qardaş - Atlant adanın hökmdarı idi. Adanın adı - Atlantida və Atlantik okeanın adı da elə bununla bağlıdır.

Mərkəzi Amerikada min illər boyu özünəməxsus mədəniyyət yaratmış mayyalılar hansı sirlərdən xəbər verirlər?

Mərkəzi Amerikada, indiki Meksika, Qvatemala, Honduras ərazilərində Mayya, Kire, Mam, Sontal, Çol, Huastek və başqa qohum qəbilələr, tayfalar yaşayırdılar. Qırmızı dərililər adlandırılan bu hindu tayfalarının keçmişi, mənşəyi sirlər aləmidir. Bu qəbilə və tayfaların dilləri mayya-sake dillərinə aiddir. Onların bu ərazilərdə olmaları, özünəməxsus mədəniyyət yaratmaları haqqında ilk yazılı məlumatlar eramızdan əvvələ - I əsrə aid edilir. Qədim Amerika sivilizasiyasının əsasını qoymuş mayyalılar və onların qəbilə yurddaşları heroqlif yazılar icad etmişlər. Onların yaratdıqları dördüzlü, pilləvari piramidalar, səmaya istiqamətlənmiş yol işarələri, xətlər və s. düşünməyə əsas verir ki, qədim mayyalıların başqa planetlərlə əlaqələri varmış.

Qədim mayyalılar özünəməxsus, zəngin mədəni və ədəbi irs də qoymuşlar. Onlar öz yazılı abidələrini ağac qabığından hazırlanmış kağıza, yaxud maral dərisinə köçürmüşlər. Bu əsərlər elmi, tarixi, dini-fəlsəfi mahiyyət daşımışdır.

Bu sərvət İspanların XVII əsrdə işğalı zamanı məhv edilmişdir.

Mayye sözünə qədim hind dilində də rast gəlirik. Qədim və orta əsir hind fəlsəfəsində mayya - görüş, illüziya mənası verir və ən mühüm dini anlayış deməkdir. Bu fəlsəfədə dünyanın yaranışı, aləmin çoxcəhətliliyi, Alllahın qüdrəti bildirilir.

Bu, təsədüfdürmü? Hindistan Asiyada, Mayya tayfaları Mərkəzi Amerikada, hindlilər və hindular bir kökdəndirlərmi? Bu haqda düşünməyə, araşdırmağa dəyər.

Meksikada və Mərkəzi Amerikada qədim tayfaların, qəbilələrin kökünün kəsilməsinə səbəb nə olmuşdur?

Amerikanın bu ərazisində yaşayan qəbilələr bütpərəst olmuşlar. Onlar allahlarına hər il insan qurbanı kəsirdilər. Asteklərdə bu, əsl insan qırğınına çevrilmişdi. Tarixçilərin məlumatına görə burada hər il 20 min adam qurban kəsilirmiş. Bu faciəli, kədərli mərasimi kahinlər məbədlərin pilləli piramidaların üstündə həyata keçirirmişlər. Mərasim zamanı vulkanik şüşədən, obsidiandan və ya xalsedondan hazırlanmış bıçaqla qurbanlıq adam öldürülür, sonra onun ürəyi kəsilirmiş.

Bu adətdən sonralar XVI əsrdə Meksika və Mərkəzi Amerikaya soxulmuş ispan konkistadorları-hərbçiləri istifadə edərək yerli əhalini - bütpərəst asteklərı xristianlığa qurbanlıq etmiş, onları kütləvi surətdə qırmışlar.

İspanların texniki imkanları, odlu silahları və atlıları qarşısında gücsüz olan astekler məğlub olmuş. Tenoçtitlan 1521-ci ildə işğalçılar tərəfindən zəbt edilmişdir.

Asteklərin qan bahasına yaratdıqları imperiya faciəli surətdə süqut etdi.

Bax, bu müharibələr, xəstəliklər və bütlərə sitayiş nəticəsində kəsilən insan qurbanları Mərkəzi Amerikada və Meksikada qədim əhalinin kökünün kəsilməsinə səbəb oldu.

Ən qədim dövrlərdə təqvimin meydana çıxmasına qədər insanlar illəri necə hesablamışlar?

Müxtəlif xalqlarda müxtəlif cür. Məsələn, qədim Misirdə hər dəfə yeni hökmdar taxta əyləşəndə il həmin vaxtdan hesablanırdı. Hökmdarın hökmranlıq etdiyi il birinci il hesab olunurdu. Sonrakı illər də bu qayda ilə. Hökmdar öləndə onun yerinə gələn şəxsin hökmranlıq etdiyi il yenə birinci il hesab olunurdu.

Romada isə başqa cür idi. Roma şəhərinin salınması ili birinci il kimi sayılırdı. Bu qayda ilə illər hesablanırdı.

Xristian dünyasının istifadə etdiyi miladi təqviminə görə yeni il İsa peyğəmbərin anadan olduğu gündən hesablanır. Bizim era da bu tarixlə adlanır.

Dünyada ən uzun körpü harada tikilib?

Yaponiyada. Bu gündoğar ölkə öz texniki kəşfləri, yüksək elmi-texniki nailiyyətləri ilə bir çox tərəqqi etmiş ölkələri arxada qoymuşdu. Qədim mədəniyyət mərkəzlərdən biri olan bu ölkədə XX yüzilliyin axırlarında Meysin boğazı yzərində iki mərkəzi - Xonsyu və Sikoku adalarını birləşdirən nəhəng asma körpü quraşdırılmışdır. Körpünün uzunluğu 3910 metrdir. O 333 metr hündüurlüyu olan dayaq üzərində dayanır.

Qacarlar sülaləsi nə vaxtdan başlanır? Onlardan kimlər şah olmuşlar?

Xalqımızın keşməkeşli tarixində xüsusi yer tutan soyadlardan biri də Qacarlardır. Bu soyadın kökü XIII əsrə gedib çıxır. Azərbaycan etnogenezinin formalaşmasında iştirak etmiş türk dilli qacarlar tayfası XY-XYI əsrlərdə qızılbaşların tərkibində böyük Azərbaycan Səfəvi dövlətinin yaradılmasında mühüm rol oynamışlar. Özgə torpaqlarını utanmadan, həya etmədən özününkü hesab edən ermənilər qoy tarixi mənbələri öyrənib bilsinlər ki, hələ səfəvilər dövründə İrəvan və Qarabağ torpaqları Qacarlar nəslindən olan şahların idarəsi altında idi. İki əsr sonra Qacarlar sülaləsi yüz qırx ilə yaxın Şərqin ən böyük dövlətlərindən biri - İran şahlığına başçılıq etmişlər (1785-1925).

Ağa Məhəmməd şah Qacar (1742-1797). Şahlıq etdiyi illər 1796-1797.

Fətəli şah (1766-1834) Şahlıq etdiyi illər 1797-1834.

Məhəmməd şah Qacar (1807-1848). Şahlıq etdiyi illər 1834-1848.

Nəsrəddin şah Qacar (1831-1896). Şahlıq etdiyi illər 1848-1896.

Muzəffərəddin şah Qacar (1853-1907). Şahlıq etdiyi illər 1896-1907.

Məhəmmədəli şah Qacar (1872-1925). Şahlıq etdiyi illər 1907-1909.

Əhməd şah Qacar. Şahlıq etdiyi illər: 1909-1925.

Bilik insanı bütün bəlalardan qoruyan zirehdir.

Rudəki Əbu Abdulla Cəfər, fars-tacik şairi.

Biliyə aparan yeganə yol zəhmətdir.

Bernad Şou, İngilis yazıçısı.

General qadın kim imiş?

General Ceyms Barn Britaniya ordusunda 52 il xidmət etmişdi. Öləndə məlum olub ki, o qadın imiş.

Dahi adamın ən güclü xarakteri onun mənəviyyat çırağının işıq saçmasıdır.

Cohn Foster

203 kitabın müəllifi öz əsərlərini necə yazırdı?

XVIII əsrdə yaşamış Fransa çapçısı və yazıçısı Retif de la Bretoni 203 kitabın müəllifi idi. Onların 152-si yazılmamışdır. Bretoni kitabı birbaş mətbəədə "başından" yığarmış. Onun barəsində deyərdilər: "O, şriftlər üzərində fikirləşə bilir". Onun kitablarının əksəriyyəti ədəbi cəhətdən qiymətlidir. Həmin kitablar XVIII-XIX əsrlərdə böyük şöhrət qazanmış və dəfələrlə yenidən nəşr edilmişdir.

İlk krossvordu kim icad edib?

İlk krossvordu XX əsrin əvvəllərində Cənubi afrikalı Viktor Orvill həbsdə olarkən düzəltmişdir. Avtomobil qəzasına yol verməkdə təqsirləndirilib üç il müddətinə həbs olunmuş Orvill darıxmasın deyə, kağız üzərində çəkilmiş kvadratlara hərflər yazıb doldurur. Təsadüfü olaraq bu hərflərdən o, müxtəlif sözlər alındığını görür və öz ixtirasını yerli qəzetlərdən birinə göndərir. Maraqsız çıxan həmin qəzet Orvillin ixtirasını "kvadratlar boyunca ora-bura" başlığı altında dərc etdikdən sonra oxucuların ən çox sevdikləri qəzetə çevrilir. Qəzetin tirajı misilsiz dərəcədə artır. Orvillə isə dünyanın hər yerindən sifarişlər gəlməyə başlayır. Cəzasını çəkib qurtardıqdan sonra Orvill Cənubi Afrika Respublikasının böyük banklarından birində özünün cari hesabında böyük məbləğdə pul olduğunu öyrənir.

Mif və mifologiya nədir?

Mif-mythos - yunan sözü olub rəvayət, əsatir, dünyanın və həyatın mənşəyi, təbiət hadisələri, qədim ilahələr, qəhrəmanlar, ruhlar haqqında insanların ən qədim təsəvvür və etiqatlarından ibarət rəvayət deməkdir...

Şərq xalqlarının, o cümlədən əcdadlarımızın çox zəngin, mənalı mifləri vardır. Azərbaycan ədəbiyytında xeyir allahı Hürmüz və şər allahı Əhriman əsatiri surətlər kimi məşhurdur. Mifologiya - mifləri öyrənən elm deməkdir. Azərbaycanda XIX əsrdən başlayaraq bu elm sahəsində xeyli iş görülmüş, xalq dastanları, əfsanələri, rəvayətlər, nağıllar və s. folklor nümunələri toplanmış, tədqiq edilmiş, elmi izahları yazılmışdır.

Dastan nədir və əcdadlarımız nə qədər dastan yaratmışlar?

Dastan şifahı xalq ədəbiyyatında epik janrın ən geniş növüdür. Dastanı qəlib xalq, qüdrətli xalq yaradır. Dastanın mövzusu xalqın qəhrəman oğullarının həyatından, mübarizəsindən, şər qüvvələrə qarşı apardıqları savaşlarından alınır. Onu qədimlərdə ozanlar, sonralar görkəmli aşıqlar düzüb-qoşmuş, yaşatmış, məclislərdə, el şənliklərində şeirlə, musiqi ilə səsləndirmişlər.

Əcdadlarımız 200-ə yaxın dastan yaratmışdır. Bu epik söyləmələr üç qrupa bölünür: qəhrəmanlıq dastanları, məhəbbət dastanları və ailə-məişət əxlaqi səciyyə daşıyan dastanlar.

Qəhrəmanlıq dastanlarının yaranma tarixi ən qədim dövrlərdən başlayaraq müasir dövrümüzə qədər davam etmişdir. Ən qədim qəhrəmanlıq dastanlarına "Bilqamıs", "Kitabi Dədə Qorqud", "Oğuznamə" dastanları aid edilir. "Koroğlu" isə XVI əsrin sonu XVII əsrin əvvələrində Azərbaycanda və Kiçik Asiyada baş verən tarixi hadisələrdən bəhs edən ən çox yayılmış, məşhurlaşmış qəhrəmanlıq dastanıdır. Məhəbbət mövzusunda xalqımız "Qurbani", "Abbas və Gülgəz", "Şah İsmayıl", "Əsli və Kərəm", "Aşıq Qərib" və s. dastanlar yaratmışdır.

Ailə-tərbiyə motivləri zəngin olan "Alıxan və Pəri xanım", "Səlim şah" və s. dastanlar xalqımızın mənəvi dəyərlərini özündə əks etdirən bədii nümunələrdir.

Gil lövhələrə həkk edilmiş dünyanın ən qədim eposu "Bilqamıs"ın mətnləri haradan tapılmışdır?

"Bilqamıs" (bəzi mənbələrdə "Qilqamış" kimi yazılır) eposu Şumer mədəniyyətinin ən monumental abidəsidir. Onun üç min xətdən ibarət olan gil lövhələrə həkk edilmiş mətnlərində şumerlərin həyat və mübarizə tarixi əks olunmuşdur. Bütün həyatı boyu qurucuculuqla məşul olan, döyüşlərdən qəhrəmanlıqla çıxan, xalqın əfsanəvi qəhrəman oğlu Bilqamıs əbədi həyat, güc, qüvvət arzusu ilə yaşamış, insanlara gərəkli olmağa çalışmışdır. Həmin dastanın beş babil lövhəsi Boğazgöydə, üç lövhəsi Mehiddoda və Uqaritdə tapılmışdır.

Bir çox xalqların nağıl və rəvayətlərində, o cümlədən Azərbaycan xalqının yaddaşında hələ çox qədim zamanlardan yaşayan, bu gün də el ədəbiyyatımızda "Nuh peyğəmbər", "Nuhun tufanı", "Nuhun gəmisi" mifik düşüncələri heç şübhəsiz şumer qaynaqlarından, "Bilqamıs" dastanından gəlir. Professor E.Əlibəyzadə qeyd edir ki, qədim Şumerdə dastanlar musiqinin müşayətilə söylənilirdi. Bu da əsas verir deyək: qədim türk dastanlarında, o cümlədən "Dədə Qorqud" dastanında da belədir. Deməк, bu üslub, bu forma daha qədimlərdən gəlir.

"Bilqamıs" eposunun quruluşu ilə "Dədə Qorqud" dastanının quruluşunda yaxınlıq varmı?

Bəli, var. "Bilqamıs" eposu 12 lövhə, "Dədə Qorqud" dastanı isə 12 boydur. Hər iki dastanda üslub paralelləri var. E.Əlibəyzadə bu paralelləri şərh edərkən ingilis və dünyanın digər şumerşünaslarının tədqiqatlarını nəzərdən keçirir, Azərbaycan xalqının şifahi və yazılı ədəbiyyatının hələ çox qədimlərdən gəldiyini sübut etməyə çalışır, bu ölməz, zəngin ədəbi irsin ülvi hissləri - dostluğu, mərdliyi, insanpərvərliyi, qəhrəmanlığı tərənnüm etdiyini "Dədə Qorqud" dastanının tədqiqində elmi dəlillərlə şərh edir. Bu nəcib ideya, məna çalarlarını biz sonrakı əsrlərin xalq yaradıcılığında, yazılı ədəbiyyatımızın nümunələrində də geniş, rəngarəng əksini görürük.

"Yusif və Züleyxa" dastanı hansı xalqın yaratdığı ölməz abidədir? Yusifi görəndə qadınlar niyə barmaqlarını kəsdilər?

Bütün Şərq aləmində gözəllik və məhəbbət rəmzinə çevrilmiş, dillərdə dastan olmuş Yusif və Züleyxa haqqında mənbələrə bir çox xalqların əfsanələrində, söyləmələrində rast gəlmək olur. Dinlər tarixində Yaqub-İakov peyğəmbərlərdən biridir. Onun 11 oğlu olmuşdur. Onun ən kiçiyi Yusif-İosif idi. Yaqub Yusifi çox sevdiyindən qardaşları ona həsədlə baxmış, hətta aradan götürmək, öldürmək qərarına gəlmişlər. Günlərin birində qardaşlar sözləşib Yusifi quyuya atmışlar. Yoldan keçən tacirlər Yusifi quyudan çıxarıb Finikiyadan Misirə aparmış, onu qul kimi Misir padşahına satmışlar. Vəzirin arvadı Züleyxa (yəhudilərdə Rəhil) Yusifin gözəlliyinə aşiq olmuş, məhəbbətini bildirəndə Yusifi həbs etmişlər.

Rəvayətə görə sarayda böyük söz-söhbətə səbəb olmuş bu əhvalatı sovuşdurmaq üçün saray qadınları Züleyxaya irad tutmuşlar. Züleyxa həmin qadınları qonaq çağırıb və Yusifi onlara göstərmək istəyəndə qadınlar Yusifin çox gözəl olduğuna heyran qalmış, çaşıb əllərindəki almanın əvəzinə barmaqlarını kəsmişlər.

Oğlunun həsrətindən gözləri kor olmuş ata dörd yol ayrıcında "Beytülhəzan" adlanan bir mənzil tikdirib oğlunu gözləmişdi.

Yusif xeyirxahlığı, alicənablığı ilə Misir taxtına çıxanda Züleyxanı bağışlayıb onunla evlənmişdi.

Yusif Misirdə hökmdar olduğu zaman Kənanda qəhətlik idi. Qardaşları ianə buğda almaq üçün Misirə gəlmişlər. Yusif kisələrə buğda dolduranda öz köynəyini də kisələrin birinin içinə qoyur. Atası bu köynəkdən Yusifin iyini duyub sağ olduğunu bilir və guya gözləri açılır.

Bu əfsanə, rəvayət harada yaranıb? Onun əhəmiyyəti yoxdur. Fakt budur ki, hadisələr Finikiyada, Misirdə və digər yerlərdə baş verib. Buna görə də bu məhəbbət və gözəllik dastanı qoca, müdrik şərqin möhtəşəm abidəsidir. Bu dastan haqqında "Qurani-Kərim"-də də xatırlanır. Klassik Orta Şərq, Qərb, o cümlədən Azərbaycan ədəbiyyatında - N.Gəncəvi, Ə.Xaqani, Cami, Xətai və b. şairlərin yaradıcılığında bu dastan iz qoyub. Dünya təsviri sənətində (Rembrant və b.) Yusif və Züleyxa obrazı mövzuya çevrilib.

Budda əfsanəsində nədən bəhs edilir?

"Yaranmışların tarixi", yaxud "Catak" qədim hind ədəbiyyatının abidəsidir. Catakın əsasını nağıllar, təmsillər, əylancələr, tarixi söhbətlər, təşkil edir. Bu qədim hind folklorunun nümunələri eramızdan əvvəlki I minillikdə mərkəzi və şərqi Hindistanda yaranıb.

Budda haqqında dini əfsanədə deyilir ki, nə vaxtsa qədimdə Hautama adında bir şahzadə gözəl sarayda yaşayırmış. Nökərlər onun başı üzərində ağ çalır tutur, onu Günəşin yandırıcı şüasından, yağışdan qoruyurmuşlar. Ona elə gəlirdi ki, hər yerdə həyat belə gözəldir. Qəm-qüssənin, xəstəliyin, ölümün mövcud olmasından bixəbərmiş. Ancaq bir dəfə o üzülüb-əldən düşmüş bir qocaya rast gələndə hiss etdi ki, qocalıq labüddür. Xəstəni görüb başa düşdü ki, ömrü boyu sağlam olmaq mümkün deyil. O, ölüm haqqında düşündü, istədi zahid ola. Uzun müddət tərkidünya olub səyahətə çıxdı, ac qaldı, iztirablar gördü. Bir dəfə iri bir ağacın altında bardaş qurub oturanda dərin fikrə getdi və müdrikləşdi. O vaxtdan ona Budda (işıqlı, müdrik adam) deyildi.

Budda insanlara deyirmiş ki, həyat hər cür çətinlik və iztirablarla doludur. Ancaq insan düz danışmaqla, xeyirxah olmaqla, başqasına əzab verməməklə öz vəziyyətini düzəldə bilər. İnsan daim varlanmaq hərisliyindən əl çəkməlidir... Hər bir varlı, ya kasıb, hökmdar, ya qul, brahma, ya nökər Buddanın şagirdi - buddist ola bilər.

Budda uzun illər Hindistanı gəzib dolandı. Onun çoxlu şagirdi oldu... Eramızdan əvvəl III əsrdə Hindistan birləşdi, Aşok Budda təliminə sadiq olduğunu bildirdi. Canlıları öldürməyi qadağan etdi. Kasıblara, qullara əl uzatmağı, mərhəmətli olmağı söylədi. Beləliklə, buddizm təlimi sərhədləri aşıb dünyaya yayıldı.

Buddanın düşüncələri, səyahətləri, fikirləri şumerlərin "Bilqamıs" dastanındakı bir sıra əhvalatları xatırladır.

Qədim hind eposu "Mahabharata" nədən bəhs edir?

Böyük hind xalqının qədim qəhrəmanlıq eposu "Mahabharata" bir-biri ilə bağlı 18 dastandan (kitabdan) ibarətdir. Bu böyük epopeyanın kökü eramızdan əvvəl II minilliyin 2-ci yarısına gedib çıxır. Hinduizmdə baş Allah Vişnuya həsr edilmiş bu böyük həcmli epos 100 min beytdən ibarətdir. O məşhur yunan eposu "İliada" və "Odisseya"dan həcmcə 8 dəfə böyükdür. Hind xalqının uzun illər, bəlkə də əsrlər boyu yaratdığı bu epik-poetik əsərdə indiki Dehli üstündə hökmranlıq uğrunda mübarizə aparan iki düşmən - Kauravam və Pandavam tayfaları arasında gedən mübarizə təsvir edilir. Bu mübarizəyə tədricən bütün Hindistan qoşulur. Hindistanın

bütövlüyü uğrunda çarpışan hökmdar Bharat qalib gəlir. Xalq yaradıcılığının bu monumental eposu əsrlər boyu hafizələrdə, dildə-ağızda yaşamış, sonralar qədim hind ədəbi dili - sanskritə çevrilərək bu günə kimi gəlib çatmışdır.

"Mahabharata" Hind-Çin, İndoneziya, Şri-Lanka və Monqol ədəbiyyatının ikişafına güclü təsir etmişdir.

Nağıllarda rəvayət edilən əfsanəvi Simurq quşunun yaşadığı dağın adı nədir?

Qaf dağı. Güney Azərbaycanda qədimlərdə belə rəvayət edilirdi ki, Simurq quşu Elbrus dağında yaşayıbmış. Elbrus isə Böyük Qafqaz dağ silsiləsində ən uca Zirvə, həm də Güney Azərbaycanda Xəzərin cənubunda uzanan dağ silsiləsinin adıdır. Hər iki Elbrus dağı Qafqaz silsiləsinə daxildir. Bu coğrafi məkan ehtimal etməyə əsas verir ki, deyək: Qaf dağı Qafqaz dağları silsiləsinin adından götürülmüşdür. Bəlkə də Qafqaz sözü Qaf dağı sözündən əmələ gəlib. Xaqani Şirvanının "Tanışam hər otla Qaf dağında mən" mısrası da bunu söyləməyə imkan verir ki, Şamaxı Böyük Qafqazın cənub ətəyində yerləşdiyi üçün Qaf dağı elə Qafqaz dağları deməkdir.

"Qızıl dana"ya kimlər sitayiş etmişlər?

Yəhudilərin dini kitabı olan "Tövrat"da Musa (Moisey) peyğəmbərin danası əhvalatında deyilir ki, Musa öz icmasını - yəhudiləri Misirin əsarətindən xilas edərək Fələstinə gətirmişdi. İcmanın bir hissəsi tovhidi - monoteizmi (yəni təkallahlığı) unudaraq qızıldan bir dana düzəldib ona bir büt kimi sitayiş etmişlər. Bunu görən Musa peyğəmbər həmin "Qızıl dana" bütünü məhv edərək öz təbəələrini təkallahlığa sitayış etməyə çağırmışdır.

"Yaşıl çıraq" nədir? Bu haqda nə eşitmisiniz?

Təzə, nurlu, şöləsinin ucu yaşıl parlaq çıraq. Bu fikrə N.Gəncəvinin "Yeddi gözəl" poemasında bu beytdə rast gəlirik:

Yaşıl çıraq kimi
parlaq göründü,
Cənnət mələyitək
yaşıl büründü.

Dini rəvayətə görə mələklər yaşıl paltar geyirlər və həmişə yaşıl bağda yaşayırlar. Yaşıl müsəlman aləmində həm də müqəddəs rəng sayılır.

"Min bir gecə" mövzusunda hansı əsərlər yaranmışdır?

"Min bir gecə" öz müdrik məzmunu, nəsihət və ibrət almalı kəlamları, yüksək bədii ifadə tərzi ilə bütün dünyada məşhurlaşmış. Şərqdə, Avropada, Amerikada həmin hekayətlər əsasında yüzlərlə təmsil və rəvayətlər yazılmış, müxtəlif kitablar nəşr edilmişdir. "Bağdad oğrusu", "Ələddin və sehrli çıraq", "Əlibaba və qırx quldur" nağılları əsasında ayrıca bədii əsərlər yaranmış, kinofilmlər çəkilmişdir. Böyük rus bəstəkarı N.A.Rimskiy-Korsikov 1888-ci ildə "Şəhrizad süitası"nı, Azərbaycanın görkəmli bəstəkarı F.Əmirov "Min bir gecə" kimi gözəl balet əsərlərini yaratmışlar.

"Min bir gecə"nin sirli dünyası harada yaranmışdır?

Bu suala elmi cəhətdən ən dolğun cavabı görkəmli şərqşünas alimimiz Məmmədağa Sultanov vermişdir. O, "Min bir gecə"nin Azərbaycanca 8 cildlik nəşrinə yazdığı giriş məqaləsində qeyd edir ki, bütün dünyanı heyran qoyan bu ölməz sənət abidəsi haqqında Şərqin və Qərbin alimləri öz tədqiqatlarında müxtəlif fikirlər söyləmişlər. Kimi onun Sasani dövründə, İran mühitində yarandığını qeyd edir, orta fars "Həzər əfsanə"ləri zəminində yaranıb, ərəb dilinə tərcümə olunduğunu deyir, kimi isə "Min bir gecə" hekayətlərinin Bağdad, Misir, İran və Hind nağılları, bəzən də sənətkarlar, tacirlər, div, əcinnə, pəri əfsanələri adı altında qruplaşdırıldığını yazır. Mütəxəssislərin fikrincə, məsələn, Sindibadın hekayələri, heyvanları danışdırma yolu ilə düzələn təmsillər Hindistan, div, pəri iştirak edən nağıllar İran, Harun-ər-Rəşid, Məmun və başqa ərəb xəlifələrinin iştirak etdiyi hekayələr isə ərəb xalqlarına mənsubdur.

Bu fikirlər ağlabatandır. Çünki "Min bir gecə" nağılları nəinki bir ərazidə, bir dövrdə yaranıb nağılların məzmunu, hadisələrin baş verdiyi yerlər, dövrlər fərqlidir. Eradan əvvəlki dövrlərdən başlamış orta əsrlərədək böyük bir zaman ərzində bu hekayətlərin yarandığı məlum olur.

M.A.Sultanov yazır ki, ərəb səyyahları Hind, Çin, İran və Türk xalqları olan yerlərə gedərkən eşitdikləri rəvayət və nağılları toplayıb gətirmişlər və bu vasitə ilə "Min bir gecə" kitabı bir-birinə oxşamayan rəngərəng nağıl və rəvayətlərlə zənginləşmişdir, bəzən də hər nağıl danışan öz fantaziyasını da əlavə etmişdir. Bunu hekayələrin məzmunu da göstərir. Məsələn, Bağdad hekayələrində daha çox bu yazı didaktik məzmun, qadınlara böyük hörmət və ehtiram, Misirdə yaranan hekayətlərdə daha açıqsaçıqlıq vardır. Deməli, "Min bir gecə" bir çox xalqın bədii təfəkkürünün məhsuludur.

"Min bir gecə"də "Balıqçı" nağılında sehrlənmiş dörd rəngli balıqlardan bəhs edilir. Bunun mənası nə deməkdir?

"Min bir gecə" hekayətləri üzrə tədqiqat aparan şərqşünasların fikrincə bu dörd rəng o zaman mövcud olan 4 məzhəbə inanan adamlara işarədir. Burada müsəlman, yəhudi, xristian və atəşpərəstlik nəzərdə tutulur.

Qədim insanların kosmosla əlaqələri olubmu? Əgər olubsa, bunların yer üzündə izləri qalıbmı?

Dünyamızda sirri açılmamış hadisələr, möcüzələr çoxdur. Bunlardan biri də qədim insanların kosmosla əlaqəsi məsələsidir. Ən qədim dövrlərdən insanların gözləri göylərdə olmuş, kainatın sirlərini öyrənməyə çalışmış, ulduzlar, qalaktikalar, uçan boşqablar, uçan xalçalar haqqında çoxlu əfsanələr, nağıllar yaratmışlar. Xalqların şifahi ədəbiyyatında, folklorunda bunların istənilən qədər izləri, əfsanələri yaşamaqdadır. Amma başqa izlər, nişanələr də vardır. Onlara biz dünyanın çox yerində rast gəlirik. Bu izləri, nişanələri insanlar minillər boyu daşlara, qayalara həkk etmiş, nəhəng tikililərdə, abidələrdə yaşatmışlar. Sirri açılmamış, müxtəlif fərziyyələrə səbəb olmuş bu izlər bizə nələr danışır?

Budur. Min illər əvvəl İpək yolunun kəsişdiyi Bisutun dağında qaya üzərində İran şahı Daranın, onun önündə sanki havada buxarlanıb səmaya qalxan Ahurməzdahın, aşağıda qalıb əsgərlərin və qolubağlı əsirlərin fiqurları təsvir edilmişdir. Dara böyük səbətəoxşar dördkünc qurğunun üstündə oturub, halqa şəkilli sükandan yapışıb. Səbətin altında açılmış yelpiyə bənzər (raket qurğularında olduğu kimi) şüalar elə bil od püskürür. Bu təsvirin ətrafında üç-qədim fars, babil və elam dillərində mətn həkk edilmişdir. (şəkil 1).

Yaponiya. Qədim Yamato ölkəsi. Səmadan odlu bir varlıq enir. O insanlara sevinc, şər ifritəsinə isə qorxu gətirir. Bu odlu varlıqda ən diqqəti cəlb edən sükan çarxının olmasıdır. Eramızın əvvəllərində çəkilmiş bu rəsmin əslı Hanolul təsviri sənət Akademiyasında saxlanılır (şəkil 2).

Saxara səhrası. Qaya üzərində əjdaha təsviri nə deyir? "Böyük Mars allahı"nın təsviri olan bu rəsm insan fantaziyasının məhsuludur. Başında maska olan bu fiquru çəkməkdə rəssam fikrinin əsasında hansı məna dururdu? (şəkil 3).

Daha bir daş heykəl. (şəkil 4). Başında dəbilqə. Əgər bu, hər hansı ilahənin fiqurudursa, onda eynək nəyə lazımdır? Bəs gümüş ornament və burğulu məftilə oxşar xətlər (spiral) nə üçündür? Spiral qalaktikanın rəmzi formasına işarə deyilmi?! Gecələr qalaktikanı seyr edən hər kəs bunu yaxşı görür. Bu daş heykələ bənzər qədim Yaponiyada beş min il əvvəl dağ yerində əyinlərində skafandr, başlarında iri gözlüyü olan hermetik dəbilqə geyinmiş yanmış gildən heykəlciklər düzəldilirmiş.

Buna oxşar fiqurlar Afrikada da tapılmışdır. Bu fiqurda olan hermetik dəbilqənin quruluşunu və onun skafandra birləşdirilən elementlərini görəndə adamı heyrət bürüyür. Burada da qalaktikanın rəmzi-spiral əlamətləri var. Daş dövrünün insanlarına bunlar necə məlum imiş?!

Fərqanə yaxınlığında qayaüstü təsviri olan bu şəkil (şəkil 5) İsveçrədə tapılmış qayaüstü təsvirinə necə də oxşayır (şəkil 6). Şəkildə gördüyünüz bu təsvirə Avstraliyada rast gəlinmişdir. Nəhəng sal daş üzərinə qədim yerli adamların həkk etdikləri bu təsviri "İşığın övladları" adlandırmışlar. Əyinlərinə skafandr geyinmiş, başlarında buynuza oxşar antena, iri dairəvi gözlər göstərir ki, heç şübhəsiz insanlar yerdən uzaq sivilizasiyalarla əlaqəli olmuşlar.

Belə qaya təsvirləri, kosmonavt geyimli fiqurlar, hətta kosmodroma oxşar uçaq meydanları Amerika qitəsində də vardır.(şəkil 7).

Bunlara baxanda adam düşüncələrə dalır. Bəşəriyyətin böyük tarixinin, sivilizasiyaların hələ açılmamış, öyrənilməmiş, sirləri, möcüzələri min bir sual doğurur. Bu suallara cavab tapmaq üçün hələ çox öyrənmək, elmlərə yiyələnmək, yeni-yeni kəşflər etmək lazımdır. Bu böyük, şərəfli vəzifəni Siz balalar həyata keçirməlisiniz.

1

2

3

4

5

6

7

QADIN GÜNƏŞ, COCUQ AY, NURU AY GÜNƏŞDƏN ALIR...

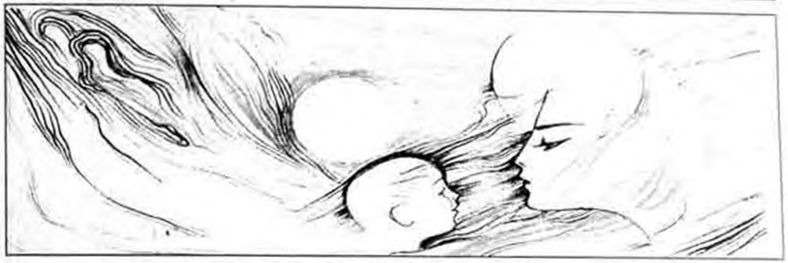

Azərbaycanın ilk hökmdar qadını kim olmuşdur?

Tomris (eradan əvvəl VII əsr). Alp Ər Tuğanın nəvəsi. Adı qəhrəmanlıq rəmzi kimi tarixə düşmüş bu hökmdar qadın İran şahı Kirin Azərbaycana hücumunun qarşısını almaq üçün ağıl və böyük mətanət göstərmişdir. Şah hiylə işlədib, Tomrisin oğlunu əsir almışdır. Hökmdar ana şahın bu hərəkətinin alcaqlıq olduğunu bildirmiş, oğlunu qaytarmağı və Azərbaycan torpağından onun üzü sulu getməyini tələb etmişdi. Tomris Kirin hiylələri müqabilində döyüş meydanında vuruşmağı üstün tutmuş və onu ağır bir savaşda məğlub etmişdi. Tomris Kirin cəsədini insan qanı ilə dolu olan böyük bir tuluğun içinə salıb, istehza ilə demişdi: "Mən səni döyüşdə məğlub etdim. Ancaq sən oğlumu hiylə ilə əlimdən aldın, ürəyimə dağ çəkdın. Mən də dediyim kimi səni qanla doydururam. İç, istədiyin qədər iç, bəlkə doyasan!"

Dilaram uduzan ərini necə rüsvayçılıqdan qurtarmışdır?

Müdrik qadınların arasında şətrənc-şahmat oyunun gözəl biliciləri də az deyildi. Bir çox məxəzlər hələ VII-VIII əsrlərdə qadınların şahmat oynamaları haqqındakı məlumatı bizim dövrə qədər saxlamışdır. Bu müdrik oyunun sirlərinə bələd olan, onu poeziya dili ilə mənalandıran dahi şairimiz Məhsəti xanım Gəncəvinin və əfsanəvi Dilaramın adları bütün dünyanı mat qoymuşdu.

Məhsəti xanımın şahmat oyunu nümunələrindən bizə gəlib çatanı yoxdur. Dilaramın isə oyunlarından bir vəziyyət məlumdur. Şahmat tarixinə yaxşı bələd olan Ş.Quliyev "Məhsəti və şahmat" adlı məqaləsində ("Azərbaycan qadını", 1975, № 7) yazırdı: "Dilaramın matı" adı ilə məşhur olan həmin vəziyyətə nəzər salaq. 1140-cı ildə tərtib edilən bu vəziyyət Türkiyə sultanı Əbdül Həmidin kitabxanasında saxlanılan bir əlyazmasından götürülmüşdür.

Ağlar: Şa4, Th4, H1, Ag4, Fh3, nnf6, g6 (7).

Qaralar: Sg8, Tv2, v8, Ac4 (4).

Həmin vəziyyətə diqqət edildikdə aydın görünür ki, beynəlxalq qrossmeyster Y. Averbaxın dediyi kimi o orta əsr şahmat qanunlarına əsasən tərtib edilmişdir. Bu vəziyyətlə əlaqədar bir əfsanə söylənilir. Deyilənə görə, Dilaramın əri Xurşud qumarbazlıqda ad çıxarmışdı. O, bir nəfər şəxs ilə oyunda bütün var-dövlətini uduzur. Nəhayət, arvadını qumara qoyur. Bu dəfə də Xurşudun uduzmaq təhlükəsi yaranır. O, başını aşağı dikib çox fikirləşsə də, çıxış yolu tapa bilmir. Ərinin bu vəziyyətə düşməsini görən Dilaram şahmat taxtasına yanaşır, vəziyyətə diqqətlə baxır və görür ki, çıxış yolu var. Lakin yarışın şərtinə görə kənardan demək olmazdı. Odur ki, Dilaram bir tərəfə çəkilib musiqi aləti-lütnanı sinəsinə basır və aşağıdakı məzmunda bir mahnı oxuyur: "Bu il qəhətlik olacaq, odur ki, yaylağa köçmək üçün dəvəni həyatın ortasına çəkək (yəni fili taxtanın mərkəzinə oynamaq), uşaqları dəvənin belin-

Məhsəti xanım əri Əmir Əhmədlə şahmat oynayır.
Rəssam: Elçin.

dəki səbətin içinə qoyaq (yəni hər iki piyadanı bir xana irəli oynamaq), qışda da arabalarımızı söküb ağaclarını yandıraq (yəni toplan qurban verməli). Xurşud Dilaramın müəmmalı tərzdə dediyi fikirləri dərhal anlayır, toplan qurban verir, fili irəli oynayır, piyadaları bir xana irəli çəkir və rəqibini udur".

Dilaramın köməyilə oyunu udan Xurşud sevincək ayağa qalxıb rəqibinə qalib gəldiyi ilə fəxr edir. Bu zaman Dilaram ərinə yaxınlaşıb sakitcə deyir: - Əbəs yerə sevinmə, mən özüm-özümü xilas etdim. Sənə qalsaydı, mən başqasının olmalı idim, qumarbaz adamdan hər nə desən gözləmək olar... Xurşud Dilaramın bu sözlərindən sonra qumarbazlığa birdəfəlik nifrət edir.

Azərbaycanda ilk publisist qadın kim olub?

Şəfiqə xanım Əfəndizadə (1882-1959). Şəfiqə xanım Azərbaycanda ilk jurnalist-publisist, ilk qadın uşaq yazıçısı və ilk ana dili müəllimi kimi tanınıb. Onun "Şərqi-Rus", "Həyat", "Açıq söz" qəzetlərində, "Dəbistan", "Məktəb" uşaq jurnallarında, "Dirilik",

"Şərq qadını" jurnallarında publisistik məqalələri, hekayələri dərc edilmişdir.

Ş.Əfəndizadə 1901-ci ildən 1932-ci ilədək qız məktəblərində, pedaqoji kurslarda, Darülmüəllimatda dərs demiş, 1923-cü ildən nəşrə başlayan "Şərq qadını" jurnalının ilk yaradıcılarından biri olmuşdur.

Ş.Əfəndizadə Bakıda vəfat etmişdir. Bakıdakı 13 saylı məktəbə onun adı verilmişdir.

Azərbaycanda və müsəlman dünyasında ilk dramaturq qadın kim olmuşdur?

Səkinə xanım Axundzadə (1865-1927). Qubada anadan olmuş. 1901-ci ildən H.Z.Tağıyevin qız məktəbində şəriət müəllimi işləmiş, Bakıda vəfat etmişdir. Səkinə xanımın qismətinə Azərbaycanda və eləcə də müsəlman aləmində ilk dramaturq, yazıçı və maarif xadimi olmaq düşmüşdür. O, H.Z.Tağıyevin qız məktəbində işlədiyi illərdə müəllimə rəfiqələri və şagirdlərin köməyilə bu nümunəvi təhsil ocağında dram dərnəyi yaratmış, pyeslər yazmış, bir sıra ədəbi əsərləri səhnələşdirmişdir. Onun "Elmin mənfəəti" adlı ilk pyesi 1904-cü ildə şagirdlərin və müəllimlərin iştirakilə həmin

məktəb səhnəsində tamaşaya qoyulmuşdur.

Səkinə xanımın təbdil etdiyi digər əsəri "Zülmün nəticəsi" pyesi 1914-cü ildə H.Ərəblinskinin iştirakilə Tiflisdə göstərilmişdir.

1917-ci il yanvarın 26-ı Səkinə Axundzadənin həyatının ən parlaq, ən fərəhli səhifəsi olmuşdur. Həmin gün Bakıda H.Z.Tağıyevin teatrında Səkinə xanımın "Zülmün nəticəsi" pyesi səhnəyə qoyulmuşdur. Tamaşa gecəsi sanki Azərbaycan teatrının bayramına çevrilmişdi. Tamaşaçılar alqışlar altında üçüncü pərdədə "Müəllif, müəllif!" - deyə, Səkinə xanımı səhnəyə çağırdılar. O, sıralar arasından keçib səhnəyə gedərkən gurultulu alqışlar salonu bürüdü. Ayaqları altına çiçəklər səpildi. Üzərində azərbaycanca və rusca "Yaşasın Qafqazda birinci müsəlman yazıçı qadın Səkinə xanım Axundzadə!" sözləri yazılmış əlvan vərəqələr lojalardan salona yağırdı. O, səhnəyə çıxarkən "Yaşa! Yaşa!" səslərindən qulaq tutulurdu.

Səkinə Axundzadə nəsr əsərləri də yazırdı. Onun "Şahzadə Əbülfəzil və Rəna xanım" adlı nağıl-povesti kitab halında 1918-ci ildə nəşr olunmuşdur.

Azərbaycan səhnəsinin ilk peşəkar qadın artisti kim olub?

Gövhər Göyərçin (1887-1960). Tiflisdə anadan olmuş, teatra, incəsənətə böyük marağı onu Azərbaycan səhnəsinə, peşəkar artistlərin cərgəsinə çəkib aparmışdır. 1910-cu ildə Tiflisdə Rustaveli Teatrında N.B. Vəzirovun "Müsibəti Fəxrəddin" faciəsi göstərilərkən burada Göyərçin xanım haqqında gürcü

qəzeti "Saxalko" özünün 1910-cu il 129-cu sayında "Azərbaycan səhnəsinin tarixi günü" sərlövhəli məqalə vermişdi. Burada deyilirdi: "Biz qardaşlıq hissi və sevinci ilə bildiririk ki, müsəlman teatrının tarixi günü oktyabrın 9-dan başlayırıq, çünki bu gün ilk dəfə Səadət xanım rolunda azərbaycanlı qızı Göyərçin oynamışdır. Müsəlman aləmində irəliyə atılmış bu addım hamını, xüsusilə bizi sevindirir... Bu il baharın ilk göyərçini səhnəyə gələrək Azərbaycan teatrının yeni dövrünü açdı. Təsadüfi deyildir ki, birinci pərdədən sonra gənclər əllərində vərəqələr payladılar. Vərəqələrdə yazılmışdı: "Müsəlman səhnəsinin ilk göyərçini Göyərçin xanıma salam!".

Ü.Hacıbəyov teatr qrupası ilə 1911-ci ildə Tiflisə qastrola gedəndə o yerli artistlərdən istifadə edib "Leyli və Məcnun" operasını, "O olmasın, bu olsun", "Əlli yaşında cavan", "Evlikən subay" operettalarını səhnəyə qoymuş, qadın rollarını Gövhər xanım Göyərçin oynamışdır.

O dövrdə nəşr olunan "Kaspi", "Zaqafkazskaya reç", "Tifliski listok", "Səda", "Baku" və s. qəzetlər onun haqqında tərifli sözlər yazmışdılar.

Azərbaycanlı ilk elmlər doktoru, professor qadın kim olub?

Azərbaycan qadınları arasından çıxmış ilk professor, tibb elmləri doktoru, əməkdar elm xadimi Sona Vəlixan (1883-1981). Xarkovda gimnaziya təhsili görmüş Sona xanım 1900-cü ildə İsveçrəyə getmiş, Lozanna Universitetinə daxil olmuşdur. 1901-ci ildə Xarkova qayıdıb, sonra Peterburq Qadın Tibb İnstitutunda əla qiymətlərlə oxuyub, ilk azərbaycanlı göz həkimi olmuşdur (1908). 1911-ci ilə kimi Peterburq Göz Xəstəlikləri Müalicəxanasında ordinator, 1915-1924-cü illərdə Xarkov Qadın Tibb İnstitutunun patoloji anatomiya kafedrasında assistent işləmişdir. 1924-cü ildə doğma yurdu Azərbaycana gəlmiş, Tibb İnstitutunun göz xəstəlikləri klinikasında çalışmış, 1928-ci ildə tibb elmləri doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün dissertasiya müdafiə etmiş, 1931-ci ildə professor vəzifəsini tutmuş, 1938-1970-ci illərdə Azərbaycan Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunda göz xəstəlikləri kafedrasına başçılıq etmişdir.

Azərbaycanda ilk qadın mətbuatı nə vaxt və kim tərəfindən yaradılıb?

Azərbaycanda qadın mətbuatının tarixi "İşıq" jurnalı ilə başlayıb. "İşıq" jurnalı 1911-1912-ci illərdə nəşr edilib. Redaktoru Xədicə xanım Əlibəyova idi (1884-1958). Onun ömür yoldaşı, hüquqşünas Mustafa bəy Əlibəyov jurnalın nəşrində fəal rol oynayıb. Jurnalın əsas qayəsi qadınları tərəqqiyə, maarif və mədəniyyətə yiyələnməyə çağırmaq olub. Onun müəllifləri əsasən qadınlar idilər. Asya Axundzadə, Xuraman Rəhimbəyzadə, Maral Nəbizadə, Gövhər Şövqiyyə, Səidə Şeyxzadə, Nabat Nərimanova və b. maarifpərvər qadınlar "İşıq"ın səhifələrində təlim-tərbiyə, qadın hüququna, qızların təhsilə işinə cəlb edilməsinin əhəmiyyətinə aid yazılarla çıxış edirdilər.

"İşıq" jurnalının cəmi 68 sayı nəşr olunmuşdur.

Qadın Günəş, cocuq Ay,
nuru Ay Günəşdən alır.
Qadınsız ölkə çapuq,
məhv olur, zavallı qalır.
Qadın gülərsə şu issız
mühitimiz güləcək,
Sürüklənən bəşəriyyət,
qadınla yüksələcək!

Hüseyn Cavid

Rusiya Elmlər Akademiyasının ilk qadın prezidenti kim olub?

Yekatırina Romanovna Daşkova (1743-1810) Knyaz R.I Vorontsovun zadagan ailəsində boyumuş Yekatirina Romanovna böyük rus alimi M.V. Lomonosovun istedadlı şagirdlərindən biri, geniş biliyə malik olan alim olmuşdur. O, elmə böyük rəğbət bəsləmiş, 1769-1782-ci illərdə xaricdə yaşamış, Smit, Volter, Didro kimi dövrünün görkəmli alimləri, yazıçıları ilə görüşmüşdür.

Y.Romanovna 1783-cü il yanvarın 24-də Peterburq Elmlər Akademiyasına seçilmiş ilk qadın prezidentidir. O, Akademiyada müxtəlif elm sahələrinə aid jurnalların nəşrinə rəhbərlik etmiş, yüksək ixtisaslı kadrların yetişməsinə çalışmışdır.

Y.R.Daşkova Amerika Filosoflar Cəmiyyətinin, İrlandiya və İsveçrə Elmlər Akademiyalarının faxri üzvü idi. Onun səyi nəticəsində Rusiyada İkinci Akademiya - Rus Dili və Filologiya Akademiyası yaradılmış, rus dilinin izahlı lüğəti buraxılmışdır. O, eyni zamanda bu yeni Akademiyanın da prezidenti olmuş, 1796-cı ilə kimi hər iki akademiyaya rəhbərlik etmişdir.

Yaponiyanın ən qədim yazıçı qadını kim olub?

Murasaki Sıkibu (978-1014). Yaponiyada kişilərin hələ köhnə qaydalara riayət edərək çin dilində yazıb-yaratdıqları bir dövrdə qadınlar ürək sözlərini öz ana dillərində ifadə etməyin bünövrəsini qoymuşlar. Bu söz ustaları arasında Murasaki Sikibu və Sey Senaqon xüsusi yer tutmuşlar. Murasaki Sikibu Fudzivara nəslinin zadəganlar ailəsində anadan olmuşdur. Onun ulu babası Fudzivara Koneska "Tsytsumi tyunaqon monoqatari"nin (hekayələr toplusu) müəllifi kimi tanınmış, atası Tametoki zəmanəsinin məşhur alimi və şairi olmuş, adı "Poeziyanın otuz altı dahisi" antologiyasına düşmüşdür.

Murasaki 22 yaşında ərə getmiş, bir qızı olmuş, lakin əri vaxtsız vəfat etdiyindən dul qalmışdır. O, imperator sarayına qulluğa gələndə artıq tanınmış yazıçı idi. 1005-1013-cü illərdə burada qulluq edərkən o zaman dəbdə olan gündəlik janrına maraq göstərmiş, özünün "Murasaki Sikibu nikki" adlı əsərini yazmışdır.

Yapon və eləcə də dünya ədəbiyyatında əhəmiyyətli yer tutan "Qendzşi monoqatari" ("Qendzai haqqında roman) əsərini yaratmışdır. 70 illik bir tarixi dövrü təsvir edən, iki hissədən, 54 fəsildən ibarət olan bu monumental əsərdə 300 şəxs iştirak edir. (İstoriya vsemirnoy literaturı, t. 2, M. 1984, səh. 176-178.)

Xilafət dövrünün ərəb qadınları haqqında nə bilirsiniz?

İslamiyyətdə ilk vaxtlarda elmə, təhsilə əhəmiyyət verilməsi nəticəsində Ərəbistanda elm inkişaf etməyə başlamışdır.

Bu dövrdə öz ağlı, fərasəti, elmi və intellektual səviyyələri ilə şöhrət qazanmış qadınlar da az olmamışdır.

Abbasilər xəlifəsinin hökmdarı Harun əl Rəşidin arvadı Zibeydə öz ağlı və şairiyi ilə hamını heyran etmişdi. O, Məkkə şəhərinə su kəməri çəkdirmiş, yunanlar tərəfindən dağıdılmış İskəndəriyyə şəhərini bərpa etdirmişdi.

Xəlifə Məhəmmədin arvadı Buran öz gözəlliyi, biliyi və xeyirxahlığı ilə tanınmışdı. O, Bağdadda "Hikmət evi", bir neçə təhsil ocağı və qadınlar üçün xəstəxana yaratmışdı.

XII əsrdə Bağdadda Şeyka Şuhda ədəbiyyat, tarix və ritorikadan mühazirələr oxuyarmış.

Zeynəb Ümmül Müayid hüquqşünaslıq üzrə alimlik adı almışdı.

Harun əl Rəşidin bacısı Aliyə gözəl musiqi bəstələyirdi.

Dünyada ilk qadın professor kim olub?

Görkəmli rus riyaziyyatçısı, yazıçı və publisisti Sofiya Vasilyevna Kovalevskaya. Dünyada ilk qadın professor və Peterburq Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü (1889) olub. O, 1850-ci ildə Moskvada dünyaya göz açıb. 1891-ci ildə Stokholmda vəfat edib.

Öz Vətənində ali məktəblərə buraxılmayan Sofiya Vasilyevna uzun müddət Almaniyada, Fransada, İsveçrədə yaşayıb işləmiş olmuşdur. Berlin Universitetinə qadınlar buraxılmadığı üçün 1874-cü ildə Veyerştrass onun üç elmi işini Hottingen Universitetinə təqdim etmiş və burada S.V.Kovalevskayaya qiyabi olaraq yüksək tərifnamə ilə fəlsəfə elmləri doktoru alimlik dərəcəsi verilmişdi. 1884-cü ildə o, ilk dəfə Stokholm Universitetinə professor təyin edilmişdir.

İNCƏSƏNƏT

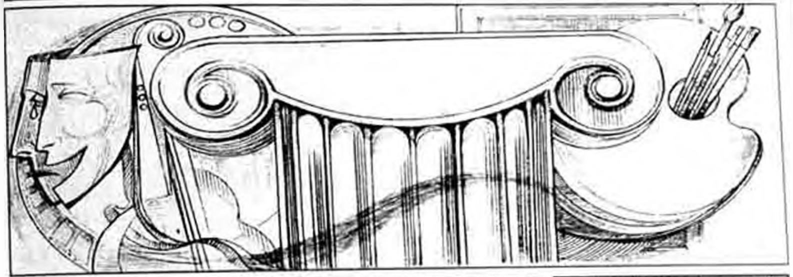

İncəsənət nədir? O hansı mənəvi dəyərləri özündə birləşdirir?

İncəsənət bəşəriyyətin min illər boyu yaratdığı mənəvi mədəniyyətin bel sümüyüdür. O gözə görünən, duyulan, dərk edilən gerçəkliyin bədii obrazlarla əks olunmasıdır. Estetik fəaliyyətin xüsusi növüdür.

İncəsənət böyük fransız yazıçısı Emil Zolyanın (1840-1902) fikrincə "insan duyğusunun süzgəcindən keçmiş təbiətdir".

Böyük fransız yazıçısı Onore de Balzak (1799-1850) deyirdi: "Baxmaq heç də görmək deyildir".

Fransız filosofu, yazıçı Deni Didro (1713-1784) incəsənətin mühüm növü olan rəssamlıq sənətinə qiymət verərkən demişdir: "Rəsm çəkməyin əhəmiyyətini savad öyrənmək qədər vacib səviyyəyə qaldıra bilən ölkə incəsənətin bütün növləri üzrə əksər məmləkətləri ötüb keçə bilər".

İncəsənətin mənbəyi əməkdir. İnsan öz hiss və duyğularını, gözəllik haqqında anlayışını, emosionallığını böyük zəhmətli nəticəsində, bədii əsərə çevirir, yazıb-yaradır, bəstələyir. İncəsənətin mahiyyəti həyat həqiqətini, estetik idealını bədii təfəkkür vasitəsilə ortaya qoymaq, insanın estetik tərbiyyəsinə təsir göstərməkdir.

İncəsənətin insanın əxlaqi-mənəvi varlığı ilə möhkəm əlaqəsi vardır.

İncəsənətin növləri hansılardır?

İncəsənət insanın bütün bədii yaradıcılığının növlərini özündə birləşdirir. Bura rəssamlıq, heykəltəraşlıq, musiqi, memarlıq, teatr, kino və s. daxildir. Bu sadaladığımız növlərin özləri də bir çox növlərə və janrlara bölünürlər. Məsələn, rəssamlıqda boyakarlıq, qrafika, dəzgah rəssamlığı, qravüra, estamp, dekorativ və tətbiqi sənət, teatr rəssamlığı, karikatura və s. Musiqidə mahnı, opera, operetta, simfoniya, skripka, fortepiano üçün konsertlər, poemalar, oratoriyalar və s.

Rəssamlığın növləri hansılardır?

Rəssamlıq sənəti qədim olduğu kimi, onun inkişaf yolu da qədim əsrlərdən başlayır. Bu inkişaf yollarında onun çoxlu növü yaranmış, təkmilləşmişdir. Məsələn, bizim Qobustan qayaları üzərində cızma yolu ilə çəkilmiş rəsmləri görmüsünüz. Ən qədim dövrlərdə insanlar özləri haqqında gələcək nəsillərə məlumat vermək üçün qayalara, daşlara, yaşadıqları mağaraların divarlarına küt alətlərlə rəsmlər çəkmişlər. Sonralar daşları, qayaları çaparaq insan fiqurları, heykəllər yonub düzəltmişlər. Beləliklə, heykəltəraşlıq yaranmış, böyük inkişaf yolu keçmişdir.

Sonralar rəssamlığın qrafika, rəngkarlıq (boyakarlıq da deyilir), miniatür, dəzgah rəssamlığı, teatr-dekorativ, monumental-dekorativ, mozaika növləri, karikatura, portret, avtoportret, natürmort, mənzərə, tablo və s. janrları yaranmışdır.

Qədim mağara rəsmi necə tapılmışdır?

Təxminən 120 il bundan əvvələdək alimlər ibtidai insanlardan rəngkarların olmasını və nə çəkdiklərini bilmirdilər. İspaniyanın şimalında Altamir mağarasında Sautyola adlı bir arxeoloq qazıntı işi apararkən balaca qızını da özü ilə götürmüşdü. Ata yeri qazan vaxtı qızı mağaranın dərinliyinə gelmiş və birdən qışqırmışdır - "Ata, bura gəl, öküzlərin şəklinə bax!" Ata irəlidə mağaranın tavanında 40 metr sahədə qırmızı, qara və qəhvəyi rəngli boyalarla antik rəssam tərəfindən çəkilmiş öküzlərin şəkillərini görəndə heyrətə gəlmişdir.

Alimlərdən heç biri uzun illər Altamir rəsmlərinin 10 min illər əvvəl çəkildiyinə inanmaq istəmirmişlər. Axı, buna necə inanmaq olardı. Qədimlərdə insanlar hələ dəmirin, metalın sirrini belə bilmirdilər, yağlı boya ilə çəkməyi necə bacarmışlar? Lakin bu tapıntıdan sonra başqa mağaralarda aparılan qazıntılar və tədqiqatlar nəticəsində alimlər ibtidai insanların belə rəsmlər çəkdiklərinin şahidi olmuşlar. Bu rəsmlər bir faktı da sübut edir ki, qədim insanlar ovladıqları heyvanların şəkillərini çəkmişlər.

Bunu bizim Qobustan qayaları üzərində həkk edilmiş rəsmlər də sübut edir.

Dünyada nə qədər rəng var?

Yəqin yeddi rəqəminin müqəddəs olduğunu eşitmisiniz. Həftə yeddi gündən, göy yeddi qatdan ibarətdir. Rənglər də əsasən 7 cür olur. Ağ, qara, göy, yaşıl, sarı, qırmızı, qəhvəyi. Amma bu rənglərdən saysız-hesabsız rənglər əmələ gəlir. Çünki bizim dünyamız çox rəngarəngdir. Təbiətdə nə qədər istəsəniz rəng çalarları vardır. Bənövşəyi, göyümtül, mavi, yaşılımtıl, sarımtıl, açıq sarı, tünd sarı, narıncı, al qırmızı, zoğalı, bozumtul, zil qara və s. Bu rənglərin özləri də cürbəcür olur.

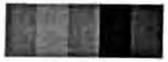

Rənglər neçə qrupa bölünür?

Rənglər şərti olaraq iki qrupa bölünür: isti və soyuq rənglər.

İsti rənglərə daxildir: qırmızı, sarı, narıncı. Yaşıl, göy, bənövşəyi isə soyuq rənglərdir. İsti rənglər adama gümrahlıq, coşqunluq, xoş əhval-ruhiyyə gətirir. Soyuq rənglər isə hissimizi, duyğumuzu sakitləşdirir, bir sərinlik bəxş edir.

İsti rənglər rəssamlıq əsərlərində yaxınlığı, soyuq rənglər uzaqlığı göstərir.

Estamp nədir?

Fransızca estampe, italyanca stampa - basma sözünün mənasını bildirir. Estamp çap qrafikası əsərinə - daş, metal, ağac üzərində həkk edilmiş rəsmlərin basma üsulu ilə kağıza, bəzən də ipək və s. materiallara köçürülmüş surətinə deyilir. Estamp termini XIX əsrdə yaranmışdır. Qravüra, ofort, litoqrafiya estampın əsas növləridir.

Dünya rəssamlıq sənətinin inkişaf mərhələləri necə olmuşdur?

Bu, böyük tarixdir. Qısaca olaraq onu belə qeyd etmək olar: İnsanlar rəsm çəkməyi yazı yazmaqdan çox-çox əsrlər əvvəl öyrənmiş, ilk əsərlərini qayalara, daşlara cızmaq yolu

ilə həkk etmişlər. Azərbaycanda Qobustan qayalarında olduğu kimi. Alman filosofu F.Engels yazırdı ki, İnsan əli və zehni ilə bəşər sivilizasiyasında ilk cığır açdığı vaxt elə

yüksək kamil dərəcəyə çatdı ki, həmin səviyyədə o sanki sehrkar bir qüvvə ilə Rafaelin tablolarını, Torbaldsenin heykəllərini, Paqanininin musiqisini cana gətirdi".

Rəssamlığın inkişafının ilk mərhələsi - antik dövrə qədər insan əlləri, insan zəkası bir neçə tarixi mərhələ yaşamalı olmuşdur. Qədim şərq və yunan incəsənəti rəssamlıq tarixinin yeni inkişaf mərhələsinin əsasını qoymuşdu. Eradan əvvəl V-IV əsrlərdə antik ədəbiyyat, incəsənət, eyni zamanda rəssamlıq sənəti inkişaf etməyə başlamışdır. Bu dövr üçün heykəltəraşlıq səciyyəvi idi.

Rəssamlıq bir sıra ölkələrin inkişafı tarixi ilə əlaqədar ola-

raq tərəqqi etmiş, yeni məktəblər, cərəyanlar əmələ gəlmişdir. Qədim Misir mədəniyyəti rəssamlığın inkişafında xüsusi yer tutmuşdur. Sonra yunan rəssamlığı, eradan əvvəl birinci əsrdə Roma monumental divar rəssamlığı, portret rəssamlığı, dini rəssamlıq, orta əsrlərdə Avropada üslub müxtəlifliyi məktəbləri yaranmışdı. X əsrdə italyan üslubu, XII əsrdə alman-kotik üslubu diqqəti cəlb edirdi.

Leonardo da Vinçi.
Madonna Litta. 1490

XIV-XVI əsrlərdə rəssamlıqda böyük bir mərhələ başlandı. Bu, renessans - intibah dövrü rəssamlığı idi. Bu dövr rəssamları dünya mədəniyyətinə elə şah əsərlər bəxş etmişlər ki, bunu bir neçə sözlə ifadə etmək mümkün deyil. İntibah dövrü rəssamlığında inkişaf etmiş, həm mənəvi, həm də cismani cəhətdən gözəl və cəngavər insan idealı tərənnüm olunurdu. Bu dövr mədəniyyətinin ilk ocağı İtaliya olmuşdur. Florensiya, Venetsiya, Roma, Milan intibah rəssamlığının mərkəzləri olmuşdur. XVI əsr İtaliya intibahı rəssamlığının qızıl dövrü idi. Bu dövrdə Leonardo da Vinçi, Mikelancelo, Rafael, Titsian kimi dahi rəssamlar yetişmişdilər.

Həmin dövrdə Niderland rəssamlıq məktəbində Yan Vanq Eyk, Hans Memlinq kimi görkəmli rəssamlar yaradırdılar.

XVII əsrdə Flamand, holland, İspan rəssamlığı bu sənətin zirvəsi olmuşdur. Rubens, Van Deyk, Rembrant, Diyeqo Velaskes kimi dahi rəssamlar insanı heyran qoyan gözəl əsərlər yaratmışlar.

Realizm cərəyanı Fransa rəssamlarının adı ilə bağlıdır. Domye və Kurbe bu sahədə ilk addımlar atmışlar.

Fransa XIX əsrdə impressionizm cərəyanının da ilk vətəni kimi tanınmışdı. İmpression - təəssürat deməkdir. İmpressionist rəssam hər hansı həyat səhnəsi haqqında özünün anlıqdakı təəssüratını əks etdirməyə çalışırdı.

XX əsrdə kubizm (həndəsi səthlər, cızma və fiqurlar vasitəsilə təsvir vermək), ekspressionizm (ifadə), surrealizm cərəyanları meydana gəlmişdir.

Orta əsrlərdə Şərqdə güclü miniatür rəssamlığı məktəbi fəaliyyət göstərirdi. Azərbaycanın görkəmli miniatür ustaları - Behzad, Ağa Mirək, Soltan Məhəmməd (Təbriz miniatür məktəbi) bütün dünyada şöhrət qazanmışdılar.

Azərbaycanda rəssamlığın digər janrları, növləri XIX əsrdən başlayaraq böyük inkişaf yolu keçmişdir.

Rəssam: Sitarə Rəhimova

Litoqrafiya. Onu kim icad etmişdir?

Litoqrafiya iki sözün birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Lito - yunanca daş, qrafiya - qrafik təsvir üsulları ilə məşğul olan elm sahəsini, elmin adını bildirir. Litoqrafiya - daş basması rənglə örtülmüş yastı çap formasındakı şəklin təzyiq altında kağıza köçürülməsindən (ottiski surətinin alınmasından) ibarətdir.

Litoqrafiyanı 1798-ci ildə Almaniyada A.Zenefelder icad etmişdir.

XIX əsrdə litoqrafiya tabloların surətinin çıxarılması, estamplar, kitab illüstrasiyası, coğrafiya xəritələri, plakat, əyani vəsait və s. hazırlanmasında geniş tətbiq edilmişdir.

XX əsrin 30-cu illərində litoqrafiya daha təkmil çap üsulu - ofset çapı ilə əvəz olunmuş, yalnız estampların hazırlanmasında əhəmiyyətini saxlamışdır.

Linoqravüra nədir?

Linoleum və qravüra sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Linoqravüra linoleum və ya ona oxşar polimer-plastik materiallar üzərində həkk olunan qabarıq qravüra deməkdir.

XX əsrdə yaranmış bu sənət növü dəzgah qrafikasının geniş inkişaf etmiş növlərindəndir.

Linoqravüra materialı üzərində ştixel adlanan alət vasitəsilə rəsm cızılır, cızılma üsulu ilə çəkilmiş həmin rəsmə istənilən rəng çəkildikdən sonra o xüsusi dəzgahda ağ kağıza köçürülür. Linoqravüra polixrom (çoxrəngli) və monoxrom (birrəngli) ola bilər.

Ksiloqrafiya nədir və o necə hazırlanır?

Ksilo - yunanca kəsilmiş ağac, qrafiya - qrafik təsvir üsulları ilə məşğul olan elm sahəsini, sənətin adını bildirən sözdən əmələ gəlmiş mürəkkəb sözdür. Ksiloqrafiya ağac üzərində qravüra deməkdir və bu qravüranın ən geniş yayılmış növüdür. Ksiloqrafiya əl ilə həkketmə üsulu ilə hazırlanır. Bu çap forması - klişe şəklində olur. Hər hansı rəsm əsəri ağac lövhə üzərində çəkilir, rəsmin elementləri arasındakı boşluqlar bıçaq, iskənə və s. alətlərlə oyulur, nəticədə təsvir lövhənin səthindən hündürdə qalaraq relyef əmələ gətirir. Rəsmin üzərinə rəng çəkilərək həmin rəsm əsəri çap olunur. Ksiloqrafiyanın da tarixi çox qədimlərdən başlanır. Qədim kitablar, əlyazmaları, estamplar üçün bu üsulla reproduksiyalar hazırlanmış və çap edilmişdir.

Kolorit nədir?

Ağ rəng günəş işığının yanında çox zəifdir. Rəssam əsərində ən işıqlı səthi təsvir etmək üçün ağ rəngdən istifadə edir. Ton - rəng keçidlərini özünə tabe edən başlıca rəng ahəngidir. Bu, əsərin koloritini təşkil edir. Kolorit rəssamlıq əsərinin bədii-emosional qüvvəsini müəyyənləşdirən ən güclü vasitədir.

Böyük rus rəssamı Repin koloriti musiqidə akkorda bənzətmişdir.

Kolorit rənglərin və işığın ahəngdarlığından alınır. Kolorit parlaq və təmiz (lokal) rənglərin, həmçinin də qarışdırılmış rənglərin münasibətlərinə əsaslanır (N.Həbibov).

Qliptika nədir?

Yunanca naxış açıram deməkdir.Qiymətli daş-qaş, yumşaq və bərk minerallar üzərində oyma sənətidir. Dekorativ - tətbiqi sənət növlərindən biridir. Oyma daşlar (gemmalar) qədim dövrlərdən möhür, həmail və bəzək kimi işlədilmişdir.

Eramızdan əvvəl IV minillikdə Mesopotamiya, Ön Asiya və Misirdə hazırlanmış qliptika əsərləri məlumdur (ASE, 1979, c.III, səh.183).

Qravüra sənəti nə zamandan məlumdur?

Qravüra - fransız sözüdür. O iki mənada işlədilir. Birinci mənada lövhə üzərində həkk edilmiş rəsm əsərinin basma (çap) üsulu ilə kağıza və ya başqa materiala köçürülən əksi deməkdir. İkinci mənası: qrafika sənəti növlərindən biridir.

Qravürada qrafika sənətinə xas olan bədii ifadə vasitələrindən - kontur xətlər, ştrix, ləkə, bəzən də rəngdən istifadə olunur. İşlənmə texnikasına görə qabarıq və çökək olur.

Qravüra sənətinin yaranması tarixi qədimlərə gedib çıxır. O həkkaklıq və bədii oyma sənətinin inkişafı ilə bağlı olmuşdur. Qravüra VI-VII əsrlərdən Çində, XIV-XV əsrlərdən Avropada məlumdur. XV əsrin sonunda İtaliyada kitab qravürası, sonrakı əsrlərdə dünyanın hər tərəfində qravüra sənəti geniş yayılmışdır.

Azərbaycanda qravüra sənəti XX əsrin 30-cu illərində təşəkkül tapmışdır.

Katsuska Xokusay kim olmuşdur?

Katsuska Xokusay (1760-1849)

Yapon qravüra rəssamlığının görkəmli ustası. Əsərləri Yaponiyanın milli rəmzinə çevrilmişdir. Sənətkar ailəsində anadan olub. Əmək fəaliyyətinə kitab dükanından başlamış, özündən əvvəlki rəssamların kitablara çəkdikləri illüstrasiyalara maraq göstərmiş, qravüra ustaları Nakayama Tetsusonun və Katsukava Syunsenin yanında bu sənətin incəliklərinə yiyələnmiş, 500-dən çox kitaba illüstrasiya çəkmişdir. Gözəl mənzərə ustası idi.

Avropada intibah dövrü incəsənətinin əsasını kim qoymuşdu?

Leonardo da Vinçi (1452-1519)

Dahi italyan rəssamı. Amma təkcə bu titulla onu qeyd etmək çox az olardı. O, intibah dövrünün ən kamil, ən mütərəqqi insanı - rəssam, memar, heykəltəraş, kimyaçı, anatomiya alimi idi. Florensiyada anadan olmuş, ömür yolunu Fransada başa vurmuşdu.

Leonardo da Vinçi intibah dövrü incəsənətinin əsasını qoymuşdur. O, qeyd etdiyimiz elm, incəsənət sahələrinin ən görkəmli mütəxəssisi olmuşdur. Yaratdığı "Mona Liza", "Madonna qayalar arasında", "Benua madonnası" əsərləri ilə o, dahilik zirvəsinə qalxmışdır. Onun monumental heykəltəraşlıq əsərləri, memarlıq işləri də dünya mədəniyyətinin inciləri, şedevr sənət əsərləridir.

Leonardo da Vinçinin italyan danışıq dilində 7 min vərəqdən ibarət yazdığı qeyd dəftərləri və əlyazmaları onun dühasını öyrənmək üçün qiymətli tarixi mənbədir.

İtaliya intibahının üçüncü dahi sənətkarı-rəssamı kim olmuşdur?

Raffaello Santi (1483-1520)

Cəmi 37 il ömür sürmüş, dünya mədəniyyəti korifeyləri zirvəsinə qalxmış bu dahi rəssam İtaliya boyakarlıq məktəbinin ən parlaq simalarından biri olmuşdur. O, boyakar-rəssam Covanni Santinin sənət ocağı - ailəsində dünyaya göz açmışdır. Rəssamlığı atasından və Peruca şəhərinə köçəndən sonra (1500) Peruçinodan öyrənmişdi. Rafaelin madonnaları adnandır. "Koestabile madonnası", "Qranduka madonnası", "Madonna yaşıllıqlar içində", "Covanno Araqona" və b. madonnalar silsiləsi dünya şöhrəti qazanmışdır. Bu madonna obrazlarında o, qadın gözəlliyinin, sanki əzəmətini əks etdirmişdir.

800-ə qədər olmaz sənət əsəri yaratmış dahi rəssam kim olmuşdur?

Rembrandt Harmens van Reyn (1606-1669)

Holland və dünya rəssamlığının ən görkəmli siması Ümumdünya incəsənəti tarixində dahi realist rəssam kimi tanınmışdır. Rembrand yaradıcılığı müddətində 800-ə qədər tablo saysız-hesabsız rəsmlər çəkmiş, rəssamlıq mədəniyyəti tarixində böyük iz qoymuşdur. O, sadə insan obrazlarının böyük yaradıcısı idi. O, əsl gözəlliyi sadəlikdə görürdü. Onun öz arvadı Saskıya ilə avtoportreti sanki əsl səadət simfoniyası idi.

Rembrant real həyat mövzuları ilə bərabər əfsanəvi və dini mövzularda da klassik əsərlər yaratmışdır. Onun "Danaya", "Versaliya", "Müqəddəs ana", "Azmış oğulun qayıtması" və b. tabloları dünyanın ən böyük muzeylərinin ən qiymətli eksponatlarıdır.

Albrex Dürer (1471-1528)

Alman intibahının banisi kim olmuşdur?

Albrex Dürer. O, iki dəfə İtaliyada olmuş, italyan incəsənətini mənimsəmiş, görkəmli rəssam kimi tanınmış, mis üzərində 100-dən artıq gözəl qravyüra əsəri yaratmışdır. Portret janrının inkişafında böyük xidmətlər göstərib. A.Dürer eyni zamanda mühəndis, memar, şair və incəsənət nəzəriyyəçisi olub.

Dünyanın ən məşhur rəssamları kimlər olmuşlar? Onlar haqqında nə bilirsiniz?

XV əsrin ikinci yarısında İtaliyada mədəniyyətə, elmə həvəs göstərən, onu qiymətləndirən kübar ailələr meydana çıxırdı. Onlardan biri də Florensiyanın Mediçilər ailəsi idi. Onların sarayında görkəmli sənətkarlar - rəssamlar, heykəltəraşlar, memarlar, şairlər, tarixçilər çalışır, ədəbiyyatın və incəsənətin müxtəlif sahələrində gözəl əsərlər yaradırdılar. İntibah dövrü incəsənəti tarixində "Mediçilər mədəniyyəti dövrü" adlanan həmin dövrdə Florensiyada Domeniko Girlandayo (1449-1494), Verokkio (1433-1488), Sandro Bottiçelli (1444-1510) və Filippino Lippi (1457-1504) kimi sənətkarlar fəaliyyət göstərirdilər.

Mikelancelo Buanarroti (1475-1564).

İtalyan heykəltəraşı, boyakar, şair və memar, intibah dövrünün ən görkəmli nümayəndəsi kimi dünya mədəniyyəti tarixində xüsusi yer tutur. Onun mərmərdən düzəltdiyi "Madonna pilləkən yanında", "Kentavrların döyüşü" şedevr əsərlərdir. Onun ən möhtəşəm əsərlərindən biri də Vatikandakı Sikstin kapellası adı ilə məşhur olan salonun 500 kv.metrlik tavanının freskalarıdır. Böyük sənətkar 4 il ərzində (1508-1512) arxası üstündə əfsanələrdən götürülmüş mövzular əsasında saysız-hesabsız rəsmlərlə həmin tavanı bəzəmişdir. Burada 343 insan fiquru təsvir olunmuşdur. O, bir memar kimi Romada Kapitoli meydanını layihələşdirmişdi.

Sandro Bottiçelli (1444-1510).

İtalyan rəssamı. Florensiyada və Romada yaşamışdır. O, öz rəngkarlıq əsərlərində qədim dünyanın və müasirlərinin bədii əsərlərinə müraciət edirdi. Pliniyin "Böhtan" və Dantenin "İlahi Komediya" əsərlərinə çəkdiyi rəsmlər bu qəbildəndir. "Bahar" tablosu, "Veneranın təvəllüdü", "Madonna" tabloları ona dünya şöhrəti qazandırmışdır.

El Qreko (1541-1614).

İspaniyanın böyük rəssamı. Onun yaradıcılığı dünya incəsənəti tarixində parlaq səhifəni təşkil edir. Milliyyətcə yunan olan El Qreko Krit adasının Kandiya şəhərində anadan olub. O, Romada yaşayarkən əsasən portret janrında əsərlər çəkib. Madriddə yaşayanda dini mövzulara müraciət edib. "Müqəddəs üçlük", "Qraf Orqasın dəfn mərasimi", "Müqəddəs ailə" və s. əsərlərini yaratmışdır.

XVI əsrdə Leonardo da Vinçi, Rafael və Mikelancelo kimi intibah nəhənglərinin ardınca İtaliya rəssamlarının daha bir qüdrətli dəstəsi fəaliyyət göstərirdi. Bu dəstədə Romada, Venesiyada, Bolonyada, Neapolda, Milanda və Florensiyada yaşayıb-yaratmış görkəmli rəssamların - Corconenin, Titsianın, Veronezin, Tintorettonun, Korrecconun və Venetonun adlarını çəkmək olar. Bu siyahıya XVI əsrdə Avropanın digər ölkələrində yaşamış, İtaliya İntibahı ənənələrini davam etdirmiş Dürerin, Holbeynin (Almaniya), ***Rodriges de Silva Velaskes,*** Van Eykin və Breygelin (Hollandiya), Koelyonun (İspaniya), Kluanın (Fransa) və b. rəssamların adlarını daxil edə bilərik.

Van Deyk (1599-1641).

Görkəmli flamand rəssamı. Van Deyk dünya rəssamlıq sənəti tarixinə görkəmli portretçi rəsam kimi daxil olmuşdur. Bununla belə o, mifik və dini mövzularda da dəyərli əsərlər çəkmişdir.

Piter Paul Rubens (1577-1640).

Flamand incəsənəti məktəbinin ən görkəmli nümayəndəsi. Həyatının mühüm dövrü İtaliyada keçmiş, İtalya rəssamlıq məktəbindən öyrənmiş, nəhayət doğma yurdu - Antverpenə qayıtmışdı. Onun burada emalatxanası Flamand incəsənəti mərkəzinə çevrilmişdi. Dünyanın məşhur muzeylərində onun dini, mifoloji, tarixi və alleqorik mövzularda monumental kompozisiyaları, döyüş epizodlarının və ovçuluq səhnələrinin təsvirini verən tabloları, portret təsvirləri və s. yüzlərlə əsəri nümayiş etdirilir.

Jan Van Eysk

XV əsrin böyük Niderland rəssamıdır. O, iki əsrdən çox davam və inkişaf edən Niderland rəssamlığının çiçəklənən epoxasını açmışdır. Onun yenilik gətirən sənəti öz ölkəsindən çox-çox ölkələrdə yayılmışdır. Jan Van Eyskin əsərləri İspaniya, Fransa, Almaniya və İtaliya rəssamları üçün kəşf olmuşdur. Avropanın dahi rəssamları onu "yeni dövrün birinci böyük rəssamı" adlandırmışlar. Gözəl portret və tablolar ustası olan Jan Van Eyskin əsərləri dünyanın bir çox məşhur muzeylərində saxlanılır. O, yağlı boyaların təkmilləşdirilməsi və yeni tərkibli rənglərin alınması sahəsində də böyük xidmətlər göstərmişdir.

İlya Yefimoviç Repin (1844-1930).

Rus boyakarı və qrafiki. Xarkovda anadan olmuş, Finlandiyada, indiki Repino kəndində vəfat etmişdir. Repin rus rəssamlıq sənətinin ən görkəmli simalarından biridir. O, Peterburq Rəssamlıq Akademiyasında təhsil almışdır. 1893-cü ildə həmin Akademiyanın həqiqi üzvü seçilmişdir. Repin portret, məişət və tarixi boyakarlıq janrında gözəl sənət əsərləri yaratmışdır. Onun "Burlaklar Volqada", "Bədnəzər kəndli", "Tövbədən imtina", "İvan Qroznı və oğlu" tabloları emosional təsir gücünə malik əsl sənət incilərıdir. Moskvada Repinə abidə qoyulmuşdur. "Peterburq boyakarlıq, heykəltəraşlıq və memarlıq" institutu onun adını daşıyır.

Qoyya Fransisko (1746-1828).

Görkəmli ispan rəssamı. İspaniyanın Saraqosa şəhərinin yaxınlığında anadan olmuş, burada təhsil almışdır. 1769-cu ildə İtaliyaya getmiş, sonra Madriddə yaşamış, məşhurlaşmışdır. 1786-cı ildən saray rəssamı, 1799-cu ildən isə Kralın birinci rəssamı olmuşdur. Qoyya yaradıcılığı Velaskes, El Qreko, sonralar isə dahi rəsam Rembrandt ənənələrinə yaxın olmuşdur.

1790-cı illərdə Qoyyanın portret yaradıcılığı yüksək inkişaf mərhələsinə çatmış, Avropa rəssamlığına böyük təsir etmişdir. Onun əsərləri Luvr, Paris, London və dünyanın digər məşhur muzeylərinin yaraşığı olmuşdur.

Sənətşünas tarixçilər onu yeni dövr sənətinin bayraqdarı sayırlar.

Karl Petroviç Bryullov (1799-1852).

Rus rəssamı. Peterburqda anadan olmuş. Peterburq Rəssamlıq Akademiyasında oxumuşdur. 1823-1835 və 1850-1852-ci illərdə İtaliyada yaşamış, yaratmışdır. 1836-cı ildən Peterburq Rəssamlıq Akademiyasının professorudur. Onun "Pompeyin son günü" tablosu bütün dünyada ən yaxşı rəngkarlıq əsəri kimi şöhrət qazanmışdır. Portret, akvarel rəsmləri, o cümlədən "Türk qadını", "Baxçasaray fəvvarəsi" tabloları məşhurdur.

O, Roma yaxınlığında Marçenoda vəfat etmişdir.

Bu dahı sənətkarların yolla- rını XVII, XVIII, XIX, XX əsrlərdə davam etdirən rəssamlar çox olmuşdur. Onlar yaradıcılıq üslubları, ideya istiqamətləri, cərəyanları ilə bir-birindən fərqlənsələr də, amal və arzuları bir olub, öz rəngarəng əsərləri ilə mədəniyyətin, incəsənətin inkişafına xidmət etmək. Bələlərinə XVII əsrdə Fransa klassik üslubunun banisi Nikola Pussen, mənzərə ustası, təbiət gözəlliyinin və poeziya vurğunu Klod Lorren, məhəbbət tərənnümçüləri Vatto, Buşen, realizm cərəyanının yolçusu Şardeni göstərmək olar.

XVIII əsrdə **Vilyam Xoqart** - satirik rəsam kimi məşhur idi. Reynolds - lirik, şairanə portretlər yaradırdı. XIX əsrdə **Jak Lui David** - klassizm cərəyanın ən böyük nümayəndəsi idi. **Ejen Delakrua** - romantizm cərəyanının görkəmli davamçısı olmuşdur. **Domye** - realizm cərəyanının bayraqdarı kimi tanınmışdı. **Hustav Kurbe** də rəssamlıqda bu yolun yolçusu olmuşdur. **Eduard Mane** - impressionistlərin ilk nümayəndəsi idi. **Oqyust Renuar** - gözəlliyin və sevincin tərənnümçüsü kimi şöhrətlənmişdi. **Edqar Deqa** - raqqasələri çəkməyi çox sevirdi. **İ.Levitan** - məşhur rus rəssamı. Mənzərə ustasıydı. **İ.K.Ayvazovski** - dəniz mənzərəçisi idi. **İ.Şişkin** - rus meşəsinin tərənnümçüsü idi. XX əsrdə **Pablo Pikasso** - fransız rəssamı. Mücərrəd cərəyanın ən qüdrətli nümayəndəsi idi.

XX əsrdə Azərbaycanda çoxlu istedadlı rəssam, heykəltəraş yetişmişdi. Ə.Əzimzadə, M.A.Abdullayev, T.Salahov, F.Əbdürrəhmanov, Q.Xalıqov, S.Salamzadə, T. Nərimanbəyov və b. rəssamlığın bütün janrları üzrə gözəl əsərlər yaratmışlar.

Əfsanədən boylanan 21 gözəl həyatda yaşamışdımı?

Seylon adasındakı Kolombo şəhərindən 200 km. aralıda Sekeriya qayası deyilən və sənət incisi kimi möcüzəli görünən bir yer vardır. Burada hansısa rəssamın əli ilə 21 gözəl qızın rəsmi çəkilmiş şəkillər adamı heyran edir.

Dünyanın qədim abidələrinə, incəsənət nümunələrinə baxanda dini mövzular, əfsanəvi süjetlər əsasında yaradıldığını görürük. Hindistanda da bunlar mühüm yer tutur. Amma Sekeriya rəsmləri belə deyildir. İ.Mojeyko "27 möcüzə" adlı kiğtabında yazır ki, adam boyu uzunluqda olan lüt gözəllər cüt-cüt dayanmışlar. Hər cütdə bir qayda olaraq qızların biri qara, digəri ağ dərilidir. Bəlkə də rəssam bununla qızlardan birinin xanım, digərinin onun kənizi olmasını göstərmişdir. Qızlar divarın səthində sərbəst yerləşdirilmişdir; bu, Asiya rəssamlığı üçün qeyri-adi haldır. Onlar sanki dumanda hərəkət edir və yaşayırlar. Orta əsrlərdə elə bir ikinci incəsənət əsəri tapmaq çətindir ki, Sekeriya rəsmlərində olduğu kimi rəssam həyalı və hərəkəti bu cür inandırıcı şəkildə təsvir edə bilsin. Sekeriya rəsmlərini çəkən rəssam mifik süjetləri deyil, dünyəvi qadınların obrazını yaratmış, insanları fanilyə deyil, həyata səsləmiş, onu sevməyə təlqin etmişdir.

V əsrdə yaşamış, şöhrəti naminə bu gözəl qadınları öz sarayının divarları boyunca çəkdirmiş Kassap adlı hökmdar çoxdan rəvayətə dönmüş, unudulmuş, onun sarayı da dağılmışdır. Amma rəssam barmaqları ilə illər uzunu yaradılmış gözəllik və 21 gözəl qadının abidəsi qalmışdır.

30 gün ərzində 22 min rəsm əsəri çəkmək mümkündürmü?

Dünyada mümkün olmayan şey yoxdur. Bu fikri İspaniyalı qadın rəsam Revilya Dore təsdiq etmək və "Kinnesin rekordlar kitabı"na düşmək üçün bütün imkanlarını səfərbər edərək 30 gün ərzində 22 min rəsm əsəri çəkmişdir. Bu, ondan əvvəlki rekordu ötmüşdür.

Azərbaycanda ilk karikaturaçı rəssam kim olub?

Əzim Əzimzadə (1880-1943)

Bakının Novxanı kəndində anadan olmuş bu istedadlı karikaturaçı rəssam Azərbaycan mətbuatı tarixində şərəfli yer tutur. Həyatın eybəcərliklərini, ədalətsizliyi hələ uşaq ikən görmüş Əzim Əzimzadə 1906-cı ildən müsəlman dünyasında böyük əks-səda yaradan "Molla Nəsrəddin" jurnalı məktəbində yetişmiş, mollanəsrəddinçilərin ideya cəbhəsində cəhalətə, nadanlığa qarşı satirik fırçası ilə mübarizə aparmışdır. O, "Molla Nəsrəddin", "Zənbur", "Kəlniyyat", "Məzəli", "Tuti", "Babayi-Əmir" kimi satirik jurnallara karikaturalar, M.Ə.Sabirin məşhur "Hophopnamə" şeirlər külliyyatına, Ə.B.Haqverdiyevin, C.Məmmədquluzadənin kitablarına illüstrasiyalar çəkmişdir.

Dünyanın ən görkəmli dahi sənətkarlarından kimləri tanıyırsınız?

Gözəl dünyamızın mədəniyyətinin inkişafında yaradıcı insanların böyük rolu olmuşdur. Hər bir söz ustası, sənətkar, şair, yazıçı, rəssam, bəstəkar, memar, heykəltəraş özündən sonra dünyamıza gözəl sənət inciləri yadigar qoymuşdur. Qoy onların ruhu şad olsun!

Bu yaradıcı insanların, gözəllik və həyat aşiqlərinin arasında çoxlu dahi sənətkarlar da olmuşlar. Onların bir qismini Sizə təqdim edirik:

Homer.

Qədim dünyamızın əfsanəvi yunan şairi. Eramızdan əvvəl XII-YII əsrlərdə yaşadığı ehtimal edilir. Antik mənbələrdə gəzərki, kor müğənni kimi qeyd olunur. Homer dünya ədəbiyyatının Qızıl fonduna qədim ölməz əsərləri "İliada" və "Odisseya" kimi epik poemalarını bəxş etmişdir. O, həm də ədəbiyyat tarixində "Homer himnləri"nin, "Markit" komik poemasının müəllifi kimi tanınmışdır.

Əbülqasim Firdovsi (934-1020).

Fars ədəbiyyatının dahi şairi. O, Xorasanda anadan olub. Tus şəhərinin yaxınlığında Təbəran kəndində vəfat edib. Onun yazdığı "Şahnamə"(976-1010) poeması dünya ədəbiyyatının möhtəşəm abidələrindən biridir. 55 min beytdən ibarət olan bu monumental epopeya İslamdan qabaqkı dövrün hadisələrini, İran Turan müharibələrini əks etdirir. Dünyada böyük şöhrət qazanmış bu poetik-epik əsər kompozisiyasına görə bir-birindən fərqlənən 50 padşahlığa bölünür. Bunlar bir neçə dastandan-"Zal və Sudabə", "Rüstəmin yeddi qəhrəmanlıq döyüşü", "Rüstəm və Söhrab", "Səyavuş", "İsfəndiyarın yeddi qəhrəmanlıq döyüşü", "Kuşanlı Kamus" və s. dastanlar epopeyanın ideya-bədii məziyyətlərini təcəssüm etdirir.

Sədi Şirazi (1184-1291).

İran klassik ədəbiyyatının dünya mədəniyyətinə bəxş etdiyi ən böyük şairlərdən biridir. Bu müdrik insan öz fəlsəfi, hikmətamiz şeirləri, nəsihətləri ilə bütün Yaxın Şərq xalqlarının nəcib duyğularla, mənəvi dəyərlərlə tərbiyə olunmasında misilsiz xidmət göstərmişdir.

Sədi, 1184-cü ildə dünyaya göz açmış, Bağdad darülfünununda mükəmməl təhsil almış, Bəlxi, Qəzvini, Pəncabı,Sumnatı, Yəməni, Hicazı, Fələstini, Mısırı, Kiçik Asiyanı gəzmiş. Hindistandan Mərakeşə qədər dərviş paltarında quru və su yolları ilə 30 il səyahətdə olmuşdur. 107 il yaşayan Sədi 1257-ci ildə "Bustan", 1258-ci ildə "Gülüstan" əsərlərini, qəsidələr, rübailər, müxtəlif şeirlər yazmışdır (Sədi Şirazi. "Bustan". Müqəddimə Əkrəm Cəfər. B., 1858. səh 5-6).

Yunis İmrə (1240-1320).

Türk şeirini, türk dilini yüksək bədii səviyyəyə qaldırmaqda, türk poeziyasında şair, aşıq kimi tanınan Yunis İmrənin böyük rolu olmuşdur. Türklər Yunis İmrəni çox sevmiş, onun haqqında demişlər: "Onun yatdığı yer bütün türk millətinin qəlbidir". Bu el sənətkarı daim xalq içində olmuş şer demiş, türkülər oxumuşdur. O, Suriyaya, İrana, Azərbaycana səfər etmişdir.

Yunis İmrə türk və dünya ədəbiyyatına "Divan", "Risaləti ün nushiyyə" (Nəsihətnamə) adlı 562 beytlik bir məsnəvi və ölməz poeziya nümunələri bəxş etmişdir.

UNESCO-nun qərarı ilə Yunis İmrənin ölümünün 750 illiyi beynəlxalq miqyasda qeyd edilmişdir. "Güldəstə" adlı toplusu Azərbaycan dilində 1992-ci ildə ilk dəfə çap olunmuşdur.

Vilyam Şekspir (1564-1616).

Vilyam Şekspir İngiltərənin və dünyanın böyük dühalarından biridir. Dörd əsrdən çoxdur ki, Qərb və Şərq Şekspir adına sonsuz bir məhəbbət bəsləyir. O, bitib-tükənməz bir xəzinədir. Avropada intibah dövrünün ən parlaq dühalarından biri olan Şekspir öz humanizmi, xəlqiliyi, həyatiliyi ilə xalqların qəlbinə girmişdir.

V.Şekspir 37 pyesin, komediyanın, tarixi dramın, faciənin müəllifidir. Onun "Romeo və Cülyetta", "Hamlet", "Otello", "Kral Lir", "Maqbet", "Antoni və Kleopatra" və b. əsərləri dünya şöhrəti qazanmışdır.

İohann Volfqanq Höte (1749-1832).

Dahi alman şairi, mütəfəkkiri. Təbiətşünas alim. N. Frankfurt - Mayn şəhərində dünyaya göz açıb, Veymarda vəfat etmişdir.

Höte Almaniyada maarifçilik dövrü ədəbiyyatının ən böyük nümayəndələrindən və yeni dövr alman ədəbiyyatının banilərindən biri olmuşdur. Dünya ədəbiyyatına "Faust", "Poeziya və həqiqət", "Gənc Verterin iztirabları" və b. onlarca ölməz əsərlər bəxş etmişdir.

Höte Şərq ədəbiyyatına, o cümlədən Nizami Gəncəvinin yaradıcılığına böyük maraq göstərmişdir. O, "Qərb-Şərq" divanında (1814-1819) Nizamidən öyrəndiyini söyləyir. Ona "Oxu kitabı" adlı şer həsr etdiyini qeyd edir.

Bayron Corc Qordon (1788-1824).

Böyük ingilis şairi Bayron İngiltərə, həmçinin ümumdünya ədəbiyyatında yeni dövr - inqilabi romantizmin banisidir. Bayron XIX əsr dünya ədəbiyyatında insan hüquqları uğrunda mübarizə edən şair olmuşdur. O,1805-1808-ci illərdə Kembric Universitetində oxumuş, 1809-1811-ci illərdə İngiltərənin cansıxıcı mühitindən baş götürüb Cənubi Avropa və Yaxın Şərq ölkələrinə səyahətə çıxmışdır.

Bayron lirik şeirlər, "Şərq poemaları" adı altında "Gavur", "Abidost gəlini" (1813), "Korsar" (1814), "Lora" (1814), "Korinfin faciəsi", "Parazina" (1816) və s. gözəl, lirik poemalar yazmışdır. "Don Juan" (1819-1823) poeması onun son əsəridir.

Viktor Hüqo (1802-1885).

Fransız mütərəqqi romantizminin başçısı və nəzəriyyəçisidir. Erkən yaradıcılığına realist siyasi görüşlü anası F.R. Şaporianın təsiri olmuşdur. İlk gənclik dövründə "İspaniyalı han" (1823), "Buq Jorqal" (1826) romanlarını yazmışdır. İlk böyük romanı "Paris Notərdam kilsəsi"dir. (1831). Onun məşhur "Səfillər" əsəri (1862) Fransa cəmiyyətinin müxtəlif təbəqələrinin həyatı epik genişliyilə əks olunmuşdur. Bu məşhur əsər əsasında 23 dəfə film çəkilmişdir.

V.Hüqonun "Mariya Tudor" dramı Azərbaycan səhnəsində göstərilmişdir.

Lev Nikolayeviç Tolstoy (1828-1910).

Böyük rus yazıçısı qraf L.N.Tolstoy (1828-1910). Peterburq Elmlər Akademiyasının fəxri akademiki. Dünya nəhənglərinin sırasında duran Tolstoy böyük, zəngin, eyni zamanda narahat həyat sürmüşdür.

L.N.Tolstoy "İvan İliçin ölümü", "Kreyser sonatası", "Sergey ata" povestlərindən tutmuş, "Cəhalət hökmranlığı", "Canlı meyit" dramlarına, "Anna Karenina", "Dirilmə", "Hərb və sülh" kimi monumental romanlarınadək bütün əsərlərində rus həyatını realistcəsinə təsvir etmişdir. O, gəncliyində rus ordusunda qulluq etmiş, Qafqazda dağlılarla aparılan müharibədə olmuş, "Hacı Murad" kimi gözəl povest yazmış, artilleriya zabiti kimi Sevastopolun müdafiəsində iştirak etmişdir.

MUSİQİ

Musiqi necə yaranmışdı?

Bu suala dolğun cavab vermək üçün ayrıca kitab da yazmaq olar. Ancaq biz bəstəkar və publisist Rəşid Şəfəqlə köməkləşib qısa cavab vermək istərdik.

Musiqinin tarixi çox qədimdir. Demək olar ki, insan övladının yarandığı vaxtdan musiqi də yaranmağa başlayıb. Çünki əcdadlarımız dünyaya göz açandan təbiətin gözəlliyi ilə rastlaşıblar. Heyvanların nəriltisini, quşların cəh-cəhini, çayların, şəlalələrin şırıltısını, dəniz dalğalarının, ləpələrinin zümzüməsini, küləklərin vıyıltısını, ildırımın gurultusunu eşidiblər.

Bütün bunları, bu səsləri əbədiləşdirmək, yaddaşa köçürmək üçün insanlar çox düşünüblər. Gözəllik onları ilhama gətirib. Bunlar da tədricən inkişaf edib, böyük düşüncə, zövq və əmək sahəsində incəsənət abidələrinə dönüblər.

İnsanların daş alətlərdən istifadə etdikləri dövrdə musiqiyə meyl, ritmə olan tələbatdan doğmuşdur. Bir sıra işlər, məsələn, taxıl döymək, yer şumlamaq, avar çəkmək, ov ovlamaq və s. adamların birgə əməyi, hərəkətlərin eyni vaxtda, eyni ritmdə olmasını tələb edirdi. Şübhəsiz ritmsiz musiqi ola bilməz. Lakin musiqinin ritmindən savayı bir əsas hissəsi də vardır ki, bu da musiqi səsləridir.

Daş dövrünün adamlarında musiqi səsləri təbiətin səsləri ilə yanaşı ov edərkən bir-birinə işarələrlə səs çıxarmaları zamanı əmələ gəlirdi. Çox vaxt tək adamın səsi lazımi məsafəyə çatmırdı. Buna görə də adamlar kollektiv surətdə səs-küy, haray-həşir salmağa başlayırdılar. Kollektiv səs işarələri adamlara təkcə ov zamanı deyil, dini mərasimlər, uğurlu ov, məhsul yığımı zamanı da lazım olurdu. İlk əmək mahnıları, rəqslər beləcə yaranırdı.

Qədim insanların həyatı dərk etmək marağı da musiqinin yaranmasında əhəmiyyətli rol oynamışdı. Həmişə iki müxtəlif səs insana xoş təsir bağışlamışdı. Onlar həmin səsləri yadda saxlamaq üçün dəfələrlə təkrar etmişlər. Bu zaman iki səs arasındakı boşluğu doldurmaq, həmahəng etmək üçün böyük səylər olmuşdur. Beləliklə, tədricən basit melodiyalar, musiqi cümlələri, səs sıraları yaranırdı.

Musiqi alətləri də buna bənzər şəkildə meydana çıxırdı. Ən qədim alətlər zərb alətləri olmuşdur. Bir-birinə vurulan dəyənək zərbələri, taqqıltı vasitələri iş ritminin göstəricisi kimi, sonralar rəqs zamanı istifadə olunurdu. Bu alətlər əsasən daş və heyvan sümüklərindən düzəldilirdi. Sonralar heyvan dərisindən hazırlanırdı. Əgər insanlar rəqsi əvvəllər əl vurmaqla və ayaq səsləri ilə edirdilərsə, zaman keçdikcə, musiqini qavramaq dərəcəsi artdıqca, iki balıqqulağını, iki daşı, iki ağacı bir-birinə döyməklə yeni səslərin çıxdığını hiss etmişlər. Onlar öyrənmişlər ki, oyuq ağacı dəyənəklə vurduqda səslər daha yaxşı çıxır.

Ən qədim təbil ağacdan qayrılmış, üzü üstə çevrilmiş təknədən ibarət olmuşdur. Sonralar saxsı, gil qablar düzəldib ağzına dəri çəkib, boyunlarından asaraq çalmışlar. Lakin saxsı qablar tez sınırdı. Dəmirin kəşfi musiqi aləmində də yeni mərhələnin əsasını qoydu. Qədim insanlar dəmirdən, misdən istifadə edib bərk, cingiltili səs çıxaran kiçik təbillər, nağaralar, qavallar və s. düzəltmişlər.

Ən qədim nəfəsli alət qamışdan hazırlanmış tütək olmuşdur. Simli alətlərin yaranması kaman və oxun kəşfi, ondan istifadə edilməsi dövrünə aiddir.

Sonralar musiqi inkişaf etdikcə çoxlu çalğı alətləri də yaranmağa başlamışdır.

İlk not nə vaxt, kim tərəfindən yaradılmışdır?

Qədim insanlar çalmağı, oxumağı, rəqs etməyi öyrənəndən sonra onları gələcək nəsillərə çatdırmaq haqqında düşünmüş, ilk not yazılarını yaratmağa başlamışlar. Buna ilk dəfə qədim şumerlər nail olmuşlar. Qədim Şumer şəhəri Uqaritdə qazıntılar zamanı tapılmış mixi işarələrlə yazılmış gil lövhədə üç min il əvvəl bəstələnmiş mahnının sözləri və melodiyası musiqi mədəniyyətinin qədimliyindən xəbər verir. Sonralar papirus və kağızın ixtirası musiqi sənətinin və not yazısının inkişafına təkan vermişdir. Bu sahədə yunanlar fərqlənmişlər. Onlar musiqini əlifba işarələri ilə yazmışlar. Yaxın Şərqdə isə not yazısı nümunələri VIII əsrdən məlumdur.

Musiqinin coğrafiyası varmı? Bu haqda nə bilirsiniz?

Bəli, dünyamızın müxtəlif cəhətləri, tarixi-coğrafi əraziləri, ölkələri, xalqları olduğu kimi, dünya musiqisinin də geniş, rəngarəng coğrafiyası vardır. Musiqini yaxşı duyan, ondan zövq alan kamil insanlar əgər coğrafiyanı yaxşı bilirlərsə, o dəqiqə çalınan musiqinin hansı bölgəyə, regiona, xalqa məxsus olduğunu hiss edəcəklər. Məsələn, ərəb musiqisinin İran, Pakistan, tacik musiqisindən fərqli olduğunu görəcək. "türkülər" çalınanda adamın gözləri önündə Altay dağlarından üzü bu yana - Anadolu yarımadasınadək ərazilər canlanacaq. Türk şərqiləri səslənəndə bu yalnız Türkiyəyə məxsus olduğu bilinir. Onun qərb qonşuluğunda yunan xalq musiqisi çalınanda sankı Aralıq və Egey dənizlərinin dalğalarının melodiyası, ritmi hiss edilir. Balkan yarımadasında yaşayan albanların, xorvatların, makedoniyalıların, rumınların, bolqarların musiqisində yaxınlıq olsa da, onları bir-birindən fərqləndirmək də mümkündür. Məsələn, rumın, moldovan və qaraçıların mahnı və rəqsləri təxminən eynidir. Rus, belorus, Ukrayna melodiyalarında bir doğmalıq, yaxınlıq vardır. Uzaq Çin, Vyetnam, Laos musiqisi cingiltili alətlərlə çalındığından o dəqiqə hiss edirsən ki, bu melodiyalar bu xalqlara məxsusdur. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, bu xalqlara məxsus olan mahnıların, musiqinin formalaşmasında dil xüsusiyyətləri də mühüm rol oynayır. Çinə qonşu olan böyük hind yarımadasında yaşayan qədim hindlilərin melodiyaları, mahnıları çox asanlıqla seçilir. Hind musiqisi qonşu Pakistan və Kəşmir xalq havalarına necə də yaxındır, doğmadır.

Afrika qitəsində yaşayan zəncilərin ritmik rəqsləri monotonluğu ilə seçilir. Meksika musiqisi ilə Braziliya və Argentina melodiyalarında az da olsa fərq hiss etmək olur.

Bütün dünya xalqlarının musiqi coğrafiyası haqqında çox danışmaq olar. Qısaca onu deyə bilərik ki, bu xalqların qədim dövrlərdən yaratdıqları özünəməxsus ritmlər, melodiyalar, rəqslər sonralar xalqlar bir-birinə qovuşduqca, əlaqələr yarandıqca musiqidə də müəyyən təsirlər olubdur. Məsələn, çalğı alətlərini nəzərinizə gətirin: Tulumb azərbaycanlılarda da, moldovanlarda da, qədim türklərin yaşadıqları ərazilərdə də mövcud olubdur. Simli alətlər bütün xalqlarda vardır. Dəridən hazırlanmış nağara, qoşa nağara, dəf və s. Asiya, Afrika, Avropa ölkələri xalqlarının musiqi mədəniyyətinə möhkəm daxil olmuşdur.

Harmoniya nədir?

Harmoniyanın əsas mənası ahəngdarlıq, uyğunluq deməkdir. Harmoniya təbiətdə, insan həyatında, təbiət və cəmiyyətin qanunauyğun inkişafında incəsənətin bütün növlərində-rəssamlıqda, heykəltəraşlıqda, memarlıqda, musiqidə mühüm cəhətdir. Harmoniyanın ikinci lüğəti mənası musiqi kompozisiyasında akkordların düzgün qurulması üsullarından bəhs edən musiqi nəzəriyyəsidir. Harmoniya tədris fənni kimi musiqi nəzəriyyəsi təhsilinin əsasını təşkil edir. Bəstəkar Rəşid Şəfəq qeyd edir ki, əgər harmoniya olmasaydı, biz həmişə... bir səsli melodiyaları dinləmək məcburiyyətində qalardıq. Harmoniya bir səsli musiqi melodiyalarını rəngarəng edir, yeni ruhda, yeni formada dinləyicilərə çatdırır.

Bəstəkarlarımız müxtəlif üsullardan istifadə edərək hər hansı bir əsərin harmonik səslənməsinə nail olurlar. Bu zaman əsərin əsas melodiyası olduğu kimi qalır. Əsas melodiyaya uyğun müşahidəçi melodiya və akkordlar isə obrazın dinləyicilərə daha aydın çatdırılmasına kömək edir. Musiqi daha canlı səslənir.

Musiqidə "harmoniyanın ulu babası" kim olmuşdur?

Iohann Sebastian Bax (1685-1750)

Bu böyük alman bəstəkarı dünyaya 200 il ərzində çoxlu musiqiçi vermiş, qədim nəsildən idi. Bu soyadı daşıyan bütün musiqiçilər o qədər çox idilər ki, onları doğma vətənləri Tyuringiyada "Baxlar" adlandırırdılar.

İ.S.Bax musiqi mədəniyyəti tarixində zəngin irs qoymuşdur. Onun instrumental əsərləri - klavir, violençel, skripka üçün sonata və süitaları, parlaq və ecazkar "Brandenburq konsertləri", orqan və klavir üçün prelüdiyaları və fiqaları, həmçinin müxtəlif janrlarda bəstələdiyi əsərləri musiqi aləminə yaxşı tanışdır...

İ.S.Bax böyük bəstəkar olmaqla yanaşı, dahi polifonist idi. Bethovenin "harmoniyanın ulu babası" adlandırdığı Bax, həm də "polifoniyanın atası" idi.

Reçitativ nədir?

Reçitativ (italyanca - reçitativo, reçitore - hündürdən oxumaq, deklamasiya demək) vokal musiqisinin xüsusi növü; nitqin (danışıq, söz) intonasiyalı və ritmik oxunması. Reçitativin mənşəyi xalq müğənnilərinin epik musiqili - poetik əsərləri ifa etməsi ilə bağlıdır (məs., dastanların aşıqlar tərəfindən söylənməsi və s.).

Avropa professional musiqisində reçitativ XVI əsrin sonu XVII əsrin əvvəllərində operanın yaranması ilə əlaqədar meydana gəlmişdir. Reçitativ və onun elementlərindən digər musiqi janrlarında (oratoriya, kantata, mahnıda) istifadə olunur (ASE, c. VIII səh. 127, 1984).

Kordebalet nə deməkdir?

Fransızca corps de balet - yeni corps - şəxsi heyət və balet məfhumu ifadə edir.

Kordebalet - balet əsərlərində dəstə ilə oynayan balet artistləri heyətinə deyilir. Kütləvi səhnələrdə kordebaletdən geniş istifadə olunur ki, bu da əsərin canlı və emosional olmasına kömək edir.

Uvertüra nədir? Termin kimi ən çox harada istifadə edilir?

Siz yəqin ki, dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovun "Koroğlu" operasının uvertürasını eşitmisiniz. Necə də gözəldir, əzəmətlidir. Həmin uvertüra ayrıca çalınanda da adama ləzzət verir, müstəqil musiqi əsəri kimi xoş təsir edir. Deməli, uvertüra musiqi əsərinə həm müqəddimə, həm də sərbəst musiqi parçası kimi başa düşülür. Uvertüra fransızca ouverture, latınca - apertura - açılış, başlanğıc deməkdir. Uvertüra opera, balet, operetta, kinofilm və s. əsərlərə yazılmış musiqi müqəddiməsidir. Uvertüranın ilk nümunəsini 1607-ci ildə K.Monteverdi "Orfey" operasında yaratmışdır.

Balet nədir? O incəsənətin bir növü kimi nə zamandan məlumdur?

Balet, məzmunu musiqili xoreoqrafiya obrazları canlandırılan teatr sənət növüdür. Balet fransız dilində ballet, italyan dilində balletto, latın dilində ballo - rəqs edirəm deməkdir.

Ensiklopedik ədəbiyyatda balet janrının XVI - XIX əsrlərdə İtaliyada, sonra Fransada, İngiltərədə, İspaniyada və digər Avropa ölkələrində yaranıb yayıldığı göstərilir. Balet əsəri libretto (musiqi əsərinin yazılış mətni) əsasında bəstəkar tərəfindən bəstələnir, sonara teatr artistləri, xoreoqraflar, baletmeystr tərəfindən rəqslər, pantomima, geyimlər və səhnə quruluşu hazırlanıb ifa olunur. Balet teatr incəsənətinin çox sevilən gözəl sənət incisidir. Burada mövzu obrazlı musiqi və rəqslər vasitəsi ilə tamaşaçıya çatdırılır.

"Jizel" baletindən adajio

Vaxtı ilə Avropanın və dünyanın böyük teatr səhnələrində oynanılan, dahi bəstəkarların balet əsərləri, zərif, incə musiqisi, balet ulduzlarının klassik rəqsləri bu janrın şöhrətini aləmə yaymışdır. Dünya bu sənətin ocağını Avropada axtarmışdı. Amma bəşər sivilizasiyasının keçib-gəldiyi uzun yola xəyalən nəzər salanda görürsən ki, hər bir sənətin kökü var, binövrəsi var.

Balet - rəqs sənətinin kökü lap qədimlərə gedib çıxır. İnsanlar öz hiss və duyğularını, həyəcan və kədərlərini, sevinc və qələbələrini həmişə mərasimlərdə musiqi və əlvan süjetli rəqslərlə ifa etmişlər. Elə götürək qədim şahların, xaqanların, çarların saraylarında rəqqasələri, xanəndələri. Bunlar məgər balet sənətinin ibtidai şəkli deyilmi? Ulu Şərqin düşündüyü, zövq aldığı saray rəqqasələri bu günün balet ulduzlarının sələfləri deyilmi?

Bu haqda geniş bəhs etmək olar. Ancaq belə fikir söyləsək heç də yanılmarıq ki, Avropa rəqs mədəniyyətini Şərqdən əxz edib, onu daha da inkişaf etdirərək klassik və müasir balet sənəti səviyyəsinə qaldırmışdır.

Qədim yunan faciəsində xorun başçısı necə adlanırdı?

Korifey. Bu söz bir neçə mənada işlədilir: 1) "Koryphaios - rəhbər, başçı, 2) Məna: kordebalet artistləri üçün ən yüksək dərəcə; 3) Məcazi mənada - elm, ədəbiyyat, texnika, incəsənət sahəsində aparıcı yer tutan görkəmli şəxs.

Adajio nədir?

Adajio musiqi əsərlərində ağır, sakit temp deməkdir. İtalyan dilində "adagio". Baletdə lirik səciyyəli, ağır templi solo və ya duet rəqs, yaxud rəqsin bir hissəsidir.

Fleyta nə vaxtdan məlumdur?

Almanca "flöte" - nəfəslə çalınan musiqi aləti. Qədim dövrlərdən məlumdur. Flajolet fleytanın əcdadı sayılır. Horizontal (yan F.) və şaquli F. növləri var. Müasir fleyta bir başı bağlı silindrik gövdədən ibarətdir. Gövdənin əsas hissəsində bütün əsas klapanlar, aşağı hissəsində isə 3-4 klapan yerləşir. Yuxarı hissədə hərəkət edən tıxac və havanın üfürülməsi üçün dəlik olur. Fleyta ebena, qrenadil və s. ağaclardan, eləcə də metaldan hazırlanır.

Saksafonu kim icad etmişdir?

XIX əsrin ikinci yarısında səs-nəfəslə çalınan bu musiqi alətini Belçika nəfəs alətləri ustası A.Saks (A.Sax) icad etmişdir. Bürüncdən hazırlanır. Poraboru şəkilli, dimdikvari müştük, bir qat qamış dilçəkdən ibarətdir (üç hissədən). 7 növü var (soprano, sopranino, alt, kontrabas, saksafon, bas saksafon).

Qarmonu kim ixtira etmişdir?

İlk əl qarmonunu alman ustası K.F.L.Buşman ixtira etmişdir (1822). Rusiyada qarmon istehsalına 1830-1840-cı illərdə başlanmışdır (Tula). Əl qarmonu diatonik (iki cərgəli Vyana qarmonu, Saratov qarmonu) və xromatik (bayan, akkordion) olur. Əl qarmonundan əlavə dodaq qarmonu da var. Azərbaycanda qarmon XIX əsrdən yayılmağa başlayıb. Azərbaycan qarmonunun səs sırası xromatikdir. Qarmondan solo və ansambl aləti kimi istifadə olunur.

Paxıllıq müəllimin öz şagirdinin ölümünə səbəb olmuşdur. Dünya şöhrətli şagird kim idi?

Dahi Avstriya bəstəkarı Volfhanq Amadey Motsart. O Motsart ki, 7 yaşında öz musiqi istedadı ilə bütün Avropanı valeh etmişdi. Vyana, London, Paris, Roma... onu alqışlayırdı. 12 yaşlı Motsart operaların, simfoniyaların, konsertlərin müəllifi idi. 15 yaşında isə Bolonyada və Veronada məşhur musiqi akademiyalarının üzvü seçilmişdir. Bu şərəfə o vaxt nadir adamlar layiq görülürdülər.

Amadey Motsart (1756-1791)

Çılğın, coşğun, musiqi vurğunu, gözəl istedad sahibi V.Motsart ilk musiqi təhsilini atasından almış, 4 yaşından klavisin çalmış, 5-6 yaşlarından musiqi bəstələmişdir. 19 yaşında o, artıq 10 musiqili səhnə əsərinin, 2 kantata, bir çox simfoniya, konsert, kvartet və s. musiqi əsərlərinin müəllifi olmuşdur. Motsart müxtəlif alətlərlə orkestr üçün 40-a yaxın, o cümlədən 21 fortopiano konserti bəstələmişdir.

V.A.Motsart dövrünün musiqi zirvəsinə qalxmış, bir çox ənənəvi çərçivəni keçərək, hətta öz müəllimi, bəstəkar Solyerini kölgədə qoymuşdur. Dövrün ziddiyyətləri, sənətkara laqeyd münasibət, müəlliminin qibtəsi paxıllıq dərəcəsinə çatmışdır. Solyeri onun hər bir uğuruna heyrətliklə alışıb-yanmış, belə bir dahinin yanında özünü çox kiçik, zəif gördüyü üçün paxıllıq hissi onu ən rəzil əmələ əl atmağa sövq etmişdir. Deyilənə görə və onun haqqında çəkilmiş kino filmdən məlum olmuşdur ki, Solyeri 35 yaşlı, gənc, coşğun Motsartı zəhərləyib öldürmüşdür.

Dahi alman bəstəkarı Lüdviq Van Bethoven 27 yaşında olanda musiqiçi üçün ən vacib olan eşitmə qabiliyyətini itirəndə, özünü intihar etmək fikrinə düşmüşdür. Onu bu fikirdən nə daşındırmışdır?

Lüdviq Van Bethoven (1770-1827)

Böyük ideallarla yaşayan, bəşəriyyət üçün ölməz musiqi əsərləri yaradan bu böyük insanın iradəsi ölümə qalib gəlmişdir. Bethoven insanlıq və incəsənət qarşısında vətəndaşlıq borcunu düşünüb, demişdir: "Ah, mənə elə gəlir ki, məni özünə cəlb edənləri duyub yaratmadan dünyadan köçə bilmərəm". "Mən taleyin boğazından yapışdım! O, məni məhv edə bilmədi".

Nə xəstəlik, nə tənhalıq, nə də ehtiyac onu sarsıtmadı. Bu işıqlı, mübariz fikirlər onu intihardan daşındırıb daha əzəmətli, parlaq yaradıcılıq aləminə apardı.

Bethoven bundan sonra insan duyğularını riqqətə gətirən, heyrətə salan özünün qəhrəmanlıq simfoniyalarını, konsertlərini bəstələdi. O, dünya musiqi tarixində dühaya çevrildi. 9 simfoniyasını, 11 uvertürasını, fortepiano ilə orkestr üçün 5 konsertini, skripka ilə orkestr üçün konsertini, 16 simli kvartetini, 32 fortepiano sonatasını, 70-dən çox vokal əsərini və b. musiqi incilərini insanlara yadigar qoyub 57 yaşında əbədiyyətə qovuşdu.

Musiqi dünyasında İtaliyanın şöhrətini göylərə qaldırmış Nikkolo Paqanininin öz doğma yurdunda dəfninə nə üçün icazə verilməmişdir?

N.Paqanini (1782-1840)

N.Paqanini dünya şöhrətli skripkaçı, bəstəkar, qeyri-adi istedada malik insan idi. O, 11 yaşından məşhur salonlarda müstəqil konsertlər vermiş, solo-skripka üçün "24 kapriççio", simli kvartetlər, iki konsert, müxtəlif pyes və varpasiyalar yazmış, mahir ifaçılığı ilə Avropa dinləyicilərini heyrətə salmışdı. Musiqidə romantizmin banilərindən biri olmuş bu dahi insan konsert zamanı notsuz çalmağı tətbiq etmiş ilk skripkaçıdır. İtaliyaya N.Paqanini sanki bir dünya bağışlamışdır. Amma bu ölkənin fanatikləri onu bəyənməmiş, vahid müstəqil İtaliya və azadlıq tələb edən insanlarla həmrəy olduğu üçün, onu təqib etmişlər. Hətta öləndən sonra belə din xadimləri onun İtaliyada dəfninə icazə verməmişlər. Onun cənazəsi qoyulmuş araba şəhər-başəhər, kəndbə-kənd dolanmış, heç yerdə bu böyük insana son mənzil rəva bilinməmişdir. Yalnız uzun illərdən sonra N.Paqanininin cəsədinin qalıqları Parmaya köçürülmüşdür.

"Qalanın dibində bir quş olaydım" qədim Azərbaycan xalq mahnısının melodiyasından hansı bəstəkar öz operasında istifadə etmişdir?

M.İ.Qlinka (1804-1857)

Klassik rus musiqisinin banisi, ilk rus operasının yaradıcısı böyük bəstəkar Mixail İvanoviç Qlinka.

Rus xalq musiqisi ruhunda boyumuş Qlinka öz yaradıcılığında xalq melodiyalarına geniş yer vermiş, xalq havalarını peşəkar və klassik ənənələri zəminində inkişaf etdirmişdir. O, başqa xalqların da musiqi folkloruna müraciət etmişdir.

Bir gün Ərzrumda Qafqaz Müsəlman Süvari alayının bir əsgəri istirahət zamanı qədim bir Azərbaycan mahnısı oxuyurmuş. Bu "Qalanın dibində bir quş olaydım" mahnısı idi. A.S.Puşkin A.A.Bakıxanovla M.İ.Qlinkanın yanında olanda ona bu haqda danışıb və deyir:

- Mixail İvanoviç, bir qulaq as, gör şərq havası necə də gözəldir. Abbasqulu Ağadan xahiş edək bir zümzümə etsin.

Mahnının melodiyası Qlinkanın çox xoşuna gəlir. Bəstəkar "Ruslan və Lyudmila" operasında bu melodiyadan istifadə edir.

O hansı bəstəkardır ki, 10 yaşında Paris konservatoriyasına qəbul olunmuşdur?

Jorj Bize (1838-1875)

Jorj Bize görkəmli fransız bəstəkarı, dahiyanə "Karmen" operasının yaradıcısıdır.

Onun ilk musiqi müəllimləri valideynləri olmuşlar. On yaşında ikən J.Bize Paris konservatoriyasına qəbul edilmiş, 1857-ci ildə oranı Roma mükafatı ilə bilirmişdir.

Fransız xalq və klassik musiqisinin gözəl ənənələrindən bəhrələnmiş J.Bize bir sıra kantata, komik opera, suita, 40-dan çox sonata, xor əsərləri, "Roma simfoniyası", "İnci axtaranlar", "Port gözəli", "Camila" operaları və s. gözəl ritmik, koloritli musiqi əsərlərinin müəllifidir. Əgər bu əsərləri yazmasaydı belə təkcə "Karmen" operası (1874) ilə də o, dahi bəstəkar olaraq qalardı. P.İ.Çaykovski demiş "Karmen" dünyada ən məşhur operadır. 1904-cü ilə qədər "Karmen" operası 1000 dəfə Paris səhnəsində tamaşaya qoyulmuşdur.

Məşhur "Sonalar gölü" baletinin müəllifi kimdir?

Pyotr İliç Çaykovski (1840-1893)

Boyuk rus bəstəkarı Peterburq Konservatoriyasında N.İ.Zarembadan musiqi nəzəriyyəsini və A.Q.Rubinşteyndən bəstəkarlıq üzrə dərs almışdır. 1866-cı ildə Moskva Konservatoriyasının professoru olmuş, 1872-ci ildə "Harmoniya dərsliyi"ni yazmışdır.

1866-1877-ci illər P.İ.Çaykovskinin yaradıcılığının çiçəklənmə dövrü idi. O, bu dövrdə 3 simfoniya, "Romeo və Cülyetta" uvertura-fantaziyasını, "Fırtına", "Françeska da Rimini" simfonik fantaziyalarını, fortepiano və orkestr üçün I konsertini, skripka ilə orkestr üçün "Melanxolik serenada"sını, dünya şöhrətli "Sonalar gölü", "Şelkunçik" baletlərini, məşhur "Yevgeni Onegin", "Qaratoxmaq qadın", "Orlean qızı", "Mazepa" operalarını, bir çox simfoniyalarını və s. musiqinin bütün növləri üzrə gözəl əsərlərini yazmışdır.

Dahi Azərbaycan bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyov P.İ.Çaykovski yaradıcılığı barəsində demişdir ki, Çaykovski bizim üçün ona görə əzizdir ki, bir ovuc seçmə adamlar üçün deyil, geniş xalq üçün ölməz sənət inciləri yaratmışdır. O, bütöv bir nəsl üçün müəllim olmuşdur.

Dünyanın görkəmli bəstəkarlarının sırasında daha kimlər vardır?

Frans Şubert (1797-1828). Avstriya bəstəkarı. Musiqidə romantizmin ilk böyük nümayəndəsi idi. Onun yaradıcılığında mahnı janrı mühüm yer tutmuşdur. Yüzə qədər şairin şerinə 600 silsilə mahnı bəstələmiş, çoxlu musiqi janrında əsərlər yaratmışdır.

Friderik Şopen (1810-1849). Məşhur polyak bəstəkarı və pianoçu. 7 yaşından konsertlərdə çıxış etmiş, öz əsərlərini çalmışdır. 8 yaşında onu "Polşa Motsartı" adlandırmışlar. Şopen yalnız piano üçün əsərlər bəstələmişdir. O, yeni piano yazısı və ifaçılıq üslubu, fortopiano balladası, 16 polenez, 58 mazurka, 17 vals, 24 prelud, 27 etüd, çoxlu beşik nəğməsi, rondo, mahnı və s. gözəl musiqi əsərinin müəllifi kimi tanınmışdır.

Ferens List (1811-1886). Macar bəstəkarı, pianoçu, musiqi xadimi. 9 yaşından konsertlərdə çıxış etmişdir. 12 simfonik poema, 19 macar rapsodiyası, fortepiano üçün 2 konsert, xor və fortepiano əsərləri yazmışdır. O, yeni musiqi janrının - bir hissəli proqramlı simfonik poemanın yaradıcısıdır.

A.S.Darqomıjski (1813-1869). Rus bəstəkarı. Rus musiqisində tənqidi realizmin banilərindən biridir. Bir sıra opera və simfonik əsərlərin müəllifidir.

Cuzeppe Verdi (1813-1901). Opera janrının klassiki, məşhur italyan bəstəkarı. Yaradıcılığa 15 yaşından başlamış. "Riqoletto", "Kral əylənir", "Trubadur", "Traviata", "Don Karlos", "Aida" kimi dünya şöhrəti qazanmış opera əsərləri yaratmışdır. O, 26 operanın müəllifidir. Onun "Aida", "Riqoletto", "Traviata", "Otello", "Trubadur" operaları dəfələrlə Azərbaycan səhnəsində göstərilmişdir.

Edvar Qriq (1843-1907). Norveç bəstəkarı, pianoçu və dirijor kimi arvadı-müğənni Hagerupla birlikdə Avropanın bir sıra şəhərlərində konsertlər vermişlər. E.Qriq Bergendə "Harmoniya" cəmiyyətinə rəhbərlik etmiş, İsveç, Fransa, Berlin akademiyalarına üzv seçilmiş, Kembric, Oksford universitetlərinin fəxri doktoru adına layiq görülmüşdür. O, Norveç klassik musiqisini dünya klassik musiqisi səviyyəsinə qaldırmışdır.

M.A.Balakirev (1837-1910). Rus bəstəkarı, pianoçu, dirijor, musiqi xadimi. O, rus musiqisi tarixində istedadlı bəstəkarları başına yığıb "Qüdrətli dəstə" dərnəyi yaratmışdır. Bu dəstəyə A.P.Borodin, M.P.Musorqski, Rimski-Korsakov və S.A.Kui daxil idi. M.A.Balakirev "Yeni rus məktəbi", "Balakirev məktəbi"nin də yaradıcısıdır.

Cakomo Puççini (1858-1924). İtalyan bəstəkarı. 10 yaşından kilsədə orqançalan işləmiş, pianoçu, orqançalan kimi konsertlərdə çıxış etmişdir. Yaradıcılığı əsasən opera janrı ilə bağlı olmuşdur. Müasir Avropa operalarında yer tutan orijinal reçitativ-ariozo üslubunu yaratmışdır. "Edqar", "Manon Lesko", "Bohema", "Toska", "Çio-çio-san" operaları dünyanın ən məşhur teatrlarında tamaşaya qoyulmuşdur. "Bohema", "Toska", "Çio-çio-san" operaları Azərbaycan səhnəsində də oynanılmışdır.

XIX əsrdə yaşayıb-yaratmış görkəmli sənətkarların hər birinin öz yaradıcılıq üslubu, orijinallığı, tapıntısı vardır. Onların bəstələdikləri musiqi əsərləri dünya musiqi mədəniyyətinin qızıl fonduna daxil edilmişdir.

AZƏRBAYCAN

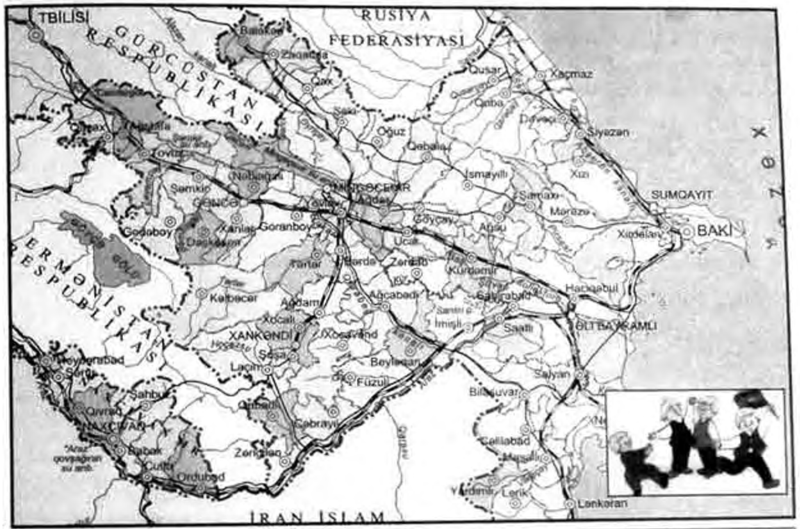

Doğma yurdumuz Azərbaycan haqqında ən əvvəl nəyi bilmək və yadda saxlamaq lazımdır?

Respublikamızın ərazisinin ümumi sahəsi 86.6 min kvadrat kilometrdir.
Quru sərhədlərinin uzunluğu təxminən 2849 kilometrdir.
Dəniz sahili xəttinin uzunluğu 825 kilometrdir.
Xəzər dənizinin Azərbaycan sektoru 80 min kvadrat kilometrdir.
Paytaxtı -Bakı.
Bu gözəl, zəngin ölkədə 8,6 milyon insan yaşayır.
Dövlət dili Azərbaycan dilidir.
Dövlət quruluşu- Respublika.
Milli pul vahidi-Azərbaycan manatıdır.

("Azərbaycan tarixi atlası", B.2007).

Foto H. Hüseynzadənindir

Azərbaycan Dövlət gerbi hansı rəmzi əlamətlərdən ibarətdir?

Azərbaycanın gerbinə baxanda burada üzərində səkkizguşəli ulduz həkk edilmiş sarı, göy, qırmızı, yaşıl rəngli dairəvi zolaqlarla haşiyələnmiş qalxan gözümüzün önündə canlanır. Qalxan boyu mərkəzdə səkkizguşəli ağ rəngli, sarı haşiyəli ulduz və ulduzun ortasında qırmızı alov dilləri Odlar yurdumuzun rəmzidir. Qalxanın aşağı tərəfində sünbül və palıd yarpaqlarından hörülmüş çələng görünür.

Bu rəmzi əlamətlərin hər birinin böyük mənası vardır: sarı rəng - Günəş nur rəmzidir. Göy rəng türk dünyasına məxsusluğu, qırmızı müasirliyi, azadlığı, intibahı, yaşıl isə islam mədəniyyəti və mənəviyyatına bağlılığı bildirir.

Qalxan müdafiə, səkkizguşəli ulduz - Günəş, nur, sünbül bərəkət, bolluq, palıd yarpaqları isə əbədi möhkəmlik rəmzləndir.

Gerbimizin bütövlükdə mənası belədir: engin mavi səma altında azad, işıqlı həyat, əmin-amanlıq, bolluq yaratmaq, əbədi sülh, düşmənə qarşı ayıq-sayıq və möhkəm müdafiəyə hazır olmaq deməkdir.

Azərbaycanın üç rəngli bayrağı nə vaxt qəbul edilmişdir?

Azərbaycanın üç rəngli bayrağı dövlət atributlarından biridir. Bu gözəl bayraq Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti dövründə - 1918-ci il, noyabrın 19-da qəbul edilmişdir.

1991-ci il fevral ayının 5-dən bu bayraq müstəqil Azərbaycan Respublikasının bayrağı elan olunmuşdur.

Bəs bayrağımızdakı rənglərin, ağ rəngdə təsvir olunmuş Ay və Ulduzun mənası nədir?

Bayrağımızdakı göy, qırmızı, yaşıl rənglərinin böyük rəmzi mənası vardır. Göy rəng - türkçülüyü, genişliyi, sülh və əminamanlığı, yaşıl rəng islamçılığı, qırmızı rəng isə müasirliyi, demokratiya və azadlıq uğrunda mübarizə və tərəqqini bildirir.

Bayrağın ortasında qırmızı rəngin üstündə həkk edilmiş ağ rəngli Ay və səkkizguşəli ulduz Aya və Günəşə işarədir.

Bu, dövlətimizin nurlu gələcəkdə əbədiliyini, dünyəviliyini əks etdirir.

Respublikamızın dövlət himni nə vaxt yaradılmışdır?

Azərbaycan dövlət himni Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti (1918-1920) zamanı yaradılmışdır. Musiqisini Üzeyir Hacıbəyov bəstələmiş, sözlərini Əhməd Cavad yazmışdır.

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın
şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə
cümlə hazırız!
Səndən ötrü qan tökməyə
cümlə qadiriz!
Üçrəngli bayrağınla
məsud yaşa!
Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hərbə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər,
Hərə bir qəhrəman oldu!
Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!
Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştaqdır!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

Üzeyir Hacıbəyov

Əhməd Cavad

"İnanıram ki, mənim axıra çatdıra bilmədiyim taleyüklü məsələləri, planları, işləri xalqın köməyi və dəstəyi ilə İlham Əliyev başa çatdıracaqdır".

Heydər Əliyev

Parlaq, xeyirxah ömür yaşamış, böyük ictimai-siyasi fəaliyyəti ilə dünya şöhrəti qazanmış Heydər Əliyev (1923-2004) müstəqil Azərbaycanın Prezidenti vəzifəsinə qədər şərəfli həyat yolu keçmiş bəşər tarixində nadir şəxsiyyətlərdən biridir. O, müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu kimi tarixdə əbədi iz qoymuşdur. Onun həyat amalı özünün dediyi kimi, bütün varlığı qədər sevdiyi doğma xalqına xidmət etmək olmuşdur. Böyük öndər demokratik dövlətimizin və mənəvi dəyərlərimizin qorunmasının təminatçısı. Heydər Əliyev xalqımızın tarixi, mədəniyyəti, incəsənəti və ədəbiyyatı ilə həmişə maraqlanmış, yüksək qiymət vermiş, fəxr etmiş, bu dəyərlərin inkişafına çalışmışdır.

Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin nurlu ocağında-zəngin həyat məktəbində böyüyən İlham Əliyev bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti kimi şərəfli bir vəzifəni uğurla davam etdirir, müdrik atasının işıqlı yolu ilə gedib, onun arzularını həyata keçirir, ölkəmizin iqtisadi, siyasi, mədəni inkişafı yolunda əvəzsiz xidmətlər göstərir.

Azərbaycanın tarixi ərazisi nə qədər olmuşdur?

1813-cü ilə qədər Azərbaycanın sahəsi təxminən 410 min kv.km. olmuşdur.

1813-1828-ci illərdə rus qoşunları tərəfindən işğal edilmiş Azərbaycan əraziləri: İran əsarəti altındakı Güney Azərbaycan - sahəsi təxminən 280 min kv.km.

Rusiya əsarəti altındakı Quzey Azərbaycan - sahəsi təxminən 130 min kv.km.

1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin qurulduğu ərazinin sahəsi 114 min kv.km.-idi.

1920-1991-ci illərdə Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının ərazisi - 86,6 min kv.km. olaraq qalmışdır.

Azərbaycan xalqı necə və nə vaxt təşəkkül tapmışdır?

Akademik Ziya Bünyadov ərəb müəlliflərinin məlumatına əsaslanaraq göstərmişdir ki, ərəb istilasından xeyli əvvəl Azərbaycanda türk etnosları yaşayırdılar. Türkləri Azərbaycan ərazisinə kənardan gəlmə hesab etmək səhvdir, çünki onda, yerli, böyük və çox yığcam türk tayfalarının varlığına göz yummaq olardı.

Uzun illər Azərbaycan xalqının türk mənşəli olduğunu inkar etmək, yaddaşlardan silmək üçün ideoloji təxribatlar edilərək tariximiz saxtalaşdırılmış, kökümüz, soyadımız tarixi mənbələrə qaynaqlara əsaslanmadan şərh olunmuşdur.

Azərbaycan öz müstəqilliyinə nail olandan sonra hər şey yenidən araşdırılır, öyrənilir. O cümlədən xalqımızın təşəkkül tarixi. Son tədqiqatlara əsaslanaraq qeyd edirik ki, ən qədim türk etnosları hələ e.ə. III minillikdə yaşamışlar. Hətta dünya sivilizasiyasının əsasını qoymuş şumerlər bir sıra alimlərin fikrincə türk mənşəli xalq olmuşlar. Belə olan surətdə bir mənalı olaraq qeyd edirik ki, xalqımız heç yerdən gəlmə deyil, yerli, mədəni kökü olan xalqdır. Bununla belə Azərbaycan xalqının formalaşmasında geniş ərazidə, qonşuluqda müxtəlif adlar altında yaşayan türkdilli etnosların da böyük rolu olmuşdur.

Beləliklə, Azərbaycan xalqının təşəkkül tarixi, miladdan xeyli əvvəl başlamış, Azərbaycan intibahının qızıl dövründə XI-XII əsrlərdə inkişaf etmiş, sonrakı əsrlərdə öz mentaliteti olan bir millət kimi formalaşmışdır.

Yurdumuzun adı Azərbaycan hansı sözlərin birləşməsindən yaranmışdır? Bu birləşmə nə məna verir?

"Azərbaycan" sözünün tarixi, ölkənin adı kimi formalaşması miladı tarixinin əvvəllərinə aiddir. Dörd sözün birləşməsidir: Az+ər+bay+can. Sözlərin dördü də təmiz türkcədir. Az - qədim, güclü, qüdrətli türk tayfa adıdır; ər - ər, kişi, igid deməkdir; bay - bay, zəngin, böyük mənasını bildirir; can (qan, kan) xan sözünün qədim arxaiq şəklidir. Açılışı belədir: azərilərin, bəylərin və xanların ölkəsi deməkdir.

VI-VII əsrlər yunan tarixçisi F.Simokattanın "Dünya tarixi" əsərində iki-üç yerdə "Adərbeyqan" və "Adərbayqan" şəklində xatırlanır. Ərəb mənbələri bu sözü "Ad(z) - ərbayqan" "Ad(z)-ərbaycan" şəklində yazıblar".

Bu böyük ərlər ölkəsində yaşayan, ulu bir tarix yaradan əcdadlarımız 9-10 min il bundan əvvəl dünyada ilk dini - "Göy Tanrı dinini", atəşpərəstliyi, sonralar "Avesta" adlanan dini, fəlsəfi baxışı Odlar yurdumuzda yaradıb dünyaya yayıblar. Bu müqəddəs din bizim Zərdüşt babamızın, onun davamçılarının zəkasının məhsuludur.

Azıx mağarası hansı dövrə aiddir, nə vaxt aşkar edilmiş və o neçənci tapıntıdır?

Azıx - qədim türk dilində "ayı" deməkdir. Bu mağaraya bəzən Azıx kahası da deyilir. Füzuli şəhərindən 14 km. Şimal-qərbdə Xocavənd bölgəsi ərazisində olan bu qədim insan dayanacağı 1968-ci ildə aşkar edilmişdir. Azərbaycan arxeoloqlarının aşkar etdikləri bu sirli mağara dünyada 4-cü tapıntıdır. O dəniz səviyyəsindən 1400 metr yüksəklikdə yerləşir. Mağaranın uzunluğu 200, kiçik keçidlərlə 600 metrə çatır. Eni bəzi yerlərdə 50 metr, hündürlüyü 5-7 mərtəbəli bina qədərdir. Mağarada bir-birilə dar keçidlərlə birləşən 6 salon vardır.

"Azıx" Aşağı Paleolit dövrünə aid nadir mağaralardan biridir. Buradan ibtidai insanın çənə sümüyü, daş alətlər, dəhrə, çapacaq, habelə çoxlu miqdarda kərgədan, ayı, maral, at və b. heyvanların xırda sümük qırıntıları və dörd ocaq yeri tapılmışdır ki, bu da vaxtı ilə burada insanın yaşadığını, yaxud insan dayanacağının olduğunu göstərir. Bunlar sübut edir ki, Azərbaycan ərazisində 50 min il əvvəl yaşayış olmuşdur.

Tarixdə hansı Azərbaycan dövlətləri olmuşdur?

Yurdumuzun tarixi uzaq keçmişlərə gedib çıxır. Beş min illik dövlətçilik tarixi olan Azərbaycan ərazisində xalqımız ən qədim dövrlərdə öz dövlətlərini qurmuş, yaşamış, qurub-yaratmış, vətənini yağılardan qorumuş, böyük inkişaf yolu keçmişdir.

Əcdadlarımız hələ e.ə. III minillikdə müxtəlif adlarda öz dövlət qurumlarını yaratmağa başlamışlar.

İlk Azərbaycan quldar dövləti Arrata olmuşdur. Təxminən e.ə. III minilliyin birinci yarısında.

Kutium - Qutium dövləti. III minillikdə Urmiya gölünün qərb və cənub-qərb hissəsində Kuti-Quti tayfa birləşmələri mövcud idi.

Lullubum dövləti. E.ə. 2220-2170-ci illərdə.

Manna dövləti. E.ə. I minilliyin əvvəlində Urmiya gölü hövzəsində mərkəzləşmiş dövlət səviyyəsinə qalxmışdı.

Midiya dövləti. E.ə. IX-VI əsrlərdə mövcud olmuş, paytaxtı Ekbatan - Həmədan idi.

Atropatan dövləti. E.ə. IV əsrin 20-ci ilində Atropat tərəfindən yaradılmış, bir əsrdən çox yaşamışdır.

Alban dövləti.(Qafqaz Albaniyası). Təqribən e.ə. IV-III əsrlərdə formalaşmağa başlamış, eramızın orta əsrlərinədək davam etmişdir.

Şirvanşahlar. Eramızın VI əsrindən 1538-ci ilədək davam etmiş, Azərbaycanda dövlətçiliyin inkişafında böyük rol oynamışdır.

Sacilər. Orta əsr feodal dövləti. IX əsrin sonu X əsrin birinci yarısınadək.

Salarilər dövləti. Orta əsr feodal dövləti. 941-981-ci illər. Paytaxtı Ərdəbil olmuşdur.

Rəvvadilər. Orta əsr feodal dövləti. X əsrin birinci yarısı.

Şəddadilər. Orta əsr feodal dövləti. X-XII əsrlərdə mövcud olmuşdur. Gəncə - Divin və Ani əmirliklərə bölünmüşdü.

Atabəylər dövləti. Atabəy Eldənizin başçılıq etdiyi bu dövlət (1136-1225) Azərbaycan tarixində böyük rol oynamışdır.

Qaraqoyunlu dövləti. Bayraqlarında qara qoyun rəmzi şəkli olduğu üçün belə adlanmışlar. 1378-1468-ci illərdə mövcud olmuşdur.

Ağqoyunlu dövləti. 1468-1501-ci illər. Qərbi Azərbaycan, Qərbi İran, Şərqi Gürcüstan və s. əraziləri əhatə edirdi.

Səfəvi dövləti. 1501-1736-cı illərdə qüdrətli dövlət olmuşdur.

Azərbaycan xanlıqları. XVIII əsr və XIX əsrin əvvəlləri.

Oğuz kimdir? Onun haqqında "Oğuznamə" eposunda nə deyilir?

Türk rəvayətçilərinin dediyinə görə Yer kürəsinin ilk insanı Nuh peyğəmbər dünyanın bir hissəsini oğulları arasında bölüşdürmüşdü. Böyük oğlu Iafətə - Türküstanı, Olcay xana - Şərq ölkələrini vermişdi. O, böyük çölün sakini idi. Yaylaq və Qışlaq yeri Türküstanda idi.

Onun Dib Yavku xan adlı oğlu olmuşdu. Dib-türkcə xanagah, Yavku isə xalqa yol göstərən mənasını verir.

Dib Yavku xan qüdrətli hökmdar idi. Onun 4 oğlu - Qaraxan, Orxan, Kürxan və Güyzxan vardı. Qaraxan atasının taxtına çıxmışdı. Onun alihəzrət xüsusiyyətlərinə malik bir oğlu dünyaya göz açmış və üç gecə-gündüz anasının döşündən süd əmməkdən imtina etmişdi. Bundan narahat olan ana yuxuda görür ki, oğlu ona deyir: "İstəyirsən ki, mən sənin südünü əmim, onda gərək dünyanın yaradıcısı ulu tanrını qəbul edib ona səcdə edəsən"

Ana üç gecə belə yuxu görmüşdü. Ancaq onun qəbiləsi dinsiz olduğu üçün Allaha inamı qəbul etməkdən çəkinirdi. Oğluna məhəbbət ananı bir gün arından xəlvət əllərini göyə qaldırıb "Ey ulu tanrı, kömək elə, südüm şirin olsun, balam dirçəlsin" deyir. Uşaq o daqiqə anasının döşünə sığınıb əmməyə başladı. Bir yaşı olanda o, ağıllı və xeyirxahlıq əlamətləri ilə seçildi. O, dilə gəlib dedi: "Mən hökmdar çadırında anadan olmuşam. Ona görə məni Oğuz deyə çağırın." Oğuz gözəllikdə, fərasətdə hamını heyran qoydu. Ata sevinib onu böyüyəndə qardaşı Kyuzxanın qızına evləndirdi. Oğuz qızı evə gətirəndə ona dedi: "Sən gərək bir olan Allaha səcdə edəsən". Qız imtina edəndə Oğuz ona yaxın durmadı. Atası ikinci qardaşı Kürxanın qızını ona nişanladı. Oğuz ona da öz şərtini söylədi. Qız imtina etdi. Oğuz ona da yaxın durmadı. Atası üçüncü qardaşı Orxanın qızını Oğuza almağa hazırlaşanda, Oğuz çay qırağında gəzişən bu qıza rast gəldi, onu bəyəndi. "Əgər mənim şərtimə əməl etsən, səni xoşbəxt edərəm". Qız dedi: "Mən sənin bir hissənəm, nə desən sənə tabeyəm".

O biri gəlinlər bundan hirslənib Qaraxana dedilər ki, Oğuz bizdən dünyanın yaradıcısı Ulu tanrını tanımağı tələb edirdi. (F.Rəşidəddin, "Oğuznamə", B.1987, s.26)

Bu rəvayət bizə qədim türkün mənşəyi, dini haqqında məlumat verir. Həm də Ulu Tanrının göylərdə olduğunu, bütün varlıqların yaradıcısı - Allaha inamı ilk qəbul etdiyini bildirir.

Oğuzlar nə zaman yaşamışlar, hansı ərazilərdə məskunlaşmışlar?

Oğuzlar qədim türkdilli tayfaların birliyidir. Mahmud Kaşqari oğuzların 22, Rəşidəddin isə 24 tayfadan ibarət və Oğuz xan nəslindən olduqlarını göstərirlər. Oğuzlar VII əsrin əvvəllərində Türk xaqanlığı tərkibində "Tokuz oğuz" (doqquz oğuz) tayfa ittifaqı kimi meydana çıxmışlar. Burada uyğurlar üstünlük təşkil edirdilər. Oğuzlar bir çox xalqların, o cümlədən, Azərbaycan xalqının etnogenezində mühüm rol oynamışlar. Onlar Ural dağlarından başlayaraq həmişə hərəkətdə olmuş, Hindistana, Çinə, Orta Asiyaya, Qazaxıstan çöllərinə, Urala, Şimalı Qafqaza, Güney Qafqaza, Kiçik Asiyaya, Suriyaya, İraqa, İrana, Əfqanıstana və başqa ərazilərə yürüşlər etmiş, əvvəlcə qan tökmədən Oğuz elinə birləşməyi, bac verməyi tələb etmişlər. Bundan boyun qaçıran, müqavimət göstərən dövlətlərlə müharibələr aparmışlar.

F.Rəşidəddin "Oğuznamə" əsərində oğuzların bütün şəcərəsi və hərbi yürüşləri, tarixi mədəniyyəti haqqında bəhs edir.

Oğuz müharibəni necə aparırdı?

"Oğuznamə"ni oxuyanda Oğuzun şəxsiyyəti, sərkərdəlik bacarığı, ağlı, hərbi müdrikliyi, insanpərvərliyi, humanizmi adamı heyran edir. O, şübhəsiz fatehdir. Çoxlu ölkələri özünə tabe etdirib. Amma nahaq qan

tokmayin aleyhinə olub. Odur ki, hansı olkəyə hucum edəcəkdisə, əvvəlcə öz elçilərini gondərir və onun El deyə yaratdığı dövlətə tabe olmağı və bac verməyi tələb edirdi. Hansı dövlət bundan imtina etsə o zaman qoşunu çəkib döyuşə girərdi. Onun 6 oğlu vardı. Boyuk oğlunun adı - Gün, ikinci oğlunun adı - Ay, üçüncüsünün adı - Ulduz, dördüncüsünün adı - Goy, beşincisinin adı - Tak (Dağ) və son beşiyinin adı Tengiz (Dəniz) idi.

Bu igidlərin hər biri bir dəstənin sərkərdəsi idi. Onlar atalarının yolunu davam etdirmiş, onun hörmət və ehtiramını saxlamış, bir sözünü iki etməmişlər. Oğuz xan onları elçi kimi dövlət başçılarının yanına da göndərmiş, onların diplomatik danışıqlarına, fərasət və alicənablığına sevinmişdi.

Ata sözü bu oğullar üçün qanun olmuşdur. Döyüşdə cəngavər, həyatda sadə, nəcib, xeyirxah insanlar. Budur, qədim türkün fenomeni!

Bu oğulların adları da böyük məna kəsb edir. Bu adların qoyulması təbiətə vurğunluq, ilahinin qüdrətinə inam, böyük əməl və arzuların ifadəsi deməkdir.

Səlcuq dövləti necə və hansı şəraitdə meydana gəlmişdir?

X-XI əsrlərdə ərəb xilafəti zəifləyəndə Orta Asiya, İran, Azərbaycan ərazilərində getdikcə güclənən yeni türk dövlətləri yaranmağa başlamışdır. Onlardan ən qüdrətlisi XI əsrin ortaları - XIII əsrin əvvəllərində, Mərkəzi Asiyadan Aralıq dənizi sahillərinə Dərbənddən İran körfəzinə qədər böyük ərazidə Səlcuq imperiyası idi. Səlcuq oğuzları əvvəlcə XI əsrin əvvəllərində Qəznəvilərin hakimiyyəti altında olan Xorasanda məskən salmışdılar. Onlar 1038-ci ildə elə burada paytaxtı Nişapur şəhəri olan ilk Səlcuq dövlətinin əsasını qoymuşlar. Səlcuğun nəvəsi Toğrul bəy (1038-1063) sultan elan edilmişdir.

Sultan Toğrulun hakimiyyəti illərində Səlcuq türkləri bu dövləti qüdrətli imperiyaya çevirmişlər.

Azərbaycan Atabəyləri (Eldənizlər) dövləti (1136-1225) necə yarandı?

Eldənizlər dövlətinin ərazisi əvvəllər İraq Səlcuq sultanlığının tərkibinə daxil idi. Böyük Səlcuq imperatorluğunun parçalanması dövründə meydana gələn İraq Səlcuq sultanlığı (1138-1194) İranı, İraqı və Kür çayından cənubdakı quzey Azərbaycan torpaqları da daxil olmaqla Cənubi Qafqazın bir hissəsini əhatə edirdi.

Azərbaycan Atabəyləri dövlətinin yaranması eldənizlər sülaləsinin banisi Şəmsəddin Eldənizin adı ilə bağlıdır.

Eldəniz kim idi?

Akademik Ziya Bünyadov "Azərbaycan Atabəyləri dövləti" kitabında (B.1983) yazırdı ki, varlı bir tacir Dərbənddə qul bazarında aldığı 39 qulun arasında bəxşiş edilmiş Eldəniz adında bir uşaq da vardı. Tacir onları İraqa gətirəndə yolda gecə vaxtı Eldəniz iki dəfə yuxulu halda arabadan aşmışdı. Üçüncü dəfə yıxılanda tacir onu yolda qoyub getmişdi. Bu qoçaq uşaq səhər açılanda karvanın çoxdan getdiyini hiss edib yola çıxmış, axşama yaxın özünü karvana çatdırmışdı. Bunu görən tacir heyrətlənmiş, uşağa rəğbəti artmışdı. Qulları Səlcuq sultanının vəziri Əbu Həmid ibn-Əhməd əs Süleyrəmi almış, Eldənizdən isə imtina etmişdi. Ancaq Eldənizin kimsəsiz vəziyyətinə rəhm edib, onu da götürmüşdür.

Eldəniz öz fərasəti, ağlı ilə tezliklə Sultan sarayında hamının diqqətini cəlb etmişdi. O, böyüdükcə at çapmaqda, ox atmaqda hünər göstərmişdir.

Çox keçməmişdi ki, Eldəniz sultanın xoşuna gəlmiş, onu öz şəxsi məmurları sıralarına qatmışdı. Sultan II Toğrul (1132-1134) ona əmir rütbəsi vermiş və oğlu Arslan bəyin atabəyi-tərbiyəçisi təyin etmişdi.

Sultan II Toğrul öləndə onun yerinə taxta çıxmış Sultan Məsud (1132-1152) Eldənizi II Toğrulun dul qadını Mömünə xatına evləndirmişdir.

Eldənizin nüfuzu, hörməti daha da artmış. Sultanın əmri ilə ona 1136-cı ildə Atabəylərin rəmzi olan tuğra və üzük "Şəmsəddin" (Dini Günəşi) ləqəbi, həmçinin öz adından sikkə zərb etmək hüququ verilmişdir. O, həmin il Aran (Azərbaycan) torpaqlarının hakimi təyin edilmişdir.

Beləliklə, paytaxtı Bərdə olan Azərbaycan Atabəyləri dövləti yarandı.

Eldənizin Mömünə xatından iki oğlu - Məhəmməd Cahan Pəhlivan, Müzəvvərəddin Osman Qızıl Arslan və bir qızı olmuşdur. Şəmsəddin Eldənizin və onun oğullarının dövründə Azərbaycan Atabəyləri dövləti möhkəmlənmişdir. Dərbənddən İran körfəzinədək böyük bir ərazi bu dövlətin idarəsi altında idi.

Min illik tarixi olan Şirvanşahlar dövləti nə vaxt yaranmış və taleyi necə olmuşdur?

Xalqımızın çoxəsrlik dövlətçilik və mədəniyyət tarixində dərin iz salmış Şirvanşahlar dövləti eramızın VI əsrində yaranmış, 1538-ci ilə qədər çox mürəkkəb, keşməkeşli hadisələrin iştirakçısı olmuşdur. Öz varlığı dövründə bu dövlət dəfələrlə basqınlara, yadelli işğalçıların hücumlarına məruz qalmış, özündə güc tapıb müstəqilliyini saxlamış, yurdumuzun tarixinə qəhrəmanlıq səhifələri yazmış, böyüyüb tərəqqi etmişdir. Neçə-neçə sülalənin, nəsillərin hökmranlıq etdiyi Şirvanşahlar müxtəlif vaxtlarda şimalda Dərbənd, qərbdə Şəki-Gəncə, cənubda Beyləqan, şərqdə Xəzər dənizinin sahillərinə və Kür çayı boyu ərazilərdə özünəməxsus ənənələri olan dövlət qurmuşlar. Onun sükut edən, çiçəklənən dövrləri də olub. Məsələn, XII əsrdə şirvanşah III Mənuçöhr və I Axistanın dövrlərində ölkədə dirçəliş olmuş, iqtisadiyyat və mədəniyyət inkişaf etməyə başlamışdır. III Mənuçöhr filosofları, alimləri, şairləri himayə edirdi. Əbul ula Gəncəvi, Əfsələddin Xaqani, Fələki Şirvani, Mücirəddin Beyləqani və başqa mütəfəkkirlər onun sarayına toplaşmışdılar. Gəncədə dahi Nizami Gəncəvi I Axistanın sifarişi ilə "Leyli və Məcnun" poemasını yazmışdır.

XV əsrin başlanğıcında Azərbaycanın yadelli əsarətindən qurtarması və qədim dövlətçiliyinin bərpa edilməsi dövrüdür. Bu dövrdə Qaraqoyunlu, Ağqoyunlu Azərbaycan dövlətlərinin, onun ardınca XVI əsrin əvvəllərində I şah İsmayılın Azərbaycan ərazilərində Azərbaycan dövlətlərini birləşdirib böyük Səfəvilər dövlətini yaradanda Şirvanşahlar da bu vahid dövlətin tərkibinə qatılmışdır.

1538-ci ildə Şirvanşahlar hakimiyyətinə son qoyulmuşdur.

Azərbaycanın Şirvanşahlar, qaraqoyunlu və ağqoyunlu dövlətlərinin quruluşunda hansı fərqlər vardır?

XV əsrdə müsəlman şərqinin ən güclü dövlətləri olan bu üç Azərbaycan dövləti arasında elə bir fərq yox idi. Fərq yalnız bu idi ki, Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu dövlətlərində baharlı və bayandur tayfaları rəhbər rol oynayırdılar. Hər iki sülalənin başçıları padşah adlanırdı. Şirvanşahlar isə adından məlum olduğu kimi, şah titulu daşıyırdılar. Burada şahdan sonra ikinci şəxs Əmir-əl Ümra (əmirlər əmiri), sonrakı yerdə Sədr əzəm (hökumət başçısı) dayanır və mövlana (ağa) ... qəbini daşıyırdı. Mərkəzi dövlət quruluşunda sonrakı yeri baş vəzir tuturdu. O, daxili inzibati, xarici və maliyyə işlərinə baxırdı. Şahın möhürdarı sahibi divan idi. Bu üç Azərbaycan dövlətində torpaqları padşah və onun varisləri, əyalətlərdə isə sülalə üzvləri idarə edirdilər. Hərbi qüvvələr padşahın xüsusi və vilayət canişini qoşunlarından ibarət idi. Orduda ali rütbəli şəxs Əmir adlanırdı.

Qızılbaşlar hansı tayfaların birliyindən yaranmışdır?

Başlarına 12 imam şərəfinə 12 qırmızı zolaqlı çalma bağlayan qızılbaşlar şamlı, rumlu, ustaclı, qaradağlı, bayat, qaramanlı, təkəli, əfşar, qacar, zülqədər, varsaq, baharlı, ərəşli, qazaxlı və başqa türkdilli Azərbaycan tayfalarının birliyindən yaranmışlar. Qızılbaşlar Azərbaycan Səfəvi dövlətinin yaranmasında, möhkəmlənməsində böyük tarixi rol oynamışlar.

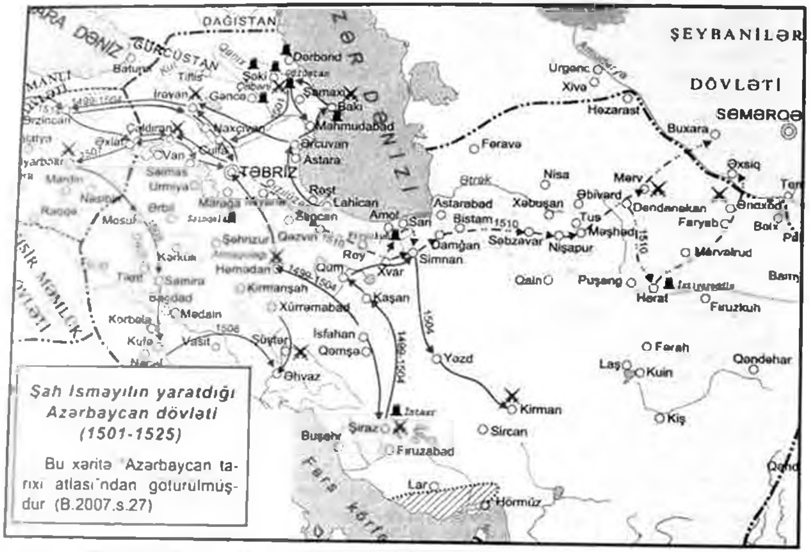

Şah İsmayılın yaratdığı Azərbaycan dövləti (1501-1525)

Bu xəritə "Azərbaycan tarixi atlası"ndan götürülmüşdür (B.2007.s.27)

Azərbaycan Səfəvi dövlətinin əsası nə vaxt, kim tərəfindən qoyulub?

Yurdumuzun çoxəsrlik tarixində qılınc və qələm sərkərdəsi kimi böyük iz qoymuş I Şah İsmayıl Xətai görkəmli dövlət xadimi, yenilməz sərkərdə və anadilli poeziyamızı şöhrətləndirən bir insan olmuşdur. O, 1487-ci ildə Ərdəbil şəhərində dünyaya göz açıb. Atası Şeyx Heydər, anası Ağqoyunlu hökmdarı Uzun Həsənin qızı Aləmşah bəyimdir.

İsmayıl 3 yaşında olarkən atası Şeyx Heydər, dayısı Sultan Yaqubun köməyi ilə Şirvanşah Fərrux Yasar tərəfindən öldürülmüş, anası, qardaşları həbs edilmişlər. Sultan Yaqub öləndən sonra, onlar həbsdən azad olunmuşlar. Sultan Yaqubun yerinə keçən Rüstəm Mirzə şah İsmayılın

Rəssam: E.Şaxtaxtinskaya

böyük qardaşı Həsənəlini öldürüb, səfəvi şəhzadələrini aradan götürməyə başladı. Həsənəli hələ sağ ikən İsmayılı özünə vərəsə edib Ərdəbilə göndərmişdi. 1500-cü ildə İsmayılın tərbiyəçisi və məsləhətçisi olan bir neçə qızılbaş, şamlı, rumlu tayfalarından, habelə Qaradağ və Talış əhalisindən 2 minə yaxın qızılbaş İsmayılın ətrafına toplaşdı. İlk səfərini Qarabağa, Çuxursədə, Şuragilə, Ərcivana edən İsmayıl tezliklə 7 minlik ordu toplayıb, həmin ilin axırında Şirvana hücum edib qələbə çaldı. Oradan Bakıya gəldi. Sonra Şərur düzündə İsmayılın 7 minlik ordusu 30 minlik Ağqoyunlu ordusunu məğlub etdi. O, 1501-ci ildə qalib ordusu ilə Təbrizə gəldi. Burada özünü şah elan etdi. Bununla da qoca Təbriz paytaxt olmaqla, qüdrətli Azərbaycan - Səfəvilər dövlətinin əsası qoyuldu. Çox keçmədi ki, I Şah İsmayıl İranı, Xorasanı, İraqı öz dövlətinə qatdı. Bir neçə ilin ərzində Bağdaddan Dərbəndədək, Diyarbəkirdən Heratadək böyük bir ərazidə qüdrətli Səfəvilər dövləti yarandı.

I Şah İsmayılın dövründə Azərbaycanda mədəniyyət sahəsində nə kimi işlər görülmüşdür?

1514-cü ildə Çaldıran döyüşündən sonra I Şah İsmayıl 1524-cü ilədək 10 il ərzində quruculuq, abadlıq işləri ilə məşğul oldu. Ağıllı, uzaqgörən hökmdar ölkədə mədəniyyətin, maarifin, incəsənətin inkişafına çalışdı. Azərbaycan dilini dövlət dilinə, diplomatiya dilinə çevirdi. Sarayda və orduda Azərbaycan dili hakim mövqedə idi. Şah İsmayıl alimləri, şairləri, rəssamları öz sarayına topladı, şeir məclisləri qurdu.

Təbrizdə və ümumən Azərbaycanda bir dirçəliş, oyanış oldu. Yaradıcı insanlara göstərdiyi himayə və qayğı onun müasirı Azərbaycanın dahi şairi, filosofu Məhəmməd Füzulinin də diqqətini cəlb etdi. Böyük sənətkar özünün "Bəngü-Badə" əsərini şah İsmayıla həsr edib, onun fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmişdi.

Şah İsmayılın ən böyük xidməti Şimali və Cənubi Azərbaycan torpaqlarını birləşdirərək, böyük, vahid Azərbaycan dövləti yaratmaq, milli mədəniyyətimizin inkişafına işıqlı yol açmaq olmuşdur. Onun böyük xidmətlərindən biri də Təbrizdə saray kitabxanasını təsis etməsidir. Bu kitabxana "İncəsənət Akademiyası"nı xatırladırdı. Burada ən mahir miniatür rəssamları, nəqqaşlar, xəttatlar, cildçilər və s. sənətkarlar əlyazma kitabları hazırlayırdılar. Burada dünya şöhrətli qazanmış rəssamlardan Kəmaləddin Behzad və oğlu Soltan Məhəmməd işləyirdi.

XVIII əsrin əvvəllərində Azərbaycan neçə bəylərbəylikdən ibarət idi?

Səfəvi dövlətinin əraziləri, o cümlədən Azərbaycan bəylərbəyliklərə bölünmüşdü. Bütün Səfəvi dövlətinin ərazisində 13 Bəylərbəylik vardı. XVIII əsrin əvvəllərində Azərbaycan 4 bəylərbəylikdən ibarət idi: Təbriz, Şirvan, Çuxursəd və Qarabağ bəylərbəylikləri. Ərdəbil bəylərbəyliklərə daxil olmayıb, Səfəvilərin şah mülkü sayılırdı.

Mərkəzi Gəncə şəhəri olan Qarabağ bəylərbəyliyi Araz və Kür çayları arasındakı geniş ərazini əhatə edirdi. Qarabağ bəylərbəyliyi başqa bəylərbəyliklər kimi mahal və nahiyələrə bölünürdü: Zəyəm, Bərdə, Cavanşır, Arazbar, Axtabad, Bərgüşad, Qarağac. Qarabağ bəylərbəyliyi XVI əsrin əvvələrində yaradılmış, onu Qacar tayfasından olan Zıyadoğulları nəsli idarə edirdi. İlk bəylərbəyi Şahverdi Sultan olmuşdur.

Mərkəzi Təbriz şəhəri olan Təbriz bəylərbəyliyi, XVI əsrin birinci yarısında yaradılmış. Təbriz bəylərbəyliyinə Marağa, Urmiya, Soyuqbulaq, Xoy, Salmas, Marand, Maku, Qaradağ, Mıyanə, Talış, Arazbar, Zəncan və s. əyalətlər daxil idi.

Mərkəzi Şamaxı olan Şirvan bəylərbəyliyi Şimaldan Baş Qafqaz silsiləsi, qərbdən - Kartli və Kaxeti, cənubdan - Kür çayı, şərqdən Xəzər dənizi ilə əhatə olunmuşdu. Əsas şəhərləri Bakı, Salyan, Quba, Dərbənd, Şəki, Ərəş, Ağdaş, Mahmudabad və s.

Çuxursəd bəylərbəyliyi. Mərkəzi İrəvan idi. Gəncə və Təbriz bəylərbəylikləri, Osmanlı imperiyası və Gürcüstanla həmsərhəd idi.

Azərbaycan xanlıqları nə zaman yarandı və buna səbəb nə olmuşdur?

XVIII əsrin ortalarında Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyət xeyli gərginləşmişdi. Əhalı Nadir şahın zülmündən cana doymuşdu. Bir tərəfdən İran-Türkiyə müharibəsi (1745), digər tərəfdən Ərdəbildə, Təbrizdə Nadir şah əleyhinə üsyanlar, Şəkidə Hacı Çələbinin özünü xan elan etməsi və başqa hadisələr, nəhayət 1747-ci il iyunun 20-də Nadir şahın sui-qəsd nəticəsində öldürülməsi onun hakimiyyətinə son qoymuş, ölkədə hakimiyyət uğrunda ara müharibələrin başlanmasına səbəb olmuşdur. Hacı Çələbi başda olmaqla 1747-ci ildə Şəki xanlığı yaradıldı. Bunun ardınca böyük Səfəvi dövlətinin ərazisində 18 xanlıq, Qutqaşen, Qəbələ, Ərəş, Qazax, Şəmsəddil sultanlıqları meydana gəldi. Araz çayı ilə Kür çayı arasında Qarabağ, Zəngəzur sıra dağlarından Araz vadisinə qədər uzanmış ərazidə Naxçıvan, Murovdağ silsiləsindən Kür çayınadək ərazidə Gəncə, Şirvan düzənliyində Şamaxı, Abşeron yarımadasında - Bakı, Azərbaycanın şimal-şərqində, Qu-

ba, Dərbənd, Muğan düzündə - Salyan, Kür və Arazın qovşağında - Cavad, Xəzərin cənub qərbində - Talış. Güney Azərbaycanda - Təbriz, Urmiya, Xoy, Qaradağ, Sərab, Marağa, Maku xanlıqları yaradılmışdır.

Bu parçalanmağın nəticəsi idi ki, həmin əsrin axırlarında, XIX əsrin əvvəllərində Rus imperiyası ermənilərin satqınlığı ilə bu xanlıqları bir-bir əzib Azərbaycan torpaqlarını işğal etdi. 1813 və 1828-ci il müqavilələrinə görə Azərbaycan iki yerə bölündü.

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin liderlərinin Gəncədə görüşü.

Rəssam: A.Məmmədov

Gəncə üsyanı kimə qarşı idi?

1920-ci ilin may ayının 26-dan 31-dək Gəncədə böyük bir üsyan olmuşdu. Gəncədə XI Qızıl ordunun süngülərinin gücü ilə bir ay idi ki, sovet hakimiyyəti qurulmuşdu. Bu hakimiyyət yarandığı ilk gündən insanların ləyaqətini, şərəfini, qürurunu tapdalayan işlər görürdü. Milli istiqlalı əlindən alınmış əhali çox narazı idi. Şəhərə yeni təyin olunmuş bolşevik məmurlar bir-birinin ardınca adlı-sanlı adamları, milli azadlıq hərəkatının liderlərini təqib edir, həbsə alır, qanlı cinayətlər törədirdilər. Bunlarla barışmayan milli ordunun piyada diviziyasının rəisi general-mayor Cavad bəy Şıxlinski, 3-cü Gəncə piyada alayının komandiri, polkovnik Cahangir bəy Kazımbəyov, sabiq Gəncə komendantı, general-mayor şahzadə Mirzə Kazım Qacar, Azərbaycanın ilk demokratik cümhuriyyətinin yaradıcılarından Nəsibbəy Usubbəyov, Şəfi bəy Rüstəmbəyov, İsmayılxan Ziyadxanov, Qafarağa Rəfibəyov, Gəncənin sabiq polis rəisi Qəmbər Tağı oğlu, partizan dəstəsinin başçısı qaçaq Qəmbər, Sarı Ələkbər və onlarla başqaları ayağa qalxıb milli müstəqilliyi, azad demokratik cümhuriyyəti bərpa etmək üçün silahlı üsyan qaldırmağı qərara aldılar. 1920-ci il mayın 26-a keçən gecə bütün milli qüvvələr ayağa qalxdılar. Üsyan başlandı. Əvvəlcə fövqəladə komissarın binası alındı. Sonra şəhər həbsxanasının qapıları açılıb dustaqlar azad edildilər. Bağmanlar və Şəmkir səmtdən qiyamçılara kömək gəldilər. Şəhərdə əsl müharibə gedirdi. Üsyançılar Gəncə çayının sağ tərəfində ermənilər yaşayan məhəllələrdə dayanmış XI Qızıl ordu hissələrinə və dəmiryol stansiyasına hücuma keçdilər. Bu üsyandan istifadə edən ermənilər yenə satqınlıq edərək, bolşevik əsgərlərlə birləşib silaha əl ataraq Gəncə çayını keçib müsəlman əhalisinin evlərinə soxulub qırğınlar törətməyə, qarətlə məşğul olmağa başladılar.

Erməni xəyanəti, arxadan vurulan zərbə, bolşevik hökumətinin XI Qızıl ordu hissələrini gücləndirməsi və şəhəri dörd tərəfdən mühasirəyə alması nəticəsində üsyan mayın 31-də vəhşicəsinə yatırıldı. Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti xadimlərinin yazdıqları məlumata görə bu savaşda 8,5 min hökumət əsgəri, təxminən bir o qədər də üsyançı həlak oldu. Lakin bu faciə Gəncənin tarixinə qəhrəmanlıq səhifələri kimi həkk edildi.

GÖZƏLLİKLƏR DİYARI

Gözəl yurdumuz Azərbaycan öz təbii şəraiti, relyefi, mülayim iqlimi, yeraltı və yerüstü sərvətləri olan qədim, zəngin bir diyardır. Ərazisinin kiçik olmasına baxmayaraq, Yer kürəsinin 11 iqlim zonasından 8-i Azərbaycanda vardır.

Azərbaycanın relyefi çox müxtəlifdir. Uca, sıldırım qayalar, başı buludlara dəyən zirvələr, əcazkar dərələr, yaşıl, gül-çiçəkli alp çəmənlikləri, coşqun dağ çayları, ucsuz-bucaqsız Mil, Muğan, Qarabağ, Şirvan ovalıqları, bərəkətli çöllər bu diyara xüsusi gözəlliklər verir. Azərbaycan ərazisində mütləq hündürlük 4466 metr Bazardüzü zirvəsidir. Ən aşağı səviyyə Xəzər dənizinin sahilləridir. Bura okean səviyyəsindən 28 metr aşağıdır.

Azərbaycan Böyük və Kiçik Qafqaz və Talış dağları qoynunda zəngin bəzənmiş, gül-çiçəyə bürünmüş bir gəlinə bənzəyir. Onun coğrafi xəritəsi qartala oxşayır. Baş Qafqaz silsiləsində bir neçə keçilən aşırım vardır. Onlardan ən ucası Şərqi Salavat aşırımıdır. Hündürlüyü 2900 metrdir. Baş Qafqaza paralel olaraq şimalda Yan silsiləsi, cənubda isə Qovdağ və Niyaldağ silsilələri uzanır. Yan silsilənin ən uca zirvəsi Şahdağdır, hündürlüyü 4243 metrdir. Böyük Qafqazın şərq ətəyində Qusar maili düzənliyi, cənubunda Qobustan alçaq dağlıq massivi öz rəngarəng gözəl mənzərələri ilə insanı valeh edir.

Kiçik Qafqazın hamar suayrıcları, Murovdağ, Göyçə, Qarabağ, Dərələyəz, Zəngəzur silsilələri bu yerlərə xüsusi gözəllik verir. Kiçik Qafqaz dağlarının düzənliyə qovuşan ətəkləri boyu Gəncə, Qazax, Naftalan düzənlikləri al-əlvan xalını xatırladır. Bu yerlərin gözəlliyi haqqında söz-sənət ustaları çox yazmışlar. Azərbaycanın cənub-şərqində olan Talış dağları da yurdumuza bir bəzəkdir. Bu rəngarəng ərazilərdə olan zəngin bitki və heyvanlar aləmi, yurdumuzu daha da gözəlləşdirmiş, xalqımızın şöhrətini bütün dünyaya yaymışdır.

Azərbaycan ərazisində hansı ən hündür dağ zirvələri var?

Adları	Dəniz səviyyəsindən hündürlüyü (metr)	Yeri
Böyük Qafqazda		
Bazar Düzü	4466	Baş Qafqaz sıra dağları
Şahdağ	4243	Yan sıra dağlar
Tufandağ	4191	Baş Qafqaz sıra dağları
Kiçik Qafqazda		
Qapıçıq	3906	Zəngəzur sıra dağları
Qamışdağ	3724	Murovdağ sıra dağları
Böyük İşıqlı	3552	Qarabağ vulkanik yaylası
Talış dağları		
Kömügey	2492	Talış sıra dağları
Qız yurdu	2438	Talış sıra dağları

Azərbaycanda hansı göllər var?

Göllər	Sahəsi (km^2)
Hacıqabul	17,5
Sarısu	15,0
Candar	12,0
Acınohur	11,1
Böyükşor	9,6
Böyük Alagöl	5,1
Bınəqədi	4,0
Göy-göl	0,8
Masazır	0,8
Qaragöl (Böyük İşıqlı dağda)	1,80
Ala göllər (Pariçınqılı)	0,72
Qaragöl (Parinçınqılı)	0,90
Maralgöl	0,23
Qaragöl (Tərtər çayı hövzəsi)	0,06

Xəzər sahilində Azərbaycana məxsus hansı adalar var?

Adları	Sahəsi (km2)
Pirallahı	14,4
Çilov	11,5
Xərə-Zirə	3,5
Nargin (Böyük Zirə)	1,4
Gil Zirə	0,5
Səngi Muğan	0,5
Zənbil (Duvannı)	0,4
Daş Zirə (Vulf)	0,1

Göy-göl ətrafının faunasını, gözəlliklərini qorumaq üçün nə işlər görülmüşdür?

Əvvəla onu qeyd edək ki, 1965-ci ildə Göy-göl dövlət qoruğu yaradılmışdır. Bu gözəl, zəngin təbiət muzeyinin - qoruğunun sahəsi 7500 hektardır. Kiçik Qafqaz dağlarının şimal-şərqində, dəniz səviyyəsindən 1100-3065 metr yüksəklikdə yerləşən qoruğun ərazisində Göy-göl, Maral göl, Zalli göl və b. kiçik göllər vardır. Bu qoruğun ərazisində 423 bitki növü - o cümlədən şərq fısdığı, şərq palıdı, Qafqaz vələsi, toz ağacı, ağcaqayın və s. bitir. Heyvanlar aləmi də zəngindir. Burada maral, dağ və meşə dələsi, kəklik, bülbül və s. vardır.

Qoruqda təbiət muzeyi də yaradılmışdır.

Təbiətin gözəli Göy-Göl nə zaman və necə əmələ gəlmişdir?

1139-cu ildə Murov dağ silsiləsinin şimal yamacında dəhşətli zəlzələ nəticəsində Kəpəz dağının göylərə ucalan qayaları parçalanıb Ağsu dərəsinin qabağını kəsərək Göy-Göl əmələ gəlir. Ağsu çayının billur sulan burada yığılaraq gözəl bir mənzərəli göl yaranmışdır. Sahəsi 0,8 kv.km olan Göy-Göl dəniz səviyyəsindən 1566 metr yüksəklikdə yerləşir.

Dərinliyi 93 metrdir. Göy-Gölün ətrafında daha bir neçə göl, o cümlədən Maral göl, Zəlli göl əmələ gəlmişdir. Bu yerlərin təbii gözəlliklərini şairlərimiz, rəssamlarımız, bəstəkarlarımız vəsf etmiş, gözəl, lirik əsərlər yaratmışlar.

XVIII əsrin ortalarında Qarabağ xanlığı Azərbaycanın hansı xanlıqları ilə həmsərhəd idi?

Şəki, Gəncə, İrəvan, Naxçıvan, Qaradağ, Cavad, Şamaxı xanlıqları ilə.

Qarabağ düzü harada yerləşir?

Kür - Araz ovalığının bir hissəsi olan Qarabağ düzü şimal-qərbdən Gəncə - Qazax düzənliyi, qərbdən Kiçik Qafqazın Murovdağ və Qarabağ silsilələri, cənubdan və cənub-şərqdən Mil düzü ilə əhatə olunur. Şirvan düzündən Kür çayı vasitəsilə ayrılır.

Qarayazı düzü haradadır?

Qarayazı çölü də adlanır. Azərbaycanın Qazax bölgəsində Kür çayının sol sahilindədir. Şimaldan İori yaylası, şərqdən Ceyrançöl ilə əhatə olunur. Qərbdən Gürcüstanın Kartli düzü ilə birləşir. Səthi dalğalı, təpəli olan düzənlik dəniz səviyyəsindən 280-600 metr yüksəklikdədir.

Qarayazı meşəsi harada yerləşir?

El arasında Qarayazı meşəsi Soyuq bulaq meşəsi də adlanır. Bu meşə Azərbaycanın qərbində Qazax bölgəsində Kür çayının hər iki sahilində yerləşir. Sahəsi 10732 hektardır. Bu meşədə qovaq, söyüd, qarağac, palıd, püstə, armud, iydə, əzgil, alma, alça, tut ağacları və s. bitkilər bitir. Qarayazı meşəsində qırqovul, turac, ağacdələn və s. quşlar, heyvanlar yaşayır.

Yurdumuzda olan "İncədağ", "İnci su", "İncəçay", "İncəçöl" və s. bir sıra yer adları nə ilə əlaqədardır?

Bir sıra tarixi mənbələrdə, o cümlədən V.Q.Tizenqauzenin Qızıl Orda tarixinə dair əsərində (Sankt Peterburq, 1884), A.İ.Popovun "Qıpçaqlar və Rusiya" elmi məqaləsində (AQU, 1949) qıpçaqlar haqqında yazarkən ehtimal edir ki, qıpçaqların bir qolu olan incilər adlı türk tayfaları XI - XIII əsrlərdə Cənubi Rusiya çöllərindən, Şimali Qafqazdan, Güney Qafqaza gəlmişlər. XIII əsrin birinci yarısında onların bir qismi də Azərbaycanda məskunlaşmış, həmin yer adları da onlarla əlaqədardır. Hazırda Şəki, Qazax, Cəbrayıl, Cəlilabad və s. bölgələrdə incilər toponimi ilə bağlı yer adları vardır.

Qafqazda ən hündür dağ kəndi hansıdır?

Quba rayonunda, Baş Qafqaz və Yan silsilələri arasında çökəklikdə bir kənd var. Bu, Qafqazda ən hündür dağ kəndi Xınalıqdır. Burada 2070 (1986) adam yaşayır. Bu kəndin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Tarixi qədimlərdən gəlir. Kənd əhalisi Xınalıq dilində danışır.

Xınalıq kəndi.
Rəssam: M.Rəhmanzadə

Hinaldağ haradadır?

Gözəl yurdumuzun cənub-qərb hissəsində göylərə baş vuran Hınaldağı Daşkəsən bölgəsinin ərazisində Tanrıyoxuş aşırımından qərbdə Levçay, Şəmkir çay və Gəncəçayın mənbəyindədir. Yamacları güllü-çiçəkli çəmənliklər olan Hınaldağının hündürlüyü dəniz səviyyəsindən 3367 metrdir.

Azərbaycanda vulkan varmı?

Azərbaycanda hazırda fəaliyyətdə olan Vezuvi kimi vulkanlar yoxdur. Ancaq bu, o demək deyildir ki, Azərbaycan ərazisində vulkanlar heç olmamışdır.

Kiçik Qafqaz dağlarının bəzi yerlərində vaxtilə güclü vulkan püskürmələri olmuşdur. Məsələn, Kəlbəcər bölgəsində olan şiş təpəli Dəlidağ, Naxçıvanda İlanlı dağ vulkanlarını göstərmək olar.

Güzey Azərbaycan ərazisində nə qədər palçıq vulkanı vardır?

250-dən çox. Bu vulkanlar həm quruda, həm də Xəzər dənizində suyun altındadır. Qobustanda, Cənub-Şərqi Şirvanda bir çox - Torağay, Boz-

Palçıq vulkanı

dağ, Qalmas, Otmanbozdağ, Axtarma-paşalı və s. palçıq vulkanı vardır. Onların ən ucası Qobustanın cənubundakı Torağay palçıq vulkanıdır. Hündürlüyü 400 metrdir.

Təbiətin maraqlı hadisələrindən olan palçıq vulkanları öz mənşəyinə görə neft yataqları ilə əlaqədardır. Respublikamızın ərazisində çoxlu neft yataqları olduğuna görə burada palçıq vulkanları da tez-tez və çox olur.

Azərbaycanda hansı mədən suları vardır?

Gözəl yurdumuz öz mədən suları ilə də zəngindir. Yer altından çıxan bu mədən suları bir çox xəstəlikləri müalicə etmək üçün ən yaxşı dərmandır. Respublikamızın müxtəlif yerlərində 200 qrupa qədər mineral bulaq vardır. İstisu, Turşsu, Darı-dağ, Badamlı, Vayxır, Narzan və s. mədən suları çoxdan məşhurdur.

Kəlbəcər bölgəsindəki İstisu mineral bulağı öz müalicəvi əhəmiyyətinə görə Çexiyadakı Karlovi-Van mineral suyunun eynidir. Bu sudan mədə-bağırsaq, yel, qara ciyər, böyrək, dəri xəstəliklərinin müalicəsində istifadə edilir.

Şuşadakı Turşsu, Şahbuz bölgəsindəki Badamlı çox qiymətli mədən sularıdır.

İstisu

Culfa bölgəsindəki Gərgümüşlü su öz müalicəvi əhəmiyyətinə görə İtaliya və Almaniyadakı eyni tərkibli mineral bulaqlardan heç də geri qalmır.

Lənkəran ərazisinin mineral bulaqları başqa yerlərdə olan sulardan, tərkibində azot və kükürd qazının çox olması ilə fərqlənir. Masallı bölgəsində suyun istiliyi 50 dərəcəyə çatan bulaqlar var. Buradakı Ərkivan mədən suyunun istiliyi 64 dərəcəyə çatır. Bu suya od vurduqda su ilə çıxan qaz yanır, adama elə gəlir ki, yerdən "yanar su" çıxır.

Şəki, Zaqatala, Şamaxı, Marəzə, Nabran, Daşkəsən və s. dağ ərazilərində də çoxlu mineral bulaqlar var.

Xalqımız Daşkəsəni necə adlandırmışdır?

Kiçik Qafqaz dağlarının şimal yamaclarında, Qoşqarçayın sol sahilində, dəniz səviyyəsindən 1600 metr yüksəklikdə respublikamızın iftixarı olan Daşkəsən şəhəri yerləşir.

Faydalı qazıntılarının zənginliyi və müxtəlifliyinə görə Daşkəsəni xalqımız "Azərbaycan Uralı" adlandırmışdır. Burada dəmir filizi, kobalt, mis, mərmər və s. vardır.

Daşkəsən dəmir filizinin keyfiyyətinə görə ən yaxşı mədənlərdən belə geri qalmır. Zəylik alunit yataqları öz ehtiyatına görə Çindəki Fanşan yataqlarından sonra dünyada ikinci yer tutur. Zəylik alunit yataqları aliminium sənayesi üçün xammal verir. Neftin təmizlənməsində geniş işlədilən kükürd turşusu, kükürd kolçedanı və ya piritdən alınır ki, bu da ən çox Çiraqıdzor adlanan yataqlardan çıxarılır.

"Heykəlləşmiş analar", "Qanlı göl", "Batabat gölləri" haradadır, bu adlar nədən yaranmışdır?

Yurdumuzun hər dağı, dərəsi, qayası, cığırı, yolu, gölü, bir sözlə, əcdadlarımızın həyatı, tarixi, taleyi ilə bağlı olmuşdur. Həmin yerlərin adlarına diqqət edin. Onlardan üçü haqqında professor S.Babayev maraqlı məlumat verir: "Heykəlləşmiş analar", "Qanlı göl", "Batabat gölləri". Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində olan bu yerlərin hər biri haqqında el arasında bir əfsanə, rəvayət gəzir. Səfəralı müəllim qeyd edir ki, Salvartı, Köksügözəl, Keçəldağ arasındakı səfalı yaylaqlarda vaxtı ilə qədim oğuzlar yaşayırdılar. Onlar guzey tərəfdən tez-tez kafirlərlə üzləşir, qanlı savaşlara girirdilər. Günlərin birində igidlər yenə yaraqlanıb döyüşə yollandılar. Düşmənə zərbələr endirdilər. Lakin illər keçdi, savaş qurtarmadı, igidlərdən də səs-soraq çıxmadı. Analar yollara həsrətlə baxıb gözü yaşlı bayatı dedilər:

Bu dağlar Qoşa dağlar,
Çatıb baş-başa dağlar.
Sizdə oğul itirdim,
Dönəsiz daşa dağlar...

Batabat yaylağında, Batabat göllərindən qərbdə Keçəl dağdan şimalda bir qaya tirəsi uzanır. Onun üzərində insan heykəlinə bənzəyən yüzlərlə qaya fiqurları vardır". El təbiətin bu füsunkar sənət abidələrinə "heykəlləşmiş analar" adı vermişdir. "Bu qayalıq ərazının cənubunda Keçəldağın sıx meşə ilə örtülü şimal ətəyinin dərəyə endiyi yerində köhnə yaşayış məskəninin xarabalıqları indi də qalır. Bir əfsanədə deyilir ki, oğullarının yolunu gözləyən anaların göz yaşlarından "Batabat gölləri" əmələ gəlmişdir. Başqa bir rəvayətdə deyilir ki, bir kişi şum edirmiş. Öküzlər güc edəndə daş yerindən qopub, su fəvvarə vurur, dərin uçurum əmələ gəlir. Kişi də öküzlərlə həmin yarğana düşüb məhv olur. Burada əmələ gələn gölə el "Qanlı göl" adı verir. ("Azərbaycan qadını", 1999, №3)

Respublikamızın ərazisində nə qədər çay axır?

Respublikamız dağ çayları ölkəsidir. Onun ərazisindən irili-xırdalı 8 mindən çox çay axır. Bunların 25-nin uzunluğu 100 kilometrdən artıqdır. Çaylarımız öz qolları ilə birlikdə 35 min kilometrədək güclü bir şəbəkə yaradır. Bu çaylar, çay qolları ana Kürə, Araza və Xəzər dənizinə axıb tökülürlər.

Böyük Qafqaz dağlarından axan Balakən çayı, Katex çayı, Alazan, Türyançay, Göyçay, Kürdəmir, Ağsu, Pirsaat çayları Kürə qovuşur. Qusarçay, Samur, Qudyal, Qaraçay, Vəlvələçay, Gilgil çayları isə Xəzərə tökülürlər.

Kiçik Qafqaz dağlarından axan Zəyəm çayı, Tovuz çayı, Şəmkir çayı, Qoşqar çayı, Gəncə çayı, Kürəkçayı, Tərtər çayı Kürə tökülürlər.

Talış dağlarından axan Viləş və Lənkəran çayları Xəzərə üz tuturlar.

Arpaçay, Naxçıvançay, Əlincəçay, Qilyan çay, Əkərəçay, Kondələn çay və İşxançay Araz çayına qovuşub, Kürə, oradan da Xəzər sularına qarışırlar.

Yurdumuz dadlı, ləzzətli meyvə, tərəvəz, bostan bitkiləri ilə də zəngindir

ƏSRLƏRİN YADDAŞNDAN QALAN İZLƏR

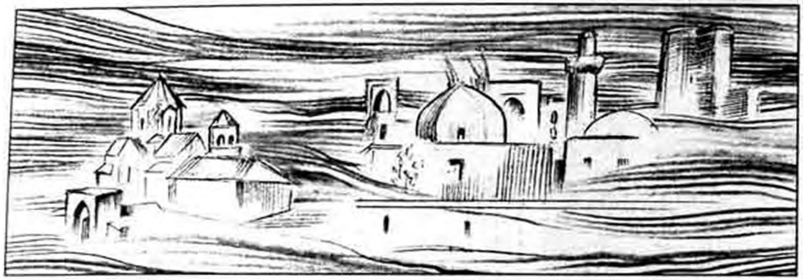

Qobustanın qaya təsvirlərinin neçə yaşı var?

Alımlərin verdikləri məlumata görə bu təsvirlərin tarixi XIII minillikdən başlanır. Azərbaycanın qayaüstü rəsmləri Qobustandadır. İti uclu daş ilə qaya üzərində cızılmış bu təsvirlər XIII-X minilliyə aiddir. Təsvirlərin formasına və məzmununa görə belə ehtimal edilir ki, burada uzun illər, əsrlər boyu həyat olmuş, insanlar öz bacarıqlarını, məişət işlərini gələcək nəsillərə çatdırmaq üçün qayaların üzərində ən qədim incəsənət nümunələri olan şəkillər cızmışlar. Burada çoxlu kişi, qadın rəsmləri, vəhşi öküz, keçi, maral, gur, ceyran, şir, it, balıq, ilan və s. heyvan şəkilləri vardır. Qaya təsvirlərində sanki qədim insanların həyatı əks olunmuşdur. 750 qaya üzərində 4000-ə qədər ov etmə,

yallıya oxşar rəqs, qayıqlar, taxıl biçini, şirlərin başqa heyvanlara hücumu, öküz sürüsü, at ilxısı, dəvə karvanı, iki çarxlı araba və s. rəsmləri çəkilmişdir. Qobustanın ən möcüzəli abidəsi Qavaldaşıdır. Bu böyük daş özündən altdakı qayaya yalnız iki nöqtədə toxunur. Ona kiçik əl daşı ilə toxunduqda, vurduqda cingiltili səs çıxarır. Görünür qədim qobustanlılar öz mərasimlərini bu qavaldaşın ətrafında keçirmiş, ilk rəqslərimizin, melodiyalarımızın əsasını qoymuşlar.

Norveç alimi, səyyahı, yazıçısı Tur Heyerdal Qobustan üzərindəki qayıqları görəndə heyrətə gəlmiş öz əcdadlarının bu torpaqdan çıxdığını söyləmişdi.

Qobustan qoruğu haradadır və onun mədəniyyət tariximizdəki əhəmiyyəti nədən ibarətdir?

Qobustan - quru yer deməkdir. Bura dərəli-təpəli, çökəyi, yarğanı olan yerdir. Azərbaycanın ən qədim yaşayış yeri olan Qobustan heç şübhəsiz indiki kimi yalnız qayalıqdan ibarət yer deyildi. Burada qaya üzərində çəkilmiş rəsmlər də bunu sübut edir.

Qobustan Bakıdan 55 km. cənubda, Bakı-Astara yolunun sağ tərəfində yerləşir. Xəzər dənizi ilə Şamaxı rayonu arasında Ceyrankeçməz çayı hövzəsində dağ ətəyi ərazidə yerləşən Qobustan 1966-cı ildə Azərbaycan hökumətinin qərarı ilə Dövlət tarixi-bədii qoruğu elan edilmişdir. Qobustanın tarixi əhəmiyyəti böyükdür. Burada arxeoloji qazıntılar zamanı tapılmış minlərlə maddi-mədəniyyət nümunələri: qaşovlar, kəsərlər, bizlər, bıçaqlar, çapacaqlar, ox ucları, iskənələr, sürtgəclər və s. əmək alətləri, saxsı qab-qaşıqlar, silah nümunələri, heyvan dişindən, çay daşından, sümükdən, balıqqulağından müxtəlif bəzək əşyaları Qobustanın on-on iki min illik tarixindən xəbər verir.

Qobustanı ilk dəfə Azərbaycanın görkəmli alimi, arxeoloq İshaq Cəfərzadə öyrənməyə başlamış, 40 ilə yaxın buranı qarış-qarış gəzmiş, əcdadlarımızın yaratdıqları ilk mədəniyyət, incəsənət nümunələri haqqında fikir söyləmişdir.

Avesta nədir?

Bu sualın cavabını bir çox görkəmli alimlərin əsərlərində, xüsusilə Azərbaycanın gözəl tədqiqatçısı, filologiya elmləri doktoru, professor Elməddin Əlibəyzadənin "Azərbaycan xalqının mənəvi mədəniyyət tarixi", "Avesta" adlı sanballı kitablarında, elmi publisistik məqalələrində tapmaq olar. E.Əlibəyzadə yazır: "Avesta"-zərdüşlüyün müqəddəs kitablar külliyyatıdır. Dini, etik, hüquqi norma və tələblərdən ibarət olan mətinləri, dua xarakterli mahnıları və himnləri, mifləri, rəvayətləri, astranomiya, kainat, təbiət və s. haqqında məlumatları özündə cəmləşdirən kitablar külliyyatıdır. Zərdüştlik dindir, fəlsəfədir, elmdir, bədiyyatdır. Şumer-Babil mədəniyyətindən bağlanıb gələn bu din, fəlsəfə, elm və bədiyyat "Avesta"da ümmana çevrilib, zəngin fikirlər, kəlamlar toplusu olub. Azərbaycan dini-etik görüşləri, fəlsəfi baxışı və bədii fikir dünyasının mayası, qaynağı, əzələ Şumer-Babil mədəniyyəti, "Bilqamıs" dastanı və "Avesta"dır. Oradakı dünyavi fikirlər tarix özü dini inamımızın, fəlsəfəmizin, adət-ənənələrimizin, ədəbiyyatımızın, mənəvi və estetik zövqümüzün ilkin çıxış nöqtəsi, baş xətti olubdur".

"Avesta" qədim Azərbaycanda eramızdan əvvəl IX əsrdə yaranmışdır. "Avesta" əslində qədim Azərbaycan-Midiya dövlətinin qanun kitabı olmuşdur. Farslar Midiyanı süquta uğradandan sonra zərdüştliyi qəbul etmişlər. Tarixi qaynaqlar, xüsusilə qədim yunan mənbələri, arxeoloji tapıntılar təsdiq edir ki, Zərdüşt və onun yaratdığı dinin, atəşpərəstliyin tarixi farslardan xeyli qədimdir.

"Avesta" əslində "Göy Tanrı dini" olub. O Şumer-türk sivilizasiyasının güclü bir qoludur. "Avesta"nın əsli də qədim Şumer-türk dilində və əlifbasında yazılıb. Sonralar qədim fars dilinə çevrilib. Farslarda bu dinin mahiyyəti, məzmunu qalıb, adı isə dəyişilib. "Avesta" "Əvəstə" "Apasti" şəklinə düşüb, belə də məşhurlaşıb. Beləliklə "Avesta" qədim Azərbaycan, İran, Kiçik və Orta Asıya xalqlarının islamdan öncə əsas dini baxışları olmuş və bu günədək yaşamışdır.

Zərdüşt Kimdir? Onun haqqında hansı rəvayətlər var?

Zərdüşt tarixi şəxsiyyətdir. Onun zəkası, ağlı, dini təlimi və elmi ilə nəsillər bəhrələnib, tərbiyə alıblar.

Zərdüştün dünyaya gəlişi və həyat yolu barədə maraqlı dastan və rəvayətlər var.

Türk alimi M.N. Səbətçioğlu yazır ki, "tarixi bir şəxsiyyət olan Zərdüştün doğuluşu, yaşayışı və ölümü dastan ünsürlərilə səslənərək bir əfsanə halını daşımaqdadır". Onun nəşr etdirdiyi rəvayətdə deyilir: "Zərdüşt gülə-gülə dünyaya gəlib. Bu doğuluşdan dünya sevinib. Amma Durasan adlı baş kahin bundan qorxuya düşüb. Zərdüştün yeni din gətirəcəyini öyrənib, onu körpə ikən öldürmək istəmişdi. Kahinin üç sehirbazı uşağı üç dəfə oğurlayıb, əvvəlcə oda atmışlar. Sonra naxırın qabağına qoymuş, nəhayət canavarlara yem etmək və ya acından öldürmək üçün onu mağaraya atmışlar. Oğlunu axtaran ana uşağın odlar içində oynadığını, ikinci dəfə bir inəyin uşağı paçası arasına alıb qoruduğunu görmüş, üçüncü dəfə canavarlar uşağın üstünə gələndə yerıyə bilməmişlər. Uşaq acıb ağlayanda keçi şəklində iki mələk onu əmizdirmişdir.

Zərdüştün ata-anası uşağın fövqəladiliyini başa düşüb, onu ən yaxşı bir müəllimə vermişlər. Zərdüşt hər şeyi öyrənəndən sonra Habovca adlı bir gözəl qızla evlənmişdi. Dünyada pisliyin və yaxşılığın nə olduğunu bilmək üçün Sabalan dağına çəkilmiş, orada illərlə fikirləşmiş və başa düşmüşdür ki, xeyir və şər dünyanı idarə edən iki qüvvədir. Buna inanan Zərdüşt öz inamını - xeyirxahlığı, yaxşılığı yaymağa başlamışdı.

Buna oxşar başqa bir rəvayət "Zərdüştnamə" adlı bir əsərdə deyilir ki, Zərdüşt azərbaycanlıdır. Qədimlərdə Əhrimən dünyanı bərbad hala saldığı zaman Tanrı bir peyğənbər yaratmışdı. Firudin nəslindən olan Pürtasbın bir oğlu olmuş, münəccimin məsləhətilə adını Zərdüşt qoymuşlar. Əhrimanə qulluq edənlər onu oğurlayıb oda atmışlar. Lakin od onu yandırmamışdı. Aparıb mal-qaranın keçdiyi dar bir keçıddə qoymuşlar. Burada da bir qüvvətli öküz uşağı ayaqları arasına alıb qorumuşdu. Bundan sonra Əhrimanın adamları onu dar bir keçıddə ilxı ayağı altına atmışlar. Burada da bir madyan at onu qorumuşdu. Sonra uşağı canavara atmışlar. O uşağı yemək istədikdə ağzı bağlanmışdı. Beləliklə, Əhrimən Zərdüştü məhv etdirə bilməmişdi.

Rəvayətdə Zərdüştə olan xalqın məhəbbəti, inam və ümidləri ifadə olunub.

Qədim Şumer-türk inamı, mənəvi dünyası ilə səsləşən "Oda inam", "Öküz (buğa)", "Qurd totemi", "Atın vəfası" rəvayətdə ön plana çəkilib

Tanrı Zərdüştü bu quvvələrin əli ilə qoruyub, şər Əhrimana qarşı mübarizə üçün yaradıb, himayə edib.

Zərdüşt 30 yaşında peyğəmbərliyə çatmış və Tanrının yanına aparılmışdı. Oradan tanrı qüdrətilə qayıdıb Əhriman qüvvələrinə qalib gəlmiş, sonra da Zərdüşt dinini elan etmişdi. Rəvayətə görə o, 77 yaşında din uğrunda apardığı mübarizələrin birində ölmüşdü" (Ə. Əlibəyzadə."Azərbaycan xalqının mənəvi mədəniyyət tarixi", B. 1998, səh.170-172).

Həmədan varlığı dövründə nələr görməmişdi?

Həmədan şəhərinin adına ən qədim mənbələrdə - Şumer müəlliflərinin yazılarında rast gəlirik. Eramızdan neçə min illər əvvəl şumercə yazıb-yaradan Bıkə adlı qədim şair nənəmiz "Həmədan quşu" adlı şerində bu şəhəri xatırlayır.

Hazırda İranın qərbində şan-şöhrəti və tarixi ilə öyünən Həmədanın ən qədim adı bəzi mənbələrdə Ekbatan adlanır, onun tarixi eradan əvvəl XI əsrə təsadüf edir. Həmədan şəhəri varlığı müddətində neçə-neçə dövlətlər, sülalələr, müharibələr görmüş, paytaxt olmuş, dirçəlmiş, dağıdılmış, yenidən ayağa qalxaraq öz əzəmətinə qayıtmışdır. Eradan əvvəl VII-VI əsrlərdə bu şəhər Midiya dövlətinin paytaxtı, eradan əvvəl 550-549-cu illərdə əhəmənilərin yay iqamətgahı, selevkilərin, parfiyalıların, sasanilərin dövründə mühüm ticarət mərkəzi, 1118-1194-cü illərdə Həmədan İraq Səlcuq sultanlarının paytaxtı, XVI-XVIII əsrlərdə Həmədan Səfəvi dövlətinin tabeliyində olmuşdur.

Təbriz sözünün etimologiyası və salınma tarixi haqqında hansı fikirlər var?

Azərbaycan xalqının iftixarı, qədim paytaxtı, mədəniyyət, elm, ədəbiyyat ocağı Təbriz dünyanın ən qədim, gözəl şəhərlərindən biridir. Bu müqəddəs şəhərin adı tarixi mənbələrdə Tamakis, Tavrakis, Tavreş, Tkebriz, Toris,Tavret, Təvrez, Tərbız və s. kimi qeyd olunmuşdur.

Təbriz hələ eradan əvvəl Həsənli təpəsində qala-şəhər olmuşdur. Arxeoloji qazıntılar zamanı tapılmış maddi-mədəniyyət nümunələri, həmçinin Aşşur hökmdarı II Sarqona məxsus (e.ə. 722-705) kitabədə Tarmakis qalasının adı çəkilir.

Təbriz. Ərk qalası

Təbriz hansı Azərbaycan hökmdarlarının paytaxtı olub?

Təbriz III əsrdə qədim Azərbaycan dövləti Atropatenanın əsas şəhəri olub. Xilafət dövründə Babək hərəkatı Təbrizə də yayılmışdı.

Təbriz tarixin qanlı hadisələrini çox görüb, amma heç zaman sarsılmayıb.

Təbrizi 1054-cü ildə Səlcuq sultanı I Toğrul tutmuşdu. 1174-cü ildə Qızıl Arslan Təbrizi öz iqamətgahı etmiş, sonralar Eldəgizlər dövlətinin paytaxtı olmuşdur. Atabəylər dövlətinin süqutundan sonra başqa Azərbaycan şəhərləri kimi Təbriz də Monqolların, Qızıl Orda, Teymur qoşunlarının hücumuna məruz qalmışdır.

Təbriz Qaraqoyunlu, Ağqoyunlu Azərbaycan dövlətlərinin də paytaxtı olmuşdur.

1501-ci ildə Böyük Səfəvi dövlətinin banisi I Şah İsmayıl Təbrizə daxil olmuş, burada özünü şah, Təbrizi isə Azərbaycan dövlətinin paytaxtı etmişdir.

Təbriz sonrakı əsrlərdə də Cənubi Azərbaycanın düşünən beyni, şeir-sənət, elm ocağı kimi inkişaf etmişdir. Burada gözəl memarlıq abidələri ucaldılmış, xalçaçılıq, miniatür rəssamlıq məktəbi yaranmış, dünyada öz yaradıcı insanları, klassikləri ilə məşhur olmuşdur.

Örənqala haradadır?

Beyləqan şəhərinin yaxınlığında Kəbirli kəndindən azca aralıda qədim arxeoloji bir abidə vardır. Bura Örənqala deyirlər. Aparılmış arxeoloji qazıntılar və tədqiqatlar nəticəsində alimlər bu yerin qədim Beyləqan şəhəri olduğunu müəyyən etmişlər.

Beyləqan Azərbaycanın qədim şəhərlərindən biridir. Bəzi mənbələrdə, o cümlədən alban tarixçisi Movses Kalankatlının əsərində e.ə. VI-IV əsrlərdə qədim Paytakaran şəhərinin yerində salındığı qeyd olunur. Bəzi tarixçilər onun eramızın V yüzilliyində salındığını güman edirlər. V-X əsrlərdə bu şəhər möhtəşəm qala divarları ilə müdafiə olunurmuş. X əsrdə yaşamış ərəb səyyahı İbn Hövqəlin verdiyi məlumata görə Beyləqan, "bağ-bağatlı, meşə və bulaqlı sağlam bir şəhər imiş". Onun qala divarlarının eni 6 metr, hündürlüyü 10 metrə çatırdı.

Beyləqan strateji cəhətdən çox əhəmiyyətli yerdə olduğu üçün ticarət yolları buradan keçirdi. Tarix elmləri doktoru Q.Əhmədov yazır ki, "XII əsr və XIII əsrin əvvəllərində burada Azərbaycan atabəylərindən Əbubəkr və onun vəliəhdi Özbək hökmranlıq edirdilər. Onların öz adlarına kəsdirdikləri ilk Azərbaycan pulları yerli ticarətdə geniş rol oynayırmış. Qazıntılar zamanı demək olar ki, bütün qədim evlərin xarabalıqlarından belə pullar - sikkələr tapılmışdır".

Beyləqan öz müdrikləri, şairləri, alimləri ilə də şöhrət tapmışdı. Burada Mücirəddin Beyləqani, Nacməddin Beyləqani, Şəhabəddin Beyləqani və başqaları yazıb-yaratmışlar.

Bəs bu möhtəşəm şəhər nə üçün belə adlanmış?

VII əsrin ortalarında Beyləqanı ərəb xilafətinin qoşunları tutmuşdular. VIII əsrdə ərəb-xəzər müharibələri nəticəsində Beyləqanın inkişafı zəifləmişdi.

1221-ci ildə Monqol hücumları zamanı Beyləqan işğalçılara baş əymədiyi üçün xarabazara dönmüş, əhalisi baş götürüb bu qədim şəhəri tərk etmişdir. İki əsrə yaxın - 182 il bu şəhər xaraba vəziyyətində qalmışdı. XIV əsrin sonu XV əsrin əvvəllərində Teymur Azərbaycanı tutub burada öz dövlətini quranda Beyləqanın strateji yerdə olduğunu görüb onu öz əsgərlərinə bərpa etməyi əmr etmişdir.

Tarixçi-arxeoloq Q.Əhmədov qeyd edir ki, "Teymurlangin bərpa işləri də şəhərin tənəzzülünün qarşısını ala bilməmişdir. Onun tikdirdiyi qala divarlarını əhatə edən xəndəyə belə su buraxılmamışdır. Demək bu qala divarları bir müdafiə istehkamı kimi heç istifadə olunmamışdır. Şəhərin adını Azərbaycan arxeoloqları "Örənqala şəhər yeri" adı ilə yenidən xəritəyə salmışlar.

Örənqala - sözü də görünür ölən, viran deməkdir. Xalq görünür bu şəhərin tarixi və təbii səbəblər üzündən xarabazarlığa döndüyü üçün buranı "Örənqala" adlandırmışdır.

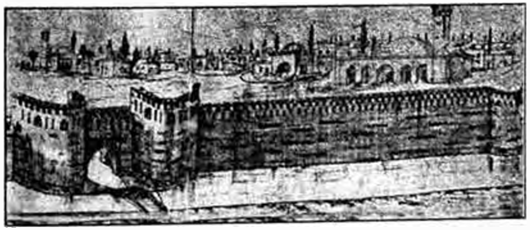

Dərbəndin yaşı nə qədərdir?

Göy Xəzərin qərb sahilində möhtəşəm qala divarlarının bir ucu Qafqaz dağlarına qalxan Dərbəndin tarixi çox qədimlərə gedib çıxır. Onun haqqında əfsanədən çox latın, yunan, ərəb, fars, türk, rus, gürcü və bir çox Avropa alimləri məlumatlar vermişlər. Ən əsas mənbə "Dərbəndnamə"dir. Bu mənbələrdə və arxeoloji qazıntılar zamanı tapılmış maddi-mədəniyyət nümunələri göstərir ki, Dərbənd şəhəri eramızdan əvvəl VII-VI əsrlərdə salınmışdır. Dərbənd haqqında Qorqud dədəmizin kitabında da bəhs olunur. Hətta alman səyyahı Adam Oleari, türk səyyahı Övliya Çələbi və b. Dədə Qorqudun qəbrinin Dərbənddə olduğunu söyləyirlər.

Dərbəndin hər daşı, divarı, qala bürcləri, qapıları cənubdan-şimala uzanan yolları, keçidləri Azərbaycanın ulu tarixindən xəbər verir. Bu qədim qala şəhərinin başına çox müsibətlər gəlmişdir. Buradan qədim türk tayfaları-skiflər, hunlar, sarmatlar, xəzərlər keçmişlər. Burada neçə-neçə ordular toqquşmuş, qanlar axıdılmışdır.

Dərbənd bütün hücumlara sinə gərmiş, yaşamış, boyumuş, bu gün böyük tarixi abidə kimi ulu keçmişimizi qoruyub saxlayır.

Dərbənd qala şəhərinin neçə qapısı vardı?

Qədim dunyanın mohlaşəm şəhərlərindən olan Dərbənd qala şəhərinin 7 qapısı olub: Bayal qapı, Carçı qapı, Orta qapı, Yengicə qapı, Daş qapı, Qala qapı və Quba qapısı. Bu qapıların hər biri bir məhəlləyə açılırmış. Bu daş tağlı, dəmir qapılı darvazaların, yeraltı yolların böyük strateji əhəmiyyəti vardı. Bu şəhərə gələn hər bir qasid, elçı gözübağlı yeraltı yolların biri ilə saraya aparılırmış. Başqa qapıdan yola salınırmış. Məqsəd qalanın sirrini saxlamaq imiş.

Dərbəndlilər bu qapılar haqqında nə danışırlar?

Bu qapılar haqqında və qala haqqında neçə-neçə əfsanə var. Bir əfsanədə deyilir ki, bir gün gənc türk xanı öz qoşunu ilə Dərbəndə hücum etmək istəyir. O, şəhərin əzəmətli divarları önündə dayanıb heyrətlə baxır. Bunu görən Dərbənd hakiminin qızı gənc xana vurulur. Tez bir məktub yazıb oxun ucuna bənd edib xana tərəf atır. Məktubda deyilirdi ki, "Atamın qoşunu Sarıyaldadır. Qalaya su da o dağdan gəlir. Oraya getməyin. Qaladan bir qədər aralıdakı dik daşı qaldırın, su tüngü oradan keçir. Suyun üstünü azca açın, yüz qoyun kəsib, qanını suya axıdın. Atam elə biləcəkdir ki, qoşun qırılıb, qan su yerinə axır..."

Xan qızın dediyi kimi edir. Dərbənd hakimi su içəndə elə zənn edir ki, savaşda qoşun qırılıb, vahimə içində ailəsini götürüb saraydan çıxır.

Xan davasız şəhərə daxil olur. O, sözünə sadiq qalaraq hökmdarın qızı ilə evlənir. Sonra qızın ox atdığı Qala bürcünə birlikdə gəlib deyir: Doyunca bax. Bu, sənin son baxışındır. Atasına xain çıxan qız mənə vəfalı olmayacaq. Bunu deyib qızı qala bürcündən atır... (S.Paşayev, "Azərbaycan xalq əfsanələri", B.1985, s.156). Bu əfsanə olsa da, türkün ağlını, qeyrətini göstərən, ibrətli bir həqiqətdir.

Başqa bir əfsanədə isə Dərbənd hakimi Tuti Bikənin mərdliklə vuruşmasından bəhs edilir.

Əfsanə və həqiqət Mingəçevir haqqında nə deyir?

Mingəçevir haqqında çoxlu rəvayətlər, tarixi həqiqətlər var. Deyilənlərə görə, Kür çayını keçmək istəyən atlılar buradan keçə bilmədikləri üçün atlarını geri çəkib demişlər: "Min-gəl - çevir!"

Akademik Ziya Bünyadov Mingəçevir adının 839-cu ildən məlum olduğu fikrini söyləyərək yazır ki, bu yerin adı ərəb xilafətinə qarşı çıxmış Mingiçevir əl-Fəraqinin adı ilə əlaqədardır. Tarixi mənbələr və burada aparılmış arxeoloji qazıntılar göstərir ki, Mingəçevir ən qədim insan məskənlərindən biri olmuşdur. Boz dağların arasında, Kürün sahillərində əcdadlarımız hələ eradan əvvəl 3-cü minillikdən başlayaraq burada məskunlaşmış, zəngin mədəniyyət yaradaraq yaşamışlar.

Bu gün Mingəçevir yurdumuzun gözəl inkişaf edən şəhərlərindən biridir. Burada yaradılmış "Mingəçevir dənizi", Su Elektrik Stansiyası yurddaşlarımızı dəhşətli daşqınlardan qoruyur və öz işıq seli ilə həyatımıza nur çiləyir.

Şabran adında şəhər eşitmisinizmi? O hansı ərazidə olmuşdur?

Xarabalığı Dəvəçi bölgəsindəki Şahnəzərli kəndi yaxınlığında olan Şabran şəhərinin bir vaxtlar cah-cəlalı dillərdən düşmürdü. Bu ərazi Şimala və Cənuba gedən karvan yolu üstündə olduğu üçün burada Beşbarmaq yaxınlığında peyğəmbər qalası Bacarvan, indiki Qalagah kəndi yaxınlığında Xursanqala, Dəvəçi çayı boyunca Şirvan, Şabran çay ətrafında Şabran şəhərləri olmuşdur.

Azərbaycan şəhərsalma mədəniyyətinin nadir yadigarı olan, əsası IV əsrdə qoyulmuş Şabran şəhəri haqqında XVI əsrdə holland səyyahı Y.Streys Şabranda vaxtı ilə makedoniyalı İskəndərin qoşunları üçün çörək bişirilən təndirlərin qalıqlarını gördüyünü qeyd etmişdir. XVII əsrin tarixçi və səyyahı Övliya Çələbi soraq verir ki, Şabranda 70 məhəllə və hər məhəllənin də öz məscidi olmuşdur. Şabran havası və suyu ilə Təbrizdən sonra ikinci idı. Burada ucalan Əlşar, Toxmaq xan, Uzun Həsən məscidləri səyyahları heyrətləndirmişdir.

1174-cü ildə Şirvanşah Axsitan tərəfindən həbs edilərək Şabranda zindana salınmış dahi Azərbaycan şairi Ə.Xaqanı məşhur "Həbsiyyə" əsərini burada yazmışdır.

Görkəmli Norveç alimi, beynəlxalq miqyasda tanınmış dəniz səyyahı Tur Heyerdal 1981-ci ildə Şabranda aparılan arxeoloji qazıntı işləri ilə tanış olanda rəy kitabına belə yazmışdır: "Şabran vasitəsilə biz sizin xalqın keçmişinə çox yaxşı səyahət edə bildik". (A.Mirzə, S.Elcanlı, "Dəvəçi" (buklet) B., 1991).

Şabran adı qədim türk tayfalarından Sabirlərlə əlaqədar olması ehtimal edilir. Orta Asiya ərazisində də Şabran toponimi olmuş. "Sabiran", "Sabran", "Şabiran", "Şabran" şəklində işlənmişdir.

Şabranın ən çiçəklənmə dövrü Səfəvilər dövründə olmuş, sonralar tənəzzül etmiş, müharibələr zamanı dağılmışdır.

"Çıraqqala" haradadır və nə üçün bu qala belə adlanır?

Çıraqqala Dəvəçi bölgəsindəki Qalaaltı kəndi yaxınlığındadır. Ən hündür dağ zirvəsində, böyük qaya üzərində tikilmiş Çıraqqala yadelli işğalçılardan qorunmaq üçün 1600 il əvvəl ucaldılmışdır. O Gilgilçay müdafiə səddi ilə əlaqədardır. Silindirvari bürclərlə möhkəmləndirilmiş qala divarları qapalı quruluşa malikdir. Qayanın zirvəsində qala divarlarına bitişik baş bürc ucalır. Həmin divarlara bitişik yarım dairəvi 12 bürc vardır. Divarlar daşdan tikilmişdir. Bu bürc əsasən gözətçi məntəqəsi idi. Buradan geniş ərazini seyr etmək olurdu.

Hər hansı təhlükə yaxınlaşanda baş bürcün üstündə tonqal yandırılarmış. Bununla əcdadlarımız qonşu şəhərlərə xəbər verərləmmişlər. Bu, bir növ həyəcan çırağı imiş. Ölkənin taleyinə çıraq kimi işıq saçdığına görə ona Çıraqqala demişlər. Deyilənə görə, burada yanan tonqalların işığı Beşbarmaq səddindən başlamış Dərbəndəcən xəbər göndərir, haray salır, elləimizi döyüşə səsləyirdi.

Muğan sözü necə əmələ gəlmişdir?

Hələ qədimdən Azərbaycanda Muğan adlı həm şəhər, həm də böyük düz olmuşdur. XI əsrdə yaşamış ərəb müəllifi ibn Xordadbah Xəzər dənizi sahilində Dərbəndlə Ərdəbil arasında Muğan şəhərinin adını çəkir. Tarixi ədəbiyyatda Muğan sözünü hələ miladdan qabaq IV yüzillikdə yaşamış Hekatay Miletli və V əsrdə Herodotun qeyd etdikləri myuklar, muğlar soylarının adı ilə bağlayıblar. Onların bu ərazıdə yaşadıqlarını bildirirdilər. Myuk-Muğ sözləri "an" şəkilçinin birləşməsindən Muğan toponimi yaranmışdır.

Tədqiqatçıların bir qismi isə belə hesab edirlər ki, Muğan Azərbaycan dilinə aid toponimdir. Belə ki, muğanlılar Hunların tərkib hissəsi olmuş. IV-V yüzilliklərdə Muğan-Mil düzlərində məskunlaşmışlar. Hazırda Azərbaycan ərazisində Muğan etnonimi ilə bağlı 13 coğrafi ad mövcuddur.

"Biləsuvar" sözü nə məna verir?

Professor M.İsmayılov "Sənin ulu baban" kitabında belə yazır: "İlk orta yüzilliklərdə Azərbaycanın şimal torpaqlarında məskunlaşmış sabirlər-suvarlar soylarının adı ilə bağlıdır. Onların V-VI əsrlərdə bəlkə də qabaq bu yerlərə gəlmələri güman edilir. Xosrov Ənuşirəvanın (531-579) bu yerlərə on min suvar ailəsi köçürməsi məlumdur. O da məlumdur ki, 576-cı ildə Albaniya ərazısına soxulmuş Bizans qoşunları suvarlarla rastlaşmışdılar".

Azərbaycan ərazısında suvarların adı ilə bağlı bir sıra toponimlər mövcuddur. Adını qeyd etdiyimiz Biləsuvardan başqa Azərbaycanın şimal-şərqində Qala-Suvar, XIX əsrdə isə Suvarlı kəndi də var idı Şəkidə. Baş Köynük kəndinin bir məhəlləsi Suvar adını qoruyub saxlamışdır.

Yer-yurd adlarımız əfsanələrdə, rəvayətlərdə necə səslənir?

Azərbaycanın bir sıra yer adları haqqında el arasında bir sıra maraqlı rəvayətlər, əfsanələr yaşayır. Onlardan bir neçəsini yadımıza salaq:

Qədim *Bərdə* haqqında bir əfsanədə deyilir ki, vaxtilə bu şəhər o qədər gözəl olub ki, bura gələnlər ona bir də baxın demişlər. Bir də. Sonradan bu kəlmə Bərdə şəklinə düşmüşdür.

Sumqayıt. Bu şəhərin adı ilə bir neçə əfsanə vardır. Deyilənlərə görə buradan çay axırdı. Dövlətli bir qadın dənizə tökülən həmin suyun axarını dəyişdirib susuz düzənliyə yönəltmişdi. Dirçələn torpaqda bağ-bağat əmələ gəlmişdi. Xalq bunu görüb həmin suyun qayıtmasını bildirmək üçün Sumqayıt sözünü yaratmışdı.

Başqa bir əfsanədə Sum və Qay adlı iki sevgili varmış. Onlar bir-birindən ayrı düşəndə Qay Sumu səsləyib deyibmiş Sumqayıt. Bəlkə də bu ad doğrudur.

Lokbatan. Bakının cənubunda bu adda böyük bir qəsəbə var. Rəvayət edirlər ki, vaxtilə buralar keçilməz bataqlıq olub. Dəvə karvanları buradan keçəndə bataqlığa batırmışlar. Lök-dəvə deməkdir. Dəvə-Lök batan sözlərindən Lökbatan adı əmələ gəlmişdir.

Ordubad. Onun sakinlərinin yanaqları guya batıq olmuşdur. Ona görə ora Ordubad deyilmişdir.

Yurdumuzun hər bir kəndinin, şəhərinin adının yaranması haqqında əfsanələrin, rəvayətlərin, deyilmiş fikirlərin tarixımızı dürüst öyrənmək üçün böyük əhəmiyyəti vardır.

Babəkə kim xəyanət etmişdir?

Rəssam: S. Şərifzadə

Azərbaycanın qəhrəman oğlu Babək (795-838) 816-cı ildən başlayaraq Xürrəmilər hərəkatına başçılıq etmiş. 20 minlik süvarı qoşunla 20 il ərəb qoşunlarına qarşı vuruşmuş, 6 ərəb ordusunu məğlub etmişdi. Məşhur tarixçi Təbəri yazırdı ki, Babək Xilafətin bir neçə ordusunu qabağına qatıb qovmuş, neçə-neçə sərkərdəni atdan yerə sərmişdi.

Babək hərəkatını yatırmaq üçün Xəlifə Mütəssim Babəki təkləmək, zəif salmaq məqsədilə, Bizans imperatoru ilə sülh bağlayıb ən döyüşkən sərkərdəsi Afşini güclü qoşunla xürrəmi üsyançıların üzərinə göndərmişdi. Afşin qoşununu iki dəstəyə bölüb, birinə özü başçılıq edirdi. İkinci dəstə onun köməkçisi Buğanın rəhbərliyi altında idi.

Babək Afşinin hiyləsini başa düşüb Bəzz qalasından çıxdı. Dağ kəndlərində pusqu qurdu. Afşin qalaya hücum edəndə Babək sürətlə gözlənilmədən Afşinin qoşununa arxadan ağır zərbə endirdi. Bunun ardınca Buğanın dəstəsini pərən-pərən saldı. Afşin yalnız bir ildən sonra Babəklə vuruşmağa cürət etdi. O, nəhayət güclü qoşunla 837-ci ildə Bəzz qalasını tuta bildi. Babək mühasirədən çıxıb kiçik dəstə ilə vuruşa-vuruşa Araz çayını keçib, Arrana gəldi. O, Bizansa gedib imperator Feofil ilə əvvəlki münasibətini yenidən bərpa edib Xilafətə qarşı azadlıq mübarizəsini davam etdirmək istəyirdi. Bu zaman Xilafət tərəfindən "Kim dirisini gətirsə 2 min, ölüsünü gətirsə, min dirhəm alacaqdır" xəbəri yayıldı.

Tarixdə hayların satqınlığı, namərdliyi haqqında istənilən qədər fakt vardır. Onlardan biri də Babəkin başına gəlmişdi. Babək gecələmək üçün ərəblərə qarşı mübarizədə həmfikir olduğu, inandığı Səhl İbn Sumbatın iqamətgahına gəldi. Bunu görən bu satqın hay Babəki ova çıxmaq adı ilə tələyə saldı, ərəblərə xəbər göndərdi ki, Babək onun yanındadır. Pusquda durmuş ərəb əsgərləri Babəki mühasirəyə alıb tutdular. Amma Səhl ibn Sumbata dəymədilər. Bunu görən Babək bərk qəzəblənib dedi:

- Xain, sən, məni cüzi bir məbləğ üçün satdın...

Babəki qardaşı Abdulla ilə qolu bağlı Xəlifənin yaşadığı Samirəyə apardılar. Xəlifə Mütəssim əmri ilə Babəki işgəncə ilə öldürəndə qanlı əlini üzünə çəkib dedi:

- Adam öləndə rəngi saralır. İstəmirəm düşmənim bunu görsün.

Gəncənin adı haqqında hansı mülahizələr var?

Bu haqda bir neçə mülahizə var. Ərəblər bu şəhərə "Cənzə", farslar "Gəncə", qədimdə albanlar "Qandzax", gürcülər - "Qandza" demişlər. Azərbaycan türkləri öz doğma şəhərlərini "Gəncə" deyə adlandırmışlar. Tarixçilərin bir çoxu bu sözün mənasını "Xəzinə" deyə izah etmişlər. Tarixdə belə məna verən ad bir çox xalqlarda olmuşdur. Gəncə adına Güney Azərbaycanda da yer adı vardır. Bəzi tarixçilər bu yerin gen, barlı-bərəkətli olduğunu da bilib ona "Gəncə" kimi məna vermişlər. Ərəb coğrafiyaşünasları öz yazılarında Gəncəni ticarət yollarının qovuşduğu, qaynar həyat, münbit bir yer kimi təsvir etmişlər. E.Reysler qeyd edir ki, Gəncə Azərbaycan sözü olub, "açıq yer", "gen yer" ("Gəncə") mənasındadır.

Tarixçilər Gəncə haqqında nə deyiblər?

Gəncə haqqında alimlər, şairlər, səyyahlar maraqlı fikirlər söyləyiblər. Bunlar nainki Gəncənin, eləcə də Azərbaycanın tarixi, mədəniyyəti haqqında bir mənbə kimi dəyər-

lidir. Onlar çoxdur, bir neçəsini qeyd etmək istərdik.

İ.Cəfərzadə: "Qədim Gəncədə tapılmış bir sıra materiallar, eləcə də ağ torpaqdan düzəldilmiş qara, qırmızı və boz naxışlı müxtəlif kuzələr, onların hazırlanma üsulları, habelə çiy kərpiç ölçüləri, ibtidai, sadə daş kirkirələr, "Xaraba yeri"ndə (köhnə Gəncə) və qədim Gəncənin məzarlarında aşkar edilmiş muncuqlar, həmayillər, başqa əşyalar bizi nainki orta əsrlərin ilkin çağına, hətta daha dərinliklərə aparır".

Z.Qəzvini (XIII əsr): "Gəncə Arranın qədim istehkam şəhəridir. Müsəlman aləminin sonuncu keşik məntəqəsi sayılır... Şəhərin özündə kanal vardır. Ona iki yolla enmək olar. Biri qəbirstanlıq qapısı adı ilə məşhurdur. İkincisi isə Bərdə qapısı adlanır. Əhali suyu qəbiristanlıq qapısından götürür və ipəyi həmin suda yuyurlar. Onda əla ipək alınır və onun qiyməti yüksək olur..."

H.Qəzvini (XIV əsr):

Seçmə şəhərlər var - cəmi bir neçə,
Bütöv xəzinədir Arranda Gəncə
Barı bol, suyu saf, barlı-bəhərli,
İqlimi mülayim, torpağı geniş

(Ə.İsayev - "Gəncə və gəncəlilər", B., 1991)

İbn-əl-Əsir (XIII əsr): Gəncə aran şəhərlərinin anası idi. Əhalisı qoçaq və mərd... Qalaları möhkəmdir.

İbn-Hövqəl (X əsr): Gəncə gözəl, bərəkətli, abad və cəmiyyəti çox olan bir şəhərdir. Onun əhalisi comərddir. Bəyənilmiş və pak adətlərə yiyələnmişlər. Davranışları xoşdur. Alimləri dost tuturlar.

Nizami məqbərəsi

Gəncə nə vaxt və nə üçün yerini dəyişməli olmuşdur?

İndiki Gəncədən 7 km şimalda böyük Nizaminin məqbərəsi ətrafında qədim bir şəhər vardı. Onun xarabalıqları, qala divarlarının izləri Gəncə çayının sahillərində indi də görünür. Bura ulu Nizaminin

Əbül Ula Gəncəvinin, Məhsəti xanım Gəncəvinin yurdu neçə-neçə görkəmli şəxsiyyətlərin, Şərqin bütün mədəni xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən Gəncə şəhəri idi. Onun vüqarı, əzəməti, var-dövləti həmişə yadellilər üçün göz dağı olmuşdur. XII-XIII əsrlərdə bura əsl intibah dövrü keçirib. Tarixi məlumatlara görə Gəncədə 200-300 min əhali yaşamış, qurub-yaratmış, dünya mədəniyyətinə zəngin töhfələr vermişdir.

Lakin Gəncənin başına müsibətlər, fəlakətlər də az gəlməmişdir. 1231-ci ildə monqollar Gəncəni dağıtmış, əhalisini qılıncdan keçirmişlər. 4 il xaraba qalan bu şəhər yenidən dirçəlmişdi. Sonra Teymurun qoşunları Gəncəni zəbt etmiş, böyük dağıntılara səbəb olmuşdu. XV əsrin birinci yarısında Qaraqoyunlu, ikinci yarısında - Ağqoyunlu dövlətlərinin apardıqları müharibələrdən, Səfəvi dövlətinin Osmanlı imperiyası ilə toqquşduğu savaşlardan Gəncə çox müsibətlər çəkmişdi. Bir sözlə, ara müharibələri, yadelli işğalçıların hücumları, qiyamlar Gəncə əhalisini bezdirmişdi. Ona görə gəncəlilər hələ monqol işğalı zamanı dağılmış köhnə ərazidən cənuba çəkilib özünə yeni məskən yaratmağa başlamışlar.

Gəncənin yeni əraziyə köçürülməsinə I Şah Abbas da sərəncam vermişdi. Səfəvi hakimiyyəti zamanı olduğu kimi I Şah Abbasın dövründə də Gəncə yeni ərazıda tərəqqi etməyə başlamışdı. Hazırda burada XVII əsrdən qalma məşhur gözəl Şah Abbas məscidi, kərpicdən tikilmiş Karvansaray, hamamlar, qala divarları və s. tarixi abidə kimi qorunur.

Məşhur Gəncə darvazası Gürcüstana nə zaman aparılmışdır?

1139-cu ildə baş vermiş dəhşətli zəlzələ nəticəsində Gəncə şəhəri demək olar ki, xarabazara çevrilmişdi. Deyilənə görə 300 minədək şəhər əhalisi həlak olmuşdu. Həmin vaxt Gəncənin əmiri Qara Sunqar şəhərdə yox idi. Zəlzələdən və əmirin şəhərdə olmamasından istifadə edən gürcü çarı I Dimitri müdafiəsiz və yas içində olan Gəncəyə hücum etmiş, şəhəri qarət edərək Gəncə darvazasını da hərbi qənimət kimi Gürcüstana aparmışdı. Həmin darvazanı 1063-cü ildə Şəddadi hökmdarı Şavurun əmri ilə usta İbrahim ibn-Osman düzəltmişdi. Gəncə qalası (üç qala) üçün düzəldilmiş bu möhtəşəm dəmir darvaza döymə üsulu ilə, milli naxışlarla bəzədilmiş, küfu xətti ilə yazı həkk edilmişdi. Qanlı tarixin yadigarı olan həmin darvazanın bir tayı Gürcüstanın Kelati monastrının cənub divarına bərkidilmiş halda indiyədək göz dağı kimi qalır.

Gəncə nə vaxtdan şəhər kimi tanınmışdır? Onun bünövrəsi nə vaxt qoyulub?

Bu suala dəqiq cavab tapmaq çətindir. Çünki fikirlər, mülahizələr çoxdur. Hətta rəvayətlər də vardı. İnandırıcı olmayan bir rəvayətdə deyilir ki, Gəncənin əsasını makedoniyalı İsgəndər qoyub. "Rusiyanın şəhərləri" adlı bir əsərdə Gəncənin də yaranma tarixinə toxunulur. Həmin mənbənin verdiyi məlumata görə Gəncə eradan əvvəl və yeni eranın II-IV əsrlərin yarısında yaranmışdır. Qaqameysterin fikrincə Gəncə Bərdədən və Beyləqandan daha qədimdir.

Mirxond Gəncənin Sasani hökmdarı I Qubadın zamanında (489-531), Həmdulla Qəzvini isə 659-660-cı illərdə salındığını qeyd etmişlər. Akademik B.B.Bartold Gəncənin əsasını 853-cü ildə, Azərbaycan arxeoloqu İ.Cəfərzadə isə V əsrdə qoyulduğunu söyləmişlər. Gəncənin adına "Kitabi Dədə Qorqud" dastanında da rast gəlirik.

Bütün bu müxtəlifliyə baxmayaraq Gəncə Quzey Azərbaycanın qədim şəhərlərindən biri olmuşdur. Azərbaycan xalqının təşəkkül tapmasında, inkişafında böyük rol oynamışdır. Gəncə bir mərkəz kimi də Azərbaycan tarixində xüsusi yer tutur.

Qədim Gəncənin qala divarı

İmamzadə türbəsi

Qədim Gəncədən nə yadigar qalmışdır?

Nizami Gəncəvinin qəbri, İmamzadə dini kompleksi və Comərd qəssab məqbərəsi.

Nizaminin qəbri üzərində gözəl, əzəmətli məqbərə ucaldılmışdır.

"Göy İmam" adı ilə tanınan İmamzadə abidə kompleksi indi də ziyarətkah yeri olmuş, onun ətrafında böyük qəbristanlıq salınmışdır. Bu müqəddəs yer Gəncənin xarabalıqlarından şimalda yerləşir. 1878-ci ildəki bərpa yazısı onu 737-ci ilə aid edir. Orada deyilir ki, "bu müqəddəs məqbərə bizim İmam Məhəmməd Bağırın oğlu cənab İbrahimin qəbridir. Allah ona rəhmət eləsin!..". Bu qəbri general-mayor İsrafil bəy Yadigarzadə düzəltməyi əmr etmişdi. Bu, hicri 1296-cı ildə, yəni 1878-ci ildə olmuşdur" (M.M.Altman, "Gəncə şəhərinin tarixi", B.1991, səh.23).

Neçə yüz illərin olaylarından salamat çıxmış bu tarixi, müqəddəs abidə bu gün də öz yaraşığı, əzəməti ilə insanı heyran edir. Qırmızı kərpicdən tikilmiş türbənin ətrafında kiçik məscidlər, təkyələr, karvansara tipli evlər, ala qapı və köməkçi binalardan ibarət dini kompleks yaradılmış. Kompleksin ətrafına daş və kərpicdən hasar çəkilmişdir. Türbə bu kompleksin ən qiymətli abidəsidir. Hündürlüyü 12 metr, üzərinə mavi kaşıdan üzlük çəkilmiş gümbəzin hündürlüyü 2,7 metr, diametri 4,4 metrdir. "Göy imam" sözü də bu gümbəzlə əlaqədardır.

Qədim Gəncənin cənub divarlarından 1 km aralıda kərpic məqbərə - "Comərd qəssab" yerləşir. Tarixi mənbələrə və rəvayətlərə görə doğma şəhərini işğalçılardan qorumuş və qəhrəmancasına həlak olmuş bir qəssabın şərəfinə ucaldılmışdır. Deyilənə görə, onun tarixi IX əsrə aiddir.

Gəncədəki Şah Abbas məscidi nə vaxt və kim tərəfindən inşa edilmişdir?

Azərbaycan memarlıq abidələri arasında öz gözəlliyi ilə fəxri yer tutan, Gəncədəki Şah Abbas məscidi 1606-cı ildə Azərbaycan alimi və görkəmli memar Şeyx Bahəyəddin tərəfindən inşa edilmişdir. Bişmiş qırmızı kərpicdən tikilmiş bu abidə kompleksinə diametri 17 metr olan yaraşıqlı gümbəzməscid, onun şimala baxan girəcəyində iki hündür minarə və yanlarında geniş eyvanlı mədrəsə binası daxil idi. Minarənin sağ tərəfində böyük çinarın altında dumduru, buz kimi suyu olan kəhriz vardı.

Şah Abbas məscidi

Bəs bu müqəddəs Allah evi nə üçün Şah Abbasın adı ilə adlanır?

Keçmişdə də, indi də hamı buranı Şah Abbas məscidi adlandırır. Deyilənlərə görə bu gözəl məscid, mədrəsə Şah Abbasın göstərişi ilə tikilib. Bu fərziyyəni təsdiq edən mənbə varmı? Böyük alim A.A.Bakıxanovun "Gülüstani İrəm" əsərində belə bir məlumat diqqəti cəlb edir: "Şah Abbas Qafqazda işləri qaydaya salandan sonra Gəncə şəhərini köhnə yerindən köçürüb bir fərsəng yuxarıda olan indiki çinarlarla əhatə olunmuş meydanda məscid, karvansara bina etdirdi ki, bu da dövrün ən gözəl abidələrindən sayılır. Onların planını məşhur alim Şeyx Bahəyəddin vermişdi".

Şah Abbas məscidi Gəncənin tarixinin canlı səhifəsidir. Burada məscidin həyətində Gəncənin fəxri Cavad xan dəfn olunmuşdur. Məscidin mədrəsəsində görkəmli alim-şair Mirzə Şəfi Vazeh dərs deyib, M.F.Axundov ilk təhsilini burada Mirzə Şəfidən alıb.

Bu məscid və onun önündəki meydan həmişə Gəncə əhalisinin yığnaq yeri, fikir məlumat, ünsiyyət yeri olub, işğalçılara qarşı istiqlal sava

şında, Gəncə qiyamında xalqın birləşdiyi ocaq olub.

Bu müqəddəs ocağın taleyi də xalqımızın taleyi kimi keşməkeşli olub. Dini ocaq olduğu üçün ötən əsrin 30-50-ci illərində gözdən salınmış, onun mədrəsə olan binası, yan-yörəsi sökülmüş. Cavad xanın sümükləri qəbirdən çıxarılıb başqa qəbiristanlığa köçürülmüşdür. Kəhrizin suyu da qurumuşdu.

Şah Abbas məscidi öz əvvəlki əzəmətini itirsə də, müqəddəs ibadət yeri, minarələri tarixi abidə kimi yaşayır.

Cavad xan kim idi? O, Azərbaycan tarixində və xalqımızın yaddaşında necə qalmışdır?

Cavad xan Ziyad oğlular nəslindən olan Gəncə xanı idi. Məşhur, igid, cəngavər bir hakim kimi tanınmışdır. Anadan olduğu il məlum deyil. 1785-1804-cü illərdə 19 il Gəncə xanlığına başçılıq etmişdi. Onun dövründə Qazax, Borçalı, Şəmsəddil, Şəmkir mahalları Gəncə xanlığı ərazisinə daxil idi.

Gürcüstan Rusiyaya birləşdirildikdən sonra (1801) Gəncə xanlığının üzərini qara buludlar

Cavad Xanın bayrağı

almışdı. Bu zaman o, öz qüvvələrini toplayıb oğlu Hüseynqulu Ağanın başçılığı ilə Şəmsəddilə qoşun çıxardı və 29 kəndi Gəncə xanlığının tərkibinə qatdı. Bu hadisə rus imperatorluğunu qıcıqlandırdı və Cavad xandan tələb olundu ki, öz qoşununu həmin ərazidən çıxartsın. Cavad xan bu tələbi rədd etdikdə çar generalı Lazaryevin başçılığı ilə Şəmsəddilə qoşun göndərdi. Cavad xan da Rusiyadan tələb etdi ki, qoşununu geri çəksin. Bu gərginlik 1803-cü il noyabrında daha qəddar rus generalı P.D. Sisiyanovun komandanlığı ilə Gəncəyə hücumun başlanğıcı oldu. Sisiyanov Gəncəni döyüşsüz zəbt etmək üçün Cavad xana məktublar yazdı. Cavad xan onun hədələyici məktublarına cavab olaraq bildirdi ki, "Sən Şəmsəddilə girən gündən mən müharibəyə hazıram. Savaşmaq istəyirsən, savaşaq. Hədələyirsən ki, təklifini qəbul etməsəm, bəlaya düçar olaram. Əslində bədbəxtlik səni Peterburqdan izləyə-izləyə çəkib buraya gətirib. Bunu zaman, bir də savaşın özü göstərəcək".

Cavad xan qoşununu çəkib Gəncənin yaxınlığında Qobu düzünə gəldi. Döyüş başlandı. Ancaq qüvvələr bərabər deyildi. Çox keçmədi ki, Gəncə rus qoşunu tərəfindən mühasirəyə alındı və çox amansız döyüş oldu. Cavad xan və Gəncə əhalisi bir neçə gün düşmənə müqavimət göstərdi.

Cavad Xan məqbərəsi

Cavad xan rus generalı, knyaz Sisianova son məktubunda necə cavab verdi?

Gəncəni diz çökdürmək üçün P.D.Sisianov Cavad xana dekabr günlərində bir neçə məktub göndərdi ki, təslim olsun, yoxsa, amansız döyüş olacaqdır. Bu təkəbbürlü generalın ədaları, iddiaları Cavad xanı çox hiddətləndirdi. Axır ki, ona belə bir cavab yazdı: "Nə hədlə belə danışırsan, mən ki, sənə tabe deyiləm. Buyurursan ki, elə bu gün cavab ver! Bu, nə deməkdir? Heç nökərlə də belə rəftar etməzlər. Həddini bil. Məktubu nə vaxt istəsəm, onda yollaram. O ki, qaldı şəhərin təhvil verilməsinə, xam xəyaldan əl çək. Gəncəyə yalnız mənim meyidimin üstündən keçə bilərsən. Bildin?! Mən öləndən sonra. Özgə cür yox".

Bu, əsl igidlik, qəhrəmanlıq idi. Doğma yurdunu, şəhərini böyük məhəbbətlə istəməyin ən gözəl nümunəsidir. Buna görə də Cavad xan ürəklərdə özünə əbədi heykəl ucaldıb.

Erməni satqınlığına aid daha bir fakt. O Gəncə əhalisinə nə fəlakət gətirdi?

Sisianov Gəncəni asanlıqla ala bilməyəcəyini görüb erməni xislətini yadına saldı. Gəncə ermənilərini öz tərəfinə çəkmək üçün 1803-cü il noyabrın 30-da onlara müraciət etdi.

Erməni satqınlığı Gəncənin süqutuna, rusların xeyrinə səbəb oldu. Sonralar N.Dubrovin adlı bir rus "İstoriya voynı i vladiçestva russkix na Kafkaze" adlı əsərində Gəncə uğrunda döyüşlərdən danışarkən yazırdı: "Şəhərin bir yerində qan lap sel kimi axırdı. Beş yüzə qədər tatar (azərbaycanlı -S.G.) məsciddə gizlənmişdi... Bir nəfər erməni bizim əsgərlərə xəbər çatdırdı ki, onların içində Dağıstan ləzgiləri də var. Bu xəbərə əsasən məsciddə olanların ölümünə işarə verildi".

Həmin vuruş zamanı ermənilər Gəncə döyüşçülərinin gücü, yerləşdiyi yerləri haqqında ruslara xəbər verməklə böyük cinayət törətdilər. Qədim Gəncə - Nizami yurdu xarabalığa döndü, qan su yerinə axdı. Cavad xan, oğlu Hüseynqulu Ağa da Gəncə igidlərinin cərgəsində qəhrəmanlıqla Vətən yolunda şəhid oldular.

1804-cü il soyuq yanvar günlərində Gəncə xanlığına son qoyuldu. Əsrlərin ağır sınaqlarına dözən, dağılan, yenidən dirçələn Gəncə öz adını itirdi. Həmin vaxtdan ulu şəhər rus imperatoru I Aleksandrın arvadının şərəfinə Yelizavetpol adlandırıldı. 1918-ci ildə Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin qərarı ilə Gəncənin adı özünə qaytarıldı.

Rus generalı Karyagin öz gündəliyində nə yazırdı?

Professor Sadıq Şükürov yazır ki, Sisianovun qoşunu Gəncəni işğal edəndə Cavad xanın arvadlarından biri Bəyim xanım əyninə kişi paltarı geyinib, əlinə qılınc götürüb qalanın baş bürcünün qapısını qoruyurdu. Oğlu Hüseynqulu Ağa və əri Cavad xan öləndə Bəyim xanım onların meyidlərini general Karyaginin xəbəri olanadək gecə ikən döyüş meydanı bürclərdən aşağı-yerə endirmişdi ki, rusların əlinə keçməsinlər. Səhər açılanda əsgərlər Cavad xanla oğlunun meyidlərini görməyib elə zənn etdilər ki, Cavad xan sağdır. Sisianov şəhərə daxil olanda yalnız ağlaşmadan hiss etdi ki, meyidlər haradadır. Sisianov yaxınlaşanda Bəyim xanım onun üstünə cumub qılıncla parçalamaq istədi. Həmin qanlı döyüşün iştirakçısı Karyagin öz gündəliyində yazırdı: "Əgər Pavel Dmitriviçin yanında yavəri olmasaydı, o tatar (Azərbaycan-S.G.) xanın qəhrəman arvadının qılıncından salamat qalmayacaqdı... Mən tatar xanın arvadının əynində çərkəzi paltar, belində xəncər və əlində ərinin qılıncını gördüm..." O qılınc ki, Cavad xan döyüşdə onunla düşməni biçib tökürdü. Cavad xan döyüşdə o qılıncla elə bil rəqs edirdi. Mən döyüşdə onun "Oyununa" dözə bilmədiyimi hər dəqiqə hiss edirdim və buna görə də əsgərlərdən birini məni əvəz etməyə çağırdım, özüm "oyundan" çıxdım.... Biz qalanı zəbt etmişdiksə də, həmin tatar qadını özünü qalib kimi aparırdı və əmr etdi ki, onun otağından çıxaq. Sözlərini başa düşməsəm də, əl işarəsindən işin nə yerdə olduğunu anladım. O, ərinin də oğlunun da meyidləri üstə ağlamırdı. Yanaqlarında bir damla da olsun göz yaşı görmədim. Ağlayanlar saray adamları imişlər.

İgid xanın dəfnindən bir gün sonra biz onun arvadına baş sağlığı verməyə gəldik. O, başdan ayağa qara paltarda idi. Bizə qatil kimi baxırdı. Buna onun haqqı vardı. Biz ona pul təklif etdik. O, cavab verməyə tələsmədi, yanındakı qızı çağırıb nəsə dedi. Qız dərhal yan otağa keçdi. Əlində bir kisə ilə qayıdıb gəldi. Bu, pul kisəsi idi. Xanın arvadı kisəni götürüb generalın qabağında dayandı və düz onun gözlərinin içinə baxıb tatarca (Azərbaycanca-S.G.) nəsə dedi. Birdən dəhşət baş verdi. O, gözlənilmədən pul kisəsini generalın üzünə çırpdı. Qızıl onluqlar Pavel Dmitreviçin alnına, gözünə, burnuna və ağzına dəyib ayaqlarının üstünə töküldü. General başını aşağı əyib yerə tökülmüş qızıl pullara acgözlüklə baxanda, xanım mənalı bir tərzdə nifrətlə gülümsədi. General azdan-çoxdan qafqazlı adətinə bələd olduğu üçün Bəyim xanıma cavab vermədi, əlindəki pulu qaytarıb cibinə qoydu, qapıdan çıxanda nəsə fikirləşib geri qayıtdı, astanada dayanıb həmin pulları cibindən çıxardı, hələ də ayaq üstə dayanan xan arvadının ayaqları altına 60 çervonu səpdi, qadın pullara baxmadı, onları ayaqladı..." (Sitat Ə İsayevin "Gəncə və gəncəlilər" kitabından götürülmüşdür, səh. 95-96)

Budur, Azərbaycan qadınının qüruru, mərdliyi. Bu kiçik əhvalat xalqımızın, onun xanım-xatın qızlarının mənəvi zənginliyini göstərən gözəl bir qəhrəmanlıq himnidir. Bu himnin əzəməti qarşısında qanqan deyən iki rus generalı sarsıldı.

"Xudafərin körpüsü" nə vaxt yaradılıb, nə üçün ona belə ad verilib?

Xudafərin körpüləri Araz çayı üzərində Cənubi və Quzey Azərbaycanı birləşdirən tarixi abidədir. İki körpüdən ibarət olan Xudafərin xalqımızın orta əsrlərdə yaratdığı möhtəşəm abidə olmaqdan əlavə, Şimalla Cənub arasında ticarət əlaqələri saxlamaq üçün çox gərəkli bir vasitə olmuşdur. Xudafərin körpüsü əsasən Cəbrayıl bölgəsi ərazisindədir. Bir-birindən 800 metr aralı olan bu körpülərdən biri 15, digəri isə 11 tağlıdır. Kərpicdən tikilmiş 15 tağlı körpü təbii şəraitlə üzvi surətdə əlaqələndirilmiş, onun dayaqları süni oturacaqlar əvəzinə çayın axarındakı qayaların üzərində qurulmuşdur. 11 tağlı körpü isə başqa memarlıq üslubunda, çay daşı və əhəngdaşından tikilmişdir və qayalar üzərində ucaldılmışdır.

Bu, onu göstərir ki, körpülər müxtəlif vaxtlarda tikilmişdir. 15 tağlı körpünün YII əsrdə, 11 tağlı körpünün isə X əsrdə tikildiyi güman edilir.

Xudafərin körpülərinin adının da rəmzi mənası var: Xuda-Allah-afərin-yaradan, xaliq, əhsən, mərhəba mənasını verən iki ərəb sözünün birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Xalq bu əzəmətli körpünün yurdun, vətənin taleyində oynayacağı böyük rolu gözəl duyub, ona Allah saxlasın Xuda yaradan demişdir.

Bakının gerbi varmı və o nə vaxt yaranıb?

Görkəmli yazıçımız Qılman İlkin "Köhnə Bakını tanıyırsanmı?" kitabında (B.,2004) yazır ki, Bakının ilk gerbi XVII əsrin əvvəllərində yaradılmışdır. Bu gerb 4 hissədən ibarət bir lövhə üzərində həkk edilib. Lövhənin yuxarısındakı sol hissəsində bir pələng rəsmi təsvir edilmişdir. Bu, vaxtilə Binə kəndi düzənliyindən başlayaraq, bir tərəfdən Maştağayatak, cənub tərəfdən isə Zirəyatak uzanan Tuqay meşələrində vəhşi heyvanların mövcudluğuna işarə idi. Yuxarı sağ tərəfdəki hissədə isə torpaqdan çıxan üç qaz şırnağı bu yerlərin odlu, yanar olduğunu göstərirdi. Aşağıda sağ tərəfdəki hissədə lövbər rəsmi Bakının dəniz limanı olduğuna işarə idi. Aşağıda sol hissədə isə yüklü dəvə təsvir edilmişdir, bu da dəvənin Bakıda yeganə nəqliyyat vasitəsi və Bakıdan daşınan əsas yükün zəfəran olduğunu bildirirdi.

Bakının ikinci gerbi 1880-ci ildən sonra Bakıda Dumanın fəaliyyəti zamanı yaradılmışdır. Bu, lövhə üzərində rəsm edilmiş üç alovdan ibarət idi.

Həmin gerbin üç alov emblemi keçmiş Duma, indiki Bakı İcra Hakimiyyəti binasının üzərində bir rəmz kimi həkk edilmişdir.

Üçüncü gerb bir qədər təkmilləşdirilərək, dördbucaqlı lövhədə dəniz dalğaları və onun üstündə üç alov təsvir olunmuşdur.

İçəri şəhərin divarları

Dəniz sahili

"Bakı" sözünün mənası haqqında hansı fərziyyələr var?

Professor Sara xanım Aşurbəyli Bakı haqqında tədqiqatlarında qeyd edir ki, "Bakı" izahı çətin olan toponimdir. Bu sözün yazılışında və mənasının açımında bir çox fərziyyələr vardır. X-XVII əsrlər ərzində həm şərq, həm də qərb müəlliflərinin yazılarında şəhərin adı "Bakuh", "Bakuyə", "Baku" şəklində işlənmişdir. XVI əsrdən isə bir sıra əsərlərdə toponim həm də "Badkubə" (farsca "küləkdöyən") şəklində yazılmağa başlamışdır.

Həmdullah Qəzvini "Nüzhət ül-qülub" əsərində (XI əsr) belə yazır: "Bakuyə qayaların arasında bir qaladır və onun aşağısında bir kənddir. Belə ki, o dağ günün yarısını o kəndin üzərinə kölgə salır" (T.Q. Səlimov-Şaqani, "Abşeronun yer adları", B., 1993).

Başqa ehtimallar da vardır: Bak-boq-allah məfhumu ifadə edən toponimdən Bakı, Bakı sözləri əmələ gəlmişdir.

Köhnə Bakını - İçəri şəhəri düşmən basqınlarından qorumaq üçün qala divarları neçə cərgə tikilmişdi?

İçəri şəhəri əhatə edən qala divarları indikindən fərqli olaraq iki cərgə tikilmiş, divar boyu dərin xəndəklər qazılmışdı. Qaynaqlardan məlum olur ki, hələ XII əsrdə istər dəniz tərəfdən, istərsə də qurudan düşmən hücumlarından qorunmaq üçün Qız qalası da müdafiə sisteminə daxil olmaqla, iki cərgə qala divarları bürclər mövcud idi.

1806-cı ildə rus qoşunları Bakını işğal etdikdən sonra bayır tərəfdən qala divarlarının ön cərgəsi sökülüb-dağıdılmış, sonralar onun yerində indiki "Azneft" meydanından başlayaraq İçəri şəhərin ətrafında yeni tipli, müasir binalar ucaldılmışdır.

Bakıda Şirvanşahlar sarayı nə vaxt inşa edilmişdir?

Köhnə Bakının - İçəri şəhərin ən əzəmətli tarixi və memarlıq abidələrindən biri Şirvanşahlar sarayı kompleksidir. Bakı XV əsrdə Şirvanşahlar dövlətinin paytaxtına çevrilərdən sonra burada böyük tikinti-abadlıq işləri aparılmış. 1420-1460-cı illərdə yerin relyefinə görə saray kompleksinə daxil olan binalar üç səviyyədə inşa edilmişdir. Ərazinin ən hündür yerində yuxarı həyətdə saray binası(1420), aşağı həyətdə türbə (1435) və minarəli şah məscidi (1442), yuxarı həyətin yaxınlığında Seyid Yəhya Bakuvinin türbəsi (1450) və ona bitişik kiçik məscid (1585) tikilmişdir.

Şirvanşahlar ansamblının yaxınlığında hamam, "Şah Kəhrizi" və bir qədər kənarda 500 min litr su tutan ovdan olmuşdur.

Bu saray kompleksi öz memarlıq həllinə görə Şirvan-Bakı memarlıq məktəbinin ən görkəmli abidəsidir.

İçəri şəhərin möhtəşəm divarları, qala qapıları, şirvanşahlar abidə kompleksi Bakının uzaq keçmişinin ulu yadigarlarıdır.

Binəqədi qəbiristanlığının sirri necə açıldı?

Binəqədi qəsəbəsinin cənub-şərqində Xırda-Qırlar təpəciyinin yanında bitumla zəngin yerlər vardır. Ətraf kəndlərin sakinləri bu asfaltabənzər qarışıqdan evlərinin üstünü örtmək üçün istifadə edirdilər. 1938-ci ildə bu bitumdan apar-mağa gələnlər qəflətən külli miqdarda quş və heyvan sümüklərindən ibarət qəbiristanlıqla rastlaşdılar. Bura gələn alimlər elə bil möcüzə ilə qarşılaşdılar. Bu, obrazlı desək, qəbiristanlıq yox, içi məlumatlarla dolu "sandıq" idi. Təbiət sanki öz keçmiş sirrini açmaq üçün "sandıq"da 80-100 min illər bundan əvvəl Abşeron yarımadasının heyvanat aləmi haqqında qiymətli maddi sübutlar saxlamışdı. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, dünyada ikinci belə mazutlu, sirrli göl Şimali Amerikanın Kaliforniya ştatındakı Ranço - lya - Brea göludür.

Bəs bu qəbristanlıq necə əmələ gəlmişdir? Bunlar hansı heyvanların və quşların sümükləridir?

Azərbaycanın böyük kimyaçı alimi, akademik Yusif Məmmədəliyev bu sirri açıqlayaraq qeyd etmişdir ki, belə susuz şəraitdə canlılar gec çürüyərək pirollar, porfinlər və başqa piqmentlər verməlidir. Deməli, həmin bitumun tərkibində azotlu birləşmələrin izi olmalıdır.

Tədqiqat zamanı bitum nümunələrinin lüminessensiya spektrlərinin araşdırılması göstərdi ki, doğrudan da, neft mənşəli bitumlardan fərqli olaraq, bu bitumda azotlu üzvi maddələr vardır. Sonda məlum oldu ki, bu sümüklər vaxtilə Abşeronda yaşamış kərkədanın, atın, öküzün, maralın, qabanın, tülkünün, ayının, şirin, canavarın, porsuğun, qartalların, ördəklərin, dumaların və b. quşların sümükləridir.

Bitum heyvanların cəmdəklərinin və bitkilərin neftdə tədricən həll olunmasından çürüyərək əmələ gəlmişdir. İlkin üzvi maddələrdən ibarət olan komponentlər sonralar Günəş şüasının və küləyin təsirinə məruz qalaraq, kondensləşmə və polimerləşmə proseslərinə uğrayıb, indiki tərkibli bitumu əmələ gətirmişdir.

Bəzi alimlər o zaman Yusif Məmmədəliyevin fərziyyələrini qəbul etmək istəmirdilər. Lakin Ranço-lya-Brea gölünün sirrinin açılması Azərbaycan aliminin dəlillərinin düzgünlüyünü təsdiq etdi. (H.Həsənov. "Akademik Yusif Məmmədəliyev", B., 1996, səh. 34-35).

"Qırx qız burnu" haradadır?

Bakının hər dağı, daşı, qayası özündə bir əfsanə yaşadır. Onlardan biri haqqında H.Sarabski "Köhnə Bakı" kitabında belə yazır:

"Bakının cənub tərəfində dənizə doğru uzanan iki burun vardır. Bunlardan birincisi, Bayıl burnu, ikincisi Bibiheybət burnudur. Bu burnu bakılılar "Qırx qız" adlandırırdılar. Camaat arasında olan əfsanəyə görə, guya orada 40 qız qeyb olmuşdur. Onlar daim ağlayır, səsləri də guya eşidilməkdədir. Qayalar arasından sızılan damcılar da onların göz yaşlarıdır.

Qırx qızlar burnundan bir qədər cənuba tərəf Puta, Badamdar, Şağanbağ, Alacıq deyilən yerlər gəlir. Bu yerlərin daşları məşhurdur. Bakının ali imarətlərinə sərf edilən ağ daş buradan gətirilir. Keçmişdə araba yolu belə olmadığından daşları şəhərə dəvələrlə daşıyırdılar...".

Müasir Bakının tikintisində də bu gün Bakı karxanalarında çıxarılan ağ daşlardan istifadə olunur.

Bakı xanlığının ilk xanı kim olmuşdur? Bakıxanovlar nəslinin şəcərəsi nə vaxtdan başlanır?

Yurdumuzda hər soyadın bir tarixi var. Bu köklər, soyadlar üzərində pöhrələnmiş nəsillər xalqımızın, millətimizin təşəkkül tapmasında, formalaşmasında özlərinəməxsus nəcib, tarixi rol oynamışlar.

Belə nəsillərdən biri də Bakıxanovlardır. Bu böyük nəsil ağacının kökü XVI əsrdən - Abşeron yüzbaşılarının rəisi Əhməd xandan başlanır. A.A.Bakıxanovun atasının ulu babası Dərgahqulu bəy Abşeronun bir sıra kəndlərinin yüzbaşısı idi. Xanlıqlar yarananda o, Bakının ilk xanı idi. Böyük oğlu, igid dənizçi I Mirzə Məhəmməd xan 20 yaşında atasının vəfatından sonra Bakının xanı oldu. Sonra xanlığın başında onun oğlu Məlikməhəmməd xan (1864-1884) durdu.

Abbasqulu Ağa Bakıxanov

Azərbaycanda tarixşünaslığın əsasını kim qoymuşdur?

Abbasqulu Ağa Bakıxanov Qüdsi (1794-1846). Akademik Ziya Bünyadov XIX əsrin əvvəllərində yaşamış A.A.Bakıxanovu görkəmli tarixçi, filoloq, ensiklopedik alim adlandırmış, onu "Gülüstani-İrəm" əsəri ilə Azərbaycan tarixşünaslığının əsasını qoyduğunu qeyd etmişdir. Bu həqiqətən belədir. A.A.Bakıxanovun elmi-fəlsəfi, ədəbi irsi bunu bir daha təsdiq edir. Bu əsər Azərbaycan və Dağıstan xalqlarının qədimdən 1813-cü ilə qədər böyük bir dövrünü əks etdirir. A.A.Bakıxanov ərəb, fars, rus və doğma Azərbaycan dillərində əsərlər yazmış, yüksək savada, biliyə malik bir şəxsiyyət idi. O, 12 dil bilirdi.

Bakıxanovlar nəslindən neçə general çıxmışdır?

Bu nəsildən görkəmli alimlər, maarifpərvər ziyalılar, incəsənət xadimləri, müəllimlər, hərbiçilər çıxmışdır. Təkcə onu göstərmək kifayətdir ki, Bakıxanovlar nəslindən 37 kişi ömrünü hərbi işə həsr etmişdir. Onlardan bir çoxu Qafqaz müsəlman süvari alayında döyüş yolları keçmiş, ali zabit rütbəsinədək yüksəlmişdi. A.A.Bakıxanovun qohumlarından 6 nəfəri Peterburq hərbi dəniz məktəbində oxumuşdu. Onlardan biri P.D.Sisianovu öldürən İbrahim bəy Bakıxanovun nəvəsi İbrahim bəy Aslanbəyov vitse-admiral rütbəsində idi. II Mirzə Məhəmməd xanın 6 oğlundan dördü - Abbasqulu Ağa Bakıxanov general-mayor, Cəfərqulu Ağa - general-leytenant, Mustafaqulu Ağa və Abdulla Ağa - general-mayor rütbəsində idilər. Cəfərqulu Ağanın da 4 oğlundan üçü atalarının yolu ilə getmişdi. Böyük oğlu Həsən Ağa general-mayor, Əhməd Ağa - qvardiya-polkovniki, Hidayət Ağa - kapitan rütbəsi daşımışlar.

Azərbaycan torpaqlarını işğal edən, general P.D.Sisianovu harada, kim öldürdü?

Cavad xanın sözünün quvvəti, zaman gəldi, Sankt-Peterburqdan Qafqazadək Sisianovu izləyən ölüm, onu Bakının Qoşa qala qapısında yaxaladı. Bu əzazil general Bakı xanlığını da zəbt etmək istəyəndə 1806-cı ildə Bakı xanı Hüseynqulu xan guya Sisianovun şərtlərini qəbul etdiyini və Qala qapılarının açarlarını ona vermək və "bir neçə məxfi söz demək istədiyini" bildirdi. Sisianov buna inanıb, ordunu Qala divarlarından kənarda saxlayıb, mənşəcə erməni olan polkovnik E.Eristovun müşayiəti ilə xanın görüşünə getdi. Hüseynqulu xan at belində, yanında da əmisi oğlu İbrahim bəy və bir neçə əyan İçəri şəhərin Qoşa qala qapısında Sisianovun qabağına çıxdılar. Sisianov elə bildi ki, Bakı xanı danışığa gəlib və açarları verəcək. Elə bu vaxt İbrahim bəy Bakıxanov güllə ilə Sisianovu vurub öldürdü. E.Eristov da qətlə yetirildi. İçəri şəhərin bayırında olan rus əsgərləri çaş-baş qaldılar, geri çəkilib Sara adasında dayandılar.

Cəfərqulu Ağa Bakıxanov

Həsən Ağa Bakıxanov

İbrahim bəy Aslanbəyov

Nə üçün Hacı Zeynalabdin Tağıyevə "Millət atası" demişlər?

H.Z.Tağıyev 1838-ci ildə Bakıda anadan olmuş, əmək fəaliyyətinə bənnalıqla başlamışdır. Lakin tale onun üzünə gülmüş, dədə-baba yurdu Abşeronda neft yer altından qaynayaraq bu xeyirxah insanın həyatını kökündən dəyişmişdir. El içindən çıxan Hacı varlandıqca səxavəti aşıb-daşmış, millətinin təəssübünü çəkən sahibkar kimi xalqımızın tarixində silinməz iz qoymuşdur. O qazandığı pulların böyük hissəsini xeyriyyə işlərinə xərcləmiş. Bakıda və Şərqdə ilk müsəlman teatrının binasını ucaltmış, ilk müsəlman qız məktəbi binası tikdirmiş, Bakıya Şollar su kəməri çəkdirmiş, "Kaspi", "Həyat" qəzetlərinin, "Füyuzat" jurnalının naşiri olmuş. Azərbaycan ziyalılarının yetişməsində atalıq qayğısı göstərmiş, onlarla azərbaycanlı balasının xarici ölkələrdə təhsil alması üçün təqaüd vermişdir. Onun

Hacı Zeynalabdin Tağıyev

gördüyü səxavətli, xeyirxah işləri saymaqla bitməz. Xalq bu alicənabın qarşısında böyük ehtiram və məhəbbət hissi bəsləyərək ona "Millət atası" demişdir.

1920-ci ilin aprel çevrilişindən sonra H.Z.Tağıyev Mərdəkandakı bağ evinə sığınaraq yaşamış. 1924-cü ildə haqsızlıqla üzləşdiyi zamanəsinə əlvida deyib əbədiyyətə qovuşmuşdur.

H.Z.Tağıyev mətbuat səhifələrində necə qalmışdır?

H.Z.Tağıyev haqqında mətbuatda da xoş sözlər çox yazılıb. "Baku" qəzeti yazırdı ki, Tağıyev bütün Qafqaz müsəlmanlarının fəxridir.

1912-ci ildə şaiyə yayılmışdı ki, Hacı Zeynalabdin Osmanlı Türkiyəsinə getmək istəyir. Bunu eşidən Hacı "Qolos Moskvı" və "Utro Rossii" qəzetlərində dərc etdirdiyi məktubunda yazırdı: "...O ki qaldı, mən vətənimi buraxıb, Osmanlı torpağına gələməyim, məcburam qəti surətdə bəyan edim ki, belə bir fikir heç vaxt xəyalımdan keçməyib və heç vaxt xəyal etmirəm ki, öz vətənimi buraxıb, bu qoca vaxtımda qürbət vilayətə gedəm... Mən öz vətənimi buraxa bilmərəm. O vətən ki, mən orada doğulmuşam, orada işləmişəm, orada bacardığım qüvvə, vətənə və camaata xidmət eləmişəm... Burada mənim atamın qəbri var. Mənim qəbrim də burada olmalıdır" ("İqbal" qəzeti, 1912, 21 sentyabr).

H. Z. Tağıyev, Sona xanım, H.B.Zərdabi, Ə.B.Topçubaşov və digər maarifçilər qız məktəbinin şagirdlərinə qonaq gəlmişlər.

"Naxçıvan" sözü necə əmələ gəlmişdir? O hansı dəyişikliklərə uğramışdır?

Yurdumuzun bu qədim yaşayış məskəninin adı, mənşəyi, yaranması haqqında bir sıra fərziyyələr vardır. Hələ eradan əvvəl yunan coğrafiyaşünası Ptolomey "Coğrafi təlimnamə" əsərində bu şəhərin adını Naksuana kimi qeyd etmişdir. Orta əsrlərin tarixçiləri Həmdullah Qəzvini, Övliya Çələbi Naxçıvanı "Nəqşi-cahan" adlandırmışlar. XII əsr müəllifi Yaqut Həməvi yazırdı ki, "Nəşava" (Naxçıvan) Azərbaycan şəhəridir.

C.Cəfərov "Naxçıvan sözü" adlı məqaləsində ("Ədəbiyyat" qəzeti, 1981, 2 avqust, № 31) yazır ki, Naxçıvan sözü iki (Naxç və van) deyil, dörd hissədən (ak, üç, eb, on) əmələ gəlmişdir. Bunların da hər biri heroqliflər dövründə bir heroqlif ilə ifa edilmişdir. Müəllif məqaləsində "Naxçıvan" sözünün yaranması və mənşəyi haqqında öz mülahizələrinə yekun vuraraq yazır: "Naxçıvan şəhərindəki Yusif Küseyir oğlu türbəsinin (XII əsr) yuxarısında kərpic şəkilli kvadratda rum rəqəmi ilə üç ədəd 10 işarəsi (ş.3 № 6) vardır. Deməli bu üç eb on - "otuz ev ərlər" - deməkdir. Bütövlükdə bu heroqlif işarələri "as kap ak üç ebon" (akçıbon - "otuz ağ ərlərin (oğuzlar) As qabı - vətəni kimi transkripsiya etmək olar. Beləliklə, heroqliflərin mənası ilə toponimin (Naxçıvan) mənası üst-üstə düşür və bir-birini tamamlayır.

Deyilənlərdən aydın olur ki, Naxçıvan toponimi (Türkiyədə, Rostovda, Azərbaycanda) birbaşa qədim türk otuzuncu ağ aslərin (oğuzlar) adı ilə bağlıdır. Sonralar n səsinin artırılması ilə "akçibon" sözü "Naxçıbon" şəklinə düşmüş, nəhayət k - x, b - v, əvəzlənməsi nəticəsində "Naxçıvon", daha sonralar isə "Naxçıvan" kimi sabitləşmişdir".

Naxçıvan şəhərinin neçə yaşı var?

Tarix elmləri doktoru Vəli Əliyevin dediyinə görə Naxçıvanın 3000 il yaşı vardır. Naxçıvan çayının sahilində bina olunan bu qədim şəhərdə aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı tapılmış maddi mədəniyyət qalıqları göstərir ki, ikinci və birinci minilliklərdə burada həyat qaynamış, insanlar qurub yaratmışlar.

L.Çarkinski, H.Karpinski, S.Orbeliani və b. alimlərin fikrincə Naxçıvan eramızdan əvvəl 1539-cu ildə dünyanın ən gözəl, zəngin şəhərlərindən biri olmuşdur.

Naxçıvan ərazisində əsrlər boyu neçə-neçə müharibələr olmuş, qan tökülmüş, şəhər əldən-ələ keçmişdir. Ən qanlı döyüşlər 625-ci ildə İran-Bizans arasında olmuş. Naxçıvan xarabazara çevrilmiş, 654-cü ildə ərəb qoşunları tərəfindən dağıdılmışdır.

XI əsrdə Naxçıvan Səlcuqların, 1021-ci ildə bizanslıların, 1221 və 1231-ci illərdə monqolların 1225-ci ildə Cəlaləddinin qoşunlarının hücumlarına məruz qalmışdır. Naxçıvan 1257-ci ildə Elxanilər, 1412-ci ildə - Qaraqoyunlular, 1501-ci ildə - Səfəvilər dövlətinin hakimiyyətləri altında, XVIII əsrdə bu şəhər Naxçıvan xanlığının, 1828-ci ildən 1918-ci ilə qədər Rus imperiyasının qəza şəhərlərindən biri, 1924-cü ildən isə Naxçıvan Muxtar Respublikasının mərkəzi olmuşdur.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisində nə qədər etnotoponim var?

Qədim Naxçıvan torpağında olan yer, yurd adlarının mənşəyi haqqında nə bilirik? Burada 50-dən çox kəndin, qalanın, insan məskəninin maraqlı etnotoponimi var. Tarixin sirlərini açmaqda onlar alimlərimizə kömək edir.

Həmin toponimlərdən ikisi haqqında coğrafiyaşünas S.Babayevin şərhini sizə təqdim edirik.

Qazançı - kənd adıdır. Tarixçi alim Q.Qeybullayevin fikrincə, Azərbaycanda qədim türkdilli bolqarların Qul, Kazan, Kuvyar, Çakar, Eskil və s. tayfaların adları ilə bağlı olan çoxlu Qullar, Qazançı, Xubyarlı, Çaxırlı, Əzgilli toponimləri meydana gəlmişdir. Onun fikrincə, Naxçıvanda olan Qazançı və XVIII əsrədək mövcud olan Qullar kəndlərinin adları da bu

tayfanın adları ilə əlaqədardır. Babək rayonunun Qaraquş dağlıq sahəsində "Qazan yaylağı", Zəngəzur silsiləsində "Qazangöldağ" oronimləri həmin türkdilli tayfanın adı ilə əlaqədardır.

Əlincəqala Müdafiə üçün tikilmişdir. Əlincə çayın sahilində eyni adlı sıldırım dağın üstündə yerləşir. Bu qalanın erkən orta əsrlərdə tikildiyi ehtimal olunur. Onun adı "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında çəkilir. Tarixçi və səyyahlardan Asocik (928-1019), S.Orbeliani (1258-1304), Nəsəvi (XIII), Şərəfəddin Əli Yəzdi (XV əsr), Klavixo (XV əsr), Övliya Çələbi (XVII əsr) və b. Əlincəqala haqqında məlumat vermişlər.

Əlincə oykonimi, oronimi, hidroniminin (qala, dağ və çay) mənşəyi haqqında mövcud olan mülahizəyə görə Əlincəqalanın adı ehtimal ki, qədim türk dilində olan alan-düzənlik sözündəndir.

Qarabağlar türbəsi

Gülüstan türbəsi

"Ordubad" sözünün mənası nədir və bu şəhər haqqında ilk məlumata harada rast gəlinib?

Ordubad haqqında müxtəlif fikirlər var: ordu tərəfindən tikilən şəhər, "Ordu batan" şəhər və s.

Fakt budur ki, Ordubad Azərbaycanın qədim, abad, tarixi memarlıq abidələri olan şəhərdir. Zəngəzur dağ silsiləsinin ətəyində yerləşən bu qədim insan məskəni öz dadlı meyvələri, ləziz xörəkləri ilə bütün şərqdə məşhurdur.

Ordubadın bu keyfiyyətləri haqqında ilk dəfə İran tarixçisi, coğrafiyaşünası Həmdullah Qəzvini (1281-1349) özünün "Hüzhəm əl-qulub" əsərində məlumat vermişdir. Bu şəhər haqqında fars, türk, gürcü və Avropa müəlliflərinin əsərlərində də məlumatlara rast gəlmək olur.

Ordubad öz coğrafi mövqeyinə, ticarət yolunun üstündə yerləşməsinə və inkişafına görə qonşu ölkələrin diqqətini cəlb etmişdir. XVI əsrin ikinci yarısında Ordubaddan Venesiyaya, Marselə, Amsterdama və başqa Avropa şəhərlərinə ipək ixrac olunurdu.

"Gələrsən, görərsən" qalası haradadır? Bu qala nə üçün belə adlanır?

Müdafiə məqsədilə tikilmiş bu qala Şəki şəhərindən 8 km aralı Kiş kəndi yaxınlığında, sıldırım qayalı yerdə salınmışdır. Bu qala XV əsrin əvvəllərində tikildiyi güman edilir. Qalanın divarlarının qalınlığı 2 m 70 sm, bürclərinin hündürlüyü 7 metrdir.

El arasında belə rəvayət söylənilir ki, 1744-cü ildə Nadir şahın 30 minlik qoşunu Şəkinin üzərinə hücumu zamanı Hacı Çələbi xan şah qoşunları ilə düz yerdə vuruşmaqdan çəkinib bu qalaya sığınmışdı. Nadir şahın təslim olmaq haqqında tələbinə məktubla belə cavab vermişdi: "Gələrsən, görərsən". Guya qalanın adı bununla əlaqədardır. Amma tarix elmləri doktoru, professor Mahmud İsmayılov "Şəki" adlı kitabında bu fikrin yanlış olduğunu qeyd edir. Həqiqətdə belədir ki, bu qala yuxanda deyildiyi kimi hələ XV əsrin əvvəllərindən məlumdur. Ola bilsin ki, bu ad elə o zaman yaranıb. Qalanın möhtəşəmliyinə, möhkəmliyinə görə əhali buranın görməli yer olduğuna işarə edib.

Ha indi Şəki, yoxsa Nuxa? Hansı daha düzdür?

Bu sualların geniş cavabını görkəmli tarixçi alim, tarixi romanlar müəllifi Mahmud İsmayılovun "Şəki" kitabında əldə etmək olar. Mahmud müəllim yazır ki, bu qədim Azərbaycan şəhərinin adı orta əsr mənbələrində Şəkə, Şəki, Şaka, Şakki, Şəkke, Şəkən, Şəkkan, Şəkim kimi müxtəlif cür yazılmışdır. XVIII əsr də daxil olmaqla şəhərin ədəbi mənbələrdə və rəsmi sənədlərdə Şəki idi. Ancaq 1840-cı ildə şəhərin adı - qəzanın adı oldu Nuxa. Bəs, bu söz hardan çıxdı?

Qədim müəlliflərdən Ptolomey alban şəhərləri içərisində Niqa adlı yaşayış məskəni olduğunu qeyd etmişdir. Azərbaycan tarixçisi A.A.Bakıxanov isə şəhərin adının Naxiyə və ya

Şəki Xan sarayı

Naqiyə olduğunu "Gülüstanı-İrəm" əsərində yazmışdır. Rus şərqşünası A.Y.Krımski də Nı-qanın sonrakı Nuxa olması fikrinə şərik çıxmışdır.

Ancaq hələ antik dövrdən Herodot və Strabondan başlayaraq bir sıra mənbələrdə Şimali Qafqazda yaşayan skiflər-saklar e.ə VII əsrdə Güney Qafqaza gəlmiş, burada "Skif çarlığı" yaratmışlar. Strabon skifləri saklar adlandırmışdır. V.Trever I minilliyin sonunda alban tarixindən danışarkən burada Sak qəbiləsinin nəsillərini və Sakasenanın da adını çəkmişdir. Ərəb yazıçısı Balazuri IX əsrdə həmin ərazini Şakaşen, şəhəri isə Şəki adlandırmışdır.

Bu deyilənlərdən məlum olur ki, Şəkinin əsası eramızdan əvvəl VII əsrdə, yəni təxminən 2700 il bundan əvvəl saklar tərəfindən qoyulmuşdur.

Şəkinin sonrakı taleyi tarixi, inkişafı Azərbaycanın taleyi, tərəqqisi, tarixi ilə bağlı olmuş, özünəməxsus cəhətləri ilə mədəniyyət, elm və maarif tariximizdə dərin iz qoymuşdur.

Şamaxı Azərbaycan tarixində necə iz qoyub?

Böyük Qafqaz dağlarının cənub-şərq ətəyində salınmış bu şəhər 2500 ildən artıqdır ki, yurdumuzun tarixinə öz dühaları, alimləri, müdrik insanları, şairləri, musiqi və incəsənət xadimləri ilə işıq saçır. Şamaxı Azərbaycanın və dünyanın ən qədim şəhərlərindəndir. Vətənimizin ulu tarixində özünəməxsus gözəlliyi, ab-havası və şöhrəti ilə şərəfli yer tutan bu şəhər haqqında hələ uzaq keçmişlərdə antik dövrün, ərəb, fars, türk, rus, gürcü və Avropa müəllifləri məlumat vermişlər. Şamaxının adı e.ə II əsrdə yunan coğrafiyaşünası Ptolemeyin "Coğrafi təlimnamə" əsərində "Samaxeya", yaxud "Kemaxeya", ərəb mənbələrində "üç şəmaxiyyə" kimi qeyd edilir. Bəzi fərziyələrə görə Şamaxı tayfa adı ilə bağlıdır.

Şamaxının hər daşı, divarı, qalası, yolu, yurd yeri canlı tarixdir. Bu torpaqda aparılan arxeoloji qazıntılar və tədqiqatlara görə bu ərazidə e.ə. V-IV əsrlərdən də əvvəl yaşayış yeri olub. Burada çoxlu tarixi abidənin izləri hələ də qalmaqdadır. "Gülüstan", "Buqurt" qalaları, "Səkkizbucaqlı şaxından türbəsi"(XVII əsr), "Yeddi kümbəz türbəsi", Xılmilli kəndindəki karvansaray, Zağaloba çayı üzərindəki körpü (XV əsr) dini müqəddəs ocaqlar Şamaxının böyük tarixinin izləridir.

Şamaxı. XVII əsr.

Şamaxı həm də Azərbaycan mədəniyyətinin mərkəzlərindən biridir. Dünya sivilizasiyasına gözəl töhfələr vermiş dahi Əfzələddin Xaqani (1126-1199), İmadəddin Nəsimi (1369-1417), Fələki Şirvani (XII əsr), Seyid Yəhya Şirvani (1410-1462) Hacı Zeynalabdin Şirvani (1780-1837), Seyid Əzim Şirvani (1835-1888) Mirzə Ələkbər Sabir (1862-1911) Abbas Səhhət (1874-1918) Məhəmməd Hadi (1879-1920) kimi söz ustaları, filosoflar, alimlər, Azərbaycan maarifinin gözəl sütunları - Mahmud bəy Mahmudbəyov (1849-1923), Həbib bəy Mahmudbəyov (1864-1928), Soltan Məcid Qənizadə (1866-1937) kimi maarifçilər bu torpaqda yaşayıb-yaratmışlar.

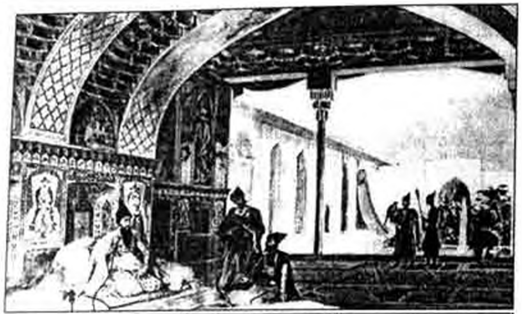

İrəvan Sərdarının sarayı. XIX əsr

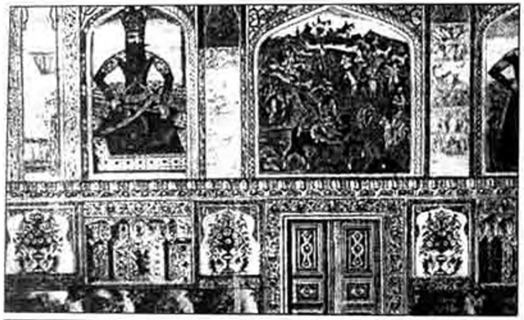

Sarayın divar naxışları 1828-ci il

İrəvan adı hansı əsrdən məlumdur?

Bu qədim Azərbaycan şəhəri 1936-cı ilə qədər İrəvan adlanıb. İrəvan Rəvan sözündən əmələ gəlmişdir. İrəvanın adına ilk dəfə VI əsrin əvvəllərində rast gəlirik.

İrəvan və onun ətrafındakı torpaqlarda əsrlər boyu əsasən azərbaycanlılar yaşamışlar. İrəvan Ağqoyunlular, Qaraqoyunlular, Səfəvilər dövlətlərinin şəhərlərindən biri, daha sonra İrəvan xanlığının mərkəzi olmuşdur. İndi burada ermənilər yaşayırlar.

Hanı o bəy ərənlər?

Aşağıdakı şəkilə diqqətlə baxın. Burada İrəvan xanlığının xan-bəy nəsillərindən olan bir qrup adlı-sanlı zadəganı - Xan Baba xan Sərdar Makinskinin oğlu Abdulla xan, Şəkər xan Makinski, Abbasqulu xan İrəvani, Paşa xan Makinski, Ağamalı Ağa Məlik Ağamalov,

Şəkildə: Ağamalı Ağa tar çalır, xanəndə Mirzə İsmayıl əlini qulağının dibinə qoyub, yeqinki muğam oxuyur.

Mirzə Cabbar bəy Qazıyev, Böyük bəy Ordubadski (Əlixanov), Mirzə İsmayıl, Hacı bəy Bağırbəyov, Əsəd bəy Bala Sultan Şadlinskinin şəkillərini görürük. Hanı o bəy ərənlər?!

Şəkildə Qriqor Yelizarov adında bir nəfər də var. Əsilzadə, bəyzadə və xan nəslindən olan zadəganların arasında əsli-nəcabəti bilinməyən bu adam kimdir?!

Bu şəkillər XIX əsrdə İrəvan xanlığının demoqrafik vəziyyətinin necə olmasını göstərən əyani faktlar deyilmi?! İndi İrəvan və onun bölgələrində bir nəfər də azərbaycanlı qalmayıb. Zaman-zaman azərbaycanlılar burada soyqırımına məruz qalıblar. əsli-kökü bəlli olmayan Qafqaza köçürülən "əzabkeş", "yazıq" erməni canıları, terrorçular, fitnə-fəsad aşiqləri havadarlarına arxalanaraq tarixdə analoqu olmayan qırğınlar törədərək, qədim oğuz elində heç vaxt dövləti olmayan, yalan-palan üzərində qurulmuş, qan ocağına çevrilmiş Hayastan yaratmış, uzun illər qonşularına düşmənçilik münasibəti bəsləmiş, onların var-dövlətinə göz tikmişlər.

Budur, ermənının əqidəsi, əməli, mənəviyyatı.

Tarixi Qarabağa hansı ərazilər daxil idi? Qarabağ xanlığı nə vaxt Rusiya tərkibinə qatıldı?

Tarixçi X.Xəlilov bir çox mənbələrə və ədəbiyyata istinad edərək, "Qarabağın etnik tarixindən" adlı məqaləsində yazır: "Tarixi-etnoqrafik əyalət kimi, Qarabağa Kiçik Qafqaz dağları daxil olmaqla Kür və Araz çayları arasındakı ərazi daxildir. Onun sərhədləri cənub-şərqdən Kür-Araz çayları qovşağı, cənubdan Araz çayı, qərbdən Qarabağ dağları adlanan Kəşbək, Salvartı və Ərikli dağları ilə Göyçə gölə qədər uzanmışdır.

Qarabağ 17 mahala bölünmüşdür: Sısian, Dəmirçi-Aslanlı, Güpara, Bərgüşad, Bahab yurd, Kəbirli, Talış, Cavanşir, Xaçın, Çiləbird, Xırdapara-Dizax, Otuziki, İyirmidörd, Qaraçorlu, Vərənd, Dizax və Acan-türk mahallarından ibarət idi. Bir neçə kənd istisna olmaqla 112 mahal bütünlüklə azərbaycanlılardan ibarət idi.

Qafqaz qoşunlarının baş komandanı Sisianov 22 may 1805-ci il tarixli 19 saylı raportunda yazırdı ki, Qarabağ özünün coğrafi mövqeyinə görə Azərbaycanın və eləcə də İranın qapısı hesab edilir. Buna görə də onu əldə saxlamağa və möhkəmlənməsinə daha çox cəhd göstərilməlidir. Belə bir məqsəd tezliklə həyata keçirildi və 1805-ci il mayın 14-də Kürəkçay sahilində Qarabağ xanı İbrahim xanla Sisianov arasında bağlanan müqaviləyə əsasən Qarabağ xanlığı Rusiya tabeliyinə daxil oldu..." (Azərbaycan SSR EA-sı. "Tarix, fəlsəfə, hüquq bölməsinin xəbərləri", 1988, № 3).

Elə o vaxtdan da onun taleyinin qara səhifələri başlandı.

Şuşa. XX əsrin əvvəlləri

Qarabağ xanlığının mərkəzi Şuşanın əsası nə vaxt və kim tərəfindən qoyulub?

Gözəl yurdumuzun ən səfalı dağlıq yerində, 1400 metr yüksəklikdə yerləşən Şuşanın əsası Pənahəli xan Cavanşir tərəfindən 1750-ci illərdə qoyulmuş və abadlaşdırılmışdır. Şuşa X.B.Natavan, M.M.Nəvvab, N.B.Vəzirov, Ə.Hacıbəyov, Bülbül, Xan Şuşinski, Seyid Şuşinski kimi görkəmli sənətkarların yetişməsində və milli mədəniyyətimizin inkişafında böyük rol oynamışdır.

Koroğlu adı ilə çoxlu yer adları vardır. Bir çoxu əfsanəyə dönmüşdür. Onlar hansılardır?

Koroğlunun daş qalası, Koroğlu daşı, Koroğlunun nal daşı, Koroğlu qalası, Koroğlunun qılınclı daşı, Cənlibel, Eyvaz qayası və s.

Bunların hər biri rəvayət, əfsanə olsa da, xalq qəhrəmanı Koroğlunun zəfərlərindən xəbər verir. Xalq öz igid oğlunun adını beləcə vətən daşlarında, qayalarda, dağlarda əbədiləşdirmişdir. Onlardan biri "Koroğlu qalası" adı ilə Borçalı mahalında Qoçulu kəndinin yaxınlığında yerləşir. Bu qala başqa qalalardan onunla fərqlənir ki, onun başında yeddi tonqal yeri olmuşdur. Deyilənə görə, Koroğlu dəlilərini döyüşə çağıranda qalanın başında 7 tonqal qalatdırarmış. Koroğlunun igidləri əllərində Alov topası düşmənin üzərinə hücum çəkib döyüşə atılarmışlar. Gədəbəy-də hündür bir dağın zirvəsində qədim yaşayış məskəni - kənd "Çənlibel" adlanır. Gədəbəyin "Qalakənd" kəndi yaxınlığında əzəmətli bir qalaya indi də yerli əhali "Koroğlu qalası" deyir. Qalanın içindən daşla hörülmüş bir kəhriz axır. Bu kəhrizin haradan çəkildiyi hələ də heç kimə məlum deyildir.

AZADLIQ YOLLARINDA

Biz Nəriman Nərimanovu necə tanıyırıq? Onun haqqında nə bilirik?

Nəriman Nərimanov
(1870-1925)

> ***"Bir millət özünü tanımayınca, hüququnu düşünməz. Tanımaq üçün də, milli dil, məktəb, milli mətbuat, milli ədəbiyyat lazımdır. Bunların da meydana gəlməsi və tərəqqisi bizim üçün hürriyyətə bağlıdır".***
>
> ***N.Nərimanov***

Bu adın, soyadın qabağında publisist, pedaqoq, həkim, maarif xadimi, yazıçı-dramaturq, ictimai-siyasi və dövlət xadimi, inqilabçı titullarını yazırıq. Bunlar onun böyük fəaliyyətinin hərtərəfli yaradıcılığının sahələrini bildirən sadəcə ad deyildir. Bu adların arxasında yuxusuz gecələr, mübarizə yolları, təqiblər, həyatın acılı-şirinli anları, bir sözlə vətənpərvər bir insanın arzuları, amalları durur.

N.Nərimanov Tiflisdə maarifpərvər bir ailədə dünyaya göz açıb. Gözəl tərbiyə görüb. 1885-ci ildə Qori Müəllimlər Seminariyasında təhsil alıb. 1901-ci ildə Qızılhacılı kənd məktəbində müəllimliyə başlayıb. Bir il sonra o, Bakıya həyat okeanına üz tutub. Burada progimnaziyada müəllim olub. Pedaqoji fəaliyyəti təqdirəlayiq görülərək, bürünc medalla, bir qədər sonra isə "Stanislav" ordeni ilə təltif edilib.

1892-ci ildə bədii yaradıcılığa başladı. "Nadanlıq" (1894), "Şamdan bəy" (1895), "Nadir şah" (1898) pyeslərini, "Bahadır və Sona" romanını yazdı. Milli teatrımızın inkişafında böyük rol oynadı, gənclərdən ibarət truppa düzəltdi. "Nicat" xeyriyyə cəmiyyətində ədəbiyyat şöbəsinin sədri kimi fəaliyyət göstərdi.

32 yaşında ikən Odessaya gedib, Universitetin tibb fakültəsinə daxil oldu. Bütün bu müddəti işlərlə bərabər N.Nərimanov Azərbaycan tarixində bir inqilabçı kimi tanındı. 1909-cu ildə həbs edilib, Həştərxana sürgün olundu. 1911-ci ildə sürgündən qayıdandan sonra, müalicəxana açdı. Qara şəhərdəki 9-cu pulsuz xəstəxanada müdir işlədi.

N.Nərimanov müstəqil Azərbaycan Respublikası qurmaq amalı ilə çox səy göstərdi. 1920-ci ildə Azərbaycan Xalq Komissarlar Şurasının sədri də oldu. Amma, bolşevik rejimi onun istədiklərinin qarşısına sədd çəkdi. Azərbaycan müttəfiq respublika olsa da, bolşevik Rusiyasından asılı vəziyyətə düşdü. Onu guya irəli çəkdilər. Moskvaya çağırıb SSRİ Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədrlərindən biri etdilər. Özünün dediyi kimi, Moskvanın günəşi onun canını qızdırmadı, burada 1925-ci ildə müəmmalı şəkildə vəfat etdi.

N.Nərimanov oğluna məktubunda nə yazmışdı?

N.Nərimanov ölümündən bir qədər əvvəl oğluna yazdığı məktubun gənclərimiz üçün əhəmiyyətini nəzərə alıb, onun bəzi yerlərini qeyd edirik:

"Əziz oğlum Nəcəf! Əgər hələ yaşamaq qismətim varsa, mən səni elə hazırlamağa çalışacağam ki, sən bəşəriyyət üçün daha çox iş görəsən. Amma əbədi məzara tez köçməli olsam, səndən təvəqqəm budur ki, heç olmasa mənim qədər - daima başqaları üçün əziyyət çəkmiş atan qədər kiçik iş görəsən.

Mənim həyatım qayğılarla dolu olub. 20 yaşımdan bəri qardaşımın və bacılarımın ailələrinin yükünü daşımağa başlamışam. 30 il ərzində mən 11 adam böyüdüb tərbiyyələndirmişəm, bunlardan səkkiz qızı ərə vermişəm, üç oğlanı öz cüzi donluğumla dolandırmışam.

...Mən ümumiyyətlə insanın insan tərəfindən istismarına ziddəm. Mən bütün varlığımla, harada olursa olsun, köləliyin əleyhinəyəm. Mən insanlığı, bəşəriyyəti cəhalətdən və köləlikdən azad etmək üçün yollar arayıram.

Biz hakimiyyətdə elə təkəbbürlü olmuşuq ki, xırda-xuruşa, dedi-qoduya baş qoşub əsas işi əldən çıxarmışıq. Hakimiyyət çoxlarını korlayır... Bu belə də oldu: vəzifə bir çox yaxşı, görkəmli işçiləri tamamilə korladı...

Bütün bunlar haqqında mənim MK-ya böyük məruzəmdən biləcəksən... Biləcəksən ki, sənin atan elə şeylər deməyə cürət edir ki, bir çox başqaları vəzifə və ya hakimiyyətlərindən məhrum olmaq qorxusundan bunu edə bilmirlər.

Mənim əziz Nəcəfim!

Hökmranlıq dalınca qaçma. Çünki o adamı korlayır. Bir adama yaxşı bələd olmaq istəyirsənsə, həmin adamı bir müddət hakimiyyət başına qoy, o, bütün ləyaqət və nöqsanlarını özü aşkar edəcəkdir. Əgər sən buna, yəni kütləni yalansız və riyasız öz ardınca aparmağa hazır deyilsənsə, ondan imtina etməyin daha yaxşıdır...".

Ata 12 il sonra ölkədə baş verəcək repressiya fəlakətinin indidən başlandığını sanki görürdü. 6 yaşlı Nəcəfin isə heç nədən xəbəri yox idi. O, anası Gülsüm xanımın himayəsində qaldı. Tale onların hər üçünün üzünə gülmədi. 1941-ci ildə müharibə başlananda Nəcəf orduda tağım komandiri idi. O, döyüşlərin birində Ukraynada, Volnovaxoda həlak oldu. Ana tək qaldı. Ömrü ah-vayla keçdi. Çox keçmədi ana da vəfat etdi. Bu ailənin kitabı bağlandı.

Nəriman Nərimanov oğlu Nəcəflə. Fevral, 1925.

Bütün ömrünü xalqının istiqlalı, müstəqilliyi uğrunda mübarizəyə həsr etmiş, alovlu publisist, görkəmli ictimai-siyasi xadim M.Ə.Rəsulzadənin mühacir həyatı hansı ölkələrdə keçmişdir?

Məmmədəmin Rəsulzadə (1884-1955)

Məmmədəmin Rəsulzadə Bakının Novxanı kəndində anadan olmuşdur. O gənc yaşlarından xalqın azadlığı, istiqlalı uğrunda mübarizəyə qoşulmuş, əvvəlcə "Hümmət" sosial-demokrat qrupunun üzvü olmuş, sonralar bu siyasi qurumun ideya istiqaməti onu qane etmədiyi üçün buradan uzaqlaşmışdır.

M.Ə.Rəsulzadə 1905-1908-ci illərdə öz siyasi baxışlarını "Həyat", "Füyuzat", "İrşad", "Tərəqqi", "Təkamül", "Yoldaş" və s. qəzet və jurnallarda dərc etdirdiyi məqalələrdə bildirmiş, 1908-1910-cu illərdə İranda baş vermiş inqilabi hərəkatda iştirak etmiş, bir publisist kimi "İrani-Nov" həftəlik qəzetin naşiri olmuş. 1911-ci ildə İstanbula gəlmiş, burada "Gənc türklər" hərəkatına qoşulmuşdur. 1913-cü ildə Bakıya qayıtmış, siyasi fəaliyyətini davam etdirmiş, 1914-1915-ci illərdə "İqbal", "Açıq söz" qəzetlərinin redaktoru olmuşdur.

M.Ə.Rəsulzadə 1917-ci ildə Müsavat partiyasının sədri seçilmiş, 1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Milli Şurasının və Azərbaycan parlamentinin üzvü olmuşdur.

Azərbaycanda 1920-ci il 28 aprel çevrilişindən sonra Türkiyə, Almaniya, Polşa və Rumıniyada mühacirətdə yaşamışdı. 1947-ci ildə Almaniyadan Ankaraya qayıtmış, Müsavatın mühacirətdə yaşayan təşkilatına rəhbərlik etmişdir.

M.Ə.Rəsulzadənin ailəsinin taleyi necə oldu?

Azərbaycanın görkəmli ictimai-siyasi xadimi M.Ə.Rasulzadənin bütün ailəsi - ağbirçək anası, qohumları 30-cu illərin repressiyasının musibətlərinə düçar olmuşlar. Qoca anası Bakıdakı Bayıl həbsxanasına salınmışdı. Dustaqlar söyləyirdilər ki, yazıq qadın o qədər əldən düşmüşdü ki, onun qoluna girib aparırdılar.

19 yaşlı oğlu Rasul 1937-ci ildə güllələnmiş, 17 yaşlı oğlu Azər Qazaxıstana sürgün olunmuşdu. Qızı Lətifə isə 1941-ci ildə iki balaca uşağı ilə Qazaxıstanın Jarma bölgəsindəki Balacan kəndinə sürgün edilmişdi. Lətifənin qızı Füruzənin də başına müsibətlər gəlmişdi. O, sürgündə anasını itirmiş, uşaq evinə atılmış, 18 yaşı olanda 1949-cu ildə Bakıya dönə bilmişdi.

İllər oldu. Füruzə böyüdü, öz ailəsini yaratdı. Məmmədəmin ocağında dörd qız, bir oğul anası kimi nəsli davam etdirdi. Azər də sürgündən qayıdıb Naxçıvanda qərar tutdu və bu yaxınlarda vəfat etdi.

Əhmədbəy Ağaoğlu mədəniyyət və milli azadlıq hərəkatı tariximizdə necə iz qoymuşdur?

Əhmədbəy Ağaoğlu
(1869-1939)

Şuşada anadan olmuş, İstanbulda vəfat etmişdir. Taleyinə mühacirət həyatı, həbs və təqiblər düşmüş, doğma yurdunda unutdurulmuş, elmi, ədəbi irsi yasaq edilmiş bu görkəmli vətən oğlu haqqında çox qısaca bu sözləri demək olar. Əhmədbəy Peterburqda təhsil alan 4 azərbaycanlı oğlundan biri idi. O, Ə.B.Topçubaşov, Ə.B.Hüseynzadə ilə birlikdə Azərbaycana milli azadlıq ideyaları gətirmişdi. Türkçülük ideyasının ən görkəmli təbliğatçısı olmuşdur. Parisə gedib "Kollec de frans"-da təhsilini və dünyagörüşünü daha da artırmış, gözəl şərqşünas kimi yetişmişdi. Kollecin müdiri Ernest Renan Əhmədbəyə Parisdə qalıb elmi fəaliyyətini davam etdirməyi məsləhət görərkən demişdi: - Sən getmə, Şərq səni udar...

Əhmədbəy Sarbonna Universitetində hüquq təhsili də alıb doğma yurduna döndü. Azərbaycan, rus, fransız dillərində yüzlərlə məqalə yazıb, ən nüfuzlu mətbuat orqanlarında çıxış etdi. Xalqının maariflənməsi və azadlığa çıxması üçün böyük səylər göstərdi. Tiflisdə, Şuşada, Bakıda müəllimlik etdi. H.B.Zərdabi, Ə.B.Hüseynzadə, Ə.B.Topçubaşov, M.A.Şahtaxtlı, İ.B.Qaspirinski və b. ziyalılarla birlikdə Azərbaycanda milli mətbuatın inkişafı işində çalışdı. "Həyat", "İrşad", "Tərəqqi" qəzetlərinin yaranmasında və nəşrində böyük xidmətlər göstərdi.

Fransız Renanın dediyi kimi, şərq despotizmi, cəhaləti, çarizmin təqibləri Əhmədbəyi boğmağa başladı. O, baş götürüb ailəsi ilə İstanbula getdi (1908). İstanbul Darülfünununda türk tarixi üzrə professor işlədi. 1918-ci ildə türk qoşunları ilə Bakıya gəlmiş, Azərbaycan parlamentinin fəal üzvü olmuş, Paris sülh konfransına nümayəndə seçilmiş, lakin yolda xəstələnmiş. Türkiyədə ingilislər onu həbs edib Malta adasına sürgün etmişdilər. O, Atatürkün ən yaxın köməkçilərindən olmuş, istiqlal mücadiləsində Türk Cümhuriyyətinin qurulmasında fəal iştirak etmişdir.

Əlağa Şıxlinski kim idi və onun haqqında nə bilirik?

Əlağa Şıxlinski
(1863-1943)

Azərbaycanın bu görkəmli general oğlu XX əsrin əvvəllərində rus ordusu "artilleriyasının allahı" hesab edilirdi. Onun topçuluğa aid nəzəri fikirləri, məşhur "Şıxlinski üç bucağı", "Şıxlinski formulu", döyüş zamanı kəşfləri ona dünya şöhrəti qazandırmışdı.

Ə.Şıxlinski ilk müstəqil Azərbaycan ordusu üçün də böyük işlər görmüşdür. O,1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti hərb nazirinin müavini idi. Azərbaycanın fəxri Əlağa Şıxlinski hərb elminə aid çox dəyərli əsərlər yazmış, hətta bədii yaradıcılıqla da məşğul olmuşdur. Onun gözəl "Xatirələrim" əsəri bu görkəmli hərbçinin keçdiyi döyüş yollarının salnaməsidir. Əlağa İsmayıl Əli oğlu Şıxlinski 1863-cü ildə keçmiş Qazax qəzasının Qazaxlı kəndində anadan olmuş. Peterburqda artilleriya məktəbini bitirmiş (1886). Rusiya-Yaponiya müharibəsində (1904-1905) batareya komandiri olmuş, Port-Arturun müdafiəsində göstərdiyi qəhrəmanlığa görə "Qızıl qılıncla" mükafatlandırılmış, 1908-ci ildə polkovnik, 1912-ci ildə general-mayor rütbəsinə qalxmış. Qərb cəbhəsi artilleriya qoşunlarının rəisi, 1917-ci ildə 10-cu ordunun komandiri olmuşdur. Döyüş xidmətlərinə görə 1-3-cü dərəcəli Anna, Stanislav, 4-cü dərəcəli Georgi ordenləri, Fransanın yüksək hərbi ordenləri ilə təltif edilmişdir.

Ə.Şıxlinski 1928-ci ilədək Azərbaycan ordusuna xidmət etmiş, dərs demiş, "Rusca-Azərbaycanca qısa hərbi lüğət" nəşr etdirmiş, 1929-cu ildə istefaya çıxmış, 1943-cü ildə Bakıda vəfat etmişdir. Onun ömür-gün yoldaşı Nigar xanım I Dünya müharibəsi cəbhələrində Ə.Şıxlinski ilə birlikdə olmuş, ilk azərbaycanlı şəfqət bacısı kimi yaralı əsgərlərə tibbi yardım göstərmişdir.

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti necə yarandı?

1918-ci ilin soyuq qış və ilk bahar günlərində Güney Qafqazda ictimai-siyasi hadisələr çox sürətlə dəyişirdi. Milli münasibətləri tənzimləyə bilməyən Zaqafqaziya Seymi nüfuzdan düşür, hər millət öz müstəqilliyinə nail olmaq istəyirdi. Mayın 27-də Seym sükut etdi. Gürcü xalqı həmin gün öz müstəqilliyini elan etdi. Tiflisə toplanmış Azərbaycan nümayəndələri də öz demokratik cümhuriyyətinin yaradılmasını qərara aldılar. Mayın 28-də Azərbaycanın görkəmli ictimai-siyasi xadimi M.Ə.Rəsulzadə gizli səsvermə ilə ilk müvəqqəti Milli Şuranın sədri seçildi. Şuranın ilk iclası keçmiş Qafqaz Canişinin binasında Həsənbəy Ağayevin sədrliyi ilə açıldı. Burada ilk istiqlal bəyannaməsi qəbul edildi. Sonra Milli Şura bitərəf F.X.Xoyskiyə Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin ilk Nazirlər Kabinetini təşkil etməyi tapşırdı. İki gün sonra mayın 30-da Azərbaycan hökuməti dünya dövlətləri tərəfindən tanınması üçün İstanbula, Berlinə, Vyanaya, Londona, Romaya, Vaşinqtona, Sofiyaya, Madridə, Moskvaya, Haaqaya,Tokioya, Buxarestə, Parisə, Tehrana, Lahora və b. paytaxtlara teleqramla müraciət etdi. O zaman da Azərbaycanı tanıyan ilk dövlət Türkiyə oldu.

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti fəaliyyətə başladığı həmin dövrdə Bakıda hərcmərclik idi. Əhali ermənilərin törətdikləri mart qırğınının təsirindən hələ özünə gələ bilməmişdi. Başda S.Şaumyan olmaqla daşnaklardan, bolşeviklərdən təşkil olunmuş 26 Bakı komissarları ağalıq edirdilər. Qüvvələri səfərbərliyə almaq məqsədilə Milli Şura və Azərbaycan hökuməti 1918-ci il iyunun 16-da Tiflisdən Gəncəyə köçdü. Bu zaman Nuru paşanın komandan olduğu Türkiyənin Qafqaz ordusunun hissələri Gəncədə artıq qayda-qanun yaratmışdı. Amma bir neçə milli ziyalıdan olan Şuraya Nuru paşa əvvəlcə etinasız yanaşdı. Lakin Əhməd bəy Ağaoğlunun türklər arasında nüfuzu və onun işə qarışması nəticəsində Milli Şura ilə Nuru Paşa arasında münasibət qaydasına düşdü. Milli Şuranın buraxılması və hakimiyyətin səlahiyyəti Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətə verilməsi qərara alındı. Bu münasibətlə 1918-ci il iyunun 17-də keçmiş şəhər idarəsinin binasında M.Ə.Rəsulzadənin sədrliyi ilə Milli Şuranın növbəti iclası keçirildi. F.X.Xoyskinin istefası qəbul olundu və elə ona yeni hakimiyyəti təşkil etmək tapşırıldı. Bu ikinci hakimiyyətin tərkibinə yenə müxtəlif partiyalardan, bitərəflərdən, o cümlədən N.B.Usubbəyov, Ə.B.Topçubaşov, B.Cavanşir, X.Xasməmmədov, X.Sultanov, X.Rəfibəyov, X.Məlikaslanov, A.Aşurov, M.Rəfiyev seçildilər. Bu Müvəqqəti Hökumət iyunun 19-da Gəncədə fövqəladə vəziyyət elan etdi. 11 avqustda hərbi qulluq haqqında qanun qəbul edildi. 19 yaşına çatmış gənclər orduya çağırılıb. S.B. Mehmandarov və Ə.Şıxlinskinin komandanlığı altında 25 minlik Azərbaycan ordusu təşkil olundu. 30 avqustda şəhərin tarixi adı özünə qaytarılıb, Gəncə adlandırıldı.

Bakıda olan özbaşınalığa, hərc-mərcliyə son qoymaq, Bakını və Azərbaycanın ərazilərini müstəqil milli dövlətin ətrafında möhkəmlətmək üçün Azərbaycan hökuməti türk ordusunu köməyə çağırdı. 1918-ci ilin sentyabrın 15-də türk ordusu Bakıya daxil oldu. Azərbaycan hökuməti Gəncədən Bakıya köçürüldü. Bakı ADC-nin paytaxtı elan edildi.

ADC tez bir zamanda bir sıra əlamətdar tədbirlər həyata keçirməyə başladı. 19 noyabrda Azərbaycanın üç - mavi, qırmızı və yaşıl rəngli 8 guşəli və aypara rəmzli bayrağı qəbul edildi. Azərbaycan dili dövlət dili elan olundu. İlk dəfə qadınların da kişilərlə bərabər hüquqa malik olduqları bəyan edildi. Təhsilin milliləşdirilməsi proqramı hazırlandı. Azərbaycanda ilk ali məktəb BDU, milli gimnaziyalar, ibtidai məktəblər, pedaqoji kurslar təşkil olundu.

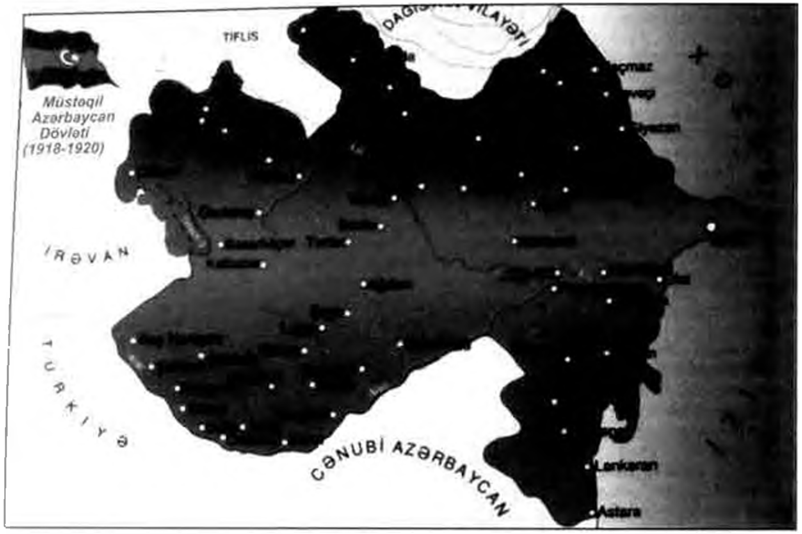

Şərqdə ilk demokratik parlament harada və nə vaxt yaradılmışdır?

Görkəmli yazıçı, publisist, ictimai və dövlət xadimi N.Nərimanov çox gözəl demişdir: "Azərbaycan Şərq üçün bir məktəbdir". Bu fikirdə dərin məna vardır. Azərbaycan həqiqətən dünya sivilizasiyasında bir çox yeniliklərin, ilk nümunələrin vətəni olmuşdur. Tarixdən istənilən qədər fakt gətirmək olar. Bu cəhətdən demokratik cümhuriyyət də, parlament də Şərqdə ilk dəfə Azərbaycanda yaradılmışdır.

1918-ci il dekabrın 7-də Bakıda H.Z.Tağıyev adına qız məktəbinin geniş salonunda Azərbaycan parlamentinin ilk təntənəli iclası oldu. Şəhər bayram içində idi. Salon üç rəngli bayrağımız və xalılarla bəzədilmişdi. İclas salonunda

Fətəli Xan Xoyski

Nəsib Bəy Usubbəyov

Türk Demokratik Federalistlər Partiyası - Müsavatın üzvləri, eləcə də azlıqda olan millətlərin nümayəndələri ortada, hümmətçilər və sosialistlər solda, bitərəf və ittihad partiyasının üzvləri sağda oturmuşdular.

İclasda Azərbaycan hökumətinin üzvləri, xarici ölkə nümayəndələri və qonaqlar da salonda idilər.

Parlamentin ilk iclasını Azərbaycan Milli Şurasının sədri M.Ə.Rəsulzadə açıb, coşqun bir nitq söylədi.

Həmin tarixi hadisənin iştirakçısı, Üzeyir Hacıbəyov bu əlamətdar tarixi hadisənin ən təsirli anını, siyasi dəyərini "Azərbaycan" qəzetində (1918, 9 dekabr) dərc etdirdiyi "Təəssürat"ında belə qeyd edirdi: "...Məmmədəmin nitqinə başlayanda üç rəngli bayrağımıza işarə ilə "Bir kərə yüksələn bayraq bir daha enməz!" dedikdə bütün salon ayağa qalxıb əl çala-çala milli bayrağımızı salamlarkən bu üç rəngin "türkləşmək,islamlaşmaq və müasirləşmək!" ideyası, amalı məni fövqəladə təsirləndirdi, başımın tükləri biz-biz durdu".

Sonra parlamentin sədri və müavini seçildi. Bitərəf Ə.B. Topçubaşov parlamentin sədri, Müsavat Partiyasının üzvü, hüquqşünas H.B.Ağayev müavin seçildi. Ə.B.Topçubaşov Bakıda olmadığı üçün ilk iclas H.B.Ağayevin sədrliyi ilə davam etdi. Parlamentin ən gənc üzvü R.Vəkilov katib seçildi.

Sonra xitabət kürsüsünə Nazirlər Şurasının sədri Fətəlixan Xoyski qalxıb müvəqqəti hökumətin istefası ilə hakimiyyətin parlamentə təhvil verilməsini təklif etdi.

Parlamentin sonrakı iclaslarında maliyyə-büdcə, fəhlə, qanunvericilik, redaksiya, hərbi işlər, aqrar, sorğu, ölkənin məhsuldar qüvvələrindən istifadə, müəssislər məclisinin çağırılması üzrə komissiyalar yaradıldı.

Parlamentin ilk və mühüm tədbirlərindən biri Azərbaycanın müstəqilliyini tanıtmaq üçün Ə.B.Topçubaşov başda olmaqla, Paris Sülh Konfransına müxtəlif partiyalardan olan parlament üzvlərindən səlahiyyətli nümayəndə heyəti göndərmək oldu.

Azərbaycan parlamenti cəmi 17 aylıq öz fəaliyyəti dövründə 140 ümumi iclas keçirmiş, 300-dən çox qanun layihəsinə baxmış, müzakirə etmişdir. 1919-cu il iyulun 21-də Azərbaycan Cümhuriyyətinin müəssislər məclisinə seçkilər haqqında dörd fəsildən, 116 bənddən ibarət Əsasnamə qəbul edildi. Əsasnaməyə görə cinsindən, dilindən, dinindən, milliyyətindən asılı olmayaraq,

Parlamentin iclası

Ə.B.Topçubaşov

H.B.Ağayev

A.Ziyadxanov

20 yaşına çatmış bütün vətəndaşlar seçki hüququna malik idilər. İslam aləmində ilk dəfə qadınlara seçib-seçilmək hüququ da məhz Azərbaycan parlamentində bəyan edilmişdir.

Bütün bunlar Azərbaycanda demokratiyanın bünövrəsinin qoyulduğunu göstərirdi.

Azərbaycanın Türkiyədə ilk səfiri kim olub?

Azərbaycanın görkəmli yazıçısı, publisisti Yusif Vəzir Çəmənzəminli 1919-cu il noyabrı ayından 1920-ci il aprel çevrilişinə qədər Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin Türkiyədə ilk fövqəladə və səlahiyyətli səfiri olmuşdur.

Ramiz Abutalıbov Londonda xidməti ezamiyyətdə olarkən Böyük Britaniya Milli Arxivində Azərbaycana aid sənədlərin arasında Yusif Vəzir Çəmənzəminlinin diplomatik fəaliyyətinə aid bəzi sənədlərlə tanış olmuş. Parisdən Azərbaycana göndərdiyi məktubda yazırdı: "O zaman "Tiflis, London və İstanbul arasındakı yazışmalarda aydınlaşır ki, Böyük Britaniya Türkiyə ilə müharibə vəziyyətində olduğu üçün və Azərbaycan Cümhuriyyəti müttəfiq dövlətlər tərəfindən hələ tanınmadığı üçün ingilislər Azərbaycan nümayəndə heyətini Türkiyəyə buraxmaq istəməmişlər.

Y.V.Çəmənzəminli

Bütün bunlara baxmayaraq, İstanbula gedən Yusif Vəzir Çəmənzəminli Böyük Britaniyanın Türkiyədəki ali komissarı, vitse-admiral Con M.de Robek ilə görüşmüş və Böyük Britaniya ilə Azərbaycan arasında qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq məsələləri üzrə Azərbaycan Cümhuriyyəti hökumətinin mövqeyini şərh etmişdir ".

Bundan sonra ciddi nəzarət altında Yusif Vəzir Azərbaycan nümayəndə heyəti ilə İstanbulda fəaliyyətə başlamışdır.

İ.Ziyadxanov

M.Y.Cəfərov

X.Xasməmmədov

M.A.Şaxtaxtlı

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin ilk bəyannaməsində nədən bəhs olunur?

28 May milli dövlətimizin - Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin yarandığı gün! Həmin gün Odlar yurdumuzun tarixinə İstiqlal günü kimi daxil olmuşdur. Azərbaycan dövlətinin ilk Milli Şurası həmin gün ADC-nin yarandığını bütün dünyaya bəyan etdi.

Burada deyilirdi:

1. "Bu gündən etibarən Azərbaycan xalqı hakimiyyət haqqına malik olduğu kimi, Cənubi və Şərqi Mavərayi Qafqasiyadan ibarət Azərbaycan daha kamilülhüquq müstəqil dövlətdir.

2. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin şəkli idarəsi Xalq Cümhuriyyəti təkərrür edir.

3. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti bütün millətlər və bilxassə həmcivar olduğu millət və dövlətlərlə münasibəti-xasənə təsisinə əzm edər.

4. Azərbaycan Cümhuriyyəti millət, məzhəb, sinif, silk və cins fərqi gözləmədən hüdud daxilində yaşayan bütün vətəndaşlara hüquqi-siyasiyyə və vətəniyyə məmin eylər.

5. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ərazisi daxilində yaşayan bilcümlə millətlərə sərbəst inkişafları üçün geniş meydan buraxır..."

6. Məclisi Müəssisan toplanıncaya qədər Azərbaycan idarəsinin başında arayi-ümumiyyətlə, intibah olunmuş "Şurayi-Milliyə və "Şurayi-milli"yə qarşı hökuməti" müvəqqətidir.

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin hərbi naziri kim olub?

Rusiyanın və Azərbaycanın hərb tarixində adı şərəfli yer tutan, xalqımızın qəhrəman oğlu, artilleriya general-leytenantı Səmədbəy Lənkəran şəhərində dünyaya göz açmışdır. Peterburqda artilleriya məktəbini bitirmiş. 1872-ci ildən çar ordusunda xidmət etmiş. Rusiya-Yaponiya müharibəsində (1904-1905) 7-ci Sibir artilleriya diviziyonun komandiri olmuş. Port-Arturun müdafiəsində böyük rəşadət göstərmiş. "İgidliyə görə Qızıl Qılınc"la təltif edilmiş, burada ona general-mayor rütbəsi verilmişdir.

Səmədbəy Mehmandarov (1856-1931)

Mehmandarov Birinci Dünya Müharibəsi cəbhələrində də böyük qəhrəmanlıqlar göstərmiş, 21-ci piyada diviziyasına komandanlıq etmişdir. O, İkinci Qafqaz ordusunda korpus komandiri kimi də böyük hərbi hünər göstərmişdir.

1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti qurulanda öz xalqına kömək etmək üçün Vətənə qayıtmış, ona Azərbaycanın ilk hərbi naziri vəzifəsi etibar edilmişdir. O, cəbhə yoldaşı Əlağa Şıxlinski ilə birlikdə hərbi nazirlikdə və ordu quruculuğunda böyük işlər görmüşlər. Az vaxtda Azərbaycanın vətənpərvər oğullarından 40 minlik ordu yaradılmış, Qarabağda azğınlaşmış erməni silahlı quldurları susdurulmuşdur.

Səmədbəy döyüş xidmətlərinə görə çar Rusiyasının Stanislav, Vladimir və Georgi ordenlərinə, habelə İngiltərənin, Fransanın, Rumıniyanın yüksək hərbi mükafatlarına layiq görülmüşdür.

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti niyə süqut etdi?

1918-1920-ci illərdə Azərbaycan siyasi və qanlı hadisələrin məngənəsi arasına alınmışdı. Bu ağır, ziddiyyətli, gərgin bir dövrdə ADC çıxış yolları axtarır, öz ordusunu yaradır, daxili və xarici düşmənləri ilə mübarizə aparırdı. Bu mübarizədə ona ilk kömək əlini yalnız Türkiyə uzatmışdı. Lakin Türkiyənin özü çıxılmaz vəziyyətdə qalmışdı. Birinci Dünya müharibəsinə cəlb edilmiş Türkiyə məğlub dövlət kimi Antanta bloku dövlətlərinin təkidilə qoşunlarını Azərbaycandan çıxarmalı olmuşdu. Bundan istifadə edən ermənilər daha da azğınlaşmış, Azərbaycanın bir çox yerində qətliyam törətmişlər.

ADC həmin illərin tufanlarına tab gətirə bilmədi. Cəmi 23 ay yaşadı. Doğrudur, bu 23 ay Azərbaycanın taleyinə yeni səhifələr yazdı, milli dirçəlişimizə və azadlıq uğrunda mübarizəmizə yeni məna gətirdi. Amma gənc milli dövlətimiz dünyanı sarsıdan inqilab qasırğalarına, milli qırğınların törətdiyi bəlalara dözə bilmədi. Qara qüvvələr, erməni təcavüzü, yoxsulluq, avamlıq, dərəbəylik, təcrübəsizlik, Rusiyadan gözlənilən təzyiq və işğal onun istiqlal arzusunu həyata keçirməyə imkan vermədi. Axırda 1920-ci il 28 aprel çevrilişinin qurbanı oldu.

Azərbaycanda ilk milli azadlıq hərəkatının görkəmli xadimi, xalq qəhrəmanı Səttarxanın (1867-1914) taleyi necə olmuşdur?

1905-ci il rus inqilabının sədası Cənubi Azərbaycana yayıldı. Bu zaman şah üsul-idarəsinə qarşı burada narazılıq vardı. 1908-ci ildə bu narazılıq böyük bir xalq üsyanına səbəb oldu. Bu üsyanda fəhlə, kəndli, hətta varlı təbəqələri də iştirak edirdilər. Səttarxan və Bağırxan kimi qəhrəmanların başçılıq etdiyi bu üsyanı yatırmaq üçün 40 minlik şah qoşunu Təbrizə girdi. Şəhərin 12 məhəlləsindən 11-i şah qoşunları tərəfindən tutuldu. Səttarxanın başçılıq etdiyi 20 minlik fədai dəstələri küçə vuruşmalarında böyük igidliklər göstərdilər. Şah qoşunlarını şəhərdən qovub çıxartdılar. Üsyan zamanı inqilabi hökumət ancuman (hərbi şura) yaradıldı.

Səttarxan

1908-ci ilin noyabrında Güney Azərbaycanının bir çox şəhərləri azadlıq uğrunda mübarizəyə qalxdı. Getdikcə alovlanan bu inqilabı milli azadlıq hərəkatını boğmaq iqtidarında olmayan şah 1909-cu il aprelin 26-da Çar Rusiyasını köməyə çağırdı. İki tərəfdən Təbrizə girmiş rus qoşunu üsyanın yatırılmasına səbəb oldu. Amma xalq hərəkatı sönmədi. Bunu görən İran hakimiyyəti hiylə işlədərək Səttarxanı və Bağırxanı Tehrana dəvət etdi. 100 nəfərlik fədai dəstəsi Tehrana getdi. Əhali onları təntənə ilə qarşıladı.

1910-cu ilin avqustun 7-də hazırlanmış qəsd zamanı hökumət qoşunu və Tehran polisi qəfildən hücum edərək fədai dəstəsini tərksilah etməyə başlayanda Səttarxan yaralandı. 1914-cü ildə vəfat etdi.

Səttarxan ordeni

1946-cı ildə Azərbaycan Demokratik Firqəsi MK tərəfindən "Səttarxan" ordeni təsis edilmişdir. Bu ordeni almaq 10 nəfərə qismət olmuşdur.

Səttarxan hərəkatında qadınlar da iştirak ediblərmi?

Səttarxanın apardığı döyüş meydanlarında Cənubi Azərbaycanın şəhər və kəndlərini bürümüş azadlıq uğrunda mübarizədə qadınlar da iştirak edirdilər. Bir gün döyüş meydanında istədilər ki, yaralılardan birinin yarasını sarısınlar. Yaralı israr edirdi ki, onun libasını çıxarmasınlar. Qoysunlar rahat can versin. Hamı təəccüb etdi. Nəhayət Səttarxan xahiş etdi ki, yarasını sarmağa razı olsun. Yaralı alacsız qalıb dedi: "Mən kişi deyiləm, qadınam. Razı deyiləm ki, paltarımı əynimdən çıxarsınlar".

Səttarxanın halı dəyişdi, gözləri yaşla doldu və dedi: "Qızım, mən diri ola-ola sən niyə döyüşə gəldin".

1907-1909-cu illərdə inqilab etmiş Təbrizin küçələrində döyüşlərdə yüz nəfərdən artıq qadın həlak olmuşdu.

Şeyx Məhəmməd Xiyabani (1879-1920). Onun başçılıq etdiyi Azərbaycan milli azadlıq hərəkatı nə vaxt olub?

1918-1920-ci illərdə Şimali Azərbaycanda, Şərqdə ilk demokratik cümhuriyyət yaranmışdı. Bu, Cənubi Azərbaycanda milli azadlıq mübarizəsinin güclənməsinə səbəb olmuşdur. Bu xalq hərəkatının başında Ş.M.Xiyabani dururdu.

Ş.M.Xiyabani

Bu görkəmli şəxsiyyətin həyatı həmişə azadlıq uğrunda mübarizədə keçib. O, Təbriz yaxınlığında Xamnə kəndində anadan olmuşdur. Təbriz ruhani məktəbində təhsil almış, dini və dünyavi elmlərə yiyələnmiş, rus və fransız dillərini öyrənmişdir. O, Təbrizdəki Talibiyyə mədrəsəsində astronomiyadan dərs demişdir.

Xiyabaninin dünyagörüşünün formalaşmasında 1905-1911-ci illər İran inqilabının, Səttarxan hərəkatında iştirak etməsinin böyük rolu olmuşdur. Xiyabani gizli inqilabi fəaliyyəti dövründə alovlu publisist kimi çıxış etmiş, 1917-ci ildə Azərbaycan demokratik partiyası MK-nın sədri seçilmişdir.

1918-ci ildə tutulub Urmiyaya, sonra isə Kars həbsxanasına salınmışdır.

Həbsdən azad olunandan sonra yenə inqilabi fəaliyyətini davam etdirmişdir. 1920-ci il aprelin 7-də Təbrizdə baş vermiş silahlı üsyana başçılıq etmiş, iyunun 24-də onun rəhbərliyi ilə milli hökumət təşkil olunmuş, bir sıra dövlət tədbirləri, islahatlar həyata keçirilmiş, məktəb, xəstəxana və s. açılmışdır.

Təbrizin ardınca Xoy, Marağa, Ərdəbil və s. şəhərlərdə hakimiyyət üsyançıların əlinə keçmişdir. Güney Azərbaycanda yaradılan "Azadistan" milli hökumət İranı sarsıtmışdı.

Şah bu dəfə də kənar qüvvələrin - ingilis qoşununun əli ilə üsyanı yatırmış, azadlıq fədailərinə divan tutmuşdu. Ş.M.Xiyabani vəhşicəsinə öldürülmüş, 3000 nəfərdən çox adam edam olunmuşdur. Beş aydan çox davam etmiş Təbriz üsyanı Cənubi Azərbaycanda milli hissləri coşdurmuş, xalqın mübarizə əzminin artmasında böyük rol oynamışdır.

Güney Azərbaycanda milli hökumət nə zaman quruldu və onun rəhbəri kim idi? Pişəvəri Seyidcəfər Cavadzadə (1892-1947).

II Dünya müharibəsinin dalğaları Sovetlər ölkəsinə yayılanda Sovet dövləti müttəfiqləri ilə müqaviləyə görə İrana qoşun çıxardı. Həmin qoşunların tərkibində Azərbaycan əsgərlərinin, ziyalılarının İrana ayaq basması burada milli hərəkatı gücləndirdi. Az vaxtda burada bir oyanış başladı, ana dilində 300-dən çox məktəb açıldı, qəzetlər nəşr edildi.

1945-ci ildə öz azadlığını, müstəqilliyini əldə etmək üçün xalq şah üsul idarəsinə qarşı mübarizədə qalib gəlmişdi. Həmin il dekabrın 12-də Təbrizdə Azərbaycan Milli Məclisinin ilk yığıncağı çağırıldı. Azərbaycan demokratik firqəsinin tapşırığı ilə Azərbaycan milli hökuməti təşkil olundu. Bu hökumətin baş naziri Seyidcəfər Pişəvəri seçildi.

Xalq sevindi ki, nəhayət öz istiqlalını əldə etdi. Lakin, xəyanət yenə işə düşdü. Azərbaycan xalqının dirçəlməsini istəməyən qara qüvvələr bu gənc cümhuriyyəti beşikdə ikən boğdular. Sui-qəsdlər, hiylələr, şah qoşunlarının qırğınları azadlıq fədailərini pərən-pərən saldı. Pişəvəri də müəmmalı şəkildə avtomobil qəzasının qurbanı oldu.

Bu işıqlı şəxsiyyətin həyatı, taleyi çox keşməkeşli olub. O, Güney Azərbaycanda Xalxalı vilayətinin Zaviyə kəndində dünyaya göz açmış, 1913-1917-ci illərdə müəllimlik etmiş. 1917-ci ilin inqilabi çarpışmaları onu da özünə çəkmiş, "Ədalət" firqəsinə daxil olmuşdu. İranda milli azadlıq hərəkatının vahid cəbhəsini yaratmaq üçün "Ədalət" firqəsi tərəfindən 1920-ci ilin mayında Rəştə gəlmiş, Gilan respublikasının müvəqqəti hökumətinin xarici işlər komissarı təyin edilmişdi. 1920-ci il iyunun 22-də Ənzəlidə partiyanın I qurultayında iştirak etmiş, MK-nın üzvü, məsul katibi seçilmişdi.

O, 1930-cu ildə həbs edilib Tehranın "Qəsr-Qacar" zindanına salınmış, 1940-cı ildə Kaşan şəhərinə sürgün edilmişdir. 1941-ci ildə sürgündən azad olandan sonra "Ajir" qəzetini təsis etmiş, 1945-ci ildə Azərbaycan Demokratik firqəsini yaratmış, bu adda qəzet təsis edib redaktor kimi fəaliyyət göstərmişdir.

ÜMİDİMİZ, GƏLƏCƏYİMİZ

"Uşaqlar bizim sevincimizdir, həyatımızın mənasıdır, bizim gələcəyimizdir..."

Heydər Əliyev

Müdrik atalarımız, sevimli müəllimlərimiz demişlər ki, ölkənin, dövlətin tərəqqisi, millətin işıqlı sabahı uşaqların sağlamlığından, mənəvi-əxlaqi tərbiyəsindən, mükəmməl təhsilindən çox asılıdır. Çünki cəmiyyəti ağıllı, bilikli, idrakı olanlar idarə edirlər. İntellektual səviyyənin, bacarığın, işgüzarlığın, istedadın binövrəsi uşaq yaşlarından qoyulur. Bu həqiqəti dərk edən valideynlər öz balalarının xoşbəxt gələcəyi naminə gecəni gündüzə qatıb, hər cür çətinliyə, əziyyətə qatlaşaraq onların qayğısına qalırlar. Fərəhli haldır ki, müasir dövrümüzdə belə valideynlər də, gözəl tərbiyə görmüş, bilikli, savadlı, istedadlı uşaqlarımız da çoxdur. Azərbaycan uşaqları elmə, mədəniyyətə, incəsənətə, texnikaya, idmana böyük maraq və həvəs göstərirlər.

Heydər babanın fərəhli bu gülüzlü, əziz nəvəsi ilə tarixdə belə iz qoydu. Ulu, qüdrətli öndərimiz Heydər baba yurdumuzun bütün uşaqlarını da beləcə çox sevirdi. Bu sevgiyə cavab olaraq balalarımız onun amal və arzularını yaşadacaqlar.

Böyük öndərimiz, mərhum prezidentimiz Heydər Əliyev demişdi ki, övladlarını sağlam və tərbiyəli böyütmək, həm ailənin, həm də dövlətin birinci dərəcəli işidir. Bu kəlamı əldə rəhbər tutan dövlətimiz, qeyri hökumət təşkilatları uşaqların sağlam və hərtərəfli inkişafı üçün böyük qayğı göstərirlər. Bu sahədə Ombudsman Elmira Süleymanovanın, qeyri hökumət təşkilatları Alyansının, Respublika Uşaq Təşkilatının sədri, millət vəkili Gülər Əhmədovanın və digər uşaq təşkilatlarının, qurumların işləri diqqəti cəlb edir.

Ölkəmizdə uşaqların intellektual və mədəni səviyyələrinin yüksəlməsi üçün hər cür şərait yaradılmış, çoxlu musiqi və rəssamlıq məktəbləri, incəsənət studiyaları, uşaq yaradıcılıq mərkəzləri, idman-sağlamlıq ocaqları, şahmat məktəbləri fəaliyyət göstərir. Tofiq İsmayılov adına Uşaq Yaradıcılıq Mərkəzində, mədəniyyət evlərində, klublarda, məktəblərdə fəaliyyət göstərən "Cücələrim", "Səyyah", "Kamillər", "Təbəssüm", "Fərid", "Xəzri", "Uşaq ritmləri", "Şərq ulduzları", "Fərəh", "Çiçəklər" və s. adlarda uşaq mahnı və rəqs ansambllarında, dərnəklərdə, ədəbi məclislərdə minlərlə uşaq iştirak edir, öz istedadlarını artırır, respublikamızda və xarici ölkələrdə keçirilən festivallarda, mahnı bayramlarında, müsabiqələrdə uğurla çıxış edir, mükafatlara layiq görülürlər.

Bu bölmədə bu haqda, uşaq hərəkatı, uşaq mətbuatı tarixindən və istedadlı balalarımız haqqında bəhs edirik.

Heydər Əliyev Fondunun Rusiya Federasiyasındakı nümayəndəliyinin başçısı Leyla Əliyeva anası Mehriban xanımın xeyirxah işlərini Moskvada davam etdirir. Bu şəkil onun redaktorluğu ilə Moskvada nəşr olunan "Bakı" jurnalının təqdimatı mərasimində çəkilmişdir.

MEHRİBAN XANIM UŞAQLARI ÇOX SEVİR!

Əziz balalar, Mehriban xanım Əliyeva görkəmli yazıçı, professor, əməkdar elm xadimi Mir Cəlal Paşayevin nəvəsidir. Bu nurani insanın ocağında elmə, mədəniyyətə, təhsilə, incəsənətə, ədəbiyyata böyük maraq və rəğbət olmuşdur. Mehriban xanımın anası Aida xanım İmanquliyeva görkəmli şərqşünas, filologiya elmləri doktoru, professor idi. O, Azərbaycan Elmlər Akademiyası Şərqşünaslıq İnstitutunun direktoru olmuş, onlarla elmi əsər yazmış, ölkəmizdə ərəbşünaslıq elminin inkişafında böyük xidmətlər göstərmişdir. Atası Arif Paşayev respublikamızın gözəl, adlı-sanlı ziyalılarından biridir. O, Milli Aviasiya Akademiyasının rektoru, akademik kimi Azərbaycanda elmin, mədəniyyətin inkişafında fəal rol oynayır. Bacısı Nərgiz xanım Moskva Dövlət Universitetinin Bakı filialının rektoru kimi çox şərəfli vəzifə daşıyır.

Belə alicənab ata-baba, ana-nənə ocağında böyümüş, dərs almış Mehiban xanım həyat dərsini sonralar ulu öndərimiz Heydər Əliyevin ailəsində-akademik Zərifə xanımın nəciblik məktəbində davam etdirərək yüksəlmiş, Azərbaycanın birinci xanımı şərəfinə çatmış, el-obanın sevimlisi olmuşdur. Onun mübarək qədəmləri dəyən hər bölgədə, hər elm, mədəniyyət, təhsil ocağında yeni nəfəs, yeni ab-hava duyulur. Xalq bu istəkli qızını respublikanın Milli Məclisinə deputat seçmişdir. Mehriban xanım Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, UNESCO-nun və İSESCO-nun xoşməramlı səfiri, bədii gimnastika üzrə Respublika Federasiyasının sədri kimi böyük hörmət qazanmışdır. Onun mədəniyyət, təhsil, uşaqların təlim-tərbiyəsi sahəsində respublikamızda gördüyü nəcib, xeyirxah işlər nəinki Azərbaycanda, eləcə də bütün dünyada əks səda yaratmış, doğma yurdumuzun ad-sanına hörmət qazandırmışdır. Bu böyük xeyriyyəçilik fəaliyyətinə görə "Qızıl ürək" Beynəlxalq mükafata layiq görülmüşdür.

Mehriban xanım Əliyeva görkəmli mədəniyyət xadimi olmaqla yanaşı, həm də səmimi, mehriban anadır. Onun Leyla, Arzu adında iki gözəl-göyçək qızı, mərhum Prezidentimiz Heydər Əliyevin adını daşıyan balaca Heydəri bu ailənin şərəfinə layiq böyüyürlər.

Mehriban xanım Əliyeva uşaqları çox sevir. Bu sevgini biz onun təhsil ocaqlarına baş çəkərkən, kömək edərkən uşaqlarla görüşlərində hiss edirik. O, siz balaların ağıllı, kamallı, sağlam, yüksək mənəviyyat sahibi olmaları üçün gözəl layihələr hazırlayıb, beynəlxalq standartlara uyğun məktəblərin yaradılması, tikilməsi işində böyük səy göstərir. Mehriban xanım ömür və əqidə yoldaşı İlham Əliyevlə çiyin-çiyinə verərək xalqımızın istiqbalı naminə böyük ictimai-siyasi və dövlət əhəmiyyətli işlər görür, gözəl balalarını da bu ruhda, Heydər babanın arzuları ruhunda tərbiyə edir.

2007-ci ilin gözəl payız günlərində Heydər Əliyev Fondunun dəstəyilə Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondunun layihəsi əsasında Azərbaycan Televiziyasında muğam müsabiqəsi keçirilmişdir. Üç ay davam edən bu böyük ifaçılıq yarışında respublikamızın müxtəlif guşələrindən 500 gənc iştirak etmişdir. Onlardan 60 nəfəri seçilib ikinci tura, ən istedadları-20 nəfər üçüncü tura buraxılmışdır.

Azərbaycan televiziyası (AzTv) bu böyük yarışmanı bütünlüklə yayımlamış, ona dünyanın çox ölkələrində baxmışlar. Milyonlarla adam muğam sənətimizin möhtəşəmliyi və gözəlliyilə tanış olmuşdur. Azərbaycanın ilk milli televiziya jurnalı ("TV PLYUS") bu musiqi bayramını öz səhifələrində ətraflı işıqlandırmışdır.

Müsabiqədə iştirak edən 20 ifaçının hamısı gözəl oxudu. Birinci yeri Elməddin İbrahimov, Güllü Muradova, İkinci yeri Ehtiram Hüseynov, Abgül Mirzəliyev, üçüncü yeri Rəvanə Ərəbova və Nasır Ətəpur tutdular. Qaliblərə Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyeva adından hədiyyələr və diplomlar verildi.

Peşəkar və yüksək səviyyədə keçirilən bu müsabiqə bütün dünya azərbaycanlılarının böyük sevincinə səbəb oldu. Yekun konserti M.Maqomayev adına Dövlət Filarmoniyasında keçirildi. Konsertə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, millət vəkili Mehriban xanım Əliyeva da gəlmişdilər. Konsertdən sonra İlham Əliyev ifaçıları təbrik etdi, onlarla birgə xatirə şəkli çəkdirdi.

Müsabiqə iştirakçıları arasında ən kiçiyi 11 yaşlı Gəncə məktəblisi Elməddin İbrahimov idi. Gözəl, məlahətli səsi olan bu balaca xanəndə müsabiqənin bütün mərhələlərində uğurla çıxış etmiş, hər turda yeni muğam ifaları ilə nəyə qadir olduğunu göstərmiş və öndə gəlmişdir. Bu yaşda bu qüdrət, bu nadir istedad əsl Allah vergisidir. Bu, əsl möcüzədir.

Elməddin körpəlikdən musiqi duyumu ilə diqqəti cəlb etmişdir. Onun bədii zövqünün və musiqiyə həvəsinin formalaşmasında ailəsinin və Gəncə musiqi məktəbinin böyük rolu olmuşdur. "Azərbaycan" qəzetində (23 yanvar 2008) Arif Hüseynov "Xalqın muğam xəzinəsi" adlı geniş, maraqlı məqaləsində yazırdı: "Zil Şahnaz"da Elməddin heyranedici gedişlərlə yaddaşlara həkk olundu. O, "Qarabağ Şikəstəsi"ni də eyni məharətlə böyük xanəndə Xan Şuşinskinin yolu ilə oxudu. Bütün bunlar onu göstərir ki, Elməddin dünyaya muğam qanadları üstündə gəlib. Onun qanı və canı muğam kökü üstündə təşəkkül tapıb. Münsiflər Elməddinin qeyri-adi istedadını layiqincə qiymətləndirdilər və o, müsabiqə nərdivanının ən yuxarı pilləsində öz yerini tutdu".

Münsiflər heyətinin üzvü, əməkdar incəsənət xadimi, sənətşünaslıq doktoru, professor Ramiz Zöhrabov Güllü Muradovanın istedadına yüksək qiy-

Müsabiqənin qalibləri - Elməddin İbrahimov və Güllü Muradova.
Foto: R.Hüseynovundur.

Həyat eşqi muğamlara bu məhəbbət haradandır?

Ulu kökdən. Ruhumuzu əbədiyaşar etmiş bu möhtəşəm kökdən qaynaqlanan milli sərvətimizə böyük məhəbbətdən.

Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, UNESCO və İSESCO-nun xoş məramlı səfiri, millət vəkili Mehriban xanım Əliyevanın böyük səyləri nəticəsində Heydər Əliyev Fondu və Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondunun layihələri üzrə muğam sənətimizin inkişafı və təbliği sahəsində maraqlı işlər görülür. "Qarabağ xanəndələri" musiqi albomu, iki cildlik "Muğam ensiklopediyası" nəşr olunmuş, "Muğam" jurnalı buraxılır. Ü.Hacıbəyovun anadan olduğu Ağcabədi şəhərində gözəl "Muğam Mərkəzi" tikilmişdir.

mət verərək qeyd edir ki, bu 17 yaşlı ağdamlı qızın uğurlu gələcəyi var. O, Qarabağ yanğısı ilə oxuyanda bütün vücudu lərzəyə gəlirdi. Kədərli baxışları, yanıqlı səsi dinləyiciləri elə kövrəltmişdir ki, salondakılar durub ayaq üstə onu alqışlamışlar.

Güllü bu il orta məktəbi bitirib. İstərdik ki, konservatoriya təhsili alsın. Amma o, musiqi müəlliminin səyi nəticəsində artıq Asəf Zeynallı adına Musiqi Məktəbinin muğam şöbəsinə qəbul olunmuşdur. Ona təhsildə və gələcək ifaçılıq fəaliyyətində böyük uğurlar, muğam dünyamızın parlaq ulduzlarından biri olmasını arzulayırıq.

Ötən musiqi müsabiqəsində böyük uğur qazanmış balaca Pərviz İbrahimlinin indi 15 yaşı vardır. Həmin müsabiqənin qalibləri artıq tanınmış xanəndələrimizin cərgəsində muğam sənətimizin inkişafına öz töhfələrini verirlər.

Bu müsabiqələr xalqımızın qədim kökə bağlı zəngin mədəniyyətə malik olduğunu bir daha əks etdirdi. 11 yaşlı uşağın muğam kimi mürəkkəb, çətin, çoxgedişli, yüksək, zil və məlahətli səs tələb edən klassik musiqini belə məharətlə oxuması hələ heç bir xalqda görünməyib.

Abgül Mirzəliyev

Nasir Ətapur

Rəvanə Ərəbova

Ehtiram Hüseynov

Azərbaycan musiqisinin əsasını təşkil edən muğamların sayı nə qədərdir və hansılardır?

Azərbaycan musiqisinin yeddi əsas muğamı vardır: "Rast", "Şur", "Segah", "Şüştər", "Çahargah", "Bayatı Şiraz", "Hümayun".

Üzeyir Hacıbəyov "Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları" adlı elmi-nəzəri əsərində bu muğam dəskahlarının dinləyiciyə aşıladığı əhval-ruhiyyəni belə səciyyələndirmişdir: "Bədii-ruhu təsir cəhətindən "Rast" dinləyicidə mərdlik və gümrahlıq hissi, "Şur" şən, lirik əhval ruhiyyə, "Segah" məhəbbət hissi, "Şüştər kədər, "Çahargah" həyəcan və ehtiras hissi, "Bayatı Şiraz" qəmginlik, "Hümayun" isə "Şüştərə nisbətən dərin kədər hissi oyadır..."

Muğamlar öz xüsusiyyətlərinə görə çoxdur. Tanınmış musiqişünas, professor Ramiz Zöhrabov muğamları belə təsnif edir: 1. Muğam dəskahları, 2. Kiçik həcmli muğamlar, 3. Zərb (ritmik) muğamlar. "Rast" ailəsinə mənsub olan dörd dəskah vardır: "Mahur hindi", "Orta mahur", "Bayatı Qacar", "Dilgah". Kiçik muğamlar bunlardır: "Şahnaz", "Qatar", "Bayatı kürd" və "Dəşti".

Zərb muğamları doqquzdur: "Heyratı", "Mənsuriyyə", "Səmai-Şəms", "Heydarı", "Ovşarı", "Manı" (Osmani), "Arazbarı", "Qarabağ Şikəstəsi" və "Kəsmə şikəstə".

Muğamları xanəndələr ifa edirlər. Xanəndələri tarzən, kamançaçı və qavalda ifaçının özü müşayət edir.

Fotolar "TV PLYUS" jurnalından götürülmüşdür.

Gənc nəslə diqqət, dövlət qayğısı millətin xoşbəxt sabahı deməkdir!

Respublikamızda uşaqlar və onların inkişafı üçün yaradılan imkanlar haqqında Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin 2005-ci ilə aid məlumatlarında deyilir:

* Uşaqlara əlavə təhsil verən 384 tədris müəssisəsinə 24413 uşaq cəlb edilmişdir.

* 62 şahmat məktəbində 33693 uşaq məşğul olmuşdur.

* 84 uşaq yaradıcılıq mərkəzində 91268 uşaq və yeniyetmə iştirak etmişdir.

* 66 texniki yaradıcılıq mərkəzində 63 mindən çox uşaq və yeniyetmə məşğul olmuşdur.

* 89 uşaq idman məktəbində 63203 uşaq və yeniyetmə idmanın müxtəlif növləri üzrə məşqlərdə iştirak etmişdir.

* Respublikamızda olan 187 musiqi məktəbində 53899 uşaq və yeniyetmə təhsil alırdı.

* 49 incəsənət və rəssamlıq məktəbində 20 minədək uşaq bu sənətin incəliklərinə yiyələnirdi.

Bu rəqəmlər ildən ilə artır, uşaqlar üçün hər cür şərait yaradılır, dövlət qayğısı göstərilir.

* Respublikamızda 14 yaşınadək uşaqların sayı 2121,0 min olmuşdur.

* Ailələrdə tək uşaqların sayı 1232 min, iki və daha çox olanların sayı 1356 min nəfər olmuşdur.

Uşaq hərəkatı tarixi haqqında nə bilirsiniz?

Hər dövrün uşaqları cəmiyyət həyatında həmişə iştirak etmişlər. İctimai-siyasi həyata uşaqlar biganə qalmamış, böyüklərin, valideynlərin səhv və doğru işlərinə, əməl və amalına qoşulmuş, haqq-ədalət uğrunda mübarizə aparmış, vətənin dar günündə yadelli işğalçılara qarşı döyüşlərdə atalarının cərgəsində olmuşlar. Böyük fransız yazıçısı V.Hüqonun "Səfillər" romanındakı (1862) Qavroşu xatırlayın. O, inqilabçılara kömək etmək üçün necə igidliklər göstərmiş, güllələboran altında onlara silah daşımışdı.

1942-ci ildə faşistlər Krasnodon şəhərini tutanda yüzə yaxın oğlan və qız Oleq Koşevoyun başçılığı ilə "Gənc qvardiya" gizli təşkilat yaradaraq düşmənlə mübarizə aparmışdı. Bu qəhrəmanların arasında Əli Dadaşov soyadlı bir azərbaycanlı gənc də vardı. Faşistlər 1943-cü ildə bu təşkilatın üzvlərini, o cümlədən Əli Dadaşovu da güllələmişlər.

XX əsrin əvvəllərində xalqımızın milli azadlıq və istiqlal uğrunda apardığı mübarizədə, 1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti qurulduğu dövrdə, 1989-1990-cı illərdə üç rəngli milli bayrağımızı divarların, damların üzərinə sancan, onu başı üzərinə qaldırıb küçə və meydanlara axışan yüz minlərlə oğlan, qız azadlıq, müstəqillik, Qarabağ deyə haray qoparanda, 1990-cı ilin qanlı 20 yanvar hadisələrində, erməni daşnaklarının törətdikləri müharibə qırğınlarında, Qarabağ uğrunda savaşlarda atalarına, qardaşlarına kömək etmiş yeniyetmələr, uşaqlar əsl vətənpərvərlik nümunələri göstərmişlər.

Bakının dağüstü parkında və yurdumuzun şəhər və qəsəbələrində ucaldılmış, gülə-çiçəyə qərq olmuş şəhidlər xiyabanlarına baş çəkəndə adamın ürəyi ağrısa da, milli qürur hissi də keçirir. Bu şəhid məzarlarında uyuyan minlərlə gənc, yeniyetmə vətən yolunda əbədiyyətə qovuşmuşdur.

Dünyada uşaq hərəkatının izlərinə biz hələ uzaq keçmişlərdə də rast gəlirik. Uşaqların gücündən şər və fitnə-fəsad törədən qara qüvvələr də istifadə etmişlər.

Uşaq səlib yürüşlərinin aqibəti necə oldu?

XI-XIII əsrlərdə on minlərlə uşağın ölümünə bais olmuş bir tarixi hadisəni qeyd etmək istərdik. Avropanın Fransa, Almaniya, İngiltərə kimi dövlətləri şərqdə Səlcuq türklərinin qüvvətlənməsindən, yeni-yeni əraziləri tutmalarından narahat olduqları üçün dini fanatizmdən istifadə edərək 1096-1270-ci illərdə güya "Həzrət İsanın qəbrini" xilas etmək bəhanəsilə 8 dəfə xaç yürüşləri adı ilə Fələstinə, Qüdsə hücum çəkmişdilər. Əyinlərinə xaç şəkilli paltar geyinmiş yüz minlərlə adam bu fitvanın qurbanı olmuşdur.

Böyüklərin xaç yürüşlərinin uğursuzluqlarını dilə gətirən katolik kilsəsinin və hakim dairələrin öyrətmələri ilə 1212-ci ildə Parisdə 12 yaşlı Eten adlı bir çoban oğlan meydana atılıb, güya Allah tərəfindən göndərildiyini bəyan etdi. O, "Qüdsü uşaqlar azad edəcəklər" şüarı ilə kəndbəkənd gəzib, ətrafına xeyli uşaq topladı. Fransada 10 min uşaq bu hərəkata qoşuldu. Onlar Tur, Lion və başqa şəhərləri keçdilər. Gözləri dumanlanmış bu fanatik uşaqlara elə gəlirdi ki, onların qarşısında Aralıq dənizinin suları çəkiləcək, onlar dənizin dibi ilə Fələstin torpaqlarına çıxacaqlar. Amma belə olmadı. Sardina adasında gəmilərə minib, dənizə çıxan uşaqlar fırtına ilə üzləşdilər. Uşaqlarla dolu iki gəmini dalğalar batırdı...

Fransız uşaqlarla eyni vaxtda Almaniyanın Köln şəhərindən 10 yaşlı Nikolay alman oğlanın ardınca 20 min uşaq Reyn çayı sahili ilə cənuba doğru hərəkət etdi. Çox çətinliklə, əzab-əziyyətlə Alp dağlarını keçdilər. Bu əsl şücaət idi. Ancaq aclıq, yorğunluq onları üzdü. Gənc səlibçilərin üçdə iki hissəsi dağ yollarında həlak oldu. Qalanlar yarımcan halında İtaliyanın liman şəhəri Genuyaya çatdılar. Şəhər hakimi bu qədər uşağın ölkənin düşmənlərinin əlinə fürsət düşəcəyindən ehtiyatlanıb, onların qayıtmalarını tələb etdi. Uşaqlar buradan Brindizi şəhərinə üz tutdular. Burada da uşaqların üzülüb əldən düşdüyünü görənlər onlara yazığı gəlib, geri qayıtmalarını tövsiyyə etdilər. Uşaqların çoxu geri qayıdarkən yollarda acından öldü.

Fanatizmin, işğalçılıq niyyətinin fitvası ilə törədilmiş bu hərəkat tarixdə ən qanlı hadisə kimi qaldı. ("Detskaya ensiklopediya" M 1961, c.7, səh.146-149)

Uşaqlar Alp dağlarını keçirlər

Dünyada və Azərbaycanda ilk uşaq təşkilatları nə vaxt yaranıb?

Bu hadisə 1920-ci ildə Berlində olmuşdu. Bir neçə uşaq əllərində bayraq "Marselyoza" oxuya-oxuya küçə ilə gedirdi. Dəstə get-gedə öz sıralarını artırırdı. Polis uşaqları qovmağa başladı. Amma uşaqlar bayrağı daha da uca tutub gedirdilər. Polis 13 yaşlı Lyudviq adlı bayraqdarı polis idarəsinə aparanda 60-dan çox uşaq "bizi də tutun" deyə qışqıra-qışqıra polis idarəsinə tərəf yüyürdülər. Polis rəisi bu hadisədən təşvişə düşüb Lüdviqi buraxdı. Çox keçmədi ki, Berlinin başqa məhəllələrində də bir neçə ay ərzində bu hərəkata 30 mindən çox uşaq qoşuldu.

Həmin il Almaniyanın Sulle (Turingiya) şəhərində I Ümumalman uşaq qruplarının konfransı oldu. Almaniyanın fəhlə rayonlarından konfransa gəlmiş nümayəndələr çıxış edib, uşaqların hüquqlarının qorunması, yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması haqqında tələblər irəli sürdülər.

Uşaqların bu mübarizə hərəkatının sədası tezliklə Avstriyadan, Çexoslavakiyadan, Danimarkadan, İsveçdən, İngiltərədən, Amerikadan da eşidildi. Hər yerdə uşaqlar öz fəhlə atalarının mübarizəsilə həmrəy olduqlarını bildirirdilər.

Skaut dəstələrinin məramı nə idi?

1922-ci ildə Gəncədə Skaut adlı uşaq dəstələri fəaliyyət göstərirdi. Bunlar hərbi- idman oyunları səciyyəsi daşıyırdı. Skaut dəstələri manqalara bölünürdü. Hər manqanın öz bayrağı vardı. Bu bayraqların üzərində heyvan və quş rəmzləri çəkilmişdir. Skaut adını daşıyan hər bir uşaq çevik olmalı, hər cür şəraitdə tonqal qalamağı, odun yarmağı, duymə tikməyi, çadır qurmağı bacarmalı və yol işarələrini bilməli idi. Skaut dəstələrində aparılan iş kommunist məfkurəsinə uyğun gəlmədiyi üçün Gəncə Qəza Komsomol Komitəsi çox keçmədi ki, onların fəaliyyətini dayandırmaq haqqında qərar verdi. Əvəzində "YUK" (GK) - gənc kommunistlər dəstələri yaradıldı.

İlk nəfəsli uşaq orkestri necə və harada yaradılmışdır?

1924-cü ilin axırları idi. SSRİ Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədrlərindən biri Nəriman Nərimanov Moskvadan Bakıya gəlmişdi. Bakının pionerləri bunu eşidən kimi onun yanına gedib, görüşə dəvət etdilər. N.Nərimanov bu dəvəti məmnuniyyətlə qəbul edib, 400-dən çox uşağın toplantısına gəldi. Maraqlı söhbət oldu. N.Nərimanov uşaqların nədə çətinlik çəkdiklərini öyrəndi. Moskvaya qayıdan kimi uşaqlara nəfəsli orkestr üçün musiqi alətləri göndərdi. Bu Bakıda ilk uşaq nəfəsli orkestr oldu.

1925-1926-cı illərdə Abşeronun bir sıra səfalı yerlərində ilk pioner düşərgələri də yaradıldı. Bu dövrdə Azərbaycanın Hacıkənd, Şəki, Şuşa və b. yerlərində də belə istirahət düşərgələri fəaliyyətə başlamışdır.

İlk pioner dəstələri

Azərbaycanda uşaq hərəkatının maraqlı tarixi vardır. Məktəblərdə və digər uşaq müəssisələrində yaradılmış pioner təşkilatlarında, uşaq idman və yaradıcılıq ocaqlarında böyük tərbiyəvi işlər aparılırdı.

1923-cü ildə Bakıda 26 pioner dəstəsi vardı. Burada uşaqların sayı 1200 nəfər idi. Onların 900 nəfəri oğlan, 300 nəfəri qız idi. Bu ilk dəstələrdən biri də uşaq ədəbiyyatımızın görkəmli nümayəndələrindən biri, yazıçı, pedaqoq Süleyman Sani Axundovun müdir olduğu 19 saylı məktəbdə idi. İlk təntənəli toplanışda dəstəyə 50 nəfər uşaq qəbul olunmuşdu. Məktəbin ən fəal və bacarıqlı şagirdlərindən Lətif Kərimli dəstə rəhbəri təyin edilmişdi. Pionerlər ilk fəaliyyətə "Qırmızı qalstuk" adlı divar qəzeti çıxarmaqla başladılar. Burada verilən yazılar, şerlər, çəkilən karikaturalar tərbiyəvi iş aparmaqda müəllimlərə kömək edirdi. Qəzetin heyətinə cəlb edilmiş Heydər Hüseynov sonralar görkəmli filosof, akademik olmuşdur. Rüstəm Mustafayev məşhur rəssam (Azərbaycan incəsənət muzeyi indi onun adını daşıyır), Əlimirzə Mehdiyev pedaqokika sahəsində görkəmli alim kimi tanınmışlar. S.S. Axundovun köməyi ilə uşaqlar dram dərnəyi də yaratmışdılar. Sonralar SSRİ xalq artisti adına layiq görülmüş Ələsgər Ələkbərov. Azərbaycan xalq artisti Əjdər Sultanov bu dərnəyin ilk yaradıcılarından olmuşlar. Dərnəyin rejissoru Ağadadaş Qurbanov idi. Azərbaycan səhnəsinin görkəmli sənətkarları İsmayıl Hidayətzadə, Sidqi Ruhulla o zaman uşaq dram kollektivlərinin yaradılması, istedadlı uşaqların meydana çıxmasında böyük səy göstərmişlər. Vaxtilə bu uşaq təşkilatlarında böyüyüb yetişmiş uşaqların çoxu bu gün dövlət qulluğunda, mədəniyyət sahələrində dövlətimizin inkişafında böyük xidmətlər göstərirlər. Uşaqların sağlam böyümələri, intellektual səviyyələrinin inkşafı və istirahəti sahəsində respublikamızda dövlət qayğısı yüksək səviyyədə olmuş, şəhər və qəsəbələrdə uşaq bağçaları, idman məktəbləri, pioner evləri, uşaq şəhərciyi və parklar, uşaq otaqları, gənc texniklər, təbiyətçilər, ekskursiya stansiyaları, dram və kino teatrları, rəsm-sərgi qalereyaları yaradılmışdı. Uşaq ədəbiyyatı və musiqisi böyük vüsətlə inkişaf etmişdir.

Çağdaş dünyamızda uşaq hərəkatı

Dünyada, o cümlədən Azərbaycanda uşaqların təlim-tərbiyəsi, mədəni istirahəti, intellektual inkişafı, yaradıcılığı, problemləri bu gün də dövlətin, qeyri hökumət təşkilatların və ictimaiyyətin diqqət mərkəzindədir. Uşaqların və gənclərin sağlam, kamil böyüməsi, hüquqlarının qorunması sahəsində BMT-nin nəzdində UNİCEF kimi böyük bir təşkilat fəaliyyət göstərir.

Uşaqların hüquqlarını müdafiə etmək zəruriyyəti ilk dəfə uşaq hüquqları haqqında Cenevrə Bəyannaməsi (1924) ilə elan olunmuşdur.

BMT Baş Məclisi 1959-cu il noyabrın 20-də Uşaq Hüquqları Bəyannaməsi qəbul etmişdir. Bu Bəyannamə irqindən, dilindən, dini, siyasi əqidəsindən, milli mənsubiyyətindən, ictimai mənşəyindən asılı olmayaraq uşaqların tərbiyə, təhsil, təminat, fiziki və mənəvi inkişafı sahəsində hüquqlarını təmin etmək üçün verilmişdir.

Uşaqları müharibə təhlükəsindən qorumaq, onların sağlamlığı, demokratik əsaslarla tərbiyəsi və təhsili qayğısına qalmaq məqsədilə 1949-cu ildə Beynəlxalq Demokrat Qadınlar Federasiyası Şurasının Moskva sessiyasında hər il iyunun 1-i Uşaqları Beynəlxalq Müdafiə Günü kimi keçirilməsi qərara alınmışdır.

1989-cu ildə "Uşaq hüquqları Konvensiyası qəbul olunmuşdur. Burada deyilir ki, hər bir uşaq yaşamaq, inkişaf etmək, müdafiə olunmaq və cəmiyyətdə iştirak etmək və çalışmaq hüquqlarına malikdir.

XX əsrin 90-cı illərində və XXI əsrin başlanğıcında bu konvensiyanın təsiri nəticəsində dünyada uşaq hərəkatı geniş vüsət almışdır. Dünyanın hər yerində uşaqların hüquqlarını qorumaq, onların təhsili və sağlamlığı qayğısına qalmaq üçün dövlət və qeyri hökumət təşkilatları bu hərəkata qoşulub, bir sıra maraqlı işlər görmüşlər. Ümumdünya üzrə keçirilmiş Uşaq Zirvə toplanışında 10 maddədən ibarət sənəd qəbul edilmişdir.

Uşaqlar üçün yararlı dünya yaratmaq amalı daşıyan həmin sənədin bir yerində deyilirdi: "Biz bütün millətlərin vətəndaşları və ailələrin, birliklərin, cəmiyyətlərin üzvləri ümumdünya Uşaq Hərəkatını səfərbər etmək üçün kömək göstərməliyik. Biz çoxlu gənc həyatlarını məhv etmiş kasıblığa, xəstəliklərə, zorakılıqlara və ayrı-seçkiliyə son qoymalıyıq". Bu amalın əks-sədası 2001-ci ilin sentyabrında BMT-nın Uşaqlar üçün Xüsusi Sessiyasından eşidildi. UNİCEF-in bu sahədə gördüyü işlərin sorağı dünyanın hər guşəsindən gəldi. Hər yerdə "Uşaqlara Hə deyin!" təbliğat kompaniyası başlandı. Sorğunun sualları internet saytlarında yerləşdirildi, keçirilən mədəni-kütləvi tədbirlərdə öz canlı əksini tapdı. Onlardan bir neçəsini qeyd edək.

- "Uşaqlara Hə deyin!" kompaniyası Azərbaycanda Beynəlxalq Sərbəst Güləş Yarışında təntənəli şəkil aldı. İlk səsverənlər arasında dünya çempionu Namiq Abdullayev də vardı.

- Bolqarıstanda ölkə prezidenti Stoyanov Sofiyada səsverməni imzaladı və eyni zamanda başqa on şəhərdə həyata keçirdi.

- Minlərlə uşaq və qeyri- hökumət idarələrinin nümayəndələri Haitinin prezidenti Aristide uşaqlar üzrə Xüsusi Sessiyanın iclasında iştirak etdi və 2004-cü ilə qədər bütün uşaqlar üçün təhsili təmin etməyə söz verdi.

- Madaqasqar prezidenti Ramsaka ölkədə uşaq hüquqlarının və ayrı-seçkilik baxımından uşaqlara pis münasibətdən qorunmağı təmin etmək üçün şəxsən and içdi.

- Mərakeşdə bu tədbiri kral ailəsi də alqışladı. Şahzadə Lala Məryəm mayda milli uşaq günündə ölkədaxili səyahətə çıxdı.

- Mərkəzi və Şərqi Asiya, MDB və Baltik ölkələrinin regional tədbiri Türkiyədə-İstanbulda keçirildi. Milli uşaq günündə televiziya ilə çox gözəl tamaşa göstərildi. 410 ölkənin uşaqları dünya rəhbərlərindən uşaqların müdafiəsini ön plana çəkmələrini tələb etdilər.

2001-ci ildə dünyanın hər yerində keçirilən "Hə deyin!" kompaniyasının tədbirləri uşaq hərəkatı tarixində böyük əhəmiyyətli bir hadisə oldu.

"UNİCEF", Dünya uşaqlarının vəziyyəti", 2002, səh. 43-49

Azərbaycanda uşaq parlamenti nə vaxt yaradılmışdır?

Uşaq hərəkatının genişlənməsində uşaq parlamentlərinin yaradılmasının da böyük rolu olmuşdur. Belə uşaq parlamentləri dünyanın 40 ölkəsində mövcuddur. Azərbaycanda uşaq parlamenti 2006-cı ildə yaradılmışdır. Bu parlamentlərin məqsədi 18 yaşınadək uşaq və gəncləri cəmiyyət həyatında ictimai fəaliyyətə cəlb etməkdir.

Azərbaycan Uşaq Parlamentinin müxtəlif sahələri üzrə komitələri vardır. İldə bir dəfə Azərbaycan Parlamentinin üzvləri uşaq parlamentində aparılan işlərdə və aktual məsələlərin qaldırılması zamanı müzakirələrdə iştirak edir, öz tövsiyyələri və məsləhətləri ilə balaca parlamentarlara istiqamət verirlər.

Heç bir uşağı, gənci nəzərdən qaçırmayaq!

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra 1992-ci ildə insan hüquqlarına dair qoşulduğu ilk beynəlxalq sənədlərdən biri bu Konvensiya olmuşdur. Bu konvensiya respublikamız üçün - uşaqlıq illərini qaçqınlıqda keçirən, öz el-obasından didərgin düşən yüz minlərlə uşağın yaşadığı bir məmləkət üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

1998-ci ildə Azərbaycan Respublikasının "Uşaq Hüquqları Haqqında" qanun qəbul edilmişdir. BMT-nin Baş Assambleyasının uşaqlara dair xüsusi sessiyasının 2002-ci ilin may ayında qəbul etdiyi "Uşaqlar üçün yararlı dünya" proqramının 3-cü əsas prinsipi olan "Heç bir uşağı nəzərdən qaçırmayaq" devizi ilə keçirilən layihələrdə respublikamız fəal iştirak edir.

Professor E.Süleymanovanın təşəbbüsü ilə 2002-ci ildə Qadın və İnkişaf Mərkəzində yaradılmış "Uşaqdan Uşağa Sülh Şəbəkəsi" az vaxtda nainki Azərbaycanda, eləcə də beynəlxalq aləmdə dünya uşaq hərəkatının mühim qollarından birini kimi nəzər-diqqəti cəlb etmişdir. Uşaq haqları Konvensiyası və müvafiq milli qanunlar üzrə uşaq haqlarının öyrənilməsi və tətbiqi ilə uşaqların vəziyyətini, imkanlarını, iştirakını və önderliyini inkişaf etdirmək, müharibədən, zorakılıqdan və yoxsulluqdan əzab-əziyyət çəkən uşaqlara, o cümlədən qaçqın, məcburi köçkün, yetim, əlil uşaqlara mənəvi və psixoloji cəhətdən dəstək və yardım təşkil etmək, milli, regional və qlobal səviyyədə uşaqlar üçün yararlı dünya qurulmasında fəal iştirak etmək bu şəbəkənin əsas məqsəd və məramıdır.

Uşaqdan Uşağa Sülh Şəbəqəsinin könüllüləri UNİCEF-in uşaq dünya hərəkatı üzrə bir çox tədbirlərdə, sərgilərdə, konsertlərdə, tamaşalarda, o cümlədən respublika Prezidentinin və Azərbaycanda UNİCEF nümayəndəliyi rəhbərinin iştirakı ilə keçirilmiş konsertdə iştirak etmişlər. Uşaqların səyi ilə şəbəkədə uşaq haqları üzrə kitabxana təşkil olunmuşdur.

Şəbəkənin fəalları dünya uşaq hərəkatı ilə həmrəy olmaq üçün beynəlxal tədbirlərdə, seminarlarda, konfranslarda, o cümlədən BMT-nin Baş Assambleyasının xüsusi Sessiyasında iştirak etmişlər.

2001-ci ildə Azərbaycan Respublikasının insan hüquqları üzrə Müvəkkil (Ombudsman) haqqında Konstitusiya Qanununun qəbul edilməsi və bu qanuna müvafiq Ombudsman təsisatının yaradılması insan hüquqlarının qorunması baxımından çox əhəmiyyətli olmuşdur. Müvəkkil fəaliyyətə başladığı ilk gündən uşaq hüquqlarının müdafiəsinə, təbliğinə və bu sahədə beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsinə xüsusi diqqət yetirir. Azərbaycanın ilk Onbudsmanı E.Süleymanovanın böyük səyi nəticəsində 2006-cı ildə Müvəkkilin yanında Uşaq Hüquqları Mərkəzi yaradılmışdır.

Hələ 1994-2002-ci illərdə E. Süleymanovanın prezidenti olduğu "Qadın və İnkişaf Mərkəzi"ndə Uşaqdan Uşağa Sülh Şəbəkəsində və onun nəzdində Liderlik məktəbində yetişən yüzlərlə istedadlı uşaq və gənc bu gun həmin Mərkəzdə və digər qrumlarda çalışır, təhsildə, əməkdə, ictimai işlərdə, beynəlxalq tədbirlərdə böyük bacarıq, qabiliyyət göstərirlər.

Uşaq mətbuatımızın tarixindən

Azərbaycanda ilk uşaq jurnalı nə vaxt yaradılıb və adı nə idi?

Azərbaycanda ilk uşaq mətbuatı yaratmaq haqqında maarifpərvər ziyalılarımız hələ XIX əsrin axırlarında düşünürdülər, lakin çar üsul idarəsinin məmurları buna icazə vermamişdilər. Bir çox səylərdən, xahişlərdən sonra 1906-cı ildə Bakıda "Dəbistan" adında ilk uşaq jurnalı nəşr etmək mümkün oldu. Jurnalın ilk sayı 1906-cı il aprelin 16-da çıxmışdır. Redaktoru və naşirləri o dövrün görkəmli maarifçiləri Əlisgəndər Cəfərzadə və Məhəmməd Həsən Əfəndizadə olmuşlar. Dərsliyin, əyani vəsaitin, ədəbiyyatın az olduğu bir vaxtda o, həm müəllimlərin, həm də şagirdlərin sevimli jurnalı oldu. Təlim-tərbiyə işində ailəyə və məktəbə kömək etməyi qarşısına məqsəd qoyan bu jurnalda uşaqların həyatına və tərbiyəsinə aid didaktik bədii əsərlər, elm və texnika yenilikləri, coğrafiya, təbiət haqqında məlumatlar, görkəmli şəxsiyyətlərin həyatından ibrət almalı söhbətlər, maraqlı nağıllar, tapmacalar, nəsihətli atalar sözləri dərc edilirdi.

"Dəbistan"da H.B.Zərdabi, N.Nərimanov, M.Ə.Sabir, M.Hadı, A.Şaiq, S.M.Qənizadə, R.B.Əfəndiyev və başqa ziyalılar çıxış etmişlər.

"Dəbistan" 1908-ci il martın 10-da bağlanmışdır. Onun cəmi 27 sayı nəşr olunmuşdur.

"Məktəb" juranlının yaradıcıları kimlər olmuşlar? (1911-1920)

"Dəbistan" jurnalının bağlanması Azərbaycan ziyalılarını məyus etdi. Bu haqqda M.Ə. Sabir yazırdı:

Əlminnətü lillah ki, "Dəbistan" da qapandı
Bir badı-xəzan əsdi, gülüstan da qapandı!

Azərbaycan maarifçilərinin böyük səyləri nəticəsində 1911-ci il noyabrın 29-da Bakıda "Məktəb" adlı ikinci uşaq jurnalı nəşrə başladı. Ayda bir dəfə nəşr olunan bu jurnalın redaktorları və naşirləri o dövrün görkəmli maarifçiləri Qafur Rəşad Mirzəzadə və Əbdürrəhman Əfəndizadə idilər. Əxlaqi, ədəbi, fənni məcmuə olan "Məktəb"in təbiət, ədəbiyyat, əyləncə şöbələri vardı. "Dəbistan"ın məqsəd və yolunu davam etdirən "Məktəb" uşaqların həyatında həqiqətən bir məktəb oldu. Jurnalın 1-ci sayında görkəmli yazıçı N.Nərimanovun balalara müraciəti verilmişdir.

"Məktəb" jurnalı ətrafında Azərbaycanın maarifçiləri, şairlər, ədiblər toplaşmışdılar. Jurnalın səhifələrində M.Ə.Sabirin, S.S. Axundovun, U.Hacıbəyovun, A. Şaiqin, A.Səhhətin, C.Cabbarlının, F.B.Köçərlinin və başqa tanınmış ziyalıların uşaqlar üçün yazdıqları əsərləri, məqalələri dərc edilirdi. "Məktəb" jurnalının 1920-ci il martın 21-dək cəmi 95 nömrəsi çap olunmuşdur.

"Qırmızı günəş"in (1921-1923) əsas müəllifləri kimlər olmuşlar?

1921-ci il mart ayında Bakıda uşaqlara məxsus ərəb əlifbası ilə iki həftədən bir Azərbaycan dilində nəşrə başlayan bu məcmuənin məqsədi uşaqları vətənpərvərlik və hümanizm ruhunda tərbiyə etmək idi. Xalqımızın maarifpərvər və demokratik görüşlü alim və yazıçılarını uşaqlara tanıtmaq üçün məcmuənin birinci nömrəsindən başlayaraq onun səhifələrində "Məşhur adamları tanıyın" başlığı altında M.F. Axundov, M.P.Vaqif, M.Ə. Sabir və b. yazıçı və şairlərimiz haqqında məqalələr dərc edilirdi.

"Qırmızı günəş"in ədəbiyyat, təbiət, əyləncə şöbələri vardı. Burada verilən yazılarda uşaqların əxlaqi-mənəvi tərbiyəsi əsas tutulur, onlarda xeyirxah olmaq, xalqı sevmək hissi tərənnüm olunurdu. Azərbaycanın ziyalıları, müəllimlər, yazıçılar məcmuədə yaxından iştirak edirdilər. Uşaqların sevimli yazıçısı Abdulla Şaiqin "Quşlar ölkəsi", Cəmo Cəbrayılzadənin "Şahmarın körpüyə gəlməsi" bir pərdəli komediyası, M.Ə. Nəcəfzadənin "Fərasətli cocuqlara töhfə" əsərləri bu məcmuədə dərc edilmişdir.

Məcmuədə təbiət aləmindən, coğrafiyadan, astranomiyadan və b. elmlərdən də maraqlı məlumatlar verilirdi.

"Qırmızı günəş" öz kiçik oxucuları ilə əlaqə saxlayır, onların məktublarını və düzəltdikləri əyləncələri dərc edirdi.

Məcmuənin redaktoru o dövrün görkəmli pedaqoqlarından Ağabəy İsrafilbəyli idi. "Qırmızı günəş" o dövrün bədxahlarının gözlərini qamaşdırdığından 1923-cü ildə "Qırmızı cavanlıq" məcmuəsi ilə əvəz olundu.

"Pioner" - "Günəş" jurnalı nə vaxt nəşr olunub?

Azərbaycan dilində nəşr olunan bu aylıq ədəbi-bədii, ictimai-siyasi, illüstrasiyalı uşaq jurnalı məktəblilərin tərbiyəsi biliyinin artırılması sahəsində böyük rol oynamışdır. Burada elm, texnika, incəsənət, idman haqqında məktəb həyatından, uşaqların yaradıcılığından bəhs edən məqalələr, hekayələr dərc edilirdi. Jurnala pioner-uşaq hərəkatının xadimlərindən N.Muradov, Ə.Bağırzadə, H.Sultanova, M.Məmmədov, Z.Cabbarzadə, N.Süleymanov redaktorluq etmişlər. 1977-ci ildə jurnal 50 illik yubileyi və gənc nəslin vətənpərvərlik ruhunda böyüməsində xidmətlərinə görə "Şərəf nişanı" ordeni ilə təltif olunmuşdur. Həmin illərdə jurnal 165 min tirajla nəşr edilirdi.

1990-cı ildən bu jurnal "Günəş" adı ilə nəşr olunur. Redaktoru V.Quliyevdir. Respublikamızın müstəqilliyi dövründə onun mövzu dairəsi genişlənmiş, çap keyfiyyəti və ideya-bədii səviyyəsi xeyli yaxşılaşmışdır.

"Azərbaycan pioneri" qəzeti hazırda hansı adda çıxır?

1990-cı ildən "Savalan" adında nəşr olunan bu qəzet də uşaq mətbuatımızın tarixində şərəfli yer tutur. "AZƏRBAYCAN PİONERİ" qəzetinin ilk nömrəsi 1938-ci ilin avqustun 1-də çıxmışdır. Yarandığı gündən uşaqların sevimli qəzeti olmuşdur. Həftədə iki dəfə çıxan bu qəzet uşaqların həyatını, onların təlim-tərbiyəsi sahəsində qazandıqları uğurları əks etdirmiş, xalq maarifi və ictimai təşkilatların iştirakı ilə müxtəlif uşaq tədbirləri, müsabiqələr, idman oyunları, yarışlar keçirmiş, bu haqda öz səhifələrində maraqlı yazılar vermişdir. 80-ci illərdə tirajı 310 minə çatmış "Azərbaycan pioneri" qəzeti uzun illər uşaq mətbuatının inkişafında böyük xidmətləri olmuş yazıçı-jurnalist Eynulla Ağayevin və Əmrah Əmrahovun redaktorluğu ilə çıxmışdır. Hikmət Ziya, Emin Mahmudov, Musa İslamov, Cahid Quliyev, Məmməd Əkbər, Hacağa Cumşüdov kimi istedadlı jurnalistlər, yazıçılar, şairlər burada işləmiş, qəzetin yüksək səviyyədə çıxmasında nəcib xidmətlər göstərmişlər.

"CİH-CİH" in səhifələrində nədən bəhs edilirdi?

1993-cü ildə Azərbaycan uşaq mətbuatının sıralarına daha bir uşaq qəzeti "Cih-Cih" quşların bahar müjdəsi-civiltisi ilə qoşuldu. Təsisçisi və baş redaktoru, "Şur" nəşriyyatının əsasını qoymuş, şair, gözəl uşaq şeirlərinin müəllifi Qəşəm İsabəyli, ilk məsul katibi yazıçı-jurnalist, tarix elmləri doktoru Sabir Gəncəli olmuşlar. 1000 nüsxə tirajla nəşrə başlayan bu bədii insiklopedik qəzet balalarımızın bədii-estetik zövqünü və dünyagörüşünü inkişaf etdirmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Öz nəcib fəaliyyətində bu amala xidmət edən "Cih-Cih" hər sayında uşaqların vətənpərvərlik ruhunda tərbiyəsinə, biliyinin artmasına kömək edən maraqlı hekayələr, şeirlər, nağıllar, tapmacalar, dünyanın hər yerindən məlumatlar dərc etmiş, onları gözəl, əyləncəli, düşündürücü illüstrasiyalarla öz oxucularına çatdırmışdır. "Cih-Cih"in səhifələrində yazıçılar, alimlər, jurnalistlər fəal iştirak edərək, öz ürək sözlərini, nəsihətlərini, məsləhətlərini çap etdirmişlər.

"Göyərçin" nə vaxtdan nəşr olunur?

Yarım əsrdən çox fasiləsiz nəşr edilən bu şəkilli, rəngli, ədəbi-bədii mətbu orqan balaca uşaqların sevimli jurnalı olmuşdur. Burada verilən nağıllar, hekayələr, şeirlər, rəsimlər balaların bədii-estetik tərbiyəsinin, biliyinin, dünyagörüşünün artması işində əhəmiyyətli rol oynayır. Respublikamızın tanınmış yazıçıları Yusif Əzimzadə, Xalidə Hasilova, Hüseyn Abbaszadə müxtəlif vaxtlarda jurnalın redaktorları olmuşlar. 1972-ci ildən ömrünün axırına-1997-ci ilə qədər bu faydalı uşaq jurnalına şair və publisist Tofiq Mahmud başçılıq etmişdir. 10 ildən artıqdır ki, bu jurnala şair, filologiya elmləri doktoru Rafiq Yusifoğlu redaktorluq edir.

"Göyərçin" jurnalı gənc nəslin tərbiyəsində xidmətlərinə görə Azərbaycan hökuməti tərəfindən fəxri fərmanla təltif olunmuşdur. 80-ci illərdə jurnalın tirajı 170 mini olmuşdur.

Respublikamız öz müstəqilliyinə nail olduğu 18 il ərzində uşaq mətbuatı aləmində bir sıra çətinliklərlə yanaşı, yeniliklər də olmuş, təzə nəşrlər yaranmışdır. 1998-ci ildə nəşrə başlayan rəngli, əyləncəli və bədii "Balbala" jurnalı təəssüf ki, cəmi bir neçə il işıq üzü görmüşdür. Hazırda nəşr edilən "Elli", "Bala dili", "Yaşıl dünya" uşaq jurnallarını balalarımız maraqla oxuyurlar.

Azərbaycan uşaq mətbuatının səsli, musiqili, görümlü nümunələri də televiziya ekranlarında neçə illərdir ki, fəaliyyət göstərir.

Bütün bunlar gənc nəslin dünyagörüşünün, bədii-estetik zövqünün, bilik səviyyəsinin artmasında və tərbiyəsində böyük rol oynayırlar.

Fəxri kimyaçı, ixtiraçı, kimya elmələri doktoru, professor, Azərbaycan Respublikası insan hüquqları üzrə Müvəkkil (Ombudsman), Nyu-York Elmlər Akademiyasının üzvü Elmira Süleymanova

Uşaq Hüquqlarının müdafiəçisi

Əzız balalar, professor Elmıra xanım Suleymanova ömrünün yarım əsrindən çoxunu yurdumuzun tərəqqisi işinə həsr etmişdir. O, görkəmlı alim, ıctimaı xadim, qadın hərəkatının lıderlərındən bırı kimı həmişə Sız gözəl balaları düşünub, qayğısına qalmışdır. O, sızın hüquqlarınızın qorunması, respublikamızda uşaq hərəkatının genişlənməsi işində bu gün də çox çalışır.

Elmıra xanım ölkəmizdə BMT-nin İqtisadı və Sosıal Şurası ilə məsləhətçi statusuna malik Azərbaycan Qadın və İnkişaf Mərkəzinin prezidentı olduğu dövrdə 15 nüfuzlu beynəlxalq təşkilatın - o cümlədən "Qadınlar ınkişafda" Beynəlxalq Assosıasıyanın, Beynəlxalq Sülh bürosunun, Qadınların Sülh və Dostluq üzrə Beynəlxalq Lıqasının üzvu olmuşdur. O, rəhbərlik etdiyi Qadın və İnkişaf Mərkəzində 2000-ci ıldə "Uşaqdan-Uşağa Sülh Şəbəkəsı", onun nəzdində "Liderlik məktəbı", qadın, uşaq və gənclərin hüquqlarının mudafiəsı üzrə QHT-nın Alyansını yaratmışdır.

Elmira xanım Süleymanova uşaq hüquqlarının qorunması, uşaqların sosıal vəzıyyətinin yaxşılaşdırılması ışində yaxşı nəticələrə nail olmaq üçün qanunvericilik aktlarına dəyişikliklərin edilməsi ilə bağlı bir sıra vacib təklıflər irəlı sürmüşdür. Bu nəcıb, xeyırxah fəalıyyətın uğurları olaraq o, uşaq haqları üzrə Millı koordinator seçılmişdır.

E.Suleymanova müharibədən, zorakılıqdan ziyan çəkən uşaqlara, xüsusilə qaçqın, məcburi köçkün, yetim, əlil uşaqlara ərzaq, pal-paltar və psıxoloji reablitasıya üzrə yardım etmək sahəsində, gənc nəslin təlim-tərbıyəsı, təhsılı, maariflənməsı, mənəvı dəyərlərə yiyələnməsi ışində böyük səy göstərir. Onun təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə "Uşaqdan-Uşağa Sülh Şəbəkəsi" dünya uşaq hərəkatı və "Uşaqlara Hə deyin!" kompanıyası çərçıvəsində bir çox maraqlı tədbirlər keçirilmişdir. "Sehirli dünya: gələcəklə bağlı ümıd və arzularınız", "Qocalıq uşaqların gözü ilə" və başqa rəsm-foto sərgilərində yüzlərlə ıstedadlı uşaq iştirak etmişdir. Azərbaycanın müxtəlif bölgələrindən olan gənc rəssamların çəkdikləri 444 şəkil toplanıb, 2001-ci ilin sentyabrında BMT-nın əsas binasında Baş Assambleyasının Uşaqlar üzrə xüsusi Sessiyasına həsr olunmuş sərgidə nümayiş etdirilmişdır. "Qocalıq uşaqların gözü ilə" sərgisində 15 yaşınadək uşaqların 250 foto işi 6-cı Madrid (2002,8-12 aprel) Qocalıq üzrə II Ümumdünya sərgisində göstərilmişdir. İstedadlı uşaqlara sertifikatlar verilmişdir.

2002-ci ilin may ayında Nyu-Yorkda keçirilmiş sessiyada iştirak edən Azərbaycan nümayəndələri tərkibində 17 yaşlı Sevinc Mesiyeva və Fərid Dadaşov da vardı. Bu, məclis iştirakçılarının diqqətini cəlb etmişdi. BMT-nin baş katibinin "Uşaqlar müharibə və hərbı münaqişələrdə" problemi üzrə müavininin dediyi kimi, gənc nəslin belə proseslərdə iştiraka cəlb edilməsi tamamilə zəruridir.

Bu hadisədən sonra Azərbaycandan nümunə götürən ölkələr növbəti iclasa 30-a yaxın uşaq göndərmişdilər.

E.Süleymanova 2002-cı ildə Azərbaycan Respublikası İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkil seçiləndən sonra da Uşaqdan Uşağa Sülh Şəbəkəsi, Liderlik məktəbi ilə sıx əlaqə şəraitində Uşaq dünya hərəkatında öz liderlik fəaliyyətini davam etdirir. Onun bu fəaliyyəti bütün dünyada rəğbətlə qarşılanır. O, demək olar kı, planetimizin hər yerində mühüm məsələlərin həll edildiyi all məclislərdə, konfranslarda Vətənimizi ləyaqətlə təmsil edir, Azərbaycan həqiqətlərini dünya ictimaiyyətinə çatdırır.

Nyu-York Elmlər Akademiyasının üzvü (1997) Elmira Süleymanova görkəmli alim, ixtiraçı, kımya elmləri doktoru, professor kimi də məşhurdur. Onun 40-dan çox ixtirası, yüzlərlə elmi məqaləsi və əsəri Azərbaycan elminə gözəl töhfədir.

Fərid Mehdi oğlu Dadaşov

Bakıda ziyalı ailəsində dünyaya göz açıb. Fərəhli uşaqlıq dövrü keçirib. Yaxşı oxuyub, rus, ingilis, türk dillərini mükəmməl öyrənib. Professor nənəsi Elmira Süleymanovanın böyük, xeyirxah işləri onun dünyaya yenı təfəkkür tərzində baxışının formalaşmasına çox kömək edib. O, hələ kiçik yaşlarından nənəsinin yanında ictimai fəaliyyətə başlayıb. Nənəsi ilə birlikdə qaçqın düşərgələrində, Azərbaycanın bölgələrində və digər xarici ölkələrdə keçirilən tədbirlərdə iştirak edib. Onun 1999-cu ildə Azərbaycan nümayəndə heyətinin tərkibində Haaqada Beynəlxalq Sülh Konfransında Azərbaycan uşaqları adından dünya ictimaiyyətinə sülh çağırışı ilə müraciəti hərarətlə qarşılanmışdır. 2000-ci ildə Nyu-Yorkda Beynəlxalq Sülh Bürosu və UNİCEF-in təşkil etdiyi "XXI əsrdə Haaqa Sülh və Ədalət Rroqramı", BMT- nin "Biz insanlar" adlı Minilliyin forumda. 2002-ci ildə BMT-nin Baş Assambleyasının uşaq hüquqları üzrə xüsusi sessiyasında, Gənclər forumunda iştirak etmişdir. O, BMT-nin Baş Assambleyasının üç hazırlıq (May 2000, yanvar 2001, iyun 2002) sessiyasının hər birinə qoşulmuş yeganə gənc iştirakçısı olmuşdur ki, bu da BMT rəhbərliyi və müxtəlif ölkə nümayəndələri tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. Burada Fərid Azərbaycan millı seminarlarda ingilis dilində məruzə etmiş, müharibə, yoxsulluq və zorakılıqdan əzab-əziyyət çəkmiş məcburi köçkün uşaqların taleyindən söz açmış, suallara cavab vermiş və seminar iştirakçılarını Azərbaycana qarşı təcavüzə son qoyulmasına çağırmışdır. BMT-nin baş katibinin müavini Olara Otunnu Fəridə göndərdiyi məktubunda yazırdı: "Sülh naminə çalışmaqla sən çox böyük iş görürsən. Hər bir kəs sülh üçün çalışsa, dünyada müharibə olmaz".

BMT-nin Uşaq Hüquqları üzrə Baş Assambleyasında Fərid nənəsi ilə iştirak edərkən. Nyu-York, 2002.

2000-ci ilin may ayında Uşaqdan Uşağa Sülh Şəbəkəsi və onun nəzdində Lıderlik məktəbinin yaradılmasında və işində Fərid böyük fəallıq göstərmişdir. Adı UNİCEF-in Baş iqamətgahının nəşr etdiyi "Dünya uşaqlarının vəziyyəti-2002" liderlər kitabında qeyd edilmişdir.

Fərid təhsilini artırmaq üçün 2006-cı ildə Türkiyənin Bilkend Universitetinin Biznes İnformasiya Menecmenti fakultəsinə qəbul olunmuşdur.

Faiq Bahadur oğlu Ağayev

Bakıda anadan olmuşdur. 1991-cı ildə 5 yaşında sorğu ilə Bakıdakı 159 saylı məktəbin I sinfinə qəbul edilmiş, 2001-ci ildə orta təhsilini əla qiymətlərlə başa vurmuşdur. O, V sinifdən başlayaraq hər il riyaziyyat fənni üzrə rayon olimpiadalarının qalibi, XI sinifdə isə respublika üzrə keçirilən olimpiadada II yeri tutmuşdur. X və XI siniflərdə rayon üzrə "İstedadlı şagird" adına layiq görülüb.

Faiq məktəbi bitirdikdən sonra Bakı Dövlət Universitetinin Tətbiqi riyaziyyat və kibernetika fakultəsinə daxil olmuş, 2005-ci ildə "İnformatika" ixtisası üzrə bakalavr, 2007-ci ildə isə maqistr pilləsini fərqlənmə diplomu ilə bitirmiş, elə həmin il ikinci ixtisas almaq üçün BDU-nun hüquq fakultəsinə qəbul olunmuşdur.

Faiq 2001-ci ildən Azərbaycan Uşaqdan Uşağa Sülh Şəbəkəsinin üzvüdür. 2002-ci ildə burada Liderlik məktəbini bitirmişdir. O, UNİCEF-in 180 ölkədə keçirdiyi "Uşaqlara Hə deyin!" kampanıyasına qoşulmuş konsertlərdə, teatrlarda, küçələrdə imzalar toplamış, bu səsləri kompüterə köçürmüşdür.

Faiq 2006-cı ildən UNİCEF-in dəstəyilə Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) yanında yaradılan Uşaq hüquqları Mərkəzində işləyir. Onun bu fəaliyyəti bir sıra təşkilatlar tərəfindən qiymətləndirilərək diplom və fəxri fərmanlara layiq görülmüşdür.

Fidan Allahyarova

Gözəl ziyalı ailəsində dünyaya göz açmış bu istedadlı qızın rəssamlığa böyük həvəsi var. Kiçik yaşlarından gözəl rəsmlər çəkir. Bu sənətə marağın artmasında və istedadının üzə çıxmasında rəssam anası Vəfa İbrahim qızının böyük rolu olmuşdur. O 8 yaşından uşaq rəsmləri sərgilərində, müsabiqələrdə iştirak edir, mükafatlara və diplomlara layiq görülür.

Fidan "Qadın və İnkişaf" Mərkəzinin yanında təşkil olunmuş "Uşaqdan-uşağa Sülh Şəbəkəsi"nin fəal üzvüdür. Bu uşaq təşkilatının bütün mədəni tədbirlərində fəal iştirak edir. 2001-ci ildə "Sülh yaradan qadın uşaqların gözü ilə" müsabiqəsində iştirakına görə "Sertifikat"la təltif olunmuşdur. Fidan "Yurdumuza bahar gəlir", "İrəli Azərbaycan" və başqa uşaq rəsmləri müsabiqələrinin qalibi olmuş, xüsusi diplomlarla təltif edilmişdir. BMT-nin Azərbaycan nümayəndəliyinin Bakı ofisində Fidanın uşaq hüquqlarına dair çəkdiyi iki qrafik işi divardan asılmışdır.

Fidan keçən il Krımda "Griyonok" düşərgəsində keçirilmiş tədbirlərdə Azərbaycanın lider uşaqlarını təmsil etmişdir. O, bu il Pekində keçirilən Olimpiya Gənclər Düşərgəsində Azərbaycan nümayəndə heyətinin tərkibində iştirak etmiş, BDU-nun hüquq fakültəsinə qəbul olunmuşdur.

Anara Novruzova

Bakıda anadan olmuş, 187 saylı məktəbin birinci sinfinə getmiş, 2002-ci ildə təhsilini 132 saylı orta məktəbdə davam etdirmiş, 2006-cı ildə məktəbi əla qiymətlərlə bitirmişdir. O, oxuduğu müddətdə məktəbin ictimai işlərində fəal iştirak etmişdir. 9-cu sinifdə prezident, sonra isə öz təşəbbüsü ilə yaratdığı şagird özünüidarə təşkilatının rəhbəri olmuşdur. Məktəbi bitirdikdən sonra BDU-nun Sosial və hüquq fakültəsinə daxil olmuş, hazırda Naxçıvan Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsinin III kurs tələbəsidir.

Anara 2003-cü ildən Azərbaycan "Uşaqdan Uşağa Sülh Şəbəkəsi"nin (AUUSŞ) üzvüdür. Anara 2004-cü ildə AUUSŞ-un nəzdində olan Liderlik məktəbini bitirmişdir. O, həmişə bu təşkilatın həyata keçirdiyi tədbirlərdə və layihələrdə fəal iştirak edir. Anara AUUSŞ fəalları ilə birgə Uşaq Hüquqları Konvensiyasının təbliği, "Sağlam həyat tərzi", "Narkotiklərə yox", "Yodlaşdırılmış duz" və s. mövzularda dəfələrlə məktəblərdə, qaçqın düşərgələrində, uşaq evlərində, eləcə də rayonlarda treninqlər və seminarlarda çıxış etmişdir. O, UNİCEF-in, bir sıra nazirliklərin və uşaq hüquqları üzrə Azərbaycan QHT Alyansının təşkilatçılığı ilə keçirilən Uşaq problemləri üzrə I Milli Konfransda uşaqların problemləri ilə bağlı çıxış etmişdir.

A.Novruzova 2006-cı ildən Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilin Aparatında əmək fəaliyyətinə başlamış, uşaq hüquqlarının müdafiəsi işində fəallıq göstərir.

Aydan Allahyarova

Gözəl zövqü, istedadı olan bu qız Bakıdakı 134 saylı məktəbin 9-cu sinif şagirdidir. Yaxşı oxumaqla yanaşı, o, rəssamlığa böyük həvəs göstərir, gözəl, mənalı şəkillər çəkir. Onun əl işləri öz fərdi və respublika uşaq rəsm sərgilərində göstərilir. Aydan kiçik olmasına baxmayaraq 14 sərgi və müsabiqənin iştirakçısı olmuşdur. O, anası kimi karikatura çəkməyə üstünlük verir. Onun çəkdiyi karikaturaları xarici ölkələrdə-Yaponiyada, Türkiyədə, Polşada keçirilən müsabiqə-sərgilərdə nümayiş etdirilmişdir.

Azərbaycanın xalq rəssamı Oqtay Sadıqzadə Aydan və Fidanın istedadına qiymət verərək yazır: "Bu bacılar böyük mənəvi və yaradıcılıq potensialına malikdirlər. Əsl peşəkar rəssam üçün vacib olan fəal müşahidə, duyum və geniş fantaziya qabiliyyəti bu qız balalarda var. Fidan və Aydan çox zəhmətsevərdilər. Xeyli sayda olan qrafik işləri göstərir ki, bu qızlar haqqında deyək: 'Onlar gələcəkdə yaxşı sənətkar olacaqlar".

Aydan da bacısı kimi "Qadın və İnkişaf" Mərkəzinin nəzdində olan "Uşaqdan Uşağa Sülh Şəbəkəsi"nin fəal üzvüdür. O, bu il may ayında həmin şəbəkənin göndərişi ilə Yaponiyaya gedib Xerosima şəhərində keçirilən "Uşaqlar üçün qlobal din hərəkatı" Konfransında iştirak etmişdir.

Kənan Bağırov

İlahə Bağırova

Bağırovlar ailəsində böyüyən Kənan və İlahə hələ kiçik yaşlarından öz istedadları ilə diqqəti cəlb etmişlər. Onların hər ikisi Bakıdakı Məmməd Rahim adına 7 saylı məktəbin ən sevimli, bacarıqlı şagirdləri olmuşlar. Əla qiymətlərlə oxuyan bu bacı-qardaş məktəbin ictimai həyatında da fəallıq göstərmişlər.

Kənan Bağırov artıq məktəbi əla qiymətlərlə bitirib Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin "Maliyyə və kredit" fakültəsinin tələbəsidir. O, oxuduğu illərdə Məktəb şagird Parlamentinin son iki ildə sədri vəzifəsində çalışmışdır.

Bu istedadlı oğlan kiçik yaşlarından incəsənətə böyük maraq göstərmiş, gözəl rəsmlər çəkmiş, məktəb şənliklərində öz rəqsləri və ifa etdiyi mahnılarla hamını heyran etmişdir. Musiqiyə həvəsi daha çoxdur. Fortepianoda gözəl mahnılar çalır. Xüsusi ixtisaslaşdırılmış musiqi məktəbinin fortepiano şöbəsində oxuyur. Artıq on ildir ki, rəqslə məşğul olur. "Asiman" rəqs qrupunun üzvüdür. Moldovanın Kişinyov şəhərində keçirilən "Beynəlxalq rəqs festivalı"nın iştirakçısı olmuş və ansamblla birlikdə mükafata layiq görülmüşdür. Boş vaxtlarında şahmat oynamağı çox sevir. II dərəcəli şahmatçıdır.

2001-ci ildən Qadın və İnkişaf Mərkəzinin nəzdində yaradılmış və fəaliyyət göstərən AUUSŞ-in üzvüdür. 2002-ci ildə şəbəkənin "Azərbaycan yurdum mənim" devizi altında fəaliyyət göstərən Liderlik məktəbinin ilk məzunlarından biri olmuşdur.

İlahə də məktəbin ictimai işlərində iştirak etmiş, Məktəb şagird Parlamentinin sədr müavini, mədəniyyət və incəsənət komissiyasının sədri kimi çalışmışdır. Yaxşı əl qabiliyyəti vardır. 1999-cu ildə Tofiq İsmayılov adına Uşaq və Yeniyetmələrin Yaradıcılıq Mərkəzində ilk rəsm sərgisi təşkil edilmişdir. İlahənin çəkdiyi şəkillər Fransada, Yaponiyada, Polşada, ABŞ-da, Özbəkistanda, Rumıniyada uşaq rəsmləri sərgilərində nümayiş etdirilmişdir. İlahənin musiqi duyumu da gözəldir. Fortopianoda gözəl əsərlər ifa edə bilir. O, da Xüsusi ixtisaslaşdırılmış musiqi məktəbində fortopiano şöbəsində oxuyur.

Gülər Əhmədova uşaqlarla

"Şəngülüm" uşaq musiqili komediyasını kim bəstələmişdir?

Oqtay Zülfüqarov (1929) Yaradıcılığının böyük bir hissəsini uşaq musiqisinin inkişafına həsr etmiş "Meşə nağılı" operasını, "Şəngülüm" musiqili komediyasını, bir-birindən gözəl silsilə uşaq mahnılarını yaratmış bu qocaman bəstəkar yarım əsrdən artıqdır ki, balalarımızın bədii-estetik tərbiyəsi ilə məşğul olur. Onun yaratdığı "Tumurcuq" mahnı və rəqs ansanblı uzun illər Azərbaycan radiosunda balaca istedadların üzə çıxmasında böyük rol oynamışdır. 1982-ci ildə o, Bakı Uşaq Filarmoniyasında "Aysel" musiqili uşaq teatrını yaratmışdır. Oqtay Zülfüqarov "Şənlən mənim xalqım" suitası və bir sıra simfonik əsərləri ilə də musiqi xəzinəmizə gözəl töhfələr vermişdir.

Uşaqlar həmişə diqqət mərkəzindədir

Respublikamızda uşaq hərəkatının genişlənməsində, uşaqların və yeniyetmələrin təhsili, mənəvi tərbiyəsi, sağlamlığı qayğısına qalınması kimi nəcib işdə Azərbaycan Uşaq Təşkilatının da böyük rolu vardır. Bu xeyirxah təşkilata 1996-cı ildən Gülər xanım Əhmədova başçılıq edir. Həmin vaxtdan o, respublikada uşaq alverinin qarşısının alınması, küçə uşaqlarının dövlət müəssisələrində yerləşdirilməsi, minaya düşən uşaqların və müalicəsi çətin olan xəstə uşaqların xarici ölkələrdə müalicəsinin təmin edilməsi üçün səy və qayğı göstərir. Kimsəsiz, məcbun köçkün, əlil və şəhid ailələrin balalarının əyləncəsi, istirahəti də unudulmur. Gülər xanım uşaqların asudə vaxtlarını şən və mənalı keçirmələri üçün hər il yay istirahət düşərgələrinin təşkili qayğısına qalır. Bu xeyirxah işlərin səmərəli qurulması üçün o, Avropa Birliyi-Azərbaycan Birgə Parlament Komissiyasında Cənubi Qafqaz Parlament Təşəbbüs Qrupunun Rəyasət heyətinin üzvü, Fransa-Azərbaycan Dostluq Qrupunun sədri kimi ölkəmizin beynəlxalq səviyyədə apardığı işlərdə fəal iştirak edir.

Gülər Əhmədova Bakıda anadan olmuş (1965), Azərbaycan Dövlət Universitetini fərqlənmə diplomu ilə bitirmiş (1986), bir müddət orta məktəbdə müəllim və direktor müavini, Azərbaycan Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyində "Azyaşlı uşaqların və gənclərin sosial-hüquq müdafiəsi" İdarəsinin rəisi işləmişdir. 2000-ci ildən iki çağırış Azərbaycan Parlamentinə deputat seçilən, üç xoşbəxt balanın anası olan Gülər xanım həm də BDU-nun müəllimi kimi mənalı ömür yaşayır.

Bu balaların hər biri bir nəğmədir.

Ləman Dünyamalı qızı Alagöz

Bakıda ziyalı ailəsində anadan olmuşdur. 134 saylı məktəbin VII sinfində oxuyur. Dərs əlaçısıdır. İngilis, alman, rus dillərini bilir. Tarix fənnini çox sevir. Ancaq arzusu həkim olmaqdır. Deyir ki, böyüyəndə ulu babam Azərbaycanın görkəmli dövlət və ictimai xadimi, yazıçı, publisist Nəriman Nərimanov kimi həkim olacağam. Onun xeyirxah əməllərini yaşadacağam. Yüksək mədəniyyəti, nəcibliyilə seçilən bu gözəl bala Nərimanovlar nəslinin layiqli davamçısı olacaqdır. O, gözünü həyata açandan anası Kamilə xanımın müdir olduğu N.Nərimanovun ev muzeyinin ab-havasına düşmüş, burada eşitdiyi xoş xatirələr, ibrətli sözlər onun gələcək taleyində heç şübhəsiz böyük rol oynayacaqdır.

Ləmanın bədii və estetik zövqü hələ kiçik yaşlarından inkişaf etməyə başlamışdır. O, yaxşı şahmat oynayır, dənizdə üzməyi bilir, özündən nağıllar uydurur, 2-3 yaşlarından şeirlər qoşur, rəsmlər çəkir, kompüterdə işləməyi bacarır. Savadı, dünyagörüşü, biliyi diqqəti cəlb edir. O, bilik üzrə keçirilən olimpiadalarda, müsabiqələrdə fəal iştirak edir. Hələ 4-cü sinifdə olanda "Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanın qurucusudur" mövzusunda yazdığı inşa müsabiqədə Səbail rayon təhsil şöbəsi tərəfindən fəxri fərmanla təltif edilmişdir.

Elgün atası Namiq Tağızadə, bacıları Günel və Türkan ilə. 1997

Mənim bir navəm var, adı Elgündür
Bağça-bağ içində bir gözəl güldür
Şirindir, şəkərdir, əziz, mehriban.
Nənəyə, babaya məlhəmdir hər an

* * *

Məktəbdə əlaçı, evdə işgüzar
Həyatə düşəndə qaçar, oynayar
Geriyə dönməyi tamam unudar
Beləcə hamını nigaran qoyar

* * *

Uşaqkən edərdi o, bizlərə naz.
Sallardı burnunu, küsərdi bir az
Belə işlər artıq bir daha olmaz
Keçdi on yaşına Elgünüm bu yaz

Bu şeri Elgünə 7 il əvvəl Respublikanın əməkdar kənd təsərrüfatı işçisi, babası Surxay Tağızadə yazmışdır. Elgün Bakıdakı 27 nömrəli məktəbdə yaxşı oxumaqla bərabər, məktəbin ictimai həyatında-özfəaliyyət dərnəyinin, divar qəzetinin işlərində fəal iştirak edir.

Elgün ziyalı ailəsində anadan olmuşdur. Atası BDU-nun hüquqşünaslıq fakültəsinin kriminalistika kafedrasında müəllim işləmiş, sonra Respublika prokurorluğunda hüquqşünaslıq üçün çox vacib olan kriminalistika şöbəsini yaradaraq bu şöbəyə başçılıq etmişdir. Elgünün böyük bacısı Günel xarici dillər institutunu qurtararaq magistr rütbəsi almış, kiçik bacısı Türkan isə Qərb Universitetinin beynəlxalq əlaqələr fakültəsinin 4-cü kursunda təhsil alır.

İndi Elgün 11-ci sinifdə oxuyur, çalışır ki, bacıları kimi təhsilini başa vurub ali məktəbə daxil olsun, özü də ulu babaları- vaxtilə Bakının və Gəncənin tanınmış müəllimləri olan Əmir Ağayevin və İmran Tağızadənin işıqlı yolunu davam etdirsin.

Rüstəm Gündüz oğlu Məmmədov

Bakıda nəcib bir ailədə dünyaya göz açmış 15 yaşı olan bu gözəl, istedadlı oğlan 11-ci sinifdə oxuyur. O, biliyi, savadı, yaşına görə intellektual səviyyəsi ilə yaşıdlarını bir neçə il geridə qoyub. Üç yaşında ikiillik estetik inkişaf-Erudit studiyasına qəbul edilib. Beş yaşında Bakı-Oksford məktəbinin I sinfinə qədəm qoyub. Ancaq çox hazırlıqlı olduğundan o, birdən-birə II sinifdə oxumağa layiq görülüb. Tezliklə bu ingilis dilli məktəbin ən sevimli, bacarıqlı şagirdi kimi tanınıb, təhsildə uğurlarına görə xüsusi diplom və mükafatlarla təltif olunub. O, öz ana dili ilə yanaşı ingilis, fransız, rus, türk dillərində sərbəst danışır, oxuyur.

Rüstəmin istedadı hələ körpəlikdən büruzə verib. O, bir-iki yaşında ikən rəsmlər çəkməyə meyl edib, gördüyü, duyduğu gözəllikləri rənglərin dili ilə təsvir etməyə başlayıb. Əvvəlcə evdə təki, sonra Tofiq İsmayılov adına Uşaq və Yeniyetmələrin yaradıcılıq Mərkəzinin rəssamlıq bölməsində məşğul olub. Çəkdiyi əlvan şəkillər bəyənilmiş, respublika, ABŞ, Fransa, Polşa, Rusiya, Yaponiya və başqa ölkələrdə uşaq rəsmləri sərgilərində uğur qazanıb, diplomlarla mükafatlandırılıb.

Rüstəmin maraq dairəsi çox genişdir. O, idmanın üzgüçülük və karate növləri ilə də məşğul olur.

İsmayıl Vasif oğlu Məlikov 2002-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur. O, anası Zöhrə xanımın işlədiyi 134 saylı Beynəlxalq Təhsil Kompleksinin nəzdindəki 57 saylı "Ana məktəb"in hazırlıq sinfində oxuyur.

İsmayıl iki yaş yarımından bütün hərfləri öyrənib. Mütaliəyə böyük həvəsi var. Azərbaycan və rus dillərində olan uşaq kitabları oxuyub. İngilis dilini də öyrənir. Kompüterdən istifadə etməyi və sərbəst olaraq mətn yığmağı bacarır.

Məktəbin birinci sinfinə gedir.

Fəxrinin iki yaşı var. Uşaq baxçasında tərbiyə alır.

Bu gözəl balalar vətənpərvərlik ruhunda böyüyürlər. Onlar hər səhər yuxudan oyananda qoşalaşıb, Azərbaycan himnini oxuyurlar. Evdə əyləncələri və estetik tərbiyələri üçün hər cür şərait yaradılmışdır. Şəkil çəkməyi, nağılları çox sevirlər.

İsmayıl "Petruşka" rolunda

Mehriban qardaşı Rəşidlə

Şəkildə gördüyünüz bu gülərüz, şən, mehriban bacı-qardaş Azərbaycanın tanınmış ziyalılarından tədqiqatçı-alim Xeyrulla Əliyevin və Gəncənin alicənab nəsillərindən olan Tamilla xanımın nurlu ocağının ən kiçik üzvləridir. Bu ailədə Gülçin, Nərgiz və Pərviz kimi üç həkim övlad və beş nəvə böyüyür. Hər biri də ailənin sevinc mənbəyidir. Gözəl gələcəyi olan bu övladlar və nəvələr ulu babaları, görkəmli yazıçı, tərcüməçi Cahanbaxış Cavadzadənin büllur kimi təmiz adına, şərəfinə layiq tərbiyə görürlər.

Mehriban Pərviz qızı (Bakı, 1997). Bu istedadlı bala Bakıdakı Beynəlxalq Təhsil kompleksi 134 saylı məktəbin 5-ci sinfində oxuyur. Əlaçıdır. Nümunəvi şagird kimi fəxri fərmanla təltif olunub. İncəsənətə böyük marağı var. Musiqini və rəsm çəkməyi çox sevir. Rəsm müsabiqələrində iştirak edir. Yaxşı rəsmlərinə görə diplom alıb. Mehribanın başqa bir keyfiyyəti də var. O nənəsinin gözəl səliqə sahmanından çox şey öyrənib. Evdə sevimli nənəsinin və anasının sağ əlidir. Milli xörəklərin hazırlanmasında, göyərti və meyvələri səliqə ilə təmizləyib, süfrəyə düzmək işində anasına kömək edir.

Balaca Rəşid (Bakı, 1998) də 134 saylı məktəbdə oxuyur. 4-cü sinfin nümunəvi şagirdlərindən biridir. O da bacısı kimi dərs əlaçısıdır. Yaxşı şəkillər çəkir. İdmanı çox sevir. Basketbol məşqlərində fəal iştirak edir. Heyvanlar və təbiət haqqında kitablara və televiziya verilişlərinə böyük maraq göstərir. Bu da onun humanist hisslərindən irəli gəlir.

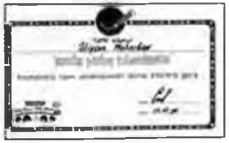

Ayan Heydər qızı Dadaşova

Tələt Heydər oğlu Dadaşov

Bakı şəhərində anadan olub. Anası Şeyda xanım biologiya elmləri namizədidir. Atası Heydər Azərbaycan kinostudiyasında işləyir. Nənəsi Nailə xanım Azərbaycan Neft Akademiyasının "Maşınqayırma iqtisadiyyatı və menecment" kafedrasında baş müəllim vəzifəsində çalışır. Ayan bu ziyalı ailəsində dünyaya göz açandan kitablar aləminə düşmüş, gözəl tərbiyə mühitində böyüməyə başlamışdır. Babası görkəmli rəssam Tələt Şıxəliyevin rəssamlığa və incəsənətə aid kitabları onu bu sənətin işıqlı yolunun başlanğıcına çıxarmışdır. O, Bakıdakı 160 nömrəli klassik gimnaziyanın 6-cı sinfində oxuyur. Gimnaziyada yaradılmış "Lalələr" rəqs ansamblının fəal üzvüdür. Keçən il Türkiyənin Antalya şəhərində keçirilən uşaq və gənclərin 7-ci Beynəlxalq festivalında zərif, incə rəqsləri ilə tamaşaçıları heyran etmişdir.

Ayanın rəssamlığa da böyük meyli var. Yaxşı rəsmlər çəkir.

Ayanın 3 yaşında Tələt adında gözəl bir qardaşı da vardır. Onu çox sevir, qayğısına qalır, bildiklərindən ona da öyrədir.

Lalə Adil qızı Haşimli

Gözəl ziyalı ailəsində böyüyən, hələ körpəlikdən müəllim anası Ofelya xanımdan yüksək mənəvi keyfiyyətlərə yiyələnən bu istedadlı qız 7-ci sinfə qədər 20 saylı liseydə, sonra fizika-riyaziyyat və informatika təmayüllü liseydə orta təhsilini əla qiymətlərlə başa vurub. 2007-ci ildə Türkiyədə - İstanbul Universitetinin hüquq fakültəsinə qəbul olunmuşdur.

Lalə bütün fənlərə, elmə böyük maraq göstərir. Təhsil illərində riyaziyyatla və ingilis dili ilə xüsusi məşğul olub. Ədəbiyyatı çox sevir. Mütaliə etməyi xoşlayır. Kompüterlə iş onun gündəlik həyatında mühüm yer tutur. Onun özünəməxsus dünyabaxışı, mühakiməsi, fikri və maraq dairəsi var. İdmanı da çox sevir. Üzgüçülük və gimnastika ilə məşğul olub.

Yüksək erudisiyaya malik olan bu nəcib, bacarıqlı qız dünyada baş verən hadisələri maraqla izləyir, qəzetləri müntəzəm oxuyur. Hərdən də öz düşüncələrini, fikirlərini vərəqlərə köçürüb bədii nümunələr yazmaqda öz qələmini sınayır.

Arzusu bakalavr və magistr təhsili alandan sonra İngiltərəyə gedib, doktoranturada oxuyub, elmi tədqiqat işi yazıb alim olmaqdır.

Anasını dünyalar qədər sevir.

Ulduzlar aləmində nənənin və nəvələrin sevinci.

Sağdan: Günay, Aytac, Aytən, Əjdər, Camal, Rafael, Mikayıl.

Sitarə Rəhimova 40 ildən çoxdur ki, bədii tikmə və miniatür ustası kimi tanınmışdır. Rəssamlıq təhsili görmüş bu istedadlı qadının al-əlvan xırda muncuqlarla, qiymətli qaşlarla tikdiyi gözəl rəsm əsərləri dünya şöhrəti qazanmışdır. Onun nəvələri də bu sənətin vurğunudurlar. Onlar hər gün nənənin yanında təlim keçirlər. Nənənin sənətinin sirlərini öyrənir, öz ilk əsərlərini yaradırlar.

Günay Rzayeva (1997) Bakıdakı 134 saylı məktəbdə, 6-cı sinifdə oxuyur. O, dərslərini yaxşı və əla qiymətlərlə oxumaqla yanaşı, nənəsi kimi bədii tikmə sənətinə böyük maraq göstərir. Onun rəngbərəng ipək saplarla və xırda muncuqlarla tikdiyi "At", "Quşlar", "Mələklər" əl işləri göz oxşayır.

Günay: Kəpənək

Aytac Rzayeva (1998). O da həmin məktəbdə yaxşı və əla qiymətlərlə oxuyur. 4-cü sinif şagirdidir. İngilis dili, riyaziyyat, informatika fənlərini və incəsənəti sox sevir. Rəssamlığın origamiya növü ilə maraqlanır. Rəngli kağızlardan cürbəcür gül-çiçək və fiqurlar düzəldir. Yaxşı rəqs edir. İpək saplarla tikmələri də gözəl fantaziyaya malik olduğunu göstərir.

Aytən: Kompozisiya

Aytən hələ 6 yaşındadır. Amma o, nənəsinin əl işlərinin incəliklərinə hələ körpə yaşlarından bələddir. İpək saplarla tikməyi 2 yaş 8 ayından öyrənməyə başlayıb. İndi xırda muncuqlarla bədii tikmə ilə məşğul olur. Artıq gül-çiçəklərdən bəhs edən 4 bədii tikməsi vardır.

Sitarə nənənin nəvələri rəssamlıq, zərgərlik, bədii tikmə sənəti mühitində boy atırlar.

Aytac: Mələklər

Günay Kirman qızı Abdinova

Bu istedadlı qız gözəl bir rassam ailəsində dünyaya göz açıb.

Binəqədi qəsəbəsindəki 40 saylı orta məktəbi bitirib. Hazırda Azərbaycan Neft Akademiyasının II kurs tələbəsidir. Elmə, incəsənətə böyük marağı var. Kiçik yaşlarından şeir yazmağa, rəsm çəkməyə başlamışdır. Təbiəti, vətəni tərənnüm edən şeirlər yazmağı çox sevir. Bu şeirlərin bir qismi mətbuatda dərc edilmişdir.

Günay əsasən kompüter qrafikası ilə məşğul olur. Bu sahəyə meylinin artmasında rəssam atasının böyük rolu olmuşdur.

Günay təbiətin böyük möcüzəsi olan əlvan rənglərdən məharətlə istifadə edir, gözəl, mənalı rəsimlər çəkir. Çəkdiyi rəsmləri sərgilərdə göstərilir. O, "Narkomaniya və biz" adlı respublika rəsm sərgisində I mükafata layiq görülmüşdür.

Günayın böyük uğurları hələ qabaqdadır.

SABAH NƏDİR?

Sabah nədir?
Sabah - vaxtı itirməkdir.
Sabah nədir?
Vaxtı boş-boş keçirməkdir.
Tənbəl üçün bəhanədir.
Sabah nədir?
İşləməyib,
Qoy sabaha qalsın-deyib,
Ömrü başa vuranlar
Heç nə, heç şey edə bilməz.
Sabahlara aldananlar.
Bu sözdə hikmətlər var.
Bunu yaxşı söyləyib,
Bizim müdrik nur babalar.

Günay Abdinova

Yunis Novruz

Hələ kiçik yaşlarından maraqlı rəsmlər çəkən bu istedadlı oğlanın uşaq bağçasında, oxuduğu məktəbdə, T.İsmayılov adına Respublika Uşaq və Yeniyetmələrin Yaradıcılıq Mərkəzində Bakı şəhər uşaq şəkil Qalereyasında, Sabunçu Mədəniyyət sarayında sərgiləri təşkil edilmiş, rəsmləri Azərbaycan televiziyasının "Yurdun mın bir naxışı" verilişində nümayiş etdirilmişdir.

2004-cü ilin mayında Uşaq hüquqları üzrə Konvensiyaya dair divar rəsmləri tədbirində iştirak edən Yunis diploma layiq görülmüşdür. Vorld Vision təşkilatının rəhbəri, ABŞ-ın ölkəmizdəki keçmiş səfirinin xanımı Lesli Harnis diplomu Yunisə verərkən demişdir: - o gün olsun ki, sənin rəsm əsərlərindən ibarət sərgiyə mənim ölkəmdə baxaq.

Yunis hazırda Sabunçu qəsəbəsindəki 191 saylı məktəbin 9-cu sinfində oxuyur. Emosional təbiətə malik bu oğlan çalışqanlığı, nümunəvi tərbiyəsi və gözəl rəsmləri ilə hamının sevimlisinə çevrilmişdir. O, 2000-ci ildən Sabunçu Mədəniyyət sarayının təsviri sənət studiyasında sevdiyi sənətin incəliklərinə yiyələnir.

Arzusu rəssam olmaqdır.

ABŞ-ın ölkəmizdəki keçmiş səfirinin xanımı L.Harnis Yunisə diplom verir.

Dinar
Emil
Əkbər
Fərhad
Nigar
Nicat

Tibb elmləri namizədi, dosent, dövlət mükafatı laureatı Kamal İsmayılov üç gözəl balanın, altı nəvənin və bir nəticənin xoşbəxt babasıdır. O ömür yoldaşı Rəna xanımla bu istedadlı, ağıllı övladları və nəvələri ərsəyə gətirib, cəmiyyətin layiqli üzvləri etmişlər. Oğlu İlqar atası kimi gözəl uroloq olmuş, qızları Şəhla kardioloq, Sevinc isə əczaçı kimi tanınmışlar. Taleyini nəcib ailədən olan Sevda adlı həkim qızla bağlamış, ziyalı ata-anasının yurdunda gözəl bir ailəni inkişaf etdirən İlqar artıq özü babadır. Onun Dinar adlı qızı Odlar yurdu Universitetinin tibb fakültəsini bitirib endokrinoloq ixtisasına yiyələnib. Uşaqlığı çox maraqlı keçmiş bu istedadlı qız rəsm dərnəyində məşğul olmuş, babası kimi rəssamlıq dünyasına baş vurmuşdur. Emil 164 saylı məktəbi bitirib Xəzər Universitetinin müalicə fakültəsinə qəbul olunmuş, hazırda 4-cü kursda təcrübə keçmək üçün ABŞ-nın Cənubi Karolina ştatındakı Hilton Xet Ayland şəhərində təcrübə Mərkəzinə göndərilmişdir.

Kamal babanın Şəhla qızının Əkbər və Fərhad adlı iki oğlu da bu həkimlər ailəsinə öz töhvələrini verməyə çalışırlar. Əkbər ATU-nın pediatriya fakültəsini təzəcə qurtarıb. Hazırda Azərbaycan Ordusunda xidmət edir. Fərhad isə bu ali məktəbin 5-ci kursuna keçib.

Sevincin də iki övladı var. Nigar Bakı Beynəlxalq Universitetini, Nicat oğlu isə Bədən Tərbiyəsi Akademiyasını bitiriblər.

Günel bacısı Ləmanla

Əczaçı və gözəl ziyalı ailəsində böyüyən bu istedadlı qızın parlaq gələcəyi var. Hələlik 8-ci sinifdə oxuyur. Birinci sinifdən indiyəcən əla qiymətlərlə oxuyur. Onun bacarığı, tərbiyəsi, savadı və biliyi adamı heyran edir. Təbiət elmlərinə böyük marağı var. Kainat, planetlər, yer kürəsi, Azərbaycanın tarixi və dünyada baş verən hadisələr haqqında yaxşı təsəvvürə malikdir.

Arzusu anası Ulviyyə xanımın yolu ilə gedib, ali tibb təhsili almaqdır. İndidən tibbə və əczaçılığa aid bilikləri əldə etməyə çalışır. Dərman və müalicə vasitələri haqqında atasından xeyli şey öyrənmişdir. Günelin həm də yaxşı əl qabiliyyəti vardır. Boş vaxtlarında gözəl şəkillər çəkir, maraqlı kitablar oxuyur. Özündən nağıl qoşmağı da var. İlk nağılı "Qumru və göyərçin" adlanır.

Günel balamıza ürəyində bəslədiyi bütün arzularına qovuşmağı və gələcək həyat yollarında böyük uğurlar diləyirik.

Milli rəqs

Ləman Vüqar qızı Aşirova

Bu balaca, zərif qız 4-cü sinifdə oxuyur. Hər dəfə dərsdən evə qayıdanda ondan soruşmadan fərəhlə "Bu gün iki dənə, bəzən də üç dənə əla qiymət almışam"-deyir.

Ləmanın oxumağa, elm öyrənməyə böyük həvəsi vardır. Bir gün dərsə gəlməyəndə bulud kimi tutulur, gözlərindən yaş giləri süzülür. Dərsdən qalmaq istəmir. Yaxşı xətti var. Rəsm çəkməyi, plastilindən cürbəcür adam və heyvan fiqurları düzəltməyi çox xoşlayır. O, 2-3 yaşından şəkil çəkməyə başlamışdır. Çəkdiyi şəkillər süjet və məna etibarı ilə diqqəti cəlb edir. Özü deyir ki, rəssam olacaq. Bu onun böyük arzusudur. Ləman evdə bacısı Günellə birlikdə kiçik həcmli nağıl kitabları, heyvanlar, quşlar haqqında ensiklopedik miniatür toplular düzəldirlər. Kim bilir bəlkə də bu qızlar, yurdumuzun adlı-sanlı sənətkarlarından olacaq! Bunun üçün zəmin də vardır. Onun özü kimi incə zövqü, gözəl tərbiyəsi, xoş xasiyyəti, indidən formalaşmağa başlayan alicənablığı və mədəniyyəti bunu bir daha əks etdirir.

Arzu edirik Ləman balamız Azərbaycanın görkəmli ziyalı xanımlarından biri olsun, adı böyük ensiklopediyalara düşsün.

Hikmətli sözlər.

Oqust Kont (1798-1657), fransız filosofu:

Bilmək irəlini görmək, irəlini görmək isə güclü olmaq deməkdir.

Mişra Krişna (XI əsr), hind dramaturqu:

Elm insanın həm beynini, həm də cismini şövqləndirir.

E.Lasker (1893-1950), alman siyasətçisi:

Elm hətta göy üzündə, ya dənizin dibində olsa belə, onu əldə etməyə cəhd göstər.

M. Meterlinq (1862-1942), Belçika şairi və dramaturqu:

Elm ancaq ağlın süzgəcindən keçəndə qiymətli olur.

Platon (e.ə. 428-347), yunan filosofu:

Bilmək, kəşf etmək yada salmaq, xatırlamaq deməkdir.

Rudəki Əbu Abdulla Cəfər (860-941), fars-tacik şairi:

Bilik insanı bütün bəlalardan qoruyan zirehdir.

Jan Jak Russo (1712-1778), fransız filosofu, maarifçisi:

Döyüşdə silah lazım olduğu kimi, həyatda da bilik lazımdır.

Məslihəddin Sədi (1203-1292), fars şairi:

Elm əqidəli olmaq üçündür.

S.Smayls (1816-1903), ingilis yazıçısı:

Ən gözəl zövqü elmdən almaq olar.

Georq Vilhelm Hegel, alman filosofu:

Estetik hissə malik olmadan mənəvi cəhətdən inkişaf etmək mümkün deyil.

Sabir Gəncəli

Elm insan beyninin işığıdır.

Elm ağlı ziynətləndirir, ağıl isə elmi inkişaf etdirir.

Elmin sirlərinə yiyələnməklə insan özünü də, dünyanı da dərk edər.

Samir, Rəna, Amanə Mirzəyevlər

Gəncədə gözəl müəllim ailəsində böyüyən Samir, Amanə və Rəna Mirzəyevlər öz mədəni və intellektual səviyyələrilə yaşıdlarına nümunədirlər. Onlar valideynləri Minayə xanımdan və Nizamı müəllimdən xalqımıza xas olan gözəl ədəb-ərkan, mənəvi və sağlam tərbiyə əxz etmişlər.

Bu ziyalı ailənin böyük oğlu Samir Gəncədə 28 saylı orta məktəbi bitirdikdən sonra valideynlərinin ali təhsil aldıqları indiki Azərbaycan Slavyan Universitetinin Beynəlxalq Əlaqələr fakultəsinin Çexiyaşünaslıq şöbəsinə qəbul olunmuş və bu il oranı bitirmişdir. Elmə, mədəniyyətə marağı onu gələcək tədqiqat işlərinə, Çexiya-Azərbaycan əlaqələrinin daha dərindən öyrənilməsinə həvəsləndirir. Hələlik müntəzəm mütaliəsi ilə biliyini, dünyagörüşünü artırır. İlk mənbələrə aid qeydlər aparır.

Amanə Gəncədə 46 saylı orta məktəbi bitirdikdən sonra Məhsəti Gəncəvi adına məktəbəqədər pedaqoji kollecə daxil olmuşdur. Sinif nümayəndəsidir. Öz nəcibliyi ilə uşaqların və müəllimlərin hörmətini qazanmışdır.

Rəna 9-cu sinif şagirdidir. Dərs əlaçısıdır. Anası kimi müəllim olmaq istəyir. Hərdən taylarını başına yığıb, onlara müəllimsayağı söhbətlər edir. Ailədə bədii qurama işlərilə məşğul olur.

Gəncədə Abbasovlar ailəsində üç övlad böyüyür. Üçü də tərbiyəli, mədəni, istedadlı uşaqdır.

Ramil Nizami Gəncəvi adına 11 saylı məktəbi bitirdikdən sonra Beynəlxalq Əlaqələr və İqtisadiyyat üzrə qiyabi ali təhsil almağa başlamışdır. Əsgərlik yaşı çatdığı üçün təhsilini yarımçıq qoyub ordu sıralarına getmişdir. Füzuli bölgəsində cəbhə xəttində sürücü mexanik kimi nümunəvi əsgəri xidmətilə komandanlığın rəğbətini qazanmışdır. Ürəyi vətən məhəbbətilə döyünən bu bacarıqlı gənc orta təhsil illərində paralel olaraq Gəncədə 5 saylı Qəmbər Hüseynli adına 7 illik musiqi məktəbinin fortopiano şöbəsini də, ingilis

Ramil Seymur oğlu Abbasov

Elnur Seymur oğlu Abbasov

dili kursunu da bitirmiş, atasından kompüter texnikasını da mükəmməl öyrənmişdir. Ramilin gözəl musiqi duyumu vardır. O, fortopiano üçün melodiyalar da bəstələyir.

Elnur da qardaşı kimi orta təhsillə bərabər, həmin musiqi məktəbini bitirmişdir. Elnur da istedadlı gəncdir. O, ingilis dilini mükəmməl bilir. Onun oxuduğu Gəncə Saymon ingilis məktəbi xarici ölkələrin uşaqları ilə dostluq əlaqələri saxlayır. Bu nəcib işdə Elnur da fəallıq göstərir. O, xaricdən gələn həmyaşıdlarına görüşlər zamanı Azərbaycan haqqında məlumatlar verir, onlarla məktublaşır. Bu yaxınlarda Kanadadan gəlmiş dostlarını Gəncənin tarixi abidələri, görməli yerləri ilə tanış etmiş və tarixi haqqında danışmışdır.

Svetlana Nizami Gəncəvi adına orta məktəbin 8-ci sinfində və Saymon ingilis dili məktəbində oxuyur. Biologiya elminə böyük marağı vardır. Respublikanın səfalı yerlərinə ailəvi gezintilər zamanı dərman bitkiləri toplayır, onlardan herbarilər düzəldir. Arzusu həkim olmaqdır.

Bu gözəl bala anası Sevil xanım kimi bədii tikmə, toxuma və kulinariya işlərinə də böyük həvəs göstərir. Evdə anasının sağ əlidir.

Svetlana Seymur qızı Abbasova

Soldan: Hacər, Abusəttar, Ramil və Arzu

Famil

Xaçmaz şəhərinin mərkəzində güllü-çiçəkli bir həyətdə 75 yaşlı Hacər nənənin 7 nəvəsi boy artır. Hər biri bir aləmdir. Xasiyyətlərində, işgüzarlıqlarında nənələrinə çəkiblər. Bu həyətdə onlarla çiçək, gül növü, meyvə ağacı əkilib. İlin bütün fəsillərində bura cənnət bağına oxşayır. Bu gözəllik uşaqların zövgünün, təbiət haqqında biliyinin artmasına kömək edir.

Hacər nənə qızı Yeganə, gəlini Aybala və bu mehriban nəvələrin köməyilə burada gözəl səliqə-sahman yaratmışlar. Ailə təsərrüfatını idarə etməkdə, evdarlıq və kulinariya işlərini burada hamı həvəslə, zövqlə yerinə yetirir. Nəvələrin hər birinin öz vəzifəsi var. Belə mühitdə böyüyən bu gülərüz, şən nəvələr təhsildən, mədəni həyatdan da geri qalmırlar. Onlar C.Cabbarlı adına 6 saylı məktəbin yetirmələridir.

Böyük nəvə Anar Süleymanov Azərbaycan ordusunda əsgəri xidmətdədir. Vətənin keşiyində dayanıb. Famil adlı nəvə bu il C.Naxçıvanski adına hərbi məktəbi bitirmişdir. İdmana böyük marağı vardır. O, hələ orta məktəbdə oxuyanda karate ilə məşğul olmuş, rayonlar arası yarışda II yer tutaraq gümüş medala layiq görülmüşdür. Arzusu zabit olmaqdır. VIII sinif şagirdi Arzu dərs əlaçısıdır. Boş vaxtlarında toxuma əl işilə məşğul olur.

Kənan VII, Hacər VI, babasının adını daşıyan Abusəttar isə III sinifdə oxuyurlar.

Toğrul Sənər oğlu Məmmədov

Bu gözəl oğlan Bakıdakı 211 saylı orta məktəbin hələ 3-cü sinfinə gedir. Əla və yaxşı qiymətlərlə oxuyur. Çox çevik, coşub-çağlayan, tez küsüb-barışan baladır. Özünü televizor ekranında gördüyü cizgi filmlərinin qəhrəmanlarına oxşadır. Xəyalpərəsdir, özündən cürbəcür oyunlar uydurur. Bir də görürsən əlinə oyuncaq tapança, tüfəng götürüb özünü Azərbaycan əsgəri hesab edir. Özü düzəltdiyi üç rəngli bayrağımızı əlinə alıb Azərbaycan himnini, əsgər mahnılarını oxuya-oxuya evdə otaqdan-otağa addımlayır. Hərdən özündən şeirə bənzər mətnlər, rep mahnıları qoşub oynayır, sanki düşmənlə əlbəyaxa olur.

Başqasının onun əvəzinə iş görməsini xüsusilə şahmat, dama, domino oyununda uduzanda məyus olsa da, babasının ona güzəştə gəlməsini istəmir.

Deyir ki, böyüyəndə polis olacağam. Oğruları, pis adamları tutub dama basacağam.

Çox həssas uşaqdır. Xasiyyəti, qəlbinin təmizliyi, çılğınlığı və hazırcavablığı göstərir ki, böyüyəndə vətəninə, elinə sədaqətli vətənpərvər bir şəxs olacaq. Onun incə zövqü, istedadı, yaşından böyük danışan zəkası da, dünyagörüşü də bunu deməyə əsas verir.

Toğrul qardaşı Orxanla

Toğrulun ordu mövzusunda çəkdiyi rəsmlərdən biri.

Şahmar məktəbli yoladaşları ilə

Şahmar Qoşqar oğlu Səfərli (1997). Bakıda anadan olmuşdur. İlk tərbiyəsini "Nord" uşaq baxçasında almışdır. 2003-cü ildə Bakıdakı 160 saylı klassik gimnaziyanın "İntellekt sinfi"nə qəbul olunmuş, hazırda 6-cı sinifdə oxuyur. O, ingilis dili müəllimi anası Gülnarə kimi rus, ingilis və alman dillərini öyrənməyə çalışır. Dərslərini əla və yaxşı qiymətlərlə oxuduğu və intizamlı şagird olduğu üçün tərifnaməyə layiq görülmüşdür. Şahmar istedadını "Cücələrim" və "Səyyah" rəqs ansanbllarında göstərmiş, Azərbaycan rəqslərini öyrənmiş, konsertlərdə və mədəni tədbirlərdə fəal iştirak etmiş, Səbail rayonu məktəblərinin XIX spartakiadasının "Cırtdan" yarışlarında birinci yeri tutduğuna və gimnaziyada "Azərbaycan dili üzrə olimpiada"nın qalibi olduğuna görə diplom və fəxri fərmanla təltif edilmişdir.

Şahmarın maraq dairəsi genişdir. O, Azərbaycan əskəri kimi mətin, igid olmaq istəyir. İdmana maraq göstərir. Təbiəti çox sevir.

Gimnaziyada tamaşa

Tuqay və Tural

Tuqay (2002) və Tural (2005) Faiq oğlu Abdullayev qardaşları. Bakıda anadan olmuşlar. Tale elə gətirmişdir ki, atalarının qulluğu ilə əlaqədar olaraq, 2005-ci ildə Çin Xalq Respublikasının Urumçi şəhərində yaşamalı olmuşlar. Tuqay üç yaşından burada xarici dil təmayüllü "Linda" uşaq baxçasına getmiş, Çin və rus dillərini öyrənməyə başlamışdır. Hazırda bu tərbiyə ocağında ingilis dilini də öyrənir. Tərbiyəçilərin səyi ilə onun istedadı üzə çıxmış, baxçada yaradılmış rəqs ansanblının fəal üzvü olmuş, keçirilən tədbirlərdə yaxşı fərdi çıxışlarına görə diplomlarla təltif edilmişdir.

Tuqay istiqanlı uşaqdır. O, burada çinli uşaqlarla və tərbiyəçilərlə dostlaşmışdır. Təbiətə və heyvanlar aləminə böyük maraq göstərir.

Abdullayevlər burada iş yoldaşları Lyan Çan Qoa ailəsilə möhkəm dost olmuşlar. Bu səmimi ailənin xanımı Çan Çın Sya Tuqaya və Turala elə meyl salmışdır ki, uşaqlar ona nənə deyirlər. Onlar yaşlarının az olmasına baxmayaraq, bu mehriban qadından çin dilində danışmağı öyrənmiş, bu dildə çoxlu şeir və nağıl bilirlər.

Tuqay da, Tural da Çin dilini bilən mütəxəssis kimi gələcəkdə ölkəmizə lazım olacaqlar.

Tuqay və əmisi qızı Şəms çinli tərbiyəçilərlə. 2008.

Cavadxan Nizami oğlu Yusifov

Böyük sərkərdə Cavadxanın adını daşıyan bu oğlan ziyalı ailəsində dünyaya göz açıb. Ulu babası Məsim kişi türk tarixinə bələd olduğu və böyük şəxsiyyətləri sevdiyi üçün dörd oğlunun ilkinə dahi Nizaminin, ortancılına Pərviz, kiçiklərinə Elgız və Çingiz xanın adlarını qoymuşdur. Atası Nizami də tarixi çox sevir. O, yeganə oğluna Gəncə xanı Cavad xanın şərəfli adını vermişdir. Bu necə də mənalı bir tarixdir. Atanın arzusu övladını qəhrəman, vətənpərvər böyütməkdir.

Cavadxanın məqbərəsi önündə

Balaca Cavadxan da atası kimi tarix kitablarını çox sevir, mütaliə edir. O, 164 saylı məktəbin 7-ci sinif şagirdidir. Yaxşı oxuyur. Məktəbin şahmat dərnəyinin üzvüdür. Səyahət etməyi xoşlayır. Yay tətili günlərində baba yurdu Gəncəyə gedir, tarixi abidələri, Cavad xanın məqbərəsini ziyarət edir. Boş vaxtlarında futbol və kompyuter oyunları ilə məşğul olur. Deyir ki, arzusu böyüyəndə diplomat olub, vətənini xaricdə ləyaqətlə təmsil etməkdir.

Gözəl arzudur. Cavadxan, arzuna çatasan.

Elvira və Fikrət Məmmədovların mehriban ailəsində iki gözəl-göyçək qız böyüyür. Bu gül balalar ata-ana ömrünün mənası, sevinci, arzusudur. Evdə bütün diqqət bu qızların mənəvi və estetik tərbiyəsinə, sağlam inkişafına yönəldilib. Bunun nəticəsidir ki, bu balalar lap körpəlikdən incəsənətə, idmana, kitaba maraq göstərirlər.

Alidə və Leyla Fikrət qızı Məmmədovalar

Bu gənc ailənin böyük qızı Alidə A.Şaiq adına 54 saylı orta məktəbin 6-cı sinfində oxuyur. Dərslərindən yaxşı oxuduğu kimi, idmanın handbol növü ilə də məşğul olur. Handbol üzrə Bakı şəhəri birinciliyində ikinci yeri tutduğuna görə Diplomla təltif edilmişdir. Yaxşı əl qabiliyyəti var. Rəsim çəkməyi və mütaliəni çox sevir. Bədii qiraət dərnəyinin üzvüdür. Bakı şəhəri Təhsil İdarəsinin Məktəbdənkənar iş Mərkəzinin novruz bayramı münasibətilə keçirdiyi "Səməni" rəsm müsabiqəsində fəal iştirakına görə diploma layiq görülmüşdür.

Leyla mülayim xasiyyətli, şirin bir balacadır. A.Şaiq adına 54 saylı məktəbin yaxşı şagirdlərindəndir. 3-cü sinifdə oxuyur. Onun da rəssamlığa həvəsi vardır. Nəsimi rayonundakı Uşaq Yaradıcılıq Evinin fəal üzvüdür.

Bu qızların parlaq gələcəyi hələ qabaqdadır. Onlar bu mənalı gələcəyinə ilk kövrək addımlarını atırlar.

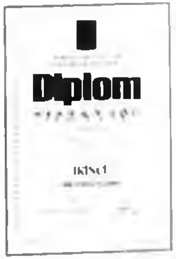

Sevil Eldar qızı Həsənzadə

Həsənzadələr ailəsində iki gözəl-göyçək qız böyüyür. Atanın, ananın sevimlisi Sevil və Firəngiz. Bu şən-şux bacılar Bakının Nərimanov rayonundakı Pişəvəri adına Humanitar fənlər üzrə Litseydə təhsil alırlar. Sevil dördüncü, Firəngiz isə ikinci sinifdə oxuyurlar. Hər ikisi dərs əlaçısıdır. Onlar ana dili ilə yanaşı ərəb, fars, ingilis dillərini də həvəslə öyrənirlər. Bu istedadlı, bacarıqlı qızlar ailədə körpəlikdən yaxşı tərbiyə alırlar. Onların estetik, bədii zövqlərinin inkişafı işində valideynləri böyük səy göstərirlər.

Mehriban bacılar Sevil və Firəngiz.

Sevil hələ məktəbəqədər kiçik yaşlarında gözəl yaddaşı, yaxşı şeir söyləmək məharətilə həmyaşıdlarından fərqlənmişdir. Bu qabiliyyəli və intizamlı, tərbiyəli olması indi məktəbdə onu hamının sevimlisi etmişdir. O, məktəbin fərəhli keçən həyatında və mədəni tədbirlərində fəal iştirak edir.

Sevil həm də xoşxasiyyətli qızdır. O, təvazökarlığı, səmimiliyi ilə də yoldaşlarının və müəllimlərin hörmətini qazanmışdır.

Firəngiz də bacısından geri qalmır. Onun kimi hamı tərəfindən sevilmək istəyir.

Elmə, mədəniyyətə, incəsənətə olan həvəsləri bacıları bahar təravətli yollarla irəli aparır. Hər ikisi doğma yurdumuzun layiqli övladları olacağına söz vermişdir.

Cavid Elman oğlu Həsənov

Hüseyn Elman oğlu Həsənov

Tovuz rayonunda dünyaya göz açmış Cavid ilk təhsilini burada A.S. Puşkin adına məktəbdə almışdır. Hazırda Bakının Nərimanov rayonundakı Novruz qardaşları adına 36 saylı məktəbin 9-cu sinfində oxuyur. Dərs əlaçısıdır. İntizamlı, tərbiyəli olmağı ilə bərabər, istedadı ilə də seçilir. Məktəb, rayon, şəhər üzrə keçirilən mədəni tədbirlərdə fəal iştirak edir. O, "Məktəb doğma evimdir" müsabiqəsində, M.S.Ordubadinin, H.Cavidin, N.Gəncəvinin, S.Vurğunun xatirələrinə həsr edilmiş və Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetində keçirilmiş tədbirdə səhnə, aktyorluq, bədii qiraət sahəsindəki qabiliyyətinə görə fəxri fərmanlarla və "Diplomla" təltif edilmişdir. Bakı şəhəri Təhsil İdarəsinin verdiyi 3 may 2007-ci il tarixli "Diplom"-da deyilir: "Bakı məktəbləri arasında "Artıran söz qədrini sidq ilə qədrin artırar" devizi altında keçirilən bədii qiraət müsabiqəsində yüksək ifaçılıq qabiliyyəti, nitq və səhnə mədəniyyəti nümayiş etdirdiyinə görə təltif edilir".

Azərbaycan MİU-nin "Əcnəbilər üçün dil" kafedrasının müdiri A.O. Osmanzadə Cavidin 5-ci sinifdə oxuduğu vaxt ona ünvanladığı məktubda yazırdı: "... Unutma ki, sənin kimi vətənpərvər oğullara Azərbaycanın həmişə ehtiyacı var".

Cavidin 5-ci sinifdə qardaşı Hüseyn də dərslərini yaxşı və əla qiymətlərlə oxuyur, öz bacarığı, istedadı ilə tanınır. O, idmanla məşğul olur, musiqi, tarix və texnika ilə maraqlanır.

Nihad Məmmədov

Hümbət Məmmədli

Bir vaxt dilindən düşməyən "Heratı" muğamı ilə coşub-daşan Vəli baba zəifləmiş səsilə müəllifini belə unutduğu şeirin son misralarını kövrələrək, nəvələri haqqında danışmağa başladı:

Uca dağlar gözümdə solub itənəcəndir,
Quruyan sərv ağacım, çətin, bir də bitəndir.
Qocalıq ömrümdə sonuncu pilləkəndir,
Nəvələrin çağırıb üzündən maç alıram.
Zaman verib bu hökmü, neyləyim qocalıram.

İllər yaman tez ötdü. Dünyaya iki oğul, üç nəvə yadigar qoyuram. İlham və İlqar balalarımın taleyinə Qarabağımızın Şuşa, Kərcicahan, Laçın, Ağdam uğrunda döyüşlər düşdü. Satqın, nanəcib ermənilərdən intiqam ala bildilər. Şükür salamat qaldılar. Vətənə Nihad, Nəzrin və Hümbət kimi sevimli, vətənpərvər nəvələrimi bəxş etdilər. Onlar ataları ilə fəxr edirlər. Üçü də ağıllı, tərbiyəli, istedadlı baladır. Böyük nəvəm Nihad hələ beş yaşı olanda məktəbə gedib. Azərbaycan Dövlət İqtisadiyyat Universitetini uğurla başa vurub, atası kimi ordumuzda qulluq edib. Hazırda maqistraturada oxuyur. Nəzrin bala elmə, incəsənətə, xüsusilə musiqiyə meyli var. Musiqi məktəbində fortopiano şöbəsini bitirib. Hazırda xarici dillər universitetində ispan dili üzrə ali təhsil alır. Balaca nəvəm Hümbət (2004) çox hazırcavab oğlandır. Hələlik uşaq bağçasında tərbiyə alır. Deyir ki, babam kimi alim-müəllim olacağam.

Nəzrin qardaşı Nihadla

Kamilə, İzzət, Fərəh

Bu xoşbəxt balalar Bakıda alimlər ocağında dünyaya göz açmışlar. Onların ulu babaları - Rəşıbbəy Əfəndiyev və Əhməd Nəbiyev Azərbaycan maarifinin sütunlarından olublar. Görkəmli pedaqoq Əhməd bəyin oğlu-bu fidan balaların babası İzzət Nəbiyev Azərbaycanın ilk texnika elmləri doktoru, professor, dövlət mükafatı laureatı, nənəsi alim-geoloq Gülarə xanım ataları-Azərbaycanın neft sənayesi və iqtisadiyyat üzrə mütəxəssisləri Rauf və Rəşad qardaşlar bu nurlu ocağın binövrəsini qoymuşlar. Maarif ziyası, elm-bilik düşüncəsi şölə saçan bu ocaqda böyüyən Kamilə də, Fərəh də, Günay da, Gülarə də, babasının adını daşıyan İzzət də bu ailə ənənəsinə sadiq qalacaq, nəsillərinin yolunu davam etdirəcəklər. Bunun ilk cücərtiləri artıq görünür. Kamilə Nəbiyeva (1999) 160 saylı gimnaziyada 4-cü sinifdə yaxşı və əla qiymətlərlə oxuyur, idmanın tennis və üzgüçülük növləri ilə məşğul olur. Yaxşı zövqü var. Boş vaxtlarında rəsmlər çəkir. Fərəh Nəbiyeva (2002) bu il bacısının oxuduğu gimnaziyanın 1-ci sinfinə qədəm qoymuşdur. O da rəsm çəkməyi, mahnı oxumağı çox sevir.

Gülarə

İzzətin də (2007) işıqlı yolları hələ qabaqdadır.

Geoloq nənəsinin adını daşıyan Gülarə və Günay da istedadlı balalardır. Gülarə 2-ci, Günay isə 6-cı sinifdə əla qiymətlərlə oxuyurlar, elmə, biliyə, incəsənətə maraq göstərirlər.

Aydan və Ləman

Ömürlərini elmə, təhsil işinə həsr etmiş Mikayılzadələrin nurlu ocağında Aydan və Ləman adında iki fidan bala böyüyür. Aydanın beş, Ləmanın iki yaşı var. Nijad babanın Pərvin qızından olan bu gözəl nəvələr ağıllı və istedadlı balalardır. Onlar dünyaya göz açandan kitablar aləminə düşmüşlər. Tibb Universitetinin dosenti Nijad babadan hər gün elmə, mədəniyyətə, tibbə aid hikmətli sözlər eşidirlər. İndidən kitaba, şəkil çəkməyə, musiqiyə maraq göstərirlər. Aydanın həm də gözəl musiqi duyumu və hafizəsi var. O, bül-bül kimi cəh-cəh vuran müğənninin səsini eşidəndə deyir ki, bu Motsartın "Sehirli fleyta" operasındandır. P.İ.Çaykovskinin "Sonalar gölü" və "Şelkunçik" baletlərinə baxır, Şubertin "Ave Mariya"sına, Ü.Hacıbəyovun, L.V.Bethovenin musiqisinə həvəslə qulaq asır. Azərbaycanın şairləri N.Gəncəvini, M.Füzulini, R.Rzanı, rus yazıçıları L.N.Tolstoyu, M.Qorkini tanıyır. A.S. Puşkinin, Krılovun, Marşakın şeirlərindən əzbər bilir. Şəkil çəkməyi çox sevir, şahmat və domino oynayır. Deyir ki, anası və nənəsi kimi həkim olacaq: "Elə indi də həkiməm". Babasının dərmanını görəndə "Simbioflor" kimi mürəkkəb adını deyib: "Elaza nənəm bu dərmandan mənə də verir". Aydanı bir dəfə görən şairə Rafiqə Nuray ona valeh olub, aşağıdakı şeiri həsr etmişdir.

AYDAN

Aya, ulduza taysan,
Ev dolu hay-haraysan,
Tanrının bəxş etdiyi
Şirin-şəkər bir paysan.
Doymaq olmur bu paydan,
Zərif çiçəkdir Aydan.

Gözəllər gözəlisən,
Dəcəllər dəcəlisən,
Səndən incimək olmur-
Duzlusan, məzəlisən.
Doymaq olmur bu paydan,
Zərif çiçəkdir Aydan.

Ağıllı, kamallısan,
Hər kəlməsi ballısan,
Söz də çatdırmaq olmur,
Min sorğu-suallısan.
Doymaq olmur bu paydan,
Zərif çiçəkdir Aydan.

Ay nur saçsın yoluna,
Düş xoşbəxtlik toruna,
Qoy tanrı səadətdən
Qolbaq taxsın qoluna.
Doymaq olmur bu paydan,
Zərif çiçəkdir Aydan.

Nuray Rəşadət qızı Cəfərova

Sumqayıt şəhərində anadan olub. Hazırda Xaçmazda yaşayır. Ağıllı baxışları, şirin dili və mehribanlığı ilə hamını özünə cəlb edən bu balaca fidan bala müəllim ailəsində hamıdan çox istədiyi nənəsinin, anasının qayğıları əhatəsində və uşaq baxçasının tərbiyə alır. Vaxt gələcək o da qurub-yaradan yurdumuzun balalarına qoşulub, doğma vətənimizin tərəqqisinə çalışacaq. Onun indidən öz istəyini, qabiliyyətini, bacarığını bildirən cücərtilər bunu deməyə ümid verir. Nədir onlar? Şərqiyyə nənəsi onun haqqında deyir: Nuray ən çox şəkil çəkməyə meyl edir. A.Şaiqin "Tıq-tıq xanım" və "Əlifba" kitabındakı bütün nağılları, şeirləri əzbər bilir. Azərbaycanın dövlət himni dilindən düşmür. Azərbaycan, rus, ingilis dillərində xeyli söz, 10-a qədər saymağı öyrənib. Baxçada hazırlanan səhnəciklərdə çıxış edir.

Arzusu hələ müəyyən olunmayıb. Gah atası kimi polis, gah da anası kimi müəllim olmaq istəyir. Bu göyçək qızın adında da bir məna var. Valideyinləri xoşbəxt gələcəyini görmək istəyilə ona Nuray adı vermiş, həyat yollarının işıqlı və yaxşı həkim kimi xeyirxah bir insan olmasını arzulamışlar.

Maqsud Qulubəyov

Atasının polad biləkləri arasına sığınmış bu xoşbəxt balalar məşhur Qulubəyovlar nəslinin davamçılarıdır. Bakıda nəcib bir ziyalı ailədə dünyaya göz açmışlar. Maqsud balanın beş, Musa balanın üç yaşı var. Onlar hələlik "Səma" uşaq baxçasına gedirlər. Çox çəkməz ki, işıqlı məktəb yollarına çıxacaqlar. Evdə analan Aytən xanımın böyük qayğısı və tərbiyəsilə böyüyürlər. Yaşıdlarına görə yaxşı inkişaf etmişlər. Maqsud kitablara, idman oyunlarına maraq göstərir. Atası kimi güclü olmaq istəyir. O, polkovnik-leytenant olan atası ilə fəxr edir. Bu, heç də təsadüfü deyil. Onun atası Mamay Qulubəyov Azərbaycan Prezidenti tərəfindən "Vətən uğrunda" və "Hərbi xidmətlərinə görə" medalları ilə təltif olunmuşdur.

Kim bilir, belə vətənpərvər, mədəni ailədə böyüyən Maqsud da, Musa da gələcəkdə vətən qarşısında xidmətlərinə görə daha böyük mükafatlara layiq görüləcəklər!

Toğrul Qulubəyli

Gəncədə Rəhimbəy Qulubəyovu hamı bu gün də böyük ehtiramla xatırlayır, minnətdarlıq duyğusu ilə yad edir. Qori Müəllimlər Seminariyasının məzunu olan bu maarifpərvər ziyalı bütün ömrünü doğma xalqının tərəqqisi işinə həsr etmiş, Goranboyda məktəb açmış, balalara savad və bilik öyrətmişdir. Bu işıqlı babanın ocağında bu gün onun adını, ruhunu şərəflə doğruldan nəvələr, nəticələr, kötükcələr böyüyürlər. Onlardan biri də Toğrul Qaray oğlu Qulubəylidir. O, Gəncədə anadan olmuş, 4 saylı orta məktəbi əla qiymətlərə qurtarıb, ali təhsilini Çin Xalq Respublikasının Quançou şəhərindəki Cənubi Çin Kənd Təsərrüfatı Universitetində iqtisadiyyat və menecment ixtisası üzrə davam etdirmiş, maqistranturanı bitirmişdir. Bu istedadlı gənc öz ana dili ilə yanaşı ingilis, rus, çin, türk dillərini də mükəmməl öyrənmişdir. Bu dillərdə sərbəst yazıb-oxumaq bilən Toğrulun arzusu aspiranturanı da bitirib, elm sahəsində çalışmaqdır.

Foto: Mirnaili Həsən oğlu və Nariq Məmmədov. 1998

MƏDƏNİYYƏT XƏZİNƏMİZDƏN SƏTİRLƏR

Tarixi abidələrimiz hıqqında nə bilirsiniz?

Bız qədım və gozəl yurdumuzun tarıxı-memarlıq abidələri ilə fəxr edirik. Azərbaycanın demək olar ki, hər guşəsında qədım mədaniyyətimizin yadigarlarını yaşadan çoxlu tarıxi abıdə vardır. Qobustan qaya təsvırları, Bisutun kıtabəsi, Ordubaddakı "Qəmiqaya" rəsmləri, Bakıdakı "Qız qalası", Şirvanşahlar saray kompleksi, Mərdəkan və Ramana qəsrləri, Suraxanı "Atəşgahı", Atəşpərəstlik dövründən qalmış digər ibadətgahlar, Naxçıvandakı Möminə xatun türbəsi, Gəncədəki qədım qala divarı, "Şah Abbas məscidi", Şəkidəki Xan sarayı, Dəvəçidəki "Çıraqqala", Bərdədəkı "Nüşabə qalası", Qəbələnin cənub divarlarının qalıqları, Şabran xarabalıqları, müxtəlif müqəddəs ocaqlar, pirlər, körpülər və başqa tikililər xalqımızın ulu keçmişindən xəbər verir.

Alımlərımızin böyük zəhmətilə tərtib edilmış və Bakı Kartoqrafiya fabrikində hazırlanmış və çap olunmuş "Azərbaycan tarixı atlası"nda gözəl əksini tapmış bu xəritədə bunun əyani təsvirini görürük.

Həmin abidələrin bır qismı haqqında toplumuzda oxuya bilərsiniz.

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı Avropaya necə gedib çıxmış və onu elm aləminə ilk dəfə kim çıxarmışdır?

1052-ci ildə yazıya köçürülmüş 12 boydan ibarət olan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının əlyazma nüsxəsinin surəti Almaniyanın Drezden kitabxanasında, 6 boy və bir müqəddimədən ibarət olan əlyazma nüsxəsi İtaliyada Vatikan kitabxanasında saxlanılır. Bunlar həmin kitabxanalara necə düşmüşdür? Görkəmli tədqiqatçı alim Şamil Cəmşidov yazır ki, 1565-1585-ci illərdə Güney Qafqazda hakimiyyət sürmüş Osmanlı qoşunları komandanı Osman Paşa Əzdəmirzədənin xəzinəsi ilə bərabər "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı da Avropaya aparılmışdır. Bu nadir sənət əsərinin Drezden kitabxanasına necə düşməsi hələlik məlum deyildir.

Almaniyada "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı haqqında ilk elmi fikir söyləyən alman şərqşünası Fridrix fon Dits olmuşdur. O, 1815-ci ildə bu qəhrəmanlıq eposu haqqında məlumat verməklə bərabər "Basatın Təpəgözü öldürdüyü boy"u alman dilinə tərcümə etmişdir.

Rəssam: F.Əliyev "Kitabi - Dədə Qorqud" dastanının qəhrəmanları

"Dədə Qorqud" filmindən fraqment

Hanı, dediyim bəy ərənlər?!
Rəssam: V.Hüseynov

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı haqqında hansı dillərdə əsərlər nəşr edilib?

"Dədə Qorqud" dastanının nəşri, tədqiqi və bu böyük xəzinənin mövzusu ilə bağlı mətbuatda Azərbaycan dilində 922 məqalə çap edilmişdir. Bədii ədəbiyyatda bu möhtəşəm dastanın mövzusunda 29 poema, pyes, hekayə yazılmışdır. Bu ölməz sənət incisi dünyanın bir çox dilinə tərcümə edilmiş, Ankarada, İstanbulda, Sankt-Peterburqda, Londonda, Sürixdə və b. yerlərdə nəşr olunmuşdur.

"Dədə Qorqud" mövzusu ilə bağlı rus dilində 208 elmi, publisistik məqalə və bədii əsər yazılmışdır. Dastan 13 dəfə rus dilində nəşr edilmişdir. Türk dilində dastan 74 dəfə, dastan haqqında 182 məqalə və tədqiqat işi, alman dilində 23, ingilis dilində 16, fransız dilində 8, italyan dilində 5, fars dilində 9, qazax dilində 13, türkmən, qaraqalpak, serb, Litva, talış, polyak, gürcü və b. dillərdə onlarla məqalə çap edilmişdir.

Nizami Gəncəvi dünya meridianlarına nə ilə çıxmışdır? Onu tanıdan, sevdirən nə olmuşdur?

Nizami Gəncəvi dünya sivilizasiyasının möhtəşəm sütunlarından biridir. Onun yaradıcılığı, poetik irsi, ölməz "Xəmsə"si dünya mədəniyyətinin ən gözəl inciləri kimi neçə-neçə xalqın bədii təfəkkürünün inkişafına təsir etmişdir. Nizami təkcə Azərbaycanın deyil, bütün Şərqin və dünyanın böyük sənətkarı kimi həmişə sevilmiş, oxunmuş, tədris və tədqiq edilmişdir. Onun bəşəri ideyaları dinindən, irqindən, milliyyətindən asılı olmayaraq hamının ürəyinə yol açmışdır. Onun böyük dühasından yaranan söz xəzinəsi, sənət inciləri bu gün də insanları ədalətə, mərhəmətə, dostluğa çağırır.

Böyük mütəfəkkir Nizami Gəncəvinin əbədi irsi dünyanın bir çox kitabxanalarının, əlyazma fondlarının ziynəti olmuşdur. Vaxtı ilə xəttatlar tərəfindən üzü köçürülmüş Nizami əsərlərinin saysız əlyazma nüsxələri bu gün Bakı, Moskva, İstanbul, Tehran, Təbriz, London, Paris, Berlin, Dehli, Kəlküttə, Oksford və dünyanın digər elm ocaqlarında qorunub saxlanılır. Bu mənbələr əsasında Nizami öyrənilir, nəşr edilir, ingilis, alman, rus, türk, fransız, özbək, gürcü və s. dillərə tərcümə olunur.

* Şairin "Sirlər xəzinəsi"nin birinci, nisbətən təmiz və dürüst mətni 1844-cü ildə Londonda ingilis alimi Blend tərəfindən hazırlanıb çap edilmişdir.

* Nizaminin ədəbi irsinin bərpa, nəşr və təbliği sahəsində elmi rəşadətə bərabər ən böyük işi məşhur İran alimi, şair və naşiri Vahid Dəstgirdi görmüşdür. O, 30 qədim əlyazması və şərhlər əsasında "Xəmsə"nin mətnini saysız-hesabsız təhriflərdən xilas edərək, geniş elmi şərhlərlə çap etdirmişdir.

Azərbaycanın klassik şairləri.
Rəssam: O.Sadıqzadə

* Şairin Xosrov və Şirin" poeması XIV əsrin ortalarında yaşamış Qızıl Orda şairi Qütb tərəfindən özbək dilinə tərcümə edilmişdir. Həmin tərcümənin 1383-cü ildə İskəndəriyyədə Bərgə Fəqih adlı bir qıpçaq tərəfindən üzü köçürülmüş yeganə əlyazması Paris Milli Kitabxanasında saxlanılır.

* Dahi Nizaminin ölməz mövzuları hələ Azərbaycan səhnəsinə çıxmamışdan əvvəl XVII əsrdə Fransada səhnə təcəssümü tapmışdır. Məşhur dramaturq və rejissor Alen Rone Lesaj Nizaminin "Yeddi gözəl" poemasından "Xeyir və şər" hekayəsi mövzusunda libretto yazmış, 1729-cu ildə "Komedi Fransöz" səhnəsində tamaşaya qoyulmuşdur.

* Nizami Gəncəvi Yaponiyada Şərqin dühası hesab olunur. Onun "Xosrov və Şirin", "Leyli və Məcnun" poemaları son illərdə 4 dəfə çap edilmişdir. Onları yapon dilinə Tokio Universitetinin professoru xanım Yemiko Okadaya çevirmişdir.

* K.L.Yarovski 1948-ci ildə Nizaminin 800-illik yubileyi haqqında məqalə yazmış. Avropada ilk dəfə Nizami Gəncəvinin Azərbaycan şairi olduğunu qeyd etmişdir.

Nizami Gəncəvinin ilk portreti və abidəsi nə vaxt və necə yarandı?

Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 800 illik yubileyinə hazırlıq Azərbaycanda hələ 1939-cu ildən başlanmışdı. Onun poemalarını tərcümə etmək Səməd Vurğuna, Süleyman Rüstəmə, Məmməd Rahimə, poemalardan illüstrasiyalar çəkmək isə Qəzənfər Xalıqova, Əmir Hacıyevə, Mixail Vlasova, Kazım Kazımzadəyə, Mürsəl Nəcəfova və b. rəssamlara, "İskəndərnamə"nin illüstrasiyalarını hazırlamaq isə İsmayıl Axundova tapşırılmışdı.

Yubiley Komitəsinin məsul katibi, görkəmli alim Mikayıl Rəfili idi. Komitənin tədbirlər planına şairin abidəsini və rəngli portretini yaratmaq da daxil edilmişdi.

Bunun üçün 1940-cı ildə Ümumittifaq müsabiqəsi elan olundu. Dörd aydan sonra Bakıdan, Moskvadan, Leninqraddan, Tiflisdən 20 abidə layihəsi və modelləri alındı. Eyni zamanda Rusiyadan, Güney Qafqazdan, Orta Asiyadan 35 portret göndərildi. Müsabiqədə Azərbaycanın iki gənc heykəltəraşı - Fuad Əbdürrəhmanov və Cəlal Qaryağdının layihələri bəyənildi.

Portretlər arasından isə üç əsər - Qəzənfər Xalıqovun, Həsən Haqverdiyevin və Mürsəl Nəcəfovun portretləri seçildi. Bu üç əsər üzrə də qapalı müsabiqə keçirildi.

N.Gəncəvinin abidəsini F.Əbdürrəhmanova, memarlar S.Dadaşova və M.Hüseynova həvalə olundu.

1941-ci ildə müharibə başlandığından yubiley təxirə salındı. F.Əbdürrəhmanovun hazırladığı heykəl 1946-cı ildə Gəncədə, 1948-ci ildə isə Bakıda qoyuldu.

Nizaminin portretləri içərisində ictimai baxışda Qəzənfər Xalıqovun əsəri bəyənildi.

Əfzələddin Xaqani

Əfzələddin Xaqani niyə həbs olunmuşdu?

Əfzələddin Xaqani 1120-ci ildə Şamaxının yaxınlığında Məlhəm kəndində anadan olmuşdur. Kiçik yaşlarında onu əmisi Ömər Osman öz himayəsinə götürmüş, tərbiyə etmiş, dünyagörüşünün, biliyinin zənginləşməsində böyük rol oynamışdır.

Ə.Xaqani ilk şeirlərini "Həqayiqi" təxəllüsü ilə yazmışdı. Bunu görən Əbul Ula Gəncəvi onu Şirvanşah Mənuçöhrün sarayına aparmışdı. Ə.Xaqani burada çox tez şöhrət qazanmış, mədhləri, fəxriyyələri, lirik şerləri ilə hamının diqqətini cəlb etmişdir. Lakin paxıllıq, qısqanclıq edənlər də vardı. Onun haqqında şaha yalan məlumat verilmiş, dedi-qodu işə düşmüşdü. Ə.Xaqani bu mühitdən uzaqlaşmaq, təqiblərdən yaxa qurtarmaq bəhanəsilə Məkkəyə ziyarətə getmişdi. O, səfər təəssüratı haqqında "Töhfətul İraqeyn" əsərini yazmış (1156), burada o, Yaxın Şərqin bir çox şəhərlərini - Ərdəbili, Həmədanı, Bağdadı, Məkkəni, Şamı, Mosulu, İsfahanı gəzib Şamaxıya qayıtdığını təsvir etmişdi. Şair ədalətsiz, riyakar mühitdən ikinci dəfə qaçmaq istərkən Axsitanın əmri ilə yolda tutulub həbsə alınır. Bu həbsə səbəb Ə.Xaqaninin məğrurluğu, əyilməzliyi olmuşdur. O, həbsdə olarkən saray mühitini tənqid edən "Həbsiyyə" adlı əsərini yazmış, həbsdən azad olandan sonra 79 yaşında Təbrizdə vəfat etmişdi.

Xalq onun haqqında bir sıra rəvayətlər söyləmişdir. Bu rəvayətlərdə bir dülgər oğlunun fərasəti sayəsində necə inkişaf etdiyi, saraylara üstün gəldiyi təsvir olunur.

Ə.Xaqaninin 22000 beytdən ibarət qəsidələri, qəzəlləri, tərkibəndləri, qitə və rübailəri bizim dövrə gəlib çatmışdır.

Nə üçün Nəsiminin dərisini soydular?

Azərbaycan poeziyasının sönməz ulduzlarından biri olan İmadəddin Nəsiminin taleyi parlaq və sonda faciəli olmuşdu. Bu müdrik insan, mütəfəkkir şair 1369-cu ildə Şamaxıda dünyaya göz açmış, ömür kitabının son səhifəsi 1417-ci ildə Suriya ərəb torpağında - Hələb şəhərində bağlanmışdı. İlk təhsilini qədim Şamaxı şəhərində almış, elmlərin, dinlərin tarixini, məntiq, riyaziyyat və astronomiyanı öyrənmişdi. Bu elmlər onu fəlsəfi fikir dəryasına aparmış, müdrikləşdirmiş, poeziya gülşənində öz nəfəsi, ruhu, əqidəsi ilə parlayan işıqlı bir ulduza çevirmişdir. Bu yaradıcı insanın, yeni söz və fikir dühasının yetişməsində dövrünün də böyük rolu olmuşdur. O, yaradıcılıq aləminə qədəm qoyanda Bağdad mərkəz olmaqla müsəlman dünyasında yeni cərəyanlar, yeni təriqətlər yaranmış, sufi görüşləri beyinləri silkələyir, müəllimi Fəzlullah Naiminin hürufilik təlimi Nəsimini fanatizmə, cəhalətə qarşı mübarizəyə hazırlayırdı. 1394-cü ildə müəllimi Naimi edam ediləndə onun yolunu, əqidəsini Nəsimi davam etdirmiş, şeirlərində insanın varlığını, ağlını, qüdrətini hər şeydən uca tutmuşdu. Nəsiminin şeirlərindəki fəlsəfi mənalar, sxolastik baxışları tənqid edən fikirlər, hər cür zülmə, ədalətsizliyə qarşı etiraz nidaları, müəllimi Naiminin "Vəsiyyətnamə"-sinə əsasən Təbrizə, oradan da Anadoluya gedib hürufiliyi yayması hakim zümrəni, fanatik din

Rəssam: M. Abdullayev

"xadimləri"ni çox narahat edirdi. Əqidəsinə görə Nəsimi dəfələrlə zındana salınmışdı. Ömrünün son illərini Hələbdə yaşayan şair həbs olunmuş, "kafir", "dinsiz" elan edilmiş. Misir sultanının əmri ilə diri-diri dərisi soyulmuşdur.

Azərbaycan alimləri.
Rəssam: O.Sadıqzadə

"Məndə sığar iki cahan,
mən bu cahana sığmazam,
Gövhəri laməkan mənəm,
kövnü- məkana sığmazam"

- deyən mütəfəkkir şairi cahillər orta əsrlərin ən ağır işgəncəsi ilə bu cahanda dərisini soyub öldürdülər. Amma onun azad səsi, ana dilimizdə yazdığı gözəl poeziya inciləri, bütün dünyaya səpələndi. Özünün dediyi kimi, bu dünyaya gövhər baxş edən nurlu bir insan kimi müqəddəsliyə ucaldı.

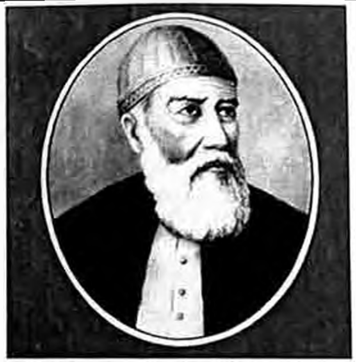

Füzuli fəlsəfi görüşlərini ən çox hansı əsərində əks etdirmişdir?

Azərbaycan və eləcə də türk dünyasının böyük mütəfəkkiri, Şərq poeziyasının sönməz ulduzu Məhəmməd Füzuli həm də böyük filosof idi. Onun bütün əsərlərində bədii-poetik, fəlsəfi fikir görkəmli yer tutur. Ərəb dilində yazdığı "Mətləül-etiqad" əsərində isə sırf fəlsəfi məsələlər öz geniş şərhini tapmışdır. Azərbaycanın görkəmli şərqşünas alimi, akademik Həmid Araslı yazır: "...bilik, elm, onların istər din, istərsə də ayrı-ayrı fəlsəfi məktəblər tərəfindən qiymətləndirilməsi, dünyanın yaranması, ilk yaradılış, yunan filosoflarının bununla əlaqədar görüşləri, Allahın varlığı, onun sifətləri, peyğəmbərlik, bu barədə Şərq və Qərb filosoflarının mülahizələri, xeyir və şər problemi, məhşər, sual-cavab, haqq-hesab, dünyanın axırı, insanların günah və savablarının ölçülməsi ilə əlaqədar görüşlər müxtəsər şəkildə bu əsərdə öz əksini tapmışdır".

Azərbaycanın böyük alimi Nəsirəddin Tusi elmdə hansı ilk nəzəri fikirləri söyləmişdir?

Nəsirəddin Tusi (1201-1274). Həmədan, bəzi mənbələrə görə Tus şəhərində anadan olmuşdur. Tusi ləqəbi təhsil aldığı Tus şəhərinin adı ilə əlaqədardır. N.Tusinin ilk müəllimi atası olmuşdur.

N.Tusi nəinki şərqdə, eləcə də dünyada tanınmış böyük ensiklopedik alim, filosof idi. O, elmdə bir sıra ilk nəzəri fikirlər söyləmiş, riyaziyyata, astronomiyaya, tibbə, minerologiyaya, fəlsəfəyə, ədəbiyyata, məntiqə, etikaya, optikaya və digər elmlərə aid yüzdən çox əsər, traktat yazmışdır. "Zic Elxani" əsərində planetlərin geosentrik orbitinin əsas elementlərini vermiş, onların sutkalıq orta hərəkəti öz dövrünə və hətta XVII əsr astronomiya müşahidələrinə nisbətən daha dəqiq təyin etmişdir.

Bu əsərində N.Tusi çoxlu riyazi, astronomik və coğrafi cədvəllər vermişdir. Onlardan ən mühümləri sinus və tangensin 60-lıq say sistemində üçrəqəmli triqonometriya cədvəlləri və XIII əsrdə məşhur olan 256 şəhərin coğrafi kordinatlar cədvəlidir. Kolumbun müəllimi Toskanelli bu cədvəldən istifadə etmişdir. Cədvəl Londonda (1652) və Oksfordda (1711) ərəb və latın dillərində çap olunmuşdur.

N.Tusinin "Təhriri-Öqlidis" (Evklidin şərhi) əsəri həndəsənin inkişafına təkan vermiş, ingilis riyaziyyatçısı C.Vallisin və italyan alimi C.Sakkerinin elmi işlərinə böyük təsir göstərmişdir.

N.Tusi fizikaya dair əsərlərində təbiətdə maddənin saxlanması və çevrilməsi haqqında ilk fikir söyləmişdir.

N.Tusinin ədəd anlayışı müasir təsəvvürə uyğun gəlir və o, bu sahədə Avropa riyaziyyatçılarını 400 il qabaqlamışdır (ASE. 1983. c.VII səh.231).

N.Tusinin fəlsəfi fikirləri də orijinaldır. Varlıq təlimi, idrak nəzəriyyəsi və məntiq onun fəlsəfi sistemində bir-biri ilə üzvi surətdə bağlıdır.

N.Tusi Bağdada səfəri zamanı vəfat etmiş, burada "Cəlil Məscid"də dəfn olunmuşdur. Qəbrinin üstündə belə yazılmışdır: "Elmin hamısı elm ölkəsinin şahı, dövr anası belə oğlu hələ doğmamışdır".

N.Tusi

Rəssam: Nəcəfqulu

Şərqdə astronomiya elminin inkişafında böyük rol oynamış Marağa rəsədxanası nə vaxt və kim tərəfindən yaradılmışdır?

Güney Azərbaycanın Marağa şəhərində rəsədxana 1259-cu ildə yaradılmışdır. N.Tusinin ən böyük xidmətlərindən biri olan bu astronomiya elmi mərkəzdə onun onlarla şagirdi, görkəmli alim məşğul olmuşdur. N.Tusi burada özünün ən qiymətli kəşflərini etmiş, Azərbaycan və dünya elmi xəzinəsinə töhfə olan "Zic elxani cədvəlləri", "Kəsişmələr şəkli", "Astrolyabiya", "Cavahirnamə", "Əxlaqi-Nasiri", "Mövcudatın bölgüsü və onun qismləri", "İqtibasın əsası" və s. əsərlərini yaratmışdır.

Marağa rəsədxanası dövrünə görə ən dəqiq və həssas cihazlarla təchiz edilmişdir. Burada Günəşin və Ayın tutulmalarını qabaqcadan xəbər vermək üçün xüsusi cədvəllər tərtib olunmuşdur.

Marağa rəsədxanasında aparılan elmi tədqiqat işləri Özbəkistan, Hindistan, Çin və hətta Qərbi Avropa ölkələrində olan rəsədxanaların elmi fəaliyyətinə böyük təsir göstərmişdir.

Azərbaycanda orta əsrlərdə nə qədər filosof və mütəfəkkir alim olmuşdur?

Onların sayı onlarladır. Orta əsr Şərq bədii-estetik, elmi-fəlsəfi fikrinin zənginləşməsində Şərq alimləri ilə birlikdə Azərbaycanın poeziya ulduzları ilə yanaşı filosofları və mütəfəkkirlərinin də böyük xidmətləri olmuşdur. Tarixçi alim Zakir Məmmədov 1986-cı ildə nəşr etdirdiyi "Orta əsr Azərbaycan filosofları və mütəfəkkirləri" kitabçasında 26 belə şəxsiyyət haqqında məlumat vermişdir. Onların bir çoxunun adını qeyd edirik: "Əbubəkir Əhməd Bərdiçi (?-914), Əbusəid Əhməd Bərdəi (?-929), Məhəmməd Bərdəi (?-961), Məhəmməd Bakuvi (?-1037), Əbülhəsən Bəhmənyar (?-1066), Əbusəid Urməvi (XI-XII əsrlər), Əbunnəcib Sührəvərdi (1097-1168), Beynəlqüzat Miyanəçi (1099-1131), Şihabəddin Yəhya Sührəvərdi (1154-1191), Əminəddin Təbrizi (1163-1224), Tacəddin Urməvi (1177-1255), Nəcməddin Naxçıvani (?-1253), Siracəddin Urməvi (1198-1283), Nəsrəddin Tusi (1201-1274), Şihabəddin Xoylu (1229-1294), Səfiəddin Hindi Urməvi (1246-1315), Səid Yəhya Şirvani Bakuvi (?-1462), Muhyiddin Məhəmməd Bərdəi (?-1521), Kamaləddin Ərdəbili (1475-1543), Əhməd Ərdəbili (?-1583).

Tusini zindandan kim azad etmişdir?

Dünya şöhrətli bu dahi insan mütərəqqi fikirlərinə, elmi, dini-fəlsəfi, hüquqi baxışlarına görə orta əsr mühafizəkar dairələrin iradına, təqibinə məruz qalırdı. Onun böyük dühası qarşısında aciz olanlar cəbr üsuluna da əl atırdılar. Kuhistanda olarkən N.Tusi həbs olunmuş, Ələmut qalasında zindana salınmışdı. Böyük alim bu ağır şəraitdə də elmlə məşğul olmuş, İbn-Sinanın "İşarələr və qeydlər" adlı əsəri üzərində işləmişdir.

Monqol sərkərdəsi Hülakü xan bu qalanı alanda N.Tusinin böyük ağlına, biliyinə yüksək qiymət verib, onu zindandan azad edib, özünə məsləhətçi götürmüşdür. N.Tusi bu zaman minlərlə günahsız alim və müdrik insanları monqol qılıncından xilas edə bilmişdir. Hülakü xanın vəfatından sonra (1265) isə Nəsirəddin Tusi onun oğlu Abaqa xanın vəziri təyin edilmişdir (1265-1274).

20 yaşında elm dalınca payi-piyada Təbrizdən Şama gedən Azərbaycanın böyük alimi kim olub?

Bu sualların geniş cavabını M.Mahmudovun "Xətib Təbrizinin həyat və yaradıcılığı" (B. 1972), "Piyada... Təbrizdən Şama qədər" (B., 1982) tədqiqat əsərlərindən öyrənmək olar. Biz isə qısaca bunları qeyd edirik: - Xətib Təbrizi - Yəhya Əli oğlu 1030-cu ildə Təbrizdə anadan olmuş, 1109-cu ildə Bağdadda vəfat etmişdi. İlk təhsilini Təbrizdə alan X.Təbrizi 20 yaşında Suriyanın Şam (Dəməşq) şəhərinə gedib, məşhur şair-filosof Əbulla Məarridən dil, ədəbiyyat, tarix, fəlsəfə və ilahiyyat elmlərini öyrənmiş, Suriya və Misirin görkəmli alimləri ilə görüşmüşdür. 1067-ci ildə Bağdadda "Nizamiyyə" mədrəsəsi açılanda Xətib Təbrizi ora müəllim kimi dəvət olunmuş və ömrünün axırına kimi burada çalışmış, zəngin kitabxanaya başçılıq etmiş, tədqiqat işi ilə məşğul olmuşdur. Ensiklopedik biliyə malik olan Xətib Təbrizi bir sıra poeziya nümunələri yaratmış, ədəbiyyat, dil, etnoqrafiya, fəlsəfə və ilahiyyat elmləri üzrə maraqlı araşdırmalar, o cümlədən "İslah əl-Məntiq"in düzəlişi", "Nəhvə giriş", "Quran" da hal şəkilçiləri" və s. Yaxın Şərq xalqlarının ədəbi fikrinin inkişafında mühüm rol oynayan elmi əsərlər müəllifi kimi şöhrət qazanmışdır.

Əsası XIII əsrdə qoyulmuş Təbriz miniatür məktəbinin ən parlaq dövrü nə vaxt olub? Bu dövrün ən görkəmli rəssamı kim idi?

Sultan Məhəmməd (1470-1555) dünya rəngkarlıq sənətinin klassiki, Yaxfın və Orta Şərq xalqları miniatür sənətinin inkişafında böyük rol oynamış, adı əfsanəvi Mani və Behzadla yanaşı çəkilən qüdrətli Azərbaycan rəssamıdır. O, Təbrizdə anadan olmuş, orada da vəfat etmişdir. XVI əsrin rəssamı, xəttatı və sənət tarixçisi Dust Məhəmməd "Həlat-e-Hənərvəran" təzkirəsində, XVII əsr tarixçisi İskəndər Münşi öz salnaməsində Sultan Məhəmmədin yaradıcılığına yüksək qiymət vermiş, onu əsrin zirvəsi adlandırmışlar.

Sultan Məhəmmədin ilk müstəqil yaradıcılığı 1510-1520-ci illərə təsadüf edir. Həmin illərdə o, Şah İsmayılın saray kitabxanasının bədii emalatxanasının baş rəssamı işləmişdir. Burada o, Şah İsmayılın oğlu I Təhmasibə rəssamlıq sənətini öyrətmişdir.

Rəssamın hələlik bəlli olan ən görkəmli əsərləri: "Şahnamə" (1537), Hafizin "Divan"ı (1530) və 1539-1543-cü illərdə Şah Təhmasib üçün hazırlanmış Nizami Gəncəvi "Xəmsə" -sinin məşhur əlyazma nüsxəsində toplanmışdır. Bundan əlavə Peterburqda Saltıkov-Şedrin adına kitabxanada, İstanbul, London, Paris, Vaşinqton, Krakov və bir çox başqa şəhərlərin muzey və kitabxanalarında rəssamın portret əsərləri, süjetli miniatürləri, kitab rəsmləri saxlanılır.

Nizami muzeyinin milli naxışlarla bəzədilmiş eyvanında ucaldılmış heykəllərin müəllifləri kimlərdir?

Azərbaycanın dahi şairi M.Füzulinin heykəlini xalq rəssamı Fuad Əbdürrəhmanov, M.P. Vaqifin heykəlini xalq rəssamı Cəlal Qaryağdı düzəltmişlər. M.F.Axundovun abidəsini görkəmli heykəltəraş P.Sabsay, şairə X.B.Natəvanın heykəlini Y.Tripolskaya, "Molla Nəsrəddin" satirik ədəbi məktəbinin banisi C. Məmmədquluzadənin heykəlini Ovsyannikov və böyük dramaturq C.Cabbarlının abidəsini isə S.Klyatski hazırlamışdılar.

Sultan Məhəmmədin ardıcılları olmuşdurmu?

Sultan Məhəmmədin çoxlu tələbəsi və davamçısı olmuşdur. Buna görədir ki, ilk mənbələrdə onun adının önündə "ustad" sözü yazılmışdır. Bu böyük ustadın ən yaxşı tələbələrindən oğulları Mirzə Əli və Məhəmmədi, bacısı oğlu Mir Zeynalabdini, Mir Seyid Əlini və başqalarını göstərmək olar.

Sultan Məhəmmədin tələbələri və ardıcılları sənətkarın üslubunu, bədii ənənələrini davam etdirərək İran, Türkiyə, Orta Asiya və Hindistanda miniatür sənətinin inkişafında əhəmiyyətli rol oynamışlar. ("Soltan Məhəmməd-500", Təqvim B., 1991)

Klassik musiqimizin görkəmli xadimi Səfiəddin Urməvi ölümdən necə xilas oldu?

XIII əsrdə yaşamış, lakin özündən sonra Şərq musiqi tarixində böyük rol oynamış mahir musiqi ifaçısı, bəstəkar, musiqi nəzəriyyəçisi Səfiəddin Urməvi Azərbaycan xalqının yetirdiyi böyük şəxsiyyətlərdən biridir. O, 1230-cu ildə Urmiyada anadan olmuş. Bağdadda mədrəsədə mükəmməl təhsil almış, ədəbiyyatı, musiqini, tarixi və xəttatlığı öyrənmişdi. S.Urməvi xəlifənin saray kitabxanasında gözəl xətlə əlyazmaların üzünü köçürməklə məşğul olarkən ud alətində musiqi çalarmış. O zaman Bağdadda Lihaz adlı bir qadın müğənni vardı. Onun gözəlliyi və ifası xəlifə Müstəsəm Billahı məftun etmişdi. Bir gün sarayda təşkil olunmuş məclisdə Lihaz gözəl bir mahnı oxudu. Mahnı xəlifənin xoşuna gəldi. Lihazdan soruşdu: - Mahnı kimindir?

Müğənni fərəhlə dillandı: - Ustadım Səfiəddinindir. Xəlifənin göstərişi ilə Səfiəddin ud çalğı aləti ilə saraya çağırıldı. Xəlifə çalmağı Səfiəddinə əmr etdi. Çalğı və musiqi xəlifənin o qədər xoşuna gəldi ki, Səfiəddini sarayın nədimi (nədim ərəb dilində həmsöhbət deməkdir. Keçmişdə hökmdarı, xəlifəni gülməli sözlər və lətifələrlə əyləndirən adam) təyin etdi.

Çox keçmədi ki, monqolların hücumu başladı. Hər şey alt-üst oldu. Hər yerdə ölüm-itim. Səfiəddini də ölüm haqlamışdı. Monqol hökmdarı Hülaku xanın əsgərləri bir gün küçədən keçərkən gözəl musiqi səsi eşitdilər. Onlar bunu dərhal xana çatdırdılar. Xan dərhal Səfiəddinin gətirilməsini əmr etdi.

Səfiəddin Urməvi öz ud alətini götürüb Hülaku xanın hüzuruna gəldi. Xanın tələbi ilə Səfiəddin udunu dillandirdi. Xan gözəl musiqi eşidib xoşhal oldu və onu əfv etdi.

Təhlükə belə sovuşdu (L.Kərimov, "Azərbaycan" jurnalı, 1965, № 7).

Səfiəddin Urməvi tarixdə necə iz və irs qoymuşdur?

Səfiəddin Urməvi monqol qılıncından xilas olub Təbriz şəhərinə - Elxanilərin baş vəziri şair Şəmsəddin Məhəmmədin yanına gəldi. Onun oğlunun tərbiyəsi ilə məşğul oldu, musiqi təhsili verdi. Elmi yaradıcılığını davam etdirdi. "Risaleyi Şərəfiyyə" adlı əsərini yazdı. Şərqdə ilk dəfə not yazısı icad etdi.

1252-ci ildə "Kitabi əl-Ədvar" ("Musiqi dövrləri haqqında kitab") məşhur əsərini yazdı.

Bütün şərq, eləcə də şifahi ənənəyə malik Azərbaycanın peşəkar musiqisinin əsasını təşkil edən səs komponentlərinin sistemləşdirilməsi S.Urməvinin musiqi nəzəriyyəsi sahəsində böyük nailiyyətidir. Bu sistemə əsaslanaraq o, risalələrində daha mükəmməl tabulatura (tabulatura fransızca tablature, almanca - tablatur, latınca - tabula - lövhə, cədvəl, orta əsrlərdə Qərbi Avropada solo instrumental musiqinin hədəf və rəqəmlər vasitəsilə qeydə alınma sistemi) vasitəsilə 12 əsas məqam (dövr), 6 törəmə məqamının (avaz) səs düzümünü vermişdi.

Səfiəddin Urməvi "Nüzhə" (əyləncə), "Muğni" (sövt verən) adlı yeni musiqi alətləri də icad etmişdi. "Nüzhə" arfa və kanon formasında olub 81 simli alət idi. "Muğni"nin isə 33 simi vardı.

Səfiəddin Urməvinin musiqi sahəsində xidmətləri Avropa alimlərinin də diqqətini cəlb etmişdi. Məşhur ingilis şərqşünası Henri Corc yazırdı: "... XIII əsrdə musiqi səmasında parlaq bir ulduz zühur etdi. Onun adı Səfiəddin Əbdülmömin Urməvidir... Onun yazdığı "Kitabi əl-Ədvar" və "Risaleyi Şərəfiyyə" adlı əsərini mütaliə edərkən demək olar ki, Fərabidən, sonra musiqi sənətinin üsul və qaydalarını tədqiq edən ən böyük alim olmuşdur...".

XVIII-XIX əsrlərdə Fransa musiqişünası J.B.Labürd, alman alimləri R.G.Gize Viter, H.Riman, holland musiqişünası J.N.Land və b. Səfiəddin Urməvinin əsərlərinə dair qiymətli fikirlər söyləmiş, onun nəzəriyyəsindən istifadə etmişlər (L.Kərimov, "Azərbaycan" jurnalı, 1965, № 7).

Rusiyada şərqşünaslıq elminin əsasını qoyan ilk azərbaycanlı alim kim olub?

Mirzə Kazım bəy (1802-1870)

Akademik V.Bartold özünün "Şərqi və Rusiyanı Avropada öyrənmə tarixi" adlı əsərində yazır ki, Mirzə Kazım bəy Rusiyada şərqşünaslıq elminin əsasını qoyan böyük alimlərdən biridir. O, professor O.I.Senkovski ilə bütöv bir rus şərqşünaslıq məktəbini yaratmışdır.

Mirzə Məhəmməd Əli Hacı Qasım oğlu Mirzə Kazımbəy Rəşt şəhərində anadan olmuş və Sankt-Peterburq şəhərində vəfat etmişdir. O, 1826-1845-ci illərdə Kazan Universitetində professor, 1845-ci ildən ömrünün axırınadək Peterburq Universitetində dekan, professor, kafedra müdiri və s. vəzifələrdə çalışmış, böyük tədqiqat işləri aparmış, əsərlər yazmışdır. Mirzə Kazım bəy Böyük Britaniya Kral Asiya Cəmiyyətinin həqiqi üzvü (1829), Peterburq EA-nın müxbir üzvü (1835), Kopenhagen Şimal Nadir Sənədlər Kral Cəmiyyətinin üzvü (1843), Kazan Vətən Dilləri Cəmiyyətinin üzvü (1849), Rusiya Coğrafiya Cəmiyyətinin həqiqi üzvü (1850), Fransa Asiya Cəmiyyətinin ordenator üzvü (1850), Boston Şərqşünaslar Cəmiyyətinin (ABŞ) müxbir üzvü (1851), Amerika Fəlsəfə Cəmiyyətinin üzvü (1862), Almaniya Şərqşünaslıq Cəmiyyətinin üzvü (1862) seçilmişdi. Elm üzrə üç dəfə Demidov mükafatına layiq görülmüşdür.

Mirzə Kazım bəy müsəlman hüququnun Rusiyada ilk tədqiqatçısı, Azərbaycan dilinin ilk elmi qrammatikasının yaradıcısı olmuşdur.

Görkəmli fransız yazıçısı A.Düma Qafqaza səfəri zamanı X.B.Natəvana nə hədiyyə etmişdi?

Nizami adına Azərbaycan ədəbiyyatı muzeyində Xurşud Banu Natəvana məxsus dörd ədəd şahmat fiquru (inv.2233) saxlanılır. Bu fiqurları Natəvanın nəticəsi Leyla xanım Usmiyeva muzeyə hədiyyə etmişdir... Həmin şahmat dəsti məşhur fransız yazıçısı A.Düma (ata) 1858-ci ildə Qafqaza səfəri zamanı X.B.Natəvana vermişdi.

Natəvanın birinci əri Dağıstan knyazı Avropada təhsil almış, fransız dilini mükəmməl bilən general-mayor Xasay Usmiyev öz ailəsi ilə birlikdə Qarabağdan Bakıya gəlmiş. A.Düma ilə görüşmüşdür. Həmin tarixi görüşdən yadigar qalmış şahmat fiqurları fil sümüyündən düzəldilmişdir. Fiqurların yarısı fil sümüyü rəngində Avropa hökmdarlarının ordusunu, ikinci yarısı isə mavi rəngdə Şərq hökmdarlarının ordusunu təmsil edir. Fiqurların ölçüləri şah - 80x20 mm, top 70x30x20 mm, piyada - 65x20x15 mm-dir. Burada topun yelkənli qayıq şəklində təsviri nəzəri cəlb edir. Görünür, bu fiqurlar Rusiyada hazırlanmışdır. Düma Qafqaza gələnə qədər Peterburqda və Moskvada olmuşdur.

Koroğlunun Rusiya və Avropa səfərləri olubmu?

Bu sualın cavabını belə vermək olar: Koroğlunun özü yox, onun şöhrəti, dastanı Avropaya da, Rusiyaya da gedib çıxıb. Bu, belə olmuşdur. XIX əsrin əvvəllərində etnoqraf-tarixçi I.Şopen Qafqazda işləyərkən "Koroğlu" dastanı ilə maraqlanıb, onun bəzi boylarını 1840-cı ildə rus dilinə tərcümə edib çap etdirmişdir. Koroğlunun rus oxucuları ilə ilk görüşü belə olub.

D e y i r l ə r "Koroğlu" dastanının ən qədim variantı Parisin Milli Əlyazmalar Fondunda saxlanılır. Onu polyak ş ə r q ş ü n a s ı A.Xodzko ingilis dilinə tərcümə edib 1842-ci ildə Londonda kitab halında çap etdirmişdir. Güney A z ə r b a y c a n aşıqlarının ifasından yazıya alınmış bu variant o dövr üçün dastanın ən dolğun nəşri sayılmışdı. A.Xodzko yazır ki, "Əgər şairin şöhrəti onu sevənlərin miqdarı ilə ölçülərsə, Firdovsinin Koroğludan üstünlüyü çox da böyük olmaz".

"Koroğlu" rus oxucuları ilə ikinci dəfə 1856-cı ildə S.Peninin tərcüməsində Tiflisdə çıxan "Kafkaz" qəzetinin 8 sayında olmuşdur. N.Q.Çernışevski dastanın rus dilində nəşri ilə əlaqədar

"Sovremennik" jurnalında məqalə ilə çıxış etmiş, ona yüksək qiymət vermişdir.

Ukraynalı tədqiqatçı N.İ.Qulak 1885-ci ildə "Kafkaz" qəzetində dərc etdirdiyi məqaləsində yazırdı ki, görkəmli fransız yazıçısı Jorj Sandı "Koroğlu" dastanı öz orijinallığı ilə elə sehirləmişdir ki, o, dastanın bütün hekayələrini (boylarını) fransız dilinə tərcümə etmişdir.

Bu da Koroğlunun fransız oxucuları ilə görüşü. Avropada belə görüşlərin sayını bir çox yerlərdə də tapmaq olar. Məsələn, "Koroğlu" 1966-cı ildə Kembric Universiteti nəşriyyatında ingilis dilində çap edilmiş, dünyanın bir çox kitabxanalarına gedib çıxmışdır.

Qarabağın tarixinə aid neçə "Qarabağnamə" yazılmışdır.

Qarabağ tarixini öyrənmək üçün əlimizdə çoxlu mənbələr vardır. Alimlərimiz bunlara əsaslanaraq maraqlı tədqiqat işləri aparırlar. Qarabağ həqiqətlərini ətraflı öyrənmək işində əslən qarabağlı olan müəlliflərin yazdıqları "Qarabağnamə"-lər bir mənbə kimi əhəmiyyət kəsb edir. Onları gözəl tədqiqatçı Nazim Axundov toplayıb 1991-ci ildə böyük bir kitab halında çap etdirmişdir. Həmin əsərlər bunlardır: Mirzə Yusif Qarabaği "Tarixi-səfi", Xəzani Mir Mehdi "Kitabi-tarixi-Qarabağ", Rzaqulu bəy Mirzə Camal oğlu "Pənah xan və İbrahim xanın Qarabağda hakimiyyətləri və o zamanın hadisələri", Mirzə Rəhim Fəna "Tarixi-cədidi-Qarabağ", Baharlı "Əhvalati-Qarabağ", Həsən İxfa Əlizadə "Şuşa şəhərinin tarixi", Həsənəli Qaradaği "Qarabağ vilayətinin qədim və cədid keyfiyyət və övzaları".

Kitaba geniş "Son söz" yazmış Nazim Axundov qeyd edir ki, XIX əsr Azərbaycan tarixşünaslığında Qarabağ xanlığının tarixini işıqlandırmağa meyl güclü idi. Müqayisə üçün deyək ki, Quba, Şəki, Gəncə xanlıqlarının hər birinin tarixindən cəmi bir əsər yazıldığı halda, Qarabağ xanlığından 7 kitab yazılmış, saysız məqalələr, sənədlər çap olunmuşdur. Rus hərbi xadimi Platon Zubov "Qarabağ astroloqu və Şuşa qalasının 1752-ci ildə əsasının qoyulması" adlı kitabını 1843-cü ildə Moskvada çap etdirmişdir. XIX əsrin 40-cı illərində Mirzə Adıgözəl bəyin Azərbaycan dilində "Qarabağnamə" (1845) Mirzə Camal Cavanşir Qarabağının "Qarabağ tarixi" (1847) əsərləri yazılmışdır.

Mirzə Şəfinin şeirləri Avropaya necə gedib çıxdı, necə yayıldı və sonra onları kim öz adına çıxdı?

Mirzə Şəfi Vazeh (1794-1852)

Azərbaycanın müdrik şairi, gözəl lirik şeirlərin müəllifi Mirzə Şəfi Vazeh (1794-1852) Gəncə şəhərində anadan olmuş, mədrəsə təhsili görmüş, türk, ərəb və fars dillərini mükəmməl öyrənmiş, Gəncədə Şah Abbas məscidi yanındakı mədrəsədə müəllimlik etmiş, poeziya gülşənində müdrik, fəlsəfi şeirləri ilə şöhrət qazanmışdır.

1840-cı ildə o, cahillərin təzyiqinə, təqibinə dözməyib Tiflisə köçmüş, keçmiş tələbəsi M.F.Axundovun köməyi ilə qəza məktəbində Azərbaycan və fars dilləri müəllimi vəzifəsinə təyin olunmuşdur. Burada cəmi 6 il yaşamış, bu illərdə də onun taleyinə F. Bodenştedtlə bağlı qəribə səhifələr yazılmışdır. F. Bodenştedt kimdir? O zaman Şərqə böyük maraq göstərən, Şərqin mənəvi sərvətlərindən faydalanmaq istəyənlərdən biri də şeir həvəskarı, alman F.Bodenştedt idi. O, Mirzə Şəfinin qılığına girmiş, onun alicənablığından istifadə etmiş, Şərq poeziyasını öyrənmiş, şairin məhəbbətini qazanmışdır. Mirzə Şəfi öz şeirlərinin əlyazmalarını ona hədiyyə etmiş, o da bu Şərq incilərini alman dilinə tərcümə edib 1846-cı ildə Almaniyada "Şərqdə min bir gün" adında kitab halında çap etdirmişdir. 1851-ci ildə o, yenə M.Şəfinin şeirlərini, həyat və yaradıcılığını əks etdirən "Mirzə Şəfinin şərqiləri" adlı alman dilində kiçik bir kitab nəşr etdirmişdir. Bu kitab Almaniyada çox sürətlə yayılmış, sevilmiş müəllifinə böyük şöhrət gətirmişdir. Az sonra M.Şəfinin əsərləri almancadan, ingilis, fransız, italyan, çex, hətta qədim yəhudi dilinə tərcümə olunub yayılmışdır. Buna səbəb əlbəttə Azərbaycan şairinin gözəl, lirik, fəlsəfi şeirləri olmuşdur. Bunu görən F. Bodenştedt M.Şəfinin ölümündən sonra bu şeirləri öz adına çıxıb, 1873-cü ildən başlayaraq çap etdirmişdir.

Sadəlövh, təmiz qəlbli insan olan M.Şəfi Vazehin əlyazmaları ona görə vətəndə qalmamış, yalnız sovet dövründə şairin bir neçə şeirinin orijinalı tapılmışdır. Bodenştedtin ədəbi oğurluğu isə tədqiqatçılar tərəfindən aşkar edilmişdir.

Azərbaycan dramaturgiyasının banisi kim olub?

Mirzə Fətəli Axundov (1812-1878)

Azərbaycanın görkəmli yazıçısı, dramaturqu, filosof və ictimai xadimi Mirzə Fətəli Axundov Şərq və qərb mədəniyyətinin qarşılaşdığı bir məkanda dünyaya göz açmış, M.Şəfi Vazehin məktəbində dünyəvi elmlərin ilk açarını əldə etmiş, gözəllik və ülviyyətə üz tutmuş bu mütəfəkkir insan nəyinki Azərbaycan, eləcə də Şərq müsəlman dünyasında bir sıra yeniliklərin əsasını qoymuşdur. Onlardan biri də dramaturgiyamızın, milli teatrımızın banisi olmasıdır.

Bədii yaradıcılığa şeirlə başlayan Mirzə Fətəli Səbuhi təxəllüsü ilə yazıb-yaratmış Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində ilk dramaturq şərəfli adı ona nəsib olmuşdur. O, 1850-1855-ci illərdə bir-birinin ardınca "Hekayəti-Molla İbrahimxəlil kimyagər" (1850), "Sərgüzəşti-vəziri-xani-Lənkəran" (1850), "Hekayəti-xırs quldurbasan" (1851), "Hacı Qara" (1852), "Mürafiə vəkillərinin hekayəti" (1855) adlı komediyalarını yazmışdır. Bu əsərlər XIX əsr Azərbaycan həyatının, məişətinin tipik aynasıdır. Burada təsvir olunan ruhani, tacir, mülkədar, bəy, xan, məmur, kəndli, nökər, qulluqçu və b. obrazlar öz rəngarəngliyi ilə bədii bir qalereya təşkil edir.

Milli mətbuatımızın banisi kim olub?

Görkəmli maarifçi, demokrat, təbiətşünas, darvinist alim, publisist, pedaqoq və ictimai xadim kimi Azərbaycan mədəniyyəti tarixində xüsusi yer tutan H.B.Zərdabi öz xalqını, millətini tərəqqi etdirmək üçün nələr etməmişdi?! O, bir alim kimi Azərbaycanda elmi fikirlərin, bir pedaqoq kimi maarifçilik ideyalarının yayılmasına, bir publisist kimi ana dilimizdə ilk mətbuatımızın əsasının qoyulmasına böyük səy göstərmişdi. Onun 1875-1877-ci illərdə buraxdığı "Əkinçi" qəzeti Azərbaycan milli mətbuatının ilk qaranquşu olmuşdur. Bu qəzet XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycan həyatının, ictimai-siyasi mühitin bir aynası idi. Çox böyük çətinliklərlə, təzyiqlərlə üzləşsə də, başının üstündə çar senzurunun durmasına baxmayaraq, H.B.Zərdabi və onun redaktoru olduğu "Əkinçi" qəzeti öz demokratik, maarifçi fikirlərini xalqa çatdırırdı. O zaman Bakıya gəlmiş bir fransız jurnalisti H.B. Zərdabıyə demişdi: "Doğrusu Siz əsl qəhrəmansınız! Bizim Fransada belə bir yoxsul qəzet üçün işləmək istəyən adam tapmaq olmazdı. Sizin qüvvənizə heyrət edirəm. Belə məlum olur ki, Siz öz xalqınızı çox istəyirsiniz".

Həsənbəy Məlikov Zərdabi (1837-1907)

H.B.Zərdabi öz xalqına fayda verə biləcək hər şeyə böyük ümidlə, inamla girmişdi. Azərbaycanda peşəkar teatrın bünövrəsini qoyan ilk tamaşa - "Hacı Qara"nın səhnədə göstərilməsi, ilk müsəlman xeyriyyə cəmiyyəti açmaq təşəbbüsü, Bakı realnı məktəbdə müəllimlik, rus mətbuatında əməkdaşlıq, yoxsul camaat arasında pulsuz vəkillik etmək və s. bu kimi nəcib işlər bunu bir daha təsdiq edir.

Milli mətbuatımızın ilk qaranquşu "Əkinçi" niyə bağlandı?

Görkəmli yazıçımız Qılman İlkin "Çık-çık" qəzetində (1996, noyabr) yazır: "Həsənbəy Zərdabi "Əkinçi" qəzetini yaradan zaman "Azərbaycan mürəddibləri" yox idi. Buna görə Həsənbəy ermәni Minasovu işə qəbul edir. Ancaq erməni ki, erməni. 1877-ci ildə Minasov Həsənbəyə ağır zərbə vurur. Bu barədə Həsənbəy yazırdı: "Bir gün Nəcəfbəy Vəzirovun məqaləsini ki, Moskvadan göndərmişdi, vermişdim düzəlməyə. Maqələdə bir dərviş bazarda, dükanların qabağında qəsidələr oxuyub, onları elm, təhsil etməyə çağırırdı. Qəzet çap olunub yayılandan sonra qubernatorun əmrinə görə qəzeti bağlayıb, məni istədilər. Gəldim gördüm ki, mənim Minasovum ordadır. Qubernator buyurdu ki, Minasov deyir ki dərvişin sözlərinin qeyri mənası var. Ona görə qəzeti bağlayıb, sənə hökm edirəm ki, bir qeyri nömrə çap edəsən. Cavab verdim ki, qeyri nömrə çıxara bilmərəm..."

Minasovun satqınlığından sonra Həsən bəy təqib olunur. Hətta dərs dediyi gimnaziyanın direktoru Həsənbəyə deyir ki, sərdarın əmrinə görə o, Yekaterinburqa müəllim getməlidir. Həsənbəy imtina edir və işdən çıxır. Qəzet də bağlanır.

M.Ə.Sabirin "Hophopnamə"si necə işıq üzü gördü?

Mirzə Ələkbər Sabir (1862-1911)

Bütün əsrlərin böyük xalq şairi M.Ə.Sabir sağlığında maddi imkanı olmadığı üçün şeirlər kitabını çap etdirə bilməmişdi. 1911-ci ildə ağır xəstə yatarkən də öz şeirlərinin taleyi onu düşündürmüşdü. Dostu A.Səhhətə deyirmiş ki, eyb etməz, mən ölsəm də şeirlərimi kitab halında siz çap etdirərsiniz.

M.Ə.Sabirin ölüm xəbəri elə həmin il bütün Qafqaza yayıldı. Bu xəbərdən məyus olan Azərbaycanın tərəqqipərvər ziyalıları, hətta kasıblıq içində yaşayan fəhlələr onun əsərlərinin toplanıb çap olunmasını istəyirdilər. Həmin günlərdə "Məlumat" qəzetində M.Ə.Sabirə xüsusi səhifə həsr edilmişdir. Burada "Sabirə heykəl" adlı məqalədə deyilirdi ki, Sabirə ən yaxşı heykəl onun şeirlərini kitab halında çap etdirməkdir. Görkəmli maarifçi M.B.Mahmudbəyov M.Ə.Sabirin şeirlərini toplamaq üçün Şamaxıda Abbas Səhhətə xəbər göndərdi. Abbas Səhhət şairin dağınıq halda olan əsərlərini birtəhər toplayıb, tərtib etdi. Amma vəsait yox idi, ona görə ziyalılar qəzetlər vasitəsilə xalqa müraciət edib ianə toplamağa başladılar. İlk təşəbbüslə dramaturq N.B.Vəzirovun qızı, müəllimə Sara xanım "Kaspi" mətbəəsinə 5 manat pul göndərdi, onun ardınca başqa xeyirxah adamlar - Ə.Mustafayev, Balaxanı fəhləsi İ.Əfəndiyev, şair A.Səhhət, Aşqabaddan S.Mümtaz, Naxçıvandan Q.Şərifov və b. müəllimlər, fəhlələr, hətta məktəb şagirdləri öz cib xərclərindən kasıb qəzet redaksiyalarına göndərdilər. Xeyriyyə müsamirələri təşkil edib yığılan pulları M.Ə.Sabirin kitabının çapı üçün yolladılar. Nəhayət, 1912-ci ilin axırlarında xeyirxah adamların maddi köməyi ilə ölməz şairimizin şeirləri "Hophopnamə" adında kitab halında nəşr edildi.

Bax, beləcə böyük sənətkarımızın yeganə kitabı işıq üzü gördü. Ancaq bu bir kitab yüzlərcə əsərə dəyər. Bu bircə kitab ədəbiyyatımız tarixində yeni ədəbi məktəb, Azərbaycan poeziyasında böyük bir epoxa yaratdı.

M.Ə.Sabirin şeirləri cəhalətpərəstlərdən necə xilas oldu?

M.Ə.Sabir 1911-ci ildə vəfat edəndə Şamaxı mollaları, mövhumatpərəstlər onun şeirlərini məhv etmək istəmişlər. Bu faciəli günü şairin böyük qızı Səriyyə xanım Tahirzadə 1936-cı ildə "Şərq qadını" jurnalında dərc etdirdiyi xatirəsində belə təsvir edirdi: "Onun vəfatı günü əsərlərindən müəyyən hissəsi evimizdən yox oldu. Qalan hissələrindən axundlar, mollalar, əqrəbamızın vasitəsilə "Molla və dinə toxunan parçaların" çıxarılmasını tələb etmişdilərsə də, Mirzə Abbasqulunun göstərişi ilə biz (mən və yoldaşım) buna razılıq verməyib kitabı gizlətdik (yəqin şerlər olan qovluğu - red.). Sonradan yenə Mirzə Abbasqulunun vasitəsilə qalan hissə anamız Billurmisənin adından nəşr edildi".

Bakıda ilk heykəl kimin şərəfinə ucaldılmışdır?

Azərbaycan satirik şeirinin böyük ustadı, bütün dövrlərin şairi Mirzə Ələkbər Sabirin şərəfinə ucaldılmışdı. Qədim İçərişəhərin çöl divarı yanında Sabir bağında 1922-ci ildə ucaldılmış bu heykəli görəndə bəzi bədxahlar, milli mədəniyyətimizə xor baxanlar, o cümlədən urjumlu proletar tribunu S.M.Kirov narahat olmuş, ağız büzmüşdü. N.Nərimanov onun sözünü ağzında qoyaraq M.Ə.Sabirin böyük xalq şairi olduğunu bildirmişdi. 1958-ci ildə həmin yerdə köhnə, balaca heykəl yenisi ilə, görkəmli heykəltəraş C.Qaryağdının düzəltdiyi daha gözəl, əzəmətli heykəli ilə əvəz olundu. Bu, Azərbaycan xalqının M.Ə.Sabirə olan böyük məhəbbətinin ifadəsi idi.

Azərbaycanda ilk satirik "Molla Nəsrəddin" jurnalı necə yaranıb və yaradıcısı kim olub?

C.Məmmədquluzadə

Bu suala C.Məmmədquluzadə "Xatirələrim" əsərində özü belə cavab verir: "...Yadımdadır ki, qələm azadlığı o yerə çatdı ki, bir gün bazarda qəzet satan uşaqları "Kukureku" çağıra-çağıra şəkilli bir jurnal satan gördüm. Jurnalın üz səhifəsində xoruz şəkili çəkilmişdi. Xoruzun başı əsrin padşahı Nikolayın başı, boğazı və bədəni xoruz idi...

Şəkli alıb qaçdım yoldaşımın yanına.

- Faiq, hələ durmusan? Məgər fürsəti fövt etməkmi olar? Burada padşahı xoruza oxşadırlar, amma bizi indiyədək qoymayıblar ki, nəinki padşahın şəklini çəkək, qoymuyublar onun ismini dua və sənasız zikr edək. İndi padşahı istehza edirlər. Amma, indiyədək bizi qoymayıblar adi bir dərvişin hoqqabazlığını tənqid edək...".

C.Məmmədquluzadə daha sonra cəhalətpərəstləri ifşa etməyin vaxtı çatdığını söyləyərək yazırdı: "Belə gülünc bir zamanda, belə qulibiabanı bir insanların tarixini yazmaq üçün, əhval və ətvarını təsvir etmək üçün məgər "Molla Nəsrəddin"in yaranmağı təbii deyil?

"Molla Nəsrəddin"i təbiət özü, zəmanə özü yaratdı".

Beləliklə, cəhalət, səfalət içində boğulan müsəlman dünyasında böyük əks-səda yaradan "Molla Nəsrəddin" jurnalı 1906 cı il aprel ayının 7-də işıq üzü gördü.

"Molla Nəsrəddin" jurnalı 1906-1918-ci illərdə Tiflisdə, 1921-ci ildə Təbrizdə, 1922-1931-ci illərdə Bakıda nəşr olunmuşdur. 25 il ərzində jurnalın 748 nömrəsi (340-ı Tiflisdə, 8-i Təbrizdə, 400-ü Bakıda) çıxmışdır.

Əlibəy Hüseynzadə kim olmuşdur? O, Azərbaycan mədəniyyəti tarixində necə iz qoymuşdu?

Ə.B.Hüseynzadə (1864-1940)

Əlibəy Hüseynzadə nəinki xalqımızın, bütün türk dünyasının ən böyük ideoloqlarından biridir. O, türkləşmək, islamlaşmaq və müasirləşmək nəzəriyyəsinin və hərəkatının banisidir.

Əlibəy XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan və Türk dünyası mühitində parlamış böyük mütəfəkkir, alim, yazıçı-publisist, filosof, diplomat, ictimai xadim, rəssam, tərcüməçi-müəllim və musiqişünas idi.

Ə.B.Hüseynzadə Salyanda dünyaya göz açmış, Qafqaz şeyxülislamı olan babası axund Əhmədin himayəsində böyümüş, Tiflisdə gimnaziya təhsili almış (1885), Peterburq Universitetini, sonra İstanbul Alı Hərbi Tibb Universitetini bitirmişdir.

Ə.B.Hüseynzadənin ədəbi, elmi irsinin gözəl tədqiqatçısı Ofeliya Bayramlı yazır ki, Əlibəyin ən böyük xidməti bu idi ki, o, əsərlərində müstəmləkəçi dövlətləri insanlığın ən qəddar düşmənı kimi ifşa etməklə yanaşı, türk xalqlarını vahid ideya ətrafında birləşməyə çağırırdı.

Ə.B.Hüseynzadə "Həyat", "Kaspi" qəzetlərinin, "Füyuzat" jurnalının redaktoru olmuş, "Siyasəti-fürusət", "Qərbin iki dastanında türk", "Qırmızı qaranlıqlar içində yaşıl işıqlar", "Türklər kimdirlər və kimlərdən ibarətdir" elmi-nəzəri əsərlər, çoxlu publisist, ədəbi-tənqidi məqalə, şeir, hekayə yazmış, dünya ədəbiyyatından tərcümələr etmişdir. O bir rəssam kimi də incəsənət tariximizə yağlı boya ilə çəkdiyi mənzərə, portret, "Bibiheybət məscidi"nin görünüşü və b. əsərlərini yadigar qoymuşdur.

Ə.B.Hüseynzadə bir qrup ziyalı dostları ilə

Azərbaycan professional musiqisinin banisi Üzeyir Hacıbəyov şəxsiyyəti tədqiqatçı alimlərin əsərlərində necə təsvir edilir?

Üzeyir Hacıbəyov

Üzeyir Hacıbəyovun həyatı, hərtərəfli yaradıcılığı, ictimai, elmi, pedaqoji fəaliyyəti o qədər zəngin olmuşdur ki, onun haqqında onlarla tədqiqatçı alim, yazıçı, publisist, ictimai xadim qiymətli fikirlər söyləmişdir. Üzeyir bəy haqqında ilk elmi monoqrafiyanı Azərbaycanın gözəl pedaqoqu Xədicə xanım Ağayevanın qızı Xurşud xanım (1906-1953) yazmışdır. 1943-cü ildə əməkdar incəsənət xadimi adına layiq görülmuş Xurşud Ağayeva bu əsərində Azərbaycan professional musiqisinin inkişafında Üzeyir bəyin böyük xidmətlərindən, onun musiqi dünyasından geniş bəhs etmişdir.

Bu gün Azərbaycanda "Üzeyirşünaslıq"la məşğul olan musiqişünasların, alimlərin, yazarların artıq bir neçə nəsl numayəndəsi vardır ki, onların da bu istiqamətdə səmərəli axtarışlarını, maraqlı elmi tədqiqatlarını fərəhlə qeyd etmək olar. Onlardan biri də Səadət xanım Mirzəyeva - Qarabağlıdır. O, 17 ildir ki, dahi bəstəkarımızın həyat və yaradıcılığının bütün təfərrüatını səbr və mətanətlə əldə etmiş, öyrəndiklərini cilalayıb ciddi elmi əsər kimi ortaya çıxarmışdır.

Şərqdə ilk operanı və operettanı kim yaratmışdır?

Üzeyir Hacıbəyov. O, H.B.Zərdabinin "...sən elə bir teatr tamaşası yarat ki, orada aktyorlar oxusunlar" tövsiyyəsini və özünün hələ Şuşada uşaq olarkən ürəyindən keçən arzusunu sonralar xatırlayaraq "Leyli və Məcnun"dan "Koroğlu"ya qədər" (1938) məqaləsində yazırdı: "Leyli və Məcnun" operası necə meydana gəldi? Bu opera üzərində işləməyə hələ 1907-ci ildən başlamışdım. Lakin opera yaratmaq fikri hələ 1897-1898-ci illərdə başıma gəlmişdi. O zaman mən 13 yaşlı uşaq ikən Şuşada həvəskarlar tərəfindən göstərilmiş "Məcnun Leylinin qəbri üstündə" tamaşanı görmüşdüm. Bu tamaşa məndə o qədər dərin təsir buraxmışdı ki, bir neçə il sonra Bakıya gələndə operaya bənzər bir şey yazmaq qət etdim".

Şərqdə ilk muğam operası "Leyli və Məcnun" M.Füzulinin eyni adlı poeması əsasında yazılıb, Bakı səhnəsinə çıxarıldı. Bu hadisə 1908-ci il yanvarın 12-də baş verdi. Azərbaycan milli opera teatrımızın ilk qaranquşu musiqi baharımızın müjdəsini gətirdi.

Bundan ruhlanan Üzeyir bəy bir-birinin ardınca 1909-cu ildə "Şeyx Sənan", 1911-ci ildə "Rüstəm və Söhrab", 1912-ci ildə "Şah Abbas və Xurşudbanu", yenə həmin ildə "Əsli və Kərəm", 1915-ci ildə "Harun və Leyla" operalarını yaratdı.

Azərbaycanda və eləcə də Şərqdə musiqili komediya janrının əsasını da Üzeyir Hacıbəyov qoydu. O, 1909-cu ildə "Ər və arvad", bir il sonra isə məşhur "O olmasın, bu olsun" musiqili komediyalarını yaratdı.

1913-cü ildə musiqi tariximizin şah əsərlərindən olan "Arşın mal alan" operettası səsləndi. Onun səsi nəinki küçələrdən, Bakı səhnəsindən, eləcə də dünyanın 120 teatr səhnəsindən, kinoekranından eşidildi.

Üzeyir bəyin muğam sədalarından başlanan operamızın inkişaf yolu "Koroğlu" operasında əzəmətli klassik musiqi zirvəsinə yüksəldi. Üzeyir bəy həm də "Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları" əsəri ilə musiqimizin elmi-nəzəri əsasını yaratdı.

Ü.Hacıbəyov daha hansı fəaliyyəti ilə mədəniyyət tariximizdə iz qoyub?

Üzeyir Hacıbəyov həm də gözəl publisist olmuşdur. O, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan mətbuatının təşəkkül tapmasında və inkişafında öz dəsti-xətti, şirin, bamazə, gülməzəli üslubu, eyhamlı qələmi ilə böyük rol oynamışdır. Mirzə Cəlil kimi Üzeyir bəyin də publisistikasının fərdi üslubunun əsasını müasirlik, millilik, müdrik xalq düşüncəsi və bədiiliyi, mövzu rəngarəngliyi təşkil etmişdir.O, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda nəşr edilən "Kaspi", "Həyat", "İrşad", "Tərəqqi", "İqbal", "Yeni iqbal", "Həqiqət", "Açıq söz", "Azərbaycan" qəzetlərində, bir sözlə 15-dən çox qəzet və jurnalda, 64 gizli imza ilə ("Filankəs", "Bir şəxs", "Bəhmənkəs", "U", "Ü", "Bisavad" və s. iki mindən çox məqalə və felyeton çap etdirmişdir.

Üzeyir bəy bir redaktor kimi də fəaliyyət göstərmiş "Yeni İqbal", "Həqiqət", "Tərəqqi", "Azərbaycan" qəzetlərinə başçılıq etmişdir.

Hüseyn Cavid nə vaxt, harada əbədiyyətə qovuşmuş, cəsədi doğma yurduna kimin təşəbbüsü ilə gətirilmişdir?

Hüseyn Cavid

Hüseyn Cavid XX əsrin otuzuncu illərinin repressiya tufanının qurbanı olmuş, səkkiz il azadlıqdan məhrum edilərək 1939-cu ildə Uzaq Sibirə sürgün edilmişdir. Sibirin şaxtalı, çovğunlu, əzab və iztirablı mühitinə tab gətirməyən şair burada 1943-cü ildə işıqlı dünyaya göz yummuşdur.

Şairin qızı Turan xanım "Vəfa" jurnalına yazdığı "Cavidin böyük xeyirxahı" adlı məqaləsində qeyd edir ki, "...Hüseyn Cavid 19 illik repressiya həyatından sonra 1956-cı ildə bəraət aldı. Əslində isə 1956-cı ildə sanki Cavidin yaradıcılığı deyil, sadəcə şəxsiyyəti bəraət almışdı. Bütünlükdə Cavid, yalnız və yalnız 1981-ci ildə, anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə 1982-ci il oktyabrın 26-da Cavidin həbsindən 45, ölümündən 41 il sonra Heydər Əliyevin böyük səyi nəticəsində Vətəninə qaytarıldı. Həmin ilin noyabrın 2-də, saat 12-də Cavidin cənazəsi Sibirdən onun Bakıdakı evmuzeyinə gətirildi. Heydər Əliyev də gəldi. Qısa görüşdən sonra Cavidin cənazəsi Naxçıvana aparıldı. Bunun böyük mənası bu idi ki, qədim mədəniyyət mərkəzi Naxçıvanda Hüseyn Cavidə əzəmətli məqbərə ucaldılsın. Ancaq o zaman bu arzu baş tutmadı. Məqbərə 1996-cı ildə ucaldıldı. H.Əliyev məqbərənin açılışında nitq söylədi.

Azərbaycanın uşaq dramaturgiyasının banisi kimdir?

Abdulla Şaiq

Uşaqların ən sevimli yazıçısı Abdulla Şaiq Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında böyük xidmətləri olan Abdulla Şaiq Mustafa oğlu Talıbzadə (1881-1959) Tiflisdə anadan olmuş, Xorasanda təhsil almış. 1901-ci ildən ömrünün axırınadək Bakıda yaşamış, müəllimlik etmiş, ədəbi-bədii yaradıcılıqla məşğul olmuş, şeirlər, hekayələr, romanlar, dram əsərləri yazmışdır. A.Şaiq ədəbiyyat tariximizdə uşaq yazıçısı kimi şərəfli yer tutur. Onun "Tülkü həccə gedir", "Tıq-tıq xanım" və s. mənzum hekayələrində təvazökarlıq, doğruçuluq təbliğ edilir.

A.Şaiq Azərbaycan uşaq dramaturgiyasının banisidir. Əməkdar incəsənət xadimi adına layiq görülmüşdür (1940).

Azərbaycan musiqi alətləri hansılardır?

Azərbaycan xalqı qədim xalq olduğu kimi onun musiqi mədəniyyəti, çalğı alətləri də, uzaq keçmişlərdən xəbər verir. Qobustanda aşkar edilmiş qavaldaş, Mingəçevir ərazisindən tapılmış balabana oxşar musiqi aləti və s. hələ e.ə. Azərbaycan ərazisində musiqi alətlərinin olduğunu göstərir.

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında qopuz, zurna, nağara, davul, kus və s. musiqi alətlərinin adına rast gəlirik. Yazılı məlumatlara əsasən orta əsrlərdə Azərbaycanda qopuz, rübab, tənbur, setar, çahartar, şeştar, bərbət, çəng, santur (simli), musiqar, kərranay, nəfir, şeypur, ney, ərğənun (nəfəs), təbil, nağara, qaval, dümbək, dayrə, xalqal, sinc, zəng, kasə (zərb) və s. musiqi alətləri olmuşdur.

Sonrakı dövrlərdə bir sıra musiqi alətləri tədricən aradan çıxmış, bəziləri isə təkmilləşdirilərək daha geniş yayılmışdır. Hazırda Azərbaycanda saz, tar, ud, qanun (kanon), kamança, tütək, balaban, zurna, nağara, qoşanağara, qaval, dəf, qarmon və s. alətlərdən istifadə edilir.

Sazın neçə növü və havası vardır?

Saz mızrabla çalınan qədim Azərbaycan musiqi alətidir. Bu gözəl, milli musiqi alətinin ecazkar səsi həmişə igidlərimizi cəngə, savaşa ruhlandırmış, el şənliklərinə, toy-düyünlərimizə coşqunluq, şadyanalıq və rövnəq gətirmişdir. Qorqud dədəmiz, ulu ozanlarımız sazın ruhu oxşayan havaları ilə babalarımızın yaratdıqları dastanları, şeir-sənət incilərini, müdrik kəlamları el-oba içində yaymış, xalqı birliyə səsləmişlər.

Saz-qopuz türk xalqlarının ən sevimli musiqi aləti olmuşdur. Sazın ulu babası qopuz XV əsrədək mövcud idi. Dutar, setar da saz çalğı alətilə əlaqədar olmuşdur.

Aşıq Qurbaninin dövründə (XV əsrin axırı-XVI əsrin əvvəlləri) 300-ə yaxın saz havaları varmış. İndi Azərbaycanda 150-yə yaxın aşıq havası - melodiyası ifa edilir.

Tut, ərik, qoz ağaclarından hazırlanan sazın ölçülərinə görə üç növü vardır. Kiçik saz - cürə saz, orta saz - qolluq sazı, böyük saz - tavar. Sazın simləri üç qrupa ayrılır: zil, bəm, dəm.

Saz havaları beş kökdə (şah pərdə, dilqəmi, urfanı, bayatı, ayaq divanı) çalınıb-oxunur.

Ney musiqi aləti necə yaranmışdır?

Ney nəfəslə çalınan ən qədim musiqi alətidir. Ney qarğı, qamış deməkdir. Qədim əcdadlarımız bu musiqi alətini necə yaratmışlar? Belə rəvayət edirlər ki, küləkli gündə bir müdrik qoca qamışlığın yanından keçərkən həzin bir səs eşidir. Sən demə, külək qamışlara toxunarkən qarğıların borusuna dolub-boşaldıqca səs əmələ gəlirmiş. Həmin qoca qarğılardan bir neçəsini götürüb üfüləməyə başlamış və görmüşdü ki, doğurdan da qamışın içindən uğultuya oxşar səs gəlmişdi. Qoca qarğının üstündə əvvəlcə bir deşik açmış, üfüləmiş və görmüşdü ki, səs bir qədər ayrı cür çıxmışdı. Sonra qarğının üstündə bir neçə deşik açıb üfüləmiş, hiss etmişdi ki, artıq həzin bir hava səsi gəlir. Beləliklə, bataqlıqda bitən qamış ilk musiqi alətin - Neyin yaranmasına səbəb olmuşdur. Yadınızdadırsa N.Gəncəvinin "İskəndərnamə" əsərində çobanın quyu başında bitən qamışdan bir ney düzəldib çalanda guya səs gəlir ki, "İskəndərin buynuzu var..."

Qarğıdan, qamışdan çobanlarımız tütək düzəldib çalmaları indi də məlumdur.

Ney musiqi aləti başqa xalqlarda da olmuşdur. Amma adları başqa idi. Neyin qədimliyi haqqında ilk məlumatlara biz Qətran Təbrizinin, Xaqaninin, Hafizin, Xəyyamın, Füzulinin əsərlərində də rast gəlirik.

Gövdəsinə 6-9 deşik açılmış ney musiqi alətinin müxtəlif ölçülərdə növləri vardır. Bizə elə gəlir ki, məşhur fleyta musiqi alətinin əcdadı Ney, qarğı tütəyi olmuşdur.

Kamançanın neçə növü olub?

Azərbaycan xalq çalğı alətləri arasında incə, həzin səs çıxaran kamançanın xüsusi yeri var. Dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyov kamançanı hətta tardan üstün tutmuşdur. Azərbaycan ruhunu, zövqünü musiqi duyumunda gözəl əks etdirən müasir kamança dörd simli - kamanlı alətdir. Amma kamança qədimdə belə olmayıbmış. Sənətşünas S.Abdullayeva 1970-ci ildə "Elm və həyat" (№ 8) jurnalında "Kamança" adlı məqaləsində yazır ki, qədim kamança bir simli olub. Uzun qola və dayanacağa malik idi. Nisbətən kiçik kududan, hind qozundan, ya da ağacdan düzəldilər və fil sümüyü ilə bəzədilərdi, çanağın üzərinə ilan dərisi çəkilərdi. Vaxtı ilə kamança Yaxın və Orta Şərq ölkələrində geniş yayılmışdı. Alman musiqi tarixçisi Avqust Ambrosa görə ərəblərin 14 növ kamançası varmış.

N.Gəncəvinin, M.Füzulinin və s. klassiklərin əsərlərində kamançanın adı çəkilir.

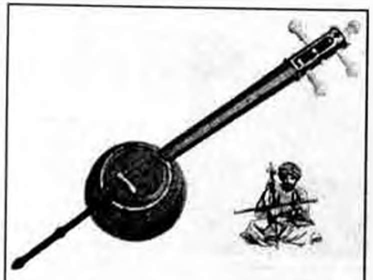

XIX əsrin ortalarında Şamaxıda üç məşhur rəqqasə olub. O zaman Şamaxıya gəlmiş fransız səyyahı Moan və yazıçı A.Düma bu rəqqasələr haqqında nə yazmışlar?

Rus rəssamı Q.Q.Qaqarin XIX əsrdə Bakı, Şamaxı, Gəncə şəhərlərində olarkən bir sıra rəsmlər çəkmişdir. Onlardan biri də "Şamaxı rəqqasələri" tablosudur. XIX əsr rus mənbələrində Azərbaycan mədəniyyətinin izlərini araşdıran Rasimə xanım Məlikova "Qobustan" toplusunun 1969-cu il birinci sayında çap etdirdiyi məqaləsində maraqlı məlumatlar vermişdir.

1858-ci ildə Şamaxıda Mahmud ağanın qonağı olmuş fransız səyyahı Moan burada gözəl rəqs edən qızları görəndə onların istedadına heyran olmuşdur.

Həmin il fransız yazıçısı A.Düma da Şamaxıda olmuş, yol qeydləri yazmışdı. Həmin qeydlər 1861-ci ildə rus dilinə tərcümə edilib, "Qafqaz" adı ilə Tiflisdə kitab halında çap olunmuşdur. Yazıçı Şamaxı rəqqasələrinə məftun olduğunu söyləyir, onların böyük istedadı haqqında yazırdı ki, bütün Şamaxıda üç rəqqasə qalıb, iki qadın və qıza oxşayan bir oğlan. Həmin oğlan Şamaxını tərk etmiş məşhur Sonanı əvəz edir.

A.Düma Sonadan sonra rəqqasə Nisənin el-oba içində məşhur olduğunu qeyd edərək yazırdı: "Mən Əlcəzairdə, İstanbulda, Tunisdə, Tripolidə şərq rəqslərinə tamaşa etmişəm. Şamaxılı Nisənin ifasındakı rəqs bunların hamısından üstündür".

Azərbaycanda ilk peşəkar-notlu xalq çalğı alətləri orkestri nə vaxt və kim tərəfindən yaradılmışdır?

1931-ci ildə Azərbaycan Radio Verilişləri Komitəsi yanında böyük bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyov tərəfindən yaradılmışdır.

Qara Qarayev

Fikrət Əmirov

Bu yolun sonu harada qurtarır?

Qara Qarayev Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixində yeni məktəbdir, yeni yoldur. Bu yolun sonu harada qurtarır? Demək çətindir. Onun şaxələri Yer kürəsinin sanki boynuna dolanmışdır.

Qara Qarayev 1918-ci ildə ziyalı ailəsində anadan olmuş, mükəmməl təhsil almış, musiqi biliyi, istedadı, yaradıcı palitrası ilə dünya səviyyəsinə qalxmışdır. SSRİ xalq artisti (1959), Sosialist Əməyi Qəhrəmanı (1978), akademik (1959), Dövlət mükafatı laureatı (1946, 1948) və s. bu adlar, mükafatlar onun şöhrətini bütün dünyaya yaymışdır. Onun gözəl musiqisi "Yeddi gözəl", "İldırımlı yollarla" baletləri, "Leyli və Məcnun" simfonik poeması, "Üçüncü simfoniyası", manilalar, fleyta üçün 24 prelud silsiləsi, skripka ilə fortepiano üçün konserti, kantataları, rapsodiyaları, kinofilmlərə yazdığı musiqi əsərləri və bu sənət incilərindəki xalq ruhu, zövqü melodizmi onu yüksək zirvəyə qaldırmışdır.

Şərq simfonizmini daha da inkişaf etdirmiş simfonik muğamların ilk yaradıcısı kim olmuşdur?

Azərbaycanın böyük bəstəkarı, dövlət mükafatları laureatları (1949, 1974), xalq artisti, Azərbaycanda Üzeyir bəy məktəbinin ən gözəl davamçısı Fikrət Əmirov 1922-ci ildə Gəncə şəhərində tarzən Məşədi Camilin ailəsində dünyaya göz açmış, musiqi ab-havasında böyümüş, Gəncə musiqi məktəbinin tar sinifində, 1938-1939-cu illərdə Bakı musiqi məktəbində oxumuş, 1948-ci ildə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının bəstəkarlıq bölməsini bitirmişdir.

Fikrət Əmirov musiqinin bütün janrlarında gözəl əsərlər bəstələmişdir. Onun "Ürəkçalanlar" (1944), "Gözüm aydın" (1946) musiqili komedi-

yaları, "Sevil" operası (1953), "Mın bir gecə" və "Nizami" baletləri, "Nizami" simfoniyası, "Şur", "Kürd ovşarı", "Bayatı Şiraz" simfonik muğamları, "Azərbaycan kapriççosu", "Azərbaycan süitası", "Simfonik rəqslər", "Azərbaycan qravürləri", instrumental və kamera musiqisi əsərləri, Ü.Hacıbəyovun və A.Zeynallının xatirələrinə həsr etdiyi elegiyaları, "Nəsimi dastanı", "Xəzəri fəth edənlər" xoreoqrafik poemaları, çoxlu mahnı və romansları, bir sıra dram tamaşalarına, kinofilmlərinə bəstələdiyi musiqi öz rəngarəngliyi, melodizmi, xalq ruhuna yaxınlığı və gözəlliyi ilə diqqəti cəlb edir.

F.Əmirovun musiqisi nəinki Azərbaycanda, eləcə də dünyada böyük şöhrət tapmışdır.

Azərbaycanda balet sənəti nə vaxtdan inkişaf etməyə başlamışdır?

Azərbaycanda xoreoqrafiyanın tarixi ən qədim dövrlərdən başlanır, - desək yanılmalıq. Qobustan qaya rəsmləri və digər tarixi mənbələr, Azərbaycan yallıları, Novruz şənliklərində ifa olunan kütləvi rəqslər, Azərbaycan hökmdarlarının saraylarındakı rəqqasələr bunun canlı sübutudur. XX əsrin əvvəllərində Bakıda teatr səhnələrində kiçik xoreoqrafik səhnəciklərin, balet gecələrinin və s. keçirilməsi milli xoreoqrafiyamızın inkişafından xəbər verirdi.

Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulundan sonra ilk balet studiyası yaradılmış, 1933-cü ildə Opera və Balet Teatrı nəzdində xoreoqrafiya məktəbi fəaliyyətə başlamışdır.

Azərbaycanda ilk balet əsərini - "Qız Qalası"nı 1940-cı ildə görkəmli bəstəkarımız Əfrasiyab Bədəlbəyli yazmışdır. Ü.Hacıbəyov 1940-cı il aprelin 25-də "Pravda" qəzetində yazırdı ki, milli incəsənətimizin inkişafı tarixində yeni səhifə açan ilk Azərbaycan baleti yaranmışdır. 10 il sonra isə bəstəkar Soltan Hacıbəyovun "Gülşən" baleti səhnəyə qoyulmuşdur. Sonra bu məşhur teatrın səhnəsinə Q.Qarayevin "Yeddi gözəl"i, "İldırımlı yollarla", A.Məlikovun "Məhəbbət əfsanəsi", F. Əmirovun "Min bir gecə" və s. balet tamaşaları çıxdı.

Ə.Bədəlbəylinin "Qız qalası" baletindən bir səhnə

Dünyada şöhrət qazanmış "Cücələrim" mahnısının müəllifi haqqında nə bilirsiniz?

Qənbər Hüseynli

"Cücələrim" və onlarla uşaq mahnısının müəllifi, görkəmli bəstəkar, əməkdar incəsənət xadimi Qənbər Hüseynlidir. Qənbər Hüseynli 1916-cı ildə Gəncədə anadan olmuş, burada musiqi məktəbində tarzən Həmzə Əliyevin tar sinifində oxumuşdur. Gözəl tarzən və müəllim kimi fəaliyyətə başlayan Q. Hüseynli Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında təhsilini davam etdirmiş, bəstəkarlıq fəaliyyətinin ilk illərində "Simli kvartet", fortepiano üçün "Variasiyalar"-ını bəstələmişdir. Onun uşaqlar üçün bəstələdiyi ilk əsərlərdən biri də "Yeddi uşaq" pyesidir. Qəmbər Hüseynli Üzeyir Hacıbəyov ənənələrini yaşadan istedadlı bəstəkar, dirijor, müəllim kimi Azərbaycanda musiqi mədəniyyətinin və mahnı janrının inkişafında böyük rol oynamışdır. O xalq mahnıları ruhunda "Tel nazik", "Ay işığında", "İlk məhəbbət", "Çeşmə başında" və s. gözəl lirik mahnılar, romanslar yazmışdır. Onun "Cücələrim" mahnısı onlarca xalqın dilində səslənmiş, bəstəkarı dünyaya tanıtmışdır.

Qənbər Hüseynli 1961-ci ildə ömrünün ən məhsuldar yaradıcılığı dövründə Bakıda vəfat etmişdir. Qəbri Gəncədədir.

Azərbaycanda ilk uşaq operasını kim yazmışdır?

Soltan Hacıbəyov

Azərbaycanın görkəmli bəstəkarı Soltan Hacıbəyov 1947-ci ildə böyük şairimiz Nizami Gəncəvinin 800 illiyi yubileyi günlərində M.Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında orta ixtisas uşaq musiqi məktəbinin şagirdlərinin ifasında "İskəndər və çoban" adlı uşaq operası səslənmişdir. Bu, Azərbaycanda, bəlkə də Yaxın Şərq müsəlman aləmində ilk uşaq operası idi. Operanın librettosunu Azərbaycanın tanınmış uşaq şairi Mir Mehdi Seyidzadə yazmışdır.

Azərbaycan Elmlər Akademiyasının ilk prezidenti kim olub?

Azərbaycanda elmi-praktik cərrahlıq məktəbinin banisi, məşhur cərrah-uroloq, alim-pedaqoq, əməkdar elm xadimi, akademik Mirəsədulla Mirələsgər oğlu Mirqasımov (1883-1958). Bütün ömrü boyu xeyirxah, nəcib hisslərlə yaşamış, zəhmətkeş, yüksək mənəviyyat sahibi, bu alicənab insanın həyatı fəaliyyəti Azərbaycan xalqına xidmətə həsr olunmuşdur. Gimnaziyaya, sonra Novorossiysk Universitetinin Odessadakı tibb fakültəsinə daxil olub oxumuş, çox dəyərli, mənalı həyat yolu keçmişdir.

M. M. Mirqasımov (1883-1958)

Təbib R.Şahbazov Mirqasımova həsr etdiyi kitabında onun gənclik illərində qarşılaşdığı bir hadisəni təsvir edərək yazır ki, Mirəsədulla universitetin son kursunda olanda Qara dəniz, Uzaq Şərq, Kamçatka və Yaponiya sahillərində balina ovu ilə məşğul olan gəmidə əczaçı köməkçisi işinə düzəlmişdi. Bu gəmi Oxot dənizində qəzaya uğramışdı. Gəmi heyətinin taleyindən yalnız 50 gün keçəndən sonra məlum olmuşdu. Dənizin coşan dalğaları gəminin Oxot dənizinin sahilindəki Tunqus kəndi yaxınlığında Nayaxan adlı bir yerə çırpmışdı. Əlli gün ərzində aclıq, xəstəlik gəmi heyətini taqətdən salmışdı. Bax, bu çətin vaxtda gənc, gələcəyin böyük alimi, cərrahı Mirəsədulla Mirqasımov böyük hünər göstərmiş, fəlakətə düşmüş dənizçiləri ölümün pəncəsindən xilas etmişdi. M.Mirqasımov Odessaya qayıdıb təhsilini başa vurmuş, həkim olmuş, insanlara həmişə kömək etmiş, ucalmış, biliyini gənclərə öyrətmiş, azərbaycanlı həkimlər arasında ilk elmlər doktoru (1927), ilk cərrah, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının ilk prezidenti olmuşdur.

1945-ci ildə Azərbaycanda Elmlər Akademiyası açmaq üçün başda SSRİ Elmlər Akademiyasının prezidenti V.L.Kamarov olmaqla Moskvadan gəlmiş komissiyanın üzvlərindən biri demişdir: "Təkcə... bu kimi bir alimi olan respublikada akademiya açmaq olar". Bu, bir alim kim olmuşdur?

Yusif Heydər oğlu Məmmədəliyev (1905-1961)

Azərbaycan xalqının iftixarı Yusif Heydər oğlu Məmmədəliyev Ordubadda dünyaya göz açmış bu dahi alim dünyaşöhrətli akademik Azərbaycanda bir çox fundamental tədqiqatların yaradıcısı, təşkilatçısı olmuşdur. Moskvada Lomonosov adına Universitetdə təhsil almış Yusif Məmmədəliyev Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunda (1932-1933) Azərbaycan Elmi Tədqiqat Neft Emalı zavodunda (1933-1945) işləmiş, Neft Kimya İnstitutuna rəhbərlik etmiş, Azərbaycan Dövlət Universitetinin rektoru olmuş (1945-1958), iki dəfə 1947-1951 və 1958-1961-ci illərdə Azərbaycan EA-na prezident seçilmişdir.

Y.Məmmədəliyev Azərbaycanda neft kimya elminin inkişafında böyük rol oynamış, öz nəzəri və əməli işləri ilə bu elmi dünya zirvəsinə çatdırmış, müharibənin ağır illərində yüksək oktanlı yeni aviasiya yanacağı sənayesinin əsasını qoymuşdur. Bu, əsl ixtira, böyük kəşf idi. Akademik Y.Məmmədəliyev 1942-ci ildə elmlər doktoru, professor adına layiq görülmüş, 1946-cı ildə Dövlət mükafatı laureatı adını almış, 1958-ci ildə SSRİ Elmlər Akademiyasının üzvü seçilmiş, bir sıra yüksək mükafatlarla təltif edilmişdir.

Sevda xanım Məmmədəliyeva atası haqqında nə demişdir?

Y.Məmmədəliyevin qızı, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Sevda xanım atası haqqında gözəl, maraqlı kitab tərtib etmişdir. Burada böyük alimin həyatının və elmi fəaliyyətinin əsas anları təsvir olunur. O yazır: "Atam kimya elmləri sahəsində ilk akademik seçilmişdir. Amma əslində o, akademik yox, canlı "akademiya" idi. O, günün tələblərinə cavab verən fundamental tədqiqatları hər vasitə ilə inkişaf etdirməyi təbliğ və tələb edirdi. Məhz belə düzgün tədbirlərin nəticəsində onun prezident olduğu 6 il ərzində 20-dən çox azərbaycanlı alim dövlət mükafatına layiq görülmüşdür".

Yurdumuzun görkəmli mədəniyyət xadimlərindən daha kimləri tanıyırsınız?

Azərbaycan bu gün dünyanın inkişaf etmiş ölkələrindən biridir. Xalqımız XX əsrdə mədəniyyətin bütün sahələrində böyük nailiyyətlər əldə etmişdir. Bunlar yurdumuzun görkəmli ictimai-siyasi xadimlərinin, ziyalılarının qadir əlləri, dərin zəkası, böyük istedadı sayəsində olmuşdur. Bu ensiklopedik-topluda həmin şəxsiyyətlərin çox cüzi hissəsi haqqında qısa məlumat veririk. Siz onları tanıyın. Onlardan öyrənib işıqlı yollarını və nəcib əməllərini davam etdirin!

ƏZİZ ƏLİYEV (1897-1962). Dövlət xadimi, səhiyyəmizin qurucularından biri, tibb elmləri doktoru (1938), əməkdar həkim (1960). Azərbaycanda tibb elminin və səhiyyənin inkişafında nəcib xidmətlər göstərmişdir. O, səhiyyə komissarı, bir qədər sonra Azərbaycan Tibb İnstitutunun və BDU-nun rektoru, Respublika Ali Soveti Rəyasət Heyətinin katibi, Azərbaycan KP MK-nın katibi (1941-1942), Dağıstan MSSR Vilayət Komitəsinin katibi (1942-1948). Azərbaycan Respublikası Nazirlər Soveti Sədrinin birinci müavini (1950-1951), ET Ortopediya və Bərpa Cərrahiyyə və Azərbaycan Həkimləri Təkmilləşdirmə institutlarının direktoru olmuşdur. Həyatını xalqının tərəqqisinə həsr etmiş bu nəcib insan həm də gözəl ailə başçısı idi. O, Azərbaycan xalqına akademik Zərifə xanım Əliyeva, tibb elmləri doktoru, professor Təmərlan Əliyev, Cəmil Əliyev, musiqişünas, bəstəkar Gülarə Əliyeva kimi münəvvər ziyalılar bəxş etmişdir.

ZƏRİFƏ XANIM ƏLİYEVA (1923-1985). Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin ömür yoldaşı, Azərbaycan EA-nın həqiqi üzvü, görkəmli oftalmoloq, tibb elmləri doktoru, professor, əməkdar elm xadimi. Azərbaycanda tibb elminin və səhiyyənin inkişafında nəcib və xeyirxah xidmətlər göstərmiş, 130 elmi əsərin müəllifi olan Zərifə xanım kimya istehsalatında gözün zədələnməsinin öyrənilməsi və profilaktikası sahəsində orijinal işlər sisteminə görə keçmiş SSRİ Tibb Elmləri Akademiyası tərəfindən akademik M.I.Averbax adına mükafata layiq görülmüşdür.

Zərifə xanım Bakının Fəxri Xiyabanında Heydər Əliyevin abidə məzarı ilə yanaşı dəfn edilmişdir. Xalqımız və ölkəmizə gələn qonaqlar böyük ehtiram hissilə bu qəbirüstü abidələri ziyarət edir, ora gül-çiçək düzürlər.

HƏSƏN ƏLİYEV (1907-1993). Akademik, əməkdar elm xadimi, dövlət mükafatı laureatı, kənd təsərrüfatı elmlər doktoru, professor. O, bütün ömrünü Azərbaycan təbiətinin öyrənilməsi və mühafizəsi işinə həsr etmişdir. Xeyirxahlıq onun həyatının, fəaliyyətinin mənası idi. Neçə-neçə gənc alimə atalıq etmişdi. O, torpaqşünaslıq elminin inkişafında, Azərbaycan EA-nın coğrafiya bölməsinin yaradılmasında böyük xidmətlər göstərmişdir. Onun nəcib xasiyyətini, ruhunu, arzularını oğlu-Respublikanın Əməkdar Memarı, dövlət mükafatı laureatı, Beynəlxalq Memarlıq Akademiyasının həqiqi üzvü Rasim Əliyev və nəvəsi Cəmərd yaşadır.

MEHDİ MEHDİZADƏ (1903-1984). Akademik. Azərbaycan maarifinin inkişafında böyük rol oynamış, UNESCO-da yaşlıların təhsili üzrə Məsləhət Komitəsinin üzvü olmuşdur. O, pedaqoji aləmdə ibtidai kənd müəllimliyindən nazir vəzifəsinədək şərəfli ömür yolu keçmiş, professor, kafedra müdiri, API-nın rektoru olmuş, iki dəfə-1952-1954 və 1960-1980-ci illərdə respublikamızın Maarif Naziri vəzifəsində çalışmış, SSRİ Pedaqoji Elmlər Akademiyasına həqiqi üzv seçilmişdir (1967).

CƏFƏR CABBARLI (1899-1934). Şair, nasir, dramaturq, kino rejissoru, əməkdar incəsənət xadimi. Çağdaş dramaturgiyamızın ən görkəmli nümayəndəsi olan C.Cabbarlı bədii yaradıcılığa şeyirlə başlamış, çox gənc ikən teatra maraq göstərmişdir. 17-18 yaşlarında ikən bu istedadlı gənc "Solğun çiçəklər", "Nəsrəddin şah", "Ədirnənin fəthi" və "Trablis müharibəsi" adlı ilk pyeslərini yaratmışdır. Az müddət ərzində o, "Aydın", "Oqtay Eloğlu", "1905-ci ildə", "Sevil", "Od gəlini" dram əsərləri ilə Azərbaycan səhnəsini zənginləşdirmişdir.

C.Cabbarlı Azərbaycanda kino sənətini yaradan və inkişaf etdirən sənətkarlardan biri olmuşdur.

MİRZƏ İBRAHİMOV (1911-1993). Xalq yazıçısı, dramaturq, ictimai xadim. Azərbaycan mədəniyyətinin və ədəbiyyatının inkişafında onun böyük rolu olmuşdur. Ədəbi və ictimai fəaliyyətindəki xidmətlərinə görə o, nainki Azərbaycanda, yurdumuzdan uzaqlarda seçilib-sayılmış, yüksək titullara- SSRİ və Azərbaycan dövlət mükafatları, Nehru adına Beynəlxalq Mükafatı Laureatı, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adlarına layiq görülmüşdür. O, "Böyük dayaq", "Gələcək gün", "Pərvanə" kimi romanların və digər gözəl əsərlərin müəllifi olmaqla yanaşı ölkəmizin və dünyanın ictimai həyatında fəal iştirak etmiş, maarif naziri, Nazirlər Soveti sədrinin müavini, Azərbaycan Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri vəzifələrində çalışmış, uzun müddət "Asiya və Afrika ölkələri ilə Sovet Həmrəylik Komitəsinə başçılıq etmişdir.

MİR CƏLAL PAŞAYEV (1908-1978). Görkəmli yazıçı, ədəbiyyatşünas, filologiya elmləri doktoru, professor, əməkdar elm xadimi. Bu nəcib, xeyirxah insan öz bədii və elmi əsərlərində mənəviyyat məsələlərini tərənnüm etmişdir. Onun "Bir gəncin manifesti" (1939), "Dirilən adam" (1935), "Yaşıdlarım" (1947), "Təzə şəhər" (1951), "Yolumuz hayanadır?" (1957) romanları, şirin, duzlu hekayələri Azərbaycan nəsrinin ən gözəl nümunələridir.

Mir Cəlal müəllim XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin fundamental tədqiqatçısı kimi də elm və mədəniyyət tariximizdə görkəmli yer tutur.

ADİL İSKƏNDƏROV (1910-1978). Azərbaycan səhnəsinin görkəmli xadimi, rejissor, aktyor, pedaqoq, SSRİ xalq artisti, əməkdar incəsənət xadimi, dövlət mükafatı laureatı. O, bütün ömrünü teatr və kino sənətinin inkişafına həsr etmişdir. 1936-1960-cı illərdə Azərbaycan Dövlət Dram Teatrında rejissor, baş rejissor, direktor işləmiş, 1966-1974-cü illərdə "Azərbaycanfilm" studiyasına başçılıq etmişdir. O, 1937-ci ildən Azərbaycan Dövlət İncəsənət İnstitutunda dərs demişdir.

MİKAYIL ABDULLAYEV (1921-2002). SSRİ Xalq Rəssamı (1963), SSRİ Rəssamlıq Akademiyasının müxbir üzvü (1958), Azərbaycan Dövlət Mükafatı Laureatı (1974), Neru adına Beynəlxalq Mükafatı Laureatı (1969), professor (1973). Azərbaycan boyakarlıq sənətinin ən görkəmli sənətkarlarından biri kimi dünya şöhrəti qazanmışdır. Onun çəkdiyi tablolar, portretlər Azərbaycan rəngkarlıq sənətinin gözəl fonduna daxil olmuşdur. Əsərləri Paris, London, Berlin, Monreal, Praqa, Budapeşt, Sofiya, Dehli, Qahirə və dünyanın digər şəhərlərində sərgilərdə nümayiş etdirilmişdir.

AZƏRBAYCAN BEYNƏLXALQ İDMAN MƏRKƏZLƏRİNDƏN BİRİNƏ ÇEVRİLMİŞDİR

Ölkəmiz müstəqillik qazanandan cəmi üç il sonra respublikamızda idman ümumxalq hərəkatı səviyyəsinə qalxmışdır. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev idmana və bədən tərbiyəsi işinə böyük əhəmiyyət verərək, 1996-cı il iyunun 29-da XXVI Yay Olimpiya Oyunlarında iştirak edəcək idmançılarımızla görüşündə qeyd etmişdir ki, ilk dəfədir dünya Olimpiya Oyunlarında Müstəqil Azərbaycanın yığma komandası iştirak edir. Gələcək Olimpiya yarışlarında idmançılarımızın sayı daha çox olacaq... İdman hərəkatı ölkəmizdə daha geniş vüsət alacaqdır. Yurdumuza, ordumuza fiziki və mənəvi cəhətdən sağlam, qüvvətli övladlar lazımdır...

Ulu öndərimizin diqqəti və qayğısı sayəsində respublikamızda az vaxtda idmanın inkişafı üçün hər cür şərait yaradılmışdır. Azərbaycanda Milli Olimpiya Komitəsi yaradılmış, 2000-2007-ci illərdə Bakıda, Gəncədə, Naxçıvanda, Şəkidə, Qubada, Lənkəranda və s. yerlərdə 13 Olimpiya idman kompleksi tikilmiş, tezliklə onların sayı 23-ə çatacaqdır. Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsinin prezidenti İlham Əliyevin böyük səyləri nəticəsində Azərbaycanda əsl Olimpiya hərəkatı başlamış, gənclər, yeniyetmələr, uşaqlar bu idman komplekslərinə, klublara, cəmiyyətlərə axışmışlar. Öz ustalıqlarını artıran idmançılarımız 1996-cı ildə ABŞ-ın Atlanta şəhərində XXVI, 2000-ci ildə Avstraliyanın Sidney şəhərində XXVII, 2004-cü ildə Qədim Ellada torpağında keçirilən XXVIII Afina Olimpiya oyunlarında idmanın müxtəlif növləri üzrə yarışlarda qaliblər sırasına çıxmış, vətənə qızıl, gümüş, bürünc medallarla qayıtmışlar.

Gənc nəslin fiziki və sağlamlığının inkişafı sahəsində görülən işlər, ölkə və beynəlxalq yarışlarda qazanılan nailiyyətlər Azərbaycanı beynəlxalq idman mərkəzlərindən birinə çevirmişdir. Bədii gimnastika, boks, güləş, voleybol və başqa növlər üzrə Azərbaycanda keçirilən beynəlxalq yarışlar bunu bir daha təsdiq edir. İdman tariximizi əks etdirmək və idmanın inkişafını təbliğ etmək məqsədilə 2008-ci il yanvarın 22-də Azərbaycan prezidenti İlham Əliyev "Azərbaycanda Olimpiya hərəkatı və idman muzeyinin yaradılması haqqında" sərəncam imzalamışdır. Tezliklə Bakıda idman tarixi muzeyi tikiləcəkdir.

İdman qələbələrimizin sorağı Pekin Olimpiya yarışlarından da gəldi!

XXIX Pekin Olimpiadası dünyanın, o cümlədən Müstəqil Azərbaycanımızın həyatında ən təntənəli beynəlxalq hadisələrindən biri oldu. Bu möhtəşəm yarışlara idmançılarımız yaxşı hazırlaşmışlar. Afina Olimpiadasında 38 idmançımız yarışırdısa, Pekində 44 idmançımız öz məharətlərini göstərmişlər. Kiçik bir ölkə üçün bu böyük nailiyyətdir. Olimpiadanın açılışı mərasimində üç rəngli bayrağımızı komandamızın kapitanı, dünya çempionu Fərid Mansurov qürurla aparırdı. Pekin Olimpiadasında atçılıq üzrə yarışlarda ilk dəfə olaraq Camal Rəhimov təmsil edirdi. 16 pəhlivanımız yunan-roma və sərbəst güləş üzrə yarışlarda öz güclərini göstərmişlər. Boks, cüdo, taekvondo, atletika, ağırlıqqaldırma, üzgüçülük, bədii gimnastika, stend atıcılığı üzrə keçirilən yarışlarda ən yaxşı idmançılarımız çıxış etmiş, sevindirici nəticələrə nail olmuşlar.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev respublikamızın Pekin Olimpiya iştirakçılarını belə hərarətlə təbrik etmişdir.

Bu şəkillər 2004-cü ildə qədim Ellada torpağında XXVIII Yay Olimpiya oyunları zamanı çəkilmişdir. Azərbaycan pəhlivanımız Fərid Mansurov Afinada ilk qızıl medala layiq görülmüşdür. Afina olimpiadasında Azərbaycan idmançıları 1 qızıl, 4 bürünc medal qazanmışlar.

Pekin Olimpiadaçılarımızı Sizə təqdim edirik!

Yunan-Roma güləşi üzrə: [illegible], Rövşən Bayramov, Vitali [illegible], [illegible] Abbasov, Anton Votok, Silva [illegible].

Sərbəst güləş üzrə: Emin [illegible], Zəlimxan Hüseynov, [illegible], Qazyumov, Cəmaləddin [illegible], Namiq Sevdimov.

Qadın güləşçilərimiz: [illegible], Yelena Kamarova, Mariya [illegible].

Cüdo üzrə: Kifayət Qasımova, Ramil [illegible], Elnur Məmmədli, [illegible], Elxan Məmmədov, Movlud Miraliyev.

Taekvondo üzrə: Rəşad [illegible].

Boks üzrə: Şahin İmranov, Samir Məmmədov.

Bədii gimnastika üzrə: Aliya Qarayeva, Dinara Gimatova. Qrup hərəkətləri üzrə: [illegible] Hüseynova, Anna [illegible], [illegible], Anastasiya [illegible], [illegible], [illegible] Qorina.

Atletika üzrə: Ramil [illegible], [illegible] Abbasov.

Üzgüçülük üzrə: [illegible], Tural Abbasov.

Atçılıq üzrə: [illegible].

Stend atıcılığı üzrə: Zemfira [illegible].

Ağırlıqqaldırma üzrə: [illegible], Turan Mirzəyev, [illegible], Bayramov, İntiqam Zairov.

Pekin Olimpiadasında Azərbaycan idmançılarından ilk qızıl medalı kim qazanmışdır?

Pekin 11 avqust 2008. Azərbaycanın idman tarixində ən fərəhli, qürurlu gün. 20 yaşlı cüssəli Elnur Məmmədli Azərbaycanın idman tarixinə Pekində XXIX Olimpiya meydanında qızıl səhifə yazdı. Cüdoçuların (73 kq) yarışında o, əvvəlcə belçikalı Dirk van Tiçeltin, bunun ardınca Belorusiya idmançısı K.Semyonovun, ardınca Şimalı Koreya cüdoçusu Kim Çol Sunun, sonra İran atleti Əli Malomatın, nəhayət finalda 13 saniyə ərzində Cənubi Koreyalı Ki Çun Vanqın kürəyini yerə vurdu. Bu güclü rəqibləri ippon fəndinə salmaq üçün ona cəmi 7.8 dəqiqə bəs etdi. Özü də heç bir cərimə balı almadan, vaxtından əvvəl təmiz, fantastik qələbələr! Əhsən, sənə olimpia çempionu Elnur!

E.Məmmədli (1988) Pekin zirvəsinə qədər Avropa çempionu (2006) olmuş, dünya çempionatında (2007) II yer tutmuşdur.

Azərbaycanda bədii gimnastikaya marağın artmasına səbəb nədir?

Səbəb Bədii Gimnastika üzrə Respublika Federasıyasının prezidenti, mədəniyyətimizin hamisi Mehriban xanım Əliyevanın böyük qayğısı, diqqəti və səyləridir. Onun xeyirxah köməyi sayəsində idmanın bu gözəl, zərif növü də inkişaf etməyə başlamışdır. İndi qızlarımız ölkə və beynəlxalq yarışlarda öz istedadlarını göstərə bilirlər.

Pekin Olimpiadası ərəfəsində Bakıda keçirilmiş Dünya kuboku və Avropanın ən güclü bədii gimnastlarının qitə çempionatı Azərbaycanın bədii gimnastlarının şöhrətini artırmışdır. Avropa birinciliyində Aliyə Qarayeva iplə hərəkətlər üzrə qızıl medala layiq görülmüşdür. Avropa çempionu Aliyə Moskvada keçirilmiş 2008-ci ilin bədii qimnastika üzrə ilk qran-pri yarışında gümüş medal qazanmışdır. Aliyə Qarayeva ilə Dinarə Gimatovanın sayəsində dördlüyün ən böyük bayramında 2 mümkün lisenziyanın ikisinə nail olunmuşdur. Bu qızlar və qrup hərəkətləri üzrə komandamızın digər üzvləri ilk dəfə olaraq Pekinə vəsiqə qazanaraq, XXIX Yay Olimpiya Oyunlarında tam heyətlə iştirak etmişlər. Aliyə Qarayeva gözəl oyunları ilə final mərhələsinə çıxmış, 6-cı yer tutmuşdur. Qrup hərəkətləri üzrə bədii gimnastlarımız isə finalda 7-ci olmuşlar.

Azərbaycanda idmanın hansı növü daha geniş yayılmışdır?

Milli güləşi. Güləş ən qədim dövrlərdən Azərbaycanda geniş yayılmışdır. Pəhlivanlarımız öz güclərini zorxanalarda, bayram və şənlik mərasimlərində nümayiş etdirmişlər. Milli güləşimizin bütün bölgələrdə ənənələri yaranmışdı. Güləşdə beldən aşağı müxtəlif fəndlərin işlədilməsinə icazə verilirdi. Pəhlivanların ənənəvi salamlaşması və özlərini təqdim etməsi mərasimindən sonra qoşa zurna ilə "Cəngi" çalınır və yarış başlanırdı. Bu yarış əsl el şənliyinə çevrilirdi. Güləş üzrə məşhur pəhlivanlarımız olub. Salı Süleyman, Rəşid Yusifov, İ. Dadaşov, M.Babayev, R.Hacıyev, R.İsmayılov, M.Dadaşov və başqaları ötən əsrdə SSRİ və beynəlxalq yarışlarda yurdumuzun şərəfini layiqincə qorumuş, böyük qələbələr qazanmışlar.

Yeddi fəxri yer, yeddi medal

Pekin Olimpiadasında idmançılarımızın çıxışları uğurlu olmuşdur. Azərbaycan ümumi komanda hesabında 1 qızıl, 2 gümüş, 4 bürünc medal qazanaraq 204 ölkənin iştirak etdiyi bu möhtəşəm idman mübarizəsində 39-cu, medalların sayına görə 27-ci pillədə qərar tutmuşlar.

Müxtəlif xalqların qədim şahmat fiqurları

Fransa. IX əsr

İslandiya. VIII əsr

Almaniya. XI əsr

Flandriya. XV əsr

Rusiya. XVI əsr

Yunanıstan. XVI - XVIII əsrlər

Çin. XVI əsr

Şahmat oyunu haqqında şərq müdrikləri nə demişlər?

Bu haqda 1979-cu ildə professor Q.Əlizadə "İdman" qəzetində dərc etdirdiyi "Şahmat oyununda hikmət" adlı məqaləsində maraqlı məlumat verir: "XI əsrdə yaşamış İsfahanlı Əl Raqib bu oyun haqqında yazmışdır: "Şahmat nəyinki təkcə mübarizə, həm də həyatdır. Şahmat ictimai hadisədir, mədəniyyətin bir ünsürüdür, müharibənin taxta üzərində modelidir"

Firdovsi şahmatı poeziya, Xaqani qəm dağıdan, Nizami döyüş meydanı adlandırmışlar.

Məşhur Azərbaycan alimi Məhəmmədəli Tərbiyyət "Danişməndani Azərbaycan" əsərində (Tehran, 1955) göstərir ki, Təbrizdə bacarıqlı bir şahmatçı yaşamışdır. Ona hacı Əli Təbrizi deyirlərmiş. O, dövrünün bütün güclü şahmatçılarına üstün gəlmişdir. Hacı Əli Təbrizi hətta Teymurləngin düzəltdiyi bir məclisdə altı rəqibə qarşı eyni zamanda oynayaraq, onları mat etmişdir".

Şahmatın inkişafı ən çox nə vaxt olmuşdur?

Dünyada olduğu kimi, Azərbaycanda da şahmatın əsl inkişafı XX əsrdə beynəlxalq səviyyəyə qalxmışdır. Respublikamız müstəqillik qazanandan sonra şahmat idmanı çox sürətlə inkişaf etməyə başlamışdır. İndi Azərbaycan öz şahmatçılarının uğurları ilə fəxr edə bilər. Hazırda respublikamızda 62 uşaq-gənclər məktəbində və ümumtəhsil məktəblərində 40 minə yaxın uşaq və yeniyetmə şahmatla məşğul olur. 15 beynəlxalq qrosmeyster, 18 beynəlxalq usta, 9 FİDE ustası və 6 beynəlxalq dərəcəli hakim Azərbaycanı beynəlxalq yarışlarda təmsil edirlər. Son on beş il ərzində Azərbaycan şahmatçıları müxtəlif beynəlxalq yarışlarda, dünya və Azərbaycan çempionatlarında yüksək nəticələr göstərərək 72 medal, o cümlədən 24 qızıl medal qazanmışlar. Azərbaycanda şahmatın inkişafının gözəl nəticəsidir ki, 2008-2009-cu illərdə nəzərdə tutulmuş şahmat üzrə Qran-pri yarışlarının birinin Azərbaycanda keçirilməsinə FİDE prezidenti məmnuniyyətlə razılıq vermişdir. Əlamətdar hadisədir ki, Qran-prinin ilk turnirini ulu öndərimiz H.Əliyevin anadan olmasının 85 illiyi ərəfəsində onun şərəfinə 2008-ci il aprelin 20-dən mayın 5-nədək Bakıda keçirilmişdir.

AZƏRBAYCANIN DÜNYA ŞÖHRƏTLİ ŞAHMATÇILARI

T. Rəcəbov

Ş. Məmmədyarov

V. Həşimov

Rusiya. XVI əsr

İngiltərə. XVII əsr

Alyaska. XVIII əsr

Fransa. XVIII əsr

Hindistan. XIX əsr

Ərəb ölkələri. XIX əsr

Türkiyə. XIX əsr

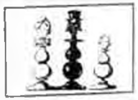

Birma. XIX əsr

Şahmat oyunu nə vaxt, harada ixtira olunmuşdur?

Bu gün dünyanın hər yerində oynanılan bu müdrik oyunun qədim və maraqlı tarixi var. Onu V əsrdə hindlilər ixtira etmişlər. Qədim Hindistanda ordu piyadalardan, atlılardan, çəng arabalarından ibarət idi. Hind müdrikləri hesab edirdilər ki, şah ordusunun gücü döyüşçülərin sayının çox olması ilə deyil, ağıllı dövlət başçısının bacarıqlı idarəsindən asılıdır. Bundan başqa şahın yanında ağıllı vəzirin olması da mühüm idi. Bax, bu müdrik fikrin nəticəsi olaraq hindlilər şah üçün Çaturanqa adlı oyun düzəltdilər. VII əsrdə bu oyun İranda, Turanda, ərəb ölkələrində Şətrənc adı ilə geniş yayılmışdır. VIII-IX əsrlərdə ərəblər bu oyunu fəth etdikləri İspaniyaya gətirmişlər. Şətrənc-şahmat oyunu bundan sonra ən sevimli oyun olmuşdur. Rusiyaya isə şahmat oyunu Xərəzm və Xəzər xaqanlığından gedib çıxmışdır.

Azərbaycanda şahmat oyununa VII-VIII əsrlərdə geniş maraq oyanmışdır. IX əsrdə Cəlaləddin Naxçıvanı nəinki Azərbaycanda, eləcə də Yaxın Şərqdə ən məşhur, güclü şətrənc oyunçusu kimi tanınmışdır.

Şahmat oyununa Azərbaycanda sonrakı əsrlərdə də böyük maraq göstərilmiş, şahların, xanların saraylarında, mütəfəkkir şəxslərin ailələrində şahmat bilən, bu müdrik oyunu sevən insanlar çox olmuşdur.

Vüqar Fransanı necə fəth etdi?

Bu ilin fevralında Fransanın Kapella La Qrand şəhərində keçirilmiş 24-cü Beynəlxalq turnir də Azərbaycan şahmatçıları üçün uğurlu olmuşdur. "İdman" qəzeti (26 fevral, 2008) bu haqda yazırdı: "Turnir Vüqar Həşimovun zəfəri ilə başa çatdı. Özü də onu ilk pilləyə qaldıran son turda Fransa ermənisi Tiqran Qaramyan üzərində qələbə oldu. Məhz bu görüşdən sonra 9 turda 7 xal toplayan 8 şahmatçı arasında olan Vüqar Həşimov əmsallar cədvəlinə görə bu 7 rəqibinin hamısını qabaqlayaraq, turnirin baş mükafatını qazandı.

604 şahmatçının iştirak etdiyi bu turnirdə 6 şahmatçımızın nəticələri isə belə olub: 6 xal-Nicat Məmmədov (56-cı yer), Vasif Durarbəyli (73), 5,5 xal-Zeynəb Məmmədyarova (144), Fərid Abbasov (150), Rəşad Babayev (151), 5 xal-Türkan Məmmədyarova (188)".

Nərd oyunu necə yaranmışdır? Onda hansı hikmət və rəmzlər vardır?

Şərqdə yaranan hər bir oyun, hər bir idman növü fəlsəfi, elmi məna daşıyır. Nərd oyunu da həmçinin Qədim tarixi olan bu şən, maraqlı oyun Şərqdə çox geniş yayılmışdır.

Nərd oyunu deyilənlərə görə şahmat oyununun yaranması ilə əlaqədar olmuşdur. Mənbələrin və bir rəvayətin verdiyi məlumata görə "Sasani hökmdarı Ənuşirəvanın hakimiyyəti illərində Hindistan hökumdarı ona bir şahmat göndərmişdi və bunun oyun qaydasını şərh etməsini istəmişdi. Ənuşirəvanın vəziri Buzərcümehr şahmatın oyun qaydasını şərh edir. Bununla kifayətlənməyib nərdtaxtanı icad edir və onu hind hökmdarına göndərir ki, o da bu oyunun qaydasını tapsın".

Bu, əfsanədir. Amma bir sıra mənbələrdən aydın olur ki, nərd oyunu Ənuşirəvan dövründən qabaq da varmış...

Bu qədim oyunun hikmət və rəmzləri nə deyir?

"Nərd oyunu əsasən zərdüştiliklə əlaqələndirilmişdi.

Nərdin izahı məsələsi bu fikri təsdiq edir. Bu izahda deyilir ki, nərdin taxtası yer, 30 mehrə isə gecə-gündüzün rəmzidir. On beş mehrə gündüzə, on beşi isə gecəyə işarədir. Zərlərin xalları isə belə izah edilir: Bir xal Ahuraməzdaya işarədir. İki xal göy və yerə, üç xal yaxşı danışmaq, yaxşı düşünmək və xeyirli iş görmək kimi zərdüştiliyin şüarına işarədir. Dörd xal cəhətlər və beş xal da Günəş, Ay, Ulduz, ad və ildırımın rəmzi olan beş işığa işarədir. Altı xal isə zərdüştiliyin altı böyük bayramı-kahanbarlara işarədir" (M.Dadaşzadə. "Azərbaycan xalqının orta əsr mənəvi mədəniyyəti", B., 1985, s. 190-191).

Nərd oyununun üç qaydası var: "Uzun", "Döymə" və "Gülbahar". Ən çox "Uzun" qaydası oynanılır.

Tarixi mənbələrlə yanaşı, bədii ədəbiyyat nümunələrində, Nizami Gəncəvinin, Şəms Təbrizinin və b. klassiklərin əsərlərində də nərd oyununun adı çəkilir, fəlsəfi və bədii mənalandırma yönümündə qeyd olunur.

TƏBİƏTİN AĞ CİYƏRİ

"Qırmızı kitab" nədir və onu ilk dəfə kimlər yaratmışlar?

"Qırmızı kitab" dünyada nəsli kəsilmək təhlükəsi olan nadir heyvanlar və bitkilər haqqında illüstrativ məlumat kitabıdır. Onu təbiəti mühafizə üzrə beynəlxalq xadimlər - ingilis zooloq alimləri C.Fişer, N.Saymon, C.Vinsentin yaratmış, burada beynəlxalq nəzarət altına alınmış vəhşi heyvanların və bitkilərin yayılması tarixi, onların vəziyyəti və sayı barəsində məlumatlar verilmişdir.

Qızılgülün neçə yaşı var?

Bu suala məşhur hind alimi, gülçülük üzrə mütəxəssis V.P.Pal belə cavab vermişdir: "Ən azı otuz beş milyon il". Alim qızıl güllərin daşlaşmış izlərini otuz beş milyon il əvvələ aid olan daşların üzərində tapmışdır. O vaxtın gülləri beş kiçik ləçəkdən ibarət idi.

İndii isə təkcə hər il Dehlidə keçirilən gül sərgisində yüzdən çox növü nümayiş etdirilir. Bu güllərin rəngləri çox müxtəlif olur.

Ağacın yaşını necə təyin etmək olar?

Hər il ağaclar yeni qabıq atırlar. Əgər qalın bir ağacı kəssək orada çoxlu halqaya oxşar qatların xətləri görünər. Həmin halqavarı - xətləri saysaq həmin ağacın yaşını təyin edə bilərik.

Səhrada bitkilər istiyə necə dözürlər?

Səhra bitkiləri özlərində olan nəmişliyi qorumağa çalışırlar. Əsasən Mərkəzi Amerikada bitən kaktus bitkilərinin yarpaqları olmur. Onların gövdələri qalın qabıqla örtülü olduğu üçün nəmişliyi uzun müddət saxlaya bilirlər.

Cənubi Afrikada bitən zanbaq gövdəsində olan nəmliyi başqa cür saxlayır, çiçəklərini günəşin yandırıcı şüalarından qorumaq üçün gündüzlər yarpaqlarını yığır, gecələr açıb yayır.

Qafqazda neçə bitki növü var?

Qafqazda 6000-dən artıq bitki növü məlumdur. Qərbi və Mərkəzi Ön Qafqazda çöl bitkiləri, Terek-Kuma ovalığında yarımsəhra bitkiləri əsas yer tutur. Böyük və Kiçik Qafqazda enli yarpaqlı dağ meşələri (palıd, fıstıq və s.) geniş yayılmışdır (əsasən 2000 m yüksəkliyə qədər) İynəyarpaqlı meşələr, Kolxudada həmişəyaşıl bitkilər var. Talış dağlarının yuxarı hissələri əsasən fıstıq, palıd, vələs, aşağı hissələri isə relikt dəmirağac, şabalıd palıd, azat və s. ibarətdir. Böyük Qafqazda və Güney Qafqaz yaylasında geniş yayılmış dağ çəmənlərindən (təqribən 2000 m yüksəklikdə) qış otlağı və biçənək kimi istifadə olunur.

Güney Qafqaz yaylasında meşələr çox azdır. Burada dağ-çöl, subalp və alp çəmənləri geniş sahə tutur.

Ən hündür ağaclar hansılardır?

Şimali Amerikada - Serra Nevada və Kaliforniya dağlarında bitən sekvoyya və mamont ağaclarıdır. Hündürlüyü 83 metrə çatır. Orada hündürlüyü 73 metrə çatan başqa ağaclar da vardır.

Ən kiçik ağac hansıdır?

Dünyada ən kiçik ağac tundrada bitən cırtdan söyüd ağacıdır. Onun hündürlüyü cəmi 5 sm-dir.

Xarı bülbül niyə başqa güllərə bənzəmir və onun haqqında əfsanədə nə deyilir?

Xarı bülbül gülü gözəl Qarabağda, Şuşa yaylaqlarında bitir. Öz zərifliyi, gözəlliyi ilə başqa çiçəklərdən, güllərdən fərqlənir. Onun haqqında mahnı da, əfsanə də vardır. Məhəbbət, sədaqət və fədakarlıq əfsanəsi. El arasında ağızdan-ağıza gəzən bu əfsanəni 90 yaşlı Nisə nənə soylamış, folklorşünas S.Paşayev qələmə almışdı. Həmin əfsanənin qısa məğzi budur. Rəvayətə görə bir gün bülbül öz sevgilisi gülün görüşünə gəlmək istədiyi vaxt bərk külək əsir. Küləyin məqsədi gülü bülbülün gözləri qarşısında xar etmək imiş. Zərif, gözəl ətirli gül küləyin gücü qarşısında mətanətlə sinə gərib əyilmək istəmirmiş. Bunu görən külək demişdi:

- Ay zərif gül, mənim gücüm qarşısında necə dözürsən, sən bu gücü haradan alırsan?

- Məhəbbətdən. Məhəbbətin gücü yenilməzdir. Mən Bülbülü sevirəm. Onun məhəbbəti məni əyilməyə qoymaz.

Külək bir daha öz gücünü göstərdi. Bu zərif gül qüvvəsini toplayıb şax dayanmaq istədi. Amma qüvvəsi tükənmək üzrə idi. Tək qalmışdı.

Gül bir yarpaq əyildi. Elə bu vaxt bülbül özünü yetirdi. O, sinəsini yavaş-yavaş əyilən gülün köksünə söykədi. Bülbül gülün azacıq əyilən qamətini düzəltdi. Ancaq gülün tikanı onun sinəsinə sancıldı. Bülbül məhəbbəti yolunda qurban oldu. Elə o vaxtdan gülün adı Xarı bülbül kimi yaşamağa başladı. Elə o vaxtdan hər bahar gül Xanbülbül görkəmində güllər açır.

Hansı ağacın toxumu daha böyük olur?

Dünyada təəccübə səbəb olan bitgi toxumu Selşey adalarında bitən nəhəng yelpik palmasının toxumudur. Hind qozundan böyük olan bu toxumun ağırlığı 20 kiloqramdır.

Düyünün sirri nədədir?

Yapon atalar sözündə deyilir ki, sağlam olmaq istəyirsənsə hər gün olmaqla bütün ömrün boyu düyü ye. Statistik məlumata görə düyü çox yeyilən ölkələrdə ürək-damar xəstəliyinə tutulanların sayı az olur. Bunun sirri nədədir? Sən demə, düyü dənələri bədənin yerli hüceyrələrinin yaranması üçün vacib olan zülallar, amin turşuları ilə zəngindir. Ürək-damar sistemini qaydasında saxlamaq üçün düyünün tərkibində kalium, həmçinin fosfor, sink, dəmir, kalsium və yod maddələri vardır. Düyüdə olan vitamin B1 qrupu əsəb sisteminin möhkəmlənməsinə, dərinin, saçların və dırnaqların sağlamlığına təsir edir.

Düyünün bir sirri də var: o da orqanizmi təmizləmək xüsusiyyətidir.

Səyyah bitgi eşitmisinizmi?

Cənubi Amerikada çox qəribə bir bitgi var. Adına Selaginella deyirlər. Elə ki, quraqlıq başladı, bu bitgi öz köklərini torpaqdan çıxarıb, kiçik bir yumağa çevrilir. Küləyin qovub apardığı bu yumaq kifayət qədər nəm olan bir yerə çatdıqda öz köklərini açır və yenə də yerə bitişmiş bitgiyə çevrilir. Nəmin olmadığını hiss edən kimi, o yenə səyahətə başlayır.

İNSANLAR QUŞLARA NİYƏ HƏSƏD APARIRLAR?

Hansı quşlara abidə qoyulmuşdur?

İnsanlar ta qədimdən quşlara Tanrının, təbiətin bir möcüzəsi kimi baxmış, əngin mavi səmada azad həyat sürməsinə həsəd aparmış, bunda bir rəmz, bir məna görmüş, quşlar haqqında ibrətamiz nağıllar, əfsanələr yaratmış, şeirlər, mahnılar qoşmuşlar. (Simurq quşunu, göyərçini, qaranquşu, qu quşunu, hop-hop quşunu, anadil quşunu xatırlayın).

Quşlar memarlıq abidələrinin, döyüş əşyalarının, dövlət bayraqlarının, pul sikkələrinin naxışlarına, təsviri sənətin rəmzi obrazlarına çevrilmişlər.

Quşların obrazları tarixi abidələrin, qədim qala divarlarının üzərində həkk edilmiş, bir sıra ölkələrdə hətta onlar qranit və tunc heykəllərdə əbədiləşdirilmişlər. Onların bir neçəsini sizə təqdim edirik:

* İtaliyanın paytaxtı Romada qazlara abidə qoyulmuşdur. Əfsanəyə görə bu quşlar öz qaqqıltıları ilə keşikçiləri yuxudan oyatmış, şəhərin müdafiəsinə qaldırmışlar.
* Bütün dünyada xoruzlara xoş, məzəli münasibət var. Xoruzlar nağıl qəhrəmanı, igidlik, kişilik rəmzi kimi yad edilir. Hər yerdə səhərin açılmasını bildirən xoruzlardır. Bolqarıstanda, Qabrovada bir təpə üstündə xoruz heykəli ucaldılmışdır. Rus kəndlərində evlərin damında xoruz fiqurları düzəltmək bir dəb olmuşdur.
* ABŞ-da Siti şəhərində yeganə qağayı abidəsi var. Rəvayətə görə bu quş buraya köçmüş ilk mühacirlərin məhsulunu çəyirtkə hücumundan qorumuşdu.
* İngilis dənizçiləri rabitə məqsədilə gəmidə göyərçinlər saxlayırmışlar. Bir dəfə İngilis gəmisi qəzaya uğrayanda dənizçilər göyərçinlərdən birinin ayağına gəminin koordinatları yazılmış kapsulu bağlayıb havaya buraxmışlar. Həmin göyərçin İngiltərəyə uçub məktubu yerinə çatdırmış, nəticədə dənizçilərə kömək gəlmiş, onlar xilas olmuşlar. Həmin xilaskar göyərçin medalla təltif edilmiş və onun şərəfinə heykəl qoyulmuşdur.

Göyərçinlər həm də bütün dünyada sülh rəmzinə çevrilmişlər.

Hacıleyləyi insanlar nə üçün çox sevirlər?

Azərbaycanda evi olan quşlardan biri də hacıleyləkdir. Bu quş dünyada məşhurdur. İnsanlar ona müqəddəs bir can kimi yanaşırlar, himayə edirlər. Hacıleylək qədimdə pul sikkələrində əks olunub. Bu sədaqətli, vəfalı hesab olunan quş Avropanın bir çox dövlətlərinin gerblərində ayıq-sayıqlığı ifadə edir. Hacıleylək bir çox xalqda xilaskarlıq və xeyirxahlıq rəmzidir.

Bəzi ölkələrdə hətta ona totem kimi sitayiş edirlər.

Hacıleylək ziyanlı sürünənlərin qənimidir. Elə buna görə də insanlar ona xilaskar quş kimi baxırlar.

Yer kürəsində neçə quş növü var?

Hesablanmışdır ki, hazırda dünyada 8700 müxtəlif növ quş yaşayır. Onlar qruplara bölünmüşlər. Məsələn, pinqvinlər, tutuquşları, vağlar və s. 28 belə qrup vardır.

Hansı quşlar rəmzlərə çevrilmişlər?

Qədim Yunanıstanda bayquşlar müdriklik rəmzı hesab olunurdusa, Azərbaycanda və Yaxın Şərqdə bayquş bədbəxtlik, ölüm, fəlakət gətirən quş kimi rəmzə çevrilmişdir. Qartallar güc və qüdrət rəmzı idı. Ağbaş dəniz qartalı ABŞ-ın dövlət rəmzı sayılırdı. Habburq imperatorları İkibaşlı qartalı özlərinin nəsil rəmzı kimi qəbul etmiş, onlar iki krallığı - Avstriya və Macarıstanı bu rəmzlə idarə etmişlər. Rusiya imperatorluğunun da rəmzı ikibaşlı qartal olmuşdur. Yumru başı, bədəni uzun, qanadlarının altı yaşıl, beli al qırmızı və rəngarəng qanadlarının qurtaracaq hissəsi qara, dımdıyi qırmızı olan gözəl ketsal quşu Qvatemalada qədim yerli astek xalqının müdriklik rəmzı idi.

bayquş

ketsal

Göyərçinin ayağı niyə qırmızıdır?

Dünyada 250-dən artıq göyərçin quşunun növü vardır. Azərbaycanda 4 növü çöl göyərçını, meşə göyərçını, alabaxta və qumru - köçəri göyərçini yaşayır. Ta qədımdən insanlar çöl göyərçınlərını əhliləşdirib ev göyərçını etmişlər. Onlar dimdiklərində sevgi məktubları, xəbərləri lazım olan yerlərə çatdırmışlar.

Göyərçin haqqında şifahi və yazılı ədəbiyyatımızda maraqlı əhvalatlar, nağıllar, əfsanələr vardır. Onlardan birinə S.Paşayevin "Azərbaycan xalq əfsanələri" kitabında rast gəlirik. Həmin əfsanədə deyilir ki, çox-çox qədimlərdə yaşamış bir hökmdar varmış. O, göyərçinləri çox sevirmiş, onlardan qasid kimi istifadə edirmiş. Uzaq səfərlərə çıxarkən özü ilə çoxlu göyərçin götürərmiş. Nə sözü, əmri olsa bir kağıza yazıb, göyərçinin ayağına bağlar, onu genyə saraya göndərərmiş. Maktub gətirən göyərçinlərin hamısı amanəti yalnız şahın arvadına verərmiş. Bir gün bu hökmdar düşmənlə savaşda yaralanır. Elə bu vaxt saraydan uçub gələn göyərçin onun çiyninə qonur. Hökmdar öləcəyini bilib, tez yarasından axan qanı göyərçinin ayaqlarına çəkir. Göyərçin təlaş içində uçub sarayın pəncərəsindən içəri girir. Ayaqlarını bir-birinə sürtüb xanımın diqqətini qana boyanmış ayaqlarına cəlb edir. Xanım o saat mətləbi başa düşür ki, hökmdar döyüşdə həlak olub. Xanım tez hakimiyyəti idarə etməyə, ordunu yeni döyüşə səfərbər edir. Deyilənlərə görə elə həmin vaxtdan göyərçinlərin ayaqları qırmızı olub.

Azərbaycanda hansı quşlar yaşayır?

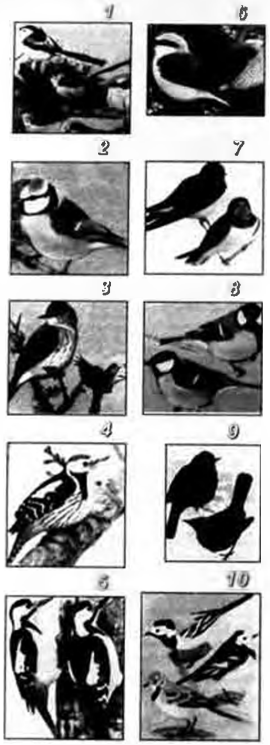

Bu quşların bir qisminin adı və şəkli ilə tanış olun:

1. *Uzunquyruq arıquşu*
2. *Adi arıquşu*
3. *Boz milçəkqıran*
4. *Ortaboy ağacdələn*
5. *Ağacdələn*
6. *Adi alacəhrə*
7. *Kənd qaranquşu*
8. *İri arıquşu*
9. *Qaratoyuq*
10. *Adi çaydaçapan*

İNSANLAR NƏ ÜÇÜN HEYVANLARA XÜSUSİ MÜNASİBƏT BƏSLƏMİŞLƏR?

İnsanlar hələ qədim dövrlərdə təbiətin canlı varlıqları-heyvanlarda, quşlarda olan ibrətamiz keyfiyyətlərə xüsusi münasibət bəsləməyə, qüdrətdə, cəsarətdə, qoçaqlıqda özlərini onlara bənzətmişlər. Bir çox heyvanları, quşları totem edərək, rəmzləşdirmiş, əsatirlərdə, əfsanələrdə yaşatmışlar. Qədim Babil divarlarını bəzəyən şir şəkilləri, Zimbabve qala qüllələrinin üstündə məğrur dayanmış quş fiqurları, Hindistanın rəmzinə çevrilmiş fil, bir sıra dövlətlərin qerblərinə, bayraqlarına həkk edilmiş qartal, şahin, şir, canavar, boz qurd, ilan, əjdaha və s. onlarla rəsmləri bunu bir daha əks etdirir. Bu rəsmlərin hər birinin böyük mənası vardır. Hətta insanlar özlərinə ad, ləqəb qoyanda da bu rəmzlərdən istifadə etmişlər.

Qədim türklər əfsanələrində boz qurd-canavarı öz əcdadı, nəslinin yaradıcısı hesab etmişlər. Çinlilər türkün gücü, qüdrəti qarşısında türk xaqanını canavara oxşatmış, türk sözünü güclü, möhkəm mənasında sinonim kimi işlətmişlər. Qızıl canavar başı türkün bayrağında rəmz kimi təsvir edilmişdir. Canavar, qurd sözü güc, qüvvət bildirən söz kimi zərb-məsələlərdə, ata deyimlərində işlədilmişdir. Məsələn, atalarımız böyük cəsarət, igidlik göstərən adama el-oba içində "Qurd ürəyi yemisən, nədir?!" demişlər.

Yer üzündə nə qədər heyvan vardır?

Yer üzündə 1,5 milyonadək heyvan mövcuddur.

Quzey Azərbaycanda nə qədər heyvan növü vardır?

Azərbaycan Respublikası ərazisində 12 minə qədər heyvan və həşərat növü vardır. Onların 90 faizı həşəratlardan ibarətdir.

Xəzər dənizi sahili boyu qumluqlarda dovşan, tülkü, qırmızıquyruq qum sıçanı, çəld kərtənkələ, gürzə və başqa heyvanlar yaşayır.

Qamışlı bataqlıqlarda çöl donuzu, çaqqal, su sıçovulu, boz sıçovul, göl və axmazlarda çəki balığı, çapaq, durna balığı, naxa balıqları yurd salmışlar.

Tuqay meşələrində çöl donuzu, çaqqal, dovşan, kirpi, ayı, maral, yarasa, quşlardan bayquş, ağacdələn, qu quşu, ağ leylək. Bozdağın yamaclarında və onlara bitişik düzənliklərdə göyərçin, gürzə, ceyran, dovşan, tülkü, porsuq, torağay, sığırçın yaşayır.

Düzənlik meşələrində və dağətəyi kolluqlarda çöl donuzu, çaqqal, vəhşi pişik, meşə süleysini, oxlu kirpi, qunduz, sincab, yarasa, yerəşən, turac, qırqovul, dovdaq, göy qarğa, hop-hop, qu quşu, bayquş, sağsağan, bülbül, sarıköynək quşları vardır.

Dağ meşələrində Qafqaz maralı, cüyür, qaya keçisi, ayı, vaşaq, göstəbək, porsuq, dələ, koramal, qızıl ilan, zolaqlı kərtənkələ və s. heyvanlar yaşayırlar. Yuxarı dağ çəmənliklərində və qayalıqlarda dağ keçisi, qarapaça, bezoar keçisi, bəbir, qar sıçanı, canavar, quşlardan Qafqaz uları, Qafqaz tetrası, dağ çobanaldadanı, quzuqapan kərkəz, sərçə kimilər, əlvan kəpənəklər vardır.

İlanlar rəqs edirmi?

Bəli. Özü də döyüşdən qabaq rəqs edirlər. Başlarını vahiməyə doğuran bir ədə ilə qaldırıb, boyunlarını səlis hərəkətlərlə bükərək məharətlə irəli atılırlar. Bu, rəqib erkək ilanların rəqsidir.

İlanlar döyüşən zaman bir-birlərini dişləmirlər. Adama elə gəlir ki, ilanlar ciddi savaşmırlar. Elə bil rəqs edirlər, bir-birinin kürəyini yerə vurmağa çalışırlar. Kim daha çevik olursa, o döyüşdə qalib çıxır. Rəqsin başlanğıcında rəqiblər bir-birini öyrənib, bələd olurlar. Sonra hər ikisi baş-başa verib yenə səlis hərəkətlə dairə ətrafında sürünür. Rəqsin bu başlanğıcı beş dəqiqəyə qədər davam edir. Əsl mübarizə hələ qabaqdadır. İlanlar geriyə çəkilib tənəffüsdən sonra rəqiblər başlarını yerdən yarım metr qaldırır, yenidən bir-birinə yaxınlaşırlar. Onlar oynaq və elastik boyunlarını bir-birinə dolayıb açır, başlarını o tərəf bu tərəfə yelləyir, ayrılıb yenidən tutaşırlar. Onların hərəkətlərində özlərinə məxsus bir ahəng vardır.

Qalib gələn ilan məğlub etdiyi rəqibini yerə qısnayıb onu möhkəmcə tutur, ancaq dişləmir. Beləcə, oyun qurtarır. Qalibi qıraqda çox nəvazişlə duran dişi ilan gözləyir ("Elm və həyat" jurnalı, 1962, №5)

Dünyada ən zəhərli ilan hansıdır?

Avstraliyada yaşayan Parademansia Mikrolentodas adlı ilanın yer üzərində ən zəhərli ilan olduğu aşkar edilmişdir. Həmin ilanın zəhəri zınqırovlu ilanlarınkından 13 dəfə, kobranınkından isə 20 dəfə güclüdür.

Bu ilan həm də təkcə zəhərinin güclü olması ilə yox, zəhər ehtiyatına görə də başqa ilanlardan fərqlənir. Adi ilanlar bir dəfəyə orta hesabla 45 milliqram zəhər verdikləri halda, bu ilanın bəzilərindən 110 milliqrama qədər zəhər ala bilirlər. Onu da qeyd edək ki, ən qorxulu, zəhərli su ilanlarının ancaq bir milliqram zəhəri olur.

Dünyada ən böyük su heyvanı hansıdır?

Balina dünyada ən böyük və ən güclü dəniz heyvanıdır. Onun çəkisi 25 filin, yaxud 150 öküzün çəkisinə bərabərdir. Lakin o suda çevik hərəkət edir. Çünki balinanın əzələ enerjisi 1700 at gücünə bərabərdir.

Balinanın daxili orqanlarının ölçüləri də qəribədir. Ürəyinin uzunluğu 1,5 m, çəkisi 700 kq-dır. Bağırsaqları 250 metrdir. 3 metr uzunluğunda olan mədəsi yarım tondur. Qara ciyərinin çəkisi iri öküzün çəkisi qədərdir. Başı üç ton, dili isə ton yarımdır. Ən maraqlısı budur ki, 30 ton ağırlığında olan balinanın cəmi 5 kq. beyini vardır.

Balıqlar nə qədər yaşayırlar?

Növlərindən asılı olaraq balıqlar müxtəlif ömür sürürlər. Nərə cinsli balıqlar 10-15 ildən sonra hədd-büluğa çataraq 40-50 il yaşayırlar. Durna balığı isə 100 ilə yaxın ömür sürür.

Balıqların yaşını onların pulcuqları və sümükləri ilə müəyyən etmək olar. Pulcuqların üzərində olan halqaların sayı onların yaşını göstərir.

Kəpənək kompası əvəz edə bilərmi?

Müşahidələr göstərir ki, kəpənək çiçəklərin üstünə qonanda, o qanadlarını dik tutub dincəlir. Bu vaxt göydə Günəş öz yerini dəyişirsə, kəpənək də istiqamətini dəyişir. Dincələn kəpənəyin qanadları, bir qayda olaraq, səhər tezdən şərqə, günorta-cənuba, axşam isə qərbə tərəf çevrilmiş olur. Yaxşı müşahidəçi kəpənəyin duruş vəziyyəti ilə kompassız cəhətləri təyin edə bilər. Bu da təbiətin maraqlı sirlərindən biridir.

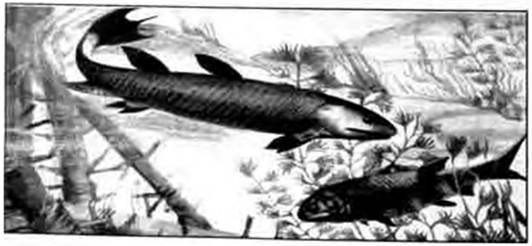

DÜNYADA NƏ QƏDƏR MÜHARİBƏLƏR OLUB?

Şeyx Şamil kim idi? O kimə qarşı mübarizə aparmışdı?

Şeyx Şamil Dağıstan xalqlarının əfsanəvi qəhrəmanı, azadlıq rəmzi idi. XIX əsrin əvvəllərində Qafqazı işğal etmiş Rus imperiyasına qarşı azadlıq mübarizəsi aparan çeçen və Dağıstan xalqları Şamili özlərinə imam seçmiş (1835) onun sərkərdəliyi altında ölümdirim savaşlarına qoşulmuşdular.

Şamil 1797-ci ildə avar kəndli ailəsində dünyaya göz açmış, ruhani təhsili və təlimi görmüş, ağıllı, müdrik, öz dininə, əqidəsinə sadiq bir igid idi. O, XIX əsrin 20-ci illərindən Qazi Məhəmmədin, sonra isə Həmzətbəyin silahdaşlarından olmuş, böyük qəhrəmanlıqlar göstərmişdi. Şamil Dağıstan xalqlarını birləşdirib böyük Rus imperiyasına qarşı ayağa qaldırmış, 20 minlik qoşunu ilə 30 ildən artıq mübarizə aparmışdır.

Şamilin şəxsi katibi olmuş Məhəmməd Tahirin "Şeyx Şamil" adlı xatirələr kitabına "Son söz" yazmış yazıçı Əlisa Nicat qeyd edir ki, "Böyük Şamilin kafirlərə qalib gəldiyi döyüşlər çox olub. Onların ən parlağı 1851-ci il Darqo döyüşüdür. Burada mühasirəyə alınan Qafqazın canişini general Vorontsov rusların rəsmi məlumatına görə 3 general, 28 yüksək rütbəli, 158 orta rütbəli, 3433 aşağı rütbəli zabit və döyüşçü itirdi. Ağlasığmaz olsa da faktdır. Baş komandan özü sandığın içində gürcü İlyanın belində ac və susuz güclə canını qurtardı".

1859-cu ildə general Baratinskinin 360 minlik ordusu hücuma keçib Şeyx Şamilin mövqelərini tutmağa başladı. Şamil 400 müridi ilə Qunib aulunda mühasirəyə düşdü, avqustun 26-da fəxri şərtlərlə təslim oldu.

İmperator II Nikolay bu yenilməz insanın igidliyi, kişiliyi qarşısında heyrətə gəlib, ona öz adına layiq cəza verdi, onu ailəsilə birlikdə Kaluqaya fəxri sürgünə göndərdi. Amma azadlıq aşiqi dağ qartalı əsirlikdə yaşaya bilərdimi? Şamil 1870-ci ildə Məkkə ziyarətinə getmək üçün çardan icazə aldı. "Deyilənə görə Məkkədə onu tanıyanlar gözlərinə inanmayıb, ondan xahiş etmişlər ki, Kəbənin üstünə çıxsın, hamı onu görə bilsin.

Bu, artıq dünya tarixinə düşmək üçün vəsiqə idi".

1871-ci ildə Şeyx Şamil Mədinə şəhərində vəfat etdi.

Keçmiş müharibələrdə nə qədər insan tələf olub?

Bu suala hələ heç kəs dürüst cavab verməyib. Bu, heç mümkün də deyil. Ən qədim dövrlərdən bəri minlərcə müharibə olub. Həmin müharibələrdə ölən insanların sayı məlum deyil. Amma nisbətən yaxın zamanlardan, yəni XVII əsrdən bəri təkcə Avropada olmuş müharibələr zamanı ölən, yaralanan, xəstəliklərə düçar olmuş insanların sayı qismən məlumdur.

XVII əsrdə baş vermiş müharibələrdə 3,3 milyon, XVIII əsrdə 5,4 milyon, XIX əsrdə və XX əsrin əvvələrində (Birinci Dünya müharibəsinə qədər) - 5,7 milyon adam həlak olmuşdur.

1914-1918-ci il Birinci Dünya Müharibəsində ölən, yaralanan, əlil olan insanların sayı 9 milyondan çoxdur.

İkinci Dünya Müharibəsinin ağır nəticələri necə olmuşdur?

1939-1945-ci illərdə dünya xalqlarını müsibətlərə düçar etmiş İkinci Dünya müharibəsinin ağır nəticələri haqqında onlarca kitab, elmi iş yazılmışdır. Bu suala cavab verərkən cəmi bir neçə faktı və rəqəmi də göstərsək, onun necə fəlakətlər törətdiyinin şahidi olarıq.

★ 22 milyon kvadratmetr böyük bir ərazidə altı il çəkən bu dağıdıcı müharibə bəşəriyyət tarixində ən qanlı, ən kədərli iz qoymuşdur. Bu dəhşətli müharibəyə dünya əhalisinin 80 faizi yaşayan 60 dövlət cəlb olunmuşdur, 110 milyon adam silaha sarılmışdır.

★ İkinci Dünya Müharibəsi cəbhələrində 54 milyon 800 min əsgər və dinc əhali həlak olmuşdur.

★ Amansız döyüşlərdə 90 milyondan artıq adam yaralanmışdır ki, bunun da 28 milyonu həmişəlik əlil qalmışdır.

★ Bombardman və güclü atəşlərin nəticəsində 21 milyon yaşayış binası dağılmış, 10 milyonlarla adam öz doğma yurdundan, isti ocağından məhrum olmuşdur.

★ Müharibənin getdiyi ölkələrə 3 trilyon dollar məbləğində maddi ziyan dəymişdir.

BMT NECƏ YARADILIB?

On milyonlarla insana əzab, fəlakət gətirmiş İkinci Dünya Müharibəsindən sonra dövlətlər arasında sülhü qorumaq üçün yollar axtarılmağa başlandı. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı yaratmaq ideyası meydana çıxdı. BMT-nin yaradılması mərhələləri belə olmuşdur:

ABŞ-ın prezidenti Franklin Ruzvelt və Birləşmiş Krallığın baş naziri Uinston Çerçil Atlantik okeanında hərbi gəmidə gizli görüş keçirdilər. 1941-ci il avqustun 14-də bu iki siyasi xadim Atlantik Nizamnamə adlanan sülh planı ilə çıxış etdilər.

1942-ci ilin yanvarın 1-də 26 ölkənin nümayəndəsi Vaşinqtonda görüşüb BMT-nin Bəyannaməsini imzaladı. Onlar müharibədə qalib gəldikdən sonra Atlantik Nizamnaməsini qəbul etməyi vəd etdilər.

1943-cü ilin oktyabrında Çinin, Sovet İttifaqının, Birləşmiş Krallığın və ABŞ-ın nümayəndələri Moskvada görüşdülər və sülhü qorumaq üçün millətlərdən ibarət təşkilat yaradılması barəsində razılığa gəldilər.

1944-cü ilin yazı və payızında Vaşinqton Konfransı beynəlxalq təşkilatın ilkin dəqiq planını işləyib hazırladı.

1945-ci ilin fevralında üç müttəfiq dövlətin rəhbərləri Sovet İttifaqında görüşərək Təhlükəsizlik Şurasında səsvermə sistemi barəsində razılığa gəldilər.

1945-ci ilin aprel, may, iyun aylarında 50 ölkənin nümayəndələri San-Fransiskoda konfransa toplaşdılar. Nümayəndələr BMT-nin Nizamnaməsini və Yeni Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin qanunlarını hazırladılar və yekdilliklə qəbul etdilər.

1945-ci il oktyabrın 24-də bütün nümayəndələr BMT Nizamnaməsini bəyəndikdən sonra Birləşmiş Millətlər Təşkilatı rəsmi surətdə yaradıldı. Buna görə də oktyabrın 24-ü bütün dunyada BMT günü kimi qeyd olunur.

BU TƏŞKİLAT HAQQINDA NƏ BİLİRSİNİZ?

BMT dünyada sülh uğrunda çalışmaq üçün könüllü birləşmiş dövlətlərin təşkilatıdır. BMT-nin dörd əsas məqsədi var:

1.Bütün dünyada sülhü qorumaq. 2. Millətlər arasında dostluq əlaqələrini möhkəmləndirmək; 3.Birgə səylərlə dünyada yoxsulluğu, xəstəlikləri və savadsızlığı ləğv etmək, hər bir insanın hüquqlarına və azadlığına hörmətli artırmaq üçün çalışmaq və 4. bu məqsədlərə nail olmaq üçün millətlərə yardım göstərən Mərkəz kimi fəaliyyət göstərməkdir.

BMT-nin ana yazısı olan Nizamnaməsi var.

BMT-nin Baş Qərargahı ABŞ-ın Nyu-York şəhərindədir.

BMT-də bütün işlər 6 əsas orqan tərəfindən həyata keçirilir:

1. Baş məclis (BMT-nin mərkəzi orqanıdır).
2. Təhlükəsiz Şurası (15 üzvü vardır. Onun beşi-Çin, Fransa, Rusiya Federasiyası, Birləşmiş Krallıq və ABŞ daimi üzvlərdir).
3. İqtisadi və Sosial Şura (EKOSOS) - 54 ölkə bu şuranın üzvüdür. Onlardan biri də UNİCEF-Beynəlxalq Uşaq fondudur.
4. Hamilik,
5. Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi və
6. Katiblik.

BMT-də 6 rəsmi- ərəb, çin, ingilis, fransız, rus və ispan dilləri işlənir.

BU GÜN BMT-NİN GÖZÜ QARŞISINDA DÜNYANIN SİYASİ HƏYATINDA NƏLƏR BAŞ VERİR?

Bir tərəfdən dəhşətli təbiət hadisələri, digər tərəfdən günü-gündən artan terrorçuluq, separatçılıq, dini və milli zəminda münaqişələr. İnsanlar fəlakətlə üzləşmişlər. Dünyada baş verən qanlı hadisələr planetimizin siyasi həyatına narahatlıq gətirir. İnsanların dinc həyatı pozulur. Dünyada milyonlarla qaçqın və məcburi köçkün axını əmələ gəlmişdir. Bu faciələrin ən ağır zərbələri uşaqlara və qadınlara dəyir.

UNİCEF-in verdiyi məlumata görə son illərdə olmuş qanlı hadisələr zamanı iki milyon uşaq ölmüş, altı milyon yaralanmış, həmişəlik şikəst olmuşdur. Minlərlə uşaq evsiz qalmışdır. Bir milyon uşaq ata-anasını itirmiş, ailəsindən ayrı düşmüşdür.

Bu müsibətlərdən qurtarmaq üçün insanlar müdriklik göstərib BMT-nin sülh, əmin-amanlıq uğrunda apardığı mübarizəyə qoşulmalı, dünyamızda əbadi dinclik və firavanlıq olmasına çalışmalıdırlar.

YURDUMUZA XAİN GÖZLƏ BAXANLAR

Ermənilər haqqında V.L.Veliçko "Qafqaz" əsərində nə yazmışdır?

Tarix boyu qonşularının hesabına yaşayan ermənilərin mənfi xüsusiyyətləri haqqında fransızcadan rus dilinə tərcümə olunmuş "Musulmanskaya renosans" kitabında da bəhs edilmişdir. Bu kitab sovet dövründə ermənilərin etirazı ilə tezliklə mağazalardan götürülmüşdür.

Məşhur rus publisisti, Tiflisdə çıxan "Qafqaz" qəzetinin redaktoru V.L.Veliçko "Kafkaz" (S.Peterburq, 1904.) adlı kitabında ermənilərin bütün məkrli sifətini açıb göstərmişdir. Həmin kitabda oxuyuruq: "Onlarda ticarətə, sələmçiliyə, acgöz qazanca böyük irqi həvəs var". "Gücsüzlər yanında lovğalıq, qəddarlıq, güclülər yanında isə qul kimi quyruq bulama, nəhayət, özlərini reklam eləmək üçün müstəsna bacarıq və hədsiz şöhrətpərəstlik... ermənilərdə daha kobud və nəzərəçarpacaq dərəcədədir" (səh. 48).

"Onlarda xalq mənəviyyatının göstəricisi olan güclü bir poetik əsər yoxdur və olmayıb" (səh.51).

"Ermənilər gürcü abidələrini öz adlarına çıxmış, gürcü xalqına məxsus olan milli-mənəvi sərvətləri daşıyıb (oğurlayıb) öz kilsələrinə gətirmişlər. (Onlar Azərbaycan xalqına məxsus olan maddi-mədəniyyət abidələrini, musiqini, milli xörəkləri, xalçaları və s. öz adlarına çıxmışlar).

"Ermənilər üçün "bağırmaq" sözü olduqca səciyyəvidir. Onlara toxunan bir şey olanda hər cür bəhanə tapıb həyasızcasına bağırırlar (səh.53).

Fransız səyyahı Qraf de Şale ermənilər haqqında deyir: "Ermənilərin yoxsulluğuna və əzab-əziyyət çəkməsinə yazığım gəlməsinə baxmayaraq, onların haramzadalığı, kələkbazlığı o dərəcədə iyrənc... o qədər hiddətləndirici idi ki, məni heç zaman, heç bir şey onlara bağlaya bilmədi".

"Bir yunanın iki yəhudini, bir erməninin isə iki yunanı aldada bilməsi haqqında zərb-məsəl hər yerdə özünü doğruldur. Əgər Anadoluda sizi bir yerdə aldatmışlarsa, deməli, onda ancaq ermənilərlə əlaqədə olmusunuz".

Elə həmin müəllif yazır: "Mən türklə bir iş barəsində şərtləşəndə yazılı müqavilə bağlamadan da kifayətlənirəm, çünki o, söz verdi, qurtardı. Yunanla, yaxud başqa bir levantinlə yazılı şərt kəsirəm,... ermənilərlə isə hətta yazılı surətdə də heç bir iş görmürəm, ona görə ki, onların yalançılığı və fitnə-fəsadları hətta yazılı şərti də poza bilir" (səh. 54).

Güney Qafqaza, xüsusilə Azərbaycan torpaqlarına ermənilərin köçürülməsi haqqında N.İ.Şavrov, N.Dubrov, S.Qlinka və başqa rus məmurları və s. müəlliflər nə yazmışlar? Rəsmi dövlət sənədlərində bu hadisələr necə qeyd olunmuşdu?

Bunları qısaca olaraq belə qeyd etmək olar 1823-cü ildə Qarabağda azərbaycanlı ailələrin sayı 15729, erməni ailələrinin sayı 4366 idi. Erməni ailələrinin sayını bildirən bu rəqəm onların ilk illər Qarabağa köçürülməsi hesabına olmuşdu. Halbuki, o zaman Qarabağda erməni əhalisi çox az idi.

1826-1828-ci illər Rus-İran müharibəsi başa çatandan sonra iki il ərzində İrandan 4000, Türkiyədən 84000 erməni Yelizavetpol (Gəncə) və İrəvan quberniyalarına köçürülmüşdür. N.İ.Şavrov 1911-ci ildə yazırdı ki, Güney Qafqazda ermənilərin sayı çox cüzi idi. Köçürülən ermənilər üçün 200 000 desyatin dövlət torpağı ayrılmışdı. Qarabağın dağlıq hissəsində və Göyçə gölü ətrafında yerləşdirilən ermənilər ən gözəl yaylaq yerlərində məskunlaşdırılmışdı.

Türkmənçay müqaviləsindən sonra ermənilərin Güney Qafqaza axını kütləvi hal aldı. Az vaxtda 200 000-dən çox erməni ən yaxşı məhsuldar torpaqlarda yerləşdirildi.

Köçürmə siyasəti XIX əsrin sonunadək davam etmişdi. Krım müharibəsi zamanı köçürülən ermənilər qeydiyyata alınmamışdılar. Rus-Türk müharibəsi (1877-1879) illərində Güney Qafqaza daha 85 min erməni gətirilmişdi. Ən çox köçmə 1893-1894-cü illərdə baş vermişdir. Təkcə 1894-cü ildə Türkiyədən 90 min, 1897-ci ildə isə 100000 erməni çayırtka axını kimi Güney Qafqaza dolmuşdu. Çar Rusiyasının rəsmi sənədlərində 1896-cı ilə aid statistik məlumatda artıq köçürülmüş ermənilərin sayı 900000-i ötmüşdür. 1908-ci ildə Güney Qafqaza gəlmə ermənilərin sayı 1 300 000 nəfərə çatmışdır.

N.İ.Şavrov onu da qeyd edirdi ki, ermənilər saxtakarlıq edərək məmurları müxtəlif vasitələrlə aldadaraq geniş bir ərazidə dövlət torpaqlarını ələ keçirmişlər.

Çar Rusiyası Qafqazda öz mövqeyini möhkəmlətmək və yerli Azərbaycan xalqını sıxışdırmaq məqsədilə başqa millətlərdən olanları da

Azərbaycan torpaqlarında məskunlaşdırmışdır Əgər Qarabağ, Gəncə, İrəvan, Borçalı zonaları köçgün ermənilərlə doldurulmuşdursa, Lənkəran, Astraxanbazar bölgəsi malakan rusları üçün böyük bir koloniyaya çevrilmişdi. Gəncənin yaxınlığında 1819-cu ildə köçürülmüş almanlar üçün Yelendorf (indiki Göy-göl rayonu) şəhərciyi salınmışdı.

N.İ.Şavrov yazır ki, Güney Qafqaza çar hökuməti 17264 polyak, 20041 çex, 4561 latış, 2724 moldovan, 82043 yunan, 30890 yəhudi, 5241 eston, 5028 aysor (cəmi 1 147 972) köçürmüşdür.

Budur, rus imperiyasının qəsbkarlıq siması. Bundan istifadə edən erməni şovinistləri daha qəddar, mürtəce, insanlığa yaraşmayan siyasi oyunlara girmiş, bu gün də öz iyrənc hərəkətlərini davam etdirirlər.

Qərbi Azərbaycanda yurddaşlarımızın yer-yurd adları qalıbmı?

Yox. Erməni faşistləri əsrlər boyu qurub-yaradılmış yer-yurd adlarımıza, qədim abidələrimizə də qəsd etmişlər. Toponimlərimiz mənəvi soyqırıma məruz qalmışdır. Sovet dövründə onlar yüzlərlə kənd, qəsəbə adlarını qondarma erməni adları ilə əvəz etmişlər.

Erməni müəllifi Z.Korkodyan 1932-ci ildə nəşr etdirdiyi "Sovet Ermənistanının əhalisi" kitabında yazır ki, XIX əsrin əvvəllərində İrəvan quberniyasında toponimlər türk mənşəli idi. XX əsrin əvvəllərində 2.310 toponimdən 2000-i türk mənşəli olmuşdur. 1971-ci ildə İrəvanda "Hayastan" nəşriyyatı "Ermənistan SSR-in inzibati ərazi bölgüsünün 1 may 1971-ci ilə aid 4-cü buraxılışı bülletenini çap etmişdir. Bu rəsmi dövlət sənədində əlifba sırası ilə verilmiş 414 kəndin, qəsəbənin, bölgənin azərbaycanca adı dəyişdirilib erməniləşdirilmişdir. Sonralar bu rəqəm daha da böyümüşdür və azərbaycanlılar silah gücü ilə sıxışdırılıb qovulmuşlar.

Yer-yurd adları xalqın tarixini, mənşəyini göstərən ən mötəbər mənbədir. İndi görün bu vandal haylar xalqımızın tarixi izini itirmək üçün nə böyük cinayətlərə əl atmışlar.

Azərbaycanlıların soyqırımı nə vaxtdan başlanır?

Erməni millətçiləri 200 ildən artıqdır ki, qonşuları, xüsusilə də Azərbaycan türkləri ilə düşmənçilik edirlər. Özləri Qafqaza gəlmə olduqları halda yalandan tarix yaradaraq Azərbaycan xalqına şər atmış, fitnə-fəsad törədərək torpaqlarımızı zaman-zaman özününküləşdirməyə cəhd etmişlər. Onların mənfur niyyətlərini, milli xarakterini, Qafqazda törətdikləri soyqırımını açmaq, ona siyasi qiymət vermək üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev 1998-ci il 26 mart tarixli Fərman vermişdir. Burada göstərilir ki, çarizmin Güney Qafqazda yeritdiyi ayrı-seçkilik siyasəti nəticəsində ermənilər daha da həyasızlaşaraq, bu ölkədə vaxtaşırı qırğınlar, zorakılıqlar törətməklə, torpaq sahələri zəbt etməklə məşğul olmuşlar. Bu soyqırımların kökü 1813, 1828-ci il Qafqaz uğrunda müharibələrdən başlanır. "1905-1907, 1918-1920, 1948-1953, 1988-1993-cü illərdə erməni millətçiləri və onları dəstəkləyən böyük dövlətlərin mürtəce qüvvələri tərəfindən Zaqafqaziya miqyasında azərbaycanlı əhaliyə qarşı aparılmış etnik düşmənçilik siyasətinin kökləri" Fərmanda açılır.

Azərbaycanlıların soyqırımı günü ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi bu məsələni müzakirə edib Bəyanat qəbul etmişdir. Həmin rəsmi sənəddə deyilir ki, 1905-1907-ci illərdə silahlanmış mütəşəkkil erməni dəstələri etnik zəmində soyqırımı kimi dəhşətli bir cinayətin Qafqazda ilk müəllifləri olmuşlar. Onlar Bakıda, Tiflisdə, İrəvanda, Naxçıvanda, Gəncədə, Qarabağda, Zəngəzurda kütləvi şəkildə azərbaycanlılara divan tutmuş, şəhər və kəndləri yandırmış, uşaqları, qadınları, qocaları qəddarlıq və vəhşiliklə öldürmüşlər. Həmin dövrdə təkcə Şuşa, Cavanşir, Cəbrayıl və Zəngəzur qəzalarında 73 Azərbaycan kəndi yerlə-yeksan edilmiş, İrəvan və Gəncə quberniyalarında isə 200-dən artıq yaşayış məntəqəsi viran edilmişdir...".

1917-ci il inqilabından sonra imperiyanın dağılmasından istifadə edən ermənilər yenidən baş qaldırmış, 1918-ci ilin mart-aprel aylarında Bakıda, Şamaxıda, Qubada, Muğanda, Lənkəranda ermənilər 50 mindən çox azərbaycanlını qətlə yetirmiş, evlərini talan etmiş, on minlərlə adamı öz yurdlarından didərgin salmışlar. Bakıda 30 minə yaxın soydaşımız xüsusi amansızlıqla qətlə yetirilmiş, Şamaxı qəzasının 58 kəndi dağıdılmış, 7 min nəfərədək adam, o cümlədən 1653 qadın, 965 uşaq öldürülmüş, Quba qəzasının 122 müsəlman kəndi yerlə-yeksan edilmişdi.

Qarabağın dağlıq hissəsində 150-dən çox, Zəngəzur qəzasında 115 Azərbaycan kəndi vəhşicəsinə dağıdılmış, əhaliyə divan tutulmuşdur. İrəvan quberniyasında 211, Qars vilayətində - 92 Azərbaycan kəndi dağıdılmış, yandırılmış və talan edilmişdir...

1948-1950 və 1988-1989-cu illərin zorakı deportasiyaları nəticəsində Ermənistandan yarım milyona yaxın azərbaycanlı qovulmuş, onların bütün əmlakı talan olunmuşdur.

Bakıda azərbaycanlıların soyqırımı nə vaxt olub?

Erməni millətçilərinin Azərbaycan xalqına qarşı apardığı soyqırımı siyasətinin ən qanlı səhifələrindən biri 1918-ci il mart ayında - Novruz bayramı günlərində Bakıda olmuşdur.

Qafqaza Sovet Rusiyası tərəfindən komissar təyin edilmiş S.Şaumyan Bakıya ayaq basan gündən burada yaşayan ermənilər fəallaşaraq, Bakı kommunasında rəhbər mövqeləri ələ keçirərək azərbaycanlılara divan tutmaq üçün özlərinə arxa-dayaq tapdılar. S.Şaumyan ordudan qayıdan, qaçan əli silahlı erməni döyüşçüləri öz qanadı altına alıb azərbaycanlıların üstünə göndərdi. Gözləri qızmış bu döyüşçülər qan tökmək üçün bəhanə axtarırdılar. Üzdə bolşeviklərin tərəfinə keçən, ürəkdə isə daşnaksütyun partiyasının əqidə və mənafeyi ideyasını həyata keçirən bu haylar 1918-ci il martın 18-də müsəlmanların Xeyriyyə Cəmiyyətinə yığışıb öz taleləri haqqında düşündükləri bir vaxtda bundan təşviş keçirən daşnaklar Bakı şəhər polis idarəsinin rəisi Hayk Mikaelyanı göndərib fitnə-fəsad törətməyi ona tapşırdılar. Erməni silahlı dəstələri ertəsi gün səhər müsəlman məhəllələrinə hücum edib günahsız adamları atəşə tutdular. Hərbi gəmilər ermənilərin fitvası ilə müsəlman məhəllələrinə mərmilər yağdırdılar. Gözləri qanla dolmuş ermənilər getdikcə azğınlaşaraq həyətlərə, evlərə silahlı basqın etmiş, bir neçə günün içində 15 mindən çox azərbaycanlını öldürmüşdülər. Münxen şəhərində nəşr edilən "İstiqlal" qəzeti 1918-ci ildə daşnakların törətdikləri cinayətlər haqqında yazırdı: "Yandırılan bir tək "İsmailiyyə" binası deyildi. Türklərə, azərbaycanlılara məxsus bütün mətbəələr, mətbuat idarəxanaları, məktəblər, xəstəxanalar, camilər... dağıdılmış və yandırılmışdı". ("İstiqlal" qəzeti, 1933, №31).

Daşnaklar qocaya, qadına, uşağa məhəl qoymadan qabağına keçəni qılıncdan keçirir, süngü ilə bədənlərini deşik-deşik edirdilər. Təkcə bir çaladan burun və qulaqları kəsilmiş, qarınları yırtılmış 57 müsəlman qızının meydi tapılmışdı. Bu qanlı hadisənin şahidləri söyləyirdilər ki, ermənilər qadınları təhqir etmək üçün qadınların hörüklərini bir-birinə bağlayaraq, başı açıq, ayaqyalın qabaqlarına qatıb küçələrə qovur, işgəncə verərək öldürürdülər. Onları lüt-üryan oynamağa məcbur edirdilər.

Bu cür alçaqlıq, vəhşilik bəşər tarixində görünməmişdi.

1992-1993-cü illərdə erməni təcavüzkarları tərəfindən Azərbaycanın hansı rayonları işğal edilmişdir?

BU TARİXLƏRİ UNUTMAYIN!

Xocalı	1992, 26 fevral
Şuşa	1992, 8 may
Laçın	1992, 18 may
Kəlbəcər	1993, 2 aprel
Ağdərə	1993, 28 iyun
Ağdam	1993, 23 iyul
Füzuli	1993, 23 avqust
Cəbrayıl	1993, 26 avqust
Qubadlı	1993, 31 avqust
Zəngilan	1993, 28 sentyabr

Dağlıq Qarabağı Ermənistana birləşdirmək uğrunda erməni işğalçılarının apardıqları elan olunmamış müharibə zamanı Azərbaycana dəymiş ziyanın miqyası necə olmuşdur?

Hayesların ayaqları Qafqaza dəyəndən bu cənnət məkanda dinclik, əmin-amanlıq pozulub. Onlar böyük dövlətlərə nökərçilik edərək, öz iyrənc mənafeyləri naminə yaltaqlanaraq, satqınlıq edərək Qafqazı yadellilərə nişan vermiş, Qafqaz xalqlarının mədəni sərvətlərini riyakarcasına öz adlarına çıxmışlar. M.Qorbaçov kimi avantüristlərə arxalanaraq 1988-ci ildən başlayaraq Azərbaycanın dilbər guşəsi Qarabağı ələ keçirmək üçün misli görünməmiş cinayətlərə əl atmış, qanlı qırğınlar, müharibə törətmişlər. Elan olunmamış bu müharibə nəticəsində Azərbaycanın 12 rayonu, (Ağdərə, Şuşa, Xocavənd, Əsgəran, Hadrut, Kəlbəcər, Laçın, Zəngilan, Qubadlı, Füzuli, Ağ

dam və Cəbrayıl) 20 faiz ərazisi düşmənin əlinə keçmiş, 1 milyona yaxın dinc azərbaycanlı əhali öz ev-eşiyindən, el-obasından silah gücünə qovulmuşdur. Döyüşlərdə 20 mindən çox azərbaycanlı həlak olmuş, 100 mindən artıq yurddaşımız yaralanmışdır. 700-dən çox yaşayış məntəqəsi, 6000-ə yaxın sənaye, kənd təsərrüfatı və digər sahə müəssisələri, ümumi sahəsi 9 milyon kv.m. olan 107000-dən çox yaşayış evi, 4366 sosial-məişət obyekti, 690 orta məktəb, 855 məktəbəqədər tərbiyə ocağı, 397 xəstəxana, 10 poliklinika, 10 doğum evi, 76 aptek, 4 sanatoriya, 10 məscid talan edilmiş, dağıdılmış, yandırılmışdır. Maldarlarımız yaylaqların 70 faizini itirmişlər. Su və hidrotexniki qurğular, dəmiryolu və avtonaqliyyat yolları sıradan çıxarılmışdır. 72400 hektar əkin sahəsi Ağdam, Qubadlı, Zəngilan, Füzuli, Cəbrayıl, Kəlbəcər, Laçın rayonlarının 34600 hektar üzüm və meyvə bağları təcavüzkarların tapdağı altında qalmışdır. Bu bölgələrdə işğala qədər 63000 iribuynuzlu, 244000 xırda buynuzlu mal-qara olmuşdur. İşğal olunmuş ərazilərdə təbiətin 200-dən artıq qiymətli paleontoloji, fauna və geoloji abidələr vardır. Torpaq, meşə və heyvanlar aləminə vurulan ziyan milyardlarla ABŞ dolları həcmindədir. Şuşa kimi şəhər muzeyimiz dağıdılmış, xalqımızın mədəni sərvətləri amansızcasına talanmışdır. Mədəniyyət və incəsənət ocaqlarına, o cümlədən 368 kluba, 927 kitabxanaya, 85 musiqi məktəbinə, 22 muzeyə, 4 şəkil qalereyasına, 10 mədəniyyət və istirahət parkına, 6 dövlət teatrına böyük ziyan dəymişdir. Təcavüzkarlar muzeylərdən 40000 eksponatı oğurlayıb aparmışlar.

Budur, işğalçıların sifəti!

Bəs Xocalı soyqırı nə vaxt, necə olmuşdur? Onun dəhşətləri haqqında dünya nə bilir?

İnsanlığa qarşı ən dəhşətli cinayətlərdən biri-Xocalı soyqırımı XX əsrin Xatın, Lidiçe, Babi Yar kimi ağır faciələrdən də betər olmuşdur.

1992-ci il fevralın 26-da olmuş Xocalı soyqırımı haqqında 15 ildən çoxdur ki, xalqımız haray çəkir. Ancaq dünya susur və bunu sanki görmür. 2007-ci ildə bu dəhşətli qətliamın 15 illiyi münasibətilə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi bu qanlı hadisəni geniş müzakirə edib. Bəyanat qəbul etmişdir. Həmin rəsmi sənəddə deyilir ki, Xocalı qırğınından əvvəl erməni işğalçıları Qarabağın İmarət Qərvənd, Tuğ, Sələkətin, Axullu, Xocavənd, Cəmilli, Nəbilər, Meşəli, Həsənabad, Kərkicahan, Qaybalı, Malıbəyli, Yuxarı və Aşağı Quşçular, Qaradağlı kəndlərini dağıtmış, əhalisini amansızlıqla qətlə yetirmişlər.

Azərbaycanın qədim yaşayış və mədəniyyət mərkəzlərindən olan Xocalıda yeddi minə yaxın əhali yaşayırdı. Ermənistandan ata-baba torpaqlarından zorla qovulub didərgin salınmış azərbaycanlıların bir hissəsi və 1989-cu ildə Fərqanədən qovulmuş məhsəti türklərinin 54 ailəsi də burada məskunlaşmışdı.

Xocalı şəhərinin yer üzündən silinməsi və əhalisinin kütləvi surətdə qətlə yetirilməsi planı qabaqcadan hazırlanmışdı. 1991-ci ilin noyabr ayından şəhər blokadaya alınmışdı. Xocalının xarici aləmlə əlaqəsi ancaq radiotelefon və mülki vertalyotlar vasitəsilə həyata keçirilirdi. 1992-ci ilin yanvarın 28-də "Azərbaycan Hava Yolları" Dövlət Konserninə məxsus MI-8 markalı mülki vertalyot Dağlıq Qarabağ səmasında erməni hərbi birləşmələri tərəfindən vurulmuş, vertalyotun sərnişinləri olan 47 azərbaycanlı həlak olmuşdu. Bundan sonra şəhərlə hava əlaqəsi də kəsilmişdi...

Fevralın ikinci yarısından başlayaraq Xocalı Ermənistan silahlı birləşmələri tərəfindən tam mühasirəyə alınmışdı...

1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə Xocalıya hücum başdandı. Hücumda Ermənistan Respublikasının hərbi birləşmələri, Dağlıq Qarabağdakı erməni terror dəstələri və keçmiş sovet ordusunun Xankəndində yerləşən 366-cı motoatıcı alayı iştirak edirdi. Heç bir hərbi zərurət olmadan şəhər bir neçə saatın içərisində yerlə yeksan edildi. Xocalı sakini olan 613 nəfər dinc azərbaycanlı, o cümlədən 63 uşaq, 106 qadın işgəncə ilə öldürüldü. 8 ailə bütövlüklə məhv edildi. 487 nəfər şikəst edildi. 1275 sakin - qocalar, uşaqlar, qadınlar girov götürülərək ağlasığmaz təhkirlərə, zülmə və həqarətə məruz qaldılar. Girov götürülənlərdən 150 nəfərin, o cümlədən 68 qadının və 26 uşağın taleyi bu günədək məlum deyildir.

Xocalı soyqırımı zamanı azğınlaşmış cəlladlar insanların başlarının dərisini soymuş, müxtəlif əzalarını kəsmiş, körpə uşaqların gözlərini çıxarmış, hamilə qadınların qarınlarını yarmış, adamları diri-diri basdırmış və ya yandırmış, cəsədlərin bir qismini minalamışlar. Yanan şəhərdən çıxıb qaçmaq istəyən insanlara aman verilməmiş, dinc sakinləri yollarda, meşələrdə pusqu quran erməni hərbçiləri xüsusi amansızlıqla qətlə yetirmişlər...

Bu cür vəhşilikləri bəşər tarixində heç bir işğalçı, heç bir düşmən etməmişdi.

Xocalı soyqırımı xalqımızın qan yaddaşından heç vax silinməyəcək!

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Ön söz 3
İlahi kəlamlar 5
Kainat 10
Bizim doğma planetimiz 16
Asiya 24
Avropa 29
Şimali Amerika 31
Cənubi Amerika 33
Afrika 35
Avstraliya və Okeaniya 37
Yaxın Şərq və Ərəb dünyası 39
Misir 42
Çin 45
Yunanıstan 48
Hindistan 51
Roma 53
Türk dünyasından soraqlar 55
Ən qədim şəhərlər 66
Dünyanın böyük kəşfləri 71
Elm korifeyləri 76
Kim? Nə? Necə? Nə üçün? Harada? Nə vaxt? Hansı? 80
Qadın Günəş, Cocuq Ay, Nuru Ay Günəşdən... 95
İncəsənət 99
Musiqi 109
Azərbaycan 115
Gözəlliklər diyarı 125
Əsrlərin yaddaşından qalan izlər 130
Azadlıq yollarında 152
Ümidimiz, Gələcəyimiz 161
Mədəniyyət xəzinəmizdən soraqlar 192
Azərbaycan Beynəlxalq İdman Mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir 215
Təbiətin ağ ciyəri 219
İnsanlar quşlara niyə həsəd aparırlar 221
İnsanlar nə üçün heyvanlara xüsusi münasibət bəsləmişlər 223
Dünyada nə qədər müharibələr olub? 225
Yurdumuza xain gözlə baxanlar 227

Kitabda gedən materialların içində və arxasında mənbələr göstərildiyi üçün ədəbiyyat siyahısı verməyə ehtiyac duyulmadı. Bu toplunun ərsəyə gəlməsində bizə köməyi olmuş həmin zəngin ədəbiyyatın, illüstrasiya və fotoların müəlliflərinə - Rasim Sadıqova, Fərman Bağırova, rəssamlarımıza, kitabın rəngli və ağ-qara şəkillərinin işlənib qaydaya salınmasında xeyirxah əməyi olmuş Emin Talışxanova, Xalirə Musayevaya, rəssam Vəfa İbrahim qızına, dizayner Aygün Hüseynovaya, kitabı korrektə etmiş Rəmayə Talışxanovaya, Ülviyyə və Günel Aşırovalara, "Azərbaycan" nəşriyyatının rəhbərliyinə - nəşriyyatın baş direktoru, Ağabəy Əsgərova, həmçinin Basti İsmayılovaya, İlqar Əliyevə, Nazim Rzaquliyevə, Elmar Qafarova, Cəmilə Abbasovaya, Təranə Dadaşovaya, Vahan Məmmədova, Telman Rəhimova, Vidadı Bayramova və cild sexinin bütün əməkdaşlarına böyük ehtiram hissilə təşəkkür edirəm.

Bu ensiklopedik topludan istifadə edərkən müəlliflik hüququna əsasən müəllifin və tərtibçinin adı, soyadı, kitabın adı, nəşr tarixi bir mənbə kimi mütləq göstərilməlidir.

SABİR GƏNCƏLİ-MƏMMƏDOV

777 sual...

(ensiklopedik toplu)

Redaktoru və bədii tərtibi: **Sabir Gəncəli**
Rəssam: **Vəfa İbrahim qızı**
Kompyuter dizaynı: **Aygün Hüseynova**
Korrektorlar: **Rəmayə Talışxanova**
Ülviyyə Aşirova
Günel Aşirova

Çapa imzalanmışdır 14.10.2008. Kağız formatı 84x108 1/8. Ofset kağızı. Qarnituru Times.
Fiziki çap vərəqi 29,0. Şərti çap vərəqi 48,72. Tirajı 450. Sifariş 2100. Müqavilə qiyməti ilə

"Azərbaycan" nəşriyyatının mətbəəsində çap edilmişdir.
Az1073 Bakı, Mətbuat prospekti, 529-cu məhəllə.
Tel.: (99412) 4380010. Faks: (99412) 4380014.
E-mail: azerbneshr@yahoo.com